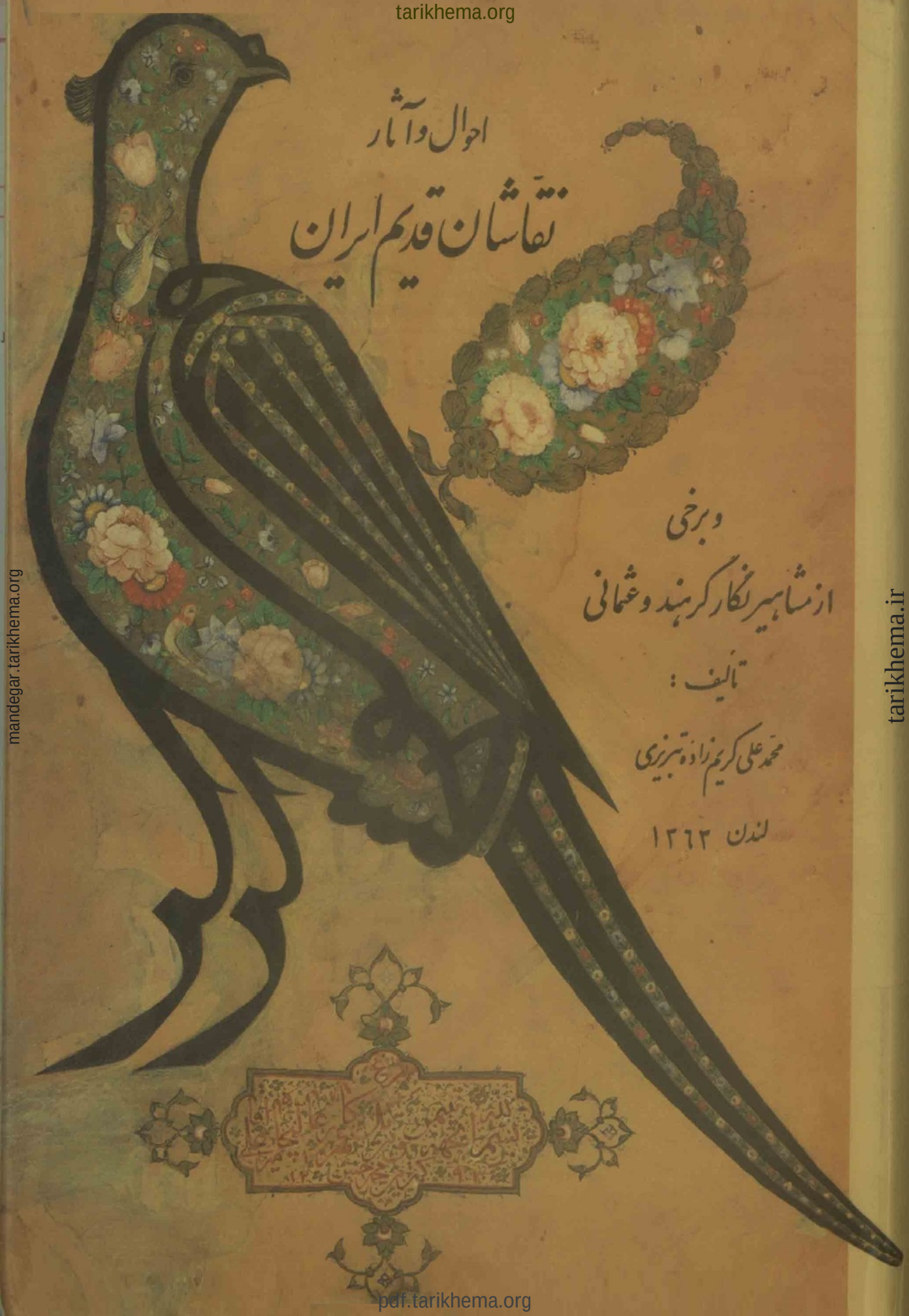
tarikhema.org

احوال و آثار

نقاشان قدیم ایران

و برخی

از مشاهیر نگارگر هند و عثمانی

تألیف :

محمد علی کریم زاده تبریزی

لندن ۱۳۶۲

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

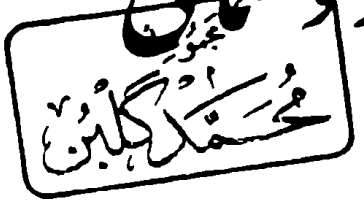
احوال و آثار

نقاشان قدیم ایران

و برخی

از مشاهیر نگارگر هند و عثمانی

تألیف : محمد علی کریم زاده تبریزی

لندن ۱۳۶۳

جلد اول

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

یادداشت

بعد از کتاب شناسی نگارگری ایران، تألیف و تدوین
گرانسنگ تنها کار ارزشمند و قابل توجهی که درباره نگارگری
ایران تألیف و تدوین گردیده همین کتاب گرانقدر است
امیدست جناب آقای کریم زاده تبریزی هم خود را صرف
اتمام این کار کنند و مجلدات دیگر این کتاب را به چاپ
برسانند از درگاه ایزد متعال مسئلت دارم
که بیاری من بود و این کتاب را سرانجام گردانی فرمود

یاد باد آنکه زما یاد نمود با صد ادب

محمد حسن

۱۳۷۰/۲/۱۷ تهران

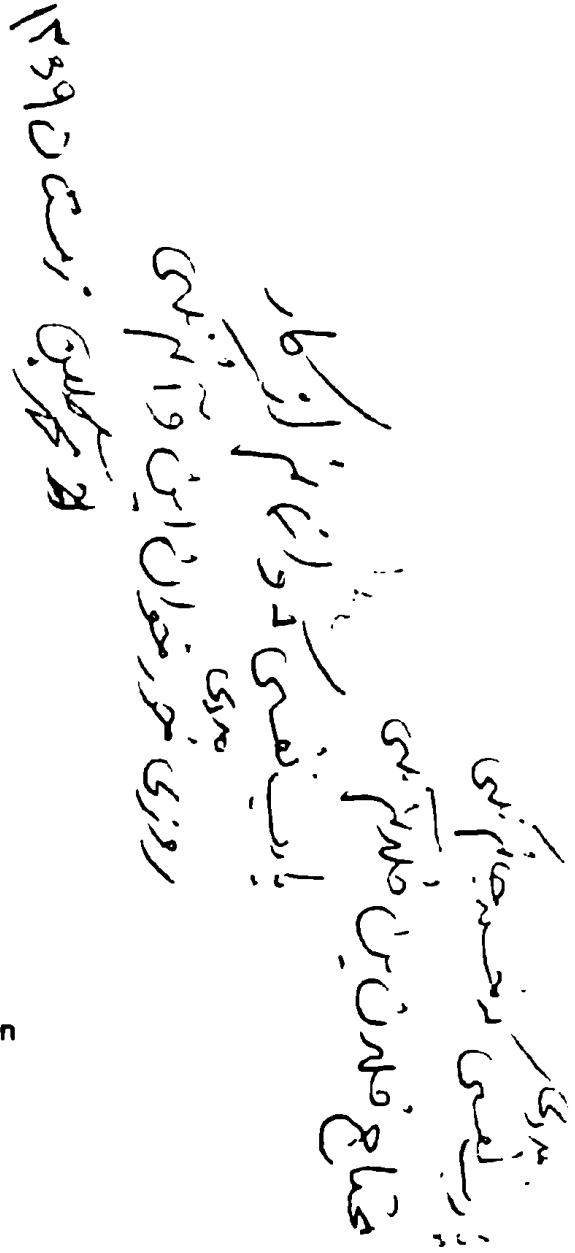
mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

First Edition
June 1985

ISBN 0 951043005

© by M. A. Karimzadeh Tabrizi 1985

All rights reserved. No part of this work, including photographs may be reproduced or transmitted in any form, nor translated into any language, whether by any means electronic or mechanical, including photocopying, recording and storing in any storage or retrieval system without the prior written permission from the writer and publisher.

Printed by Interlink Longraph Ltd., 45 Mitchell Street, London E.C.1.

حق ترجمه ـ اقتباس و چاپ و انتشار برای نویسنده و ناشر محمد علی کریم زاده تبریزی محفوظ است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

سپاس فراوان خدای باریتعالی را باد که این حقیر را در چاپ و نشر این کتاب یاری نمود. سالیان متمادی آرزو داشتم از عظمت و فخامت پرمایه و فریبنده هنر ایرانی که بحق دیده بخردان و اذهان هوشیاران را بسوی خود معطوف داشته و علم و اندیشه خود را به جهانیان ارمغان فرستاده بازگو نمایم.

در تلاش و دستیابی به آمال دیرین خود، هر اندازه که در دریای بیکران و افسانه‌ای این کمالات پای مینهادم، در عمق پر غنای آن مغروق گشته و خود را درژرفنای رویائی آن زبون ودرماندهمییافتم.

لحظه‌ای در مقابل فضای پر آذین مینیاتورها می‌ایستادم، غرق تحیر و حیران می‌گشتم، بر نذهیب‌ها و آرایش مصاحف و کتابها نظر می‌انداختم، مفتون ریزه کاریها و حلاوت استادانه آنها شده مات و مبهوت می‌ماندم، بمهارت و تردستی خطاطان سحرآثار و قلمدان سازان و مجلدان بلند اشتهار و نقوش بی قرینه فرشها و زربفت‌ها و قدرت قلم حکاکان و نگین تراشان و خلاصه بهر حال و اندیشه‌ای به آثار بی قرینه سایر ارباب حرف و صنایع که بگونه‌ای احساس و خواسته‌های آدمی را مهار مینمود توجه میکردم، خود را در فضای لایتناهی هنر ملتی میدیدم که با نبوغ جاودانی و عشق بحیات واقعی، جهان را فتح کرده و هنر و کمال خود را بدنیا سرازیر کرده است. بدنبال این خواسته‌ها، امید داشتم احوال و آثار این هنرمندان آتش دست را که عاملین واقعی امتیازها بوده و با هنر سحر آسای خود افتخارها آفریده و روی در نقاب خاک کشیده‌اند، بهر طریقی که پر غناتر باشد، بازگو نموده و خدمات و زحمات آنانرا قدر نهم. ولی چون بمرحله عمل میرسیدم و عمق مطلب را بررسی مینمودم، مشکلات کار عریان گشته، از فعالیت باز می‌ماندم، و یا بهتر بگویم بعید میدانستم که بتوانم بسط و شرح مخازن کم نظیر و یادگارهای متعالی هنر ایرانی را بگونه‌ای که ارز اندام کرده و چه بسا در لفافه احساس و تخیلات آدمی نیز نمی‌گنجند بازگو نمایم.

چندین مرتبه از اجرای امر منصرف گشته و از مقصود بدور افتادم، ولی در همه حال ندای غیبی مرا بانجام این امر نهیب میزد که اگر جسارت و بازگوئی این همه کمالات معنوی را نداری و بسر چشمه مقصود نمیرسی، لااقل میتوانی جرعه‌ای سر کشیده و بهدف نایل گردی.

آب دریا را اگر نتوان کشید　　هم بقدر تشنگی باید چشید

در پی دستیابی باین جرعه گوارا که مدتها مرارت نیز بهمراه داشت، لحظه‌ای فارغ ننشسته و همیشه در تلاش بدست آوردن منابع گوناگون و مستندات تاریخی بودم که تا حد امکان احوال صحیح هنرمندان را بطریقی که باید و شاید بازگو نموده و نام نامی شانرا در تاریخ هنری ایران ثبت نمایم.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بدین ترتیب ، هر اندازه که گسترش تحقیق وسیع‌تر میشد ، موانع کار سبک‌تر گشته وبمقصود نزدیک‌تر میشدم .

عمده سعی بیشترم در این بود که در جوار ارائه و معرفی هنرمندان معروف ، یادی نیز از یادرفتگان گمنام هنری کرده و آنانرا بدوستداران علاقمند معرفی نمایم .

اگر آثار مهجور و مکتوم نقش آفرینان گمنامی را می‌یافتم ، بمثابه گنج پر بهائی می‌پنداشتم که بلطف باریتعالی نصیبم گشته و سعی میکردم به اندازه‌ایکه شان و شایستگی داشته باشند حق مطلب را ادا کرده و مقام و منزلت حقیقی آنها را عریان سازم .

از مشاهیر و نوادر هنرهای تزیینی ، از قبیل قلمدان سازان و مجلدان و فرشبافان وزربفت دوزان و کاشی کاران و منبت سازان و حکاکان و نگین تراشان و حل کاران و طلا سازان و حتی فلز کاران و شمشیر سازان و در مواردی معماران و طراحان و سایر نقش آفرینان پرمایه‌ای که بنحوی در آرایش و پیرایش هنری سهمی داشته‌اند ، یاد کرده و رشته تخصص و درجه مهارت وی را بیان نمایم .

در ابتدا به موزه‌ها و کتابخانه‌ها و مجموعه‌های خصوصی و نمایشگاههای هنری داخل و خارج کشور که دیدار آنها مشکلاتی داشته و ندرتا" با ناملایمات و کم لطفی نیز همراه بوده سر میکشیدم و ساعتها در مقابل آثاریکه مورد نظرم بوده قرار گرفته و با حوصله و دقت بیشتری امتیازات اثر را بررسی مینمودم ، و در این بازدیدها تاکید داشتم از ارقامی که در ذیل آثار گوناگون و بوسیله هنرمندان درج شده و تاریخ اجرا و امضای اصیل نقاش را در بر داشت قرائت کرده و بطور وضوح برای دوستداران بازگو نمایم .

بطوریکه اهل فن مستحضرند ، اغلب این امضاها با قلم‌های بسیار ریز و خط غباری قلم‌موئی و در مواردی بسیار بد خط و گاهگاهی مخدوش و رنگ رفته انجام یافته که ارائه و بازخوانی آنها ، ساعتها وقت و مقدار کافی تجربه و تبحر لازم دارد که خوشبختانه این مشکل نیز با شکیبائی و وسواس کامل فرجام پذیرفته و موفق شدم ارقام و امضاهای یادرفته هنرمندان را که تاکنون در بستر فراموشی افتاده و نامعلوم مانده‌اند عیان ساخته و بدیدار هنرشناسان برسانم .

در ارائهٔ احوال صحیح و مستند استادان سعی داشتم از کتابها و منابع نزدیک بحیات هنرمندان استفاده نموده و در بعضی موارد از اطلاعات و ارقامی که در ذیل آثارشان ، چه بوسیله خود نقاش و چه توسط صاحب ذوقی هنرشناس که مختصر کورسوئی را از احوال هنرمند نشان داده ، برخوردار گشته و در صورت فقدان این مزایا به بررسی کامل اثر پرداخته بحکم و برداشت تحقیقی خود ، درجه مهارت و شیوه نگارگری هنرمند را مشخص میساختم .

در پی این مقصود آنچه در قدرت تهیه بود از کتابهای نایاب چاپی و دست نویسهای خطی و انحصاری ، در مجموعه خود گردآوری کرده و در غیر این صورت از کتابخانه‌های معروف داخلی و خارجی استمداد جسته و سعی داشتم که از میان مدارک موجود ، نکاتی را که از لحاظ سندیت تاریخی واجد ارزش و شایسته تتبع باشند انتخاب نموده و نظریات سست و بی‌مایه را بدور اندازم .

چون قاطع‌ترین وسایل شناخت و تجزیه و تحلیل امتیازات هنری ، با درک مکاتیب گوناگون تصویر سازی ایرانی و بهره‌یابی کافی از هنر نقاشی میسر است و نگارنده نیز با ممارست پی‌گیر و مداومت طولانی که در امر ترسیم و شناسائی پیرایش هنری و بصیرت و آگاهی استمراری از مراحل تکمیلی خطوط و سایر رشته‌های تزیینی داشته و همیشه در جریان تفحصات و مطالعات پژوهشی آن آثار بوده و جزو افرادی هستم که اغلب این آثار را از نزدیک دیده و بآنها عشق ورزیده و حتی بعضی از آنها را در مجموعه خود گردآوری نموده‌ام ، روی این اصل ، در تعین مزیت و ارزش هنری استادان ،

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ذوق و سلیقه هنری خود را حاکم دانسته و در مواردی از عقاید هنرشناسان نامی نیز استمداد جسته و آنچه را که در کمترین پایه نگارگری بوده بی‌بهره و متوسط و برتر از آن را خوش رقم و خوب و فراترین را عالی و پرمایه و استادان طراز اول نامی را که آثار آنها کم‌نظیر و یا بی نظیر بوده است با لفظ پر پیرایه ممتاز و نفیس توصیف کردم.

برای تسهیل و شناخت سریع پژوهندگان، اسامی معروف و مصطلح هر استاد را که بین مردم بان بوده یاد کرده و اسامی و القاب اصلی آنرا در متن مطلب ارائه نمودم. از مشاهیر هنرمندان نامی هند و عثمانی که بعلت هم‌جواری و علاقمندی، با آثار هنری میهن ما بستگی پیدا کرده و نسخ گوناگونی را بقلم خوش نگار خود مزین کرده‌اند، جهت درج مقام هنری آنان، مختصری از احوال و آثارشان را یاد کرده و در موارد ضروری در زیر نویس تشریح نمودم.

بسیار علاقمند و بلکه آرزو داشتم در مقابل احوال هر هنرمند، نمونه‌ای نیز از آثار شایسته استاد را که مبین ارزش هنری وی باشد ارائه دهم، ولی اشکالات فراوان مالی و گرانی روز افزون چاپ رنگی مرا از انجام این مقصود باز داشت و بچاپ سیاه سفید بعضی از آن آثار در آخر کتاب اکتفا کردم.

جلد حاضر که حاوی بیش از پانصد صفحه و هفتصد ترجمه است از حرف (الف) شروع شده و به حرف (غ) پایان یافته و دنباله مطالب جلد اول که بقیه تراجم را دربر خواهد داشت با شماره مسلسل در جلد دوم بطبع خواهد رسید.

در خاتمه جایز میدانم از روسای موزه‌ها و کتابخانه‌های ملی و خصوصی و مجموعه‌داران محترم که آثار ذی قیمت خود را جهت تحقیق در اختیارم گذاشته وهمچنین ازخانم ویدا زمانی که با دقت و علاقه تمام این کتاب را ماشین کرده‌اند تشکر و سپاسگزاری نمایم.

امید است این خدمت ناچیز که در غربت و دست تنهائی انجام پذیرفته، مقبول طبع دوستداران هنر و موافق سلیقه و ذوق مطالعه کنندگان گرامی قرار گیرد.

لندن اول مهر ماه ۱۳۶۳

محمد علی کریم‌زاده تبریزی

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

الف

۱ــ آباقاآن میرزا

از هنرمندان نسل قاجار بود و در تصویر و شبیه سازی و طراحی دست داشت.از آثار رقم‌دار وی، تصویر نیم تنه مردی را در لباس تیره رنگ قاجاری دیدم که چهره پرداز استادانه داشت و رقمش چنین بود.(مشقه آباقاآن)

۲ــ آبان محمد

نساج و طراح نقش آفرین قرن ۱۰ هجری بود،که هم عیار نساجان و طراحان معروف زمان خود، از قبیل غیاث ــ حسین عبدالله ــ یحیی ــ معزالدین استادی چیره دست و شهره زمان بوده است.

۳ــ آچهه

نقاش شیرین قلم و پر مهارت هندی بود که در تصویر مجالس بزمی،دستی پر حلاوت داشت.از تنها اثر رقم‌دار این هنرمند که در یکی از مرقعات کتابخانه گلستان تهران،مضبوط است،تصویر زیبای شاهزاده خانم هندی است که با دوستان و ندیمان خود،در ایوان عمارتی نشسته بصحبت و مذاکره مشغول می‌باشند.
رقم دارد.(عمل کمترین مریدان آچهه)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴ــ آذر

نقاش شیرین قلم اوایل قرن ۱۲ هـ.ق. بود کـــه در مناظر و مرایا و اجرای صحیح آن دست داشت و در سایه پردازی و آرایش چهرهها،استاد تام العیار بود.

از یگانه آثار رقم‌دار این هنرمند که حاکی از قدرت قلم و غنای هنری وی بشمار می‌آید،قلمدان نقل شده استادانه‌ای بود که در رویه آن،تصویر حضرت مسیح به استادی نقش بسته و زن و مردی باحترام در حضورش ایستاده بودند،در قسمت پائین و نشیمن قلمدان که تذهیب شیوائی نیز داشت، جماعتی را بحال خضوع و احترام به قادر متعال نشان میداد.

از گوشه راست قلمدان،نور روشن و خیره کننده‌ای که در ضمیر نقاش،هالهای از نور ایزدی بود،به چهره مومنین تابیده و مجلس را روحانی‌تر نموده بود.

رقم نقاش،در بطن تصویر چنین بود.(رقم کمترین آذر ۱۱۲۸) مجموعه خصوصی ۱

۵ــ آسی کهر

نقاش شیرین قلم مغولی هند بود که آثار وی،در کتاب معروف با برنامه جلب نظر مینماید.

۶ــ آقا ــ استاد آقا

نقاش و آرایشگر جلد روغنی چهارمین جلد،از کتاب الف و لیل مشهور موجود در کتابخانه گلستان تهران میباشد.

استاد آقا،تزیین جلد را با همکاری غلامعلی نقاش بپایان رسانده و به قوی دستی از عهده انجام آن برآمده است.

در رویه جلد کتاب که مجلس بزم پر حلاوتی نیز دلرد ،استادی و مهارت خود را به نیکوترین ترتیبی ارائه داده و رقم گذاشته

(بدستیاری استاد کل فی‌الکل جان نثار درگاه جهان پناه استاد آقا سمت اتمام پذیرفت) (العبد غلامعلی شهر جمادی الثانی سنه ۱۲۷۵)

آقا ابراهیم در ابراهیم آمده

۷ــ آقا البرز ــ میرزا ــ میرزا آقا خان البرز

در تهران نشو و نما کرده و به فرنگی سازی و کپی از روی آثار استادان معروف بوده است،از دو اثر رنگ وروغنی ساده و متفاوتی که از این نقاش دیدهام،معلوم میدارد،نقاش رنگ و روغن کار متوسطی بوده و در شبیه سازی عاجز بوده است،در یکی از این آثار که مجلس درباری سلاطین قدیم رومی را نشان میداد، تا حدی موضوع و رنگها را خوب عمل آورده و رقم داشت.

(رقم کمترین میرزا آقا خان البرز)

دیگر اثر رنگ و روغنی نقاش،صورت نیم تنه امین السلطان اتابک معروف بود که در داخل کادر بیضی شکلی، تصویر شده و رقم داشت.(کمترین میرزا آقای البرز)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

آقا باقر در محمد باقر آمده

۸ــ آقا بالا

نقاش زیبا نگار و آبرنگ و رنگ و روغن کار دوره ناصری بود. این هنرمند بعلت مسافرت بنواحی قفقاز، در رشته فرنگی سازی مهارت پیدا کرده و بمراحل و انجام قوانین مناظر و مرایا (پرسپکتیو) آشنا گشته بود .

آثار رقم دار آقابالا عبارتند از:

۱ــ تصویر جماعتی از ملل و فرق مختلف، از قبیل چینی و زنگی و روس و تاتار که در زمینه زرد نقاشی شده و بسیار جالب و تماشائی بود. و در زیر اثر، امضاء داشت. (رقم کمترین آقابالا ۱۳۰۰)

۲ــ دیگر اثر این هنرمند که در کتابخانه گلستان تهران است. تصویر مردی با ریش بلند حنائی است که کلاه بوقی دوره ناصری بسر گذاشته و پالتو کرکی مخصوص قرمز رنگی بتن کرده و دو زانو نشسته و دست خود را بزیر شال فرو برده است.

۳ــ آثار دیگر نقاش در این موزه، تصویر آبرنگی سردار کل عزیزخان است که کلاه بوقی بسر گذاشته و لباسهای مختلفی بروی هم پوشیده و حمایل طلائی بدوش انداخته است. شلوارش رگه‌دار قرمز و جبه زیبایش بوته جیقه‌ای و ریش و سبیلش توپی است.
رقم دارد. (هو، رقم بنده درگاه آقابالا نقاش، فی شهر صفرالمظفر سنه ۱۲۷۷)

۹ــ آقا بالای ایرانی

از نقاشان آبرنگ ساز ایرانی مقیم قفقاز بود که آبرنگ را بشیوه فرنگی زیبا میساخت. از آثار رقم‌دار وی، تصویر عباس میرزا در کودکی است که بسیار شیرین و پسندیده می‌باشد. در این اثر زیبا که عباس میرزا را در سنین صباوت نشان میدهد، شاهزاده قاجار، کلاه‌بوقی دولبه‌ای که در وسط آن الماس درشتی جلوه‌گر است، بسر گذاشته و موهای خود را از پشت سر نمایان ساخته است.
جوراب رنگی و شلوار معمولی بتن کرده و کرکی ضخیمی بروی لباسها انداخته و در عقب پشت سر وی، دو متکای بزرگ دیده میشود.
رقم دارد ، شبیه عباس میرزا ، عمل آقابالای ایرانی سنه ۱۲۵۵ . در طرف راست به خط لاتین امضاء داشت. AGA BALLA

۱۰ــ آقا بزرگ شیرازی ــ نقاش باشی

شیرازی و از نقاشان درجه اول دوره محمد شاه و ناصرالدین شاه قاجار بوده. در مجمع الصنایعی که خود ترتیب داده بود، به تربیت شاگردان اشتغال داشت و فن تصویر را بآنها تعلیم میداد.
از درج لقب نقاشباشی که در اغلب آثارش بیادگار گذاشته، معلوم میداشت، از نقاش‌باشیهای دوره ناصری و مورد توجه و محبت مخصوص شاه قاجار بوده است. آقا بزرگ، در رشته‌های مختلف نقاشی، خصوصا" در رنگ و روغن و آبرنگ و سیاه قلم و کارهای روغنی (لاکی) مخصوصا" قلمدان سازی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استادی چیره دست بود و در شبیه سازی و چهره پردازی و اجرای قوانین مناظر و مرایا،دست پر توان داشت .
در شبیه سازی،وسواس زیاده از حدی مبذول میداشت و با پردازهای ساحرانه‌ای که به تصویر میزد حالات و سکنات صاحب چهره را بخوبی آشکار می‌نمود . آثار متنوع و استادانه‌ای که از این هنرمند بیادگار است،عبارتند از :
۱ــ تصویر رنگ و روغنی نیم تنه یکی از رجال دوره قاجاری که در کمال استادی ترسیم شده و رقم داشت . (رقم میرزا آقا بزرگ نقاشباشی) تصویر شماره (۱۰)

۲ــ نقاشی صورت نواب والا سیف اله میرزا در چهل سالگی،باندازه ۲۲ × ۳۴ سانتی‌متر.در این اثر، سیف اله میرزا،کلاه معمولی زمان بسر گذاشته و لباس بلند بوته جیقه‌ای پوشیده و ریشش بلند و پرپشت است . در قسمت چپ و راست بالای تصویر،بخط شکسته زیبا رقم دارد .
(صورت نواب سیف اله میرزا در چهل سالگی ــ رقم مشهدی آقا بزرگ شیرازی)

۳ــ قلمدان زیبا و تکراری آقا بزرگ که نگارنده بیش از ۵ عدد از آنها را مشاهده کرده‌ام.در این اثر تکراری،مناظر مختلفی از قصه معروف شیخ صنعان و دختر ترسا را بحالات گوناگون ترسیم نموده که از هر نظر پسندیده می‌باشد.در یکی از صحنه‌ها،شیخ صنعان را در کمال پریشانی و دلباختگی در حضور پرتمنای دختر ترسا،تصویر کرده و در حواشی و نشیمن قلمدان،مجالس رقص و سماع و سایر قضایای قصه مزبور را به نیکوترین وجهی ارائه داده و جوانب و حواشی مجالس را با تذهیب و حل کاری تزیین کرده که از هر نظر شایسته تحسین میباشد .

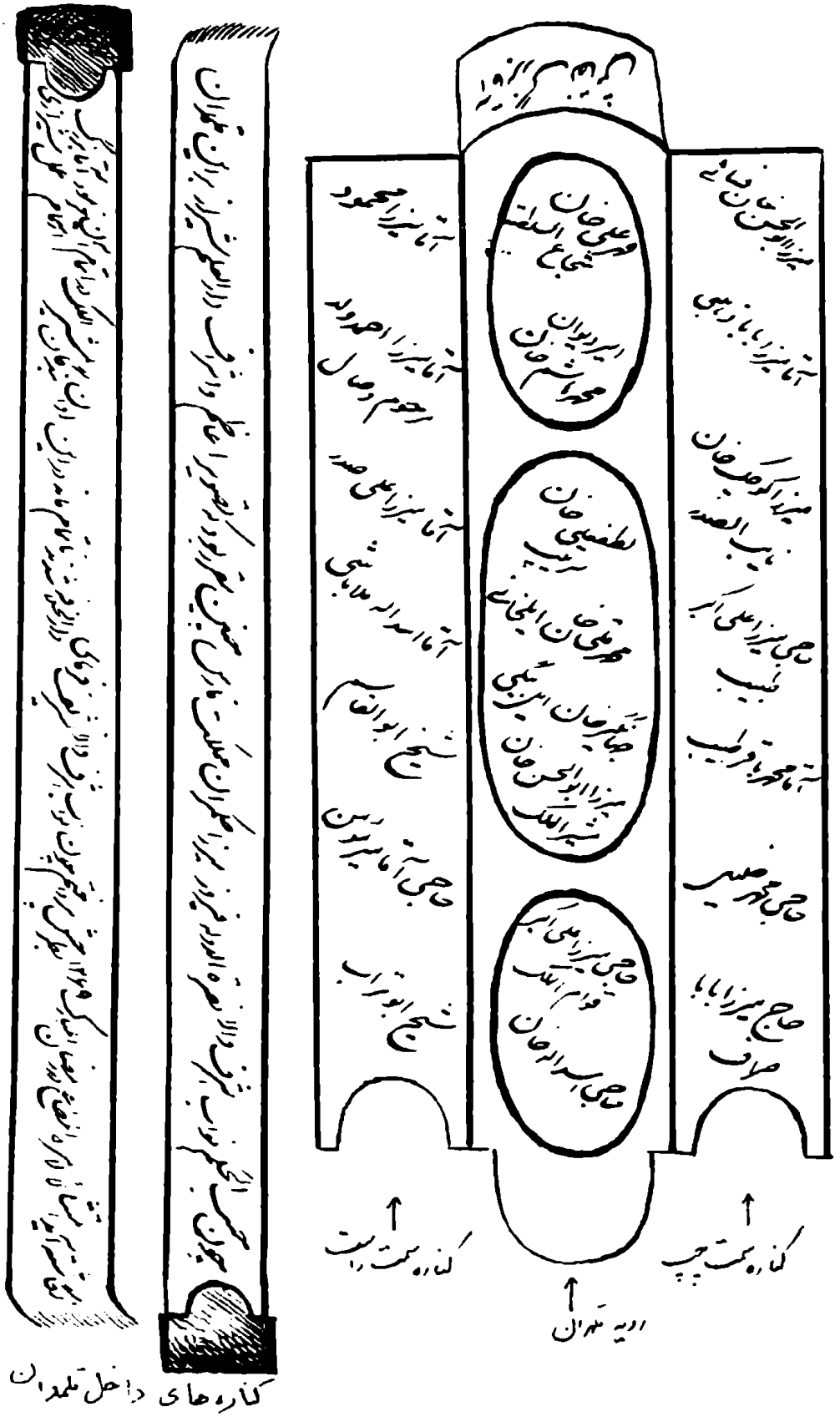
۴ــ دیگر اثر آقا بزرگ،قلمدان بزرگ و زیبائی است که زمینه زرک زرد صدفی داشته و در عین سادگی بسیار پر مهارت انجام یافته است . در رویه قلمدان،سه تک گل پر طراوت در اندازه‌های بزرگتری نقش بسته که معرف زبردستی و حدت قلم نقاش می‌باشد .
این اثر استادانه که در موزه هنرهای تزیینی تهران مضبوط است،رقم دارد . (آقابزرگ شیرازی)

۵ــ اما بهترین و نفیس‌ترین اثر هنرمند که از شاهکارهای وی میباشد،قلمدان تصویری بی‌همتائی است که در موزه هنرهای تزیینی تهران قرار دارد . در رویه و حواشی قلمدان،تصاویر رجال و مشاهیر زمان شهر شیراز،در کمال شباهت و اصالت نقاشی شده که واقعاً" ستودنی است . انتخاب رنگها و سایه پردازهای پر مهارت و شبیه سازی نفرات و نقش خطوط زیبا و سایر عوامل آرایشی و تزیینی نشانگر کمال و بیانگر چابکدستی نقاش میباشد . این قلمدان منحصر بفرد،بفرمایش و سفارش نصرة الدوله فیروز میرزا فرمانفرماء والی فارس تصویر شده و رجال و مشاهیر آن سامان را در کمال مهارت نشان میدهد . داخل قلمدان،برنگ سرخ زیبا رنگین شده و شرح تصاویر قلمدان،بخط شیوای نستعلیق نقاشی کتابت شده است .
در این قلمدان،تصویر بیست و سه نفر از اعاظم و اشراف آن دوره و حتی قیافه نقاش ارائه شده که از جهت شناسائی رجال آن دوره،شایان اهمیت است.نگارنده جهت شناسائی بیشتر و درج نام افراد،کروکی ساده‌ای از این قلمدان ترسیم کرده که در شکل ۱۰ ارائه میگردد .

۶ــ اثرممتازوارزنده دیگراین نقاش،تصویر نیم تنه ناصرالدین شاه بشیوه صنیع الملک غفاری است که کلاه جیقه‌دار پرطاوسی بسر گذاشته و ته ریش مختصر و سبیل‌های بلند مردانه دارد،پاگونها و ریسه‌های مروارید و حمایل و لباس سلطنتی و مدالیون مرصع شیر و خورشیدی بزیر یقه آویزان است . در زمینه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

کنارهٔ های داخل تلمدان

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

و افق دور،منظره کوهها و پل قدیمی و آب روان جلب نظر میکند.در بالا بخط نستعلیق زیبا نوشته (السلطان ناصرالدین شاه قاجار خلداله ملکه و دولة سنه ۱۲۷۸) در گوشه چپ رقم دارد (چاکر درگاه آقا بزرگ) معلوم میگردد،در سالهای ۱۲۷۸ هنوزملقب به‌نقاشباشی‌نبوده است .

۷ــ اثر دیگر نقاش که جزو مجموعه نگارنده است .گرده استادانه هنرمند است که در اغلب آثار آن بندرت دیده شده است . تصویر شماره (۱۹)

۸ــ اثر رنگ و روغنی دیگر این نقاش،تصویر مردی با ریش انبوه و کلاه مخصوص است که پالتو بوته جیقه‌ای پوشیده و روی فرش نشسته وکتابی بدست گرفته است . منظره یک ساختمان قدیمی،در زمینه نقاشی جلوه‌گر بوده و در سمت راست رقم دارد . (میرزا آقا بزرگ نقاش باشی) این اثر،در نمایشگاه پکن سال ۱۳۵۶ عرضه شده و مورد توجه قرار گرفته است .

۹ــ دیگر اثر آقا بزرگ در این نمایشگاه،قطعه نقاشی زیبائی از چهره حاج محمد رحیم امین التجار شیرازی بود که رقم نقاش را داشته و از هر نظر جلب توجه می‌نمود .

۱۰ــ اثر پر مهارت دیگر آبرنگ سازی آقابزرگ،تصاویر هشت نفر فرماندهان لشکر ایران در زمان ناصر الدین شاه است که در کتابخانهٔ موزه گلستان مضبوط بوده و یکی از بهترین نمونه‌های چهره سازی نقاش بشمار می‌رود و رقم دارد . (مشق کمترین خانزاد،میرزا بزرگ شیرازی سنه ۱۲۸۱)

۱۱ــ دیگر از آثار ارزنده و منحصر بفرد آقا بزرگ که در روی کاسه و بشقاب چینی بوده و در مجموعه مهندس‌خلیلی مضبوط میباشد،کاسه و بشقاب مینائی ساخت شیراز است که رویه آن بسیاق چینی تزیین شده و در حاشیه آن،اشعاری بخط نستعلیق دیده میشود.(رقم دارد زیر کاسه) (طیاری میرزا بزرگ شیرازی سنه ۱۲۶۰) رقم روی بشقاب (العبد الاقل المحتاج‌میرزا بزرگ شیرازی سنه ۱۲۶۰)

۱۱ــ آقا بیک لر افشار- بیگلر خان

فرزند محمد حسن افشار نقاشباشی لال بود و در آبرنگ مهارت داشت.آقا بیک بیقین در مکتب پدر هنرمندش،درس‌هنری آموخته و درآبرنگ و تصویر وچهره‌پردازی‌استادی شیرین‌کار گشته است . از آثار رقم‌دار این هنرمند که بسال ۱۹۷۸ در لندن بفروش رسید،تصویر خداقلی بیک یاور توپخانه بود که به نیکوترین وجهی تزیین و تصویر شده بود.در این اثر زیبا،کلاه بلند و لباس مخصوص نظامی و پاگونها و حمایل و شمشیر و قیافه مصمم و شاداب او،در کمال استادی عرضه شده و قابل تحسین بود ورقم داشت . (رقم کمترین آقا بکلر ولد عالیجاه محمد حسن آقای نقاشباشی لال افشار فی شهر شوال ۱۲۶۳) (صورت عالیجاه خداقلی بیک یاور توپخانه است)

ضمنا" در یک کتاب روسی که در کتابخانه لندن دیدم،گویا احوال این هنرمند را برشته تحریر در آورده و مقداری از آثار وی را ارائه داده بود . متاسفانه ترجمه احوال هنرمند میسر نگردید و فقط ارقام مختلفی که ذیل آثار هنرمند،در آن کتاب چاپ شده بود،جهت علاقمندان درج میگردد .

۱ــ صورت سرکار مقرب الخاقان خداوندگاری فتح الخان سرتیب دام اجلاله عمل ابوالفیض ابن محمد حسن خان نقاشباشی افشار فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۷۷

۲ــ عمل بیگلر خان نقاشباشی افشار

۳ــ صورت مقرب الخاقان میرزا علیخان،در سن سی و یک سالگی عمل عالیجاه بیگلر خان لال

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نقاشباشی افشار سنه ۱۲۸۴

۴ـ رقم کمترین ذره بیمقدار آقا بیگلر،پسر محمد حسن خان نقاشباشی افشار سنه ۱۲۷۹

۵ـ شبیه امام قلیخان سرتیپ افشار،در سن سی و هفت سالگی،رقم آقا بیگلر نقاش سنه ۱۲۷۷

۶ـ عمل بنده چاکرزاده ظل الیه،بیگلر نقاشباشی لال ۱۲۷۲

۷ـ هو ـ فتبارک اله احسن الخالقین،رقم کمترین بنده درگاه خلایق امید گاه بیگلر آقا ولد الصدق عالیجاه مجدت همراه مقرب الحضرت السلطانی،محمد حسن خان نقاش باشی افشار در،شهر شوال در ولایت ارومی مصور گردید سنه ۱۲۷۷

۱۲ـ آقاجان

استاد زرکش جدول بند ماهر اواخر دوران صفوی بود.

۱۳ـ آقاجان اصفهانی

طراح نقش آفرین و معمار و رسام دوره فتحعلیشاه و محمد شاه قاجار بود. او در طرح نقشه و ایجاد ساختمانهای آن دوره،صاحب ابتکار بود و در آرایش و پیرایش داخلی و خارجی قصور و ابنیه، دست پر کمال داشت.

آقا رضا در رضا کاشانی آمده
آقا زمان در محمد زمان ۳ آمده
آقاصادق درصادق آمده

۱۴ـ آقا صاحب الزمان

از نقاشان طبیعت ساز و پرنده نگار قرن ۱۷ میلادی مغول هند است.این هنرمند در پرنده سازی و آرایش و ریزه کاریها وسواس و دقت بخصوصی داشت.از بهترین آثار پرنده سازی وی که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن مضبوط بوده و کارت پستال رنگی آن نیز منتشر گشته است،تصویر پرنده‌ای در مرداب است که با استادی تمام نقاشی شده و رقم دارد.(عمل بنده درگاه آقا صاحب الزمان)

اگر تذهیب کنارهها و کتابت خطوط اطراف نیز بدست نقاش انجام یافته باشد،باید او را جزو شایسته‌ترین مذهبان و خطاطان خط نستعلیق نیز بحساب آورد. تصویر شماره ۲

۱۵ـ آقا کوچک-استاد آقا کوچک نقاش شیرازی

نقاش گمنام و آبرنگ ساز ساده شیرازی بود. فرصت در کتاب خود،نقاش را چنین توصیف میکند "استاد آقا کوچک از عهد کودکی تاکنون به آقا محمد حسین نقاش انباز است و بنقاشی ممتاز" از تنها اثر رقم‌داری‌که از نزدیک دیده‌ام،چندان امتیازی در هنر نقاشی نداشت و شاید فرصت شیرازی،مقام هم شهری‌گری را بر ارائه حقایق برتر دانسته و او را نقاشی ممتاز توصیف کرده است. در تصویر رقم‌داری که زن فربه و چاقی رابه‌آبرنگ‌نشان داده‌بود . زن،برروی دوشکی دراز کشیده و به

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

متکا تکیه داده،پسرک خدمتکاری صراحی بدست،بالای سر او نشسته بود. در سمت راست تصویر، دختران آماده به خدمت،نظارهگر این منظره بودند، آرایش داخلی خانه و پنجرههای اطاق ساده بود و بخط بد رقم داشت. (رقم کمترین آقا کوچک نقاش)

آقا میرزا اصفهانی در میرزا آقا اصفهانی آمده
آقا میرزا اصفهانی در میرزا آقا محمد مهدی امامی اصفهانی نقاشباشی آمده
آقا میرزا شیرازی در میرزا آقا شیرازی آمده
آقا میرزا موسی در موسی آمده
آقا میرک اول در روح الله میرک هروی آمده
آقا میرک دوم در جلال الدین میرک آمده

۱۶ــ آقا میرگلستان تبریزی

بنوشته مرحوم تربیت در دانشمندان آذربایجان:
«از مشاهیر نقاشان قرن ۱۴ هـ.ق.،نامش سید محسن و تخلص او سید بود و در حدود سنه ۱۳۳۰ مرحوم شده است. از آثار او،منظومهای بعنوان مرآت البکاء در مراثی حضرت سید الشهدا علیه السلام در تبریز چاپ شده و فراوان است.
آقا میر مصور و برادرش ارژنگ و رسام،هر سه برادر زادههای مشار الیه میباشند.

آقا نجف در نجفعلی نقاشباشی آمده

۱۷ــ آقا نویان ــ پیر بیک

کلمه آقا نویان در حقیقت نام اصلی نقاش نبوده،بلکه یک نام توصیفی و یا لقب مرسوم درباری بوده که در آن زمانها به شاهزادههای پیر،اطلاق میگشته است.
این نقاش که بنام آقا نویان،در تاریخ هنری ایران مشخص میباشد،بعقیده (جاکسون و یوهانان) جز نقاش پر مایهای،بنام (پیر بیک یا غلام پارماک) نمیتواند باشد که چند اثر و از جمله یک میناتور رقمدار وی را،در شاهنامه مضبوط در موزه متروپولیتن نیویورک سراغ داریم. این شاهنامه که درنوع خود از نفایس هنری اوایل قرن ۱۲ هجری ایران است،بتاریخ ۱۰۷۹ ــ (۱) کتابت شده و تصاویر آن چنانکه از سنوات مرقوم،در ذیل نقاشیها بر میآید ۲۵ سال بعد،یعنی بین سالهای ۱۱۰۴ و ۱۱۰۹ توسط مشاهیر نقاشان عصر،از قبیل محمد زمان ــ فضل علی ــ علی نقی بن شیخ زاده و پیر بیک غلام (آقانویان) اجرا گشته است.تنها میناتوری که رقم پیر بیک غلام را دارد،تصویر زیبائی است که زال سوار اسب شده و شکاری را نشانه گرفته و آماده تیراندازی است.منوچهر که در هیئت پادشاهی نظارهگر این ماجراست،باستادی مصور گشته است.خیل دلیران و رزم آوران که در اطراف صحنه،تصویر گشتهاند، ستودنی است.درخت بلندی در پیشاپیش آنها جلب نظر میکند.در وسط،این دو بیت شعر که در پائین صفحه نوشته شده (ز بالا همی دید شاه جهان ــ ز گردان پیر آشکار رو نهان)

۱ــ رقم آخر شاهنامه چنین است
تمام شد کتاب شاهنامه بعون الله تعالی و حسن توفیقه بتاریخ سلخ شهر شوال ختم بالخیر و الاقبال سنه تسع و سبعین بعد الف الهجریه النبوته ۱۰۷۹ کتبه العبد الاقل ابن شمس الدین شیخ محمد عفی عنهما

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بخط باریک قلم موئی نوشته شده.(پیر بیک غلام ۱۱۰۹)

۱۸ــ آلتون تاش

حکاک و نگین تراش و خطاط نامی عثمانی دورهٔ تیموری بود.این استاد،نگین‌های عقیق و سنگهای سخت را استادانه می‌تراشید و خطوط را بشیوه یاقوت روی آن مینوشت.

۱۹ــ آنژل-نقاش‌هلندی مقیم دربار صفوی

نقاش هلندی الاصل مقیم ایران بود که در زمان شاه عباس دوم.بهمراهی نقاش دیگری بنام لوکاردو بمعرفی نماینده شرکت هلندی اصفهان،بخدمت دربار در آمد و مشغول کار گردید.از آثار باقی مانده این هنرمندان که در کناره انتهائی ایوان کاخ چهل ستون دیده میشود،تصاویر زیبائی از فرنگیان زن و مرد است که در لباس فرنگی،نقاشی شده و در گوشه‌های دیگر عمارت،مجالس مختلف بزم و شکار است که بسیاق و شیوه اروپائی،ارائه گشته و در حد خود زیبا میباشند.

۲۰ــ آننت

از نقاشان چابکدست و هنرمند هند بود و در میناتور سازی دست پر حلاوت داشت.این نقاش در ارائه حالات مختلف،مخصوصا" در تصویر و جانورسازی و انتخاب رنگها و منظره پردازی پر وسواس و با مهارت بوده است.

از بهترین آثار بجا مانده وی،پنج تصویر در کتاب نفیس انوار سهیلی تالیف مولانا حسین واعظ کاشفی سبزواری است که بشماره ۱۸۵۷۹ در موزه بریتانیا مضبوط است.در این اثر،بیشترین تصاویر کتاب،یعنی ۵ مجلس از جمع تصاویر را آننت انجام داده که در نوع خود بسیار پر ارزش میباشند.
کتاب انوار سهیلی که به تحقیق از نفایس هنری دوره اکبری و جهانگیری می‌باشد،در سال ۱۰۱۸ برای جهانگیر شاه و زیر نظر و مدیریت آقا رضا کاشانی که رئیس تهیه و سرپرست گروه ۱۶ نفری نقاشان معروف آن دوره مقیم کتابخانه دربار هند و ایرانی بود،تصویر شده است.
اکبر شاه‌فرزند بزرگ بابرکه از نسل مادر ایرانی،تولد یافته بود،خود نقاشی میدانسته و در مدت ۵۰ سال سلطنت خود،در قوام و اعتلای هنر تصویری هند،کوشش بسزائی مبذول داشته و پس از مرگ وی نیز که بسال ۱۰۱۴ اتفاق افتاد،پسرش جهانگیرآمال پدر را گرامی داشته‌ودنباله رو مکتب پدر گردید.
در کتاب مزبور که بزمان جهانگیر شاه و با کمک نقاشان دوره اکبری و جهانگیری تصویر شده،چهار میناتور،دارای امضای نقاش بوده‌و بقیه بدست آقا رضا کاشانی یا فرد مسئول دیگری نام گذاری گشته است. این نقاشان به ترتیب شماره و تعداد عبارتند (شماره ۲۹ آقا رضا) (ش ۲۲ رحمان قلی) (ش ۲۱ ــ ۲۶ دهر مدارس) (ش ۱۳ و ۱۰ درگه) (ش ۱۶ ــ ۱۹ استاد حسین) (ش ۲۸ بشنداس) (ش ۴ نانها) (ش ۳۶ موهن) (ش ۸ مدو) (ش ۲ ــ و ۲۷ میرزا غلام) (ش ۳۲ عبدالسلیم) (ش ۳۰ کهرداس) (ش ۳۴ــ ۳۱ سلیم قلی) (ش ۱۵ هریا) (ش ۱ ــ ۱۴ ــ ۱۷ ــ ۱۸ ــ ۲۴ آننت)
دو اثر رنگی‌دیگر از میناتورهای کتاب انوار سهیلی به روی جلد مجله روزگارنو چاپ شده که بترتیب عبارت است از:
۱ــ میناتور نفیس،با رقم ابوالحسن نادرالزمان که رای دابشلیم و بید پای حکیم را تصویر کرده است. بشماره ۱ و سال ۱۹۴۳
۲ــ میناتور زیبا،از میرزا غلام که موضوع آن (در تفرج گاه سلطان بخدمت شاهزاده ایستاده و تدبیر

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

می‌انگیزد که او را برباید) می‌باشد . بشماره ۲ و سال ۱۹۴۴ .
آثار نقاشی آنننت در کتاب انوار سهیلی،عبارتند از :
۱ــ ابوجعفر که یکی از خلفای عباسی است،به تبعیت از انوشیروان عادل برای بدست آوردن کتابی علاقه نشان میدهد.در این مجلس،ابوجعفر روی تخت نشسته و حضار کتابی را جهت رویت خلیفه تقدیم مینمایند . در زیر جدول پائینی رقم دارد . (آنننت)

۲ــ این اثر که بشماره ۱۴ در کتاب قرار گرفته در بالای صفحه چنین درج شده است .
(کتاب دریافتی و ببرکت متابعت سخنان دل نشاس . . . . .)
در این نقاشی پادشاه و زاهد پیری مقابل هم نشسته و بطوریکه از متن کتاب برمی‌آید، شاه از قضاوت زاهد در امر مهمی خوشحال است.در حوالی آنها جماعت حاضران و ندیمه‌ها دست بدعا بطرف آسمان ایستاده‌اند،در گوشه دیگر،تصویر درخت زیبائی که در داخل مسجد قرار گرفته جلب نظر مینماید،رقم نقاش بزیر جدول و بخط قرمز چنین است . (عمل آنننت)

۳ــ نقاشی شماره ۱۷ در کتاب اصلی که در قسمت بالای صفحه چنین رقم رفته است .
(مار زبان بگشاد که ای گاومیش جزای نیکی چیست . . . . .)
در این اثر،فرد صاحب مقامی سوار بر شتر شده و مار کبرای وحشتناکی،در مقابل گاو قرار گرفته است. در زمینه نقاشی،کوهها و درخت خشکیده و جمع پرندگان گوناگون بمهارت نقاشی شده و زیر جدول رقم دارد . (آنننت)

۴ــ تصویر زیبای (پادشاه و دختر جوان و غلام خدمتکار) که بشماره ۱۸ در کتاب معرفی شده و در بالای صفحه چنین رقم رفته است .
(که خط سبزش مانند خضر بر لب آب حیات رسیده بود . . . . .)
در این صحنه،شاه در اطاق مخصوص بروی تخت نشسته و بجمال زیبای دختران فتانی حیران گشته است.خدمه مخصوص که در پشت سر پادشاه بخدمت ایستاه است،نظاره‌گر این صحنه است .
رقم دارد (آنننت)

۵ــ آخرین اثر آنننت در این کتاب که بشماره ۲۴ مشخص میگردد. جملات بالای صفحه چنین است .
(روی بر وزنه دماغه او نهاده و عقل از تیرگی . . . . .)
در این مجلس،زاهدی از در درآمده و فرزند خود را صحیح و سالم در گهواره دیده و خیلی خوشحال بنظر میرسد.در گوشه اطاق،حیوانی دیده میشود که گویا در غیبت زاهد با مار مهاجم ستیز کرده و او را از پای درآورده است.وضع خانه و درختهای پربرگ آن فوق‌العاده است . رقم دارد (آنننت)

۲۱ــ ابا القاسم

نقاش نازک قلم و مذهب زبردست اواسط قرن ۱۳ هـ.ق . بود.عمده آثار او در نقاشی‌های روغنی (لاکی) ارائه شده و آثار زیبائی را نیز از خود بیادگار گذاشته است.از آثار رقم‌دار او دیده‌ام .
۱ــ جعبه مذهب و استادانه‌ای که زمینه مشکی داشت و بانواع نقوش تذهیبی آرایش شده و در کمال دلپذیری بود .
این اثر زیبا که در حراج خارج از ایران بفروش رسیده‌رقم داشت.(عمل اباالقاسم ۱۲۳۸) مجموعه مهندس ناصر خلیلی تصویر (۱۱)
دومین اثر نقاش،جلد روغنی قرآنی بخط اشرف الکتاب اصفهانی بود که از آثار ممتاز اباالقاسم بود و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

رویه آن به انواع تذهیب و تشعیر آرایش شده و رقم داشت (اباالقاسم)

۲۲ــ ابدال بیک ــ نقاش باشی

فرزند علی قلی بیک جبادار فرنگی است که در دوره سلاطین صفوی بشرف اسلام مشرف گردید. تنها فرزند ابدال بیک، علی یا محمد علی بیک نقاش باشی زمان شاه طهماسب ثانی و نادر شاه بود که شرح حال آن در (محمد علی) خواهد آمد.

یگانه ماخذ معتبری که اسم این نقاش را یاد کرده کتاب آتشکده آذر تالیف لطفعلی بیک آذر است. او در شرح حال محمد علی فرزند ابدال بیک چنین نوشته است. (اسمش علی ــ محمد علی بیک خلف ابدال بیک نقاش باشی است و جد ایشان علی قلی بیک فرنگی است و در فن نقاشی ثانی مانی است و در دولت سلاطین صفویه بشرف اسلام مشرف شده .....)

ابدال بیک در رشته نقاشی، شاگرد و دنبالهرو شیوه پدرش علیقلی جبادار است که مخلوطی از شیوه‌های ایرانی و هندی و اروپائی میباشد. این سبک تصویر سازی که اساس آنرا محمد زمان و علیقلی بیک بنا نهاده‌اند، بعدها بوسیله محمد ابراهیم، برادر محمد زمان ــ محمد رفیع ــ محمد محسن رضوی ــ محمد قاسم و سایرین دنبال شده، آثار باشکوه و ممتازی را نیز بعالم هنر ایرانی علاوه نموده‌اند. سال دریافت لقب نقاشباشی ابدال بیک، معلوم نیست، ولی آنچه مسلم است، فرزندش محمد علی بیک، در اواسط سلطنت شاه طهماسب ثانی، بسال ۱۱۴۵ این سمت را کسب کرده و به لقب نقاشباشی مفتخر گشته است.

۲۳ــ ابراهیم

نقاش نازک قلم قرن ۱۱ هـ.ق. بود. از آثار رقم‌دار وی، تصویر مرد اسیری بقیافه چینی‌ها دیدم که کوسه ریشی داشت و در پالهنگ سنگینی گرفتار بود. از نوشته نقاش که در ذیل اثر دیده میشد، معلوم بود، شخصی بنام کوسج مراد است که بظن قوی، همان شاهزاده مراد آق قویونلو بوده که به بند دشمنان گرفتار آمده است، رقم داشت. (کوسج مراد، راقم ابراهیم)

۲۴ــ ابراهیم (باسجع سلام علی ابراهیم)

از نقاشان زبر دست و تصویرگر پر مهارت اواخر صفویه بود که در کارهای روغنی (لاکی) دستی بکمال داشت. این هنرمند نام خود را باسجع (سلام علی ابراهیم) مشخص کرده و در زیر آثار خود بیادگار گذاشته است. استاد ابراهیم در تذهیب و منظره پردازی و چهرهنگاری چیره دست و پر توان و در گل و مرغ و جانورسازی و ارائه مجالس گوناگون، شیرین قلم و پر ابتکار بوده است.

آثار گوناگونی که از این هنرمند دیده‌ام عبارت است از:

۱ــ جلد قرآن بی‌نظیر و دلپذیر گل و مرغ که بزیبائی تمام تصویر شده و رقم داشت (سلام علی ابراهیم)

۲ــ دیگر اثر رقم‌دار این هنرمند که در موزه ویکتوریا یا آلبرت لندن قرار دارد، قاب آینه گل و مرغی

ابراهیم معمار ــ طراح و اجراکننده دیوار جنوبی صفه صائب در اصفهان است که رقم دارد
(عمل استاد ابراهیم بن استاد اسماعیل بناء اصفهانی)
و دیگر کاشی‌کاری خانقاه شیخ عبدالصمد است که رقم دارد.
ساخت این اسپر بتوفیق خدا ــ شیخ اسمعیل کلب مرتضی
(عمل ابراهیم بن اسمعیل بناء اصفهانی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

شیوای استادانه ایست که در شیوه محمد مسیح نقاشی کرده و طوطی بسیار زیبائی را در وسط قلمدان قرار داده است . در گوشه قاب آینه رقم دارد . (سلام علی ابراهیم سنه ۱۱۳۲)

۳ـ سومین اثر رقم‌دار ابراهیم، جلد شاخه انگوری تذهیبی نفیسی بود که رقم داشت . (سلام علی ابراهیم تاریخ ۱۱۳۰)

۴ـ چهارمین یادگار استادانه ابراهیم، جلد گل و مرغی دلربای کتابی، بنام مهج الدعوات بود که تذهیب فوق العاده داشت و رقم نقاش چنین بود.(سلام علی ابراهیم ۱۱۲۶)

۵ـ اثر پرارزش دیگر، که قلمدان نفیسی بود و در حراج سال ۱۹۷۶ حراج‌ساتبی لندن بفروش رسید، از هر نظر شایسته تحسین بود.در این اثر روغنی، مناظر مختلفی ارائه شده و در رویه آن تصویر زن و مرد زیبای فرنگی به مهارت و دلپذیری نقاشی شده بود . در زمینه و دورنمای این صحنه، تصاویر مختلف‌واسب سواری و مناظر رودخانه و افق زیبا و ابرهای فشرده به بهترین وجهی عرضه شده و استادی نقاش را آشکار می‌ساخت .

در طرف دیگر قلمدان، مجلس شیخ صنعان و دختر ترسا بود که زن جوان، بیک دست صلیبی گرفته و بدست دیگر، پیاله شرابی را به درویش تعارف میکرد.در حالات و قیافه وی چنین مشهود بود که شیخ را بقبول مسیحیت و نوشیدن شراب تشویق مینماید، در حوالی دختر ترسا، زن زیبا و جذابی که یکی از آنها طفل خردسال لختی را به بغل گرفته، به استادی نقش بسته بود.در قسمتهای دیگر قلمدان نیز، مجالس و صحنه‌های مختلفی از محفل درویشان و زن و مرد لخت و مخمور و دختران طناز بود که آرایش استادانه داشت . در صحنه دیگر قلمدان، جماعت حیران و وامانده پیروان شیخ صنعان بود که قدرت تحمل مرشد را در مقابل عشق ظاهری نظاره میکردند . این قلمدان به استادی تمام نقاشی شده و رقم داشت.(سلام علی ابراهیم) تصویر شماره

۲۵ـ ابراهیم

از نقاشان قرن ۱۴ هـ.ق . تبریز بود که به آقا میرزا معروف میباشد . او برادر سید محسن (آقا میر گلستان تبریزی) است که شاعربوده و سید تخلص میکرده است.بروایتی این دو برادر از اعقاب آقا میرک (جلال الدین میرک اصفهانی) معاصر بهزاد میباشند .

سید ابراهیم برای تحصیل هنر نقاشی بروسیه رفته و پس از کسب معلومات کافی به ایران برگشته و در تبریز مقیم شده است . او نقاش مخصوص مظفرالدین میرزا ولیعهد در تبریز بود، ولی از ولیعهد خوشش نمی‌آمد و اغلب او را هجو میکرد .

۲۶ـ ابراهیم (آقا ابراهیم نقاشباشی)

آقا ابراهیم ـ محمد ابراهیم نقاشباشی ـ باسجع ابراهیم یا سلام علی ابراهیم ، زاده شهر هنر پرور اصفهان و در منظره و چهره‌سازی، تذهیب و رنگ پردازی و ترتیب مجالس بزمی و رزمی شهره زمان خود بود .

او شاگرد نقاش شهیر عباس شیرازی و بعقیده بعضی بروسیه رفته و فنون هنری و تجربی این فن را از استادان آن دیار فرا گرفته بود . این هنرمند در کارهای مینائی و پخت آن نیز دست داشت و این صنعت را نیکو . میدانست . . عمده آثار هنری آقا ابراهیم، بسبک نقاشی روغنی (لاکی) و در رویه قلمدان‌ها و جلدها و قاب آینه‌هاعرضه وحالیه زینت بخش موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی میباشد . علاوه بر هنرهای یاد شده، در مصور ساختن کتابها و مرقعات استادی با ابتکار بود و در شبیه سازی و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر پارچه‌های قلم‌کار،دست پر حلاوت داشت .
آقا ابراهیم آثار خود را بنام‌های،رقم ابراهیم،یا سلام علی ابراهیم ارائه داده و بخط مخصوص خود رقم میزده است.از شاگردان معروف و هنرمندش،هادی تجویدی است که بسن ۱۹ سالگی و در حدود سال ۱۲۸۷ شمسی با استاد خود محمد ابراهیم نقاشباشی از اصفهان خارج شده و در مجمع الصنایع تهران،بکارهای هنری پرداخته است . تاریخ تولد و سال مرگ و مدت عمر نقاش دقیقا" معلوم نیست، ولی فعالیت هنری وی بین سالهای ۱۲۹۰ تا ۱۳۳۰ بمدت ۴۰ سال محرز و آشکار می‌باشد . بگفته مرحوم اسلامیان هنرمند معروف،فرزندان او که اغلب بعد از اسم خود نعمت الهی اضافه میکردند عبارتند از: میرزا کریم ــ میرزا محمود نعمت الهی ــ میرزا علی ــ نجات علی که همگی مرحوم شده‌اند و یگانه فرزند باقی مانده آقا ابراهیم،استاد محب علی است که حالیه (سال ۱۳۵۴ شمسی) در اصفهان مقیم بوده‌و در تذهیب و میناکاری دست دارد .
از آثار فراوان او دیده‌ام :
۱ــ قلمدان نیمه کاره و پر مهارت وی که جنگ ایران و روس را تصویر کرده و رقم گذاشته .
(رقم ابراهیم ۱۳۲۵) مظبوط در مجموعه شماره ۱
۲ــ در موزه هنرهای تزیینی تهران،دو قطعه نقاشی زیبا که در کادر بیضی شکل خوش تناسبی تصویر شده که یکی از آنها تصویر سه دختر زیبای ایرانی است که به نواختن تار و تنبک و دف مشغولند و تصویر دیگری که رقم (عمل ابراهیم) را دارد،تصویر مادر و طفلی خردسال است که گربه‌اش را بکنار گرفته و زن همراه دیگر مشغول نظاره است . هر دو اثر استادانه بوده‌و بسیار شیرین قلم میباشند .
۳ــ اثر دیگر این هنرمند،تصاویر آبرنگی کتاب کلیات سعدی بخط فتحاله جلالی فرزند افسر خطاط است که در نوع خود از بهترین آثار رقم‌دار آقا ابراهیم میباشد . در این کتاب نفیس ۱۶ قطعه آبرنگ که چهار اثر آن رقم نقاش را دارد،در کمال مهارت و خوشرنگی و سایه پردازی‌های استادانه عرضه شده که واقعا" ستودنی است . این کتاب که از لحاظ جلد و تذهیب و خط و نقاشی ممتاز است، یکی از آثار ارزنده هنری اوایل قرن چهارده ایران بشمار می‌آید .
۴ــ اثر برجسته دیگر هنرمند،تصویر نشسته عباس میرزا به آبرنگ است که روی جلد کتابی بنام (سفر نامه خسرو میرزا) از نشریات کتابخانه مستوفی در تهران چاپ شده و بسیار پسندیده است،در این آبرنگ،عباس میرزا پوستین کلفت بوته جیقه‌ای بتن کرده و بمتکای مروارید دوزی تکیه داده است . ریش توپی و کلاه مخصوص و خنجر مرصع وی جالب و دیدنی است .
رقم دارد . (رقم ابراهیم اصفهانی) مجموعه شماره ۱
۵ــ یادگار دیگر هنرمند،قلمدان زیبائی بود که در حراج ساتبی لندن بسال ۱۹۷۶ بفروش رسید،در این قلمدان استادانه که تصاویر آن بشیوه فرنگی سازی ارائه شده،مردی بروی اسب نشسته به مصاحبه زنان زیبا روی با پیرمردی مسن نظاره میکند . در طرف دیگر قلمدان نیز صحنه‌ای از مردان تنومند و نیمه لختی میباشد که با چند درویش بصحبت مشغول میباشد . رقم داشت . (سلام علی ابراهیم)
۶ــ آثار مینائی آقا ابراهیم،سر قلیان پر نقش و نگار گل و مرغی بود که در یک طرف تصویر،مادر جوانی ارائه شده که بچه خود را در بغل گرفته است.این اثر نفیس که بسال ۱۹۷۶ در حراج ساتبی لندن بفروش رسید . رقم داشت .(ابراهیم) تصویر شماره (۶) و تصویر شماره (۲۰)
۷ــ دیگر از آثار قلمدانی این هنرمند،اثر دلربای دیگری است که تصاویر زنان قاجاری،بروی آن نقش بسته است . در مدالیون بالا،دختران جذاب و پر حالتی را با لباس محلی قدیمی تصویر کرده و در مدالیون پائینی،زنان زیبا روی دیگری،قیچی بدست مشغول بریدن پارچه میباشند.در مدالیون وسط،

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

که شاهکار هنر تصویر سازی نقاش است،چهار دختر زیبا بحالات گوناگون تصویرشده و رقم دارد. (رقم ابراهیم) مضبوط در مجموعه شماره ۲

۲۷ ــ ابراهیم آقا قاری

مرحوم بامداد در کتاب رجال خود در مورد این هنرمند چنین مینویسد :
"حاج میرزا ابراهیم آقا قاری نماینده ۵ دوره اول مجلس شورای ملی بوده او مردی ــ شاعر ــ نقاش و مذهب و ذوفنون بود و در جفر و رمل نیز مهارت داشت،نامبرده در سال ۱۲۹۳ در تبریز متولد شد و در سال ۱۳۲۶ در سن ۳۳ سالگی بوسیلهای در پارک اتابک کشته شد."

۲۸ــ ابراهیم ایلچی

بنوشته میرزا عبدالمحمدخان ایرانی :
ازاجله فضلا واعزه ادبای عهد شاه محمد صفوی ودرشهر معصومه قم حکمرانی داشت.این هنرمند در فن خط نسخ و تعلیق ورسامی ونقاشی ومذهب کاری یگانه زمان و نادره دوران بود. شاه محمد صفوی او را برای عرض تهنیت بدربار سلطان مرادخان سوم عثمانی باسلامبول فرستاد. ابراهیم خان چون بدربار عثمانی رسید ورسالت خودرا گذرانید،سلطان او راگنجینه فضایل ومناقب یافت،بی اندازه مسرور شد و از دولت ایران بخواست تا او در اسلامبول مانده،برخی کتب بجهت پادشاه عثمانی بنویسد.
وهمو مینویسد: ابراهیم خان صحیفه سجادیهای بخط نسخ زیبا برای سلطان نوشته و بانواع تذهیبات و نقوش زیبا آرایش داد که سلطان عثمانی خلعت و جایزه گران قیمتی باو عطا نمود.

۲۹ــ ابراهیم بلوچ

نقاش زیبا نگار بلوچی بود که در استرآباد اقامت داشت.از آثار رقمدار این هنرمند،تصویری در یک کتاب چاپی آلمانی بنام DIE ARABER دیدم که مرد ترکمنی بنام ولی،با ادوات جنگی و کلاه ترکمانی،بروی اسب نشسته و بجدال مشغول بود. نقاش باستادی،حالت یورش و وضع جنگی سوارکار را بوضوح مصور ساخته و بخط شکسته زیبا رقم نهاده بود.
رقم کمترین خلق الله ابراهیم بلوچ سنه ۱۱۳۲
در استرآباد مشق شد.(شبیه ولی کافر ترکمان است)

۳۰ــ ابراهیم چلبی

بنوشته مناقب هنروران :
"مصور نازک مشرب و شاگرد استاد نادر العصر،حسن مصری مذهب بود"

۳۱ــ ابراهیم بن حبیب بن فرازی

۱ــ نخستین کس از علمای اسلام است که اولین مرتبه بساختن اسطرلاب و نقوش آن همت گماشته است.این استاد در حدود سالهای ۱۳۶ ــ ۱۵۸ هـ.ق. میزیسته و سال مرگش معلوم نمیباشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۲ــ ابراهیم حسینی

از نقاشان پر توان دوره ناصری بود و در آبرنگ و قلمدان سازی دست داشت.یگانه اثر رقم دار وی، قلمدانی موجود در موزه نگارستان تهران است که در زمینه مرغش سیر نقاشی شده و رویه آن گل و مرغ استادانه دارد.در طرف راست رویه قلمدان،تصویر پر مهارت دو آهو نقش بسته که حتی نقطه‌های سفید بدن آنها نیز،بوضوح دیده میشود. در سمت چپ نیز غزالانی بهمان مهارت و ترتیب نقاشی شده که از هر حیث زیبا میباشند. حواشی گل و مرغی قلمدان با تصویر دو جفت آهو،در حاشیه انتهائی آن باستادی نقاشی شده و رقم دارد. مشقه ابراهیم الحسینی ۱۳۱۰

۳۳ــ ابراهیم حسینی

نقاش دوره احمد شاه قاجار بود و اغلب تصاویر کتابهای چاپی را انجام میداد.تصاویر وی مرکبی با پردازهای درشت بود.از آثار وی،تصاویر کتاب کلیله و دمنه چاپ ماه رجب سال ۱۲۴۵ میباشد که بخط حسین خوئی کتابت شده است.این هنرمند،نام خود را اغلب بخط شکسته و گاهی به لاتین در زیر آثار خود بیادگار میگذاشت.

۳۴ــ ابراهیم دردی ــ میرابراهیم

صادق بیک افشار،در مجمع الخواص خود،راجع به ابراهیم چنین مینویسد:
"از قصبه موسوم به (سرکان)،از توابع همدان،شخصی است بسیار با حیا و مودب.در عنفوان جوانی برای تحصیل بهمدان آمد و با حقیر ارتباط یافته بآموختن شعر و نقاشی پرداخت،در اندک زمانی تحصیل زیادی کرد و نقاشی خوب و شاعری مقبول شد. گویند در کرمان در آستانه شاه ولی،گوشه نشین شده است،خدا توفیق دهد."

۳۵ــ ابراهیم زرین قلم

مردی دانش پیشه و در آبرنگ و سیاه قلم دست داشت.از آثار سیاه قلم وی،تصویر زیبا و استادانه‌ای دیدم که بقلم پرداز نقاشی شده و در نوع خود شیرین قلم بود. در این اثر سیاه قلم که تصاویری از مریم و مسیح و کودکی خردسال بود،اشعاری در حواشی نوشته و رقم داشت.

خواست تا بگذارد از خود یادگاری زد رقم کلک ابراهیم،دانش پیشه زرین قلم

(تقدیمی به جناب صابر علی ۱۳۴۳)

۳۶ــ ابراهیم زیور

طغرا ساز پر ابتکار و مذهب اواخر قرن ۱۲ هـ.ق. بود.از آثار رقم دار وی،طغرای زیبائی بود که در حراج ساتبی لندن بفروش رسید و رقم داشت. (ابراهیم زیور)

۳۷ــ ابراهیم علی

از نقاشان گمنام اواخر صفویه بود و در قاب آینه و قلمدان سازی مهارت داشت.از تنها اثر رقم دار وی قاب آینه زیبائی در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است که رقم دارد. (ابراهیم علی ۱۱۳۲)

ابراهیم صغیر ــ بروایتی از مذهبان و طلاکاران قرن دوم هـ.ق. است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۸ــ ابراهیم کهر هندی

از نقاشان هندی با برنامه زمان اکبر شاه هندی بود .

۳۹ــ ابراهیم لاهوری

اهل لاهور بود و در مینیاتور سازی و ارائه مجالس رزمی و بزمی دست داشت.اثر رقم‌دار این هنرمند،تصویری در کتاب طوطی‌نامه هندی بود که در نوع خود پر حلاوت بود.در این آبرنگ زیبا، پادشاه بروی تخت نشسته و جماعت رجال و شاهزادگان در حضور وی ایستاده‌اند.در پیش وی،پسرک کم سن و سالی قرار گرفته،عریضه‌ای بشاه تقدیم میدارد.از مطالب کتاب چنین معلوم است که نامه از طرف داراب بوده و بوسیله فرزندش بعرض شاه رسیده است.تصویر همراهان و نقوش زیبای ساختمان استادانه بوده‌و رقم داشت . (علی ابراهیم لاهوری)

۴۰ــ ابراهیم بن محمد باقر

بروایتی اهل بهبهان و از مجلدان و مذهبان و حل‌کاران قرن ۱۲ هـ.ق . بود.از این هنرمند جلد سوخت قرآنی دیدم که سوخت قالبی باسمه‌ای طلائی بود و بخط زیبای نستعلیق رقم داشت . (ابراهیم بن محمد باقر) خود کتاب که قرآنی بسال ۱۱۳۰ و خط محمد بن علی نقی کاتب بهبهانی بود،معلوم میداشت که این جلد در همان سنوات و همان شهر بدست استاد ابراهیم انجام یافته است .

۴۱ــ ابراهیم مذهب عثمانی

بنوشته مستقیم زاده در صفحه ۵۶ کتاب تحفه خطاطین "اهل بورسا بود و در حسن خط و تذهیب از شاگردان نازک قلم مصطفی افندی (توز بازاری)بشمار میرفت‌وفات وی بسال ۱۱۶۰ اتفاق افتاده و در آن دیار بخاک رفته است"

۴۲ــ ابراهیم میرزا ــ سلطان ابراهیم میرزای صفوی متخلص به جاهی

از شاهزادگان با کمال و هنرمند صفوی بود و در شعر جاهی تخلص میکرد . بنوشته تاریخ نویسان آن دوره،خود از علم و هنر خط و نقاشی و موسیقی پر بهره بود و اغلب با هنرمندان همکاری و مراوده داشت . ابراهیم میرزا علاقمند بتشویق هنرمندان بود و آنها را عزیز و محترم میشمرد . به امر وی‌مرقعی در نهایت نفاست و ممتازی از آثار برجسته خطاطان و نقاشان و مذهبان ترتیب گردید که در نوع خود منحصر بود.متاسفانه پس از قتل وی،این مرقع نفیس به امر گوهر شاد بیگم عیال وفادارش به آب شست و شو شده نابود گردید .

علت قتل این شاهزاده فاضل،بهواخواهی ولیعهدی حیدر میرزای ۲۲ ساله بودکه توسط شاه اسماعیل دوم درکمال قساوت اجرا گردید.مرحوم رضا قلی‌خان هدایت درمجمع‌الفصحادراین باره‌چنین مینویسد : «اسمش سلطان ابراهیم ابن بهرام میرزا ابن شاه اسماعیل صفوی نور الله مرقده و بعد از رحلت شاه صفوی که اسماعیل میرزا پسرش از محبس قلعه قهقهه بیرون آمد و سلطنت بر وی مسلم شد،از عنایت قساوت قلب،ابقا بر شاهزادگان صفوی نکرد .»

از جمله آنها این شاهزاده آزاده که بنی عم و داماد او بود،در دارالسلطنه قزوین،بیگناه در اول شباب بشکنجه طناب کشته شد.وی به انواع فضایل آراسته و از اجناس رذایل پیراسته و در حسن خط و نقاشی و موسیقی و کمالات دیگر معروف بود.شهادتش در سنه ۹۸۵ اتفاق افتاده است .ع قاضی احمد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در گلستان هنر، بیشتر از همه تاریخ نویسان در مورد این شاهزاده هنرپرور سخن رانده و چنین نگاشته است: «سر خیل سروران دنیا ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا آن اعلیحضرت در این فن نیز استاد بودند و در تصویر ید بیضا داشتند، بفکر دقیق و رای ثاقب و خیال عمیق تصرفات نیکو در آن مینمودند. موی قلمش ز اوستادی جان داده بصورت جمادی

در مشهد مقدس معلی انوار، مرقعی ترتیب دادند، از خطوط استادان و تصویر استاد بهزاد و دیگر نقاشان و آن مرقع بدستیاری استادان نادر و هنرمندان قادر و خط شناسان بی‌بدل و خوشنویسان بی‌مثل اتمام یافت، فی‌الواقع ترتیبی روی نمود و مرقعی چهره گشود که هر صفحه‌اش سزاوار صد تحسین بلکه هر قطعه‌اش لایق صد هزار آفرین، معهذا اگر صحایف روزگار حرف تعلیق اوصاف حسن خطش شود، هنوز ثلثی از خامه دوران به بیاض بیان نیامده باشد، اگر صفایح فلک دوار مملو از تعریف صور و اشکال غریبه‌اش گردد، هنوز عشری از اعشار محسناتش بر آینه ظهور جلوه‌گر نشده باشد و صور پاکیزه‌اش نمی‌نماید. بعد از رحلت آن شاهزاده کثیر الافاده که شاه اسماعیل آن فعل قبیح نمود، حلیله جلیله آن اعلیحضرت، گوهر سلطان خانم بنت شاه جم جاه جنت بارگاه، آن مرقع را به آب کشید که بنظر شاه اسمعیل نرسد، قیمتش بخراج اقلیمی برابری می‌نمود، القصه که کارهای تصویر آن شاهزاده سعید شهید بسیار و در هر اقلیمی بی‌شمار است.»(۱)

او بسال ۹۴۶ تولد یافته و در جوانی داماد شاه طهماسب گردید. تاریخ قتل او که بامر شاه اسماعیل ثانی صورت گرفت ۹۸۴ می‌باشد. عبدی جنابندی در این مورد گوید ـ گفت تاریخ سال قتل مرا ـ بنویسید کشته ابراهیم.

از آثار زیبای دوران سلطان ابراهیم میرزا، دو اثر زیبا در کتاب ROYAL PERSIAN MANUSCRIPTS چاپ شده که مختصرا" در اینجا اشاره میشود.

تصویر اولی که از آثار منسوب به شیخ محمد می‌باشد، قصه حضرت یوسف است که گویا بخواستگاری زلیخا آمده و در جمع فامیل و اقربای او جلوس کرده است، در طاق نمای بالای شاه نشین عمارت بخط طلائی زیبا نوشته شده (ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا) که به یقین دنباله جمله (برسم کتابخانه ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا) بوده و مختصری از آن حروف زیر سایه‌بان قرار گرفته و دیده نمیشود. تصویر دیگری که در صفحه ۹۸ این کتاب چاپ شده و منسوب به میرزا علی نقاش است، حراج حیوانات است که در میدان شهر برپا شده است. در این اثر نفیس که در طاق‌نمای ساختمان حاشیه میدان نام (ابوالمظفر شاه طهماسب الحسینی) بر طلای درخشان نقش بسته است، در بالای درب ورودی بخط رقاع زیبای طلائی چنین نوشته است. (برسم کتابخانه ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا) از این دو اثر زیبا که نام ابراهیم میرزا قید شده معلوم میگردد، تصاویر و آثار بیهمتای دیگری نیز چه‌بسا بقلم و یا همکاری وی سامان یافته که متاسفانه اکنون در میان نبوده و یا اگر هست اطلاع دقیقی از محل و مشخصات آن نداریم.

۴۳ـ ابراهیم میرزا ـ ابن محمد بن فتحعلیشاه قاجار

از شاهزادگان هنرمند قاجار و فرزند محمود میرزا ابن فتحعلیشاه قاجار بود، او برادر کوچکتری

---

۱ ـ گلستان هنر اول دفعه در سال ۱۹۴۷ با مقدمه‌ای از روی نسخه اصل موجود در مسکو انتشار یافت و آقای مینو ریسکی در سال ۱۹۵۹ از روسی به انگلیسی ترجمه کرد و سپس بتاریخ ۱۳۵۲ خورشیدی برای اولین مرتبه در ایران بسعی و اهتمام آقای احمد سهیلی خوانساری طبع و منتشر گردید.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بنام مبارک میرزا داشت که در هنر آبرنگ سازی و چهره پردازی استاد مسلم بشمار میرفت.ابراهیم میرزا چهرهساز معروف بود و پردازهای ماهرانه بصورت میزد،چند اثر آبرنگی وی را که از نزدیک دیدهام معرف زبردستی و چابک قلمی وی بشمار میآید،این آثار عبارتند از:

۱ــ تصویر زیبا و استادانه ناصرالدین شاه بود که روی صندلی نشسته و پاها را بروی هم انداخته بود. این اثر آبرنگ که در حراج ساتبی لندن بفروش رسید،رقم داشت.

(رقم ابراهیم میرزا ولد نواب محمود میرزای قاجار)

۲ــ دیگر اثر آبرنگی هنرمند که معرف استادی وی میباشد،تصویر دیگری از ناصرالدین شاه قاجار در کتابخانه و موزه گلستان تهران است که رقم دارد.

(کمترین ابراهیم میرزا قاجار ۱۲۷۵)

۳ــ سومین اثر بجا ماندهاش که آن نیز از ناصرالدین شاه بوده و عکس آن در صفحه ۳۱۰ جلد ۱۶ راهنمای کتاب چاپ رنگی شده است،تصویر ایستاده پادشاه قاجار است که با کلاه جیقه و پردار سلطنتی و نیم تنه منقش پر جلال که زیر آن لباس قرمز رنگی جلب نظر میکندترسیم یافتهو یکی از دستها را بجیب فرو برده است،ریشش کم پشت و سبیلهای بلند مردانه دارد،شلوار آبی با کنارههای زرد پوشیده و در مقابل ایوان سلطنتی با صلابت ایستاده است،بخط شکسته زیبا رقم دارد.

السلطان ابن سلطان ابن سلطان ناصرالدین شاه قاجار ــ عمل بنده درگاه ابراهیم میرزا خلف نواب محمود میرزا ۱۲۶۸

۴۴ــ ابراهیم نقاش

در کتاب مآثر رحیمی در مورد این نقاش چنین مینویسد:

"مولانا ابراهیم نقاش و خوشنویس و مذهب و صحاف و حکاک بینظیر و همال بود. و اکثری از صنایع را خوب میدانست. و بکمال حیثیات و استعداد آراسته بود و در احمد نگر دکن بشرف ملازمت و بندگی ایشان رسید. و مدتی در کتابخانه عالی بامر کتابداری ممتاز بود. و تصویر و تذهیب و خطاو در این مکتب خانهٔ دانشمندان بسیارست. بیشایبهٔ تکلف هر یک ازین حیثیات او زیب و زینت کتابخانهٔ اهل روزگار میتواند شد. و گاهی متوجه شعر گفتن نیز میشده است. و درین فن نیز طبع عالی داشته. و در میانهٔ مستعدان هندستان بی مثل و مانند بوده. و بوسیلهٔ که بر راقم ظاهر نیست از سعادت بندگی ایشان محروم مانده بقیهٔ عمر در هندستان بسر برد. و بتکاپوی هر چه تمامتر اینچنین صاحب و مخدومی میجست نمییافت. و همیشه نادم و پشیمان بود. تا متقاضی اجل بساط عمرش در نوشت. و اشعار او در سفاین اهل دکن خصوصا" مردم احمد نگر بسیارست. و باستعداد وی درین جزو زمان کم بهم میرسد بلکه نایابست. و حالت و تحریر مسودهٔ اشعار ایشان در نظر نبود که ثبت شود."

۴۵ــ ابراهیم نگین تراش

در کتاب خطی اکبرنامه موجود در مجموعه نگارنده در مورد این هنرمند چنین مینویسد:

"در عقیق نگاری هم طراز برادر خود شریف هروی است،لیکن کار از باستانی اوستادان در گذرانید و رقاع و نستعلیق او از کارنامه خوشنویسان جدا نتوان ساخت،لعلهای گران ارج شاهنشاهی بنقش لعل جلالی آرایش داده اوست."

ابن سقطی ــ مذهب گمنام قرن دوم هـ.ق. بود و در هنر خود صاحب قلم بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴۶ــ ابوبکر بن محمد خلیل-ساعت ساز یزدی

هنرمند با ابتکار و مخترع گمنام یزدی بود که در قرن ۸ هجری در آن شهر زندگی می‌نمود.از آثار وی،اختراع و ساخت ساعت عجیبی بود که بطرز استادانه‌ای ساخته شده و در مدرسه رکنیه یزد بسال ۷۲۵ نصب شده و مشغول کار بوده است .

۴۷ــ ابوتراب اسدآبادی

اهل اسد آباد و نقاش گمنام رنگ و روغن بود . او بشیوه مهدی نقاش باشی چهره می‌ساخت و تا حدی نیز موفق بود تنها اثر رقم‌داروی که از نزدیک دیده‌ام،تصویر یکی از رجال قاجاری بود که برنگ و روغن نقاشی شده و رقم داشت . (ابوتراب اسدآبادی ۱۲۸۰)

۴۸ــ ابوتراب غفاری

بنوشته بامداد در کتاب رجال خود: "او برادر بزرگ محمد خان غفاری کمال الملک معروف و برادرزاده میرزا ابوالحسن خان صنیع الملک غفاری نقاشباشی معروف بود که در سال ۱۲۸۰ در کاشان متولد شده و پس از مدتی بتهران آمده وارد مدرسه دارالفنون گردید و زمان انتشار روزنامه شرف که بسال ۱۳۰۰ بود ابوتراب خان صورتها را میکشید و در رجب سال ۱۳۰۷ در سن ۲۷ سالگی در گذشت" اعتماد السلطنه در یادداشت‌های خود در این مورد چنین می‌نویسد .

سه‌شنبه ۱۹ جمادی الثانی صبح که از اندرون بیرون رفتم هنوز دست و رو نشسته کاغذی از میرزا علی محمد خان مجیر الدوله شیبانی رسید که نوشته بود میرزا ابو ترانجان نقاش دارالطباعه خود را به تریاک مسموم کرده و مرده است،عصر با سلطان ابراهیم میرزا خانه میرزا ابوتراب خان رفتم معلوم شد دیروز عصر خانه ابوالحسن خان یحیی پسر صنیع‌الملک که بنی‌عم خودش‌بود رفته‌و باوگفته است . من از دنیا سیر شدم خودم را خواهم کشت و تریاکی از جیب بیرون آورده و میخورد،آن بنی‌عم پدر سوختهاش هم او را مانع نمی‌شود او را سه بغروب مانده خانه خودش می‌آورند کسانش جمعیت نموده و هر چند بفجر و التماس میخواهند او را معالجه نمایند نمی‌گذارد،تا اینکه سه و نیم از شب رفته فوت می‌نماید،جوان قابل و از صنعت گران ایران بود،بواسطه سوء رفتار زنش انتحارنمود .

بگفته کمال الملک،(۱) میرزا ابوتراب،برادر بزرگ من در زمان اعتماد السلطنه محمد حسن خان روزنامه شرف را نقاشی میکرد و میرزا رضای کلهر هم مینوشت،از میرزا ابوتراب جز روزنامه چندان کار دیگری نمانده است،میرزا ابوتراب منصب سرهنگی داشته در انطباعات بود و دو دختر داشت یکی مرحومه شد و دیگری آسیه خانم که حالا نزد من است و حالا چند اولاد دارد .....

بمصداق گفته‌های مرحوم کمال الملک،در جنگ مجموعه نگارنده که احوال بعضی از رجال قاجاری را درج نموده،در مورد ابوتراب در صفحه ۱۳۴ چنین می‌نویسد . "در اداره انطباعات میرزا ابوتراب خان سرهنگ و نقاش باشی وزارت انطباعات و مدیر چرخ حروف است"

از آثار او دیده‌ام :

۱ــ یک نقاشی چاپی مدادی خوب،از فتح اله خان شیبانی که شباهت تام داشت ، با رقم ابوتراب عکس در مجله آینده صفحه ۷۴۸ بهمن ۱۳۰۶ شمسی

---

۱ ــ یادداشت‌های دکتر قاسم غنی جلد پنجم،نامه‌های کمال الملک و محمد قزوینی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲ـ نقاشی از صورت مرحوم اعتماد السلطنه صفحه ۳۷۵ کتاب رجال مرحوم بامداد با رقم ابوتراب.
۳ـ سه تصویر در جنب یکدیگر چاپ شده در صفحه ۴۷۹ رجال مرحوم بامداد، با رقم ابوتراب غفاری
۴ـ تصویر علی نقی حکیم الممالک با رقم ابوتراب
۵ـ تصویر ناصرالدین شاه با رقم ابوتراب که چاپ شده است.
۶ـ تمام تصاویری که در روزنامه شرف امضاء دارد و قسمت‌هائی از روزنامه وقایع اتفاقیه که امضاء او را دارد تماما" اثر این نقاش است.
۷ـ سه تصویر استادانه با پرداز غنی و ممتاز به اندازه‌های مختلف از صورت ناصرالدین شاه قاجار به رقم ابوتراب
۸ـ تصویر مدادی ساختمانی در وسط باغ و جوی آب که گویا از صفحات شمال ایران نقاشی شده است در نهایت استادی و زیبائی با رقم میرزا تراب خاکپای اقدام فقرا سنه ۱۳۰۲ در مجموعهٔ نگارنده
۹ـ نقاشی‌های خانه قدیمی معروف به خانه حکیم باشی در کاشان که در محله مسجد آقا بوده و سالم و دست نخورده و امضای نقاش را نیز دارد، بروایت آقای محمد تقی مصطفوی در مجله نقش و نگار شماره ۷ همه اثر این نقاش است.
۱۰ـ نقاشی سیاه قلم آبرنگ از صورت ناصرالدین شاه قاجار، در بالای فرمانی بسیار زیبا که فعالیت دولت ناصرالدین شاه را در مدت عمر طولانی او نوشته و رجواشی آن فرمان و در متن او گل‌های بسیار زیبائی از آقا رحیم داشت و خطوط آن بوسیله شکرالله نامه نگار کتابت شده بود و رقم ابوتراب داشت.
۱۱ـ نقاشی فوق‌العاده عالی آبرنگ از صورت ناصرالدین شاه قاجار که در نهایت ممتازی و استادی تصویر شده بود رقم داشت. خانه زاد ابوتراب در یک مجموعه خصوصی
۱۲ـ تصویر محمود خان ملک الشعرا که اثر ابوتراب بود و بخط خود در ذیل نقاشی نوشته است جناب ملک الشعراء
۱۳ـ صورت مرحوم اعتماد السلطنه حاجی علیخان غفرالله له با رقم ابوتراب تصویر شماه (۱۶)

۴۹ـ ابوالحسن

نقاش قلمدان ساز بود و در رنگ آمیزی و انتخاب موضوع و حسن نظر و ابتکار بخصوص داشت. از آثار او دیده‌ام
۱ـ قلمدان تصویری شکار حیوانات بود که دشت و دمن و حرکات حیوانات، بزیبائی مجسم گشته و بخط نسخ زیبا رقم داشت. (ابوالحسن ۱۳۱۵)
۲ـ دیگر اثر این هنرمند، قلمدان گل و مرغی زیبائی با همان شیوه انحصاری و ابتکاری خود که بسادگی انجام میداد، دیدم که رقم داشت. (جهت نصر الدوله ساخته شد ۱۳۱۵ ابوالحسن)

۵۰ـ ابوالحسن اصفهانی

نقاش ممتاز و برجسته اصفهانی بود و در آبرنگ و نقطه پرداز و شبیه سازی دست پر حلاوت داشت. از آثار برجسته و نفیس وی، تصویر جوانی‌های ناصرالدین شاه است که بسال ۱۲۶۶ انجام یافته است، در این آبرنگ، صورت شاه قاجار بنحو پر مهارتی پرداز شده و سبیل‌های کمانی و ابروان پرپشت و زلفهای بر آمده‌اش به مهارت تصویر شده که بحق بهترین نمونه صورت سازی در این سنوات میباشد. کلاهش بسان جیقه کلاههای محمد شاهی بود و پاگون‌ها و حمایل و ریسمهای مرواریدی که از چپ و راست بروی لباس قرار میگرفت، ابهت خاصی به تصویر میداد و رقم نقاش، بخط شکسته زیبا چنین بود. (السلطان ناصرالدین شاه قاجار خلدالله ملکه و سلطانه)
(رقم کمترین ابوالحسن نقاش اصفهانی فی ۱۲۶۶) مجموعه خصوصی ۲

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۱ــ ابوالحسن افشار ارموی

علی اشرف نقاش زبردست اواسط قرن هـ.ق . که باسجع انحصاری خود (ز بعد محمد علی اشرف است) معروف گشته،از طوایف افشار ارومیه بود و در دستگاه احمد خان دنبلی‌فعالیت هنری می‌نمود. این هنرمند،برادری بنام الله وردی داشت که او نیز درحد خود استاد وارسته‌ای بشمار میرفت.از الله وردی فرزندی به وجود آمد که بنام ابوالحسن افشار ارموی معروف و مشهور گردید.این هنرمند،در گل و بوته و پرنده سازی و انواع تذهیب ها دست پرتوان داشت و در آرایش مجالس قوی دست بود .

گو اینکه از این استاد،بیش از چند اثر ارزنده بیادگار نمانده،ولی ارائه همین آثار اندک نیز،مقام شامخ و والای هنری وی را برملا ساخته و او را در مقام یکی از اساتید هنری نقاشی ایران،تثبیت کرده است . قدیمیترین مدرک و اسنادیکه به زندگی این هنرمند،مختصر اشاره کرده،کتاب المآثر و الاثار مرحوم اعتماد السلطنه است که در صفحه ۲۱۹ آن چنین می‌نویسد :

"ابوالحسن افشار،خلف استاد اللهوردی نقاش بود و در صنعت نقاشی و گل و بته سازی و رنگ آمیزی بین کارهای او و عمش علی اشرف نقاش افشار مشهور تمیزی ممکن نبود،عزیز خان سردار کل،از کارهای او برسم ارمغان بتهران فرستاده و تا ۵۰ تومان فروش میرفت.(۱) در اواسط سنین اربعین یعنی سال چهلم سلطنت ناصرالدین شاه یعنی ۱۳۰۴ وفات یافت."

از طرفی عده‌ای عقیده دارند،این نقاش لال بوده و او را با محمد حسن بیک نقاشباشی،پدر آقا بیک لر افشار که از طایفه افشار ارومی بوده و لال و کر نیز بوده است،باشتباه یکی دانسته و راه خطا پیموده‌اند،در صورتیکه این دو هنرمند، هر یک بشخصه احوال جداگانه‌ای داشته‌اند که در جای خود آمده و خواهد آمد .

از آثار او دیده‌ام .

۱ــ قلمدان گل و مرغ عالی که به طرز بدیع و پر امتیازی نقاشی شده و رقم داشت .
(ابوالحسن افشار ارومیه ۱۲۸۰)

۲ــ قلمدان سالم و پر آذین گل و مرغ بی همتا،که با رنگهای روشن و پر حلاوتی تصویر شده و رقم داشت . (ابوالحسن افشار ارومیه) مجموعه مهندس ناصرخلیلی

۳ــ یک عدد،جلد عالی گل و برگ افشان و ریز که در زمینه مشکی،با طلا اندود شده و رقم داشت.
(رقم ابوالحسن افشار ارومیه ۱۲۷۰) در دست فروشنده‌ای در تهران

۴ــ ارائه اثری با رقم،هو ،ابوالحسن افشار سرباز قدیمی،بتاریخ ۱۲۹۶،که دو مرغی را در نهایت استادی بروی شاخه درختی نشان میدهد . و عکس آن در (صفحه ۶۳ هنر و مردم شماره ــ۱۷) بچاپ رسیده است .

۵۲ــ ابوالحسن ثالث (یحیی خان) یا ابوالحسن خان

از میرزا ابوالحسن خان صنیع الملک غفاری،سه پسر باقی مانده که همه نقاش بوده و بنام‌های :

۱ــ ناگفته نماند که هدیه قلمدان در آن روزگار از امتیازات معنوی پر ارجی برخوردار بوده و کما اینکه روزنامه شرافت شماره ۳۹ سال ۱۳۱۷ درمورد هدیه قلمدان بیکی از وزراء آن دوره چنین مینویسد : میرزا مهدی خان وزیر همایون پست (در سال ۱۳۱۶) باعطای یک عدد قلمدان دوات مرصع که از امتیازات نبیله فاخره این دولت روز افزون است نایل شد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اسدالله خان ــ سیف الله ــ یحیی‌خان معروف بوده‌اند .
پسر کوچکتر که نامش یحیی‌خان بود و صورتا" به پدر شباهت داشت،بتمایل ناصرالدین شاه به ابوالحسن ثالث ملقب گردید .
یحیی خان که در خانواده هنری تولد یافته و هنر نقاشی را از پدر و منسوبان هنرمندش بارث برده بود،بمرور اسم و رسمی پیدا کرده و به گروه هنرمندان پیوست . ابوالحسن ثالث،در آبرنگ و رنگ و روغن شیرین قلم بود . او علاقه زیادی به کپی کردن آثار مشاهیر داشت،از جمله کارهای مشهورش، کپی تابلوی معروف آتش سوزی رافائیل میباشد که اصل آن در موزه واتیکان قرار دارد .
از احوال و زندگی آخر عمر یحیی خان،اطلاع بیشتری نداریم ولی آنچه مسلم است تا سالیان ۱۳۲۴ هـ.ق . در قید حیات بوده است .
از جمله اتفاقات دوران حیاتش،خودکشی میرزا ابوتراب خان برادر کمال الملک است که در خانه او صورت گرفته و اعتماد السلطنه در خاطرات خود،وی را بدر سوخته خوانده و فوت ابوتراب را دلیل سهل انگاری میرزا یحیی دانسته است.از آثار او دیدهام :
۱ــ نقاشی میدان ارک است که حوض و توپ مروارید را باستادی تصویر کرده و ساختمان زمینه و قیافه چند زن چادری را بزیبائی ارائه داده است . رقم دارد .
(رقم خانزاد میرزا ابوالحسن خان پسر صنیع الملک فی سنه ۱۳۰۳) موزه گلستان
۲ــ اثر دیگر نقاش،منظره داخلی تالار مخصوص همایونی است که باستادی نقاشی شده و رقم دارد .
(حسب الامر بندگان اعلیحضرت شاهنشاهی ارواح العالمین فداه اطاق مبارکه برلیان) (بدست خانه زاد ابوالحسن خان تشکل یافت ۱۳۰۵)
۳ــ دیگر اثر آبرنگی هنرمند،صورت حاجی میرزا عبدالمطلب ادیب‌خالوی نقاش است که به مهارت نقاشی شده و رقم نقاش را دارا میباشد .

ابوالحسن ثانی در ابوالحسن بن محمد غفاری آمده

۵۳ــ ابوالحسن شیرازی ــ شمشیر ساز

از شمشیر سازان و نگارگران فلزات اواخر قرن ۱۰ هـ.ق . است،از آثار رقم‌دار این هنرمند، شمشیری با آرایش طلائی دیدم که رقم داشت . عمل ابوالحسن شیرازی ۹۹۹

۵۴ــ ابوالحسن شیرازی ــ نقاش‌باشی سرکاری

اهل شیراز بود و از مظفرالدین شاه لقب نقاشباشی داشت.این هنرمند در آبرنگ و تذهیب و جانور سازی دست داشت و در نوشتن خطوط مختلف،مخصوصا" نسخ وطغرا استاد بود .
از آثار او دیدهام :
۱ــ تصویر دسته جمعی حیوانات مختلف را بشکل شتر که در آن زمان به تفنن بین نقاشان مرسوم بوده نقاشی کرده و افسار او را بدست حیوان بوزینه مانندی که لباس رزمی پوشیده و زره به تن دارد قرارداده است . رقم اثر بخط زیبای نسخ چنین است . (رقم ابوالحسن‌شیرازی‌نقاشباشی سرکاری۱۳۱۴)
۲ــ اثر دیگر این هنرمند،تصویر استادانه‌و پر پیرایه‌یکی از رجال قاجاری است که تمام قد و ایستاده مصور شده است . ترسیم ملیله‌های طلائی و حمایل لباس‌صورت و اجزاء آن به استادی نقاشی شده و رقم دارد.(کلب آستان ولایت ابوالحسن نقاشباشی سرکاری ۱۳۲۰) مجموعه خصوصی ۲
۳ــ اثر رقم‌دار دیگر نقاش که بخط طغرائی زیبا و رنگ لاجوردی انجام یافته است،شمایل مبارک

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

پیغمبر اسلام ص‌ع،با کلاه و شنل و پرچم مخصوص است که باستادی تصویر شده و در سمت چپ آن، تمثال مولای متقیان علی علیه السلام نقش بسته است.امضای نقاش،بخط رقاع زیبا چنین است. (ابوالحسن شیرازی سرکاری ۱۳۲۴)

۴ــ اثر رنگی دیگری که در صفحه ۱۳ کتاب خانم امینه پاکروان دیدمام ، تصویر پر جلال حاجی میرزا آقاسی،صدر اعظم معروف دوره محمد شاهی،در صحن قورخانه دولتی است . در این آبرنگ،حاجی با کلاه بوقی و لباس و عبای مخصوص،در وسط کارخانه توپ ریزی ایستاده و کار آنها را بازدید مینماید. منظره و عظمت توپها و شعله‌های آتش و دود که زبانه کشیده و صحنه را پر کرده،معرف مهارت نقاش میباشد. در گوشه‌ای،بخط رقاع زیبا رقم دارد. (رقم کمترین ابوالحسن شیرازی نقاشباشی همایونی ۱۳۲۵ ــ شبیه وزیر ایران جناب حاجی میرزا آقاسی ۱۲۶۱)

۵۵ــ ابوالحسن ابن علی نقی افشار

فرزند علینقی از دودمان افشار بود. از تنها اثر رقم‌دار این هنرمند که از نزدیک دیدمام، کتاب خطی و تصویری زیبائی است که در مورد جغرافیا نگارش یافته و چهارده اثر،در موضوعات مختلف دارد. در برابر یکی از ترسیمات،بخط شکسته زیبا چنین نوشته.

(ابوالحسن چاکرزاده ابن مرحوم علی نقی افشار ۱۳۰۵)

۵۶ــ ابوالحسن ابن محمد غفاری کاشانی-ابوالحسن ثانی- ابوالحسن خان غفاری صنیع الملک

میرزا ابوالحسن فرزند میرزا محمد که شجره خاندان او را در ابوالحسن مستوفی کاشانی یاد کردمام،در حدود سال ۱۲۲۹ تولد یافت. از دوران صباوت و زندگی اولیه این هنرمند اطلاع دقیقی بدست نداریم. ولی آنچه مسلم است در حدود سال ۱۲۵۸ و زمان سلطنت محمد شاه که جوانی ۲۹ ساله بوده،تابلوی رنگ و روغنی خوبی ساخته و بخاطر ارائه آن اثر،جزو نقاشان دربار گشته است. ابوالحسن خان در حدود سال ۱۲۶۲ هـ.ق. بتشویق و مساعدت حسینعلی خان نظام الدوله مشیر الممالک و بدستور ناصرالدین شاه رهسپار ایتالیا گردید. در ایتالیا چند سالی در موزه‌های فلورانس و رم مشغول هنر اندوزی گشته و اغلب بکار کپی کردن آثار اساتید فن مشغول گردید. از جمله تابلوهای کپی دوره مسافرت وی،کپی تابلوی معروف رافائیل موسوم به (مادونای فولین لو) (۱) میباشد که در حد خود قابل تمجید بوده و اینکه بعضی‌ها گفته‌اند کپی او از اصل بهتر بوده گزاف احمقانه و مبالغه آمیز میباشد. ابوالحسن پس از مدتی به ایران بازگشت و وسایل نقاشی و مدل‌های مختلف وطراحی‌های زیادی که از آثار استادان تهیه کرده بود،جهت تاسیس مدرسه نقاشی که مدتها آرزوی تاسیس آنرا در اندیشه داشت،بارمغان آورد.در سال ۱۲۷۳ صورتهای تالار نظامیه را که چند سال پیش به عمارت لقانطه معروف شده بود،برای میرزا آقا خان نوری اعتماد الدوله باتمام رسانید، در این سالها بود که شهره خاص و عام گشته و از ناصرالدین شاه یک جعبه رنگ طلا که در وسط آن یک گل الماس گران بهای ثمین،نصب شده بود،بعنوان جایزه دریافت نمود.

---

۱ ــ گویا این تابلو متعلق به میرزا علی اصغرخان اتابک بوده و در غائله غارت خانه وی این تابلو مورد اصابت گلوله واقع شده و بوسیله میرزا علی اکبر خان مزین‌الدوله تعمیر گردیده است. کپی دیگری که از روی شاهکار رافائیل انجام یافته و بنام عروج حضرت مسیح و بابعاد ۶۹ x ۴۹ سانتی بوده،بنوشته مرحوم دوستعلی خان معیر الممالک جزو مجموعه آن مرحوم بوده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در سال ۱۲۷۷ بموجب فرمان ناصرالدین شاه،شاهزاده علینقی میرزا اعتضاد السلطنه وزیر علوم رسما" طبع و نشر روزنامه را به ابوالحسن خان داد.او در هر شماره تصاویری از رجال و شخصیت‌های مملکتی و بعضی وقایع روز را تصویر کرده و منتشر مینمود .

از شماره ۴۷۱ مورخ ۲۸ محرم سال ۱۲۷۷ وقایع اتفاقیه را روزنامه وقایع نام گذاشته و آرم شیر و خورشید آنرا بنحو آبرومندی عوض کرد و از شماره ۴۷۲ مورخ ۵ صفر ۱۲۷۷ اسم روزنامه به روزنامه دولت علیه ایران تغییر نام داد،از شماره ۴۷۲ پنجشنبه ۱۹ شهر صفر المظفر مطابق پیچی لیل سنه ۱۲۷۷ مردم با شمایل و ماشین چاپ او که در این شماره چاپ شده بود آشنا گشتند و باز در همین شماره بود که مطالب زیر در مورد ابوالحسن خان انتشار یافت .

چون میرزا ابوالحسن خان نقاشباشی در فن نقاشی مهارت کامل حاصل کرده و لیاقت و قابلیت خود را در حضور مهر ظهور همایون بدرجه شهود و وضوح رسانیده خاصه درباره تصویر که از جمله فنون معظمه است مهارت دارد،رای جهان آرای همایون شاهنشاهی علاقه یافت که این فن بدیع شریف نیز در ایران معمول و زیاد شود،لهذا طبع روزنامه دارالخلافه را بعهده او محول و مرجوع فرمودند که باقتضای موقع در هر روزنامه چند مجلس تصویر چاپ شود،چنانکه در روزنامه هفته گذشته و این هفته معلوم میشود و فرمان همایون شرف صدور یافته در حق او خلعت مرحمت گردید و نیز در همین صفحه صورت ابوالحسن خان بقلم خود او بچاپ رسیده است . پس از مدتی فعالیت و نشر مداوم روزنامه، مورد تشویق ناصر الدین شاه واقع شده به لقب صنیع الملکی مفتخر گردید . در صفحه ۳ شماره ۴۹۱ ۱۰ ذیقعده سال ۱۲۷۷ روزنامه دولت علیه ایران که از نیمه سطر ۵ شروع شده و جمعا" ۱۱ سطر است چنین می‌نویسد . (۲)

چون میرزا ابوالحسن خان نقاشباشی،از ابتدای عهد شباب الی الان دقیقه از دقایق ارادت و خدمتگزاری را مهمل و متروک نگذاشته است،از جمله بعد از احداث صنعت چاپ تصویر که از جانب سنی الجوانب اعلیحضرت اقدس شاهنشاهی خلدالله ملکه و سلطانه برجوع خدمت طبع روز نامجات دولتی سرافراز آمد،در صورت دادن این خدمت نیز نهایت اهتمام و مراقبت بعمل آورده،چاپ تصویر را در این دولت متداول ساخت،و در نظرانور اقدس همایون شاهنشاهی مستحسن افتاد،رای جهان آرای اقدس همایون اقتضاء فرمود که او را مشمول عنایتی خاص قرین عز اختصاص فرمایند که موجب تشویق او و امیدواری عموم ارباب صنایع بوده باشد،لهذا مشار الیه را باعطای لقب صنیع الملکی (۳) سرافراز و چهار صد تومان بر مواجب سابق او اضافه فرموده و یک ثوب جبه ترمه خلعت مرحمت

---

۲ ــ در احوال صنیع الملک علاوه بر اطلاعات و مدارک قدیمی نگارنده که از جنگ‌ها و یادداشتهای زمان بیادگار مانده از مدارک زیر نیز استفاده شده است .

الف ــ جمیع روزنامه‌های دولت علیه ایران و سایر مدارک زمان حیات نقاش. ب ــ رجال عصر ناصری تالیف معیر الممالک. پ ــ تاریخ کاشان نوشته عبدالرحیم کلانتر ضرابی . ت ــ فرهنگ ایران زمین ث ــ مجلات اطلاعات ماهانه مجله نقش و نگار ــ مجله هنر و مردم شماره ۱۰ و ۱۱ مجله مهر بهمن سال ۱۳۱۲ شمسی .

۳ ــ بنوشته مرحوم بامداد در جلد اول کتاب رجال ــ حاج ابوالحسن اصفهانی که در سال ۱۳۰۵ هـ.ق. مرحوم شده دختر خود ربابه خانم را به زنی ناصرالدین شاه داده بود از شاه لقب صنیع الملکی گرفته و معمار باشی مشهور بود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

فرمودند،فرمان همایون بشرف نفاذ مقرون و امر قدر قدرت مقرر شد که نقاشخانه و چاپخانه دولتی معین دارند که مشارالیه پرده‌ها و اسباب مرغوبه نقاشی را که از سفر ایتالیا بهمراه خود آورده یا در این مدت جمع آوری نموده با اتباع روزنامه و کارخانه در آنجا برده،شاگردان عدیده نیز در این صنعت تربیت نمایند.

پس از دریافت لقب و فرمان شاهانه،بواسطه علاقه مفرطی که به تاسیس هنرستان نقاشی داشت،با رخصت از ناصرالدین شاه،اثاث و لوازم نقاشی و طراحی‌ها و مدل‌ها و رنگهای مختلف و سایر ادوات و ابزار هنری را به جنب ارک دولتی و عمارات سلطنتی که از هر حیث برای این کار تناسب داشت نقل مکان داده و رسما" بافتتاح هنرستان نقاشی همت گماشت. در جریان این فعالیت‌ها،در یکی از شماره‌های روزنامه دولت علیه ایران شماره ۵۱۸ مورخ ۳ شوال ۱۲۷۸،افتتاح مدرسه هنری را چنین توصیف مینماید.

در روزنامه‌های قبل نوشته شده بود که حسب الامر مقرر گردیده است،صنیع الملک نقاشباشی خاصه کارخانه باسمه تصویر و نقاشخانه دولتی ترتیب داده و در آنجا پرده‌های کار استادان مشهور را با بعضی از باسمه‌های معتبر که از روی عمل استادان معتبر کشیده و طبع نموده‌اند،با سایر اسباب و اوضاع یک مکتب خانه نقاشی،بطوریکه در فرنگستان دیده بوده است و اسباب لازمه آنرا حسب الحکم با خود آورده است،ترتیب داده،بطوریکه هر کس طالب آموختن این صنعت باشد،بهیچ وجه نقصی در اسباب تحصیلش نباشد،بلکه سایر صاحب صنعت‌ها هم،در هر طرح و هر کار که محتاج به نمونه و امتیاز و سلیقه باشند،معطل نباشند،و همچنین کارخانه باسمه تصویر را متداول نماید که همه روزه تصاویر مختلفه از کارخانه بیرون آید و این صنایع را رواج کامل بدهد،در این مدت مشغول انجام این خدمت بوده و در ارک سلطانی در جنب دیوانخانه مبارکه نقاش خانه و کارخانه را ترتیب داده، بنحویکه در کارخانه باسمه چهار چرخ در کار است و بعلاوه خدمت طبع روزنامجات و احکامات دولتی و طبع باسمه تصاویر را چنان ممتاز نموده است که هر کس طالب چاپ نمودن شبیه خود یا مجلسی باشد،بفاصله چند روز یکهزار صورت او در کاغذهای ضخیم طبع میگردد که نهایت امتیاز را داشته باشد،و ترتیب نقاشی از این قرار است که چند پرده که خود مشارالیه در سفر ایتالیا از روی عمل استاد مشهور رافائیل کشیده و از صحه جمیع استادان گذرانیده بود،در آنجا نصب نموده و از باسمه و صورتهای گچ و سایر کارهائی که از روی عمل میکائیل و رفائیل و تیسیانه و سایر استادان که اسامی آنها در کتاب آموختن نقاشی ذکر شده است کشیده و چاپ نموده‌اند،نصب نموده از هر قبیل اسباب و آلات کار را در آنجا فراهم آورده قریب باتمام است،و بعد از اینکه ایام رمضان المبارک منقضی شد ثانیا اعلان خواهد نمود که جوانان قابل در ایام هفته در آنجا جمع شده مشغول تحصیل باشند و هفته‌ای یک روز هم خود مشارالیه مشغول تعلیم خواهد بود و هفته‌ای دو روز هم در آنجا قراری داده خواهد شد که مردم جهت تماشای آنجا ماذون باشند و این اول نقاش خانه و کارخانه باسمه تصویر است که در دولت ایران حسب الامر معمول و متداول میگردد،بطور و طرز فرنگستان،در نتیجه این عمل،صنیع الملک مورد استقبال عامه گشته و حتی ناصرالدین شاه نیز شخصا" از مدرسه دیدار کرده و وی را مورد محبت و الطاف خود قرار داد.

جریان این بازدید در روزنامه دولتی آن دوره چنین درج شده است.

عصر روز دوشنبه ۱۲ شوال ۱۲۷۸ که مراجعت می‌فرمودند،به نقاشخانه دولتی که صنیع الملک در عمارت دیوانخانه مبارکه بطور خوب و وضع مرغوب ترتیب داده است،تشریف شریف همایونی ارزانی داشته،صنیع الملک هم پیش کش و قربانی و شیرینی مهیا نموده،مدتی سیاحت نقاش خانه و چاپ تصویر را فرموده،زاید الوصف طرز و وضع نقاش خانه در نظر همایون مستحسن و مقبول افتاده،اظهار

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مرحمت و عطوفت بسیار در حق صنیع الملک فرمودند.
و باز در این شماره به اعلان هنرستان نقاشی صنیع الملک بر میخوریم که در آن اعلان سعی شده بهر ترتیبی که امکان دارد علاقمندان فن نقاشی و دانش آموزان پر مایه را به یادگیری این فن و صنعت بدیع تشویق و تحریص نماید. (چون در روزنامه سابق قلمی شده بود که بعد از اتمام عمل نقاش خانه بجهت اطلاع مردم اعلان جدید خواهد شد،که هر کس خواسته باشد طفل خود را بنقاش خانه ببرد که تحصیل این صنعت لطیف نماید،دانسته باشد،لهذا چون این اوقات عمل ترتیب نقاش خانه از هر حیث پرداخته شده است،اعلان و اعلام میشود که از این تاریخ به بعد هر کس خواسته باشد،طفل خود را بمکتب نقاشخانه ببرد،نقاشخانه دولتی باز است و صنیع الملک روزهای شنبه را خود به تعلیم شاگردان خواهد پرداخت و سایر ایام شاگردان در همان نقاشخانه از روی پرده‌های کار استاد و صورتها و باسمه‌های فرنگستان و غیره بمشق نقاشی و تحصیل این صنعت بدیع می‌پردازند و روز جمعه را که از ایام تعطیل ملت و دولت است بجهت آمد و شد تماشائیان قرار شده است که از نوکران درباری و سایر اصناف امم،هر کس طالب تماشای نقاشخانه باشد بیایند و تماشا نمایند،بجهت ناظرین اعلان شد). بدین ترتیب صنیع الملک توانست کلاس مخصوص نقاشی و شبیه سازی را در ایران رواج داده و چاپ روزنامه و تصویر را در نهایت استادی ارائه دهد،و از طرفی با چاپ عکس هر یک از شخصیت‌ها و رجال آن دوره و نوشتن احوالات آنان خدمت ارزنده‌ای به شناسائی افراد و رجال آندوره که حالیه جهت درج در تاریخ رجال ایران از مهمترین اسناد ارزنده بشمار میرود بنماید. (۴)
مرحوم اعتماد السلطنه در کتاب المآثر و الاثار در خصوص نقاش چنین مینویسد:
ایجاد جریده مصوره ــ زمانیکه دایره انطباعات و روزنامجات در تحت نظر میرزا ابوالحسنخان غفاری نقاشباشی کاشانی صنیع الملک بود،باین کار شروع شد،مشارالیه که در صنعت خاصه خویش اولین شخص این دولت بود و شبیه سازی و چهره پردازی را بدون معاونت عکس،کسی بدرجهٔ او نتوانست نمود،در تضاعیف جریده و رسمیهٔ تصاویر رجال دولت علیه و مجالس انعقاد سلام شاهنشاه اسلام و امثال ذلک را میکشید و بطبع میرسانید،ولی فوت آن مرحوم موجب فوات این فایده گردیده بود،تا از همین سنوات،مولف باحیاء موات و استدراک مافات پرداخته روزنامه مصور تجدید نمود و چون جریده رسمیه موسوم بایران را باخبار درباری و سایر مطالبی که بدولت علیه و ممالک محروسه راجع است منحصر ساختن تخصیصی بجا بود،لاجرم جریده جداگانه برای رسم تصاویر و تماثیل دایر ساخت و آنرا روزنامه شرف نام نهاد و از آنجا که صنعت عکس بفن شبیه سازی تکمیلا" و تسهیلا" خدمتی سخت بزرگ نموده است،جریده شرف را از امتیاز صور و اشکال و اشتمال بر تراجم رجال و خصایص دیگر بران روزنامها مصور بسی شرف و مزیت است کما یخفی علی اهله

میرزا طاهر دیباچه نگار در مورد صنیع الملک چنین می‌نویسد:
" . . . . . که در حقیقت نقش نی،بلکه سمر از او ناشی است و سالهای بسیار و روزگار بی شمار از پی تکمیل این فن مشقتها دیده و صدمه‌ها خورده و رنج سفر اروپا و افرنج برده و حالیا هفتم سال است که از ایطالیا معاودت نموده و اکنون به تصدیق و اتفاق کل استادان ایران و فرنگ،در رنگ

۴ــ در جنگ خطی زمان این نقاش،که جزو مجموعه نگارنده است،در صفحه ۲۲۵ می‌نویسد (ایجاد جریده مصوره دایره انطباعات و روزنامجات در تحت نظر میرزا ابوالحسن غفاری نقاشباشی کاشانی صنیع الملک بود،مشارالیه که در نقاشی اولین شخص این دولت بود و بی معاونت عکس،شبیه سازی و چهره پردازی را بدرجه اکمل می‌توانست و در جریده رسمیه،تصاویر رجال دولت علیه و مجالس انعقاد سلام و غیره را می‌کشید.ولی فوت او موجب فوات این قاعده گردید.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

آمیزی و نیرنگ خاصه در شبیه سازی کارش از حد سمر گذشته و به معجزه پردازی رسیده

آنچه کلکش میکند بر صفحه هنگام طراز هرگز اندر صفحه کلک مانی و آذر نکرد

تفصیل حال و توصیف کمال وی زیاده بر اینهاست . . . . . ."

از فعالیت آخرین سالهای عمر و حتی تاریخ صحیح مرگ وی بدرستی اطلاعی نداریم، تنها فرهاد میرزا در ص ۱۵۵ کتاب زنبیل خود در سطر ۹ نوشته (نقاش باشی چرسی بمرد) ۱۲۸۲، بغیر از این تاریخ یعنی یکسال بعد، در روزنامه شماره ۵۹۱ تاریخ ۱۲۸۳ حکمی صادر شده که در این شماره به حکم اعتضاد السلطنه (میرزا ابوالحسن خان صنیع الملک نایب نشر چهار روزنامه است که در هر ماه باید طبع و نشر یابد) . گویا در همین سنوات ۱۲۸۳ هـ.ق. است که چراغ عمر هنرمندی توانا و پر ابتکار که بهترین دوران عمر خود را در هنر تصویر سازی و ارائه بهترین روزنامه‌های تصویری وطن خود صرف کرده خاموش گشته و به افسانه‌ها پیوسته است . پس از فوت صنیع الملک، ناصرالدین شاه از راه بزرگداشت و قدردانی بگردآوری آثار وی همت گماشت و ماحصل را بآنچه که در نزد خود داشت اضافه کرد و کلیه آثار جمع‌آوری شده را در جنب تالار برلیان بسیاق موزه کوچکی ترتیب نمایش داد .

صنیع الملک بی شک یکی از ستارگان پر فروغ آسمان هنری ایران بود که با قدرتی توانا، هنر کلاسیک اروپائی را که ارمغان مسافرتش بخارج بود، با هنر تصویری پر غنا و چشم نواز ایرانی بحسن سلیقه و مهارت ذاتی در آمیخت و آثاری را بیادگار گذاشت که بعدها مایه تحسین و ستایش بینندگان قرار گرفت . طراحی‌های وی استادانه و مهارتش در امرصورت سازی و سایه‌پردازی و شبیه سازی بی‌رقیب و ستودنی است . در شبیه سازی نهایت وسواس را داشت و حالات و سکنات شخص مورد نظر را به بهترین وجهی ارائه میداد، دستها را در کمال قدرت پسندیده میساخت ولی بدن و لباس را بعیار هنرمندان مشهور، نادیده می‌انگاشت و بطرح صحیح و دقیق آن بسنده می‌نمود .

سایه پردازها و دقایق آن را که در حقیقت عیار توانائی و قدرت قلم هر نقاش بشمار می‌آید، بچابکدستی وجودت قلم نقش می‌نمود، صنعت کپی سازی وی فوق‌العاده بود، او تمام دقایق و جزئیات پرده اصلی را بعینه بروی بوم نقل داده و با مهارت و دقت وافی بشکل اول در می‌آورد .

در رنگ شناسی و رنگ سازی و کاربرد بجا و متناسب آن شیرین دست و پر ابتکار بود، با اینکه رنگها را بسادگی و ملایم و پریده می‌آراست، ولی چشم نواز و پر آذین بود و باصول و قوانین بوم سازی و عیار وزنه نابلوها بحد تعارف وارد بود .

معلوم نیست بچه علت و تحت چه عواملی این نقاش ذوفنون که در ایتالیا بقوانین پرسپکتیو کاملا" آشنا شده بود، در ترسیم بعضی مراحل مناظر و مرایا از خود سستی نشان داده و احیانا" غلط ترسیم کرده است، گویا خواسته است نقش مورد نظر را بدنیای افسانه‌ای هنر تزیینی ایرانی برده و قوانین نوظهور پرسپکتیو را ندیده بگیرد . مثلا" در کتاب هزار و یکشب موجود در کتابخانه گلستان، در موضوع (آمدن خواجه بخانه ــ و زن خود را میزند) در قسمت چپ نقاشی، آجرهای انتهائی شکسته بنظر میرسد و اندازه آنها از لحاظ عمق نقاشی بزرگتر است .

و یا در نقاشی (نورالدین داخل کاروانسرا شده) آجر فرش ساده پله‌کان، از لحاظ قوانین پرسپکتیو غلط و ابتدائی بنظر میرسد و باصطلاح با همدیگر نمی‌خواند .

و یا در تصویر (ملک برقان بر تخت نشسته قوم او را تهنیت میگویند) مبداء پله‌های تخت معلوم نیست و نقطه شروع پرسپکتیو نامعلوم است .

و آجر فرشها در نقاشی (نسیم خواهر زن ــ به سرور نگاه میکند) فوق‌العاده نارسا است .

حال می‌پردازیم به معرفی آثار باقی مانده مرحوم صنیع الملک که در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

داخل و خارج ایران بیادگار مانده و نام ویرا جاودانی ساخته است.در این نوشتهها با ارائه شرح مختصر اثر اکتفا کرده و از اطاله کلام خودداری مینمائیم .

۱ــ عالیترین و شاهکار بینظیر صنیع الملک،کتاب معروف (الف لیله و لیله) مضبوط در کتابخانه گلستان است.بطوریکه معروف است،محمد شاه در نظر داشت،نسخهای از این کتاب را با خط زیبا و تصویر و تذهیب عالی بدست استادان زمان تهیه کندولی اجل مهلت نداد و در حین آماده ساختن مقدمات آن،درگذشت.ناصرالدین شاه که علاقمند بود آرزوی پدر را برآورده نماید،به حسین خان معیرالممالک دستور داد که برای اجرای کار و برآورد هزینه با هنرمندان مشورت نماید،قرار چنین شد که کتاب بخط آقا میرزا محمد حسین وزیر،خطاط نامی آن دوره و تصویرهای آن بقلم صنیع الملک غفاری باشد و آرایش جلد و تذهیبات نیز بدست استادان فن انجام پذیرد،مخارج کل کتاب نیز در هفت هزار تومان برآورد شد و مسئله مورد پذیرش شاه نیز قرار گرفت .

کتاب در شش جلد نوشته و اتمام یافت و با تصویرهای گوناگون آراسته گردید.شاه از اجرای کامل کتاب خوشحال گشت و نویسنده و نقاش و مذهب را مورد تقدیر و انعام قرار داده و خلعت خاصی به آنها بخشید . مشخصات کتاب بدین قرار است :

متن و حاشیه ، متن خانبالغ ــ حاشیه کاغذ دولت آبادی آهار مهره

خط ــ نستعلیق و رقاع

خطاط ــ محمد حسین تهرانی بتاریخ ۱۲۶۹ ــ ۱۲۷۶ هـ.ق .

نقاش ــ میرزا ابوالحسن خان صنیع الملک

مترجم ــ عبداللطیف طسوجی التبریزی (از عربی به فارسی)

سراینده اشعار ــ میرزا سروش (افصح الشعرا) اصفهانی

جلد سازان ــ غلامعلی ــ میرزا احمد ــ میرزا جانی بتاریخ جمادی الثانی ۱۲۷۰

مدت انجام ــ هفت سال

جلد اول قطع ۳۰/۳ × ۴۵/۵ سانتیمتر دارای ۲۱۴ صفحه نقاشی

جلد دوم قطع ۳۰/۸ × ۴۵ سانتی متر دارای ۱۷۰ صفحه نقاشی

جلد سوم قطع ۲۹/۵ × ۴۴/۵ سانتیمتر دارای ۲۰۴ صفحه نقاشی

جلد چهارم قطع ۲۹/۵ × ۴۴/۱ سانتیمتر دارای ۱۶۰ صفحه نقاشی

جلد پنجم قطع ۲۹ × ۴۵ سانتیمتر دارای ۲۱۸ صفحه نقاشی

جلد ششم قطع ۲۹/۵ × ۴۳/۵ سانتیمتر دارای ۱۶۸ صفحه نقاشی

۲ــ پنج تصویر آبرنگ در کتاب مثنوی شیرین و فرهاد وحشی بافقی مضبوط در کتابخانه گلستان تهران که از آثار ارزنده نقاش بشمار میرود .

۳ــ شمایل مولای متقیان علی علیه السلام . ماحصل قضیه چنین است که بدستور ناصرالدین شاه قرار شد شمایل مولا را مطابق شرحی که در کتابهای اخبار روایت شده باستادی تهیه کرده و چون جواهر گرانبهائی بسینه نصب نماید،صنیع الملک شمایل را در کمال نفاست انجام داده و تقدیم نمود، فردای آن روز شاه سلام عام نشست و آن تمثال را با یک بسته تربت که خود شاه از سرداب حضرت سید الشهدا ، علیهالسلام بیرون آورده بود زیارت کرد،بطوریکه معروف است شاه تربت مطهر را در یک جعبه سپرده به صندوق خانه همایون تحویل داده و شب اول هر ماه شمایل و جعبه مزبور را میخواست و پس از دیدن هلال ماه آن تمثال و تربت را زیارت میکرد .

۴ــ اثر آبرنگی زن جوان،با صورتی طناز و دلفریب که در زیر گردن وی طوق مرواریدی جواهر نشان جلب نظر میکرد،زن زیبا در کمال آراستگی پشت به متکا کرده و به نظاره مشغول بود و رقم داشت .

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(رقم ابوالحسن غفاری نقاشباشی کاشانی در دارالسلطنه اصفهان سمت ترسیم پذیرفت فی شهر شوال ۱۲۶۷)

۵ــ مجلس بزم زیبائی بود که عده‌ای مشغول طرب بودند. زن و مرد صاحب خانه که بحال میگساری و مخموری دیده میشدند مشغول پذیرائی مهمانان بودند. منظره داخل خانه و آرایش‌وتزیین لباس افراد و نقوش خیره کننده فرش اطاق تحسین انگیزبود. ورقم داشت. (خانه زاد ابوالحسن غفاری ۱۲۷۶)

۶ــ نقاشی چهره حاجی میرزا آقاسی که بروی کارت پستال بچاپ سیاه و سفید انجام یافته است. عکس رنگی این کارت پستال را که در کتاب روسی تالیف S. MASLENITSYNA دیدم رنگ کلاهش آبی سیر و عبایش سفید حاشیه قرمز و عصا و تسبیح سفید و لباسهای زیر عبا برنگهای قرمز و زرد و سبز بود و رقم داشت.

(شبیه جناب جلالت مآب اجل اعظم حاجی میرزا آقاسی سلمه الله تعالی)

(عمل ابوالحسن غفاری نقاشباشی کاشانی سنه ۱۲۶۲)

۷ــ تصویر خورشید خانم، از بانوان مجلله و محترمه خاندان غفاری که بنام حاجی عمه میخواندند با رقم (مشق ابوالحسن ثانی غفاری) عکس در مجله نقش و نگار شماره ۷

۸ــ تصویر فرخ خان امین الدوله که صنیع الملک پسر عموی پدرش بوده است، با رقم ابوالحسن نقاش باشی، عکس در مجله نقش و نگار شماره ۷

۹ــ سه تصویر بروایت آقای محمد تقی مصطفوی (در نقش و نگار شماره ۷) که فرزندان امین الدوله می‌باشند بنامهای محمد حسین‌خان ــ نصرالله‌خان ــ محمد حسن‌خان در مجموعه حسینعلی غفاری.

۱۰ــ صورت رنگ و روغنی محمد شاه که قبل از مسافرت فرنگ تصویر شده با رقم (چاکر جان نثار ابوالحسن ثانی غفاری تاریخ ۱۲۵۸) حوضخانه موزه گلستان

۱۱ــ تصویر آبرنگ شاهزاده با ندیمان که گویا برای حفاظت شاهزاده او را احاطه کرده‌اند و جانب داری میکنند، قیافه اطرافیان بطرز مضحکی نقاشی شده و از لحاظ هنری استادانه است رقم دارد. چاکر درگاه ابوالحسن کاشانی غفاری سنه ۱۲۶۰ موزه گلستان

۱۲ــ تابلو رنگ و روغنی بزرگ که زن زیبا و جوانی بتمام قد ایستاده با جوانی که دست بدست داده‌اند در حال معاشقه هستند. پیر زنی در گوشه راست، مشغول نظاره است. رقم دارد (اثر ابوالحسن خان ۱۲۵۹) موزه سلطنتی انگلستان

۱۳ــ تصویر آبرنگ، عزت الله خان شاهسون دویرن با رقم (چاکر درگاه ابوالحسن غفاری کاشانی سنه ۱۲۶۱) موزه گلستان

۱۴ــ عروج حضرت مسیح، کپی از کارهای رافائیل بقطع ۶۹ × ۴۷ سانتی متر.

۱۵ــ تصویر آبرنگی شاهزاده قاجاری که با دوستان خود در چمن سلطانیه بسیاحت و گردش مشغولند رقم دارد (حسب الامر مبارک اعلیحضرت اقدس همایون شهریاری ارواحنافداه در چمن سلطانیه بعهده اتمام پذیرفت

۱۶ــ تصویر آبرنگ پدر بزرگ معیر الممالک، سوار بر اسب مجموعه آقای مقدم

۱۷ــ شبیه کودکی معیر الممالک ، مجموعه آقای مقدم

۱۸ــ شبیه حکیم باشی آبرنگ ، مجموعه آقای مقدم

۱۹ــ شبیه معین الدین میرزا پسر ناصرالدین شاه که قبلا" ولیعهد بوده است.

۲۰ــ شمایل حضرت امیرع موجود در موزه هنرهای تزیینی تهران

۲۱ــ ده تک صورت مختلف آبرنگ. ۲۲ ــ میرزا ابوالفضل طبیب کاشانی و مریض که عکس رنگی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

آن روی جلد هنر و مردم شماره ۹۲ چاپ شده است . اصل در موزهٔ تزیینی .
۲۳ـ تصویر ایشیک آقاسی محمد ناصر خان قاجار به آبرنگ،در حوض خانه کاخ گلستان .
۲۴ـ آبرنگ در حوضخانه کاخ گلستان . نوشته دارد (این شکلها را هنگامیکه سرکاربندگان اعلیحضرت قدر قدرت اقدس همایون شاهنشاهی روحی و روح العالمین فداه در چمن سلطانیه تشریف فرما بودند در سنه ۱۲۷۶ حسب الامر میرزا ابوالحسن صنیع الملک کشیده‌اند . رقم ابوالحسن
۲۵ـ آبرنگ در موزه گلستان (تصویر عظیم خان اصفهان با جماعتی از لوطیان و منازعه ایشان با رقم چاکر درگاه شاهنشاه ابوالحسن غفاری نقاشباشی کاشانی در ۲۶ ماه مبارک رمضان صورت اتمام پذیرفت ۱۲۶۸)
۲۶ـ تمام تصاویر روزنامه دولت علیه ایران که بنحوی در مجلات و نشریات معاصر نیز منتشر شده است،در این روزنامه در دو یا سه جا امضای ابوالحسن را دیده‌ام یکی در نمره ۴۷۵ صفحه ۲ ناصر الدین شاه و رجال با رقم ابوالحسن . دیگر در عمارت سلطنت آباد چاپ شده در شماره ۴۹۷ ، ۱۰ صفر ۱۲۷۸ رقم دارد ابوالحسن
۲۷ـ تصویر نشسته ناصرالدین شاه که در دست چپ نوشته السلطان بن السلطان ناصرالدین شاه قاجار،تصویر رنگی روی جلد اطلاعات ماهانه شماره ۲ از مجموعه خانم معصومیان
۲۸ـ تصویر ناصرالدین شاه که روی صندلی نشسته و سمت چپ رقم دارد . رقم کمترین چاکر درگاه ابوالحسن غفاری ۱۲۷۶ در کتابخانه ملی .
۲۹ـ تصویر عمادالدوله بشماره 4938P.7. در بریتیش میوزیوم،در این اثر،عمادالدوله با ریش کم پشت و سبیل مردانه دو زانو روی گلیمی نشسته و دست بر روی شمشیر نهاده است،کلاه بوقی زمان بسر دارد و کمربند مخصوص با گلهای جیقه‌ای جواهر نشانش جلب نظر مینماید،بروی لباسها جبه خزداری پوشیده و مدالها ونشان مخصوص‌را بگردن آویخته‌است . صورت وپرداز آن استادانه‌است .
۳۰ـ تصویر محمد شاه به آبرنگ بود که در حراج ساتبی ۹ جولای ۱۹۷۹ لندن به lat 56 بفروش رفت . در این اثر،محمد شاه در لباس وآرایش سلطنتی به نیکوترین وجهی ارائه شده و رقم داشت
(هواله تعالی السلطان ابن السلطان محمد شاه قاجار خلدالله ملکه و سلطانه)
(رقم ابوالحسن نقاشباشی کاشانی سنه ۱۲۶۳)
۳۱ـ نقاشی بزرگ و پر جلال رنگ و روغنی سلام نوروزی که ناصرالدین شاه در تخت طاووس جلوس کرده و رجال درباری در اطراف وی ایستاده‌اند (مضبوط در موزه ایران باستان) این تابلوی عظیم که از بهترین کارهای نقاش است،در زیر نویس شماره ۵ مشخصات ساختمان و اسامی افراد موجود در تابلو،باختصار جهت علاقمندان ارائه شده است .

۵ـ به تصمیم میرزا آقا خان اعتماد الدوله صدر اعظم ناصری بسال ۱۲۷۰ هـ.ق .بنا شد عمارت پر جلالی در ضلع شمالی باغ نظامیه جهت فرزند خود نظام الملک بسازد ـ در حدود ۲ سال و اندی طول کشید که ساختمان مزبور باتمام رسید و عمارت نظامیه یکی از بهترین نمونه شاهکارهای آن دوره شد . این عمارت که باصطلاح سر بآسمان می‌سود و مورد رشک فردوس برین بود،در حقیقت موزه کاملی از نقاشی ـ حجاری ـ معماری ـ آینه‌کاری ـ گچ بری ـ منبت کاری و طلا کاری بشمار میرفت . این عمارت در دو طبقه ساخته شده بود که طبقه اول آن حوضخانه زیبائی بود که سنگهای آن از مرمر عفاف و سماق مخصوص تهیه گشته بود .
طالار بزرگ طبقه دوم که ۱۰ متر طول و ۶ متر عرض و ۶ متر بلندی داشت بانواع نقوش و آینه‌کاری

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مزین گشته بود. در متن سقف‌ها و بعضی دیوارهای آن نقوشی استادانه با طلای اشرفی خالص بقلم میرزا فتح‌الله شیرازی انجام یافته بود که مورد تمجید بود،در کتیبه‌های عمارت اشعاری از شمس الشعرا میرزا محمد علی خان سروش اصفهانی در وصف عمارت و تاریخ ختم بنا بچشم میخورد که بیت آخر آن چنین است. کلک مشکین سروش از پی تاریخ نوشت ـ ای‌نظامیه طرب‌زای آباد بپای ۱۲۷۰ هـ.ق.

دیوارهای وسیع تالار بزرگ از هفت تابلوی بزرگ رنگ روغنی اثر دست صنیع الملک غفاری منقوش شده بود که باستادی و شباهت تمام انجام یافته بود،این تابلوها که قیافه تمام قدهشتاد و چهار نفر از معاریف ـ وزراء ـ امرای لشکر ـ شاهزادگان ـ ایلخانان ـ اعیان ـ سفرا را بنحو پر مهارتی نشان میداد نمونه شاهکار رنگ و روغنی نقاش‌ونشانگر فرم‌وآرایش لباس و القاب آن دوره بشمار می‌آمد. این عمارت که بعدها به عمارت لقانطه معروف شد و جنبه انتفاعی پیدا کرد،آثار هنری و تزئینات آن نیز بمرور از بین رفت،ولی تابلوی بزرگ و ارزنده آن،در موزه ایران باستان جای گرفت. ما در اینجا اسامی و القاب بعضی از رجال آن دوره را که در تابلوهای عمارت نظامیه (لقانطه) بدست صنیع الملک انجام یافته،جهت اطلاع بیشتر علاقمندان درج مینمائیم،افرادیکه مایل باطلاع بیشتر و تحقیق مفصل‌تر میباشند،به مجله مهر شماره ۹ بهمن ماه ۱۳۱۲ سال اول نوشته آقای خواجه نوری مراجعه نمایند. اسامی افراد تابلو:

از راست به چپ:

۱ـ موسی خان. ۲ـ سردار علیخان سیستانی. ۳ـ اسدالله خان معتمدالملک. ۴ـ میرزا علیخان. ۵ـ اصلان خان. ۶ـ انوشیروان خان ناظر عین الملک. ۷ـ نصرالله خان نظام العلماء. ۸ـ محسن میرزا میراخور. ۹ـ عیسی خان والی. ۱۰ـ حاجی آقا اسمعیل پیشخدمت باشی سلام.

تابلوی دیگر از راست بچپ: ۱ـ میرزا سعید خان وزیر خارجه. ۲ـ حیدر افندی شارژ دافر عثمانی. ۳ـ لاقسفی شارژدافرروس. ۴ـ مسیو گوبینو شارژ دافرفرانسه. ۵ـ میرزا عباس‌خان‌منشی‌وزارت خارجه.

تابلوی دیگر از راست بچپ: ۱ـ میرزا زمان خان امیر دیوانخانه. ۲ـ میرزا عبدالله مستوفی. ۳ـ میرزا فتح‌الله لشکر نویس باشی. ۴ـ میرزا عنایت امین لشکر. ۵ـ میرزا محمد قوام الدوله. ۶ـ میرزا احمد خان مشیر الدوله. ۷ـ میرزا صادق قائم مقام. ۸ـ میرزا موسی. ۹ـ میرزا فضل اله وزیر نظام. ۱۰ـ حاج قوام الملک شیرازی.

تابلوی دیگر از راست بچپ: ۱ـ موید الدوله. ۲ـ امامقلی میرزا عماد الدوله. ۳ـ احمد میرزا. ۴ـ ایلدرم میرزا. ۵ـ لطف الله میرزا شعاع السلطنه. ۶ـ حمزه میرزا حشمت الدوله. ۷ـ نصرالدوله. ۸ـ خانلر میرزا احتشام الدوله. ۹ـ فرهاد میرزا نایب الایاله. ۱۰ـ سلطان مراد میرزا حسام السلطنه. ۱۱ـ اردشیر میرزا رکن الدوله. ۱۲ـ بهرام میرزا معز الدوله.

تابلوی دیگر از راست بچپ: ۱ـ میرزا محمد خان قاجار دولو کشیکچی باشی. ۲ـ عزیز خان مکری سردار کل. ۳ـ محمد خان امیر تومان. ۴ـ حسینعلی خان معیر الممالک. ۵ـ جعفر قلی خان قراجه داغی امیر تومان. ۶ـ آقا محمد حسن مهرداد. ۷ـ فضان آقا امیر توپخانه. ۸ـ حاج علی خان حاجب الدوله. ۹ـ محمود خان ناصر الملک. ۱۰ـ ذوالفقار خان مستوفی. ۱۱ـ علیخان امیر پنجه قراگزلو نصرة الملک. ۱۲ـ میرزا محمد حسین دبیر الملک. ۱۳ـ جعفر قلی خان. ۱۴ـ یوسف خان سرتیپ. ۱۵ـ میرزا محمد حسین عضدالملک. ۱۶ـ عباسقلی خان سیف الملک. ۱۷ـ فرخ خان امین

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

الدوله . ۱۸ــ میرزا ابراهیم خان نوری سهام‌الملک .

در تابلوی دیگر از راست بچپ : ۱ــ میرزا داود خان پسر صدراعظم نوری . ۲ــ عبدالصمد میرزا عزالدوله . ۳ــ محمد تقی میرزا رکن الدوله . ۴ــ سلطان مسعود میرزا یمین الدوله . ۵ــ مظفرالدین میرزا . ۶ــ سلطان معین الدین میرزا ولیعهد .

در تابلوی دیگر جناب مستطاب اشرف امجد افخم میرزا آقاخان صدراعظم شخص اول دولت علیه‌ایران

۳۲ــ تصویر آبرنگی زیبا و استادانه از میرزا آقاخان نوری بسال ۱۲۷۱ مجموعه خانم گدار .
۳۳ــ تصویر آبرنگی آقاخان نوری متعلق بخانم معصومیان .
۳۴ــ تصویری از میرزا آقاخان نوری با رقم . تصویرشماره (۵)
(تصویر میرزا آقا خان اعتماد الدوله صدر اعظم نوری رقم ابوالحسن غفاری نقاشباشی رجب ۱۲۷۰)
۳۵ــ تصویر عباسقلی خان معتمدالدوله مضبوط در مجموعه‌ای در تهران .
۳۶ــ نقاشی صحنه شکار که طرح آنرا صنیع الملک ساخته و استاد بهرام اصفهانی رنگ آمیزی نموده‌اند،موجود در مرقعات کتابخانه گلستان .
۳۷ــ تصویر آبرنگی (شبیه عالیجاه مقرب‌الخاقان میرزا عبدالله خان مستوفی خاصه)
(اثر ابوالحسن نقاشباشی کاشانی غفاری ۱۲۷۳)
۳۸ــ عکس تصویر بسیار زیبائی‌را در دست فروشنده‌ای دیده و از او فتوکپی گرفتم. در این تصویر بسیار زیبا و استادانه،ناصرالدین شاه در سمت چپ تصویر نشسته و میزی و گلدانی در دست چپ دارد. میرزا آقاخان نوری با همان هیبت خاص وکلاه و مدال، کرکی ضخیم پوشیده و نشسته است و در مقابل ناصرالدین شاه، فرد صاحب مقامی باچلیخان،مامور دولت علیه روسیه ایستاده وگزارش میدهد (۶)
اصل نقاشی فوق‌العاده زیبا بوده و مطالب آن که بوسیله ذره‌بین قرائت شده درزیرنویس ارائه میگردد .
۳۹ــ تابلوی ملک الاطباء و شاهزاده مؤید الدوله (بنوشته اطلاعات ماهانه شماره ۲ متعلق به کتابخانه مرحوم خان ملک)
۴۰ــ دو تابلو،با عکس صورت محمد رضا مستوفی ــ و مرحوم مستوفی الممالک بزرگ (میرزا یوسف) در اطلاعات ماهانه شماره ۲
۴۱ــ کارت پستال چاپی از عمله طرب که میرزا علی اکبر تار زن در وسط تاز میزند و عده‌ای در اطراف دیده میشوند . رقم دارد . (صورت مجلس مرحوم آقا علی اکبر است که در سال ۱۲۷۳ میرزا ابوالحسن خان صنیع الملک کشیده) . اسامی افراد بدین ترتیب است

۶ــ تصویر ناصرالدین شاه در سمت چپ قرار گرفته و پابرهنه و کاغذ بدست نشسته و شمشیری روی زانوان دارد،در وسط نقاشی نوشته است،تمثال خورشید جلوس اعلیحضرت جم جاه السلطان بن السلطان ابن سلطان ابن سلطان ناصرالدین شاه غازی خلدالله ملکه و سلطانه در دارالسلطنه،از روی عمل جان نثار میرزا ابوالحسن نقاشباشی،عالیجاه پالکو نیک نقاش اعلیحضرت امپراطور اعظم قلمی نموده است سنه ۱۲۸۱ .
و برای تصویر آقا خان نوری نوشته ــ تصویر جناب نواب اجل اعظم امجد ارفع اعتماد السلطنه میرزا آقا خان صدر اعظم . در سمت راست برای شخص ایستاده نوشته ــ تصویر جناب امجد مقرب دربار همایون علیخان از جانب دولت علیه ایران مامور دولت علیه روسیه .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱ـ میرزا عبداله خان علاءالملک. ۲ـ مسعود میرزا. ۳ـ حسن خان. ۴ـ میرزا حیدر علی سرهنگ. ۵ـ علی اکبر بازگیر. ۶ـ سلطان خانم. ۷ـ کوکب خانم.

۴۲ـ تصویر زیبا و استادانه آبرنگ تکهای که جوان مستوفی روی کلیمی نشسته و کلاه بلندی بسر گذاشته است این اثر که در کادر بیضی شکلی تصویر شده رقم دارد (خلف مهین میرزا محمد تقی میرزا محمد زکی در سن هفده سالگی) ودر سمت چپ و بالا رقم دارد.
(ابوالحسن خان نقاشباشی ۱۲۷۳) مضبوط در مجموعه شماره ۴

۴۳ـ تصویر فوق‌العاده زیبای آبرنگ میرزا محمد تقی پدر. مستوفی با کلاه بلند و ریش انبوه پوستین بوته جیقهای بتن کرده و دستهارابکمر نهاده است بخط نستعلیق زیبا رقم دارد.
(مقرب دربار گردون اقتدار میرزا محمد تقی در سن چهل و هشت سالگی)
(رقم میرزا ابوالحسن خان نقاشباشی سنه ۱۲۷۳)

۴۴ـ تصویر بسیار زیبا و استادانه درویش،با رنگهای پریده و کلاه و موهای بلند افتاده رقم دارد.
(رقم میرزا ابوالحسن خان نقاشباشی سنه ۱۲۷۳) ۳۵ × ۲۵ سانتی‌متر مضبوط در مجموعه شماره ۴

۴۵ـ اثر ارزنده دیگری که حالیه جزو مجموعه شماره ۲ است و این تصویر مربوط به واقعهایست که در استر آباد اتفاق افتاده و تفصیل آن در شماره ۴۹۴ روزنامه دولت علیه ایران مورخ محرم ۱۲۷۸ درج شده است و آن اینکه یک نفر از اهالی مدعی درویشی شد که دندان او را شکسته است و درویش منکر بود.کار بمحاکمه در محضر آقا سید محمد صادق مجتهد کشید و چون در آن مجلس قسم دروغ خورد، موقعی که درویش در مسجد نماز می‌گذارد،همانجا وفات یافت.در این تصویر ۲۰ نفر ایستاده‌اند که به گرد جسد درویش گرد آمده‌اند و کلاه‌درویش از سرافتاده و بروی‌زمین‌درغلطیده است. این‌اثردرنوع خود منحصربوده و تقریبا" اولین کاریکاتور روزنامه‌ایست که بدست صنیع‌الملک انجام یافته است.

۴۶ـ اثر بی نظیر دیگر صنیع الملک که واقعا" منحصر بفرد است،تصویر علیقلی میرزا اعتضاد السلطنه است که در نوع خود از نفایس است.در این آبرنگ،علیقلی میرزا، میرزا عبداله پیشخدمت باشی و میرزا اسمعیل در یک جا ترسیم شده است. در وسط نقاشی،تصویر شاهزاده علی قلی میرزا در سن سی و سه سالگی است که صورت او با پرداز استادانه بی همتائی نقاشی شده و کلاه بوقی بلند مشکی بسر دارد و ریش و سبیل او کم پشت بوده و زلف‌های بلندش از پشت سر و زیر کلاه نمایان است.لباس ترمه‌ای بوته جقه‌ای پوشیده و عبای آبی راه راه سفید و الوان بتن کرده است.
شلوار سبز رنگ او جالب است و جوراب سفید بپا دارد،در بالای سر تصویر و زیر پا،بخط زیبای نستعلیق نوشته است (نواب مستطاب اعظم افخم علیقلی میرزا دام اقباله در سن سی و سه سالگی)
(رقم میرزا ابو الحسن خان نقاش باشی غفاری کاشانی)
تصویر دست راست که میرزا عبداله پیشخدمت باشی است مرد میان سالی است که ریش و سبیل داشته و کلاه بلندی بسر دارد.روی لباس ترمه‌ای الوانش قبای بلند مخ پسته‌ای پوشیده و دستهارا بروی شال کمر رویهم نهاده و آماده خدمت است.تصویر سمت چپ،جوان بالا بلندی است که سبیل زیبائی بصورت داشته و کلاه بلند بسر دارد،او نیز دستها را روی شال کمر گذاشته و لوله کاغذی بشال نصب کرده است.در زیر پای جوان نوشته است میرزا اسمعیل منشی کتابدار. هر سه نفر،جوراب سفید بپا کرده و روی فرش قرمز قرار گرفته‌اند.آرایش داخلی اطاق و پنجره قرمز رنگ دست راستی اطاق جالب است.این اثر که در اندازه تقریبی ۲۵ × ۳۵ سانتی‌متر است بچیره دستی نقاشی شده و از آثار ارزنده آبرنگ سازی در ایران می‌باشد.

۴۷ـ دیگر آثار صنیع الملک که بصورت چاپ در کتابها و نقاشی‌های مجزا و یا اینکه در روزنامه‌های زمان، از جمله علائم رسمی ادارات دولتی ارائه شده،نمونه ذوق و استعداد نقاش است که بگونه‌ای

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دیگر تجلی یافته است.ما در اینجا چند نمونه چاپی رسمی که در مجموعه نگارنده است،جهت شناسائی بیشتر بعلاقمندان ارائه میدهیم .

الف ــ حکم نظامی،با علائم وسایل جنگی،از قبیل توپ و تفنگ و شمشیر و سر نیزه که در قسمت بالای آن شیر و خورشید جلب نظر مینماید .

ب ــ آرم فرمان‌های عمومی که در وسط آن جمله (فرمان همایون ۱۲۷۷) ودربالا (الملک الله) و در قسمت دیگر شیر و خورشید و حواشی گل و تصویرودو ملائکه .

پ ــ حکم عدلیه ــ در وسط نوشته (حکم دیوان عدلیه اعظم ۱۲۷۷) در طرفین تصویر دو فرشته نیمه برهنه و در بالای آن شیری بحالت نشسته،دیده میشود .

۵۷ــ ابوالحسن بن محمد حسن نقاش

بروایتی فرزند محمد حسن نقاش نامی دوره فتحعلیشاه است که احوال آن در جای خود خواهد آمد . از آثار رقم‌دار این نقاش،قلمدان تابوتی زیبا بود که به مهارت نقاشی شده و با سلیقه بود . تصویر محمد شاه در آرایش سلطنتی بروی آن نقش بسته و تزیینات لباس و نمایش جواهرات به نیکوترین وجهی مجسم گشته بود،حواشی و کناره قلمدان،شکارگاه با صفائی بود که سواران شکارچی با اسبان خود به گشت و شکار مشغول بودند.در قسمت درون نیز،تصویر مردی جلب نظر میکرد و رقم داشت . (رقم ابوالحسن ۱۲۵۸) مجموعه خصوصی ۵

۵۸ــ ابوالحسن مستوفی غفاری کاشانی

میرزا ابوالحسن مستوفی غفاری کاشانی،عموی پدر صنیع الملک و فرزند میرزا معز الدین محمد حکمران کاشان و نطنز بود و بنقاشی و تصویر گری علاقه زیادی داشت . خاندان این دودمان،طی قرون متمادی شاغل امور قضا و از زمان نادر شاه افشار و دوره کریم خان زند عهده دار مناصب و مشاغل حساس بوده‌اند . [۱] [۱]

کتاب گلشن مراد که بنام علی مرادخان زند تالیف شده و از منابع معتبر قرن ۱۲ هـ.ق . بشمار میرود از تحریرات ابوالحسن و محمد باقر غفاری میباشد . بروایت از مرحوم کمال الملک (پدرش میرزا ابوالحسن را عاق کرد،بواسطه همین که نقاش بود ولی نادر شاه و کریمخان وی را تشویق کرده‌اند) ولی با مطالعه آثار محدود و اندک وی با اینکه پدر او را از نقش تصویر منع کرده هنرمند شیرین قلمی بوده‌که در آبرنگ و سیاه قلم دست داشته و در ارائه مجالس تصویری و چهره پردازی و شبیه سازی پرقدرت بوده است .

فامیل معظم غفاری،بحق از معدود خانواده‌های انگشت شمار و هنرمند میهن عزیزمان ایران میباشند که در اعصار مختلف،بنحو شایسته‌ای در ترقی و تجلی هنر ملی زحمتها کشیده و مرارت‌ها دیده‌اند . نگارنده جهت شناسائی بیشتر علاقمندان،شجره کوتاهی از این خاندان ترسیم کرده که در صفحه ۳۶ در معرض دید علاقمندان قرار میگیرد .

آثار بجا مانده وی عبارت است :

۱ــ تصویر میرزا معز الدین محمد است که قلیان بدست گرفته و کلیجه زری طلائی پوشیده و بروی زمین نشسته است.بر حاشیه بالای طاقچه بخط زیبای ثلث نوشته است . (آرایش این منزل سعادت

---

[۱] (تصویر رنگی در مجله نقش و نگار شماره ۷)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مقرون،از نگارش همایون عالیجاه و حکومت پناه امیر الامراء العظام میرزامعزالدین محمد) در سمت راست (رقم بنده درگاه خلایق امید گاه ابو الحسن غفاری المستوفی کاشانی ۱۱۹۶)
تصویر ۲ تصویر دیگری از میرزا معزالدین محمد است که با لباس آبی کم رنگ نقاشی شده و قلیانی بدست گرفته و به متکائی که روپوش زری زیبائی دارد تکیه داده است.
این اثر،بدون تاریخ و رقم میباشد.
۳ـ تصویر قاضی عبدالمطلب جد پدری میرزامعز الدین محمد سابق الذکر است که در شورای دشت مغان بعنوان نماینده رسمی مردم کاشان و نطنز شرکت داشته است.در این آبرنگ او سوار بر استر شده و منشوری بدست گرفته و عازم مقصد می‌باشد. رقم دارد (۲)
شبیه اقضی القضاه و المتشر عین زایر بیت الله رب العالمین شمس فلک فضیلت شعاری قاضی عبد المطلب الغفاری الکاشانی که حسب الامر نادری بهجت شوری کبری مغان از منتزعات خلخال عبور فرمودند،میرزا ابوالحسن غفاری الکاشانی محرم الحرام ۱۲۰۹
۴ـ تصویر کریم خان زند در میدان نقش جهان اصفهان است.در این آبرنگ،کریم خان در هیئت و آرایش سلطنتی عرضه شده و بازو بندهای پهن جواهر نشان ببازو بسته و کمربند و خنجر مرصع بکمر آویخته است. بهتر مخصوص،مشغول تیمار اسب است و در پشت سر منظره عالی‌قاپو و میدان نقش جهان جلب نظر میکند،بخط نستعلیق رقم دارد.
(شبیه اعلیحضرت شاهنشاه گیتی ستان و خاقان ظل‌اله علیین آشیان ابوالنصر کریمخان زند) (رقم بنده درگاه خلایق امید گاه ابوالحسن الغفاری المستوفی فی شهر ۱۲۰۹)
۵ـ اثر دیگر نقاش،شمایل قاضی احمد جد نقاش است که با قیافه نورانی و ریش سفید،قبای سبز پوشیده و عمامه سفید بسر گذاشته و تسبیح بدست بروی سجاده‌ای در وسط باغ نشسته است،نوجوانی که او هم عمامه سفید بسر دارد،پشت سر پیر مرد بخواب رفته. رقم دارد. (رقم کمترین ابوالحسن الغفاری المستوفی سنه ۱۲۱۲)
تصویر شماره ۶،قیافه زیبا و استادانه شاه صفی است که دو زانو نشسته و به مخده تکیه داده است. عمامه پهن و ظریفش که بریسه‌های مروارید و جیقه پرپر زیبا مزین است جلوه ممتازی دارد در حاشیه کناره تصویر رقم دارد.
(هو ـ شبیه جلوس شاه رضوان بارگاه شاه صفی انار الله .....)
(رقم بنده درگاه خلایق امید گاه ابوالحسن الغفاری المستوفی الکاشانی ۱۲۰۸)
۷ـ اثر ارزنده دیگر این نقاش،تصویر قهرمانان افسانه‌ای رم قدیم بود که در کمال استادی و رنگ سرخ دلنواز نقاشی شده و رقم داشت.
(مشق کمترین ابوالحسن فی شهر جمادی الثانی سنه ۱۱۸۸)
۸ـ دیگر از آثار بجا مانده و رقم‌دار استاد که شاید آخرین نقاشی وی نیز بوده باشد،تصویر شیر پر مهابتی است که بزنجیر بسته و بدرخت مهار شده است. رقم دارد.

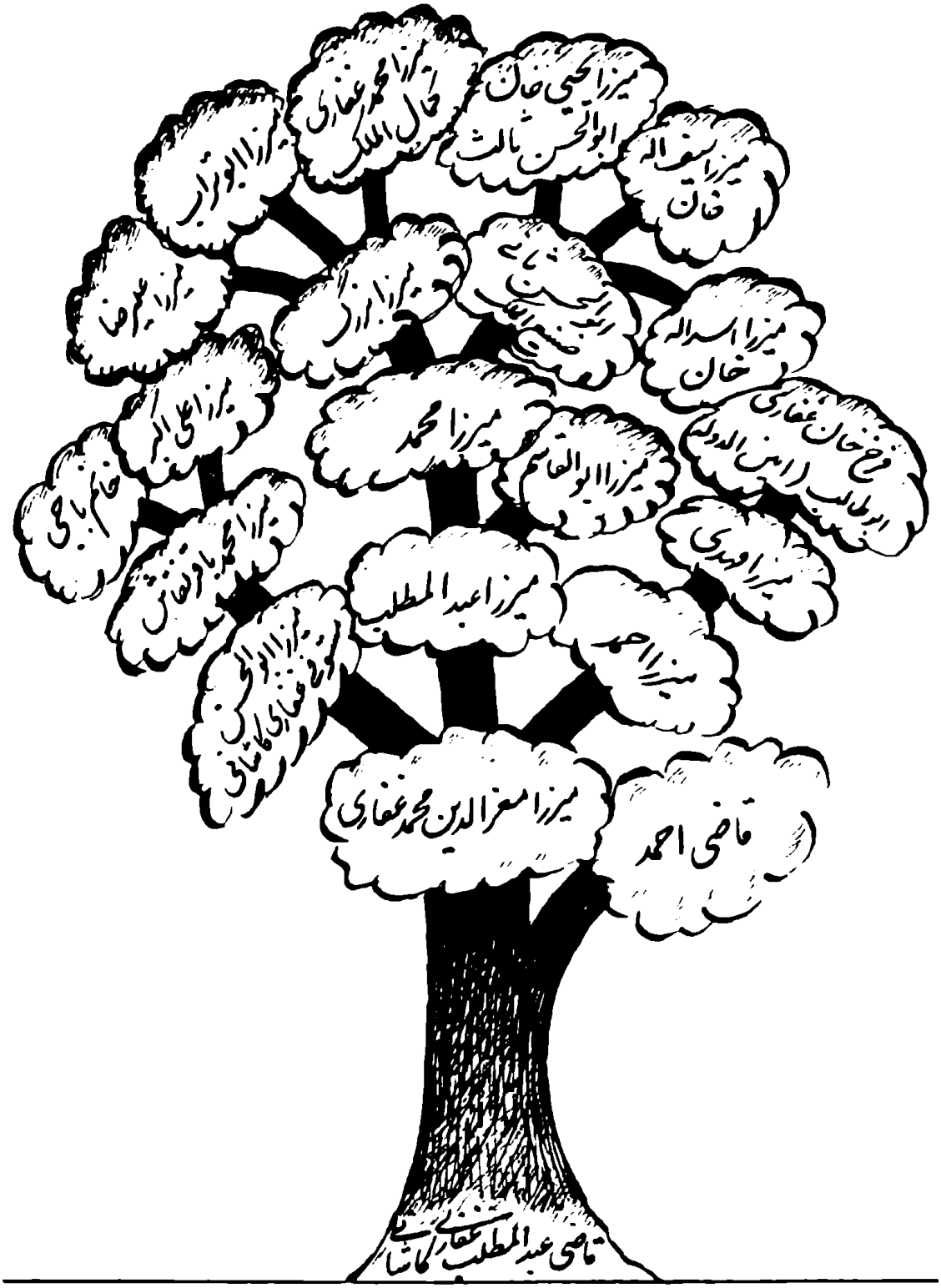
---

۲ ـ باستناد اسناد قدیمی مجموعه نگارنده
الف ـ نادر شاه اولین نامه را بحکام ولایات روز ۸ رمضان سال ۱۱۴۸ هـ.ق. ارسال داشته است.
ب ـ این شورا روز جمعه ۴ شوال ۱۱۴۸ مطابق ۱۷ فوریه ۱۷۳۶ میلادی پنج ساعت از روز گذشته بحضور نادر شرفیاب شده و این اثر ۶۰ سال بعد ترسیم یافته است.
پ ـ چون در رقم زیر اثر زایر بیت اله نوشته بعید نیست که جهت سفر حج عازم بوده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

شجره خاندان هنرمند غفاری

به تفصیل بیشتر شجره خاندان غفاری در صفحه ۱۶۵ جلد شماره ۲۰ مجله فرهنگ ایران زمین

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(رقم بنده درگاه ابوالحسن الغفاری المستوفی سنه ۱۲۱۵)

از این اثر تاریخ دار معلوم می‌گردد که این هنرمند تا سالیان ۱۲۱۵ هـ. در قید حیات بوده است.
اثر دیگر هنرمند بگفته مرحوم کمال الملک در(جلد ۵ یادداشت‌های دکتر غنی)صورتی بوده است که نادر شاه و محمد شاه هندی با هم تاج عوض میکنند.
نگارنده تاکنون اثری از این مراسم ندیده و بعید نیست این اثر همان تاج گذاری رضا قلی میرزا بدست نادرشاه باشد که در این اثر پر جلال، نادرشاه روی تختی نشسته، تاج مرصع را بر سر رضا قلی میرزا میگذارد.
گرز جواهر نشان و ریسه‌های مروارید و متکای زر اندود و لباسهای زر بفت و رنگین پدر و پسر دیدنی است. در سمت چپ اثر ،مرد معممی که ریش سفیدی دارد دو زانو نشسته و لباس راه راه نارنجی بتن پوشیده است در بیرون قصر دو شاهزاده با کلاههای مزین و البسه زیبا دیده میشوند. منظره کوه و دشت و دمن استادانه است و در گوشه راست بخط سفید رقم دارد (ابوالحسن ۱۱۸۹)

۵۹ــ ابوالحسن میرزا-- لال شازاد ــ شاهزاده لال

بطوریکه‌تحقیق کرده‌ام،سه نقاش لال در آذربایجان فعالیت هنری داشته‌اند ، یکی از آنها در شهر ارومیه و دوتای دیگر ساکن تبریز بوده‌اند.
نقاش اول،محمد حسن بیک افشار ارومی بود که فرزندی بنام آقا بیک لر نقاش داشته و نامبرده در یکی از آثار خود پدر هنرمندش را نقاشباشی لال خوانده است.
دومین نقاش لال،حیدر قلی میرزا فرزند جعفر قلی میرزا از منسوبان مظفرالدین شاه بود و در اواخر سلطنت احمد شاه قاجار مرحوم شده است.
سومین نقاش لال،همین ابوالحسن میرزا نقاش مورد بحث است که گویا از مظفرالدین میرزا لقب نقاشباشی داشته و در تبریز فعالیت می‌کرده است.
متاسفانه از احوال و زندگی این هنرمند اطلاعی بدست نداریم،ولی با مشاهده تنهااثر بجا مانده وی،معلوم میگردد که این نقاش در قلمدان سازی و چهره پردازی صاحب قلم بوده و دستی بکمال داشته است. اثر بجا مانده، قلمدان ساده و بی‌پیرایه‌ای است که در داخل سه مدالیون مختلف، تصاویر زیبائی از زنان قاجار تصویر شده و بگل و مرغ زیبا آرایش یافته است،بین گلهای کناره، منظره‌ای از شهر تبریز باستادی نقش بسته و رقم دارد. (ابوالحسن نقاش باشی ۱۲۹۵)

۶۰ــ ابوالحسن نادرالزمان مشهدی

فرزند رضا کاشانی نقاش معروف است که بلقب مرید باخلاص آقا رضا مصور جهانگیر شاهی مفتخر بوده است.این استاد در یکی از آثار بجا مانده‌اش خود را نادرالزمان مشهدی خوانده و معلوم داشته که اصلش از ولایت خراسان میباشد.
جد وی علی اصغر کاشانی نیز از نقاشان صاحب نامی بوده و بطوریکه قاضی میر احمد منشی در گلستان هنر و اسکندر بیک منشی در تاریخ خود از این استاد نام برده و هنر وی را بسیار

ابوالحسن صدیقی : از شاگردان معروف مرحوم کمال الملک بود ودرمجسمه سازی تبحرفراوان داشت. احوال این هنرمند در کتاب جداگانه‌ای که مختص هنرمندان معاصر خواهد بود ، بیان خواهدگشت.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ستوده‌اند.زندگی اولیه نادرالزمان بر ما مکتوم است ولی آنچه از قرائن بدست می‌آید معلوم میدارد، در بدایت حال،پدر هنرمندش بعلل بی اعتباری در دربار صفویه بار سفر بسته و بهمراه فرزند خردسالش در حدود سالهای ۱۰۰۷،عازم دیار هندوستان گشته است،علت این پیش‌آمد ناگوار بنوشته قاضی احمد،همانا اختلاط وی با جماعت نامردان و لوندان بوده‌که بمرور بکاهلی افتاده و اوقات خود را ضایع ساخته و مفلس و پریشان حال گشته بود.

از سن اصلی پدر و پسر،هنگام ورود بهندوستان،اطلاعی نداریم ولی در ذیل اثری از رضا کاشانی که بسال ۱۰۳۰ انجام داده،خود را مردی ۶۰ ساله خوانده و چنین نوشته است.

(در سن ۶۰ سالگی ساخته شد ۱۰۳۰ عمل مرید باخلاص آقا رضا جمهانگیر پادشاهی)

از طرفی قید مشهدی بودن نادرالزمان،در یکی از آثار بجا مانده‌اش معلوم میدارد که او در مشهد زاده شده و این زمانی است که پدرش از دستگاه شاه عباس طرد شده و بمشهد آمده تا عازم هندوستان گردد و اگر قدیمیترین اثر تاریخ‌دار آقا رضا را در هندوستان که می‌نویسد (غلام باخلاص شاه سلیم آقا رضای مصور فی تاریخ ۱۰۰۸) مدرک قرار داده و حدس بزنیم یک یا دو سال قبل از این تاریخ از مشهد کوچ کرده و به هندوستان رفته‌اند،سال تاریخ حرکت آنها بحدس قوی سال ۱۰۰۷ خواهد بود.

نکته مستند دیگری که ما را در آگاهی احوال ابوالحسن یاری میدهد،دریافت لقب نادر الزمانی بسال ۱۰۲۷ میباشد و اگر تحقیقا" و حدسا" در این زمانها او را مردی ۳۰ ساله که شایسته دریافت این لقب والا باشد بدانیم،به ترتیب سال تولد وی حدود سالهای ۹۹۷ خواهد بود.پس با این اطلاعات، استاد ابوالحسن سال ۹۹۷ تولد یافته و در ده سالگی بسال ۱۰۰۷ عازم هندوستان شده و در ۳۰ سالگی به لقب نادرالزمانی مفتخر گشته است.

در کتاب تزوک جهانگیری‌ودر صفحه ۲۳۵ (جشن سیزدهمین نوروز) واقعه دریافت لقب را چنین نوشته است : از کتاب تزوک جهانگیری، جشن سیزدهمین نوروز

دراین‌تاریخ،ابوالحسن مصور بخطاب نادرالزمانی سرفراز گشته مجلس جلوس مرا در دیباچه جهانگیر نامه کشیده بنظر در آورد،چون سزاوار تحسین و آفرین بود مورد الطاف بیکران گشت،کارش بعیار کامل رسیده و تصویر او از کارنامه‌های روزگار است،دراین‌عصر نظیر و عدیل خود ندارد،اگر دراین روز اوستاد عبدالحی و اوستاد بهزاد در صفحه روزگارمی بودند انصاف کار او می‌دادند،پدرش آقا رضائی مروی در زمان شاهزادگی من بخدمت من پیوسته او را نسبت خانزادی باین درگاه است،غایتا" او را هیچ آشنائی و مناسبت بکار پدرش نیست،بلکه از یک عالم نمیتوان گفت و مرا نسبت باو حقوق تربیت بسیار است،از صغر سن تا حال خاطر همیشه متوجه تربیت او بوده تا کارش بدین درجه رسیده،الحق نادره زمان خود بوده.

در این زمانها،او هنرمند با اعتبار و پر مهارت دربار هند بود و جهانگیر شاه او را مثل فرزندی گرانمایه‌عزیز میداشت و همیشه او را در کنف خود قرار داشت و حتی در یکی از آثار باقی مانده‌اش، بخط خود اشارتی کرده و از مهارت نادرالزمان توصیف کرده است.

این هنرمند برادر کوچکی بنام عبید داشته که نقاش بوده‌و در چند اثر بجا مانده‌از جمله در دو اثر

۱ــ (تصویر شاه جهان در پادشاه نامه با رقم (ولد آقا رضا عبید) ۲۳ شعبان)

۲ــ (تصویر شاه جهان در دربار با رقم (رقم.عبید برادر نادرالزمان مشهدی باتمام رسید) صراحتا" نام پدر و برادر خود را یاد کرده و نسبت خود را بیان نموده است.

نادرالزمان بر پایه ذوق و استعداد وافری که از دوران طفولیت وزیر نظر و آموزش مستقیم پدر

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هنرمندش رشد و قوام یافته بود، بسرعت هر چه تمامتری مدارج ترقی و تعالی را پیموده و در حقیقت نادره زمان و افتخار دوران گردید.

با غور و بررسی‌های بیشتری که در آثارش بعمل میآوریم، عمق و حلاوت و عظمت و گیرائی هنر وی پیش از پیش تجلی کرده و بیننده را به تحسین وامیدارد. نادرالزمان در ارائه مجالس رزمی و بزمی باندازه‌ای مسلط و پر وسواس بود که کوچکترین نکته‌ای را از نظر تیز بین خود دور نمی‌داشت. در شبیه سازی و آرایش لباس و انتخاب رنگها و تشریح حالات و سکنات افراد و ارائه هر چه بیشتر زیبائیها و لطافت تصویر بحد ایده‌آل چابکدست و شیرین قلم بود. در منظره سازی و نمود جانوران و پرندگان و تذهیب و تشعیر و آرایش جوانب تصویر، قوی دست و نازک قلم بود.

در صنعت شعر نیز دست داشت، سروده‌های خود را ندرتا" در ذیل آثارش درج می‌نمود. از تنها تصویر دوره جوانی هنرمند که بوسیله دولت نقاش، در کنار یکی از صفحات مرقع گلشن بیادگار است، لباس راه راه زیبا پوشیده و روی زمین نشسته و بتصویر سازی مشغول است. روبروی وی بساط و لوازم و ادوات نقاشی بچشم میخورد، او بسیاق هندیان کلاه مخصوص بسر گذاشته روی کاغذیکه بدست دارد نوشته شده. (شبیه ابوالحسن عمل دولت) تصویر شماره (۹)

از آثار فراوان او آنچه در کتابها و موزه‌ها دیده‌ام، عبارتند از:

۱ــ هفت تصویر استادانه، چاپ شده در آلبوم آکادمی علوم شوروی در لنین گراد، بترتیب:

الف ــ (شماره ۷ آلبوم) منظره بتخت نشستن جهانگیر در سال ۱۰۱۴ هـ. است، که آیتی از زیبائی بوده و فوق العاده با حلاوت است. در قسمت بالای نقاشی، بخط نستعلیق زیبا چنین نوشته:

الله اکبر، اقلیم گرفتن تو بادا مسعود. بر تخت نشستنت مبارک بادا سنه ۱۰۱۴ رقم نقاش بروی یکی از ظروف طلائی است بدین مضمون: (عمل کمترین خاکسران ابوالحسن جهانگیر شاهی)

ب ــ (شماره ۹ آلبوم) در این اثر چشم نواز، جهانگیر و شاه جهان را در محضر سه عالم روحانی نشان میدهد، آصف خان در کنار ایستاده و همه دست بدعا برداشته‌اند. در قسمت بالا، پیر زنی خمیده و پیر مردی با ریش انبوه سفید در کنار دخمه‌ای بانتظار ایستاده‌اند. روی یکی از پایه‌های دخمه رقم دارد. (عمل نادرالزمان)

پ ــ (شماره ۱۰ و ۱۱ آلبوم که فقط شماره ۱۰ آن رقم دارد)

در این اثر پر جلال، شاه جهان در دو تصویر مشغول بازدید و سان لشگریان خود میباشد رقم دارد. (رقم خانه زاد تمام اخلاص نادرالزمان)

ت ــ (شماره ۱۲ آلبوم) در این اثر، مردی با لباس فرنگی نشسته و حیوانات باطراف وی جمع گشته‌اند. در انتهای تصویر، یک مرد تنها دیده میشود. منظره زیبای ساختمان، جانوران قابل تحسین است. رقم دارد. (رقم ابوالحسن نادرالزمان بن آقا رضا)

ث ــ (شماره ۱۳ آلبوم لنین گراد) زنی در قیافه زنان فرنگی است که پستان راست خود را بدست دارد. در افق تابلو، منظره صحرا و درخت و حیواناتی از قبیل خرگوش و خارپشت و جماعتی با البسه اروپائی و ساختمانی بشکل کلیسا دیده میشود. رقم دارد، در دو محل مختلف (عمل ابوالحسن ابن نادرالزمان آقا مرید) (شاهنشاه سلطان سلیم پادشاه) [۲]

ج ــ (نقاشی شماره ۱۴ آلبوم لنین گراد) شاهزاده بلند قامت هندی است که بر اسب سوار شده و بازدار مخصوص که به سپر و کمان مسلح است با او در حال صحبت است. سگ سوارکار، به باز تیز پرواز

۲ــ نام سلطان سلیم پادشاه بغیر از اسم جهانگیر، در زمان ولی عهدی است، در آنزمان به (شیخ سلیم شاه چشتی) که از صوفیان معروف هند بود نیز شیخ سلیم پادشاه میگفتند.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نگاه میکند،زمینه تصویر منظره کوه و درختان و رودخانه است که در نهایت استادی ترسیم شده و به خط شکسته رقم دارد . (عمل نادرالزمان)

چ ــ (نقاشی شماره ۸ آلبوم لنین گراد) جلوس آصف خان است که جماعتی در حدود پنج نفر در پائین و دو نفر در بالا دیده میشوند،در حواشی اثر،رقم دارد . (رقم فدوی قدیم نادرالزمان در سنه اول جلوس) شبیه باصلاح آرنده فساد جمله جهان رساننده چتر و تاج بشاهنشاه نواب کامکار کامیاب آصف خان

۲ــ تصویر کاملا" شبیه شاه جهان در کمال استادی است که در نمایشگاه آثار هندی موزه ویکتوریا آلبرت لندن ۲۴ آپریل ۱۹۸۲ از نزدیک دیدم . در این اثر شاه جهان،لباس زرد نارنجی خوشرنگ بلند بتن کرده و جیقه جواهر نشان بدست گرفته وبخط نستعلیق در طرفین نوشته .

شبیه مبارک قبله و صاحب عالمیان عمل غلامزاده میرانی نادرالزمان

در حواشی اثر،اشعاری بخط نستعلیق زیبا کتابت شده که چنین است :

بغیر از او نبود زیر چرخ شاهنشاه فراز ابلق ایام اوست شاهسوار

تهمتنی‌که بیک حمله حاجبان درش بروز رزم ز رستم برآورند دمار

در طرف راست :

هزار صف پی خدمت ستاده پیش وبند گهی که تخت نشین میشود سلیمان وار

گر آن ملک بصد گونه شوق و ذوق مدام بهای بوسی رفته از یمین و یسار تصویر ۱

۳ــ دیگر اثر نادرالزمان که در این نمایشگاه از نزدیک دیدم،مردی در قیافه ازبکی بود که با لباس زرد،روی اسب نشسته و در مقابلش مردی که لباس سفید پوشیده و بدست خود باز شکاری و در کنارش سگ تازی دارد ایستاده است.منظره کوه و درختان فوق العاده بود و در زیر جدول رقم داشت :

(شبیه عبداله خان اوزبک عمل نادرالزمان)

۴ــ شاهکار دیگر ابوالحسن که اصل آن در لنین گراد و اندازه‌اش ۱۵/۴ × ۲۳/۸ سانتی‌متر است،شاه عباس و جهانگیر بعنوان اتحاد و یگانگی روی کره زمین ایستاده و همدیگر را در بغل گرفته‌اند.پشت سرشان نور خیره کننده‌ای نمایان شده که نشانه‌ای از حمایت خدای لاینتناهی است.در بطن نقشه مدرجه،روی کره،اسامی شهرهای تبریز و اردبیل بوضوح دیده میشود . حاشیه این اثر ، دو رده تذهیب و حل کاری قرمز تیره‌ای میباشد . کناره بیرونی اثر بعد از تذهیب آرایش گل و مرغی که در حد خود بسیار زیباست بدست استاد هنرمند ایرانی محمد صادق،در سنه ۱۱۶۰ هـ. ترسیم شده وحواشی نقاشی،نوشته‌های مختلفی دارد که اینجا پاکنویس میشود .

الف ــ مضمون خوابی که حضرت اعلی در چشمه نور مشاهده فرموده بودند .

ب ــ شاه ما در خواب آمد پس مرا خوشوقت کرد ــ دشمن‌خواب من است آنکس که از خوابم ربود .

پ ــ شاه ما در خواب آمد . . . . . و این بیت را بزبان‌معجز بیان فرموده .

ت ــ چون نوروز قریب بود از روی تعجیل ساخته شد .

ث ــ عمل مرید زاده باخلاص نادرالزمان ــ بن آقا رضا .

ج ــ و صورت مبارک شاهرا (یعنی شاه عباس کبیر را) از جمعی که دیده بودند تحقیق نموده بحدس وقیاس و قرینه هنروری،فی الجمله صورتی داده که اکثر برآیند که مانند هست،هوالمصور الاعلم .

۵ــ دیگر اثر رقم‌دار این هنرمند،تصویر امیرْ حمزه است که کلاه کله شیری بسر نهاده و اسبش در دام اژدها افتاده است . امیر حمزه با شجاعت و قدرت تمام،شمشیری بسر اژدها زده،خود و اسبش را رها کرده است . رقم‌های پراکنده دارد .

(شبیه حضرت امیر حمزه ــ رضی الله عنه ــ مشق فقیر نادرالزمان ــ فی بلده برهانپور)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶ـ دیگر اثر هنرمند،تصویر جهانگیر شاه است که صورت اکبر شاه پدر خود را نگاه میکند.در این مینیاتور،کره زمین در دست اکبر شاه است و روی کره نوشته شده:
(شبیه حضرت اکبر شاه عمل نادرالزمان)
اصل نقاشی،تصویر جهانگیر است و در زمینه و زیر دست چپ تصویر نوشته است: (شبیه حضرت جهانگیر پادشاه است که در سن سی سالگی ساختهاند،عمل قاسم چهرهگشا،اصلاح نادرالزمان)(اصل در موزه گیومه پاریس)
۷ـ دربار جهانگیر است که شاه روی تختی نشسته و پاهای خود را روی کره کوچکی قرار داده است،در مقابل او،سلطان پرویز،دومین فرزندش ایستاده و سلطان خرم (شاه جهان) با لباس راه راه زیبا جلب نظر میکند.
در اطراف آن،اعیان و رجال از قبیل آصف خان ـ مهابت خان ـ میرزا رستم خان و سایرین صف کشیده،وایستادهاند.در انتهای اثر مـــردی ، بنام پرنس کاران سینک قرار گرفته،در طرف دیگر مردیکه کاغذ بدست گرفته،پهلوی نواب اعتماد الدوله ایستاده وروی کاغذ این جمله بچشم میخورد،(صورت ..... است که بخواندن مشغول است)
امضاء نقاش،روی کره کوچک و زیر پای شاه دیده میشود که نوشته: (رقم کمترین ابوالحسن نادرالزمان)
روی کمر یکی ازحاضران که لباس زرد پوشیده،دنباله مطلب را نوشته است (صورت اتمام پذیرفت)
۸ـ تصویر پر فخامت و مجلل شاه جهان است که روی تخت سلطنتی جلوس کرده و سفرا و وزرا و رجال و اعیان در کنار وی دیده میشوند.وزیر اعظم که پیر مرد مرشدی است،عمامه سفیدی بسر گذاشته و روی تخت کوچکی بالا رفته و گویا هدایای روز عیدی و یا تحف سلاطین دیگر کشورها را به حضور شاه عرضه میدارد. کیسههای پول و سکههای فراوان بروی سینیها دیده میشود.نفر اول مقابل شاه ایستاده و مشغول دریافت جایزه تقدیمی است.بالای تخت نوشته (شاه جهان)،پهلوی یکی از رجال درج کرده (شبیه سید مظفر خان) پسر بچهای که لباس فاخر درباری پوشیده و در حضور ایستاده است ولیعهد شاه جهان میباشد. زیر چهار پایه تخت رقم دارد. (رقم خاندانزاده نادرالزمان مشهدی در سنه...) (۳)
۹ـ شاهکار دیگری از ابوالحسن در موزه (والتر آرت گالری بالتیمور) است که در این اثر بی عدیل نقاش پر ابتکار،گذشت زمان را فراموش کرده وقیافه سعدی را بمدد حدس ترسیم نموده. که کلیات را بدست گرفته و به جهانگیر شاه هدیه مینماید.شمایل سعدی که پیر مردی تنومند و کوتاه قد ارائه شده در کمال استادی نقش بسته و عمامه سفید و عبای بلند بنفش بتن کرده و کفش سبز رنگ بپا کرده ورقم دارد. (صورت شیخ سعدی شیرازی عمل ابوالحسن)
دیگر میرزا صادق حسینی است که لباس هندی راه راه پوشیده و قلم و کاغذ بدست گرفته است.روی صفحه کاغذ نوشته شده (شبیه میرزا صادق حسینی) نفرات دیگر که رویهمرفته ۹ نفر از مشاهیر شعرای مختلف است،در لباسهای ترکان عثمانی و یکی در لباس درویشی و یکی از آنها در شمایل

۳ـ این تصویر بشماره ۲۲۹ در کتاب MINIATURES PERSANES که بسال ۱۹۱۳ در پاریس چاپ شده منعکس گردیده است در این کتاب بشماره ۲۳۴ اثر نفیس دیگری از این هنرمند چاپ شده که رقم دارد. (عمل کمترین خانه زادان نادرالزمان) در این اثر استادانه و بی نظیر اسامی تمام همراهان شرف حضوری را درج کرده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

فردوسی دیده میشود. این اثر زیبا که یکی از شاهکارهای شبیه سازی‌وتخیلی نادرالزمان است یکی از بهترین آثار ارزندهٔ هنرمند بشمار می‌آید.

۱۰ــ تصویر کودکی دومین پسر شاه جهان است که نشسته و بروی دامن خود میوه‌های مختلفی ریخته است ،او کلاه پارچه‌ای مخصوصی که از کناره‌هایش مروارید آویزان است بسر گذاشته و رقم دارد.
(رقم بنده با اخلاص نادرالزمان) اندازه ۵/۳ x ۹/۳ سانتی‌متر

۱۱ــ دیگر اثر رقم دار این هنرمند در موزه والتر آلبرت گالری
تصویر پر مهارت و استادانه شاه جهان است که بروی تخت سلطنتی نشسته ودستهارابحالت دعا و احترام رویهم‌گذاشته و روبرو را نظاره میکند. در چهار نقطه داخل و خارج تخت،این کلمات نوشته شده است:

۱) پادشاه زمانه شاه جهان
خرم و شاد و کامران باشد
۲) حکم او بر خلایق عالم
همچو حکم خدا روان باشد
۳) بهر سال جلوس او گفتم
تا جهان هست در جهان باشد
۴) عمل العبدالحقیر نادرالزمان
ابوالحسن مشهدی شاه جهانی

۱۲ــ زیبا ترین اثر دیگر نادرالزمان،که به عکس رنگی در شماره ۲۷ PLATE 27 در کتابی بنام: STUDIES IN INDIAN PAINTING که بسال ۱۹۲۶ در بمبئی چاپ شده است.
تصویر کالسکه‌ای است که بدو گاو بسته شده و بتذهیب استادانه‌ای مزین شده است. در روی کالسکه، شاهزاده باوقاری با لباس سرخ و کلاه طلائی پردار قرار گرفته و راننده مخصوص،چوب بدست مشغول هدایت کالسکه است. گاوها یکی برنگ فیلی و دیگری برنگ حنائی قرمز که دارای گردن های کوهانی می‌باشند تصویر شده و روی شاخ‌ها آذین گشته است،در بالای تصویر بخط زیبا چنین نوشته:
گشاده باد بدولت همیشه این درگاه ــ بحق اشهدان لا اله الا الله
رقم نقاش بخط رقاع ریز در پشت راننده کالسکه دیده میشود که چنین است: (راقمه ابوالحسن)

۱۳ــ اثری از این هنرمند در مرقع جهانگیر است که بزیبائی تمام آرایش یافته و در نوع خود تحسین انگیز است.در این اثر،جهانگیر شاه روی کره زمین سوار شده و سر ملک عنبر حبشی را نشانه گرفته و تیر دوم را بطرف او رها میسازد.
این کلمات در روی نقاشی نوشته شده است:

خانه بوم شده کله شبرنگ نما
باطن که عدوت را چو خوک است — از خونش سپرسنان تو سیر
باطن که عدوت را چو خوک است — از خونش سپرسنان تو سیر

الله اکبر

تفنگ شاه نورالدین جهانگیر — خطا نبود در او چون حکم تقدیر
کنند ار سهم جان سپورش بمردم — زمین بوسی پلنگ و شیر بچتر
زمین مقدم ظل آلهی — زمین گشته سبک بر گاو ماهی

روبروی کمان نوشته:
هر گاه که در کمال در آئی — رنگ از رخ دشمنان ربائی
عنبر بوم که از نور گریزان می‌بود — تیر دشمن فکنت کرد ز عالم بیرون

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در زیر ترازوی عدل بخط ریز نوشته:

ز عدل شاه نورالدین جهانگیر مکیده شیر از پستان بر شیر

مطابق عقاید قدما،کره زمین روی شاخ گاوی قرار گرفته و آن نیز روی نهنگ دریا ایستاده است.این موضوع را ابوالحسن در این تصویر به مهارت ارائه داده است. در قسمت فضا نیز دو فرشته زیبا از ابرها بیرون آمده و نیزه و شمشیر خود را بطرف جهانگیر گرفته‌اند.بغل کره زمین یک دسته فولادی است که در بالای آن،مهر اکبر شاه نقاشی شده که چنین است: در این مهر دایره‌ای شکل،در وسط نام جهانگیر و در حواشی آن در ۸ دایره کوچکتر،اسامی اجداد وی را ثبت کرده است. نوشته‌های متن مهر چنین است:

در بالا بخط ریز نوشته است (نه پشت تو تاجور ز یزدان) بعد در مرکز مهر نوشته (نورالدین محمد جهانگیر پادشاه غازی) بعد به ترتیب در دوایر کوچکتر اطراف نوشته شده (ابن اکبر شاه) (ابن همایون پادشاه) (ابن بابر پادشاه) (ابن شیخ عمر میرزا) (ابن سلطان ابو سعید) (ابن سلطان میرزا محمد) (ابن میران شاه) (ابن امیر تیمور صاحب قرآن)

۱۳ــ اثر رقم‌دار دیگر، تصویر جهانگیر شاه است که روی چهار پایه ایستاده و کره‌ای بدست راست گرفته است،جلال کلاه و زیبائی لباسهای سلطنتی و لوازم جنگی،در خور تحسین و تمجید میباشد،در قسمت بالا نوشته شده:

یارب مباد بعد جهانگیر این زمان ــ ماند ز دهر شاه جهانگیر یادگار

و در روی چهار پایه رقم گذاشته (عمل کمترین مرید زادها با خلاص نادرالزمان).

چون در چند مورد،اسمی از آلبوم جهانگیر بمیان آمده این مختصر توضیحاً علاوه میگردد.

در کتاب هائی بنام: THE LIBRARY OF A.CHESTER BEATTY

A CATALOGUE OF THE INDIAN MINIATURES BY: SIR THOMAS W. ARNOLD, C.I.E. F. B.A., LITT.D,
REVISED AND EDITED BY: J.V.S. WILKINSON 1936.

که جلد سوم آن مخصوص آلبوم جهانگیر و اکبر نامه است،این مشخصات دیده میشود.آلبوم مزبور توسط جهانگیر پادشاه تهیه شده و شامل نقاشی‌هائی در سبک مغول ــ ایرانی ــ دکنی ــ اروپائی و هندی و راج پوت میباشد،یکی از آلبوم‌ها،بنام مرقع گلشن در ایران است و دیگری که تصاویر و خطوط آن از آلبوم اصلی جدا گشته و بصورت پراکنده،در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی قرارگرفته که عبارتند از

۱ــ مجلس شکار،توسط شریف سال ۹۹۹ . ۲ــ خط میر علی سلطانی. ۳ــ جنگ گاو سوار با شیر شاید اثر فرخ بیک. ۴ــ تصویر شاهزاده جوان با پیر مرد(خط میر علی) ۵ــ تصویر زنی که بچه خود را شیر میدهد. ۶ــ تصویر حضرت مریم و مسیح،حاشیه عالی و مرغان ریز. ۷ــ حضرت یوسف خواب خود را بپدرش میگوید،شاید کار گیسو داش(حاشیه حیوانات و مرغان ریز).

۸ــ خط میر علی کاتب که از اشعار سروده خود نوشته(حاشیه گل و برگ تحریر).

۹ــ خط میر علی واقعاً"(حاشیه گل و درخت و انسان و حضرت مریم و مسیح).

۱۰ــ خط میر علی(حاشیه درخت و کوه) کوردهن(سلطان پرویز و زنش)۲. از کوردهن (میگویند شبیه حضرت صاحب قران جهانگیر است) ۳. از کوردهن(سلطان پرویز با رفقا)ــبچتر(با رقم بنده درگاه بچتر)که نوشته،کلید فتح دو عالم بدست شست من است (شبیه محمد رضای کشمیری عمل بچتر) تصویر شاه جهان،از بچتر.

اثری از دیلوارت نقاش (که شبیه شیخ دولت که در کجرات لاهور می‌باشد)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اثری از هونهار (شبیه رستم خان بهادر)
جلد دوم،همانا اکبر نامه است که باختصار از آثار نقاشان درآن کتاب یاد میشود. مادهو ــ منظره (جشن عالی ترتیب دادن و نشستن حضرت بر تخت سلطنت)
لعل ــ دو اثر از دستگیری ابوالمعالی که در زیر آن بخط ریز چنین نوشته:
(فرمودن حضرت بسی عظیم شاه ابوالمعالی را راست نشستن او و حاضر ساختن مائده و متوجه شدن شاه ابوالمعالی بدست شستن و از عقب درآمدن تولک خان قوچی و هر دو دست او را از پس بستن ــ در صفحه بامر خواجه ــ اسیر شد) شماره ۶۳ از لعل
سنگر ــ در زیر صفحه نقاشی نوشته شده: (محاربه نمودن میرزا سلیمان با منعم خان که درکابل متحصن بود و جنگ صف برپا کردن منعم خان از بالای قلعه توپ وتفنگ راکار فرموده مظفرومنصور برگشتن)
این آثار شبوا اثر نقاشان مغول هند نیز در اکبرنامه (جلد ۳ کتاب آکسفورد) دیده میشود که باختصار یاد میگردد.
شماره ۱ اثر دهنراج (اکبر در مقابل مادر)
شماره ۶۷ اثر منوهر (اکبر روی فیل سوار شده راه میرود)
شماره ۷۳ اثر کوردهن (اکبر بهرام خان را بحضور پذیرفته و ۱۳۹ آمدن سرداران جوق)
شماره ۷۹ اثر سورداس (اکبر سفیر را می‌پذیرد و ۱۱۱ اکبر به گجرات رسیده)
شماره ۸۱ اثر منوهر (عدمای منتظر سلامتی اکبر هستند)
شماره ۱۰۲ اثر سانوله (علیقلی سایبانی در مقابل اکبر است)
شماره ۹۶ اثر دهر مداس (علیقلی سایبانی در مقابل اکبر بزمین افتاده)
شماره ۱۱۰ اثر دهر مداس (مجلس تبریک تولد مراد)
شماره ۱۱۲ اثر بالچند (قصر در فتح پور)
شماره ۱۳۱ و ۱۳۲ اثر سورداس (جنگ احمد آباد)
شماره ۱۵۳ اثر دهر مداس (منظره فتح بوسیله شهباز خان و دیگر عبو شهباز خان)
شماره ۱۶۰ اثر مکند (بخشش اکبر شاه بخادمین خود)
شماره ۱۵۳ اثر تقی (اکبر سوار فیل شده به پیش میتازد)
شماره ۱۶۷ اثر سنگ (علمای مسیحی در حضور اکبر صحبت میکنند)
شماره ۱۶۹ اثر عنایت (مظفر خان بپا بوسی آمده)
ــــــــ اثر دولت (خشمگین شدن اکبر از مان سنگ و تنبیه او)

ابوالحسن نقاش لال در محمد حسن بیک افشار ارومی آمده

۶۱ــ ابوزید

طراح و نقاش و کاشی تراش معروف اواخر قرن ۷ هـ.ق. است ابوزید همکار کاشی تراش و گچ کار نامی استاد محمد بن ابی طاهر (۶۷۰ هـ.ق.) بود و آثارش در مساجد و بقاع متبرکه اصفهان بیادگار میباشد.

۶۲ــ ابوطالب شیخ

بنوشته میرزا طاهر در گنج شایگان:

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

((شیخ ابوطالب فرزند شیخ محمد از مشایخ و مجتهدین بود و هفت قلم خط را نیکو مینوشت او در نقاشی و تذهیب نیز دست داشته و بسال ۱۲۵۳ وفات یافته است.))

۶۳ــ ابوطالب مدرس همدانی

اهل همدان و مدرس علوم دینیه بود. تمام خطوط مخصوصا" نسخ و رقاع را استادانه می‌نوشت. در نقاشی ابری و قلمدان سازی استاد بود و ابتکارات جالبی نیز در رشته تذهیب و ابری داشت.او اسکلت مقوائی قلمدان را نیز خود می‌ساخت و بدین جهت قلمدان‌های وی از لحاظ زیبائی و استحکام نظیر ندارد.

میرزا ابوطالب امضای خود را اغلب به طلا و خط رقاع مینوشت و حواشی اثر را بزیبائی تزیین می‌نمود،او جلدها و قلمدان‌ها را در سبک ابر و بادی مخصوصی که خود اختراع کرده و بنام قیامت مشهوربوده است تصویر کرده و ارائه علاقمندان می‌نمود. استاد محمد علی بهار شاعر و مذهب مشهور که در تذهیب استاد کارآمدی بوده ،فرزند پر آوازه این هنرمند است.از آثار رقم‌دار وی دیده‌ام :

۱ــ قلمدان ساده و خوش‌قواره ،با زمینه سبز رنگ پریده و خطوط تزیینی سفید که بخط رقاع رقم داشت : (ابو طالب مدرس ۱۲۷۹) (در موزه هنرهای تزیینی تهران)

۲ــ قلمدان ابری فوق العاده زیبا،با رقم ابوطالب مدرس ۱۲۶۰. در دست فروشنده.

۳ــ قلمدان بسیار زیبای ابری رنگ جگری،در زمینه مرغش آلبالوئی و حنائی که حواشی آن با تشعیر نقطه چینی دندانه‌ای،بشکل گل و برگ تزیین یافته و یکی از بهترین آثار این هنرمند است.این قلمدان زیبا که جزو مجموعه نگارنده است. بخط رقاع طلائی رقم دارد. ابوطالب المدرس ۱۲۷۱

از این هنرمند بیش از ۲۰ عدد قلمدان و جعبه و جلد رقم‌دار و بی‌رقم که اغلب زیبا و در حد خود استادانه بوده‌اند دیده‌ام که از تشریح و ارائه یکایک آنها صرف نظر مینمایم.تصویر شماره (۲۱)

۶۴ــ ابوطالب مقیمی

مرحوم مقیمی فرزند حاج محمد حسین تاجر آذربایجان بود که بسال ۱۲۹۱ شمسی در تهران تولد و نشو و نما یافته است. ابوطالب از دوران کودکی علاقه بخط و نقاشی داشت و روی این علاقه پس از آنکه مقدمات کار و مراحل اولیه هنر را یاد گرفت،برای تکمیل آن وارد مدرسه کمال‌الملک گردید. مرحوم مقیمی در میناتور سازی بشیوه‌های گوناگون شیرین قلم بود و آثار زیادی از خود بیادگار دارد.

۶۵ــ ابوطاهر بن محمد حمزه بن الحسن

نقاش و طراح ظروف سفالین و تزئینات کاشی حدود قرن ۷ هـ.ق. بود که در کاشان می‌زیست.از آثار رقم‌دار وی،بشقاب حنائی زیبائی دیدم که با پیرایش ساده نقاشی شده و بخط کوفی پیرآموز تزیینی آرایش شده بود. رقم نقاش که بخط پیرآموز زیبا نوشته شده بود چنین بود :

(عمل ابوطاهر بن محمد حمزه بن الحسن)

۶۶ــ ابوالقاسم

نقاش رنگ و روغن کار دوره فتحعلیشاه بود و در شبیه سازی و چهره پردازی دست پر توان داشت. او تصویر زنان را با مهارت میکشید و لوندی و لطافت زنانه نوازندگان مطرب را به دلربائی هر چه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بهتری ارائه میداد .
در اندک آثار باقی مانده وی که حالیه جزو نقاشیهای موزه نگارستان است،قریحه زیبانگاری وی بخوبی جلوه‌گر میباشد . در این تصاویر،گردی صورت و لبان تنگ شکر شکن و چشمان خمار و ابروان پر پشت و حرکات دست و انگشتان بمطنازی‌پر جلالی تصویر گشته است .
آثار رقم‌دار وی عبارت است از :
۱ــ تصویر رنگ روغنی موزه نگارستان بابعاد ۶۹ × ۱۲۰ سانتی‌متر که بشماره ۱۹ در کاتالک موزه معرفی شده است. در این اثرِ طناز،مطربی دایره بدست گرفته و لباس مزین به جواهرات پوشیده و تاج مرصع مرواریدی بسر نهاده و مشغول هنرنمائی است.دستهای حنا بسته نوازنده حالت دلربائی دارد. رقم دارد . (رقم کمترین ابوالقاسم سنه ۱۲۳۷)
۲ــ تصویر دوم که بشماره ۲۰ و ابعاد ۷۰ × ۱۱۶ سانتی‌متر در موزه مزبور قرار دارد،نقاشی رنگ و روغنی دلربائی است که باستادی تصویر شده است . در این اثرِ رنگ و روغنی،تاج کلاه پرمدار و گردنبند زیبای نوازنده که بجواهرات گوناگون آراسته است،جلب نظر میکند . رقاصه زیبا لباس قرمز خوشرنگی پوشیده و ریسمهای مروارید از اطراف نمایان میباشد .
دست بندها و نقش بوته جیقه دامن و ارائه سینهٔ باز و دستهای حنا بستهاش،باستادی ترسیم شده و بخط نستعلیق زیبا رقم دارد . (رقم کمترین ابوالقاسم ۱۲۳۷)
۳ــ اثر دیگر ابوالقاسم در این موزه که اندازه آن ۴۵ × ۷۴ سانتی‌متر میباشد،تصویر سینه عریان همان رقاصه قبلی است که بطرز و حرکات دیگری نشان داده است،منگوله‌های مرواریدی و آرایش تمام عیار لباس مخصوصش که با انبوهی از جواهرات و منگوله‌های مرصع آذین گشته تحسین آمیز است.این اثر رقم نقاش نداشته ولی طرز قلم و رنگ آمیزی‌آن نشان‌میدهد که‌از بهترین‌آثار ابوالقاسم میباشد .

۶۷ــ ابوالقاسم

نقاش جلد و قلمدان ساز اواخر قرن ۱۳ هـ.ق . است.با اینکه بنوشته نقاش،صاحب کارخانه‌ای نیز در این رشته بوده است،بیش از یک اثر معمولی بزمی اثر دیگری از وی ندیده‌ام .
در این اثر رقم‌دار که تابلوی بزرگ روغنی است،جوانی در وسط نشسته و بخوردن غذا مشغول میباشد در مقابل وی میز بزرگی که پر از اطعمه و اشربه گوناگون است دیده میشود.در اطراف وی دختران جوان بمعاشقه و طرب مشغولند.این اثر بزمی که تاحدودی‌پر مهارت بوده و با رنگهای زنده و شاد آرایش شده است رقم دارد . (در کارخانه آقا ابوالقاسم سنه ۱۲۷۲)

۶۸ــ ابوالقاسم بن احمد

از احوال خصوصی این هنرمند اطلاع زیادی نداریم،فقط در سنوات حدود ۱۲۹۰،بهمراه اسمعیل جلایر،جزو شاگردان اول نقاشی مدرسه دارالفنون بوده است .

۶۹ــ ابوالقاسم انجدانی فراهانی

اهل فراهان بود و در تذهیب نقش و گل و مرغ دست داشت .
از آثار او دیده‌ام :
۱ــ قلمدان تذهیبی زیبا با زمینه قرمز بود که در رویه آن گل و مرغ طلائی و حل کاری افشان تصویر کرده و رقم داشت . رقم حقیر فانی . ابوالقاسم انجدانی فرهانی ۱۳۱۲
مضبوط در موزه هنرهای تزیینی تهران ،

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷۰ـ ابوالقاسم

نقاش و مذهب دیگری،غیر از ابوالقاسم اصفهانی مذهب باشی بود. از آثار این نقاش دیدهام :
۱ـ قلمدان ساده گل و مرغی بود که در حواشی تذهیب زیبائی داشت.در میان حواشی طلائی و تذهیب کناره آن،گل سرخ ریزی نقاشی شده و رقم داشت.(رقم کمترین اقل‌السادات ابوالقاسم الحسینی ۱۲۹۷)
۲ـ دیگر اثر این هنرمند،قلمدان گل و مرغی بود که با حلاوت و استادی نقاشی شده و رقم داشت : (ابوالقاسم الحسینی ۱۲۵۷)

۷۱ـ ابوالقاسم الحسینی الاصفهانی

بغیر از ابوالقاسم حسینی موسوی اصفهانی،نقاش و مذهب باشی اصفهانی است که احوال آن در جای خود خواهد آمد.این هنرمند نیز از سادات حسینی اصفهان بود و در نقاشی روغنی (لاکی) دست داشت. او نقاش پر کاری بود که اغلب آثار وی را بروی قلمدان ـ قاب آینه ـ قاب عکس ـ میز تحریر ـ جلد ـ سپر ـ حتی کاسه و بشقاب و سایر اشیاء تزیینی نیز مشاهده کردهایم.
آثار رقم‌دار او را دیدهام :
۱ـ در تنها اثریکه خود را حسینی اصفهانی خوانده،جلد گل و مرغی قرآن مجید بود که در تاریخ ۱۳ اکتبر ۱۹۸۱ در حراج ساتبی لندن بفروش رسید.در این اثر پرکار،تمام جلد به گل و مرغ آراسته گشته بخط طلائی شکسته،رقم داشت (ابوالقاسم الحسینی اصفهانی سنه۱۳۰۴)باندازه۱۵/۸×۱۳/۵سانتی‌متر
۲ـ قاب عکس گل و مرغی شیرین و زیبا با رقم (عمل ابوالقاسم اصفهانی)
۳ـ دو قاب عکس گل و مرغ متوسط،بخط نسخ رقم داشت : (ابوالقاسم اصفهانی ۱۳۱۸)
۴ـ میز خوب،با تصاویر گل و مرغ که برای ناصرالدین شاه ساخته شده و رقم داشت : (رقم میرزا ابوالقاسم اصفهانی)
۵ـ دوجعبه بزرگ،با گل و مرغ زیباو درشت،رقم داشت : (عمل کمترین ابوالقاسم اصفهانی سنه ۱۳۲۰)
۶ـ گل‌وبوته ممتاز و دلنواز که برای ناصرالدین شاه ساخته‌بود،بارقم (رقم میرزا ابوالقاسم اصفهانی)

۷۲ـ ابوالقاسم الحسینی الموسوی الاصفهانی ـ ملقب به میرزا کوچک

از سادات جلیل القدر اصفهان بود و در خط شکسته و تعلیق استاد و در تذهیب و تصویر از نوادر دوران فتحعلیشاه و بلقب مذهب باشی مفتخر بوده است.
این استاد،در تمام مراحل طلا کاری نازک قلم بود و در ارائه نقوش زیبا پر هنر بود.از شاگردان معروف وی،میرزا محمد تقی مذهب اصفهانی است که بنفسه از استادان ممتاز تذهیب دوره خود بوده است. از آثار او دیدهام :
۱ـ اثر خط و حلاوت و استادی تذهیب وی را در فرمانی دیدهام که تمام متن و حواشی آن و کناره مهر پادشاه را در نهایت استادی تذهیب کرده و بخط خود امضاء کرده است.این فرمان،مربوط به سید حسین صفاهانی متخلص به مجمر بود که بلقب مجتهد الشعرائی مفتخر گشته بود. (۱) در قسمت

---

۱ ـ صورت فرمان مجتهد الشعرائی آقا سید حسین مجمر،از منشآت معتمدالدوله نشاط اصفهانی بوده و در صفحه ۴۸۲ مجله ارمغان سال دوازدهم شماره ۷،ارائه شده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بالای فرمان،مهر فتحعلیشاه جلوه خاصی داشته و در قسمت پائینی و زیر تذهیب سمت راست بخط تعلیق فوق العاده زیبا رقم داشت . (مذهب سرکار دیوان اشرف خاقانی ابوالقاسم الحسینی الموسوی الاصفهانی ۱۲۲۳) مجموعه مهندس خلیلی .

۲ــ اثر دیگر هنرمند،جلد مقوائی روغنی طلائی با حواشی متن زرک که به طرح کتیبه‌ای و برگ انگوری تذهیب شده و در آخر صفحه بعد از رقم خطاط که تاریخ ۱۲۲۲ را داشت،بخط زیبای سفیدابی نوشته بود (حسب الامر الاشرف الاعلی مطاع بزیور لفظ و معنی کلام اله مجید صورت تزیین و اتمام یافت) (ذهبه اقل السادات ابوالقاسم الحسینی اصفهانی)

۳ــ محمد تقی مذهب باشی در یکی از آثار خود که نقل یکی از آثار استاد می‌باشد،هنر او را ستوده و چنین نوشته است .

(نقل من عمل الاستاد الاجل الاکرم سید ابوالقاسم مذهب باشی)

۷۳ــ ابوالقاسم مذهب‌باشی‌شیرازی- میرزا ابوالقاسم

مذهب باشی پر آوازه شهر شیراز بود و در تذهیب و حل کاری قلم پر هنر داشت .

از آثار رقم‌دار و نفیس وی،جلد مذهب و ادعیه خوش خط سراپا طلائی دیدم که روبه آن بطرز پر مهارتی تذهیب شده و داخل آن نیز با شمسه و بوته اندازی و جدول کمند کشی طلائی محصور گشته بود . داخل جزوه که آیتی از زیبائی بود،شروع صفحات اول و دوم مرصع و مذهب و طلا اندازی نفیس داشت . حواشی کتیبه ، برنگ لاجوردی پر نقشی زمینه سازی شده و با تذهیب و کمند زرین آرایش شده بود .

این ادعیه علاوه بر خط زیبا و استادانه‌ای که داشت،متن و حواشی تمام صفحات بطرز بارزی تذهیب و ترصیع گشته،سر لوحها و خواص صور نیز تحریر طلائی شده بود .

این اثر که در نوع خود شاهکار مذهب باشی شیرازی بود،در داخل یکی از ترنجهای صفحات اول رقم (ابوالقاسم) داشت .

در آخر جزوه،رضی صنیع همایون که خود از مشاهیر تذهیب زمان بشمار میرفت،بخط خود نوشته بود. «این تذهیب،از کارهای ممتاز میرزا ابوالقاسم مذهب باشی است که از تعریف مستغنی است و من قیمت و ارزش برای او نمی‌توانم تعیین بکنم » رضی مذهب

و بعد زیر نوشته را مهر زده که سجع مهروی چنین بود (صنیع همایون ۱۳۱۴) مجموعه مهندس ناصر خلیلی

۷۴ــ ابوالقاسم مذهب یزدی- سید ابوالقاسم

یزدی بود و در تذهیب دست قوی داشت.این هنرمند با اینکه در هنر حل‌کاری و آرایش طلائی شیرین قلم بود،چهره را نیز خوب می‌ساخت و پرداز را نیکو می‌زد.از آثار باقی مانده وی که از نزدیک دیده‌ام ــ شمایل مولای متقیان علی علیه السلام بآب و رنگ بود که باستادی تصویر کرده و حواشی آنرا با دقت پر وسواسی تذهیب کرده و رقم‌داشت . (سید ابوالقاسم مذهب یزدی)

۷۵ــ ابوالقاسم ابن میرزا محمد- مینا ساز

فرزند میرزا محمد و از نقاشان شیرین قلم و مینا کار قرن ۱۳ هجری است.از بهترین آثار ارزنده این هنرمند که در موزه نگارستان مضبوط است :

کوزه قلیان مینائی قشنگی است که بطلا و نقره تهیه شده و تصاویر پر حلاوتی بروی آن نقش بسته است.در قسمت گردی شکم کوزه قلیان و در داخل چهار مدالیون مختلف،تصاویری ارائه شده که در

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نوع خود بسیار شیوا می‌باشند.در مدالیون اول،نقش سه دختر زیبا با لباس و آرایش و حالات مختلف مجسم شده و در آن یکی نقش پیر مردی است که با حسرت بسیار بدختر جوان نظاره میکند و در مدالیون سومی، دو نفر مشغول نواختن فلوت و ماندلین هستند و در مدالیون چهارم،مرد جوانی است که یکی از دختران را بغل گرفته و مشغول بوسیدن است .

در زمینه طلائی بالای کوزه قلیان،گل و مرغ پراکنده و رنگارنگی نقاشی شده که بسیار دلچسب است، در قسمت پائینی نیز که بسان گردن بطری جلوه‌گر است،در چهار مدالیون گوناگون ، اشکالی نقش بسته که‌عبارتند از: در مدالیون اول،تصویر ملکه‌ایست که تاج مرصع بسر نهاده و در دومی، دختری با کلاه عمامه ایست که گلدانی بدست دارد.در مدالیون سوم،دختر نشسته زیبائی است که گل بدست گرفته،در مدالیون چهار،تصویر مرد جوانی است که سر قلیان را حمل میکند و زمینه پائینی کوزه‌قلیان نیز بسیاق تزئینات بالا طلائی و تصاویری از گل و مرغ می‌باشد . رقم داشت . (ابن میرزا محمد ابوالقاسم)

۲ــ دومین اثر مبنائی این هنرمند که در حراج ساتبی لندن بفروش رسید،سر قلیان مینائی قشنگی بود که در وسط مدالیون بزرگ آن تصویر زن و مردی بود که بنواختن تار و فلوت مشغولند،حواشی سر قلیان نیز به تزئینات گل و مرغی آراسته شده و رقم داشت . (ابوالقاسم)

۷۶ــ ابوالمعصوم میرزا

بنقل از کتاب گلستان هنر:

«خالوزاده نواب سلطان محمد پادشاه است .

ولد سلطان موصلو است در تصویر دست داشته و در طراحی قرینه ندارد،همیشه اوقات او صرف هنر میگردد . در نقاشی و وصالی و نقاری ــ فصالی و افشانگری و صحافی و مقوا سازی و حکاکی و خوان تراشی و قاشق تراشی و لاجورد شوئی و سند روس تراشی و دیگر صنایع عدیل و نظیر ندارد . او در سنه ۱۰۰۵ در قم رحلت نمود و در آستانه منوره مدفون است » .

۷۷ــ ابو محمد

نقاش و مجلد اواخر زندیه و اوایل قاجاریه بود .

از یگانه اثر رقم‌دار وی که دیده‌ام،جلد کتاب گلستان سعدی مندرسی بود که احتیاج مبرمی به تعمیر داشت.در این اثر دلربا که زمینه آن مرغش آلبالوئی قشنگ بود،تصاویر گل و بلبل و پیچکهای ریز طلائی باستادی نقاشی شده و رقم داشت . (عمل ابومحمد سنه ۱۲۰۱)

۷۸ــ ابونصر عراقی

بروایت کتاب (چهار مقاله عروضی)

اولین نقاش شبیه ساز ایرانی بود که تصویر ابن سینا را کشیده و در اثر مهارت نقاش‌بوعلی سینا شناخته شده گرفتار آمده است . قصه این تصویر باختصار از کتاب مزبورچنین میباشد .

«بفرمود تا صورت ابوعلی بر کاغذ نگاشت ــ و نقاشان را بخواند تا بر آن مثال چهل صورت نگاشتند و با مناشیر باطراف فرستادند و از اصحاب اطراف درخواست که مردی است بدین صورت و او را بوعلی سینا گویند طلب کنند و او را بمن فرستند »

شرح مفصل این قضیه در تاریخ نگارستان احمد بن قاضی کاشانی نیز یاد شده و چنین آمده است .

ابوموسی ــ فرزند عمار واز مذهبان شیرین قلم قرن دوم هـ.ق . است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

«سلطان محمود شنید، در خوارزم نزد مامون خوارزمشاهی عده‌ای از حکما از جمله ابن سینا مجتمع کشته‌اند. سلطان محمد بطلب ابن سینا امر کرد که در روز موعود پیش او بیاید ولی او بعلت گرفتاری نتوانست در بارگاه سلطان حاضر شود، در این وقت بنوشته کتاب.

(از ابونصر که بقدر کافی از علم تصویر خبیر بود صورت ابن سینا را خواسته و مصوران آنرا تکثیر نموده و ملازمان سلطان او را به اطراف و جوانب بردند و بمردم هشیار سپردند که چون بدین هیئت شخصی ببینند آنرا گرفته بدرگاه رسانند.)

عاقبت بو علی سینا در خفا بگرگان آمده مشغول طبابت شد و شهرت او به قابوس والی آنجا رسید و قابوس فرزند مریض داشت که از علاج آن عاجز بودند، او پی ابن سینا فرستاد، پس از آنکه بو علی آمد و تشخیص مرض را درد عشق دانست گفت علاج این درد منحصر به وصال فلانه است، چون این سخن بقابوس بردند حیرت کرده او را به مجلس خود طلبید، چون او را دید از دور بشناخت چه از آن صورتهای ترسیمی ابونصر یکی نیز باو ارسال شده بود. فریاد بر آورد که تو ابن سینا نیستی؟ مطلب برملا گردید.

از آثار این هنرمند که عکس آن در صفحه ۲۷ کتاب گلستان هنر (به اهتمام آقای احمد سهیلی خوانساری) چاپ شده جام مفرغی زیبائی است که در نوع خود بسیار زیبا و منحصر بفرد میباشد.

۷۹ــ احد الحسینی بن عبداله ــ شمشیرساز

فرزند عبداله و نگارگر فلزات و شمشیر ساز پر مهارت اوایل قرن ۱۳ هجری است.

از آثار رقم‌دار این هنرمند، قمه زیبا و استادانه‌ای در موزه ویکتوریا آلبرت لندن دیدم که رقم داشت. (ابن عبداله احد الحسینی)

۸۰ــ احمد

نقاش قلمدان ساز گمنامی، بغیر از احمد ابن آقانجف است.

یگانه قلمدان رقم‌داری که از این نقاش دیده‌ام، قلمدان جنگی پر نقش و نگاری بود که به رنگهای زنده و حالت استثنائی نقاشی شده و در نوع خود منحصر بود. قیافه افراد رزمی و حالت سوار کاران تا حدودی شبیه شیوه آقا ابراهیم بود و رقم داشت. (یسمی من بعد اسمه احمد تاریخ ۱۲۷۰) مجموعه مهندس ناصر خلیلی

۸۱ــ احمد

نقاش شیرین قلم و استاد پر مهارت اواخر قرن ۱۳ و اوایل قرن ۱۴ ایران است. از زندگی و خصوصیات خانوادگی وی کوچکترین اطلاعی بدست نداریم، ولی با مشاهده آثار بجا مانده‌اش در می‌یابیم که این هنرمند توانا در چهره پردازی و شبیه سازی و بکار برد رنگها و ارائه پرندگان و مجالس مختلف بزمی دست پر توان داشته و در هنرنگارگـــری شهره زمان خود بوده است. این هنرمند، در زیبا نگاری و پرداخت رنگها بسان نقاشان زبر دست اروپائی صورتها را چنان ساخته که گوئی تصویر زنده ایست که ساکت و حیران بروی قلمدان نقش بسته است.

در پرداز و آرایش مجالس، مخصوصا" تذهیب و طلا کاری نیز پر استعداد و قابل تحسین بوده و امضای خود را باسجع (فخر انبیا احمد) رقم میزد و به نستعلیق نیکو مینوشت. از آثار رقم‌دار وی دیده‌ام:

۱ــ قلمدان تصویری ممتازی بود که چندین صورت زیبای زن و مرد بروی آن نقش بسته بود. در وسط

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

قلمدان و در داخل یک کادر بیضی شکل،صورت زن لوند و طنازی که بعیار فرنگی‌ها لباس پوشیده و آرایش نموده بود جلب نظر میکرد. زن جوان کودکی به بغل گرفته و رشته‌های مروارید را به زلفهای خود آویزان میکرد. کناره وی،چند دختر جوان و یک پیر مرد که کلاه قرمزی بسر داشت،ناظر صحنه بود. در کناره‌های این تصویر و در داخل دو بیضی کوچکتر،تصاویر دیگری از دختران و زنان زیبا و جذاب فرنگی بود که باستادی نقاشی شده و واقعا" قابل تحسین بود.

در دماغه بالا و نشیمن پائینی قلمدان،تصاویر دل پسندی بهمین عیار نقش بسته و در حواشی نیز، منظره بزم و سماع درویشان و تصاویری از شیخ صنعان و دختر ترسا و مناظر دل انگیز رویائی و تذهیب و طلا کاری استادانه بود که ستودن داشت.رقم نقاش،بخط زیبای نستعلیق در رویه قلم دان چنین بود. (فخر انبیاء احمد ۱۳۱۷)

۲ــ قلمدان دیگری که بهمان اندازه و همان فرم و بهمان استادی نقاشی شده،قلمدان بزمی پر حلاوتی است که در رویه آن،مجلس سماع و عیش و عشرت نوازندگان زن‌وتار و دنبک است که به نیکوترین حالتی مجسم گشته است. در کناره مجلس بزمی،تصاویر پر نقش و نگار و پرندگانی از قبیل طوطی و پرستو و کبوتر و بلدرچین ارائه شده که روی شاخه‌های شکوفه نشسته و بجست و خیز مشغول میباشند. طرفین و کناره قلمدان نیز تصاویری از مجالس متنوع عشق و طرب و پرندگان زیبا و مناظر دلفریب و تذهیب و طلاکاری روشن ارائه شده که معرف زبردستی و شیرین قلمی استاد میباشد. مجموعه خصوصی ۲

۳ــ دیگر اثر استاد احمد،قلمدان جذاب گل و مرغی بود که با تذهیب پر قدرتی آرایش شده و قصه معروف شیخ صنعان و دختر ترسا نیز به نیکوترین حالتی عریان گشته بود. متاسفانه بعضی نقوش رویه و کناره قلمدان از بین رفته و احتیاج به تعمیر داشت و رقم نقاش بخط طلائی نستعلیق چنین بود. (فخر ابنیا احمد ۱۳۱۴)

۴ــ قلمدان زیبای دیگری با همان تصاویر وجذابیت‌و البسه فرنگی و گلهای منتوع رنگی که بهمان مهارت و کاردانی نقاشی شده و تذهیب گشته بود رقم داشت،بخط نستعلیق زیبا
(فخر ابنیا احمد ۱۳۱۷) مجموعه خصوصی ۱

احمد هم دوره بهزاد در شیخ احمد آمده

۸۲ــ احمد

مینا ساز اواسط قرن ۱۳ هـ.ق. ایرانی مقیم هند بود که در ترسیم گل و مرغی دست داشت. از آثار رقم‌دار این مینا ساز.دسته خنجر و غلاف مینائی در زمینه سفید بود که در رویه آن گلهای تزیینی یک دست و خوش فرمی مینا شده و در وسط ترنجی،بخط رقاع رقم داشت. احمد سنه ۱۲۳۵ در این موزه،غلاف شمشیر دیگری نیز بهمین سیاق و آرایش گوناگون نقاشی شده و بخط رقاع رقم محمود را داشت.از طرز کار و شیوه مینائی این دو اثر،چنین بر میآید که این دو هنرمند برادر بوده و در هند می‌زیسته‌اند.

۸۳ــ احمد (قلمدان‌ساز دوره فتحعلیشاهی)

از نقاشان آبرنگ ساز دوره فتحعلیشاه قاجار بود و در شعر و خط نیز دست داشت،استاد احمد در چهره سازی و منظره پردازی و ارائه مجالس بزمی و رزمی قوی دست بود و خط نستعلیق را نیز نیکو مینوشت. ازآثار رقم‌دار وی دیده‌ام :

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱ــ قلمدان جنگی دشت چالدران بود که سپاهیان دو طرف را به استادی و عظمت تمام نشان داده بود. در وسط رویه قلمدان،شاه اسماعیل با هیئت مردانه،سوار بر اسب ارائه شده و یکی از سرداران عثمانی را از پا در آورده است. حواشی قلمدان نیز مناظر متنوع شکار و صحنه‌های خونین نبرد بود که باستادی تمام تصویر گشته و رقم داشت. (احمد ۱۲۱۱)

۲ــ قلمدان دیگر استاد که جماعتی از فقها و صوفیان را آراسته بود. در حواشی،گل و مرغ زیبا و مناظر دل پسند بود و بخط طلائی نستعلیق رقم داشت. (کمترین احمد ۱۲۲۵)

۳ــ سومین اثر رقم‌دار هنرمند،جلد روغنی نفیس کتابی موجود در کتابخانه گلستان ایران است که مجلس شعرا را تصویر کرده است.در این اثر تخیلی،فردوسی در وسط صحنه قرار گرفته و شعرای نامی از قبیل کمال اسماعیل و سعدی و نظامی و غیره که هر یک جزوه‌ای بدست گرفته و گویا مشاعره می‌نمایند در اطراف او نشسته‌اند.

در بیرون صحنه و کنار پنجره،دو درویش جوان ایستاده و در حواشی جلد،بخط نستعلیق زیبا ابیاتی درج شده که چنین است:

تاریخ روزگار،نگارش چو خواست شاه — کش روزگار دولت جاوید باد
افکنده سر،به محفلشان زد صبا رقم — زیبنده مجلس شعرای بزرگوار
(رقم داشت احمد ۱۲۳۱)

۴ــ از آثار آبرنگی نقاش،تصاویر فتحعلیشاه و محمد شاه در یکی از مرقعات کتابخانه گلستان ایران است که سوار بر اسب بوده و بشکار مشغول میباشند.

۵ــ آبرنگ دیگر این مرقع،تصویر محمد شاه در لباس سلطنتی است که رقم نقاش را داشته و بسیار شبیه و استادانه میباشد.

۶ــ دیگر اثر زیبا و ارزنده این هنرمند،جلد پربها و استادانه مرقعی بود که در حراج پاریس بفروش رسید.کاتالک رنگی از این حراج در دست داریم که اغلب کار استادان نامی ایرانی و هندی را بهمراه دارد.در رویه این جلد،تصاویری از شعرای نامی ایرانی باستادی درج شده که در حالت مشاعره دیده میشوند و رقم دارد.

رقم به صفحه به فرمان شاه گیتی زد — غلامزاده شاهنشه جهان،احمد
(بتاریخ بیستم شهر ــ شوال الملکرم ۱۲۳۷)

۸۴ــ احمد (نقاش فتحعلیشاهی ــ رنگ و روغن کار)

نقاش زبر دست و پرکار رنگ و روغنی دوره فتحعلیشاه و محمد شاه قاجار بود،از آثار بجا مانده وی چنین معلوم است که این هنرمند در شبیه سازی و چهره پردازی و انتخاب رنگها و مجالس رزمی و بزمی،چابکدست و در ارائه ریزه کاریها و اجزاء آن،وسواس بخصوصی داشته است.

رقم نقاش بخط زیبای نستعلیق کشیده و خوش تراش کتابت شده و معلوم مینمود که در خط نستعلیق نیز دست داشته است.

از آثار گرانقدر و ارزشمندی که از این هنرمند بدست آمده،گویا نقاش درباری بوده و موضوعات انتخابی خود را از بین تصاویر سلاطین و مجالس رزمی و بزمی مربوط بآنها انتخاب کرده است.

آثار رقم‌دار معروف وی عبارت است از:

۱ــ صورت رقاصه زیبای زنگوله بدست که مشغول هنرنمائی است.این اثر در صفحه ۱۲۱ کتاب نقاشی لنین گراد روسی چاپ شده که معرف استادی نقاش می‌باشد. در این اثر،رقاصه فتان سینه بند طلائی بسته و دامن پارچه‌ای گل درشت بتن کرده و دو آویز بلند سرخ رنگ که یکی را بدست گرفته

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

و دیگری در حال افتادن است به استادی تصویر شده است.
کفشهای مرواریدی بازیگر رقاص و پرده‌های قرمز رنگ پنجره اطاق بسیار جالب و ستودنی میباشد.
رقم نقاش بخط سفید نستعلیق چنین است: (رقم کمترین احمد ۱۲۳۱)
۲ـ صورت فتحعلی شاه قاجار،نشسته بروی صندلی و اندازه ۱۲۶ × ۲۴۰ سانتی‌متر،موجود در گالری کل ناقی لندن.در این نقاشی گرانبها،فتحعلیشاه با کلاه و لباس رزمی و گرز بدست،روی صندلی مرصعی نشسته و شمشیر و خنجر بکمر بسته و سپر ببغل گرفته است.تمام اجزاء نقاشی یعنی صندلی و لباس و ادوات رزمی،کلا" بجواهرات و سنگهای قیمتی آرایش یافته و بسیار با شکوه و مجلل میباشد.
اجرای قوانین پرسپکتیو در صندلی مرصع شاه غلط ارائه شده و معلوم میدارد،نقاش از این هنر بی‌بهره بوده است. در زمینه آبی بالا نوشته«السلطان فتحعلی شاه قاجار. در زیر گوشه پائینی سمت راست بخط تیره نستعلیق رقم دارد. (رقم کمترین غلام احمد در سنه ۱۲۳۰)
۳ـ اثر دیگر احمد که در یکی از شاه نشین‌های موزه گلستان بنمایش است،تابلوی با عظمت رنگ و روغنی جنگ غوریان است که محمد شاه سوار بر اسب شده و صدر اعظم وشاهزادگان و رجال و فرماندهان در اطراف او جمع شده‌اند.این اثر زیبا که میدان رزم آن دوره را نشان میدهد،مهارت نقاش را در ارائه مجالس رزمی آشکار ساخته و شایسته تحسین می‌باشد.
این اثر که بسال ۱۲۶۰ هـ.ق. انجام یافته رقم احمد را دارد.
(تمثال شهنشه جهانست ـ هنگامه جنگ غوریان است)
۴ـ تصویر رقاصه‌ای زیبا و ابعاد تقریبی ۱۱۰ × ۱۴۰ سانتی‌متر که احتیاج به تعمیر داشت،با رقم (کمترین احمد ۱۲۳۸)
۵ـ تصویر محمد شاه در هیبت پادشاهی و غرق جواهرات گوناگون که صندلی مزین و مرصع را در کنار داشت،با رقم نستعلیق. (غلام کمترین احمد ۱۲۶۰)
۶ـ در موزه هنرهای تزیینی تهران،نقاشی رنگ و روغنی زن طناز و نوازنده‌ای است که به زدن سه‌تار مشغول میباشد. رقم دارد بخط نستعلیق. (رقم کمترین احمد ۱۲)
که شاید، حدود سالهای ۱۲۳۰ باشد.
۷ـ تصویر فتحعلیشاه در سفارت انگلیس تهران که بکشیدن قلیان مشغول است رقم دارد.
(رقم کمترین احمد ۱۲۳۸)
۸ـ نقاشی نیم تنه رنگ و روغنی محمد شاه،بابعاد تقریبی ۷۰ × ۹۰ سانتی‌متر که کلاه مشکی نوک تیزی بسر گذاشته. در رویه آن،نشان مرصع و آراسته‌ای جلب نظر میکند.ریش و سبیل شاه توپی و صورت وی گرد است،لباس و پاگون‌ها و حمایل،همه مرصع و جواهر نشان بوده و رقم دارد. (رقم کمترین احمد ۱۲۶) که همان ۱۲۶۰ می‌باشد.

۸۵ـ احمد (سیدی احمد نقاش)

دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا در مورد سیدی احمد نقاش چنین می‌نویسد:
«بایسنقر،سیدی احمد نقاش را از تبریز آورده بود که بر اسلوب مرغوب جنگ سلطان احمد بغداد بهمان قطع و مسطر و مواضع تصویر بعین‌ها کتاب ترتیب دهد و کتابت آنها بعهده مولانا فرید الدین جعفر باشد و ترتیب جلد بندی آنرا نیز بدست قوام الدین مجلد تبریزی سپرد»

۸۶ـ احمد (نقاش شیرازی)

بروایتی اهل شیراز بود که در تصویر گری و ارائه مجالس بزمی و رزمی دستی پر هنر داشت. او

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

گل و مرغ را نیکو میکشید و در انتخاب رنگ و بکار برد آن توانا بود .
از آثار او دیدهام :
۱ــ قاب آینه هشت گوش بسیار زیبائی بود که رویه آن تصویر گل و مرغ درشت داشت . داخل آن، تصویری از شیخ صنعان و دختر ترسا بود که با ندیمان و همراهان خود بگفت و شنود مشغول بودند، در قسمت بالا و در زمینه تیرهای آن بخط روشن رقم داشت . (رقم کمترین احمد ۱۲۷۲)
۲ــ دیگر اثر رقمدار هنرمند، تصاویر جلد ممتاز و بینظیر کتاب الف لیل است که در مجموعه کتابخانه گلستان میباشد. در این یادگار گرانبها، میرزا احمد با دوبیت شعر نام خود را در ذیل جلد به ترتیب زیر ارائه داده است .
رقم جلد اول : (هم از مانوی خامه احمد آمد بجلدش ریــاحین مینو مصور)
رقم جلد دوم : (هم از خامه میرزا احمد آمد بجلدش ریــاحین جنت مصور)
۳ــ از تنها قلمدان رقمدار این هنرمند که دیدهام، قلمدان لولائی و زنجیرهای بسیار عالی در موزه ایران باستان است که در عیار و سبک قدیمی زمان صفویه تصویر شده و از هر حیث زیبا و دلربا میباشد . حواشی قلمدان در زمینه مرغش لکه ابری سیاه و قرمز و زرد بود و در اطراف آن گلهای دلپسند و متنوعی ترسیم کرده بود .
در رویه قلمدان نبرد محمد شاه در هرات بود که بنظر نگارنده یکی از شاهکارهای هنری این نقاش میباشد . در این صحنه پر جلال، محمد شاه بروی آب ایستاده و میدان جنگ را نظاره میکند . فرمانده سپاه که رزم آور جوانی است، با لباس طلائی و کلاه مخصوص در مقابل شاه قرار گرفته و منتظر فرمان است . در کناره و حوالی، فرماندهان و سربازان و سواران ایرانی که همه به لباس و لوازم جنگی مجهزند، بنظم و آرایش جنگی گوش بفرمان ایستادهاند . رده توپها و خیل اسبان، منظره پر ابهتی دارد . رقم دارد . (رقم کمترین احمد ۱۲۵۶)
۴ــ قاب آینه دیگر این هنرمند که در حراج ساتبی آپریل ۱۹۸۲ بفروش رسید، قاب آینه شیرین و دلنوازی بود که در رویه آن داستان قدیمی شیرین در حمام به استادی تصویر شده و رقم داشت .
(رقم کمترین احمد ۱۲۷۶) تصویر شماره

۸۷ــ احمد

نگارگر نقاش بروی فلزات بود . تنها اثر رقمدار این استاد را که از نزدیک دیدهام، رویه ساعت فولادی طلائی بود که داخل شش ترنج زیبا، اسامی ائمه اطهار علیه السلام، بخط ثلث استادانهای تراش شده و بمهارت پرداخت گشته بود .
رقم هنرمند در ذیل صفحه ساعت چنین بود : (بنده شاه ولایت احمد ۱۱۲۴)

۸۸ــ احمد بن ابی نصر ــ مذهب

احمد بن ابی نصر بن العمربن عتیق از مذهبان اوایل قرن ۷ هجری بود . از آثار رقمدار این استاد، تذهیب تفسیر قرآنی بخط اسعد بن محمد بن ابی الحسین یزدی است که بسال ۶۰۶ کتابت شده و مضبوط در کتابخانه گلستان میباشد. رقم مذهب که بجداول طلائی نیز آرایش شده ؛ در آخر کتاب چنین است (فرغ من تذهیب هذا المصحف و تنقیشه ضحوه یوم السبت العاشر من شهر الله الاصم رجب من سنه ثمان وستمائه العبد المذنب الراجی الی رحمه اله و غفرانه)
احمد بن ابی نصر بن الغمز عتیق ــ حامدا لله تبارک و تعالی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مصلیا علی نبیه غفراله لمن نظر فیه و استغفرالله لصاحبه وکاتبه و مذهبه

۸۹ــ احمد(ابن آقا نجف علی نقاشباشی اصفهانی)

زاده شهر اصفهان و فرزند هنرمند استاد آقا نجفعلی نقاشباشی اصفهانی است. آقا احمد از دوران صباوت در خدمت پدر به فراگیری فنون تصویر سازی آشنا گشته و بمدد استعداد و فعالیت ذاتی خود ریزه‌کاریها و افسونهای ناشناخته نقاشی را دریافته و در هنر خود کامیاب گشته است.
او در گل و مرغ و تزیین مجالس مختلف پر آوازه بوده و در شبیه سازی و چهره پردازی و حتی تذهیب و حل کاری و مینا سازی و پخت آن نیز استادی توانا بوده است.در ارقام بجا مانده ذیل آثارش،با درج نام پدر بشاگردی و قرابت وی مفتخر بوده است.
از آثار فراوان وی دیده‌ام:
۱ــ قلمدان بسیار زیبا که بشیوه میرک و در زمینه مشکی کار کرده و حواشی تصاویر را بطلا اصلاح کرده است.این قلمدان که تصاویر آن برنگ حنائی قرمز ترسیم شده یکی از شاهکارهای استاد می‌باشد. جوانب و حواشی قلمدان نیز به انواع ریاحین و پروانه آراسته گشته و در زیر و داخل آن،گلهای افشان انگوری زیبا مجسم شده بخط طلائی ریز رقم داشت.
(حسب الامر حضرت اشرف ارفع والا حشمت الدوله امیر جنگ روحی فداه ۱۲۸۵)
(بنده درگاه احمد بن نجفعلی)
۲ــ اثر آبرنگی استاد،صورت نیم تنه ظل السلطان پسر ناصرالدین شاه در کادر بیضی شکلی بود که با کلاه ناصری و کت مخصوص نظامی نقاشی شده و به چهار گوشه‌های آن،گلهای زیبای سرخ علاوه گشته بود.صورت ظل السلطان پرداز پر مهارت داشته و فوق‌العاده شبیه بود و رقم داشت.
(رقم دعاگوی غلام درگاه احمد بن نجفعلی ۱۳۰۳)
۳ــ اثر مینائی هنرمند،سرقلیان شیوا و استادانه‌ای بود که در زمینه سفید، گل و مرغ آراسته داشت و رقم نقاش چنین بود: (احمد بن نجفعلی)
۴ــ قدیمیترین اثر تاریخ‌دار نقاش،قلمدان گل و مرغ زیبا بود که حواشی گلهای تزیینی داشت و رقم نقاش‌چنین بود: (احمد بن نجفعلی ۱۲۷۹)
۵ــ دیگر اثر مینائی استاد احمد،سر قلیان زیبائی در زمینه طلائی بود که در داخل چهار ترنج گوناگون،تصاویری ازمرویان فرنگی شراب بدست‌ارائه شده و حواشی کناره دهانه سر قلیان نیز به گل ومرغ وسایر شکوفه‌ها آراسته‌گشته بود و رقم داشت. (احمدبن‌نجف علی ۱۲۸۸) تصویرشماره
۶ــ قلیان مینائی زیبا و نفیس بود که رقم احمد بن نجفعلی داشت و نوشته بود.
(قلیان تزیین شد و تصویر شد برای سرهنگ محمد صادق خان)
۷ــ آخرین اثر رقم‌دار زیبائی که از این هنرمند دیده‌ام،قلمدان زمینه ساده‌ای بود که در وسط آن آهوی زیبائی نقاشی شده و حواشی قلمدان گل و مرغ شایسته بود و رقم داشت: (احمد بن‌نجفعلی ۱۳۰۵) مضبوط در مجموعه شماره ۱

۹۰ــ احمد(پادشاه)

در آلبوم فاتح ترکیه،تصویری وجود دارد که کار احمد پادشاه‌بوده‌این اثر زیبا،طراحی سر اسبی بود که بمهارت ترسیم شده و رقم آن بخط طغرائی چنین بود.
(اسب جهان گیر من کون و مکان را گرفت)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(کار احمد پادشاه)
(مستعد مستعل)

۹۱ــ احمد اشتری

بنوشته مرحوم بامداد «متخلص به یکتا پسر میرزا مهدی خان که در سال ۱۲۹۹ در جوشقان زاده شد و در سال ۱۳۱۹ قمری با پدر خود بتهران آمد،مدتی دادستان و حاکم گیلان و معاون دادگستری و شهرداری را عهده‌دار بود،او مردی بود با استعداد،نقاش و شاعر،در حقیقت هنرمندی بکمال بود. در سال ۱۳۳۴. خورشیدی در سن ۷۴ سالگی در تهران در گذشت و در صفائیه شهر ری بخاک سپرده شد»

بگفته هم سالان و آشنایان؛ اشتری از شاگردان کمال الملک بود و در شبیه سازی دست داشت.از آثار رقم‌دار نقاش،تصویر رنگ و روغنی جوانی کمال الملک است که در نهایت دقت و شباهت نقاشی کرده و رقم دارد،بخط نستعلیق. (احمد اشتری ۱۳۱۸ شمسی) مجموعه خصوصی ۲

بنوشته سخنوران ایران چاپ هند،در صفحه ۴۲۳،بغیر از نقاشی،در رشته خطاطی ــ قالی بافی ــ گراور سازی و عکاسی نیز استادی صاحب کمال بوده است.

۹۲ــ احمد افلاکی دده

اولین و قدیمیترین ساعت ساز اسکلتی اوایل قرن ۱۳ هـ.ق. عثمانی است.استاد احمد این صنعت را از ساعت سازان استادکار فرانسوی یادگرفته و در هنر خود شهره بوده است.

از جمله آثار هنری وی،ساعتی است که برای سلطان محمود خان ساخته و رقم دارد.

(موقت ــ جنت مکان ــ سلطان محمود خان ــ احمد افلاکی دده المولوی ستانه ــ نومرو)

فرزند احمد استاد حسین افلاکی است که مثل پدر او نیز بساختن ساعتهای اسکلتی پرداخته و در یکی از آثار موجود وی در توپ قاپو رقم دارد.

(عمل السید حسین خاکی ابن احمد افلاکی ۱۲۴۵) تصویر شماره ۱۳

از شاگردان دیگر احمد دده، محمد شکری است که ساعتی ساخته و رقم گذاشته:

(محمد شکری ۱۲۷۳) دیگر از ساعت سازان مشهور عثمانی، استاد مصطفی رفیق است که در روی ساعتی از آثار باقی مانده‌اش بخط نسخ نوشته: (عمل حاجی سید مصطفی رفیق سنه ۱۲۶۷)

۹۳ــ احمد بن ایزدی

نقاش آبرنگ ساز دوره محمد شاه قاجار بود. از آثار رقم‌دار وی،منظره آبرنگی عده‌ای از سلاطین و رجال و سفرا و شاهزادگان دیدم که لباسهای گوناگون ایرانی و فرنگی پوشیده و در مجلسی،به صحبت دور هم قرار گرفته بودند.

درخت پهناور و زیبائی در وسط فضا جلب نظر میکرد که میمونی بالای آن رفته و بجست و خیز مشغول بود و رقم داشت: (صنعه خواجه احمد بن ایزدی ۱۲۶۰)

۹۴ــ احمد بن اویس
(سلطان احمد بن اویس جلایر ایلکانی بغدادی ۸۱۳ــ۷۸۴)

به نوشته دوست محمد: «او هنرمندان را می‌پروراند و مینواخت و خود به عربی و فارسی شعر می‌سروده و در تصویر و تذهیب و خاتم‌بندی و موسیقی بی‌مانند و شش‌قلم را خوب می‌نوشته است»

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

«او شاگرد خواجه عبدالحی بوده و از او تصویر آموخت و او در ابوسعید نامه یک موضع به قلم سیاهی ساخته است»
عبدالمحمد خان ایرانی نیز در کتاب خود از این هنرمند یاد کرده و مرگ وی را بسال ۸۱۲ و بدست قره یوسف ترکمان ثبت کرده است.در تذکره دولتشاهی نیز مختصر احوالی از او نوشته و چنین یاد کرده است: «او پادشاهی هنرمند و هنرپرور و خوش طبع بوده و اشعار عربی و فارسی نیکو میگفته و در انواع هنر چون تذهیب قواسی و سهامی و خاتم بندی و غیر ذلک استاد بودی و شش قلم خط نوشتی و در علم موسیقی و ادوار صاحب فن است و چندین نسخه در این علم تالیف کرده است و خواجه عبداله ملازم او بوده گویند که شاگرد اوست» مستقیم زاده در صفحه ۶۲ تحفه خطاطین در مورد این استاد،چنین نگاشته (ترجمه از ترکی عثمانی)
«از پدر تعلیم دیده و در خط نستعلیق و معارف دیگر دست داشت،برای مصلحت آسایش نفوس، برادرش سلطان حسین را مقتول کرده بتخت نشست،حافظ از او مدح کرده و گفته است:
(احمد الله علی معدلة السلطان ــ احمد شیخ اویس حسن ایلخان)
یگانه کمان کش و مالک خامه تصویر و تذهیب و مهر کنی بود و در اشعار و موسیقی دست داشت،۲۸ سال سلطنت کرده و در آخر کار،قرایوسف ترکمان قراقویونلو مسلط شده و بتاریخ (شبستان ۸۱۳) شمع حیاتش پف کرده باد شهادت شده در تبریز و در مدرسه مدفون است»آخر دولت ایلخانی است.

۹۵ــاحمد تبریزی

نقاش دوره ناصری اهل تبریز بود و در آبرنگ دست داشت
از آثار وی تصویر زن و مرد دلدادهای دیدم که به اهالی قفقاز شباهت داشتند.این اثر زیبا که به آبرنگ بود رقم داشت. (راقم احمد التبریزی)

۹۶ــاحمد حزین

طغرا کش و نقاش و مذهب و مجلد نامی عثمانی زمان سلطان احمد سوم بود.
نقش طغرای سلطنتی و آرایش فرامینی این دوره اغلب بدست این هنرمند انجام یافته و از آن جمله، اثری در موزه توپ قاپو سرای ترکیه است. که رقم دارد. (کتبه و ذهبه الفقیر مجلد احمد حزین)

۹۷ــاحمد حسینی ساوجی

از شاگردان مرحوم صنیع الملک بود و در آبرنگ سازی و سیاه قلم دست پر هنر داشت.شیواــ ترین اثر آبرنگی این استاد را که از نزدیک دیدم،تصویر سه نفر از رجال دوره ناصری بنامهای اصلان خان سرهنگ و محمد علی خان صاحب جمع و عبدالرزاق خان سرهنگ (شاید بغایری) بود که در شبیه سازی و پرداز صورتها مهارت و ظرافت زایدالوصفی داشت.این اثر زیبا در موزه گلستان بود و رقم داشت:
(رقم اقل السادات احمد الحسینی شاگرد مقرب الخاقان صنیع الملک نقاشباشی)
دیگر اثر هنرمند طرح استادانهای از جان محمد خان سرتیپ بود که بحضور ناصرالدین شاه تقدیم داشته و خود را احمد الحسینی ساوجی خوانده است.

۹۸ــاحمد خزینه

نقاش و مذهب و مجلد نامی عثمانی اواسط قرن ۱۲ هـ.ق. بود. اثر رقمدار این هنرمند که در

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

رویه جلد طغرائی احمد خان سوم بود،در نوع خود از نفایس زمان هنرمند بشمار میرفت و رقم نستعلیق زیبا داشت. (کتبه و ذهبه الفقیر مجلد احمد خزینه ۱۱۴۰)
در کناره رقم،این بیت شعر ترکی دیده میشد. (اولوب عمر دولتی افزون — رهین ذاتی)

۹۹ــ احمد شبلی زاده

بنوشته مناقب هنروران:
از نقاشان عثمانی‌وشاگرد سنان بیک اهل بورسا است که در شبیه سازی بهترین است.

۱۰۰ــ احمد بن عبدالغنی- نجار

نجار و طراح نگارگر چوب اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. است.
از آثار رقم‌دار این استاد،درب چوبی کم نظیر و پر مهارت یکی از بقاع متبرکه است که به نقوش اسلیمی و ترنجی مشبک،پیرامنه گشته و در نوع خود زیبا و استادانه میباشد. در بالا و داخل مربعات کوچکتر ، نقوشی از ترکیب چهار علی،بخط تزیینی کوفی و در دو مربع بزرگتر چپ و راست،تعاریف (ناد علیا" ..... الی آخر)
بخط ثلث عالی کنده کاری شده که سزاوار تحسین میباشد.
در قرینه پائین‌تر،ادعیه دیگری بهمان خط و شیوائی کنده کاری شده و بخط رقاع زیبا رقم دارد.
(عمل احمد بن عبد الغنی نجار)
و در مقابل آن،رقم کاتب نیز ثبت شده که چنین است:
(کتبه العبدمیر علی بن محمد ۱۰۰۲)

۱۰۱ــ احمد بن علی المراغی

از مجلدان روغنی معروف اواخر قرن نهم‌هـ.ق. اهل مراغه و مقیم عثمانی است.
از آثار گرانقدر این هنرمند،جلد روغنی استادانه‌ایست که در کتاب "الفواید الغیائیه" (تاریخ ۱۴۶۸ میلادی) قرار گرفته و به طلا آرایش شده است. داخل جلد،برنگ ارغوانی بوده و نقوش آن تحسین انگیز است.

۱۰۲ــ احمد قاضی

نقاش و صورتگر قرن ۱۰ هـ.ق. بود.

۱۰۳ــ احمد قزوینی

مینیاتور ساز و نقاش گمنام شهر قزوین بود که درسنوات قرن ۱۲ هجری در آن شهر تصویر میساخت.

۱۰۴ــ احمد مذهب باشی ــ تهرانی

مذهب استاد تهرانی بود که در تذهیب قرآن و ادعیه و کتب و فرامین و سایر آثار تزیینی دست پر حلاوت داشت ــ این هنرمند خط نستعلیق را نیکو مینوشت و یکی از استادان طراز اول مجمع الصنایع دوره ناصری بود.از آثار رقم‌دار وی تذهیب استادانه فرمانی از نأصرالدین شاه قاجار بسال ۱۲۹۵ هـ.ق. است که به میرزا علی اصغر خان صاحب جمع امین السلطان صادر شده و او را بدریافت یک قبضه قمه مکلل بالماس مفتخر کرده است. استاد احمد در آرایش این فرمان باصطلاح

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

سنگ تمام گذاشته و تمام حلاوت‌ها و ریزه‌کاریهای هنر تذهیب را بیک جا بکار برده و حواشی زنجیره ای و گلهای تزیینی گوناگون و نقوش اسلیمی و خرطوم فیلـی ماهرانه و ریسه گلهای تو در تو در کناره مهر ناصرالدین شاه انجام داده است.

رقم ریز نقاش،در لابلای ترنجهای ریز چنین است: (فدوی جان نثار احمد) مضبوط در مجموعه (۲)

۲ـ دیگر از آثار این استاد،کتاب سفرنامه ناصرالدین شاه مضبوط در کتابخانه مجلس است که تذهیب صفحات اول آن،فوق‌العاده پر مهارت بوده و رقم داشت:

(خانه‌زاد دولت ابد آیت احمد ـ امید که در پیشگاه حضور ساطع النور مقبول آید در مجموع الصنایع مبارکه دولت ایران اتمام یافت)

۳ـ سومین اثر رقم‌دار استاد احمد،جلد مذهب قرآنی در کتابخانه گلستان است که رویه آن بتذهیب استادانه‌ای آرایش یافته و در درون جلد نیز گلهای اناری پر حلاوتی نقش بسته و بخط نستعلیق زیبا رقم داشت: (رقم بصفحه فرمان شاه گیتی زد غلام افسر شاهن شه جهان احمد)

۱۰۵ـ احمد مذهب باشی- مشهدی

از استادان و مذهبان نامی آستان قدس رضوی بود و لقب مذهب باشی داشت. این هنرمند در تذهیب قرآنها و کتب و ادعیه دستی بکمال داشت و در قلمدان سازی و آرایش فرامین آستانه متبرکه‌رضوی که به سلاطین و رجال صادر میگشت،پر هنر و شیرین قلم بود ـ او در هنر خط نیز سر رشته داشت و خط رقاع و تعلیق و شکسته را نیکو مینوشت. آثار رقم‌دار وی عبارت است از:

۱ـ قلمدان زمینه مرغش مشکی متمایل به سبز در موزه نگارستان تهران دیدم که گل و مرغ افشان پر مهارت داشت و رقم آن بخط تعلیق ریز و سفید چنین بود.

(بتقدیم حضور جناب جلالت مآب اجل اکرم عالی امجدالسلطنه دام اقباله انجام پذیرفت)

(مذهب باشی آستان قدس احمد ۱۳۲۱)

۲ـ اثر تذهیبی دیگر،حاشیه فرمانی با سر ترنجهای زیبا و مذهب بوته اندازی و جداول کمندکشی زیبا بود که با لچک بندهای زرین آرایش شده و به خط رقاع استادانه رقم داشت.

(برحسب فرمان حضرت اشرف اقدس ارفع والا موید الدوله فرمانفرمای مملکت خراسان و سیستان و متولی باشی) (استان ملایک پاسبان ادام الله تعالی اقباله و اجلاله تذهیب نمود)

(احمد مذهب باشی استان قدس ۱۳۱۲)

۳ـ دیگر آثار ارزنده این هنرمند،تذهیب و تصویر گل و مرغی زیبا و شیرین حواشی قطعه میر علی هروی بود که در حراج ساتبی ۹ جولای ۱۹۷۹ در لندن بفروش رسید.این اثر زیبا که به ۲۷ lat در کاتالوگ مربوطه چاپ شده بود در کناره جدول پائینی بخط ریز رقم داشت:

(احمد مذهب باشی آستان قدس ۱۳۱۱)

۱۰۶ـ احمد معارف الاسکداری

اهل اسکدار و از نقاشان و مذهب کاران قرن ۱۲ هـ.ق. عثمانی است. این هنرمند در گل سازی و تذهیب مهارت داشته و در تنها اثر بجا ماندهاش رقم داشت.

(احمد المعارف الاسکداری ۱۱۸۵)

۱۰۷ـ احمد موسی

احوال این هنرمند را در هیچ تذکره و نوشته زمان حیات هنرمند نیافتم،فقط دوست محمد هروی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در مقدمه بهرام میرزا،مختصر اشاره‌ای به احمد موسی کرده و چنین نوشته است :
«استاد احمد موسی که شاگرد پدر خود است،پرده گشای چهره تصویر شد و تصویری که حالا متداول است او اختراع کرد و از جمله مواضع که در زمان پادشاه مشارالیه از او بر صفحه روزگار واقع است،ابو سعید نامه و کلیله و دمنه و معراج نامه بخط مولانا عبداله صیرفی است »
اگر نوشته‌های دوست محمد هروی را که حتما" از مآخذ معتبر و قدیمی استناد جسته است صحیح بدانیم،معلوم میدارد که استاد احمد موسی در چهره سازی و تصویر کشی پیشقدم بوده و بطوریکه از آثار بجا مانده‌اش معلوم میگردد،نقاش شیرین قلم و چابکدستی بوده که با مهارت و قوی دستی در تمام سطوح تصویر سازی موفق بوده است . از استادان اولیه این هنرمند،بغیر از پدرش،استاد دیگری را سراغ نداریم،ولی از شاگردان مبرزوی که آنها نیز در حد خود استادان توانائی بوده‌اند،استاد شمس الدین مولانا ولی الله و امیر دولت یار غلام ابوسعید میباشد که این امیر دولت یار،از همه شاگردان دیگروی‌ماهرتر و سرآمد اقران بوده است .
آثار شناخته و منسوب وی عبارتند از :
۱ــ بروایت غیر مستند، تصاویر کتاب جامع التواریخ خواجه رشید الدین فضل اله،از آثار نامی این هنرمند می‌باشد که به سال ۷۰۷ هـ.ق . مصور گشته است .
۲ــ دیگر آثار این هنرمند،شش برگ از مرقع فاتح به ابعاد ۲۷ × ۴۳ سانتی‌متر است که بسال آذر ماه ۱۳۴۳ از طرف وزارت فرهنگ و هنر ترکیه در تهران بنمایش گذاشته شده بود .
۳ــ دو اثر رقم‌دار نقاش که هر دو در موزه توپ قاپو سرای ترکیه مضبوط است
یکی تصویر جنگ آوران طرفین منازعه بگرد حصار شهری است که همه مسلح به لباسهای آهنی و گرز و شمشیر و سایر ادوات رزمی بوده و حتی اسبها نیز پوشش زرهی محکمی به تن دارند . دیوار حصار با آجر محکمی پوشش شده و دیوار بغلی و کناره آن بطرز زیبا و استادانه‌ای منحرف شده و در تصویر دیواره سمت چپ قوانین مناظر و مرایا به استادی اجرا گشته است . رقم دارد . (کار احمد موسی)
۴ــ اثر دیگر هنرمند در این موزه ، منظره بیابانی با چند درخت خشکیده کوچکی است که روی هر یک مرغی نشسته و در طرف دیگر جوی آبی روان مشاهده میگردد . دو نفر سوار کار که کلاه پشمی خز داری بسر گذاشته و روی اسب قرار گرفته‌اند،جهت شکار خرس یا آهوان در کمین ایستاده‌اند . در طرف دیگر، دو آهوی مستاصل و لرزان پشت صخره‌ای سنگر گرفته و دو خرس وحشی جهت شکار آهوان بجلو نزدیک میشوند . رقم دارد .

(کار احمد موسی) (پائین تر نوشته : بسیار نیک)

۵ــ اثر دیگر احمد موسی که در موزه توپ قاپوسرای ترکیه از نزدیک دیدم،تصویر حضرت محمد(ص)بودکه ملائکه‌های زیبا در اطراف حضرت‌دیده میشدند . در این اثر فوق العاده زیبا،تمام ملائکه‌ها پرهای بلندی داشته و در مقابل حضرت ایستاده و مشغول استماع فرمایش بودند . زلفهای بلند ملائکه‌ها بروی سینه‌ها ریخته و موی سر حضرت نیز بسان آنها بلند بوده و بروی سینه آویزان گشته بود . عمامه سفید و ریش و سبیل مختصر حضرت در حد خود پرمهارت و شایسته تحسین بود . در بالای تصویر بخط درشت قرمز و نستعلیق زیبا رقم داشت : (کار استاد احمد موسی است) تصویر (۲۶)
۶ــ دیگر از کارهای احمدموسی که از نزدیک در این موزه دیدم .
تصویر اسفندیار و دیو بود که اسفندیار لباس زرهی پوست پلنگی پوشیده و دست بقبضه شمشیر برده و پشت درخت بلندی بکمین ایستاده بود . اژدهای بزرگ و دهشناکی،سر بطرف اسفندیار آورده و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

خشمگین و عصبانی آماده حمله بود . یکی از همراهان،دست اسفندیار را گرفته و گویا او را از مبارزه با دیو بر حذرمیداشت.جوانک مستخدم و چند اسب و کالسکه سلطنتی در وسط صخره کوهها بانتظاردیده میشدند .

کالسکه،یکه بشکل مکعب بود و سقف هرمی شکلی‌داشت فوق العاده زیبا بود و در وسط سقف کالسکه بخط رقاع رقم داشت . (العزة الله والافتخار الدوام)

عظمت کوهها و صخره‌های پر استوار و درخت کهن سال طویل،ستودنی بود و در گوشه سمت چپ رقم داشت . (کار احمد موسی)

۷ـ دیگر اثر پرهنر احمد موسی که در این موزه دیدم ، تصویر تهمینه دختر پادشاه سمنگان است که در اطاق رستم جلوس نموده و به مغازله و صحبت مشغول میباشند .

تهمینه لباس سبز پوشیده و روی قالیچه سفیدرنگی نشسته و رستم نیز که ریش و سبیل داشته و در قیافه شعرا نشسته،پوستینی نصفه بدوش انداخته و زیر آن لباس سبز پوشیده و پیاله شراب را تعارف میکند . زن خدمتکار فضولی در زیر زمین خانه به استراق سمع مشغول است و دوشیزگان دیگر،در حیاط خانه مشغول گوش دادن بداخل خانه هستند . لباس رزمی و همچنین گرز سنگین سر گاوی،روی چهار پایه‌ای در اطاق دیگر قرار گرفته . منظره ساختمان و طرز آرایش داخل آن،با پرده‌های مخصوص و کاشی های رنگین،بهترین معرف نشانه‌ها و عیار سابق خانه‌ها در آن زمان‌ها میباشد .

رقم دارد روی زمینه سفیدی کج دیوار : (کار استاد احمد موسی)

در کنار این تصویر،سر انسانی نقاشی شده و با قلم مو نوشته‌اند : (مشق شیخی)

۱۰۸ـ احمد نیریزی

خطاط ممتاز و استاد زبر دست دوره شاه سلطان حسین صفوی است،با امضای وی قلمدانی بس نفیس موجود است که بشکل تابوتی جعبه‌ای میباشد،در حواشی و رویه آن،خطوطی بخط رقاع استادانه در امتیاز و عظمت خط و کتابت با الهام از فرمایشات امیر المومنین علی علیه السلام درج شده که ستودن دارد.از نحوه کار و تذهیب حاشیه و کتابت الوان خطوط و در مواردی دیگر،تذهیب سر سوره‌های ادعیه و قرآنها که ندرتا از نزدیک دیده‌ام،معلوم میدارد این استاد چیره دست در تذهیب و آرایش و سایر رموزات هنر تزیینی دست داشته و در اجرای آنها نیز قوی دست بوده است . قلمدان مزبور زمینه مرغش طلائی قهوه‌ای‌داشته و در رویه قلمدان سه ترنج بزرگ و کوچک جلب نظر مینماید . حواشی ترنجها بخط طلائی درشت و خمیری محصور شده و در متن ترنجها فرمایشات مولای متقیان علی علیه السلام باستادی نقش بسته و حواشی قلمدان نیز ترنجهای بیضی شکل ۱۰تائی دارد . در کناره‌ها نیز بسیاق رویه قلمدان،خطوط رقاع ممتازی در تجلیل امر کتابت برنگهای قرمز و زرد و سبز و سفید کتابت شده و در داخل ترنج انتهائی رقم دارد .

(کتبه العبد احمد النیریزی فی ۱۱۴۴) مجموعه شماره ۲

۱۰۹ـ اخلاص

قدیمیترین نقاش روغنی هند است که در قرون ۱۶ میلادی در آن دیار میزیسته است،از آثار رقم‌دار این استاد که گویا در موزه (ناسیونال موزیوم) میباشد،جعبه صندوق روغنی پر امتیازی است که در کناره‌ها دو دسته آهنی نصب گردیده و در جوانب و رویه صندوق،نقوش طلائی تحریری باستادی نقش بسته است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

یکی از مجالس نقوش که مجلس شکار میباشد،عده‌ای سوار براسب در تعقیب شکار خود به تیر اندازی مشغولند. صحنه شکار و مناظر گل و برگ و سایر نکات تزیینی که در متن نقاشی ارائه شده استادانه است. عمق اثر و مناظر حل‌کاری بدیع که بسان میرک هروی،هنرنمائی کرده،نشانه بارز و مهارت نقاش، در امر تصویر سازی و حل کاری است. رقم دارد. (عمل اخلاص)

۲ــ دیگر اثر تصویر سازی این هنرمند که به ۲۲۲ lat در حراج کریستی اول آپریل ۱۹۸۲،به حراج رفت،تصاویری از فیل های معروف به (هاتی) بود که به آب خوردن و استراحت مشغول بودند، رقم داشت در زیر صفحه بخط قرمز (طرح کانها عمل اخلاص) تصویر شماره (۳۰)

ارناوت در علیقلی جبادار آمده

۱۱۰ــ اسحق الحسینی

نقاش پر ابتکار و خیاط شیرین دست قرن ۱۹ هـ.ق. ایرانی است. از آثار رقم‌دار وی که کلاه درویشی بوده و باستادی تمام زینت شده بود.از نزدیک دیدم که ستودن داشت.

کتیبه‌های حواشی کلاه،صورتی و زمینه کلاه،شتری بود.

در کتیبه‌ها و ترنج‌های گوناگون،اشعاری در وصف حضرت امیر المومنین علی علیه السلام و عقیدت پارسائی و همچنین تمام عبارات (نادعلیا" مظهر العجایب) الی آخر بخط نستعلیق زیبا،طراحی و درج شده بود که واقعا" عالی بود. و رقم داشت.

(حسب الاشاره جناب میرزا ارسطو ــ حقیر اسحق الحسینی باتمام رسانید)

۱۱۱ــ اسحق نیشابوری

نقاش گمنام اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. اهل نیشابور است. با مطالعه شیوه هنری نقاش در کتابی بنام قصص الانبیاء که دراوایل قرن ۱۱ هـ.ق. تصویر شده معلوم میدارد،این هنرمند،در تصویر و چهره پردازی،مکتب شیرین و مخصوصی بخود داشته است.در این کتاب،وقایع طوفان نوح،بسادگی تصویر شده و شمایل حضرت نوح و یاران را که در کشتی بحالت خونسردی نشسته‌اند ارائه میدهد.

تصاویر نیم تنه انسان و حیوانات،بسان مجسمه‌هائی بروی زمین پخش شده و در بین آنان نیم تنه قارون و حضرت موسی که در تقسیم اموال بجماعت مومنین راهنمائی مینمایند،دیده میشود. در صحنه دیگر،تصویر مریم و مسیح است که زیر درخت خرما نشسته‌اند و چشمه آبی در برابر ظاهر شده است.

۲ــ دیگر از آثار نقاش،تصویر شیخ زاهدی است که در شیوه اصفهان تصویر شده و رقم داشت.

(مشق فقیر اسحاق)

۱۱۲ــ اسداله

شمشیرساز اصفهانی و کسوفته‌گر طلا و نقره بروی فولاد و فلزات سخت بود. این هنرمند دو پسر،بنام‌های کلب علی و اسمعیل داشت که آنها نیز دنباله رو صنعت فامیلی رفته در هنر خود کامیاب و موفق بوده‌اند.

از سجع ارقامی که در اغلب آثار وی دیده میشود،معلوم میدارد،شمشیرساز مخصوص درباری بوده و در هنر خود شهره بوده است.

آثار بی تاریخ و رقم‌دار وی زیاد،ولی از آثار رقم و تاریخ‌دار اسداله بیش از دو نمونه ندیده‌ام که هر دو را در اینجا بازگو مینمایم.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱ـ شمشیر عالی و زیبائی دیدم که رقم داشت . (بنده شاه ولایت عباس عمل اسداله ۱۱۹۷)
۲ـ دیگر آثار وی یک جفت طاووس نقره کوب مختصر بود که بزیبائی عمل آمده و در روی پایه‌ها و دم پهن آن،گلهای ریز و هاشورهای استادانه جلب نظر می‌نمود و در سینه هر دو طاوس بخط رقاع طلائی رقم داشت . (عمل اسداله ۱۱۸۲)

۱۱۳ـ اسداله

آبرنگ ساز با ذوق و پر حلاوت دوره فتحعلی شاه و محمد شاه بود و نستعلیق را خوش مینوشت،از آثار این هنرمند دو اثر زیبا در کتابخانه گلستان تهران است که یکی از آنها،تصویر بدون ریش فتحعلی شاه در جوانی است که سبیل مختصر و باریکی داشته و کلاه سلطنتی بسر گذاشته و بروی دوشک و متکای مروارید دوزی تکیه داده و البسه فاخر پوشیده و کمربند زرین و شمشیر جواهر نشان بکمر بسته است . رقم دارد . (رقم کمترین اسداله)
در بالای تصویر این بیت دیده میشود :
جوان بخت فتح علی شاه ترک جهان را جهان پادشاهی بزرگ تصویر شماره (۴)
دومین اثر هنرمند تصویر نیم تنه محمد شاه است که ریش و سبیل کم پشت داشته و کلاه بوقی و جیقه پر طاووسی بسر گذاشته و نیم تنه ارخالق سرخ رنگ بتن کرده است . حاشیه تصویر،باستادی تذهیب شده و بخط نستعلیق زیبا رقم داشت .
(السلطان بن السلطان بن السلطان محمد شاه غازی سنه ۱۲۵۸)
در پائین تصویر
(رقم خانه‌زاد شاهنشاه اسداله بنده درگاه)

۱۱۴ـ اسدالله

نقاش گمنام و کم مایه ناصری بود و در قلمدان سازی دست داشت .
از آثار رقم‌دار وی،قلمدانی دیدم که گل و مرغ و منظره ساده داشت و امضایش چنین بود :
(اسداله ۱۳۰۳)

۱۱۵ـ اسداله

بر خلاف لقب نقاشباشی که بدنبال نام خود اضافه می‌نمود ، نقاش گمنام و متوسط روغن کار بود .
از آثار رقم‌دار او ، دو اثر بی‌پیرایهٔ متوسطی دیدم که یکی از آنها شکار اسبان وحشی بدست سیاه پوستان زنگی بود و رقم داشت . مجموعه شماره ۲
(اسداله الحسینی نقاش باشی ۱۳۴۲)
دیگر،تصویر مرد جوانی با کلاه پوستی بود که روی صندلی نشسته وجلیقه شالی بوته جیقه‌ای بزیر عبا پوشیده و سیگار بدست گرفته و رقم داشت : مجموعه شماره ۲
(عمل اسداله الحسینی نقاشباشی ۱۳۳۷)
(تصویر آقا میرزا محمد تقی در سن سی و یک سالگی شهر ربیع الاول ۱۳۳۷)

۱۱۶ـ اسداله

نقاش و مینیاتور ساز اهل شیراز قرن ۱۱ هـ.ق . بود . از این هنرمند دو اثر رقم‌دار بیادگار مانده که یکی صورت عبدالحمید خان در موزه قاهره است و دیگری تصویر شاهزاده خانمی بنام،مادر شاه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

شجاع میباشد که امضاء دارد. (عمل اسد)

۱۱۷ــ اسداله

مینا ساز و نقاش شیرین قلم دوره ناصری است. از آثار رقم‌دار این هنرمند آینه مرصعی در موزهٔ جواهرات بانگ ملی است که آینه و قاب طلائی مینائی آن تماما" مرصع به الماس و یاقوت و لعل و مروارید بوده و در میان ترنج بیضی شکل آن، تصویر جوانی ناصرالدین شاه جلب توجه مینماید و رقم دارد. (عمل اسداله شیرازی ۱۲۸۴)

۱۱۸ــ اسداله خان غفاری کاشانی

بنوشته مرحوم کمال الملک در شرح حال خود:

«میرزا ابوالحسن خان سه پسر داشت که هر سه نقاش بودند، یکی یحیی‌خان که در دستگاه ناصرالدین شاه بود، دیگری اسداله خان و دیگری سیف اله خان»

بدین ترتیب معلوم میگردد که اسداله خان فرزند صنیع الملک بوده و در مکتب هنری وی کسب کمال کرده است.

از آثار بجا مانده وی تصاویری از آقا رحیم علی بیک لله باشی ــ امیر دوست محمد خان و میرزا بیدل کرمانشاهی به‌آبرنگ و پرداز است که در مرقعی جمع‌آوری شده و بسال ۱۲۸۳ انجام یافته‌بود

۱۱۹ــ اسداله مذهب مشهدی

مذهب چیره دست و شیرین قلم شهر مشهد بود. از آثار هنری وی، جلد روغنی کتابی در موزه گلستان است که رویه آن با گلهای الوان آذین شده و بوته سازی زیبا دارد. حواشی جلد نیز تذهیب ممتاز لچکی است و رقم دارد.

(حسب الفرموده جناب مستطاب شیخ الاطباء)

(بنده درگاه اسداله مذهب مشهدی، بتاریخ شهر محرم الحرام سنه ۱۲۹۴)

۱۲۰ــ اسداله مذهب میرزا اسداله مذهب شیرازی

فقط، فرصت‌شیرازی از این هنرمند نام برده و در صفحه شماره ۵۴۸ کتاب خود راجع باین استاد چنین نوشته است:

«برادر میرزا محمود مذهب باشی بن مرحوم میرزا یوسف برادر بزرگتر میرزا علینقی خوش نویس شیرازی است. او در تذهیب و زر نشان استاد است و از نجبای روزگار و برادران دیگر میرزا محمد علی حکاک و میرزا محمد حسین و میرزا محمد اخوان صحاف او هستند»

۱۲۱ــ اسداله بن استاد مهدی زرگر

فرزند استاد مهدی زرگر و طراح نقوش و تصویر بروی فلزات گرانبها و جواهرات در اواسط قرن ۱۳ هـ.ق. بود. از آثار ارزنده این استاد، طلا کاری و آذین ایوان حضرت معصومه علیهاسلام در قم می‌باشد که باستادی تهیه شده و درنوع خود ستودنی است.

۱۲۲ــ اسرار

نقاش سیاه قلم و قلمدان ساز گمنام دورهٔ ناصری است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

او بشیوه آقا فتحعلی نقاش شیرازی تصویر می‌نمود و رنگها را پریده و خوش حالت می‌ساخت.از آثار رقم‌دار اسرار، قلمدان گل و مرغ پر حالی دیدم که برنگهای روشن نقاشی شده و کنارههای نقوش بسیاه قلم اصلاح گشته و در سمت راست رویه قلمدان بخط نسخ رقم داشت : (اسرار)

۱۲۳ــ اسمعیل

نقاش پر توان اواخر قرن ۱۱ هـ.ق . بود و در شیوه رضا عباسی تصویر می‌آفرید .
او صورت و لباس و سایر عوامل تزیینی تصویر را بسان رضا نقش کرده و زمینه حالی آنرا با پردازهای استادانه خود جلوهگر می‌ساخت .
از تنها اثر رقم‌دار این هنرمند که از نزدیک دیدهام،قلمدان تصویری زیبائی بود که بسان قلمدان‌های صفویه ــ اندازه بزرگی داشته و زیر و داخل آن برنگ زیبای سرخ طبیعی رنگ شده بود . رویه‌و حواشی قلمدان،برنگ مشکی مایل بسبز و جوانب و کنارههای آن با تذهیب استادانه دانه تسبیحی و گل و برگهای افشان اسلیمی حل کاری گشته بود .
در رویه قلمدان و داخل ترنج بزرگ وسطی،زن و مرد جوانی پیاله بدست باستواری نقش بسته بود و در دو ترنج کوچکتر کناره نیز بهمین سیاق،تصاویر زیبائی داشت .
در حواشی و کناره قلمدان نیز در چهار ترنج ناقص کتیبه‌ای پهن،چهار زن و مرد جوان بشیوهٔ رضا عباسی ارائه شده بود که سزاوار آفرین بود و بخط نستعلیق غبار سفید رنگ،رقم داشت :
(عمل اسمعیل ۱۰۸۳)

۱۲۴ــ اسماعیل

قلمدان ساز دیگری بغیر از اسماعیل نقاش باشی بود .
این هنرمند قلمدان را بشیوه روسی و سبک شیرازی استادانه میساخت و خود تذهیب مینمود.از آثار رقم‌دار اسماعیل،قلمدان گل و مرغ نسبتا " استادانه‌ای دیدم که گلهای زیبائی،بسان لطفعلی شیرازی داشت و تذهیبش نیز نیکو بود . و رقم داشت . (اسمعیل ۱۲۸۴)

۱۲۵ــ اسماعیل

طراح نقوش و بافنده جیره دست پارچه بود .
او همانند استادان بنام پارچه بافی زمان ۱۱ هـ.ق . از قبیل محمد خان ــ علی ــ اسمعیل کاشانی ــ در عصر خود شهره بودهو پارچههای چشم نواز و پر نقشی را ارائه می‌نمود .

۱۲۶ــ اسمعیل

نقاش قلمدان و قاب آینه بود . از آثار رقم‌دار وی قاب آینه سادهای دیدم که در حراج ساتبی لندن بفروش رسید و رقم داشت : (رقم کمترین اسماعیل ۱۲۷۱)

۱۲۷ــ اسمعیل

از سجع انحصاری نام نقاش که در ذیل جلد کتابی دیدم،معلوم گردید که این هنرمند بغیر از نقاشان هم نام خود بوده و بنفسه نقاش جداگانهایست که در کارهای روغنی‌وجلد و قلمدان سازی دستی بمهارت داشته است .
در رویه جلد،گل سرخ خوشرنگی با غنچهها و برگهای سبز ترسیم نموده و حواشی آنرا با تذهیب

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استادانه‌ای حل کاری کرده و بخط زیبای نستعلیق رقم داشت
(واذکر فی الکتاب اسمعیل)

۱۲۸ــ اسمعیل (شمشیرساز)

شمشیر ساز استاد قرن ۱۱ هـ.ق. بود.
از آثار وی شمشیر زیبائی دیدم که باستادی تهیه شده و رقم داشت: (عمل اسماعیل)

۱۲۹ــ اسماعیل نقاشباشی ــ محمد اسماعیل

هنرمند پر مهارت و نازک قلم دوران خود بود و در هنرهای روغنی و آبرنگ دستی دلفریب و چشم نواز داشت.از آثار فراوان و پر آذین وی که بین سالهای ۱۲۶۴ الی ۱۲۸۸ هـ.ق. انجام دادد نمایانگر ذوق پر مایه و ابتکاری نقاش است که در حدود ربع قرن در صحنه هنر تزیینی ایران خوش درخشیده و شهره خاص و عام گشته است.

محمد اسماعیل در تصویر و شبیه سازی توانا و در رنگ آمیزی زیب افزا و در آرایش و پرداخت صحنه‌ها پر وسواس بوده است.

این هنرمند تذهیب و ترصیع و سایر نکات زیبا نگاری و حل کاری را خوب میدانست و به نیکو ترین وجهی انجام میداد. رویهمرفته این نقاش ذوفنون،در تمام عوامل نگارگری،مخصوصا" در ارائه مجالس پر جلال و ابهت رزمی و بزمی،تخصص داشت و در گل و مرغ و جانور سازی و منظره پردازی استاد برجسته بود. او در نوشتن خطوط و سرودن شعر نیز دست داشت و اشعار مدرجه ذیل آثارش را خود می‌سرود و بخط زیبا کتابت مینمود.نگارنده سعی داشته،تمام اشعار مدرج ذیل آثار آقا اسماعیل را،که قرائت آنها مشکلاتی نیز داشته،باز خوانی کرده و بمنزله جمع‌آوری اشعار نقاش،در زیر هر اثر، پاکنویس نماید.

از شرح و گسترش مجالس پر فروغ ومجلل رزمی و بزمی،که بغنای تمام و اجرای صحیح رموز و دقایق تاریخی انجام داده،چنین بر می‌آیدکه گویا نقاش در آن مجالس و دقایق تاریخی حضور داشته و موضوعات مختلف را بعینه از نزدیک دیده است. ولی در حقیقت،تجسم بی پایان و ابتکار پر مایه نقاش است که رموز و دقایق هر مجلسی را با قلم سحر آمیز و دید تیز بین تلفیق کرده و بمدد چابکدستی ومهارت‌ذاتی‌حقایق را آنچنانچه در مغز خود پرداخت نموده بروی کاغذ عریان ساخته است.

معلوم نیست روی چه علاقه و برداشتی به تصویر قصه معروف شیخ صنعان و دختر ترسا دل بسته و در بیشترین آثار خود،این قصه شیرین را بسط و شرح داده است.

مشتریان اروپائی وی،از جمله علاقمندان پر و پا قرص آقا اسمعیل بودند و سفارشات گوناگون و گرانبهائی بوی میدادند.بدین جهت است که در آثار نفیس این هنرمند،مجالس بزمی و رزمی فوق العاده سرشاری از زنان و مردان و آرایش تمام عیاری از قیافه و البسه و سایر عوامل آثار فرنگیان ارائه شده و صحنه تصویر را رنگ اروپائی داده است.

از طرفی پسندیده ترین و وارسته‌ترین هدایای سلاطین و رجال زمان که من‌باب مرسوم بخارجیان دوست و مامور ارائه میگشت،همین قلمدان‌ها و قاب آینه‌ها و جعبه‌ها بود که بدست هنرمندان آتش دست ایرانی مخصوصا" محمد اسماعیل ساخته شده و روانه اروپا میگشت.

آقا اسماعیل در حاشیه و ترنج بندی و جدول سازی اثرها وسواس بخصوص داشت و سعی میکرد با ابتکارات بی عدیل و پر آذین خود ملاحت منظر را مضاعف سازد. او با قدرت تمام حاشیه بندی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

موضوعات را به تقسیمات دقیق و خوش منظر بخش می‌نمود و هر یک را به سبک و سیاق مخصوص خود آرایش میداد .
قدیم‌ترین اثر تاریخ‌دار وی،تصویر منوچهر میرزا معتمدالدوله در روی قلمدانی بسال ۱۲۶۴ هـ.ق . و آخرین اثر تاریخ‌دار نقاش در سال ۱۲۸۸ هـ.ق . می‌باشد .(موجود در موزه ویکتوریا آلبرت لندن)
از تاریخ تولد و وفات نقاش کوچکترین اطلاعی بدست نداریم و اگر در زمان خلق قلمدان منوچهر میرزا معتمدالدوله که بسال ۱۲۶۴ هـ.ق . و در کمال قدرت و استادی اجرا شده سن وی را تخمینا" ۳۴ سال بدانیم،تاریخ تولد نقاش بحدس غیر مستند، سال ۱۲۳۰ هـ.ق . خواهد بود .
از طرفی با تفحص و موشکافی،در آثار بجا مانده و تاریخ‌دار وی،در می‌یابیم که او از سال ۱۲۷۵ هجری از طرف پادشاه وقت ناصرالدین شاه قاجار لقب نقاشباشی دریافت داشته و این لقب را در آثار بعدی خود ثبت و ضبط‌کرده است .
خوشبختانه قیافه و صورت هنرمند را در رویه دو قلمدانی که بسالیان ۱۲۸۲ و ۱۲۸۳ هجری بدست نقاش انجام یافته و ما یکی از آنها را نیز بعنوان نمونه درصفحات آخر درج کرده‌ایم ، بیادگار داریم، در هر دوتای آنها محمد اسماعیل عینک ذره‌بینی بچشم‌داشته و کلاه مخصوص زمان بسر گذاشته و ریش‌هایش بسفیدی گرائیده است . اگر سن آقا اسمعیل را باتطابق قیافه و قرائن صورت مردی ۵۲ ساله بدانیم ، سال تولد وی بسال ۱۲۳۰ هـ.ق . نزدیکتر شده و تا حدودی تائید میگردد .
بدین ترتیب بعید نیست این نقاش بعد از خلق آخرین اثر موجودش بسال ۱۲۸۸ هـ.ق . تا حدود سالیان ۱۳۰۰ تا ۱۳۱۰ هجری و یا بیشتر زنده بوده و منتها بعلت کهولت و ضعف چشم کاری انجام نداده و بقیت عمر خود را بعبادت و استراحت پرداخته است .
در مورد وضع فامیلی و قرابت وی با آقا نجف نقاش نامی آن دوره،عده‌ای را عقیده بر این است که محمد اسماعیل نقاشباشی برادر کوچک آقا نجف بوده و فرزند میرزا بابا میباشد .
ولی با در دست داشتن قباله ازدواج (۱) صفیه خانم دختر آقا نجف بسال ۱۲۷۱ هجری و درج اسامی فامیل و دوستان آقا نجف که بعنوان شهود،اثر مهر و امضاء داشته و قرابت و نسبت فامیل آنان نیز مرقوم شده،اسمی از محمد اسماعیل یا اسماعیل نقاشباشی که در حقیقت یکی از اقربای طراز اول و نزدیک آقا نجف باید باشد قید نشده و ثبت نگشته است،تنها در ردیف اسامی شهودعادی به نام عالیشان محمد اسمعیل ولد مرحوم آقا بابا نقاش بر میخوریم که بعلت اعتبار شخصی و معروفیت پدر،در زمره شهود در آمده‌اند .
از این ملاحظات در می‌یابیم که صحت برادری آقا نجف و محمد اسماعیل قصای بیش نبوده و تنها برادر آقا نجف،شخصی بنام محمد حسن میباشد که نسبت آنها بیکدیگر در قباله درج گشته است .
تنها اطلاع دقیقی که از وضعیت فامیلی این هنرمند بدست داریم،معلوم میدارد،فرزند میرزا بابا ، نقاش نامی بوده و فرزند هنرمندی نیز بنام حیدر علی داشته است . (۲)
آقا اسمعیل آثار خود را با سجع‌های گوناگون امضاء می‌نمود که باختصار درج میگردد .

۱ــ تفصیل این عقد نامه در مجله هنر و مردم شماره ۱۵۹ بوسیله نگارنده منتشر شده و اصل عقد نامه که مضبوط در مجموعه نگارنده‌است مشروحا" در احوال نجفعلی نقاشباشی خواهد آمد .

۲ــ به اثر شماره ۳ حیدر علی نقاش که با رقم (حیدر علی بن محمد اسمعیل نقاشباشی) انجام یافته و احوالش در جای خود خواهد آمد،مراجعه نمائید .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ـ اسماعیل ـ راقمه اسمعیل ۱۲۶۴ ـ عمل اسمعیل ـ عمل محمد اسمعیل ۱۲۷۲ ـ عمل کمترین اسمعیل نقاش باشی پاک باز ۱۲۷۵ ـ کمترین خانزاد اسماعیل ۱۲۷۰ ـ عمل کمترین اسمعیل نقاشباشی ۱۲۷۸ ـ نقاشباشی اسمعیل ـ عمل کمترین محمد اسماعیل نقاشباشی فی سنه ۱۲۷۹ ـ(عین جان زین صور که کردسبیل ثانی اثنین مانی اسمعیل) ـ(زمانی نژادی سماعیل نام ـ براین صفحه‌آن قصه‌جست ارتسام ۱۲۶۶) ـ(یافت زیور چوگلستان خلیل این قلمدان زکلک اسمعیل)

از آثار فراوان بی رقم و رقم‌دار وی زیاد دیده و در اینجا به آثار رقم‌دار وی اکتفا مینمایم .

۱ـ قدیمیترین اثر وی که تاریخ ۱۲۶۴ هـ.ق. دارد قلمدان بسیار زیبائی است که در صفحه اول کتابی بنام *Isfahan pearl of Persia 1974* چاپ ۱۹۷۴ چاپ شده است

در رویه قلمدان،منوچهر خان روی مخده‌ای نشسته و به متکا ی بزرگی که در پشت سرش دیده میشود تکیه داده است . از پنجره تالار منظره درختان و فضای سبز باغ دیده میشود .

منوچهر خان و همه حضار با کلاه مخصوص دوره محمد شاهی و البسه زمان ملبس بوده و بغیر میرزا داود که نشسته است ، بقیه ۲۵ نفر رجال در حضور وی‌ایستاده‌اند . تصاویر افراد و البسه گوناگون آنان به استادی نقش بسته و اسامی هر یک،در کنار تصویر قید شده است .

در وسط قلمدان که منوچهر میرزا نشسته در جنب آن،نوشته

(منوچهر خان معتمدالدوله العلیه العالیه) در سمت راست وی مرد قوی هیکلی با لباس بوبه جیقه‌ای زیبا ایستاده که نام عالیجاه سلیمان خان سرهنگ دارد و در پهلوی سرهنگ مردی با ریش انبوه قرار گرفته که حاجی ملا احمد ندیم میباشد .

در مقابل منوچهر میرزا میرزا داود خان نشسته و عالیجاه میرزا گرگین خان در کنار ایستاده و بعد از او،میرزا یوسف الی آخر،رجال دیگر آن دوره قرار گرفته‌اند .

در این قلمدان علاوه بر هنر شبیه سازی،تزیین پر جلال البسه و سایر آرایش زینتی افراد که به نسبت شغل و درجه و اعتبار،پهلوی هم قرار گرفته‌اند،به استادی نقاشی شده و در زیر پنجره،بخط شکسته زیبا رقم دارد . (راقمه اسمعیل ۱۲۶۴)

۲ـ دومین اثر،قلمدان رزمی تابوتی نفیسی بود که تمام معرکه و میدان جنگ را که در کنار رودخانه‌ای بوقوع پیوسته و گویا نبرد گروه اعراب چعب با ایرانیان است،بنحو چشم نوازی ترسیم کرده است منوچهر خان معتمدالدوله که در حقیقت فرمانده کل قوا در این نبرد است،با شباهت تمام،نقاشی شده و سایر رجال و فرماندهان و لشگریان و سورسات جنگی نیز به استواری نقش بسته است .

در قسمت بالای میدان،اسب خوش هیکل و خوش تراشی با زین و یراق طلائی بدون سوار کار توقف کرده و چنان معلوم است که این اسب جهت رکاب محمد شاه و بازدید وی از صحنه نبرد بانتظار ایستاده است .

در طرفین قلمدان نیز تصاویری از منوچهر میرزا و رجال و فرماندهان و در داخل نیز گل و مرغ پخته و تصاویری پسندیده،در مدالیون‌های مختلف انجام یافته که بسیار پر مهارت و پسندیده می‌باشد .

در رویه و حواشی قلمدان اشعاری ساده بخط زیبای نستعلیق نوشته شده و سجع نقاش در بیت آخر ارائه گشته است .

۱ـ بفرمان دارنده ملک جم محمد شه آن،کاخترانش خدم
۲ـ گروهی بچعب از سران عرب بخلق جهان،روز را کرده شب
۳ـ بحکم شهنشاه گیتی پناه بر آن عرصه زدمعتمد را سپاه
۴ـ شبی تیره چون چشم اسفندیار شبیخون زدند از یمین و یسار

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵ــ ولیکن از آن صفدر خصم سوز عرب را در آن شب چو شب پشت روز
۶ــ بفرمان داور خورشید فر که آن معتمد را بجای پسر
ــ زمانی نژادی، سماعیل نام ــ براین صفحه آن قصه جست ارتسام ۱۲۶۶. مجموعه مهندس خلیلی
۳ــ قدیمیترین اثری که خود را نقاشباشی خوانده قلمدان شیوائی بود که در رویه آن تصویر زن فرنگی زیبائی ترسیم کرده و حواشی آنرا به تذهیب استادانه و گل و مرغ دلفریب آرایش داده بود و رقم داشت. (مریم سیرت ، مارا خانم) (عمل کمترین اسماعیل نقاشباشی پاک باز ۱۲۷۵)
۴ــ اثر دیگر اسمعیل، قاب آینه بی نظیری بود که از لحاظ طراحی و چهره پردازی و فرنگی سازی و جدول کشی و تذهیب کم نظیر بود. در رویه و داخل مدالیون‌های مختلف آن، تصاویری از پریرویان طناز فرنگی بچابکدستی نقاشی شده و در داخل بیضی بزرگتر، جماعتی از کشیشان و دختران تارک دنیا و سایر روحانیان بحالت احترام ایستاده و به انجام مراسم مذهبی مشغول بودند.
علم و کتل و صلیب بزرگ و لبادههای مخصوص و پوشش پر جلال کشیش اعظم جلوه خاصی داشت. در طرف دیگر، مجلس ضیافتی بود که افسران و رجال اروپائی شیک پوش و خوش لباس سر میز قرار گرفته، بخوردن و نوشیدن غذا اشتغال داشتند.
در داخل قاب آینه، صورت کاملا" شبیه میرزا آقا خان نوری با جبه و عبا و لباس ترمه‌ای طلائی جلب نظر میکرد. او کلاه بوقی بلند بسر داشت و دفتری بدست گرفته و به متکای زربفت طلائی گرانبها تکیه داده بود و رقم نقاش در داخل قاب آینه چنین بود. (بر حسب سفارش حمزه میرزا از شخص اول مملکت ایران آقاخان نوری ، عمل اسمعیل ۱۲۷۶) مجموعه شماره ۳
گرده اصلی مهمانی رویه قلمدان، جزو مجموعه گردههای نگارنده است که بدست آقا اسمعیل تهیه شده و در نوع خود منحصر می‌باشد.
۵ــ از آثار با ارزش دیگر این هنرمند، آرایش جلد قرآنی مضبوط در کتابخانه گلستان است که در داخل آن شمایل حضرت امیر المومنین علی علیه السلام و حسنین را در درون ترنجی به حسن سلیقه تمام نقاشی کرده و رقم داشت:
(۱۲۷۹ نقاشباشی اسماعیل)
۶ــ قلمدان دیگری که صورت یک مرد فرنگی بروی آن نقش بسته بوده، به نیکوترین صورتی آرایش شده و رقم داشت:
(برحسب امر حضرت صاحب معلم عمل کمترین اسماعیل نقاشباشی تاریخ ۱۲۸۰)
۷ــ جلد قرآنی بس دلچسب و نازک قلم مضبوط در کتابخانه گلستان که بوتههای الوان و حاشیه زنجیره طلائی داشت، یک زنبق بزرگ نیز در میان ترنجها جلب نظر مینمود و رقم داشت:
(برحسب فرمایش نواب اشرف والا احتشام الدوله روحی فداه اتمام پذیرفت)
در پشت جلد نیز، این جملات دیده میشود:
(نقل من عمل الاستاد محمد صادق عمل کمترین اسماعیل نقاشباشی فی سنه ۱۲۷۸)
۸ــ قلمدان پرمایه دیگری که از این هنرمند دیدهام، قلمدان بس پسندیدهای بود که احتیاج بتعمیر داشت. در رویه قلمدان و بین بیضی بزرگتر و مدالیون‌های اطراف، تصاویری از پریچهرگان و مناظر پر آذین نقش بسته بود که ستودن داشت. افق زیبا و البسه رنگین افراد و جلوه عمارت و سر سبزی درختان باغ و دشت و دمن وارسته بود. در حواشی و داخل مدالیون‌های مختلف و کناره قلمدان نیز تصاویری از صورت مردان و زنان بود که با تذهیب و حل‌کاری استادانه‌ای قلم گیری گشته و جالب بود.
در طرف دیگر صحنه جنگی بود و سربازان اروپائی به شهر دشمن حمله می‌بردند.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

داخل قلمدان،تذهیب مرصع ریزی داشت و رقم نقاش بخط شکسته ریز چنین بود :
(حسب الفرمایش سرکار نواب اشرف والا احتشام الدوله روحی فداه صورت اتمام پذیرفت.عمل کمترین اسمعیل نقاشباشی)

۹ــ قلمدان دیگری که در حراج ساتبی ۲۰ جولای ۱۹۷۷ بفروش رفت.تصویر حیران شیخ صنعان در مقابل کشیشان و جماعت زنان و مردان فرنگی بود. در طرف راست رویه قلمدان،چند زن زیبا از درشگه مخصوص پیاده شده و در قرینه آن نیز زن و مرد اروپائی سوار درشگه شده و جماعت نگهبانان در اطراف آنها دیده میشدند . رقم نقاش در وسط قلمدان و بالای سر شیخ صنعان در دو سهم کتابت شده ، چنین بود :

(عمل کمترین اسمعیل نقاشباشی بتاریخ سنه ۱۲۷۹)

در حواشی و داخل قلمدان نیز بعیار آرایش آقا اسماعیل صحنه‌های مختلفی از شیخ صنعان و دختر ترسا و مناظر گوناگون و تذهیب و سهم بندی استادانه بود که سزاوار تحسین بود. در کنارها و لبه‌های اطراف قلمدان،اشعاری بمناسبت نوشته شده بود که بذکر اشعار زیر قلمدان بسنده‌میشود

۱ــ من شرمنده از مسلمانی شدم آنجا،بگوشهای پنهان

۲ــ پیر پرسید کیست این،گفتم عاشقی بی قرار سرگردان

۳ــ گفت جامی دهیدش از می ناب کرچه ناخوانده باشد این مهمان

۴ــ ساقی آتش پرست آتش دست ریخت در ساقی آتش ارزان

۵ــ چون شنیدم نه عقل ماند و نه هوش سوخت هم کفر از او و هم ایمان

۶ــ مست افتادم و در آن مستی بزبانی که شرح آن نتوان

۷ــ این سخن می‌شنیدم از اعضاء هم حتی الورید و الشریان

۸ــ که یکی هست و هیچ نیست جز او وحده لا اله الاهو

۱۰ــ قلمدان کیانی پر کاری بود که بسان انواع دیگر آن،در وسط تصویر ناصرالدین شاه و رجال و درباریان‌دیده میشدند.در حواشی قلمدان تصاویری از پادشاهان افسانه‌ای ایران بنقل از شاهنامه با فخامت تمام نقش بسته بود. تمام جوانب قلمدان و حتی داخل آن،پر از نقش و نگار مختلف و در حاشیه بیرونی آن،شرفیابی ابراهیم ادهم به جمع درویشان بود . در دماغه داخل قلمدان تصویر خود نقاش با کلاه و عینک و لباس کرکی مخصوص‌که شبیه به تصویر چاپ شده داشت دیده میشد و رقم داشت : (اسمعیل نقاشباشی ۱۲۸۳)

۱۱ــ قلمدان رقم‌دار زیبائی دیدم که در وسط آن شیخ صنعان بحالت پریشان و وارفته‌ای در مقابل دختر ترسا ایستاده و جماعتی از ندیمان و علاقمندان زن و مرد،تماشاگر ماجرا بودند. در این ماجرا،جوانکی سورنا میزد و دو دختر پریروی زیبائی در کنار آن دیده میشدند.
در طرفین مدالیون‌ها،شیخ صنعان زمین افتاده،عده‌ای دور و بر او را گرفته به بحث و گفتگو مشغول بودند. حاشیه و اطراف و حتی داخل قلمدان نیز تصاویری از زنان و مردان ایرانی و فرنگی در البسه فاخر و رنگین داشت و رقم نقاش چنین بود : (کمترین اسمعیل نقاشباشی ۱۲۸۱)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۲ــ قلمدان چشم نوازی بود که متاسفانه بعلت نم دیدگی آبله‌گون شده و احتیاج به تعمیر داشت. در رویه قلمدان،صورتهای بسیار دلفریب زنان فرنگی نقش بسته بود که جلب نظر می‌نمود.تصاویر زمینه و اطراف قلمدان نیز دلچسب بود و رقم داشت.

(بر حسب فرمایش آقا میرزا حسن اتمام پذیرفت. عمل اسماعیل نقاش باشی ۱۲۷۸)

۱۳ــ جلد کتابی،مضبوط در کتابخانه گلستان است که حواشی تذهیب پرمغزی داشته و در وسط آن مجلس درس عرفا باستادی ارائه شده است.در این تصویر عرفانی،شمس تبریزی کتابها را توی حوض انداخته و دیگران به نجات آنها شتافته‌اند. حاشیه گیری و افق دور دست و منظره زیبای بیرون خانه،پخته و دلفریب بوده و رقم دارد. (رقم کمترین محمد اسماعیل نقاش باشی ۱۲۸۶)

۱۴ــ اثر دیگر،قلمدان زیبائی بود که تصاویر استادانه‌ای از جماعت مسیحیان و دختران زیبا روی ترسا داشت. حواشی اثر بتذهیب و طلاکاری پر آذین حاشیه گیری شده و دو کالسکه با اسبهای خوش تراش در صحنه دیده میشدند،رقم نقاش در قسمت کمره بالا چنین بود: مجموعه شماره ۵

(فرمایش وزیر جلالت مدار اعظم آقا میرزا ابوطالب دام اقباله العالی عمل محمد اسمعیل ۱۲۷۲)

۱۵ــ قلمدان زیبا و استادانه‌ای بود که در حراج گالری تک تهران بفروش رسید.

در این اثر روغنی‌ودر پنج مدالیون مختلف تصاویر پر حلاوت شیخ صنعان و دختر ترسا و عده‌ای از مریدان وکشیشان وسایرملازمان به‌مهارت تصویرشده‌ورقم داشت: (کمترین اسمعیل نقاشباشی ۱۲۸۱)

در حواشی‌اثر، مجالس مطبوعی از شیخ صنعان و تصویر پریرویان فرنگی و گل و مرغ و تذهیب داشت که بسیار پسندیده بود.

۱۶ــ اثر دیگر،جلد روغنی زیبای دیوان حافظ بود که در ۲۴ آپریل ۱۹۷۹ در حراج ساتبی لندن بفروش رسید. یکی از مجالس روی جلد،مباحثه دو شاعر شیرین زبان فارسی، نظامی و سعدی بود که در مقابل هم نشسته و بمذاکره و مشاعره مشغول بودند .چند مصاحب همراه و تنی چند از مستخدمان،در اطراف قرار گرفته و نظاره می‌نمایند.کناره صحنه به جدول بندی زیبا و گل و مرغ آرایش شده و رقم داشت: (رقم کمترین محمد اسمعیل نقاشباشی ۱۲۸۴)

۱۷ــ قاب آینه‌ای شیرین و زیبائی دیدم که طراحی فوق‌العاده داشت.

این اثر بدیع، صحنه‌ای از گردش دسته جمعی بود که زنان زیبا روی فرنگی سوار درشگه شده و به پیشواز شخص محترمی که گویا سفیر دولت خارجی است مشغول عزیمت میباشند. در درشگه عقبی نیز مرد و زنی که بهمراه آنها کودکی نیز دیده میشود،جا گرفته و باستقبال در آمده‌اند. در حوالی و یمین و یسار درشکه‌ها،مستخدمین و خدمه مخصوص به تک و پو افتاده و سربازان و گارد مخصوص نیز به پیشواز ایستاده‌اند.

در افق دورنقاشی، جزیره‌ای آباد و تپه‌های بلند و در کناره نیز قایق و کشتی کوچک دیده میشود. ودر زیر پای یکی از مستخدمین رقم دارد. (عمل اسمعیل ۱۲۷۴)

در حاشیه گوشه‌ها،چهار تصویر از زنان فرنگی با لباسها و آذین مخصوص نقاشی شده به گلهای گوناگون رنگارنگ و تذهیب و حاشیه سازی استادانه آرایش یافته است. تصویرشماره (۲۵)

۱۸ــ قلمدان پر کار و پر آذین کیانی دیگری که در حراج ساتبی ۱۳ اکتبر ۱۹۸۰ بفروش رسید. در این اثر گرانبها و در رویه آن در پنج مدالیون مختلف،تصاویری از پادشاهان و سرداران قدیمی ایران بنقل از شاهنامه نقش بسته و در مدالیون وسط،تصویر نشسته ناصرالدین شاه بروی تخت سلطنتی بود که با آرایش و شباهت تمام نقاشی شده و سپهسالار اعظم و سایر وزراء و رجال و شاهزادگان به نسبت و مقام منزلت در کنار وی ایستاده و یا نشسته بودند.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در بالا و پائین این مجلس نوشته بود :

به نزد شه،سپهسالار اعظم مه و خورشید،در یک برج توام

این قلمدان که تمام جوانب خارجی و داخلی آن پر زیب و آذین بود و به نیکوترین صورتی تذهیب وحاشیه بندی گشته بود ، باختصار معرفی میگردد .

در اطرف راست کناره که از دماغه قلمدان حساب میگردد چنین نوشته:

ای قلمدان نغز و نقش بدیع دل ستان،همچو گلستان بربیع

بعد در داخل سه مدالیون مختلف که در منظره اول آن،مجلس عشقبازی منوچهر را تصویر کرده،در کتیبه‌وسط مجلسین چنین نوشته است :

گلستانرا بهارآراید ازتودی‌پرگل‌بهارآید بهرباغ‌هنر،چه‌آوردی ازسپاهان به‌ری‌ره‌آوردی

در مجلس وسط،جلوس انوشیراوان عادل بروی تخت بود و قصه معروف زنی،که بعادت روزانه‌اش، توانسته است،گاو پر مهابت و سنگینی را بروی دوش گرفته و بحضور شاه آورد ، به استادی تصویر گشته است .

در مدالیون آخری این ردیف که همانا مجلس عشقبازی است،چنین نوشته است :

از تو در عین معنی است عیان صورت پیشدادیان و کیان

بر سر پری،بغره گردان مه منوچهر و مهر افریدن

در دماغه آخری این طرف زنی که به سلطان سنجر تظلم میکند چنین نوشته:

نقش کیخسرو است و کیکاوس زال و گودرز و گیو و رستم طوس

از این دماغه بطرف چپ قلمدان می‌رسیم که باز مجلس عشقبازی است و زنی در حالت دلباختگی خود را بآغوش شاه انداخته و حاضرین تماشاگر ماجرا می‌باشند . در مدالیون وسط نیز همان مجلس انوشیروان و ذکر داستان زن و گاو است که در طرف راست بصورتی دیگر نقش بسته و در کتیبه وسط این دو مجلس نوشته است :

دان فلک فر،مناظر بهرام هفت هر هفت کرده ماه تمام

بزم نوشیروان شیر شکار ذکر مادینه گاو و زال فکار

در طرف دیگر مجلس،چنین نوشته:

باز با کسری خجسته رسوم رازجغدان شوم و ویران بوم

داد اندوز مرزبان سنجر وان عجوز و زبان چون خنجر

در زیر بیرونی قلمدان نیز سه مجلس مختلف از هفت کنبد بهرام که اغلب بوس و کنار است بسان مجالس طرفین نقش یافته،در دوکتیبه جداگانه‌اشعاری‌که بیت‌آخرآن رقم نقاش‌است، درج‌گشته‌است .

باز جشنی بود،فریدونی گشته ضحاک سرکش خونی

صورت هفت کنبد بهرام وان پری‌پیکران سیم اندام

در طرف دیگر و در قرینه ابیات اولی،چنین نوشته :

در تو با زیب و فرنشان همه دلفریب این صور که جان همه

عین‌جان‌زین‌صورکه‌کرد سبیل ثانی اثنین مانی اسمعیل

حاشیه کنارهای کشو داخلی قلمدان نیز تصاویری نقش بسته و ابیاتی بمناسبت در آن درج گشته که از دست راست،بشرح آنها می‌پردازیم :

در کناره تصویر،شیری که بین دو دانشمند قرار گرفته نوشته است :

شیخ دانشور نشسته نزد پیر شیر گشته رام آن هر دو فقیر

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در مجلس کناره،شمس تبریزی کتابها را توی آب ریخته و دیگران به تعجب نظاره میکنند ، در بالا و پائین نوشته:

ریخت چون شمس آن کتب را اندر آب　　داد از اسرار عشق او در کتاب

در دماغه انتهائی قلمدان،تصویر زن با حجابی است که سوار اسب شده و چند شتر در اطراف دیده میشوند و نوشته:

چون تراشد تیغ سلمانی سرش　　آید از هر موی بوی عنبرش

در اطرف دیگر تصویر شیخی که بدعا مشغول بوده و یاران نظارهگر وی هستند،این ابیات درج شده:

در کنار دجله سلطان با یزید　　ماند تنها شیخ از جمع مرید

در مجلس دیگر،جماعتی شیخ را گرفته و می‌زنند و این اشعار نوشته شده:

آن مریدان کشته خونی بر　　با یزید آنجا نشسته بی گزند

در زیر کشو داخل قلمدان و در مجلس اول،شیخ روی شیری نشسته و بدست مار گرفته است.در کنارش قید شده است: (تصویرشماره (۱۲) (۱۳)

شیخ خرقان بود بر شیری سوار　　تازیانه بر کفش بودی زمار

در تصویر وسط جماعتی نشسته و ابراهیم ادهم در بغل مادر جایگرفته و چنین نوشته است:

دل مادر چو شد شادان و خرم　　بوصل روی ابراهیم ادهم

در قسمت آخر،ماهی‌ها سرشان از آب بیرون آمده و تمام آب‌ها برنگ طلائی است ، درحاشیه‌چنین نوشته:

ماهیان از بحر،بیرون کرده سر　　بر دهانشان،جمله سوزنهای زر

داخل کشو توئی قلمدان نیزپر از تصاویر زیبای شکار و مناظر مختلف است ، که در گوشه انتهائی آن در یک کادر بیضی شکلی تصویر خود نقاش ارائه شده و در بالا و پائین،این شعر درج گشته است:

یافت زیور،چو گلستان خلیل　　این قلمدان ز کلک اسمعیل

۱۹ــ دیگر از آثار ممتاز محمد اسمعیل که به قوی دستی انجام یافته، قاب آینه زیبائی است که در ۹ مجلس مختلف نقاشی شده و بسیار ستودنی است.شرح مجالس آن متضمن توصیف و تعاریف زیادی است که در این مختصر نمی‌گنجد.بدین دلیل به تشریح اختصاری آن بسنده میکنیم .

در مجلس اول‌وداخل آن،منظره سربازان روسی و ایرانی است که نزدیک شهری ، گویا ایروان ، منزل کرده و باستراحت نشستهاند . منظره برجهای‌روی شهر و آتش توپها از دور نمایان است:

در مجلس دوم‌وداخل قاب آینه،تصویر ناصرالدین شاه در کودکی است که روی زانوی تزار نشسته و در مقابل،امیر نظام و وزیر نظام افتخار حضور دارند،در طبقه پائینی عمارت،سر بازان و نگهبانان و ناظران و خیل اسبان و سایر مدعوین مجلس،دیده میشوند .

۳ــ صحنه سوم‌وداخل قاب آینه،منظره چادرهای سربازان و مستحفظین ایرانی و روسی است که بزیباترین وجهی نقاشی شده است .

۴ــ در صحنه بالای رویه آن،تصویر کلیسای معروف اچمیازین است که کشیش‌های مسیحی با لباسهای زربفت و رنگین مخصوص در صحن کلیسا قرارگرفته و جماعت زن و مرد فرنگی با لباسهای فاخر در رفت و آمد و مذاکره با هم دیگر دیده میشوند .

۵ــ در صحنه وسط رویه قاب آینه،منظره شهر و کلیسای معظمی است که با پل زیبائی به آن طرف وصل شده است . زن و مرد جوانی که سوار درشکه چهار اسبه شده با همراهان و دوستان‌عازم کلیسا میباشند .

۶ــ در مجلس پائینی رویه قاب آینه،مدعوین و عده‌ای زن و مرد خارجی مقابل‌میز بزرگ و پر آذینی که بانواع اطعمه و اشربه ایرانی آرایش یافتهاست ، بروی صندلی قرار گرفته و مشغول خوردن میباشند . خدمه‌های مخصوص‌سرگرم پذیرائی و مستحفظین اسبها،در بیرون بحفاظت آنها مشغول میباشند .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷ـ مجلس هفتم، نقاشی سمت بالای پشت قاب آینه است. در این مجلس، تزار روی اسب سفید سوار شده و دو شاهزاده خانم با لباسهای زیبای فرنگی سوار بر کالسکه میشوند.
مشایعت کنندگان روسی و ایرانی و چند توله سگ در کنار دیده میشوند. افق دورنمای شهر و قایق مسافر بری روی رودخانه جلوه دل انگیزی دارد در پشت سر تزار، رقم دارد.
(عمل کمترین اسمعیل ۱۲۷۰)
۸ـ مجلس هشتم یعنی وسط پشت قاب آینه تصویر سلطان عثمانی است که سوار بر اسب شده و جنگجویان و سربازان و فرماندهان قشون در کنار وی دیده می‌شوند چند عراده توپ در اطراف جلب نظر میکند.
۹ـ آخرین مجلس یعنی پائین پشت قاب آینه، رده منظم سربازان و فرماندهان است که باستراحت نشسته و توپها بطرف کشتی که در حال آمدن است آتش گشوده‌اند. کشتی بزرگ که چرخهای بزرگی دارد متقابلا" بطرف آنها شلیک میکند.
حاشیه گیری و تذهیب کنارههای قلمدان و مجالس متنوع آن بهمان شیوه آقا اسمعیل آذین گشته و پر حلاوت می‌باشد.
دو اثر ارزنده هنرمند، در موزه BERN HISTORICAL MUSEUM قرار گرفته که مشخصات و امتیازات هر دو اثر را B.W. ROBINSON در مجله JOURNAL OF PERSIAN STUDIES و کتاب آلمانی VON BOURCHARD BRENTINGES DIE ARABER مفصل یاد کرده است.
۲۰ـ دیگر از آثار نفیس آقا اسمعیل در این موزه، جعبه روغنی نفیسی بابعاد ۱۱/۶ × ۲۶/۳ × ۳۲/۳ سانتی‌متر است که بشماره ۷۱/۱۳ مضبوط میباشد.
در این اثر کم نظیر، مناظر مختلفی از جنگ هرات و ترکمنان باستادی نقاشی شده و فریبنده می‌باشد.
در رویه جعبه، منظره میدان جنگ هرات است که قشون و سربازان جنگی طرفین بمنازعه پرداخته و در حال نبرد می‌باشند. منظره شهر هرات و ساختمانها و گنبدها و منارههای مساجد و برج و با روی شهر از دور جلوه تابناکی دارد. محمد شاه بعیار فرماندهان، در وسط معرکه قرار گرفته و بنزاع مشغول است.
نمود خوش تراش اسبها و قیافه تنومند فیلهای جنگی و مناظر چادرها و سورسات جنگی طرفین و قشون منظم احتیاط ایرانی که هنوز فرمان حمله را دریافت نکرده‌اند، باستادی نقش بسته است.
آرایش و پرداخت صحنه جنگی و افق وسیع میدان رزم و ارائه تمام عوامل موجود در صحنه، بقدرت و خبرت تمام عریان گشته و رقم دارد. (اسمعیل نقاشباشی ۱۲۸۲)
در روبرو و باصطلاح پیشانی جعبه، صحنه صف آرائی قبل از شروع نبرد است که محمد شاه ایستاده و با رجال و فرماندهان جنگی صحبت میکند. خیل سواران و پیاده نظام جنگی در کناره صحنه بردیف قرار گرفته و در مقابل، توپهای سنگین است که با خدمه مخصوص آماده حمله می‌باشند.
در گوشه سمت چپ، دو اسب سلطنتی، در جمع سایر رزم آوران جنگی دیده میشوند. در دو کتیبه کوچک بزیر تصویر نوشته شده:
(تصویر صف آرائی کردن محمد شاه قاجار طاب ثراه)
تصویر پشت جعبه، محاربه ایرانیان در غوریان است که در زیر صفحه نوشته:
(تصویر جنگ محمد شاه قاجار طاب ثراه در غوریان)
در این نبرد دو لشکر متخاصم بهم تاخته و بجنگ و گریز مشغولند، افق دور وساختمانهای زیبای شهر دیده میشود. خیل اسبان جنگی و نبرد دلیرانه آرتش ایران به شیوائی مجسم شده و گرد و خاک غلیظی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

فضای میدان را فرا گرفته است. در گوشه چپ، محمد شاه سوار بر اسب سفید شده و بهمراهی فرماندهان جنگی نظاره‌گر میدان نبرد است.
ردیف‌های مجهز سواران و افسران احتیاط که بانتظار فرمان پادشاه ایستاده‌اند، جلوه خاصی دارد زیبائی و عظمت تابناک صحنه رزمی بدیع و شایان تحسین است.
تصویر طرفین جعبه، نبرد با ترکمنان یاغی شهر گرگان است. در طرف راست جعبه، ترسیم میدان منازعه است که اسرای دست بسته ترکمنان را بحضور محمد شاه آورده و شاه قاجار باشاره و عتاب با آنها صحبت میکند. منظره رزمی و جماعت درگیر در منازعه و صفوف منظم ارتش ایران وارسته است، در ۱۲ بیت مختلف که ما وقع صحنه میباشد، این اشعار نوشته شده است.
در سمت چپ نیزه‌همان میدان رزم ترکمنان است که سرهای بریده زیادی پیش پای محمد شاه ریخته و عده زیادی اسرای دست بسته در پیش محمد شاه بانتظار سرنوشت ایستاده‌اند.
فرماندهان و رجال و شاهزادگان شرفیاب حضورند و جنگ و گریز و رشادت سربازان ایرانی در تمام نقاط میدان رزم به استادی نقش بسته و بسیاق منظره دست راست، اشعاری هم در این صحنه کتابت شده که چنین می‌باشد.
تصویر چپ جعبه:

۱ــ چو شهریار جوان خواست نظم دولت و دین ۲ــ کمربست به نظم جهان، سپه سالار
۳ــ سپه کشید و در فتنه بست و قلعه گشاد ۴ــ نماند فتنه‌وآشوب در بلاد و دیار
۵ــ به چشم ترکمنان، تنگ شد زمانه چنان ۶ــ که‌راه‌دم‌زدن آنجا (ناخوانا) پاک‌شده
۷ــ بسوخت آنکه ز آثار حق (ناخوانا) ۸ــ که‌برنیارد ازاین‌پس، درخت‌حنظل بار
۹ــ ز پیش آب و ز پس آتش، این عجب باشد ۱۰ــ کز آن میانه کسی زنده‌جان برد، بکنار
۱۱ــ بدشت گرگان، گرگان آدمی خوارند ۱۲ــ نعوذ بالله، از آشوب گرگ آدم خوار

تصویر دست راست جعبه:

۱ــ اگر شجر بنشانی در آن زمین، تا حشر ۲ــ سر بریده شود، برگ و بار آن اشجار
۳ــ بدفع گرگان، شیری چنین همی باید ۴ــ که شرزه شیر ز شمشیر او کند زنهار
۵ــ چنین هژبر بباید، بدفع گرگ دمان ۶ــ چنین ز مرد بباید به جذب دیده‌دمار
۷ــ چنین امیر بباید، بکارهای چنان ۸ــ چنین نهنگ بباید، به قلزم و خار
۹ــ زبخت شاه، بود این خجسته‌فتح‌بزرگ ۱۰ــ (ناخوانا پاک شده)
۱۱ــ هزار ملک مسخر کند، بدولت شاه ۱۲ــ(پاک شده) سپه سالار

کنارهها و آذین بندی زیبای اطراف مجالس، زیبا و پر مهارت می‌باشد.
در گوشه هر صحنه، دسته گلهائی بزیبائی تمام آرایش یافته و ستودنی است. این جعبه در نوع خود از بهترین کارهای آقا اسمعیل بوده و بسیار چشم نواز می‌باشد.
۲۱ــ از آثار محمد اسماعیل در موزه BERN HISTORICAL MUSEUM
قاب آینه نمره ۷۳/۱۳ در اندازه ۱۷/۳ × ۲۷ سانتی متر است که در حقیقت آخرین اثر تاریخ‌دار آقا اسماعیل میباشد. در رویه قاب آینه و در داخل یک مدالیون بیضی شکل بزرگ، تصویر نشسته محمد شاه بروی تخت سلطنتی است. که با آرایش لباس و کلاه پادشاهی دوزانو نشسته و ناصرالدین میرزا و وزراء و رجال و مشاهیر مملکتی در اطراف وی جا گرفته‌اند. حاشیه و کناره تصویر پر گل و تذهیب بوده و به نیکوترین وجهی آذین گشته است، در طرف دیگر، شمایل مولا علی علیه السلام در کمال فخامت و صلابت تصویر شده و در دو مدالیون کوچکتر پائینی حسنین قرار گرفته‌اند.
فرشتگان زیبا ، در هیبت دختران پر آذین در بالا سر حضرت و در کنارهها قرار گرفته و اشعاری در

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

کتیبه‌های کناره جدول نوشته شده که چنین می‌باشد :

۱ــ صورت شیر حق،ولی خداست ۲ــ یا که آئینه خدای نماست
۳ــ دید چون عقل،نقش روی علی ۴ــ گفت آینه جمال خداست
۵ــ مظهر نورحق،جمال علی است ۶ــ واندر او سرصنع حق،پیداست
۷ــ آنکه از پرتو شمایل او ۸ــ جرم خورشید را فروغ و ضیاست
۹ــ باعث خلقت زمان و زمین ۱۰ــ نقشبند نقوش ارض و سماست
۱۱ــ ذات او گرچه نیست ذات خدای ۱۲ــ لیک این درّ پاک،از آن دریاست
۱۳ــ گرد نعلین قنبرش ز شرف ۱۴ــ روشنی بخش دیده حور است
۱۵ــ ذوالفقاش بدست اژدر در ۱۶ــ همچو،در چنگ شیر،اژدرها است
۱۷ــ دیده بخت شاه ناصر دین ۱۸ــ تا که بر این شمایل زیباست
۱۹ــ جاودان از جمال دولت او ۲۰ــ چشم بد دور و کور و نابیناست

رقم نقاش داخل ترنجی در پائین صفحه دیده میشود که چنین است :
(محمد اسمعیل نقاشباشی ۱۲۸۸)

۲۲ــ گو اینکه تمام مایه‌های تصاویر روغنی بآبرنگ می‌باشد ولی آثار آبرنگی محمد اسمعیل فوق‌العاده اندک بوده و بیش از سه اثر آبرنگی رقم‌دار،اثر دیگری از او ندیده‌ام . یکی از این تصاویر،صورت یوحنای معروف بود که بهمان شکل و قیافه و حالت بهت و حیران نقاشی شده و رقم داشت :
(عمل کمترین اسماعیل نقاشباشی) مجموعه شماره ۱

۲۳ــ دیگر شمایل زیبا واستادانه‌ای در زمینه سفید بود و رقم داشت : (رقم اسمعیل نقاشباشی ۱۲۸۱)

۲۴ــ سومین اثر آبرنگی محمد اسماعیل که پرداز پر قدرت داشت،تصویر محمد تقی خان پیشخدمت بود که کلاه و ریش توپی و یقه بلند لباس چشم نواز و پرداز صورت در منتها درجه بود و رقم داشت.
(مقرب الخاقان محمد تقی خان پیشخدمت شاهنشاه روحنا فداه عمل اسماعیل)
اندازه ۳۵ × ۴۰ سانتی متر

۲۵ــ دیگرتصویر آبرنگی ناصرالدین شاه در بریتیش‌میوزیوم بارقم : (کمترین خانزاد اسماعیل ۱۲۷۰)

۲۶ــ دیگر از آثار ارزنده و بی همتای آقا اسمعیل،۲ گرده قاب آینه و قلمدان ، در مجموعه نگارنده است که از هر حیث پر ارزش و قابل توجه است .

یکی از آنهاگرده مجلس مهمانی مجلل و با شکوهی است که در اغلب آثار آقا اسمعیل ارائه و تصویر شده است . دیگر،گرده رویه قلمدانی است که مجلس شادی آور عروسی را به نحو استادانه‌ای سوزنی کرده و در قالب رویه قلمدان،گرده کاری کرده است . تصویر شماره (۲۴) و (۱۵)

۱۳۰ــ اسماعیل آشتیانی

. فرزند شیخ مرتضی آشتیانی و از شاگردان پر استعداد کمال الملک معروف بود . این هنرمند در چهره سازی و انتخاب رنگها مهارت داشت و آثار گوناگونی نیز بیادگار دارد .

در کاتالوگ گالری مهر شاه بمناسبت نمایشگاه آثار کمال الملک و شاگردانش که مقداری از آثار خود نقاش نیز بنمایش بود ، احوال مستند استاد نامی خود را به بهترین وجهی ارائه داده که شایان توجه بود . استاد آشتیانی در شعر نیز دست داشت و شعله تخلص مینمود .

از آثار ارزنده نقاش،تابلوی خواب درویش و چند تصویر از چهره هنرمند است که در نوع خود بسیار استادانه میباشند .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۳۱ـ اسماعیل جلایر بن حاجی محمد زمان

اسماعیل جلایر فرزند حاجی زمان خان از نقاشان طراز اول دوره ناصری بود و در تصویر و چهره پردازی دست پر مهارت داشت،اونقاشی را در مدرسه دارالفنون و زیر نظر زبده‌ترین استادان زمان یاد گرفته و در حد خود استادی تام العیارشدهبوندوستعلی معیر از رجال عصر ناصری درباره وی چنین مینویسد: ناصرالدین شاه سالی یکبار ببازدید مدرسه دارالفنون میرفت و شاگردان در حضورش از رشته‌های مختلف امتحان میدادند.یکی از روزها،شاهزاده علیقلی میرزااعتضادالسلطنه وزیر علوم آقا میرزا اسماعیل نقاش معروف به جلایر را که مردی بسیار خوشرو و شوخ طبع و در فن پرداز و کپی استادبود،با پرده بزرگی که از شاه و جمعی از وزراء ساخته بود بحضور آورد.شاه پس از آنکه مدتی دراز به پرده نگریسته و تعجب بسیار کرد، اعتضاد السلطنه پیش رفته،شرحی مبنی بر استعداد و قابلیت آقای جلایر ایراد نمود و در پایان مطلب عرضه داشت، اما افسوس که ..... جلایر مجال اتمام سخن را بشاهزاده نداده تعظیمی نمود و عرض کرد، هشتاد تومان هم‌مقروض است،در صورتیکه چون میرزا اسماعیل عادت بافیون داشت،اعتضاد السلطنه میخواست بگوید که افسوس تریاک میکشد. شاه را هوش و گفته جلایر پسند افتاد و پانصد تومان انعام مرحمت فرمود.

جلایر در اغلب رشته‌های هنری،از قبیل آبرنگ و سیاه قلم و نقطه پرداز وشبیه سازی پر استعداد بود و در نقاشی‌های رنگ و روغنی و قلمدان سازی نیز دست پر مهارت داشت.

عمده آثار شیوای جلایر،بسبک خاص سیاه قلمی خود که پرده سبک رنگ سفیدی را در بطن سیاهی سایه‌ها جلوه‌گر میکرده انجام یافته و در نوع خود متمایز گشته است. در این زمینه معیر الممالک چنین مینویسد:

> فن‌او شبیه سازی وپرداز بود وگاه دورنمائی از روی طبیعت میساخت. رنگهای نسبة زنده وتازه بکار میبرد عکسها وگراورهای بی‌رنگ رانیز باپرداز رنگ آمیزی میکرد ونیکواز عهده برمیآمد. هروقت دعوی‌داشت بر سبیل تمریح ازخط خوشنویسان مشهورتقلید میکرد. بدین‌معنی که بامداد کلماترا بمشق میکرد وبعد آنرا بوسیلهٔ قلم‌مو ورنگ میپرداخت. روزی قطعه‌ای‌را که‌ازشعر معروف‌سعدی (بنی‌آدمی شکمداله نی آخر) بخط جلی تهیه کرده بود نزد پدرم‌آورده گفت: جناب‌خان ملاحظه بفرمائید که میرو خطاطان دیگر را خیط کرده‌ام؛ براستی در ظاهر چنین مینمود ولی‌در واقع بجای قلم قلم‌مو وبجای مرکب رنگ بکار رفته بود.
>
> در زمانی که شاهزادهٔ اعتضادالسلطنه وزارت علوم را برعهده داشت آقا میرزا اسمعیل جلایردرمدرسهٔ دارالفنون صاحب کارگاه بود. هم‌پرده میپرداخت وهم‌شاگردان را تعلیم نقاشی میداد.

جلایر آثار رنگ و روغنی خود را با رنگهای شاد و زنده تصویر مینمود و بعضی اوقات از رنگ سیاه و سفید استفاده می‌جست و رنگ و روغن را بسیاق سیاه قلم جلوه‌گر می‌ساخت،او زمینه آثار خود را با گل و برگهای شاد و زنده و ابتکار مخصوص پر کرده و جلوه اثر را دوچندان مینمود.

بیشترین و ممتازترین اثر او شمایل‌های گوناگون بود که در اندازه و سبکهای مختلف ارائه شده بود.

در زمینه ایمان و اعتقاد باطنی به مولای متقیان علی علیه السلام،ارادت خالصانه داشته و اغلب

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

موضوعات هنری را از بین اقطاب و اخوان صفا و قلندران پاکباخته انتخاب و ترسیم مینمود.
میرزا اسماعیل اغلب آثار ناخواسته خود را که مورد دلخواهش نبود پاره کرده دور می‌انداخت.
شادروان فتحی در مجله شماره ۵۹ مجله نگین سال ۱۳۴۹ در این مورد چنین مینویسد:
«چون مرحوم اتابک وسواس جلایر را در مورد پاره کردن‌نقاشی‌ها می‌شنود، او را بپارک خود دعوت کرده و بعنوان مهمان از او پذیرائی مینماید و به نوکران خود دستور میدهد که اگر استاد موقعیکه نقاشی خود را بعلت دلخواه نبودنش به جلو و عقب می‌برد و در حال‌خیره‌شدن‌استغورا "کار را از جلوش بردارند و دیگر پس ندهند، بدین وسیله موفق میشوند تعداد کمی از کارهای او را از خطر نابودی نجات بدهند»
جلایر خط نستعلیق را خوش مینوشت و از روی خطوط میرزا غلامرضا خوش نویس باشی مشق کرده با قلم مو نقاشی میکرد. در یکی از آثار موجود در مجموعه نگارنده که به لاتین امضاء کرده معلوم میدارد در کتابت لاتین نیز دست داشته است. جلایر در هیچ یک از آثار خود بغیر از دواثر، تاریخ قید نکرده و بدین جهت سنوات فعالیت هنری وی نامعلوم مانده است. ولی آنچه از آثار باقی مانده وی معلوم میگردد، نشان میدهد که جلایر در دوره سلطنت ناصرالدین شاه در هنر خود درخشیده و بین سالهای ۱۲۸۵ الی ۱۲۹۰ وفات یافته است (تصویر شماره (۱۷) جلایر وروستان.)
از آثار اصیل و فراوان وی دیده‌ام:
۱ــ مجلس چای خوری مفصل و تماشائی بود که بسان قصه معروف یوسف و زلیخا تصویر شده بود. در این مجلس شاد و پر مسرت، همه زنان و دختران حاضر بصحنه با پوشش تمام عیار ایرانی از قبیل شلیته و نیم تنه و چارقد و جوراب بلند ملبس بوده و خود را بشیوه زمان آراسته بودند.
در این اثر که در حقیقت مجلس یوسف و زلیخا بسبک خاص جلایر بود، ده دوشیزه جوان و دلربا و یک پسر بقیافه یوسف دیده میشدند.
یوسف با حالتی پر تمنا و شرمساری دست دراز کرده و صراحی شراب را از دست زلیخا دریافت میکند. زلیخا که تمام عیار به لباس پریرویان افسانه‌ای ملبس است، کلاه مرصع زیبائی بسر گذاشته و زلفهای خود را از زیر کلاه بیرون ریخته و با حالتی عاشقانه صراحی را بدست یوسف میدهد، شلیته دو طبقه‌ای و چین دار زلیخا و همچنین ساق بلند زیبایش جلوه خاصی دارد. باقی دختران که زیبائی افسانه‌ای داشته و بهمان عیار زمان، لباس پوشیده‌اند بخوردن چای مشغولند.
سرپرست دختران که چادر مشکی به زیر چارقد دارد قلیان میکشد و زیبا روی دیگری در سمت راست تار مینوازد. زمینه و افق دور تابلو، باغ پر درخت و پر گل و برگی است که بسبک خاص جلایر نقاشی شده و دلنواز می‌باشد. در وسط مجلس، سماوری با قوری سفید و تمام سورسات چایخوری از قبیل فنجان و نعلبکی و قندان پرقند نقاشی شده و در اطراف وی سینی‌های پر از نارنج و انار و گلابی و خیار سبز و هندوانه دیده میشود که باستادی تمام تصویر گشته و بخط زیبای نستعلیق رقم گذاشته:
اسمعیل ــ (غرض نقشی است کز ما باز ماند)
اصل این تابلو در موزه ویکتوریا آلبرت لندن میباشد. تصویر شماره (۲۲)
۲ــ اثر دیگر، دو تابلوی زیبا بخط نستعلیق استادانه شش دانگ دیدم که نام و القاب و تعاریف امین السلطان اتابک بود، زمینه هر دو اثر بسیاق انحصاری نقاش از گل و برگ و گیاهان افشان پر شده و در بعضی جاها صورت انسان و حیوان نیز علاوه گشته بود. هردو اثر بخط زیبا رقم داشت: (اسماعیل)
۳ــ آبرنگ دیگر، شمایل آبرنگ تیرهای کمرنگ فوق العاده بود که در وسط، حضرت امیرالمومنین علی علیه السلام با حسنین نشسته و زمینه نقاشی نیز بطرز افسانه‌ای پر حالتی، از گل و برگ و درخت بسان سبک خاص نقاش آرایش شده بود و بخط نستعلیق زیبا رقم داشت. مجموعه شماره ۱

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(رقم کمترین فدویان اسمعیل جلایر)

۴ـ دیگر، تصویر زیبا و زنانه نورعلیشاه بود که با کلاه و لباس درویشی روی تخته پوستی دو زانو نشسته است. این اثر که در موزه کاخ گلستان مضبوط است، رقم دارد: (راقمه الحقیر اسمعیل)

۵ـ اثر دیگر هنرمند، تصویر زیبا و زنانه نور علیشاه در موزه هنرهای تزیینی تهران است که نور علیشاه در وسط باغ پر گل و ریحانی نشسته و عصای مرصع خود را بدست گرفته است. او کلاه مخصوص درویشی بسرگذاشته و زلفهای خود را بروی گردن ریخته است. این اثر زیبا رقم دارد. (اسمعیل)

۶ـ اثر ممتاز دیگر هنرمند، تصویر رنگ و روغنی شمایل زیبا و استادانه‌ای که حضرت علی علیه السلام در وسط نشسته و حسنین در اطراف وی قرار گرفته‌اند. قنبر معروف و یکی از صحابه نزدیک پیغمبر باحترام در پشت سر ایستاده‌اند.

این اثر با رنگ ملایم سفید و مشکی در هم نقاشی شده و بخط نستعلیق زیبا رقم داشت: (اسمعیل)

۷ـ تابلوئی که تلفیق خط و نقاشی بود، در موزه هنرهای تزیینی تهران دیدم که اندازه‌ای در حدود ۵۰ × ۸۰ سانتیمتر داشت. دراین تابلو که هنر خط را به شیوائی تمام با نقاشی تلفیق کرده بود، دو بیت از اشعار سعدی بود. این اشعار که در چهار سهم و بخط نستعلیق ششدانگ کتیبه‌ای زیبا تحریر شده کلا" از نقره ناب بود. در سطر اول عبارت (هنر بچشم عداوت) بچشم میخورد که در سمت راست آن منظره قهوه‌خانه و بساط سماور و قوری و سایر متعلقات بود که مشتریان در اطراف وی قرار گرفته‌بودندو در قسمت بالای خط، زنی تار می‌نوازد و زن دیگری در کنار نشسته و بآهنگ آن گوش میکند. در سمت چپ، مجلس عیش و طربی است که زنان دور هم نشسته و ببازده گساری مشغولند. سطر دوم که عبارت (بزرگتر عیب است) باستادی تحریر شده و در قسمت چپ بالای آن، مجلس باشکوه زورخانه است که جماعتی از ورزشکاران به میل بازی و چرخش و شنا بروی تخته سرگرمند. در پائین نقاشی، مجلس چایخوران و بحث مشتریان است که باستادی ترسیم گشته است.

در سطر سوم، عبارت (گل است سعدی و در چشم) بچشم میخورد که بهمان شیوه بالا کتابت شده و زن و مردی روبروی هم نشسته و بمنازعه و گرفت و گیر شیر و آهو که در قسمت چپ تابلو نقاشی شده نظاره مینمایند.

آخرین سطر که عبارت (دشمنان خار است) بعنوان ختم مقال نوشته شده، در زیر آن، دو نفر شکارچی بخیل حیوانات و درندگان که در صحنه شکار دیده میشوند نظر انداخته و برای شکار آنان کمین کرده‌اند. رقم نقاش بخط زیبای نستعلیق چنین است:

(هوالعزیز الوهاب حسب الفرمایش سرکار رافت مدار آقای محترم حاجی میرزا عبدالوهاب تاجر از روی خط استاد الاساتید در عهد دولت ابد مدت شاهنشاه جمجاه ناصرالدین شاه آقای آقا میرزا غلام رضای خوش نویس باشی نقل شد.) (عمل اسمعیل جلایر)

۸ـ تصویر رنگ و روغنی میرزا حسین خان سپه سالار بروی اسب است که باندازه تقریبی ۷۵ × ۹۰ سانتی‌متر میباشد. در این اثر استادانه، صورت تصویر را در شیوه امپرسیونیسم و با تکه رنگهای گوناگون تصویر کرده و از پرداز همیشگی خبری نیست.

سپهسالار کلاه پوستی بسر گذاشته و ریش و سبیل کم پشت دارد. مدالها و پاگونها و یراق و ملیله دوزی اطراف لباس بطرز بارزی ارائه شده و حمایل سبز رنگش بزیر مدالها مستور مانده است. اسب در نهایت استواری نقاشی شده و پیچش عضلات زیبای حیوان، بنحو بارزی نمودار گشته است. در افق تابلو، بغیر از تصویر نیلگون هوا که مختصر ابری ترسیم شده، زمین خاکی با گلهای رنگارنگ و علفهای هرز ووحشی و قدری دورتر، منظره درختان باغ و چند کلبه دهقانی به نیکوترین آرایشی تصویر شده و رقم دارد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(عمل نقاش دولت علیه ایران اسمعیل بن المرحوم حاج زمان خان جلایر)

۹ـ سیاه‌قلم پرداز ناصرالدین‌شاه بروی اسب با رقم اسمعیل بدون تاریخ. موزه هنرهای تزیینی تهران

۱۰ـ تصویر رنگ و روغنی (ذبح اسمعیل)،در سیاه قلم و ابعاد تقریبی ۱۲۰ × ۲۲۰ سانتی‌متر مضبوط در موزه هنرهای تزئینی. در این اثر ارزنده،حضرت ابراهیم و اسماعیل و سایر ملائکه‌ها بطرز زیبائی نقاشی شده و قوچ مرحمتی نازل شده از درگاه باریتعالی،در زمینه پر گل و برگ درخت،جلوه خاصی به اثر بخشیده است.

۱۱ـ تصویر رنگ و روغنی سیاه و سفید (ذبح اسماعیل) که مختصر آبی کمرنگی بآن علاوه شده جلوه آنرا روحانی‌تر کرده است. در این تابلو،حضرت ابراهیم و اسمعیل و خیل ملائکه‌ها در کمال دلربائی و استادی نقاشی شده و رقم دارد. (اسمعیل)

۱۲ـ تصویر رنگ و روغنی ذبح اسماعیل در ابعاد بزرگتر است که صورتها و آرایش حضرت اسماعیل و ابراهیم و جماعت ملائکه‌ها باستادی نقش بسته و رقم اسماعیل دارد. مجموعه نگارنده.

۱۳ـ تصویر آبرنگی ناصرالدین شاه است که بروی صندلی نشسته و کلاه جیقه‌ای پردار سلطنتی بسر گذاشته است. نیم تنه ساده ترمه‌ای قرمز بتن کرده و گردن بند مرواریدی گرانبها آویزان نموده و حمایل آبی خوشرنگی بروی لباسهای زیری انداخته است. نشان اقدس خورشیدی و کمربند الماس نشان وی از زیر لباسها جلوه‌گر است. شمشیر مرصع زیبا بروی دو پا قرار داده و شلوار سیاه و جورابهای آبی بپا کرده و رقم دارد.

(رقم اسمعیل جلایر سلخ ربیع الثانی سنه ۱۲۷۹)

۱۴ـ تصویر رنگ و روغنی اتابک امین السلطان است که روی صندلی نشسته و لباس ترمه‌ای آویزه‌دار منگوله‌ای قفقازی بتن کرده است. حواشی لباس مروارید دوزی شده و نشان جواهر نگار تمثال ناصری بسینه آویخته است.

ارائه منبت کاری کلاسیک سبک فرانسوی صندلی و پارچه‌های آبی سیر آن و گلدان پر گل چینی و معجرهای چوبی و کاشی‌های آبی صیقل یافته اطاق و تصویر فرش اطاق استادانه است.

در افق دور و در فضای آبی خوشرنگش،درختان نارنج و ترنج و میوه‌های دیگر نقاشی شده و بخط نستعلیق مشکی مخصوصی که گرده سفیدی در اطراف دارد چنین نوشته است.

فیض روح القدس ار یاد مدد فرماید دیگران هم بکنند آنچه مسیحا می‌کرد

در زمینه باغ و بین گل و گیاه و درختان،شیر و خورشیدی شمشیر بدست نقاشی شده و روی شیر بخط نستعلیق کلمه (زمامداری) و در زیر آن نوشته شده:

(این فرد شعر حافظ فیض روح القدس ازروی خط حضرت مستطاب اجل امجد ارفع جناب امین السلطان روحی فداه نوشته شد. همین قطعه تصویر از روی آن چهره مشق شده است)

۱۵ـ از آثار رقم‌دار قلمدانی جلایر که بسال ۱۹۷۸ در حراج ساتبی لندن بمبلغ گزافی فروش رفت، قلمدان نفیسی بود که مقداری از آن،توسط مرحوم محمد حسن خان نقاش لال افشار تهیه شده و مابقی آن بدست اسماعیل جلایر اتمام یافته است.

در صحنه‌ای از قلمدان،منظره پر گل و بوته‌ای بسان باغ پر طراوت و دلنوازی ارائه شده و دو دختر زیبای ایرانی در وسط آن جلوه‌گر گشته‌اند. در بین خرمن گلها،بخط زیبای نستعلیق چنین نوشته‌است:

(این قلمدان معروف کار مرحوم نقاشباشی لال است که دو صفحه بهشت و دوزخ و جنگ ناپلئون کار آن مرحوم است و باقی آن ناتمام مانده بود. باقی مانده را که جنگ هرات است با این صفحه و بعضی فقرات دیگر باتمام رسانید. راقمه العبد المصور المذکور فی یوم یکشنبه هشت شعبان ۱۲۹۶)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بطوریکه اسماعیل جلایر نوشته،رویه آن،منظره بهشت و دوزخ و ترازوی عدل الهی است و در طرفی از کناره‌ها صحنه جنگ ناپلئون است . قسمت دیگر که واقعه‌ای از جنگ هرات است و بدست اسماعیل جلایر انجام یافته ، صحنه کارزار طرفین است که با آرایش جنگی،روبروی هم ایستاده و در پیشاپیش ارتش ایران محمد شاه و حاج‌میرزا آقاسی‌و سایر امرای لشگر دیده میشوند . این قلمدان در نوع خود از نفایس هنری زمان بوده و بی نظیر می‌باشد .

۱۶ــ دیگر اثر شبیه سازی جلایر،تصویر غلامرضا خان ندیم باشی است که با لباس و کلاه دوره قاجاری نقاشی شده و در زمینه درخت و برگ و میوه‌های مختلفی از قبیل سیب و گلابی به استادی تصویر گشته است .

۱۷ــ چند آثار بنوشته شادروان نصرة‌اله فتحی در مجله نگین شماره ۱۹ سال ۱۳۴۹ .

۱ــ شمایل سیاه قلم حضرت امیر و حسنین و ابوذر غفاری .

۲ــ صورت سیاه قلم پرداز،مشتاقعلی شاه‌کرمانی درحال‌نشسته‌وقلیان بدست بابعاد ۱۱/۵ × ۱۸/۵ سانتیمتر

۳ــ صورت سیاه قلم پرداز،باباطاهر در حال نشسته با همان قطع

۴ــ صورت سیاه قلم باباطاهر عریان،با همان قطع بفکر فرو رفته و زانو در آغوش کشیده .

۵ــ صورت سیاه قلم پرداز،میرزا هدایت وزیر دفتر به قطع ۹ × ۱۵۹۵ سانتی‌متر .

۶ــ صورت سیاه قلم پرداز ناصرالدین شاه در سن جوانی ایستاده با کلاه مشکی نوک تیز بقطع ۱۴ × ۱۷ سانتی‌متر

۷ــ صورت سیاه قلم‌وپرداز یک نفر کلاهدوز،با دستگاه کلاه مالی بقطع ۱۴ × ۷۱ سانتی‌متر .

۸ــ تابلورنگ وروغنی‌بزم ماشاالله بیک‌نام که‌مجلس‌عیشی‌است‌بامطربی‌چند بقطع ۱۹/۵×۳۱/۵ سانت .

۱۸ــ تصویر سیاه قلم اقطاب صوفیان بشرح ذیل‌شیخ شمس الدین تبریزی ــ اوحدی شیخ سلطان با یزید ــ سید معصوم علی شاه ــ نور علی شاه ــ مشتاق کرمانی ــ باباطاهر عریان ، با رقم اسمعیل جلایر ابن الحاجی زمان خان (کتابخانه گلستان تهران)

۱۹ــ از آثار زیبای منظره سازی و رنگ و روغنی وی از روی طبیعت،منظره چند درخت تکیده کم برگ است که در جمع گیاهان خودرو و در کنار جوی آبی روان نقاشی شده است . در این تصویر تپه و ماهور و فضای باز آسمان و افق زیبای آن بزیبائی تصویر شده و بخط لاتین رقم دارد :

E_Djalayer موجود در مجموعهٔ نگارنده

۱۳۲ــ اسماعیل خوئی- الله‌قولی

درویش اهل خوی بود و در نقاشی دست داشت .

از آثار رقم‌دار وی دیده‌ام :

۱ــ تصویر اول،شمایل علی علیه السلام به آبرنگ بود که حضرت در وسط نشسته و امام حسن و امام حسین علیه السلام در اطراف وی قرار گرفته‌اند . رقم داشت :

(عمل کمترین اسماعیل خوئی اله قولی ۱۳۰۱)

دیگر اثر هنرمند که آن نیز شمایل مولای متقیان و اصحاب نزدیک بود ، تصویری شیرین قلم بود و رقم داشت :

(انا العبد الخوئی اقل المشایخ استاد الله قولی فی شهر شوال سنه ۱۳۰۳)

۱۳۳ــ اسماعیل سیاه-حکاک

حکاک و نگین تراش معروف دوره ناصری و به اسماعیل سیاه معروف بود . او از سال ۱۲۶۰ الی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۲۸۰ هـ.ق. بشغل حکاکی و نگین تراشی اشتغال داشته و بهترین و زیباترین آثار نگین تراشی این زمان،اثر دست این هنرمند معروف میباشد.

۱۳۴ــ اسماعیل کاشانی

اهل کاشان و از استادان نقش آفرین بروی پارچهها بود،از آثار نفیس و رقم دار این هنرمند،علم پارچهای زیبائی که در وسط آن (سوره اذا جاء نصراله .....) به شیواترین خطی بافته شده و رقم داشت: (عمل العبد اسماعیل کاشانی)

در حاشیه ترنج،این بیت اشعار تاریخ‌دار بچشم میخورد که نوشته بود:

رایت فتح ابد گردید تاریخ شروع رایت نصر من الله بهر اتمامش علم

۱۱۰۶ ۱۱۰۷

معلوم است که بافت و تهیه علم، بمدت یکسال طول کشیده و بدست هنرمند،آرایش یافته است.

۱۳۵ــ اسمعیل موسوی

قلمدان ساز دوره ناصری و پیرو شیوه آقا ابراهیم و صنیع همایون بود. در تنها اثر رقم‌دار وی که تاحدی بزرگتر از اندازه قلمدان‌های عادی بود، تصویر درویشی،با کلاه و لباس مخصوص بود که ریش و سبیل پرپشت داشت.

دورنمای پشت تصویر،منظره خانه و دشت و دمن بود که بزیبائی رسم شده و در زمینه آن،جماعتی‌از زنان زیبا و پیر زنی که دو کودک را مراقبت مینماید،دیده میشوند.

حواشی و دماغه قلمدان نیز،مجالس متنوع شکار و جنگل پر درخت،و تصاویری از حیوانات جنگلی داشت و رقم نقاش چنین بود: (رقم اسمعیل الموسوی)

۱۳۶ــ اسمعیل میرزا

چهارمین فرزند از پنج پسر کیکاوس میرزا است که در زمان سلطنت محمد شاه قاجار تولد یافته و به هنر تصویر سازی علاقمند بوده است.

از آثار رقم‌دار این هنرمند، قلمدان ابری خوبی دیدم که در رویه آن تصویر زنان طناز و زیبائی نقش بسته که همه لباس فرنگی پوشیده بودند و رقم داشت: (اسمعیل میرزا)

دیگر اثر هنرمند،تصویر آبرنگی جوانی در قیافه هندی بود که حواشی مذهب و تشعیر استادانه داشت و رقم آن چنین بود: (اسمعیل میرزا)

۱۳۷ــ اشرف بن محمد یوسف ــ بن محمد زمان بن حاج یوسف قمی

در یکی از مرقعات کتابخانه گلستان (تهران) تصویر پرندگانی از قبیل قرقاول و کبوتر و لکلک و مجموعهای از گلهای الوان ارائه شده که بدست استاد پر مهارتی تصویر شده و رقم داشت:

(هو ــ به رقم اقل خلق اله ابن محمد یوسف اتمام یافت)

متاسفانه در این اثر،نام اصلی نقاش و تاریخ تصویر قید نشده و بنظر نگارنده،شاید نواده هنرمند معروف، محمد زمان باشد. که احوال آن در جای خود خواهد آمد.

از طرفی تصویر آبرنگی گل و مرغ زیبائی در موزه هنرهای تزئینی تهران است که رقم دارد:

(هو اشرف جان مشق کرد شعبان المعظم ۱۱۱۷ کمترین محمد یوسف)

اشرف زاده ــ سازنده قندیل ازنیک موجود در موزه بریتانیاست که درزیر پایه رقم دارد (اشرف‌زاده سنه ۹۵۶)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بعید نیست همین نقاش که خود را بنام خلق اله معرفی کرده همین اشرف پسر محمد یوسف فرزند محمد زمان معروف باشد که از درج نام اصلی خود خودداری کرده است .

۱۳۸ــ اعتماد حضور

نقاش گمنام ناصری بود و در ترسیم تصاویر رنگ و روغنی و آبرنگ دست داشت .
از آثار رنگ و روغنی او دیده‌ام :
۱ــ تصویر نیم تنه امین السلطان اتابک بود که رقم اعتماد حضور بدون تاریخ داشت .
دومین اثر نقاش، شمایل مولای متقیان علی علیه السلام برنگ و روغن بود که تا حدی زیبا و استادانه بود. در این اثر رنگی، قنبر در حضور مولا ایستاده و شیر مستاصلی را که بحضرت پناه آورده و امان خواسته، نظاره میکند ، رقم دارد . (اعتماد حضور) مجموعه نگارنده

۱۳۹ــ افضل الحسینی ــ میرافضل ــ افضل تونی

بنوشته نقاش‌زاده شهر تون و از نقاشان دوره شاه عباس دوم بوده است
او در ترسیم تصاویر پیرو مکتب رضا عباسی بود و از شیوه او پیروی مینمود . افضل در ترسیم نقوش بزمی و رزمی و ارائه تصاویر عاشقانه دست شیرین داشت و در رنگ آمیزی و زیبا نگاری پر استعداد بود. آثار بجا مانده رقم‌دار وی عبارت است از :
۱ــ اثر اول ، تصویر زیبای خفته ایست که توله سگ کوچک ملوسی بهمراه دارد . او روی متکائی دراز کشیده و مختصری از شکم برهنه و شلوار گلدار و جورابهای خود را نشان میدهد .
دستها بزیر سر قرار گرفته و پاهای لخت خود را عریان ساخته، به دلربائی مشغول است . در زمینه، گلدان گل و کاسه و بشقاب نقاشی شده رقم داشت : (رقم کمینه میر افضل تونی)
۲ــ اثر دیگر، تصویر مرد کشیشی است که کلاهی ،بسان کشیشان مسیحی بسر گذاشته و صلیبی بدست گرفته است . حواشی تصویر، در عیار آثار رضا عباسی، برگهای سنبلی و چناری و رده‌های ابری داشت .
و رقم نقاش بزیر تصویر، چنین بود : (رقم افضل الحسینی)
۳ــ سومین اثر رقم‌دار افضل ، مینیاتور رزمی زیبائی بود که در صفحه ۱۱۵ کتاب خانم مارا اشرفی بسال ۱۹۷۴ در شوروی چاپ و منتشر گشته است . این اثر که از کتاب شاهنامه، بخط زیبای محمد شفیع بن عبدالجبار ارائه شده. منظره میدان جنگی است که مبارزین مخاصم، بجنگ و گریز مشغولند . البسه و ساز و برگ سربازان و آرایش صفوف و هیبت اسبان، عالی و استادانه است . زمینه تصویر، پر از سنگ ریزه و علفهای بیابانی است که به نیکوترین وجهی ارائه شده و رقم داشت :
(رقم کمینه افضل الحسینی سنه ۱۰۵۴)
۴ــ دیگر اثر نفیس وی، معاشقه دو دلداده است که با لباس و کلاه عمامه‌ای صفوی، بروی بالشی منقش و رنگین لمیده و دست در دست معشوق نهاده است . در این اثر عاشقانه، دختر ک عاشق، دو زانو نشسته و دست معشوق را بدست گرفته و نوازش میکند . صراحی و پیاله شراب و ظرف انار پر، در کنار آنان دیده میشود ،رقم دارد . (هو رقم کمینه افضل الحسینی سنه ۱۰۵۶)
تصویر شماره (۱۸)
۵ــ نقاشی دیگر، درویشی در مانده و نیمه برهنه است که ریش انبوهی داشته و دستار نازک بسر کرده است . چند زنجیر کوچک به دست و پا زده و در حالت ناراحتی نشسته و کلاه از سر گرفته و بزمین کوفته است . مختصر آتشی در مقابل می‌سوزد . رقم دارد . (مشق بنده اقل افضل)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۴۰ــ الله‌وردی نقاش افشار

برادر کوچک علی اشرف معروف و از طایفه افشار ارومیه است .

اعتمادالسلطنه در المآثر و الاثار،راجع به الله وردی چنین مینویسد :

((ابوالحسن افشار خلف استاد الله وردی نقاش بوده و در صنعت نقاشی و گل و بته سازی و رنگ آمیزی مابین کارهای او و عمش علی اشرف نقاش افشار مشهور تمیزی ممکن نبود .....))

از این مختصر معلوم میشود که استاد علی اشرف برادر الله وردی بوده و با این طایفه نسبت فامیلی داشته است . الله وردی از نقاشان معتبر دوره زندیه و اوایل قاجار بود . و در رنگ و روغن و آبرنگ مهارت استادانه داشت . فرزند وی ابوالحسن افشار است که بنوشته اعتماد السلطنه،نقاش با کمال و صاحب هنر بوده و آثار او را عزیز خان سردار گل برسم ارمغان به تهران می‌فرستاده و در حدود ۵۰ تومان آن دوره بفروش میرسانده است .

اغلب هنر شناسان،این ابوالحسن را لال دانسته و او را با محمد خان افشار ارومی، پدر آقا بیگلر نقاش یکی دانسته و اشتباه کرده‌اند .

تنها اثر رقم‌دار این هنرمند که یادداشت نموده‌ام ،عباس میرزای قاجار است که اورا با صورت زیبا و تیپ نقاشی‌های دوران صفویه نقش کرده که در نوع خود بسیار جالب میباشد . او کلاه قرمز رزمی بسر گذاشته و پیراهن بلندوسبز پوشیده و کفشهائی شبیه نعلین بپا کرده. شال رنگی کرمانی بکمر بسته و جوراب قرمز پوشیده و سینه بند مرصع جواهر نشان بتن کرده است .

پوشش و آرایش وی،در حد یک شاهزاده قاجاری تام العیار،زینت یافته و هنر نقاش را بکامل‌ترین وجهی عرضه کرده است .

در روی یکی از دیوارهها،بخط نستعلیق زیبای تیره رنگ،چنین نوشته :

(شبیه نایب السلطنه عباس میرزا دام اقباله)

و در پائین‌وجنب عصا نوشته شده : (رقم کمترین الله وردی افشار ۱۲۳۶)

۱۴۱ــ الماس

نقاش ناخنی زمان ناصرالدین شاه بود و در حرفه خود دست پر قدرت داشت .

از آثار وی دیده‌ام :

۱ــ اثر اول،تصویر ناخنی زیبای نور علیشاه بود که در قیافه و لباس درویشی روی زمین نشسته و تبرزین بدست گرفته بود . صورت زنانه و زیبای درویش جالب بود و بخط بدرقم داشت: (الماس ۱۳۱۰)

۲ــ دومین اثر هنرمند، تصویر ناخنی مولای متقیان علی علیه السلام بود که با وقار و متانت مخصوصی روی دوشکی دو زانو نشسته و شمشیر خود را بر روی پاها قرار داده بود .

لباس بلند و مواج وی،باستادی ارائه شده و رقم داشت : (الماس) مجموعه شماره ۲

۱۴۲ــ امرالله ــ خواجه امرالله حکاک

خراسانی و هنرمند نگین تراش بود که فقط در کتاب بدایع الوقایع،مختصر احوالش را قید نموده و چنین نوشته است :

((مولانا دوست محمد خراسانی، فرمودند که به خواجه امراله حکاک که در خراسان به فهم و هنرمندی مشهور است،از این فقیر مکتوبی نویسند))

معلوم میگردد ، امر الله،در زمان خود،حکاک مشهور و نگین تراش نامی بوده است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

امام قلی در قلی آمده.

۱۴۳ــ امیر بیک ساوجی

بغیر از حبیب الله نقاش ساوجی است که احوال آن در جای خود خواهد آمد. در صفحه ۹۸ کتاب اکبرنامه خطی مجموعه نگارنده،راجع باین هنرمند چنین مینویسد:

«ساوجی ــ امیر بیک در نقاشی دستی داشت و گاهی شعر می‌سرود و این شعر از اوست»:

خداوندا ز معنی تنگ دستم ببخشائی که من صورت پرستم

۱۴۴ــ امیر خلیل ــ خلیل میرزا شاهرخی

نقاش گرانقدر و استاد پر مهارت قرن ۹ هـ.ق. بود. این هنرمند که باسامی گوناگون (خلیل میرزا شاهرخی ــ امیر خلیل ــ خلیل اله و میر خلیل اله هروی) در زمان خود شهره بوده است، تربیت یافته دوران شاهرخی و مورد حمایت و تشویق بایسنغر میرزا و اهل هرات میباشد. دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا،راجع باین نقاش چنین مینویسد:

«بدستور بایسنغر میرزا هنرمندان وارد تبریز شدند و فرمود که بر اسلوب مرغوب جنگ سلطان احمد بغداد بهمان دستور عمل نمایند و تزیین و تصویر مواضع آنرا میر خلیل متعهد گردید.

و امیر خلیل در آن وقت بی بدل زمانه و در طریق خود وحید و یگانه بود و او را پادشاه مشارالیه تربیت کلی نموده بود و روز بروز در مراسم رعایتش می‌افزود، چنانچه موجب حسد ارباب جاه و جلال شده و از جملهٔ وقایع احوال غریب تمثال امیر مشارالیه آنست که، شبی در صحبت پادشاه، بطریق ندما، مزاحی آغاز کرد، امر تقلید بجایی کشید که بی اختیار عقب موزه او بر پیشانی پادشاه آمد و پیشانی آن حضرت بشکست و خون برجبین مبارکش ریخت و چون خدم و حشم و ساکنان آن مجلس فردوس رقم این واقعه را مشاهده کردند، گریبان صبر چاک زده،گرد سر پادشاه گردیدند. در این اثنا،امیر خلیل زار و ذلیل فرار بر قرار اختیار نموده، پای از سر رفته، خود را بیکی از حجره‌های چهل ستون که حضرت مولانا فرید الدین جعفر در آن حجره کتابت فرمودند، رسانید و در را بر روی خود مستحکم کرده، ازوادی ندیمی گریخته، در پس زانوی ندامت نشسته، پادشاه مرحمت پناه،دید که آب روی سلطنت بر زمین ریخت و جهت دفع آن ترشح خاکستر ادبار بر ناصیه اقبال بیخته شد، فرمود که ابواب آمد شد باغ راسد و دسازند،تا شمهٔ ازین خبر بمسامع والدهٔ من نرسد. بعد از آن،درباب رفع جریمهٔ امیر خلیل کوشید و امیر مذکور را فرمود که حاضر سازند، تا خاطر او ازین ممر آزرده و سر خجالت در گریبان تشویر فرو برده نباشد. مشاعل افروختند و قنادیل سوختند و در اطراف آن باغ می‌انداختند تا که او را در حجره که مذکور شده یافتند. در را از درون چون اهل جنون،مضبوط بسته بود. چون ملازمان،کمال التفات پادشاه را نسبت باو معلوم داشته بودند، در را نشکستند و بخدمت پادشاه آمده کیفیت بعرض رسانیدند. آن سلطان صاحب درایت،بقدوم شفقت و عنایت بدر آن حجره آمدواو را آواز داد، امیر خلیل در را گشاده در پای آن حضرت افتاد. آن حضرت روی او را بوسه داده،همراه بقصر فردوس مثال خود آورده،در مجلس بهشت آیین، انواع حرمت داری و دل جویی نمود، اشیاء حاضرهٔ مجلس را از نقره آلات و چینی و امثال آن ادوات، با خلعتهای فاخر که کیخسرو و جمشید بآن مفاخر توانند بود، بدو بخشیدند و او را بآشنائی مروت، از بحر شرمندگی بیرون آوردند. . . . . .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

و قبل از آنکه جنگ بایسنغری بانمام رسد،پادشاه مذکور کشتی حیات را از ساحل زندگی در بحر ممات انداخت و ولد بزرگوارش علاءالدوله میرزا،قدم برمسند فضیلت بروی نهاد و داعیه اتمام جنگ نمود و این جماعت را در کتابخانه جمع نموده نوازش کلی فرمود و در همین اوان از عقب خواجه غیاث الدین پیر احمد زرکوب،کسی بمملکت تبریز فرستاد،چون خواجه،حسب الحکم،کتابخانه را به یمن قدم و ارواق نقاشی را در هرات بلطف قلم معرز و مکرم گردانید و موضع چند از مواضع جنگ قلم گیری کرد و بالوان فتنه انگیز رنگ آمیز نمود و بخون جگر و آب دیده پاکیزه ابر شستمان فرموده باتمام رسانید.

امیر خلیل بدیده انصاف بر اطراف آن بساتین جنت اتصاف بگذشت،منصف و بصفت اتصاف متصف گشت و همت بر ترک تصویر گماشت و خود را از اندیشه آن معاف داشت.

در صفحه ۲۸۵ تزوک جهانگیری از آثار امیر خلیل تجلیل شده و بدین ترتیب یاد شده است :

«از نفایس و نوادر روزگار که خانعالم آورده،الحق از تائیدات طالع او بود که چنین تحفه بدست افتاده مجلس جنگ صاحبقران است با نقیمش خان و شبیه انحضرت و اولاد امجاد و امراء عظام را که در آن جنگ بسعادت همراهی اختصاص داشتند،کشیده و نزدیک بهر صورتی نوشته که شبیه کیست و این مجلس مشتمل است بر دویست و چهل صورت و مصور نام خود را خلیل میرزا شاه رخی نوشته، کارش بغایت پخته و عالی است و بقلم استاد بهزاد مناسبت و مشابهت تمام دارد.اگر نام مصور نوشته نبودی،گمان میشد که کار بهزاد باشد و چون بحسب تاریخ او پیشتر است،اغلب ظن آنکه بهزاد از شاگردان اوست و بروش او متفق گشته،این گرامی تحفه از کتابخانه علیئین مکانی شاه اسمعیل ماضی و یا از حضرت شاه طهماست بسرکار برادرم،شاه عباس انتقال یافته و صادقی نام کتابدار ایشان دزدیده،بدست شخصی فروخته،قضارا در صفاهان این مجلس بدست خانعالم می‌افتد و بشاه نیز خبر میرسد که او چنین تحفه بدست آورده و بهم رسانیده،به بهانه تماشا ازو طلب میفرمایند،خانعالم هر چند خواست که بلطایف الحیل بگذراند،چون مکرر بمبالغه اظهار فرمودند،ناگزیر بخدمت ایشان فرستاده،شاه بمجرد دیدن شناختهاند،روزی نزد خود نگاه داشته،غاینا " چون توجه خاطر مارا بامثال این نفایس میدانند که در چه مرتبه است،از خواستن نیز در کلی و جزوی بحمدالله که مضایقه نیست. حقیقت را بخانعالم ظاهر ساخته،باز بمشارالیه لطف نمودند،در وقتیکه خانعالم را بعراق میفرستادم »

دولتشاه سمرقندی در تذکرةالشعراء راجع به مولانا خلیل چنین مینویسد :

(چهار هنرمند در پایتخت شاهرخی بودهاند که در ربع مسکون،بروزگار خود نظیر نداشتهاند)

خواجه عبدالقادر مراغی — در علم موسیقی

یوسف اندکانی — در خوانندگی

استاد قوام الدین — در مهندسی و طراحی

و مولانا خلیل مصور که ثانی مانی بوددرنقاشی

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اما ارزنده‌ترین سند دوران فعالیت امیر خلیل،عرضه داشتی بخط و انشاء جعفر بایسنغری است که در آن زمانها عهده دار و سرپرست جماعت هنرمندان کتابخانه بوده است . (۱)
در چهارمین سطور اصل سند،از امیر خلیل چنین یاد شده:
«امیر خلیل در موضع دریا،از گلستان،موج آب تمام کرده برنگ نهادن مشغول خواهد شد»
این عرضه داشت که اندازه اصلی آن ۱۲ × ۵۰ سانتی مترمیباشد،بسال ۹ سپتامبر ۱۹۷۷ در مجله ترکی SANAT TARIHI بوسیله M. KEMAL OZERGIN در ۴۷ صفحه یعنی از صفحه ۴۷۱ تا ۵۱۸ و همچنین در مجله هنر و مردم شماره ۱۷۵ توسط آقای دکتر احد پارسای قدس در ایران چاپ و منتشر گردید.ما در اینجا گوشه‌ای از اصل سند و همچنین متن چاپ شده کامل آنرا که از مجله ترکی مزبور اقتباس کرده‌ایم درج مینمائیم .

آثار رقم‌دار وی عبارت است از:
۱ــ در صفحه۱۳ خوش نویسان و هنرمندان تعلیقات مرحوم فکری سلجوقی بر دیباچه دوست محمد هروی چنین آمده‌است :
«میر خلیل هروی نقاش معروف عصر بایسنغری و استاد نقاش اصیل هرات بوده که در زمان خود نقاش بی بدل بود» از آثار او تصویری از امیر تیمور است که در صحرائی در خرگاه خویش نشسته و نزدیک خرگاه چند کله منار دیده میشود که کله‌های آدمی را بصورت منار،بالای هم وصل و بصورت منارهای بپا کرده‌اند و پیش روی امیر،یک عود نواز در حال نواختن میباشد،بین اسلیمی‌های حاشیه به امضای روشن و واضح چنین نوشته . (خلیل میرزا شاهرخی)
۲ــ اثر دیگر نقاش،تصویری در کتاب شاهنامه بود که اسفندیار با لباس رزم،بر اسب سوار شده و با شمشیر به دو گرگ زخمی حمله مینماید . زمینه استادانه جنگلی و ترسیم درختان گوناگون و کوهها و فضای ابری مینیاتور در خور تحسین بود و رقم داشت : (کار میر خلیل)
این اثر در توپ قاپو سرای بوده و اندازه آن ۲۸ × ۳۱/۵ سانتی‌متر میباشد تصویر شماره (۲۷)
۳ــ اثر دیگری که از این هنرمند بیادگار است،تصویر مرد چاقی است که لباس قرمز رنگی بتن کرده و چکمه پوشیده و دامن خود رابدست گرفته است،این شخص که ریش سفیدی داشت،در شیوه کارهای استاد محمد سیاه قلم بود و نوشته بود : (کار میر خلیل)

۱ــ این سند بخط و انشاء جعفر بن علی تبریزی بایسنغری از معروف‌ترین نستعلیق نویسان قدیم و تربیت یافته شاهرخ بن تیمور گورگانی و مورد توجه و حمایت شاهزاده هنر پرور بایسنغر میرزا (۸۰۲ــ ۸۳۷) میباشد،که بالقاب فریدالدین ــ قبلهٔ الکتاب ــ کمال الدین معروف و موصوف بوده است . ماحصل متن سند،ارائه گزارش کار هنرمندان کتابخانه است که هر یک بهر حرفه و فنی مشغول بوده‌اند در این عرضه داشت،علاوه بر ارائه هنرهای مختلف و اصطلاحات مخصوص و قدیمی آن، اسامی و رشته تخصصی هر استاد را بنحوی بیان کرده است در سطر ۱۹ عرضه داشت،تنها نقاشان کتابخانه را ۵۷ نفر گزارش داده که اسامی و احوال خیلی از آنها بر ما مکتوم است و اگر استادان دیگری از قبیل خطاطان و قطاعان و وصالان و مجلدان و سنگ تراشان و غیره را نیز در نظر بگیریم،تعداد هنرمندان صاحب نام کتابخانه بالغ بر دویست و اندی خواهد بود،که متاسفانه به احوال اغلب آنها آگاهی نداریم . سند مزبور حالیه در آلبوم فاتح موزه توپ قاپوسرا مضبوط بوده و گرانبهاترین سند هنری دوران بایسنغر میرزا میباشد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

فرهنگ نامه

خاک بر فرق کلان و خازن کتابخانه همیون که دیده ایشان از اشعار غبار غم نبیند

سایون همون کوشش نازنین داور برنده اکبرست واز غایت حق او سرور

فریاد از کلک آلوده بی غاخن ان ربنا تصور شکوه برزه و فلک میساند

میر خلیل در وضع دریا بگلستان

موج است نام کرده برنگ نهان شود آواز

مولانا شهاب پیاده در شرف

وضع پیاده صورت کری را طلا نموده

نقل شده میان پیاده را تخریر کرده

وحالی یک موضع دگر از غایت

گلستان را شغول است

مولانا علی روزگار بر عرضه داشت

بطرز پیاده شهاب شغول شده وجدید روز

چشم او را دوخته

مولانا نظام الدین روحی جلد شهاب را

حاشیه اسیلی تکمل کرده و عیش شاهی

متن جلد را تقلم گرفته و قرب

دو انگشت بوم شده است و پشت

خواجه غیاث الدین از رسایل او موضع

بهره رسانیده و یک موضع انگرده

وحالی یک موضع غایت گلستان

باطل کرده اند شغول است

مولانا شمس از نقل رسایل

خط خواجه علیه ازچه

یک جزو مانده است

خرگاه

قطعه ترنج چار ده قطعه و بوزه هفت قطعه از جمله این هفت

و یک قطعه شش قطعه تمام شده است و فعلهای قطعه

تمامی دوخته شده و شهای میان قطعهای خط که صورت

گریست از جمله پنج و یک عدد شش عدد تمام شده و شرف

و مجلس و حاشیها را قرب یک دانگ و نیم کار دوخته

شده کار پسر و ن خرگاه که اصل او شتالی است و نقش

او صندل بافت و تحریر او زخمه قرب یک دانگ و نیم

بکار دوخته شده و تخته مشغول اند دولت مخلد باد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

II. ʿARZA-DÂŞT

METİN

عرضه داشت

[GİRİŞ] عن خاك برگرفتكان و ملازمان كتبخانه ميمون كه ديدهٔ ايشان در انتظار غبار سم سمند همايون چون گوش روزه‌دار بر « الله اكبر » ست و از غايت بهجت و سرور فرياد « الحمد لله الذى اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور » بر ذروهٔ فلك ميرسانند

[A]

[1.] امير خليل دو موضع دريرا از كلستان موج آب تمام كرده برنك نهادن مشغول خواهد شد

[2.] مولانا على روز تحرير عرضه داشت ، بطرح ديباچهٔ شهنامه مشغول شد و چند روز چشم او درد می كرد

[3.] خواجه غياث الدين از رسايل دو موضع بجهره رسانيده و يك موضع ديگر نزديكست و خالى بيك موضع عمارت كه از كلستان فاضل كرده اند مشغول است

[4.] مولانا شهاب ديباچه و چهار لوح و شرف ديباچه صورت گرى را طلاء نهاده و هشت نعل شمسه ميان ديباچه‌را تحرير كرده و خالى بيك موضعى ديگر از عمارت كلستان مشغول است

[5.] مولانا قوام الدين روى جلد شهنامه‌را حاشيهٔ اسليمى مكمل كرده و عدش تماشاى متن جلدرا بقلم گرفته و قريب ده دانك بوم شده است و پشت و سرو كردن چسبانيده و طريق كشيده شيده است

[6.] مولانا شمس را از نقل رسايل خط خواجه عليه الرحمه يك جزو مانده ست

[7.] محمود از ده لوح ديوان خواجو هفت لوح را بوم رسانيده بقايق مشغول است

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

[8.] حاجی محمود جلد نقل رسائل را متن رو بوم و تحریر شده بگزار مشغول است

[9.] خواجه محمود جلد رسایل خط خواجه را پشت و رو مکمل کرده بسرو کردن مشغول است

[10.] خواجه عطای جدول‌کش تاریخ مولانا سعدالدین و دیوان خواجورا تمام کرده بشهنامه مشغول است

[11.] مولانا قطب از تاریخ طبری ده جزوْ کتابت کرده است

[12.] خواجه عطاء اجزای گلستان تمام کرده و سه لوح تاریخی که مولانا سعدالدین کتابت کرده دو لوح را ببوم رسانیده به تذهیب مشغول است

[13.] مولانا محمد مطهر از کتابت شهنامه بیست و پنج هزار بیت تمام کرده است

[14.] خواجه عبدالرحیم بطروح مجلدیان و مذهبان وخیمه دوزان وکاشی‌تراشان مشغول است

[15.] مولانا سعدالدین سر صندوقچهٔ بیگم را تمام کرده و یك پهلوی او به پرداخت رسیده است و طبقه در که مانده بود پانزده روز دیگر تمام می شود

[16.] مولانا شمس یك کشتی تمام کرده و یك لوح را از دیوان خواجو ببوم رسانیده است

[17.] دو کشتی دیگر را حاجی و خطای بخلکاری رسانیده اند

[18.] پنج کشتی دیگررا عبدالسلام نزدیك آورده که تمام کنند

[19.] نقاشان و جمعهٔ هفتاد و پنج خوب خرگاه را برنك آمیز وشتسین مشغول اند

[20.] استاد سیف‌الدین بسلامتست و زحمت او بصحت مبدل شد

[21.] طرح میر دولتیار بود جهت زین ، خواجه میر حسن نقل کرد و میر شمس‌الدین پسر خواجه میر حسن و استاد دولتخواجه بصدف تراشی مشغول اند

[22.] بندهٔ کمتر و ذرهٔ احقر سه جزوْ و نیم از کتابت شهنامه تمام کرده ، آغاز کتابت تحفهٔ الارواح کرده است

[23.] بر دعاء اختصار خواهم کرد و از دعاء به چه کار خواهم کرد دولت مخلد باد بمحمد و آله

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

[B] عمارات

خاصه شیخ‌الله ارکانه الی یوم الخلود

[1.] درگاه سنك تراشی تمام شده و از کاشی‌تراشی کتابه و کنگره مانده و درکارند و فرش مرمر تمام شده و در دندان صورت خانه نشانده شده و مخارجه نهاده

[2.] قصر قدیم قبه و با دامن تا زیر مقرنس نقشی شده ستون جانب شرقی از نو نهاده شد

[3.] کتبخانه که جهت نقاشان بنیاد نهاده تکمیل یافته نقاشان و کاتبان نزول کرده

[4.] سنك تراشان بکار حوض مشغول اند

[5.] باغ جدید دیوار که شش دای فرموده، بعضی چهار دای وبعضی سه دای شده و در کارند، ایوان و دالان بنیاد شده شاه بل پیش ایوان تراشیده بر کار خواهند نهاد

[6.] باغ میدان دیوار قبلی سه دای شده وکاشی تراشان که از درگاه سنك دست خلی می کنند بکار ایزارهٔ باغ مذکور مشغول خواهند شد

[7.] کانك خانه را که کل سقف وکچ خانك و آهك کاری تمام شده

[C] خرگاه

[1.] تبه ترنج چهارده قطعه و بوزه هفت قطعه از جمله این بیست و یك قطعه شش قطعه تمام شده است

[2.] و لفافهای قطعه تمامی دوخته شده

[3.] و شمسهای میان قطعهای خط که صورت گریست از جملهٔ بیست و یك عدد شش عدد تمام شده

[4.] و شرف و محبس و حاشیها را قریب یك دانك و نیم کار دوخته شده

[5.] کار بیرون خرگاه که اصل او مثقالی است و نقش او صندل باف و تحریر او زر حقه قریب یك دانك و نیم کار دوخته شده به تمه مشغول اند

[6.] دولت محمد باد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۴۵ــ امیردولت یار

دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا درمورد این نقاش چنین مینویسد :
«دیگر امیر دولت یار کهاز جمله غلامان سلطان ابوسعید بوده،خدابنده چنگیزی ۷۳۶ــ ۷۱۷ و بشرف شاگردی استاد احمد موسی مشرف شده و در این امر سرآمد شد.خصوصا در قلم سیاهی که با وجودی که مولانا ولی الله که بی نظیر عالم بود،چون کارهای امیردولت یار را دید،از روی انصاف به عجز اعتراف نمود.»

۱۴۶ــ امیرشاهی سبزواری

نامش امیرآق ملک وتخلصش سبزواری است . درابتدا درسبزوار میزیست وسپس به محضر بایسنقر رسید و در حضور وی صاحب مقام گردید،پس ازمدتی ابوالقاسم بابر،برای تزئین نقاشی و تصاویر کوشک گل افشان به استرآباد خواند .

امیرشاهی بسن هفتاد سالگی و بسال ۸۵۷ درسبزوار درگذشت ودر همانجا مدفون گردید،اودرفن نقاشی وتذهیب مشهور بود و انواع خطوط را خوش مینوشت .

۱۴۷ــ امیرقاسم

نقاش آبرنگ ساز گمنام اواخر قرن ۱۲ هـ.ق . است .

از تنها اثر رقم دار وی که به آبرنگ است،معلوم میداردکه ازپیروان سبک محمد زمان بوده است .

در این اثر زیبا،سوار کاری را نشان میدهد که کلاه رزمی بسر گذاشته و پارچه سرخ رنگی بشکل حمایل بروی لباسها انداخته است .

صورت سوارکار تا حدی نا معلوم،ولی ریش وسبیل سیاهش بخوبی دیده میشود ، اندام وهیکل اسب وسایر ادوات رزمی درکمال قدرت نقاشی شده و رقم داشت . (عمل امیر قاسم)

۱۴۸ــ امین

نقاش گل ساز قرن ۱۲ هـ.ق . بود

از آثار زیبا و استادانه این هنرمند جلد روغنی کوچک گل ومرغی دیدم که پسندیده بود .

دراین اثر استادانه،زنبق پر حالتی دروسط جلد ارائه شده وکنارههای آن بانواع شکوفهها وگلهای وحشی،وخوشهای،زینت یافته بود .

حواشی جلد نیز،تذهیب استادانه داشت ورقم نقاش بخط ریز چنین بود .

(رقم ذره بیقدر امین) مجموعه شماره ۲

۱۴۹ــ امینه

از زنان هنرمند پیرو مکتب رضا عباسی قرن ۱۱ هـ.ق . بود

تنها اثر رقم دار این هنرمند که درکتابی چاپ شده بود.تصویر سه پیر مرد خوشحال و خندان بود که در مصاحبت یکدیگر پیاله شرابی بدست گرفته وبحالت مستی وخماری دور هم نشسته وبصحبت مشغول بودند .

در زمینه نقاشی،منظره کوهی ارائه شده که پشت صخرههای آن،قوچ شاخداروصخرهای،جلب توجه مینماید . درروبرورداخل یک گلابی برگ داروساده،رقم دارد .

(هو رقم کمینه امینه)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۵۰ــ انوپ چتر

نقاش دوره شاه جهان بودکه در یک اثر رقم دار،
تصویرتمام قد ملا سعیدالله را کشیده ورقم داشت. (عمل انوپ چتر)

۱۵۱ــ اوکتای قاآن میرزا

فرزند حسنعلی میرزای شجاع السلطنه والی فارس بود ودر آبرنگ وشبیه سازی دست داشت .

ب

بابا ــ در میرزا بابا نقاشباشی آمده.

۱۵۲ــ باباجان تربتی

فقط عبدالمحمد خان ایرانی، در کتاب خود، بابا جان را معرفی کرده و نوشته است:
"بابا جان تربتی از مذهبان و نقاشان سال ۹۱۱ ه.ق. بوده و در موسیقی و شعر نیز مهارت دارد"

۱۵۳ــ باباحاجی

از نقاشان تصویرگر سده نهم ه.ق. بود که در دربار سلطان حسین بایقرا باحترام زندگی میکرد. این بابا حاجی را نباید با بابا صدر نقاش معروف مکتب بغداد، یکی دانست و اشتباه نمود. تنها حیدر دوغلات، در تاریخ رشیدی، از این هنرمند یاد کرده و چنین نوشته است:
"دیگر استاد بابا حاجی است، در تصویر، قلم پخته دارد، اما اصل طرح وی، بی اندام است. در تمامی خراسان، در طراحی نقش و زغال گرفتن بی همتاست، و میگویند که در مجلس، برای تعصب پنجاه و نیم دور کشیده که پرکار ماندند تخلف نکرد و هیچ کدام از یکدیگر، سر موی خورد و کلان نبود، استاد شیخ احمد، او برادر بابا حاجی است."

بابا حسینی امامی ــ درمیرزابابا حسینی امامی آمده.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۵۴ــ باقر- حاج سید باقر- قمصری

در آستان قدس رضوی میان حرم و ایوان طلای صحن قدیم رواق وسیعی است که بنام توحید خانه مشهور میباشد، در این رواق،قصیده مفصلی از حکیم قاآنی بخط نستعلیق دیده میشود که پس از تعریف رواق مزبور،راجع به نقاش هنر آفرین نیز اشاره کرده و چنین میگوید : (۱)

بسعی باقر شاپور کلک مانی خامه — که شکل پیش کشد نوک خامه‌اش بیرق
بلوح صنع مجسم کند بدایع کلکش — نسیم مشک و شمیم عنبر و نکهت زنبق
برنگ‌ریزی کلکش کند عیان به مهارت — نشید بلبل و پرواز سار و جنبش تعلق

و از طرفی اعتماد السلطنه،در کتاب تاریخ مطلع السعدین که اماکن آستانه مبارکه را به تفصیل بیان کرده است،در مورد رواق و نقاش آن چنین می‌آورد .

بانی تعمیر و تزیین رواق توحید خانه شعبانعلی نام و نقاش آن نیز باقر نامی بوده است .

و بعد چنین مینویسد :

حاجی شعبانعلی پس از آنکه رواق توحید خانه را نیز در مشهد مرمت و تجدید بنا نمود،از هنرمند یگانه کاشان حاجی سید باقر نقاش قمصری که در قلمدان سازی و نقاشی ماهر و مشهور بود،خواهش تزیین و تذهیب آنجا را نمود . و آن هنرمند عالی مقام،چون مردی وارسته و بی‌نیاز بود،با طیب خاطر آماده و مشغول بکار گردید . حاجی سید باقر در سال ۱۲۵۰ پس از پایان یافتن کارهای او در آستان قدس به زادگاه خویش کاشان بازگشت و در کاشان نقاشی و تزیین بنای عالی مسجد و مدرسه آقا بزرگ را به کمک خطاط معروف کاشان استاد محمد ابراهیم سلمانی بپایان رسانید .

حاجی سید باقر در دوران پیری،در قمصر کاشان به باغداری و کارهای روستائی مشغول بود،و در مواقعی نیز علاقمندان هنری از محضر او استفاده می‌بردند .

از شاگردان با استعداد او،میرزا بزرگ غفاری و میرزا عبدالوهاب غفاری میباشند . پس از فوت حاج سید باقر، یگانه فرزند او بنام حاج میرزا علیرضا قمصری که زیر دست پدرش پرورش یافته بود و در قلمدان سازی و نقاشی آبرنگ مهارت بسزا داشت،گاهی به تحریک ذوق و تفنن،قلمدان یا نابلوئی زیبا می‌ساخت و بعنوان ارمغان بدوستانش می‌بخشید .

آثار باقی مانده،مستند وی عبارت است از :

۱ــ تزیین و تذهیب رواق توحید خانه در آستان قدس رضوی . ۲ــ سرپرستی و تزیین نقاش‌های سقف و ستون و کتیبه‌های مسجد آقا بزرگ و ریزه‌کاریهای استادانه طاق معلق و سقف‌های مقرنس سردرب بزرگ مدرسه و محراب گنبد و طرح ترنجی و اسلیمی و نقش نگار داخل گنبد در کاشان .

اثر روغنی وی،که بزعم نگارنده از بهترین کارهای روغنی این هنرمند میباشد . قاب آینه زیبائی بود که در ۲۷ آپریل ۱۹۸۱ در ساتبی بفروش رسید .

در رویه آن،زنبق بالا بلندی با چند شاخه نرگس و برگهای پر طراوت،بزیبائی آراسته و در کناره و بالا و پائین آن این ابیات بخط نستعلیق نوشته شده بود :

ای ز آتش جمال تو،چون مجمر آینه — افکنده شمع روی تو،آتش در آینه
تا دیده‌ام بدست تو،ای دلبر آینه — باشد بیاد روی توام،دل بر آینه
ای ماهروکه بهر عروس جمال تست — نه آسمان مشاطه و هفت اختر آینه

---

۱۰ ــ نوشته آقای حسن نراقی صفحه ۱۲ هنر و مردم شماره ۲۳ .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

خوبـان کننـد جلـوه در آئینـه و تـرا | باشد جهان و هر چه دو یکسر آینـه
گر جان نـه و راحت روشن دلان چـرا | چون جـان گرفت عکس ترا در آینـه

در بالا و پائین گلها نیز این ابیات نقش بسته بود :

کردم ز پـی پیشکشت هر چه نظـر | جـز آینـه ممکن نشـدم چیز دگـر
بـر درگهـت این آینـه را آوردم | بـر مـن منگـر بطلعت خویش نـگر

در دوگنج گوشه پائین رویه قاب آینه رقم داشت : (کمترین باقر سنه ۱۲۶۰)

۱۵۵ــ باقر ابن میرزا ابوالحسن

بنوشته نقاش، فرزند میرزا ابوالحسن نامی بوده و نقاش‌گمنـام دوران فتحعلی شاه است . از آثار رقم‌داری که از این نقاش دیده‌ام.تصویر خوش نقش آبرنگی بود که در حراج ساتبی ۱۹۷۶، بفروش رسید . در این آبرنگ وارسته که بسیاق و شیوه آقا صادق نقاشی شده،تصویر مرد جوانی بود که موهای کله را به معمول زمان تراشیده و کنارهای آنرا پرپشت کرده و بروی گوشها انباشته بود . عرق چین زیبائی که منگوله‌های نخی آن از اطراف آویزان شده بود،بروی سر داشت . لباسهای جوان ساده بود و رقم داشت . (مشق کمترین باقربن میرزا ابوالحسن ۱۲۲۷)

۱۵۶ــ باقر اصفهانی

از قلمدان سازان و نقاشان روی چوب بود و در خط نسخ نیز دست داشت . از آثار نفیس او قلمدان چوبی زیبا دیدم که بخط نسخ عالی رقم داشت . (میرزا باقر اصفهانی ۱۲۸۷)

باقر العلوم در محمد باقر العلوم آمده .

۱۵۷ــ باقر تبریزی

اهل تبریز بود و بگوش بریده شهرت داشت .

در قلمدان سازی بصیر بود و گل مرغ را شیرین می‌ساخت .

او بغیر از نقاشی در خط نستعلیق نیز استاد بود . از بهترین آثار خطی وی،کتاب کلیله و دمنه چاپی است که باشاره و خرج امیر نظام گروسی و خط نستعلیق باقر تبریزی انجام یافته است .

مرگ وی بعد از سال‌های ۱۳۳۰ هـ.ق . اتفاق افتاده است .

۱۵۸ــ باقر شیرازی ــ میرزا باقر نقاش شیرازی

فرصت الدوله در کتاب خود چنین مینویسد :

خلف مرحوم میرزا محمد علی معلم است و برادر علامةالعلماء مذکور.در نقاشی و ساختن مجسمه صورت و کل مسلم است . برهمگنان مقدم،در شعر حسرت تخلص می‌نماید . این اشعار از اوست :

صبا خواهد چو برهاند ز قید نافه چینم | شمیمی عنبر افشان آورد زان لطف پرچینم
ترش ابرو نشینی تندگوئی تلخ برخیـزی | بیغما تا بری با شور و غوغا جـان شیرینـم
ز بیداد غمت باکس نبایـد ماجرا گفتن | که بر رو قصه دل می‌نگارد اشک خونینـــم

باقر مینا ساز در محمد باقر مینا ساز آمده .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۵۹ــ باقر نقاش

نقاش گمنام و آبرنگ ساز دوران فتحعلی و محمد شاه است .
تنها اثر رقم‌دار وی که در حراج ساتبی لندن بفروش رسید ، تصویر ارغون خان قاجار است که لباس اخوان صفا پوشیده و بسلک‌درویشان پیوسته است .
رقم نقاش بخط شکسته زیبا چنین بود :
(زکلک باقر نقاش نوشد نشان نام ارغون خان قاجار ۱۲۴۴)

۱۶۰ــ بالچند

نقاش پر مهارت و نازک قلم دوره عهد جهانگیر بود . (۱۶۲۷ ــ ۱۶۰۵) که در جانور سازی و منظره پردازی و ترسیم مجالس مختلف و با شکوه دست پرتوان داشت .
دو تصویر حقیقی از صورت و قیافه نقاش بیادگار مانده که در یکی از این تصاویر،کلاه و لباس زمان بسر گذاشته و سبیل معمولی دارد . در دفتری که بدست چپ گرفته بروی آن نوشته است (شبیه بالچند) در تصویر دیگری که گویا در دوران پیری و احیانا" در ۶۰ سالگی ترسیم شده،لباس پرآذین هندی پوشیده و خنجر بکمر زده و ریش سپیدی دارد . تصویرشماره (۳۷)
این هنرمند برادری بنام پیاک داشته که وی نیز از هنرمندان معروف زمان خود بوده است . اصل آثار این هنرمند را که از نزدیک دیده‌ام ، عبارتند از :
۱ــ در نمایشگاه بریتیش موزیوم،کتاب خطی پادشاه نامه عبدالمجید لاهوری (۵۸ ــ ۱۶۲۷) را دیدم که ۴۴ مینیاتور داشت . این کتاب که بخط محمد امین مشهدی،بسال ۱۰۶۷ هـ.ق . ترتیب یافته بود کتاب بزرگی بود که حاشیه طلائی و متن تیره نخودی داشت . در یکی از صفحات آن،مجلس زیبای شاهانه بود که شاه جهان دربالکن قصر نشسته و شاهزاده خرم،در حین دستبوسی شاه جهان دیده میشد . در پائین تصویر،جماعتی از رجال و اعیان و شاهزادگان بافتخار ایستاده بودند .
رقم داشت . (بنده درگاه رقم بالچند)
۲ــ دیگر اثر این هنرمند را که از نزدیک دیدم،تصویر ایستاده شاه جهان مضبوط در موزه ویکتوریا آلبرت لندن میباشد . در این اثر ممتاز،اکبر شاه ایستاده و عصائی بدست گرفته و لباس و دامن سلطنتی بسیار زیبائی بتن کرده‌است
در حاشیه طرفین،شعری بخط غبار نوشته شده که چنین است .
(ثانی شاه جهان ذکر شب نشینان باد دعای دولت او ورد صبح خیزان باد)
در زیر کفش پای چپ بهمان خط غبار رقم دارد . (رقم بالچند)
۳ــ دیگر اثر بی نظیر این هنرمند که جزو آثار کتابخانه چستربیتی بوده و در نمایشگاه 1981 LEIGHTON HOUSE از نزدیک دیدم،تصویر استادانه و پر مهارت شاه جهان بود که چند رجال نامی و از جمله یک کودک خردسال که گویا شاهزاده درباری بود،در کنار وی دیده میشدند حاشیه اثر،گلهای نزیبینی فوق‌العاده داشت و در بالای سر شاه جهان این ابیات جلب نظر مینمود .
ثنای شاه جهان،ذکر شب نشینان باد دعاء دولت او،ورد صبح خیزان باد
بهرطرف که‌کشد تیغ،یک‌سواره چوبهر سپاه خصم،چو انجم ز هم گریزان باد
رقم داشت . (بنده درگاه رقم بالچند)
۴ــ دیگر،تصویر سه سوار کار است که در کمال قدرت ترسیم شده و در حواشی آن،مناظر درختان و کوه و پرداز مرغان رنگارنگ،بنحو دلربائی تعبیه شده است . این اثر زیبا که در موزه ویکتوریا آلبرت

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

لندن می‌باشد. رقم دارد.
(شبیه شاه شجاع بهادر اورنگ زیب بهادر و مراد بخش عمل بالچند)
۵ـ دیگر از آثار پرتره‌سازی هنرمند، تصویر ایستاده باقرخان پدر فاخرخان است که باستادی نقش بسته و رقم دارد. (شبیه نواب باقر خان مرحوم پدر فاخر خان عمل بولچند)
اصل این اثر در INDIA OFFICE LIBRARY است.
۶ـ اثر دیگر، تصویر زیبا و استادانه اکبر شاه است که در وسط تالار به روی تختی نشسته و با وزراء و رجال درباری صحبت میکند، در تالار پائین، نوکران و مستخدمین و رجال در حال احترام ایستاده و منتظر اجرای فرمان میباشند. در کنار افراد تعدادی گوزن زیبا در نهایت ملاحت و چابک دستی ترسیم شده جلب توجه مینماید.
حاشیه این نقاشی گل و مرغ هندی بوده و فوق العاده غنی است.
در گوشه تخت اکبر شاه و در زیر آن در محل کوچکی نوشته: (عمل بال چند)
و در قسمت بالای تصویر بخط زیبائی مرقوم داشته: (شبیه جلال الدین محمد اکبر پادشاه غازی)
(عکس و نوشته در کتاب تاج محل)
۷ـ از آثار متفرقه او چند اثر زیبا در مرقع جهانگیری برلن است که امضاء و رقم بالچند را دارد.
۸ـ آثار با ارزش و رقم‌دار دیگر بالچند که مضبوط در کتابخانه گلستان ایران است و موضوعات مختلفی دارد ـ بترتیب عبارتند از:
الف ـ مجلس نشست و مصاحبه پادشاه گورکانی.
ب ـ شبیه باقرخان نجم ثانی.
پ ـ تصویر پادشاهی با لباس و آرایش سلطنتی.
ت ـ نقاشی دو دلداده در سایه درخت بید مجنون.
۹ـ دیگر از آثار شناخته شده این هنرمند در موزه‌ها عبارت است از:
الف ـ تصویر مردی که چپق دود میکند، در موزه FINE ARTS BOSTON
ب ـ مرد صاحب مقامی با جام شراب طلائی، در دانشگاه هاروارد کمبریج.
پ ـ جوانی نشسته، در موزه برلین.
ت ـ تصاویر کتاب سوز و گداز، در کتابخانه ملی پاریس.
ث ـ شاهنامه، در مونیخ.

۱۶۱ـ بان والی کورد

از نقاشان مغولی قرن ۱۱ هـ.ق. هند است.
او در مینیاتور سازی و شبیه پردازی و ارائه مناظر مختلف قوی دست بود و یکی از آثار شیوای وی، در موزه ویکتوریا آلبرت لندن مضبوط می‌باشد.

۱۶۲ـ باند ـ باوانی ـ باگوان ـ بهاک ـ بهیم ـ بهوار

باند و نقاشان شیرین قلم دیگر که در بالا نام برده شده‌اند، از نقاشان پرمهارت دوره اکبرشاه هندی میباشند که نمونه آثار قلم آنها در کتاب با برنامه معروف جلوه‌گر میباشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۶۳ــ بچتر

نقاش شیرین قلم و زبردست مغولی هند دوره جهانگیر شاه بود که تا دوره سلطنت شاه جهان و حدود سالهای ۱۶۴۰ میلادی فعالیت درخشانی داشته است .
قیافه حقیقی نقاش که بوسیله خود هنرمند در مینیاتوری مضبوط در FREER GALLERY OF ART V. ارائه شده، لباس پوشیده هندی بتن کرده و کلاه سبک زمان بسر گذاشته و تصویری بدست گرفته است . ریش و سبیل وی توپی و سیاه است و چشمان تیزبین کنجکاوی دارد . تصویرشماره (۳۵)
از آثار بجا مانده و رقم‌دار وی، معلوم میگردد که بچتر در تصویر و شبیه سازی استاد و در خلق تصاویر و مناظر مجلل و فرح انگیز، نادره کار و پرمایه بوده است .
بچتر در اجرای حواشی و کناره‌های آثار خود نیز وسواس بی حدی داشت و بجای اینکه تزیینات حواشی را بعهده شاگردان واگذار کند ، خود بشخصه و در کمال هنرمندی انجام میداد .
آثار بجا مانده و رقم‌دار مشهور وی عبارتند از :
۱ــ تصویر زیبا و بسیار شبیه جهانگیر به روی تختی است که بر ساعت شنی مهار شده و در حال اهدای کتابی به یکی از ندیمان پیر خود میباشد . پادشاه ترک و جمیز اول پادشاه انگلیس، بخوشحالی و شادمانی در ردیف حاضران دیده میشوند .
در گوشهٔ پائینی و کنار جمیز اول، تصویر خود نقاش بشباهت تمام نقاشی شده و مینیاتوری بدست گرفته است . (امضاء دارد)
(الله اکبر ــ شاها بقای عمر تو بادا هزار سال عمل بنده با خلاص بچتر)
اندازه ۲۵/۳×۱۸/۱ سانتی‌متر و چاپ اثر رنگی آن در صفحه ۱۱۲ کتاب : INDIAN MINIATURES
۲ــ اثر دیگر بچتر، تصویر شاه دولت است که جامه سفید پوشیده و عمامه بسر گذاشته و عصائی بدست گرفته است .
نور خیره کننده‌ای در اطراف سر وی دیده میشود . شاه دولت، کره بزرگ سبز رنگی بدست گرفته و روی آن تاجی مزین جلوه‌گر است . در روی کره، بخط خوانا نوشته است :
کلید فتح دو عالم بدست شست منم (من است) رقم دارد (بنده درگاه رقم بچتر) کلکسیون چستربیتی
۳ــ در کتابخانه گلستان تهران، چند اثر زیبای رقم دار، از آن جمله تصویر پادشاه و زنان هندی دارد که (عمل بچتر) در زیر آن مشاهده میگردد .
۴ــ اثر رقم‌دار دیگر وی که در موزه ویکتوریا و آلبرت لندن قرار دارد، تصویر مرد فربهی بنام آصف خان خندان، سپه سالار است که رقم دارد . (عمل بچتر)
۵ــ نقاشی دیگر بچتر، تصویر پر مهارت نورالدین محمد جهانگیر پادشاه است که سر پا ایستاده و بیکدست شمشیر و در دست دیگر، کره بنفش رنگی گرفته است، لباس و شرابه جلوی آن و کفشهای زرنگار، فوق العاده چشم نواز است .
دو ریسه مروارید از گردن آویخته، نور طلائی خیره کننده‌ای، بالای سر شاه قرار گرفته است .
در حواشی، اشعاری بخط نستعلیق نوشته و زمینه آنرا گل سازی و تذهیب کرده است .
سطر اول بالا : (چون خویش نگشت معلوم تا سر نکشند سوی ادبار)
در سمت راست نوشته : (عمل بنده درگاه بچتر)
در سمت چپ : (کلید فتح دو عالم بدست مبارک)
و در کناره مرقوم داشته : (شبیه مبارک حضرت نورالدین محمد جهانگیر پادشاه غازی)
۶ــ دو اثر زیبای بچتر، در آلبوم جهانگیر است که شماره ۷ آن، تصویر ملای سفید پوشی بنام محمد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

رضا کشمیری،با ریش بلند و قیافه خندان است که کتاب و عصا بدست گرفته است . حواشی قطعه، خطوط زیبا و در زمینه آن،گلهای طلائی فوق العاده دارد . روی عمامه سفید نوشته:

(شبیه محمد رضای کشمیری) و در طرف دیگر رقم زده (عمـل بچتـر)

۷ـ دیگر اثر پر قدرت و زیبای بچتر را که از نزدیک در نمایشگاه دیدم و عکس آن در صفحه ۴۰ کاتالوگ موزه چستر بیتی چاپ گشته است ، تصویر استادانه اکبر شاه بود که در حین ارائه تاج سلطنتی به شاه جهان دیده میشود . در طرف راست نقاشی،صاحب قرآن ثانی قرار گرفته و برنگ طلائی بالای سرش نوشته شده: (شبیه مبارک صاحب قرآن ثانی)

در طرف چپ آن،جهانگیر پادشاه قرار گرفته و در حاشیه نوشته: (شبیه حضرت جهانگیر پادشاه)

و در گوشه دیگر،خان اعظم را ارائه داده و در کاغذیکه بدست دارد چنین نوشته است:

(شبیه خان اعظم ــ الله اکبر ــ نصر من الله و فتح قریب آمین یارب العالمین)

در قسمت رویه چهار پایه صاحب قرآن ثانی،نوشته: (غلام با اخلاص بچتر سنه)

اندازه ۲۷ × ۳۸ سانتی‌متر،از آلبوم MINTO تاریخ ۱۶۳۱ میلادی

دیگر از آثار بچتر که از نزدیک در نمایشگاه THE INDIAN HERITAGE

در موزه ویکتوریا آلبرت لندن در ۲۴ آپریل ۱۹۸۲ دیدم .

۸ـ تصویر اکبر شاه بود که تاج تیموری را بشاه جهان ارائه میدهد . در این اثر بی نهایت استادانه، سلاطین بروی سه تخت که بشکل صندلی نقاشی شده در آلاچیق سلطنتی قرار گرفته‌اند . روی جدول نقاشی رقم داشت . (عمـل بچتـر)

۹ـ دیگر اثر استاد در این نمایشگاه،تصویر شاه جهان بود که شمشیر بلندی بدست گرفته،بروی دو شیر و کره زمین ایستاده و یک نفر در مقابل،سر به تعظیم فرود آورده است . در بالای سر شاه جهان، دو ملائکه زیبا،تاج سلطنتی را باحترام نگهداشته و خیل رجال و اعیان و فرماندهان و شاهزادگان که در اندازه کوچکتر ولی باستادی نقش بسته‌اند،جلوه بس ممتازی را دارد .

در جدول کناره رقم داشت : (عمل بچتر) موجود در چستر بیتی

۱۰ـ اثر دیگر وی در این نمایشگاه،تصویر جوانی،بنام پرنس سالم است که‌آینه‌بدست گرفته و عمامه سبز بسر گذاشته و لباس مزین بلند هندی پوشیده است . در اطراف مینیاتور،اشعاری بخط نستعلیق زیبا نوشته شده که بیت اول و آخر آن چنین بود:

گر او می‌برد پیش ازآتش سجو بیت آخر خلف برد صاحب دلی هوشیار

حاشیه تصویر،گلهای زیبای هندی بود و رقم داشت (رقـم بچتـر)

۱۱ـ دیگر اثر زیبای بچتر که در این نمایشگاه جلوه‌گر بود،تصویر پرفخامت و پر جلال پرنس سلیم بود که باستادی تمام ترسیم شده و بروی گلهای حاشیه رقم داشت .(عمل بچتر) موجود درچستربیتی.

آثار مختلف دیگر این هنرمند،در جهانگیر نامه و پادشاه نامه است که امکان ارائه و بسط و تشریح تمامی آنها در این کتاب امکان پذیر نمی‌باشد .

۱۶۴ـ بدر الدین ـ شیخ

از نقاشان معاصر خواجه نصیرطوسی بود و در نقاشی دست داشت .

۱۶۵ـ بدر الدین علی خان

بنوشته محمد هفت قلمی مولف تذکره خوش نویسان که بسال ۱۲۳۹ هـ.ق. تالیف شده،او را جوانی پر هنر و حکاکی بی نظیر معرفی کرده است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

علی خان،لقب مرصع رقم داشت و شاگرد شیخ محمد یار بود.

۱۶۶ــ برج علی اردبیلی

از شاگردان برجسته و ممتاز سلطان محمد تبریزی است.
او با معیت محمد بیک و استاد حسین قزوینی، در کتابخانه شاهی افتخار شاگردی استاد سلطان محمد را داشتند و در آن کانون هنری،بخلق آثار بدیع و تصاویر زیبا اشتغال داشتند.

۱۶۷ــ برجی

از نقاشان قرن ۱۶ میلادی است که در تصویر و تذهیب دست پخته داشته است.
از آثار رقم‌دار وی،مجلس شاهنامه‌ای در کتاب شاهنامه است که سلطان بتخت نشسته و رستم زال و کیکاوس و سایر مشاهیر زمان در مقابل وی قرار گرفته‌اند.در زمینه ساده مینیاتور،تصویر سیمرغ و اژدها نقش بسته و خارج از متن رقم دارد. (بـرجـی)

۱۶۸ــ بساون

نقاش شیرین قلم و چهره پرداز هند بود و در رنگ آمیزی و طراحی مهارت والائی داشت.
بساون از شاگردان خواجه عبدالصمد شیرین قلم و میر سید علی بود و سبک و شیوه آنها را در اغلب تصویرها بکار می‌بست.او پدر منوهر نقاش معروف است که در حد خود استادی عالیقدر بوده و احوال وی در جای خود یاد شده است. در کتاب آئین اکبری خطی نگارنده،در مورد این نقاش چنین مینویسد: «شگرف یادگار هند،بساون در طراحی و چهره گشائی و رنگ آمیزی و مانند نگاری و دیگر گزین کارهای این فن یگانه زمانه شد وبسیاری ازدیده‌وران شنا سابر دسونته (دسوانت) ترجیح دهند.»
آثار اصیل وی عبارتند از:
۱ــ اثر ممتاز بساون، تصویر زیبائی مضبوط در موزه گیومه پاریس است که بشماره ۶۱ و چاپ رنگی در کتاب ماریو بوساقلی چاپ شده است.
در این مینیاتور، دختر زیبای هندی کمانچه بدست گرفته و لباس بلند هندی پوشیده و در کمال دلربائی بروی کله شیری که از دهانش آب فرو می‌ریزد،نشسته است.
حواشی تصویر،تذهیب پر مایه‌و گل و برگ دلرباداشته و رقم دارد. (بساون)
۲ــ دیگر اثر بساون،تصویر پر جلال و با فخامت سفر پادشاه هند است که اقتباس از موضوعات کتاب جامع التواریخ بوده و در مرقع گلشن مضبوط می‌باشد.
این اثر که در نوع خود بسیار پر آذین و تابناک می‌باشد،رقم دارد. (طرح بساون عمل نانهو)
۳ــ سومین اثر ارزنده وی،قیافه استخوانی و نحیف مجنون در صحرا است که شاخه خشک درختی بدست گرفته و اسب نحیف و لاغری را میراند. در گوشه دیگر،سگ لاغر و بیحالی ارائه شده و روباه مکاری در طرف دیگر باستادی نقش بسته است. منظره درخت تکیده،استادانه است و رقم دارد.
(عمـل بساون) اندازه ۳۶/۴ × ۲۶/۸ سانتی‌متر
۴ــ دیگر اثر جمعی بساون،تصاویر کتاب رزم نامه جیپور است که بهمکاری نقاشان معروفی از قبیل فاضل ــ لعل ــ دسونته و تحت سرپرستی میر سید علی و خواجه عبدالصمد انجام یافته و ستودنی می‌باشد.
۵ــ یادگار دیگر این هنرمند،مجلس با شکوه دعا بدرگاه باری تعالی است که رقم دارد.

بدرالدین (شیخ) نقاش معاصر خواجه نصیر طوسی و در هنر خود صاحب کمال بوده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(طرح بساون عمل چتره)
۶ـ اثر زیبای دیگر وی طمر و سیه و شاپور در جزیره نگار و در آنجا شهری بنا شده و فوق العاده فرح افزا است و رقم دارد. (عمل بساون)

۱۶۹ـ بشنداس

نقاش سرشناس و مشهور هند بود که بدستور جهانگیر شاه (۱۶۲۷ ـ ۱۶۰۵)ودر تاریخ ۱۰۲۲ بهمراه خان عالم بایران اعزام گشت تا از چهره شاه صفوی و رجال درباری وی شبیه سازی نماید، بغیر از این ماموریت، بشنداس در نظر داشت هنر تصویر سازی و چهره پردازی را به شیوه استاد بهزاد از هنرمندان ایرانی فرا گرفته و چون ارمغانی باخود بهند ببرد.
در این سفر، چند تصویر از شاه عباس و همراهان قلمی نمود که بگفته جهانگیر تماما" شبیه شاه عباس بوده است. نقاش در مقابل این هنر نمائی مورد محبت پادشاه قرار گرفته و بدریافت خلعت شاهانه نیز نایل گردیده است. در صفحه ۲۸۵ توزک جهانگیر (۱) در این باره چنین می‌نویسد:
((در وقتی که خان عالم را بعراق می‌فرستادم بشنداس نام مصوری را که در شبیه کشی از یکتایان روزگار است همراه داده بودم که شبیه شاه و عمده‌های دولت ایشان را کشیده بیاورد. شبیه اکثری را کشیده بود بنظر در آورد خصوصا" شبیه شاه برادرم را بسیار خوب کشیده بود، چنانچه بهر کس از بنده‌های ایشان نمودم عرض کردند که بسیار خوب کشیده.هم در این تاریخ قاسم خان با دیوان و بخشی لاهور، دولت زمین بوس دریافتنده بشنداس مصور بعنایت فیل سرفراز شد))
بشنداس تصویر سازی و شبیه پردازی را خوب میدانست و قلم گیری و پرداخت آنرا بشیوه خود انجام میداد. در مجلس آرائی و بسط حالات مشخصه نفرات، وسواس دقیقی داشت و نکات گوناگون ومتغیر حاضرین را به استادی نقش می‌نمود. او در سنین جوانی بعلت لیاقت و ذوق هنری، توانست جزء معدود هنرمندانی باشد که مرقع معروف و نامی گلشن را تصویر نموده‌اند. در این مرقع، دولت، نقاش برجسته زمان، تصویر بشنداس را در یکی از صفحات آن نقاشی کرده و قیافه و حالت ظاهری وی را تا حدودی ارائه داده است.
در این تصویر، بشنداس، جوان باریک اندامی است که بسیاق هندوان لباس پوشیده و کلاه مخصوص بسر گذاشته و بروی زمین بیک پا نشسته است. سبیلش افتاده و قیافه‌اش متفکر است.
ورقه‌ای بروی پا قرار داده و مشغول طرح تصویر است. در رویه کاغذ، رقم استاد دولت دیده میشود که چنین نوشته: (شبیه بشنداس برادر زاده ننها مصور عمل دولت) تصویر ۳۸
از این عبارت معلوم میگردد که بشنداس برادر زاده نانها مصور (که احوال آن در جای خود خواهد آمد) نیز میباشد. آثار رقم‌دار معروف وی عبارت است از:
۱ـ پنج تصویر مختلف رقم‌دار و بی رقم از شاه عباس کشیده که به ترتیب عبارتند از:
الف ـ شاه عباس سوار بر اسب شده و نوکری در مقابل وی ایستاده و باز شکاری بدست گرفته است. رقم دارد. (عمل بشنداس) و در گوشه بالای سمت چپ مرقوم شده (شبیه شاه عباس)
ب ـ تصویر ایستاده شاه عباس که شمشیری بکمر بسته و تفنگ بدست گرفته است.
پ ـ تصویر نشسته شاه عباس بروی صندلی که دو نفر از اعیان در حضور ایستاده‌اند و شاه بازشکاری بدست گرفته است. رقم دارد. (عمل بشنداس)

۱ ـ توزک جهانگیری که به جهانگیر نامه و اقبال نامه نیز مرسوم است اولین دفعه بسال ۱۸۶۴ معرفی شده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ت ــ تصویر شاه عباس،موجود در موزه بوستون .
ث ــ تصویر شاه عباس در مجموعه تاگور کلکته .
۲ــ تصویر خدابنده میرزا پدر شاه عباس،با رقم (عمل بشنداس)
۳ــ شبیه عیسی خان با رقم بشنداس ــ تصویر مرد ایستاده‌ای است که دو دست خود را زیر شال کمر پنهان کرده به روبرو نگاه میکند . عمامه سفید بزرگش که به طرز خاصی آرایش شده جالب میباشد . لباس بلندش که رنگ بنفش و خوشرنگی دارد،به قد کوتاه و نا متناسب او جور در نمی‌آید .
عکس عیسی خان،بچاپ رنگی زیبا در کاتالگ کلکسیون روچیلد طبع شده است .
۴ــ اثر دیگر این نقاش که جزو مرقعات موزه گلستان است،محفل هنرمندان است که عده‌ای نشسته و به کتابت و تصویرگری مشغول می‌باشند .روی یکی از کتابها چنین نوشته است : (الله اکبر عمل بشنداس)
۵ــ تصویر شماره ۲۸ کتاب انوار سهیلی معروف از آثار زیبای بشنداس بوده و موضوع نقاشی آن (سلطان بغداد و دختران چینی) می‌باشد.در بالای صفحه عبارت (لعل میگونش بی واسطه باده مست و مدهوش گشت) بچشم میخورد . (مشخصات بیشتر این کتاب در جلد اول احوال آننت به تفصیل یاد شده است)
۶ــ از آثار متنوعه بشنداس،یکی تصویر خان عالم است که صراحی زیبائی را که از سنگ یشم ساخته شده به شاه عباس تقدیم میکند .
دیگر تصویر راجه سورج دائی جهانگیر است و دیگر پرتره بهادرخان از بک.حکمران قندهار در مرقع جهانگیر برلین مضبوط می‌باشد و قشنگ‌ترین آثار مهم او منظره باغی را در آگره را نشان میدهد که بابر شاه در گوشه آن لمیده و استراحت مینماید .
۷ــ شبیه شیخ پهلول مخروب که در آگره می‌باشد.عمل بشنداس است که با خط بد تحریر شده و موضوع نقاشی شیخ پهلول دیوانه بوده که لخت و عریان در مقابل خانه‌ای نشسته و عده‌ای او را نظاره میکنند .
۸ــ تصاویری در جهانگیر نامه از جمله سالروز تولد جهانگیر است که در کمال زیبائی می‌باشد .
۹ــ آثار دیگر تصویری،در بابر نامه و از جمله ــ تصویر (اسب شیخ فول) تصویر راجه سراج‌سینگ و بهادر خان اوزبک .

۱۷۰ــ بقاء شیرازی-ملا علی شیرازی حکاک

بنوشته فرصت در صفحه ۵۵۱ آثار عجم :
((در حکاکی مهر و اسم و انگشتری و نشان،کمال قدرت و تسلط را دارد.هم بروی عقیق و امثاله نقش میکند هم بر روی فلزات و مهرهای منگنه رنگین و بی رنگ را که خطش برجسته باشد نیز در کمال استادی عمل میآورد .
لز شیوه‌ها،شیوه میر عماد را پذیرفته و از جانب قدسی تعلیم گرفته .))

۱۷۱ــ بندی ولد کرم چند

نقاش چابک قلم دوره ۱۰۰۷ هـ.ق . مغول هند است .
تصویر زیبائی از این هنرمند که صفحه‌ای از رزم نامه بود،در نمایشگاه بریتیش میوزیوم دیدم که جلوه خاصی داشت . در این اثر شیوا،دو جنگ‌آور رزمی مقابل هم،روی گاو جنگی که هر کدام را دو اسب حمل میکرد،قرار گرفته و به تیر اندازی مشغول بودند و جماعت تماشاگر نیز از پشت کوهها

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نقاره و دهل زنان طرفین را بنزاع و جدال تشویق میکردند،در زیر نوشته بود :
جنگ از جن و بهیکم و رقم داشت بخط قرمز. (بندی ولد کرمچند)

۱۷۲ــ بنواری خورد

نقاش تصویر ساز هند بود و در ارائه مجالس بزمی و رزمی دست پرتوان داشت.
از آثار ارزنده و پر قدرت وی،تصویر شماره ۱۷ کتاب با برنامه معروف است که گویا اصل آن در بریتیش میوزیوم می‌باشد. (۱)
در این اثر دلنواز که منظره میدان رزم را مجسم ساخته،حالات سواران جنگی و آرایش زرهی اسبها و جماعت نقاره‌چیان و دهل نوازان بطرز شایسته‌ای نقاشی شده و با رنگ آمیزی چشم نوازی پرآذین گشته است.
حواشی تصویر نیز،بسیاق تذهیب هندی طلاکاری شده و در زیر جدول رقم دارد. (عمل بنواری خورد)

۱۷۳ــ بنواری کلان

نقاش مغولی هند اوایل قرن ۱۷ میلادی است.
از آثار زیبای این هنرمند که در حراج ساتبی اکتبر ۱۹۸۰ بفروش رسید، تصویر وفات یافتن آباقاخان است که بشیوائی ترسیم شده است.
در این اثر زیبا،جسد آباقاآن که مستور به لحاف گلدار تیره است،در وسط اطاق قرار گرفته و حاضران در اطراف به گریه و شیون مشغولند.
در طبقه دوم عمارت که مجلس زنانه است،زنان حرم،دستار از سر گرفته بشیون و پریشانحالی به سر و روی خود می‌زنند.
در حیاط عمارت،نوکران و مستخدمین،طبقهای نان و حلوا بسر گذاشته و حاجب مخصوص باشاره دست دستوراتی بآنها میدهد.
در این اثر زیبا،حالات تاثر جماعت حاضرین و رنگ الوان البسه مخصوصا" شکل انحصاری کلاه اعیان و رجال دیدنی است. در زیر جدول بخط قرمز رقم دارد.
(طرح مکند عمل بنواری کلان)

۱۷۴ــ بهاء الدین گیلانی

نقاش قرن ۱۱ هـ.ق. اهل گیلان بود که در شیوه مغول دست پر قدرت داشت. اثر رقم‌دار این هنرمند که در حراج سال ۱۹۷۸ کریستی لندن بفروش رسید،مینیاتور پخته،مرد کشیشی،بدون کلاه بود که ریش و سبیل توپی داشت.کشیش دامن خود را بدست داشت و در دست دیگرعاری که کله آن شبیه اژدها بود بچشم میخورد،زمینه نقاشی منظره دشت و دمن و سنگ ریزه‌ها و علفهای هرز بود و رقم داشت. (در سنه ستین والف،باتمام رسید. بهاء الدین گیلانی ۱۰۶۰)

---

۱ ــ این کتاب،معروف به بابرنامه بوده (ظهیر الدین بابر ۱۵۳۰ ــ ۱۴۸۳) و دارای ۳۲ تصویر زیبا میباشد، چاپ رنگی این کتاب،بکوشش موزه امیر علیشر نوائی،وسال ۱۹۷۰ در شوروی انجام پذیرفته است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۷۵ــ بهبود شاهنشاهی

بنوشته مناقب هنروران،از بردگان شاه طهماسب اول صفوی بود که در حرم خاص وی بامر کتابت و نقاشی مشغول بوده است .
و همچنین در کتاب مآثر رحیمی،در صفحه ۱۶۸۱ در مورد بهبود چنین می‌نویسد :

بهبود

بهبود خاصه خیل این سپه سالار ــ در وایل حال غلام میرزا باقی فرزند رشید قبله الکتاب مولانا میر علی خوش نویس مشهور بوده و میرزای مومی الیه تعلیق را بغایت خوب می‌نوشته ــ و در نسخ تعلیق بروش پدر خود قطعها نوشته که الحال در جزودان مستعدان هست ــ و بسیار پسندیده‌اند و چون بوسعت آباد هندوستان شتافته بوده و ملازمت این سپه سالار را در یافته،بهبود را که در فن نقاشی و نسخ تعلیق نویسی از بی بدلان روزگارست باین سپه سالار داده بود ــ و الحال در قید حیات‌ست ــ و در کتابخانهٔ عالی بسر می‌برد ــ و بزیب و زینت کتب سرکار خاصه و کتابت اشتغال دارد ــ و در این هر دو فن از بی مثلان زمان خودست ــ و راقم تصویر و خط ایشان را بنظر در آورده الحق نادرهٔ زمان خودست ■

۱۷۶ــ بهرام (استاد بهرام ــ نقاش صفوی)

از نادره کاران نقاش اواسط قرن ۱۱ هـ.ق . بود .
او فرزندی بنام جانی داشت که در حدود سالهای ۱۰۹۶ هـ.ق . برای KAEMPFER هلندی چند مینیاتور جالب نقاشی کرده است .
از آثار امضاء دار وی ندیده‌ام

۱۷۷ــ بهرام

نقاش شیرین کار دوره فتحعلی شاه بود و در رنگ و روغن دست داشت . از آثار رقم‌دار بهرام،تصویر شاهزاده پر جلالی بروی اسب دیدم که دست به قبضه قمه مرصع خود گذاشته و استوار بروی مرکب جا گرفته بود .
تزیین و آرایش لباس و قیافه سوارکار و استواری اسب وارسته بود و بخط نستعلیق رقم داشت .
(بهرام سنه ۱۲۱۷)

۱۷۸ــ بهرام اصفهانی

نقاش آبرنگ ساز اصفهانی است که بشیرین دستی و رنگ پردازی معروف میباشد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در مرقعی که در کتابخانه گلستان تهران موجود است،صحنه شکاری از ناصرالدین شاه ارائه شده که طراحی صحنه‌ها را ابوالحسن خان صنیع الملک بعهده داشته و پرداخت و رنگ آمیزی تصاویر را استاد بهرام اصفهانی انجام داده است.

این نقاشی بسال ۱۲۷۴ اتمام یافته و ناصرالدین شاه تفنگ بدست گرفته در پشت درختان،برای شکار کمین کرده است. منظره عمومی و رنگ آمیزی درختان و جمع آهوان پر مهارت است.

۱۷۹ــ بهرام عباسی

از نقاشان اوایل قرن ۱۲ هـ.ق. و بروایتی شاگرد محمد زمان بوده است.

۱۸۰ــ بهرام قلی

از شاگردان برجسته و پر قدرت بهزاد معروف است.

دو اثر ارزنده وی در یک کتاب خطی نظامی که بخط زیبای محمد ابن علی بن درویشعلی السمرقندی انجام یافته و رقم

(قد فرغ من کتابتها فی مدینه هراة فی شهر شوال عام ۹۱۷ هـ.ق.)

دارد تصویر شده و دارای رقم بهرام قلی میباشد.

در یکی از تصاویر،ساختمان زیبائی را نشان میدهد که شاه بروی تخت نشسته و سه خدمه در حضورش بخدمت ایستاده‌اند. در حیاط جمعی بشادی و پختن غذا سرگرمند و در بالای قصربه‌طلا نوشته شده:

جهانت بکام فلک یاد باد جهان آفرینت نگهدار باد

تصویر دیگر این کتاب،باغ درخت و سبزه‌ایست که دو آلاچیق زیبا در آن احداث گشته است.در داخل سایه‌بان‌ها عده‌ای دور هم نشسته و ببازده گساری مشغولند،در بیرون خانه،عده‌ای در مشایعت اسب زیبائی هستند که باستادی نقاشی شده است. این اثر نیز از آثار بی همتای بهرام قلی بوده و در مجموعه آقای شریف صبری در قاهره می‌باشد. (اندازه ۲۲×۳۰ سانتی‌متر) (۱)

۱۸۱ــ بهرام قلی افشار

بنوشته نقاش،از طایفه ایل افشار و در نقاشی پیرو شیوه رضا عباسی بوده .از آثار زیبای او تصویری در ترکیه دیدم که استادانه بود و رقم داشت. (رقم بهرام قلی افشار)

۱۸۲ــ بهرام کرمانشاهی

بنوشته نقاش در ذیل آثارش،اهل کرمانشاه بوده و از نقاشان چابک دست و شایسته زمان ناصری میباشد،بزعم عده‌ای به خارج از ایران شاید بروسیه سفر کرده و مراحل هنری شیوه کلاسیک را از آن دیار فرا گرفته است.

اعتماد السلطنه در روزنامه ایران سال ۱۲۹۹ هـ.ق. از حجره استاد بهرام در مجمع الصنایع یاد کرده و نوشته است،از تصاویر ناصرالدین شاه در شکارگاه همایونی و پرده تصویر مبارک،و نقاشی‌های دیگر در حجره دیدار کرده است.

استاد بهرام،در نقش تصویر بروی دیوارها و ابعاد بزرگتر نیز مهارت داشته و آثاری نیز در این زمینه

۱ــ چاپ این دو اثر،در کتابی بنام (صور من مدرسه بهزاد) چاپ و منتشر شده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

انجام داده است .
از آثار رقم‌دار وی دیده‌ام :
۱ــ تصویر نیم تنه رنگ و روغنی کاملا" شبیه میرزا حسین‌خان سپه سالار بود که کلاه پوست بره مشکی بسر گذاشته و دست راست خود را بروی صندلی قدیمی که روکش سبز مخملی داشت قرار داده بود . جبه ترمه‌ای سرداری دکمه قیطانی زیری به نردستی نقاشی شده و حوالی یقه و گردن بمروارید و جواهرات گوناگون آذین گشته بود و در روی پشتی صندلی بخط رقاع زیبا رقم داشت :
(عمل بهرام سنه ۱۲۹۲)
۲ــ دیگر، تصویر رنگ و روغنی تمام قد مردی در هیبت حیوان دیدم که بدن لختش از موی بلند و سیاه پوشیده شده بود، او بسان انسان‌های اولیه قوی و پر قدرت بود . چماق بزرگی بدست داشت و رقم نقاش بخط نستعلیق چنین بود : (عمل کمترین بهرام ۱۳۰۴)
۳ــ دیگر، شمایل رنگ و روغنی حضرت محمد (ص ع) بود که عبای بلندی بشکل شنل داشت و علم مخصوص بدست گرفته بود .
گویا این اثر از روی نسخه بسیار مشهوری که در یکی از موزه‌های خارج از ایران قرار دارد نقاشی شده و در نوع خود بسیار شیوا میباشد . رقم داشت : (کمترین بهرام کرمانشاهی)
۴ــ دیگر، مجالس عیش و سرور دیوارهای خوابگاه ناصرالدین شاه است که باستادی ترسیم کرده و همچنین، نقش انواع و اقسام درنده و چرنده و پرنده است که بر بدنه حوضخانه کوچک شمالی قصر سلطنت آباد ترسیم شده است .
۵ــ از کارهای دیگر استاد بهرام، ۲۶ مجلس گوناگون و ۴ تصویر از زنان زیبا در تالار باغ معیر بود که اکنون از وجود آنها اطلاعی بدست نداریم

۱۸۳ــ بهرام‌میرزا فرزندشاه‌اسماعیل

جوانی تیز هوش و در خط نستعلیق انگشت نما بود .
در شعر و طراحی و معما بی همتا و در موسیقی دست داشت و چنگ را خوب مینواخت .
او سخت به نقاشی شیفته بود و در مشق و تصویر پایه بلندی داشت .
بهرام میرزا بسال ۹۲۳ هـ.ق . تولد یافته و در سی و سه سالگی در شب آدینه ۱۹ رمضان سال ۹۵۶ در گذشته است . در گلستان هنر در خصوص وی چنین می‌نویسد :
"نواب ابوالفتح بهرام میرزا، آنحضرت را میل تمام به نقاشی بود و مشق تصویر را به عالی مرتبه رسانیده بود . و در کتابخانه آن اعلیحضرت فردوس منزلت نیز کاتبان و نقاشان سرآمد بودند و همیشه بکار مشغول داشتند و نسخه‌ها پرداختند"

۱۸۴ــ بهرام- نقره‌کش یا سفره‌کش

نقاش اواسط قرن ۱۱ هـ.ق . و پیرو شیوه محمد زمان و علیقلی جبادار بود .
یگانه اثر رقم‌دار وی، زیبا روی صفویه بود که بشکل و قیافه زیبا رویان ازبک نقاشی شده و استادانه بود . رنگها و آرایش لباس و کلاه جلب توجه مینمود و رقم داشت . (بهرام سفره کش ۱۰۵۰)

۱۸۵ــ بهزاد (کمال الدین بهزاد سلطانی)

نقاش پر آوازه و افسونگر بی همتای اوایل قرن ۱۰ هـ.ق . و استاد مسلم و سرآمد مینیاتور ایرانی است . او با برطرف کردن شیوه محدود و بیروح مغول، مکتب مجلس آرا و پر غنای خود را که زائیده

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصورات پر مایه و قدرت معجز نگارش بود،بدنیای تصویرها کشانید .
بهزاد با افکار نوجوئی و کنجکاو خود آرایش بهم تنیده و غیر باور زمان را به دور ریخت و با انتخاب مضامین هم آهنگ،سبک حقیقت جوئی (رئالیسم) را در نقش تصویرها عریان ساخت .
در بدعت اولیه،شبیه سازی و نمود حقیقی انسان را بمعیار خبرت و بصیرت کامل راهگشا شد . و بمبارزه قدرت نامتناهی زمان برخاست و بصورتها عمر جاودانی و جوانی ابدی بخشید . در ترکیب الوان و ریزه‌کاریهای نامتناهی نقوش و پیرایش پر آذین زیبائیهای طبیعت که منبع الهام وی بود و همچنین گسترش پرفخامت و عظمت مساجد و قصور و ارائه حالات و سکنات والای انسان و تحرک و لرزانی جانوران و حیوان بدشت و دمن و تذهیب و تحریر و آرایش دلفریب و چشم نواز کنارهها،بهرحال و اندیشهای استادی مسلم و نگارگری آتش دست بوده است .
کوتاه سخن آنکه در حقش بگوئیم .
بهزاد افسونگر توانائی بود که بصدها چشم باطنی از طبیعت لایزال و عظمت پر آذین آفرینش الهام می‌گرفت وبنام مخلوقی کمترین بروی‌صفحه می‌آورد .و باتردستی‌ومهارت نادیده‌هارا دید میکرد .
از شرح حال و زندگی اولیه بهزاد اطلاع چندانی نداریم ولی بروایات گوناگون گویا بسال ۸۴۴ هـ.ق یا ۸۵۴ هـ.ق . در شهر هرات تولد و در آن شهر نشو و نما یافته است .
بهزاد دو خواهر و یک برادر داشت که سرنوشت آنها نامعلوم است ولی از خواهر زاده‌های وی که هر یک در حد خود هنرمند صاحب نامی نیز بوده‌اند .
یکی حیدر علی نقاش پدر مظفر علی نقاش تربتی است،دیگر رستم علی خطاط خراسانی معروف است که هنرمند اخیر الذکر بنوشته قاضی احمد،پس از مرگ بهزاد بسال ۹۷۰ وفات یافته است .
عمده‌ترین اسناد ارزنده و قابل تعمق احوال بهزاد،نوشته و روایات مختلفی در کتب گوناگون خطی و چاپی است که زندگی استاد را بیان داشته و ما در این نوشته شمه‌ای از آنها را بازگو مینمائیم .
در صفحه ۷۸۳ حبیب السیر خطی مجموعه نگارنده،تالیف مورخ‌شهیر و هم دوره بهزاد خواند میر چنین مینویسد :
"مظهر بدایع صور است و مظهر نوادر هنر قلم مانی رقمش ناسخ آثار مصوران عالم و تصویرات هنر پروران بنی‌آدم (موی قلمش ز اوستادی جان داده بصورت جمادی)
و جناب استادی بیمن تربیت و حسن رعایت امیر علیشیر باین مرتبه ترقی نمود و خاقان منصور را نیز بآن جناب التفات و عنایت بسیار بود و حالا نیز نادرالعصر صافی اعتقاد و منظور نظر مرحمت سلاطین ایام است و مشمول عاطفت بی نهایت حکام اسلام،بی شبهه همیشه این چنین خواهد بود"
قاضی احمد مورخ مشهور دیگر،در گلستان هنر در مورد بهزاد چنین می‌نویسد :
"نادره دوران و اعجوبه زمان و بهترین نقاشان بود که وی از دارالسلطنه هرات است .

استاد زمانه حضرت بهزاد است کو داد هنر وری بعالم داد است
کم زاد بسان مانی از مادر دهر بالله که بهزاد از او بهزاد است

استاد از طفولیت از مادر و پدر مانده و استاد میرک او را برداشته تربیت نمود و در اندک زمانی ترقی فرمود کارش بجائی رسید که تا صورت نقش بسته همچو او مصوری کس در این روزگار ندیده .

نگار ز غالش بچابک روی به است از قلم گیری مانوی
اگر مانی از وی خبر داشتی از و طرح و اندازه برداشتی
بود صورت مرغ او دلپذیر چو مرغ مسیحا شده روح گیر

استاد از زمان عشرت نشان پادشاه کامران سلطان حسین میرزا تا چند مدت از اوایل سلطنت و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

پادشاهی شاه جنت مکان علین آشیان سید السلاطین و افضل الخواقین شاه طهماسب در عرصه روزگار بودند و آثارمعجز نگار ایشان بسیار است."

بنوشته سید احمد آهو چشم خطاط معروف و شاگردمیر علی هروی،در مقدمه مرقع امیر غیب بیک که بزمان شاه طهماسب آرایش یافته و حالیه در کتابخانه خزینه اوقاف اسلامبول میباشد:

"اما استادان مشهور خراسان مثل خواجه میرک و مولانا حاجی محمد و استاد قاسم علی چهره گشای و استاد بهزاد شبیه و نظیر ندارند"

از این جمله با استاد بهزاد ملاقات صورت بسته و الحق استاد مذکور بقوت بنان و قدرت بر رقم علی الاکفاء و الاقرآن فایق بوده و برکات اقلام و حرکات ارقامش بصد هزار آفرین لایق است.

ز کار زغالش بچابک روی — بهشت از قلم گیری مانوی
اگر مانی از وی خبر داشتی — از و طرح و اندازه بر داشتی
بود صورت مرغ او دلپذیر — چو مرغ مسیحا شده روح گیر
قلم را از آن کار بالا گرفت — که اندر دو انگشت او جا گرفت
قلم چون به تشعیر گیرد دلیر — روان موی خیزد بر اندام شیر

در بابرنامه استاد را چنین توصیف مینماید:

"از مصوران بهزاد بود،کار مصوری را بسیار نازک کرد. اما چهرههای بی‌ریش را بدمی گشاد غبغب او را بسیار کلان میکشید. آدم ریش‌دار را خوب چهره گشائی میکرد."

از مشاهیر خط و هم عصر استاد،سلطانعلی مشهور است که در شعر نیز دست داشته و در مورد بهزاد ابیاتی دارد، که ذکر آن خالی از فایدت نیست.

فرزند عزیز ارجمندم بهزاد — گه‌گه گذرش بر این طرف می‌افتاد
او عمر منست از ره صورت لیکن — عمر یست که از منش نمی‌آید یاد

حیدر دو غلات در تاریخ رشیدی احوال بهزاد و شاگردان وی را چنین می‌نویسد:

بهزاد. وی مصور استادیست اگر چه مقدار شاه مظفر نازک دست نیست اما قلم این از وی محکم‌تر است،طرح و استخوان بندی آن از وی بهتر است،در قدیم الایام در سلسله خواقین هلاکوی که پادشاهان عراق‌اند خواجه عبدالحی بوده است،اعتقاد اهل این صناعت آنست که وی ولی بوده است در آخر توبه کرده هر جا که از کار خود می‌یافته است میشسته و میسوخته از آنجهت کارهای وی بغایت کم یابست و در صفای قلم و نازکی و محکمی کلک در همه اوصاف تصویر مثل وی پیدا نشده است. بعد از خواجه عبدالحی و شاه مظفر،دیگر این بهزاد است و بعد از ایشان الی یومنا هذا مثل ایشان دیگری پیدا نشد،این دو تربیت یافتگان امیر علیشیرند،قاسم علی چهره گشای وی شاگرد بهزاد است،کارهای وی قریب با بهزادست و در همه اسلوب کسیکه ممارست بسیار کرده باشد در مییابد که کارهای قاسم علی درست‌ترست نسبت بکارهای بهزاد،و اصل طرح وی بی‌اندام‌ترست و مقصود دویم قاسم علی است و شاگرد بهزاد،قلم او هیچ کسی از قلم قاسم علی ندارد اما اصل طرح و پرداخت وی نسبت بقاسم علی خام است. و مولانا میرک نقاش وی از عجایبات روزگارست و استاد بهزادست،اصل طرح وی پخته‌تر از بهزادست اگر چه پرداخت وی مقدار بهزاد نیست اما تمام کارهای وی در سفر و حضر از پیش میرزا و در خانه و هوای بیرون میساخته است.هرگز مقید به حجره وکاغذلق نبوده این بسی عجب است.

مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران چنین مینویسد:

... و نامدار و شهرمدار و دیار اوانلرک یعنی مصور لرک سرآمدی و زمره نقاشانک صاحب بخت سرمدی اولاک استاد "بهزاد" در که هر وی در و صنعتنک اوایلی سلطان حسین بیقرا عصرینده و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اواخری شاه اسماعیل پورحیدر زماننده کمال رغبتله پدیدار و نقاش چین کمی نقش و نگاری مشهور دار و دیار اولدی. اگر چه اتی الذکر پیر سید احمد تبریز ینک تلمیذ خاصی در. ولکن رواج ورغبتنه و نقش و تصویر ینک مهارتینه باعث سابق الذکر پادشاه لرک التفات عالیه لرینه اختصاصیدر.

ترجمه ــ « سر آمد مصوران استاد بهزادست که هروی و در زمره نقاشان صاحب بخت سرمدی است. اوایل صنعت او، در عصر سلطان حسین بایقرا و اواخر صنعت وی، در روزگار شاه اسمعیل بن حیدر بود. ظهور او مواجه شد با کمال رغبت عام، و از اینرو نقش و نگار وی مانند کار نقاش چین مشهور دار و دیار گردید، اگر چه وی تلمیذ خاص پیر سید احمد تبریزی است، اما باعث بر مهارت نقش و رواج تصویرش التفات عالیه پادشاهان سابق الذکر است.

دیگر نوشته دوست محمد هروی در مرقع بهرام میرزا است که بشماره ۲۱۵۴ در کتابخانه خرینه اوقاف استانبول مضبوط بوده و دارای ۱۴۸ ورق میباشد.

نسخه چاپی این اثر، با تعلیقات مرحوم فکری سلجوقی بسال اول سنبله ۱۳۴۹ در مطبعه دولتی کابل چاپ شده و در صفحه ۱۶ آن بروایت از اصل دیباچه در مورد بهزاد چنین نوشته است.

"دیگر شاگرد خلف سید مشارالیه، افضل المتاخرین فی فن التصویر قدوه المتقدمین فی التذهیب و التحریر نادر العصر استاد کمال الدین بهزاد است و تعریف و توصیف مومی الیه بر قوم قلم عجائب او در این موقع ظاهر است و بشرف ملازمت کتابخانه عطارد آشیانه اعلی حضرت سکندر حشمت جام جاه دین پناه سلیمان سپاه ظل الله قهرمان الماء و الطین عون الاسلام و المسلمین ناصب رایات العدل والاحسان قامع بنیان الظلم و الطغیان، السلطان بن السلطان بن السلطان ابوالمظفر شاه طهماسب الصفوی الموسوی الحسینی بهادر خان مشرف گشته و انواع رعایت و تربیت یافته و هم درین آستان ملائک پاسبان ودیعت حیات سپرده در جنب مقبره شکر گفتار شیرین مقال معدن وجد و حال شیخ کمال نور مرقده در تبریز آسوده "نظر افکن بخاک قبر بهزاد" تاریخ وفات اوست که سیادت مآبی امیر دوست هاشمی گفته."

در تزوک جهانگیری و در صفحه ۲۸۵ جشن چهارمین نوروز، چون بمناسبتی اسمی از بهزاد برده شده باختصار ثبت میگردد:

"از نفایس و نوادر روزگار که خان عالم آورده الحق از تاییدات طالع او بود که چنین تحفه بدست افتاد، مجلس جنگ صاحبقران است باتقتمش خان و شبیه آنحضرت و اولاد امجاد و امراء عظام را که در آن جنگ بسعادت همراهی اختصاص داشتند کشیده و نزدیک بهر صورتی نوشته که شبیه کیست و این مجلس مشتمل است بر دویست و چهل صورت، و مصور نام خود را خلیل میرزا شاهرخی نوشته. کارش بغایت پخته و عالی هست و بقلم استاد بهزاد مناسبت و مشابهت تام دارد، اگر نام مصور نوشته نبودی گمان میشد که کار بهزاد باشد، و چون بحسب تاریخ او بیشتر است اغلب ظن آنکه بهزاد از شاگردان اوست."

دیگر از مآخذ قدیم در مورد بهزاد، کتاب بدایع الوقایع زین الدین (۱) است که در صفحه ۱۴۵ آن چنین مینویسد:

"پادشاه مغفور مبرور نورالله مرقده از میان هنرمندان این صنعت و سحر آفرینان این حرفت

---

۱ ــ کتاب بدایع الوقایع از آثار ارزنده زین الدین محمود بن عبدالجلیل المشهور بواصفی است که بسال ۸۹۰ هـ.ق. تولد یافته و کتاب را به غربت در ماوراءالنهر نوشته است.

(چو میوه هلست سخن‌های واصفی دریافت ز باغ عمر خوری بر چو بشنوی سخنش)

این کتاب به تصحیح الکساندر بلدرف بوده و انتشارات بنیاد فرهنگ ایران آنرا نشر کرده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استاد بهزاد نقاش را که مصوران هفت اقلیم سر تسلیم پیش او فرود آورده بودند و صورت دعوی مسلمی را علی العموم بدو سپرده بودند اختیار فرموده بود. او را مانی ثانی لقب نموده هر گاهکه این پادشاه عالیجاه را غمی یا المی پیرامون خاطر گردیدی و غبار قبضی بر مرآت ضمیرمنیر رسیدی استاد مشارالیه صورتی برانگیختی و پیکری بر آمیختی که بمجرد نگاه کردن حضرت پادشاه در وی آینه طبعش از زنگ کدورت و صفحه خاطرش از نقوش کلفت فی الحال متجلی گشتی و جناب استاد ماهر الاصناف همواره صور مختلفه و نقوش متنوعه بخود همراه داشتی که بوقت حاجت بکار بردی و اکثر صورت امیر بابا محمود را که از جمله امرای عظیم الشأن و کبرای سترگ رفیع المکان درگاه عالم پناه بود باوضاع مختلفه تصویر مینمود و میر مذکور صورت عجیب و هیات غریب داشت.

..... القصه روز بروز و ساعت بساعت هنر و مرتبه استاد در ترقی بود بهر نقش که میکشید او را از پس پرده غیب صورت فتح ور شدی روی مینمود. مشهور است که استاد مذکور صحیفه مصور بمجلس فردوس آئین سپهر تزیین امیر کبیر امیر علیشیر ..... آورد و صورت حال آنچنانکه باغچه آراسته بود مشتمل بر درختان گوناگون و بر شاخسارش مرغان خوش صورت بوقلمون و بر هر طرف جویبارها جاری و گلبن‌های شکفته زنگاری و صورت مرغوب،میر آنچنانکه تکیه بر عصای زده، ستاده و برسم ساچیق طبقهای پر زر در پیش نهاده،چون حضرت میر آن صورت‌ها را مشاهده و ملاحظه نمود آن صحیفه لطیف ریاض باطنش را بگلهای بهجت و سرور و اطراف حیاض خاطرش را باشجار فرح و حضور بیار است و از عندلیب طبعش بر شاخسار شوق و ذوق نوای الاحسن الاحسن برخاست ..... بعد از آن روی بحضار مجلس کرد و گفت عزیزان را در تعریف و توصیف این صحیفه لازم التشریف بخاطر چه میرسد؟ مولانا فصیح الدین که استاد میر و از جمله مشاهیر اهل خراسان بود فرمود که مخدوما" من این گلهای شگفته رعنا را دیدم خواستم که دست دراز کنم و گلی برکنم و بر سر دستار خودمانم. مولانا صاحب داراکه مصاحب و رفیق میر بود گفت مرا نیز این داعیه شده بود اما اندیشه کردم که مبادا دست دراز کنم و این مرغان از سر درختان پرواز نمایند. مولانا برهان که سر آمد ظرفا و قدوه اهل خراسان بود و لاینقطع بجناب میر تعرض و ظرافت مینمود گفت که من ملاحظه کرده دست و زبان نگاه میدارم و دم زدن نمیآرم که مبادا حضرت میر در اعراض شوند و روی و ابروی خود درهم کشند..... حضرت میر فرمودند که عزیزان سخنان خوب گفتند و درهای معانی مرغوب سفتند اگر مولانا برهان آن ناخوشی و درشتی نمیکردند بخاطر رسیده بود که این طبقهای ساچیق را بر سریاران نثار کنیم. بعد از آن استاد بهزاد را اسب با زین و لجام و جامه مناسب و اهل مجلس را هر کدام لباسهای فاخر انعام فرمودند."

بنوشته مورخان و تذکره نویسان،بهزاد در مکتب استادان بنام و سرشناس تعلیم دیده و بشهرت رسیده است. جهانگیر در تزوک خود نوشته است که خلیل میرزا نامی موفق به کشف هنری او گردیده و فن تصویر را باو آموخت. در نوشته دیگری در مقدمه حمامه نامه، بهزاد را شاگرد ناصرالدین مذهب دانسته و او را استاد اولیه بهزاد معرفی کرده است.

مصطفی عالی افندی در مناقب هنروران،از بهزاد یاد کرده و چنین نوشته است.

«اگر چه وی تلمیذ خاص پیر سید احمد تبریزی بود ولکن رواج و رغبت نقش تصویرش ازالتفات عالیه پادشاهان سابق الذکر است»

دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا،استاد اولیه او را سید امیر روحاله میرک هروی دانسته و چنین یاد کرده است:

«دیگر شاگرد خلف سید مشارالیه (روح اله میرک هروی) افضل المتاخرین فی فن التصویر قدوه المتقدمین فی التذهیب و التحریر نادر العصر استاد کمال الدین بهزاد است و تعریف و توصیف مومی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

الیه برقوم قلم عجایب او در این موقع ظاهر است و بشرف ملازمت کتابخانه‌عطارد و آشیانه اعلی حضرت سکندر حشمت جمجاه دین پناه سلیمان سپاه..... و غیره مشرف گشته و انواع رعایت و تربیت یافته .....»

در مورد رشد و تعالی موفقیت آمیز استاد بهزاد، این نکته معلوم است که ابتدا در خدمت پادشاه هنر نواز سلطان حسین بایقرا (۹۱۲ ــ ۸۷۳) و زیر نظر و رعایت‌های پدرانه وزیر پر آوازه‌اش امیر علیشیر نوائی و با بهره‌جوئی کامل از سرچشمه استادان بنام زمان خود در هرات مدارج هنری را بسرعت طی کرده و بسر منزل مقصود رسید و پس از مرگ سلطان حسین که نواحی خراسان بدست محمد شاه بخت خان شیبانی معروف به شیبک خان افتاد، در خدمت وی نیز مقام پر ارجی پیدا کرده و بخلق آثاری همت گماشت.

پس از قتل شیبک خان بدست شاه اسماعیل و بر چیده گشتن بساط وی بسال ۹۱۶ پادشاه جوان صفوی عده‌ای از معاریف و مشاهیر هنری هرات چون بهزاد و میرک و قاسمعلی و حاجی محمد را به تبریز انتقال داد و در این شهر بود که بهزاد شهرت زایدالوصفی پیدا کرده و اهمیت و اعتبارش از مرزهای ایران به ممالک هم جوار رسید، او که جزو ملازمان شاهی و در سفر و حضر بخدمت بود به سبب کمالات صوری و معنوی مورد محبت شاهانه گشته و در تاریخ ۲۷ جمادی الاول سال ۹۲۸ بریاست کتابخانه پادشاهی منصوب و مشغول کار گردید. (۲) و (۳) (سوادفرمان درصفحه ۱۱۲)

پس از مرگ شاه اسماعیل که بسال ۹۳۰ اتفاق افتاد فرزند خردسالش بنام شاه تهماسب (به تاریخ نهصد و سی از هجرت در محل چاشت روز دوشنبه نوزدهم شهر رجب موافق بچین ئیل ترکی جلوس بر سریر جهانبانی واقع شده در سن ده سالگی) (۴) به سلطنت نشست.

شاه طهماسب سلطانی هنرپرور و ادب دوست بود و علاقه زیادی بخط و نقاشی و سایر هنرها داشت. اولین معلم نقاشی او به دوران صباوت، سلطان محمد نقاش شاگردوهمکار بهزاد بود، او از محضر بهزاد و آقا میرک نیز بهره یاب گشته و بمثابه مرید و مرادی و استادی و شاگردی آنان را عزیز و گرامی میداشت.

بنوشته آقای حسین میر جعفری در مجله هنر و مردم شماره ۱۴۲ «نامه‌ای در آرشیو موزه توپ تاپو سرای ترکیه موجود است که بخط بهزاد بوده و متن آن بعقیده اینجانب تقاضای دریافت خرجی است که جهت تصویر و تذهیب و کتابت کتابی بنام تاریخ حضرت شاهی یعنی شاه طهماسب (کلمه شاهی را باحترام کنار نامه می‌نوشتند) میباشد. چون در آن زمان بهزاد رئیس کتابخانه بوده و دریافت مخارج و پیراستن و نوشتن هر اثری بعهده او بوده است. (عکس اصل نامه درصفحه ۱۱۲)

---

۲ ــ متن فارسی و ترجمه فرانسه این سواد در ماهنامه عالم اسلامی جلد ۲۶ بوسیله مرحوم علامه فروزنی و سپس متن فارسی آن در کتاب گلستان هنر به اهتمام و تصحیح آقای مهدی سهیلی خوانساری صفحه ۱۳۵ درج و منتشر شده که ما عیناً" در اینجا ثبت مینمائیم.

۳ ــ به گفته کتاب مناقب هنروران که بیشتر بافسانه شباهت دارد چنین میگوید:

«شاه اسماعیل بهزاد را زیاده از حد دوست میداشت، در جنگ چالدران گویا شاه محمود نیشابوری و بهزاد حضور داشته‌اند، وقتی شاه اسماعیل احتمال به شکست خود و اختلال احوال آن سامان داد، شاه محمود و بهزاد را در غاری پنهان کرد و پس از خاتمه‌جنگ نخست بسراغ این دو هنرمند آمد و حفظ آن دو را بمال و خزائن خود مقدم داشت»

۴ ــ تذکره شاه طهماسب چاپ برلین صفحه ۸.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

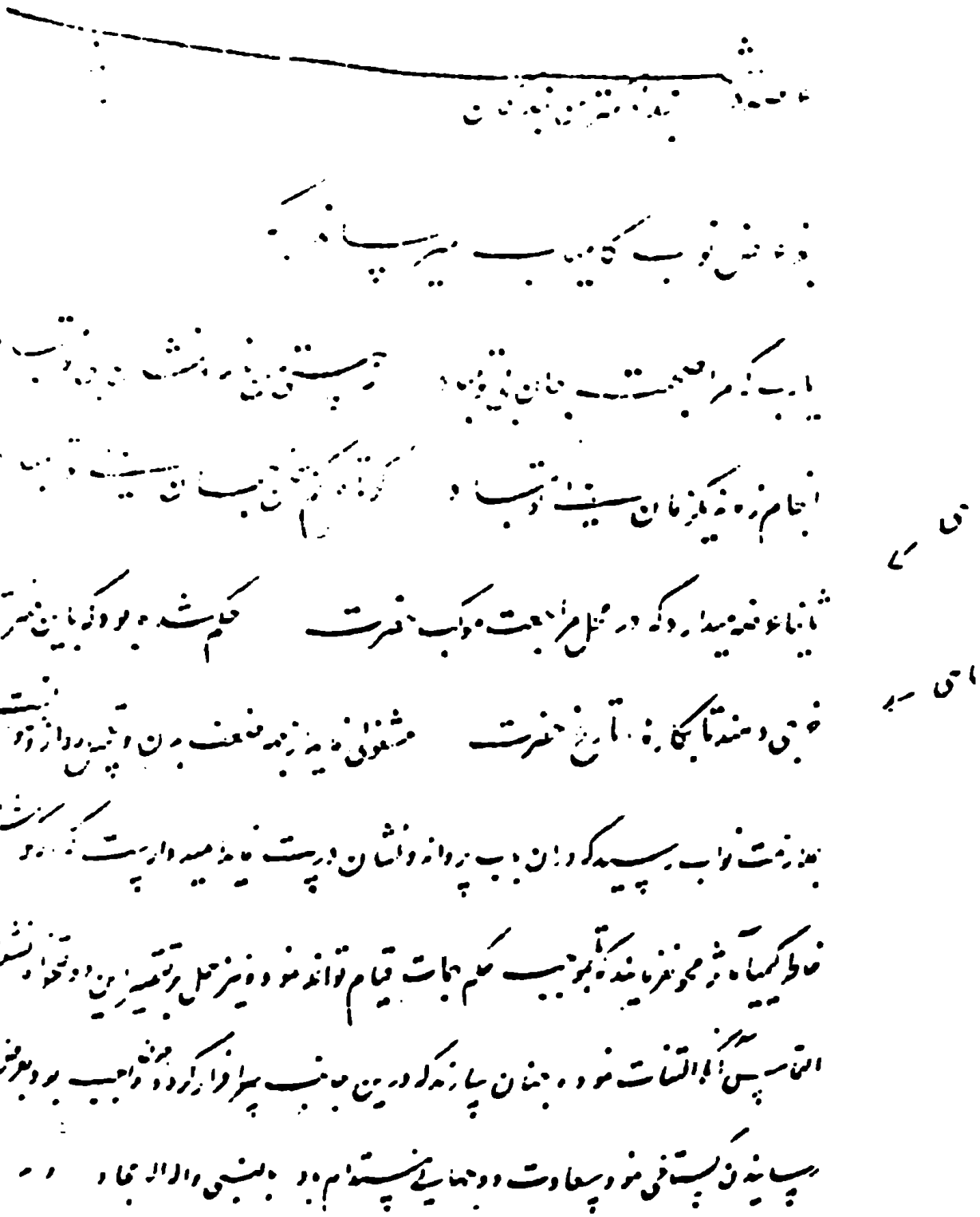
tarikhema.org

سواد فرمان شاه اسمعیل برای کلانتری کتابخانه همایون بنام بهزاد

چون ارادت کارخانهٔ ایجاد و تکوین و مشیت محرر نگارخانهٔ آسمان و زمین که بر طبق کلمهٔ وصور کم فاحسن صور کم نقش وجود غرایب نمود بنی نوع بشر در احسن صور بر صفحهٔ امکان پرداخته قلم قدرت اوست و تصویر صورت تفضیل افراد انسان بر سایر مخلوقات ربانی بمقتضای و فضلنا هم علی کثیر ممن خلقنا تحریر کرده انامل حکمت او منشور اناجعلناک خلیفه فی الارض را بر صحیفه حلکاری خورشید بخامهٔ عطارد بنام همایون اتسام ما امضاء نموده و اوراق سپهر لاجوردی را جهت کتابت روز نامچهٔ آثار فتح و نصرت ما با فشان نقره کوب کواکب و جدول شنجرف گون شفق منقش و مزین فرموده لایق آن و مناسب چنان مینماید که لوح ضمیر الهام پذیر همایون که مطرح اشعه انوار الهی و مظهر صور آثار خیر خواهی است بدینصورت مصور باشد که هر مهم از کرایم مهمات سر کار کامرانی و هر امر از عظایم امور کارخانهٔ جهانبانی بهنرمندی دانا و کاردانی فضیلت انتما که بطراحی ذهن باریک بین و رنگ آمیزی طبع ظرافت آئین طرح ابداع انواع کفایت و نقش اختراع اصناف فراست بر تختهٔ وجود ظاهر تواند نمود و نقاب حجاب از چهرهٔ مطلوب و مقصود تواند گشود و مفوض و متعلق باشد بناء علی هذا درین ولا نادر العصر قدوة المتصورین واسوة المذهبین استاد کمال الدین بهزاد را که از قلم چهره گشایش جان مانی خجل شده و از کلک صورت آرایش لوح ارتنگ منفعل گشته و پیوسته قلم وار سر بر خط فرمان واجب الاذعان نهاده و بر کارمثال پای در مرکز ملازمت آستان خلافت آشیان استوار کرده مشمول الطاف خسروانه و اعطاف پادشاهانه ساخته حکم فرمودیم که منصب استیفاء و کلانتری مردم کتابخانهٔ همایون و کاتبان و نقاشان و مذهبان و جدول کشان و حلکاران و زرکوبان و لاجورد شویان و سایر جماعتی که بامور مذکوره منسوب باشند در ممالک محر و سه مفوض و متعلق بدو باشد سبیل امرای روشن ضمیر و وزرای بی شبه و نظیر و نواب درگاه عالم پناه و ایلچیان بارگاه سپهر اشتباه و مباشران امور سلطانی و متصدیان مهام دیوانی عموما" و اهالی کتابخانهٔ همایون و جماعت مذکوره خصوصا" آنکه اسناد مشارالیه را مستوفی و متعهد کلانتری دانسته کارهای کتابخانه را باستیفا و برآورد او رسانند و آنچه برآورد کند بمهر و ثبت او معتبر دانند و از سخن و صوا بدید او که در باب ضبط و ربط امور کتابخانهٔ همایون گوید عدول و تجاوز ننمایند و آنچه از لوازم امور مذکورست مخصوص بدو شناسند و مشارالیه نیز باید که صورت امانت و چهرهٔ دیانت بر لوح خاطر و صفحهٔ ضمیر منیر مصور و مرتسم گردانیده بطریقهٔ راستی در این امر شروع نماید و از میل و مداهنه مجتنب و محترز بوده از جادهٔ صدق و صواب انحراف و اجتناب نکند از جوانب برین جمله بروند و چون این حکم همایون بنقش توقیع وقیع اشرف اعلی منقش و مشرف و محلی گردد اعتماد نمایند تحریرا فی ۲۷ جمادی الاولی سنه ۹۲۸.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نامه بهزاد بشاه طهماسب صفوی

عرضه داشت بنده کمترین بندگان بهزاد.
بعز عرض نواب کامیاب میرساند. که:

یارب که مرا صحبت جان بی تومباد از هستی من نام و نشان بی تومباد
انجام زمانه یک زمان بی تو مباد کوتاه کنم سخن، جهان بی تو مباد

ثانیا" عرضه میدارد که در محل مراجعت حضرت شاهی حکم شده بود که باین فقیر خرجی دهند، تا بکارهاءتاریخ حضرت شاهی مشغولی نماید. از جهته ضعف بدن و تعجیل دوا زو نتوانست بملازمت نواب رسید که در آن باب پروانه و نشان درست نماید. امیدوارست که از گوشه خاطر کیمیا مآثر محو نفرمایند که تا بموجب حکم بهمات قیام تواند نمود و نیز حمل بر تقصیر این دولتخواه نشود.

التماس آنکه التفات نموده چنان سازند که در این جانب سرفراز گردد و چون واجب بود بعرض رسانیدن گستاخی نمود.

سعادت دو جهانی مستدام باد، بالنبی والهالامجاد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

با ملاحظه سطور آخر نامه (چون واجب بود بعرض رسانیدن گستاخی نمود) معلوم میشود که دریافت خرجی جنبه خصوصی نداشته و جهت مصارف کتابخانه سلطنتی بوده است.

بدین ترتیب دوران پیری و اواخر زندگی بهزاد در تمام دوره سلطنت شاه طهماسب بخوشی و سعادت مقرون بوده و در کمال رفاه و آسایش خاطر بخلق آثار جاویدان اشتغال داشته است.

شاگردان و مشتاقان پیرو شیوه بهزاد که هر یک به تنهائی استادان عالی مقامی نیز بوده‌اند طبق روایات و اسناد بدست آمده عبارتند از:

۱ــ جلال الدین میرک اصفهانی ــ اصلا"اصفهانی و در هرات و تبریز شاگرد و همکار وی و پس از مرگ بهزاد رئیس کتابخانه شاه تهماسب شده و تا روز وفاتش کتابدار سلطانی و مقرب دربار وی بوده است.

۲ــ میر مصور اهل سلطانیه بوده و استاد نقاشی میرزا زین العابدین اصفهانی می‌باشد.

۳ــ ملا یوسف ۴ مقصود دوست دیوانه ۵ مظفر علی.

باستناد مدرکی در مرقع امیر حسین بیک بخط مالک دیلمی که در مقدمه آن از مظفر علی یاد کرده و نوشته است: "همچنین جناب استاد الدهر و نادر العصر جامع فنون حیثیات علمی و عملی استاد مظفر علی که جناب استاد ابوالبشر معروف الزمان و مشهور الدوران استاد بهزاد را هم شاگرد بلاواسطه و هم خویش است و در جامعیت فنون استادی از و بیش."

۶ــ ملا درویش محمد نقاش خراسانی (بنوشته مجالس النفایس)

۷ و ۸ ــ رستم علی و حیدر علی خواهر زادگان بهزاد.

۹ــ خواجه عبدالعزیز پسر خواجه عبدالوهاب.

۱۰ و ۱۱ ــ قاسم علی و سلطان محمد از ممتازترین شاگردان بهزاد.

۱۲ و ۱۳ ــ تمراز و بهرام قلی اثر زیبائی از تمراز بسال ۹۱۲ و همچنین تصویری از بهرام قلی بسال ۹۱۷ و در شیوه بهزاد در کتابی بنام (صور من مدرسه بهزاد) بشماره‌های ۸ و ۹ چاپ شده که معرف زبردستی و استادی آنان می باشد. ۱۴ ــ صادقی بیک.

در مورد تاریخ مرگ و مدفن استاد بهزاد،روایات مختلفی وجود دارد که اغلب با هم مغایرند،قاضی احمد ' فوت بهزاد را چنین آورده:

"فوتش در دارالسلطنه هرات و در حوالی کوه مختار و در حظیره پر از نقش و نگار مدفون است"

در کتاب تعلیقات مرحوم فکری سلجوقی،که در افغانستان چاپ شده است در صفحه ۱۰۱ کتاب راجع به مرگ بهزاد چنین می‌نویسد:

"در دهلی رساله‌ای دیدم که تالیف شیخ محمد قمی کتابدار بود،در آن رساله نوشته بود که بهزاد پس از سالها ماندن در قزوین و تبریز جهت دیدار مولانا رستم علی خواهر زاده خود بهرات برگشت و قبل از ورود بهزاد،مولانا رستم علی از جهان رفته بود. و قضا را در همان سال،بهزاد را مرضی عارض شد و از دنیا رفت و پیکر پاک آن استاد نامدار در جوار قبه پرنقش و نگار مختار، پهلوی رستمعلی خواهر زاده‌اش دفن گردید و این شعر از آن رساله است.

استاد زمانه حضرت بهزاد است — کو داد هنروری بعالم داده است
کم زاد بسان مانی از مادر دهر — البته که بهزاد از او به زاد است

دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا،در مورد مرگ بهزاد می‌نویسد:

"هم در این آستان ملایک پاسبان (شاه تهماسب صفوی) ودیعت حیات سپرده و در جنب مقبره شکر گفتار شیرین مقال معدن وجد و حال شیخ کمال نور الله مرقده در تبریز آسوده (نظر افکن بخاک قبر بهزاد) تاریخ وفات اوست که سیادت مآبی امیر دولت هاشمی گفته"

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در حقیقت نیز نوشته دوست محمد هروی مقرون به صحت بوده و بهزاد بسال ۹۴۲ در تبریز وفات یافته و در باغ کمال جنب قبر کمال خجندی شاعر معروف مدفون می‌باشد.
قطعه ذیل را که امیر دولت هاشمی سروده بر سنگ مزارش دیده میشود.

وحید عصر بهزاد آنکه چون او ز بطن مادر ایـام کم زاد
اجل چون صورت عمرش به پرداخت قضا خاک وجودش داد برباد
ز من صورت گری تاریخ پرسید بدو گفتم جواب از جان ناشاد
اگر خواهی که تاریخش بدانی نظر افکن به (خاک قبر بهزاد)

۹۴۲ هـ.ق.

قیافه و شمایل بهزاد در تصویری مضبوط در کتابخانه دانشگاه اسلامبول ارائه شده. (۱)
که گویا بدست نقاش و یا توسط شاگردان علاقمند و صمیمی وی ترسیم گشته است.
در این اثر ارزنده که استاد را در اوایل پیری نشان میدهد کلاه عمامه‌ای مخصوص بسر گذاشته و قبای بلند و کفش کوچک پوشیده و در محلی ایستاده است.
او بدست چپ وسایل تصویر سازی گرفته و بدست راست کتابی را ارائه مینماید.
صورت و قیافه او نحیف است و ریش و سبیل کم پشتی دارد.
اصل تصویر متعلق به کتابخانه دانشگاه استانبول است که بظن قوی بدست یکی از شاگردان‌هنرمندش تصویر گشته است.
آثار رقم‌دار اصیل وی عبارتند از:
۱ـ عالیترین و اصیل ترین تصاویر بهزاد در کتاب بوستان سعدی مضبوط در کتابخانه قاهره مصر میباشد،این اثر پرمایه که بسال ۸۹۳ الی ۸۹۴ در شهر هرات تصویر گشته،مشخصات آن اخیرا" در کتابی بنام (صور من مدرسه بهزاد فی المجموعات الفنیه باالقاهره) توسط دکتر محمد مصطفی،بعکس رنگی و زبان عربی چاپ و منتشر گشته است.
در این کتاب کلا" ۱۲ تصویر ارائه شده که لوحه ۱ تا ۶ آن کار بهزاد بوده و بقیه بوسیله شاگردان پیرو مکتب استاد تصویر گشته است.
شماره ۱ و ۲ بی رقم ولی شماره‌های ۳ و ۴ و ۵ و ۶ برقم بهزاد بوده از کارهای اصیل و ممتاز استاد میباشد. شماره ۸ و ۹ رقم بهرام قلی و شماره ۷ رقم تمراز و بقیه بدست نقاشان صاحب کمال و شاگردان گمنام استاد است که هم جوار شاهکار استاد برشته تصویر درآمده است.
در اینجا ۶ تصویر رقم‌دار و بی رقم بهزاد را باختصار معرفی مینمائیم.
۱ـ سلطان حسین میرزا در وسط باغی نشسته و عده‌ای از دوستان و ندیمان باطراف وی جمع شده و ببازده گساری مشغولند. در پشت معجر باغ،انبوه درختان پر طراوت،چشم نواز در زمینه طلائی ارائه شده و خانواده دهقانی نیز در گوشه باغ سکنی گزیده‌اند. درب ورودی قصر،منقش و مرصع و الوان است و دربان خانه مرد فقیری را از جلو آن دور می‌سازد. (صفحه ۳۴ کتاب)
۲ـ مجلس دوم،بساط مهمانی و طرب حسین میرزا با دوستان جوان است که روی دوشک سفیدی بروی فرش نشسته و اطرافیان و دوستان به لهو و لعب سرگرمند.
ساختمان شش گوش و برج رنگین و پر پیرایه و چادر منقش که به تصویر انواع طیور و جانوران دیگر آذین شده کم نظیر است.
۳ـ لوحه سوم ترسیم حکایت دارا و شبان است،که در بالای آن این بیت جلب نظر مینماید:

۱ ـ تصویر در هنر و مردم شماره ۱۴۲

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ملک را دل رفته آمد بجای بخندید و گفت ای نکوهیده رای

در این نقاشی، ملک دارا با لباس پر رنگ و نگار و وسایل رزمی سوار اسب شده و چوپانی در مقابل بگفتگو ایستاده است. در حوالی صحنه، نقش موزون و دلفریب ده راس اسب بزرگ و کوچک دیده میشود که به زبردستی انجام یافته است. منظره کوه و درختان، استوار و دل چسب است و روی جعبه تیر رقم دارد. (عمل العبد بهزاد)

۴ـ منظره مسجدی با کنبد سبز و کاشی کاری مزین و خطوط لاجوردی و طلائی در کمال آتش دستی تصویر شده و در کنار منبر مسجد، عده‌ای از علماء به صحبت و مذاکره و در تالار جنبی نیز جماعتی به عبادت و تدریس مشغول هستند، در بیرون مسجد که دیواره آن، در کمال استواری و ترکیب است مردی وضو میگیرد و گدای سیاه چرده‌ای از عابر توانگر درخواست پول میکند، امضاء بهزاد در کتابی که در داخل مسجد و در دست یکی از علماء است جلب نظر مینماید.

در طرف راست کتاب کلمات (ضرب زید) نوشته شده و در مقابل آن رقم (عمل العبد بهزاد) درج گشته است.

۵ـ لوحه پنجم، جلسه تدریس و بحث و مذاکره در مسجد را نشان میدهد. سردر ورودی داخل مسجد در کمال استواری و فریبندگی نقش گشته و حواشی آن به خطوط و ارعیه خوش، آذین گشته است. داخل مسجد نیز بهمان عیار و حلاوت بیرونی، آرایش شده و از پنجره انتهای‌اش، درختان پر گل باغ، بخوبی دیده میشود.

جماعتی از مومنین و طلاب علوم، در بیرون و داخل مسجد به گفتگو و بحث و مذاکره مشغولند. در انتهای آخرکتیبه، بخط سفید رقم دارد. (عمل العبد بهزاد فی سنه ۸۹۴)

۶ـ لوحه ششم، تصویر حکایت یوسف و زلیخا است که بساختن قصری هفت در فرمان داده بود. قصر در کمال استواری و خوش منظری انجام یافته و این بیت در بطن آن درج شده است.

(زلیخا چو گشت از می عشق مست بدامان یوسف در آویخت دست)

تصویر زلیخا در نهایت حلاوت و آراستگی، در بالکن قصر ارائه شده که به اشاره دست با یوسف صحبت میکند. در معجر وسط و کناره اطاق سمت چپ رقم دارد. (من عمل العبد بهزاد)

و در بالای در ورودی همین اطاق، سنه ۸۹۳ جلب نظر مینماید.

۷ـ تصاویر خمسه نظامی که بسال ۹۰۰ یا ۸۹۶ هـ.ق. تصویر شده و بشماره ۲۵۹۰۰ در بریتیش میوزیوم مضبوط میباشد. یکی از آن تصاویر، لیلی و مجنون در مکتب خانه و دیگر داستان خلیفه مامون در حمام، دیگر ساختمان قصر خورنق، دیگر صحنه جنگلی است که از بهترین کارهای بهزاد بوده و در هرات انجام یافته است. (تصویر قصر خورنق شماره ۳۳)

۸ـ تصاویر خمسه نظامی که بتاریخ ۹۳۲ در تبریز نقاشی شده و حالیه در موزه متروپولیتن نیویورک میباشد، یکی از آن تصاویر، مجلس رزمی اسکندر و داراب است که بزیبائی نقش بسته است.

۹ـ تصاویر لیلی و مجنون از کارهای آخر بهزاد موجود در موزه شهر لنین گراد.

۱۰ـ تصویر خلیفه‌زاده هارون الرشید، عمل بهزاد در صفحه ۶ کتاب LE GUIRLANDE DE L'IRAN که بسال ۱۹۴۸ چاپ شده و در کمال نفاست و زیبائی میباشد.

۱۱ـ مینیاتور رقم‌دار بهزاد که تصویر آن در صفحه ۸۱ کتاب PERSIAN PAINTING تالیف روبرت هیلن براند ۱۹۷۷ قرار دارد.

نقاشی فوق العاده نفیس داخل مسجدی را نشان میدهد که حواشی و محراب آن با کاشی‌های زیبای رنگی نقاشی شده و در قسمت بالای آن اشعاری نوشته شده و در کوشه بالای انتهائی درب و پنجره

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دست راست رقم دارد. (عمل العبد بهزاد)
در داخل تالار،حضرت محمد (ص ع) باحسنین در وسط نشسته،قنبر و عده‌ای از مومنین ایستاده و نشسته حضور دارند.این میناتور از کتاب بهارستان جامی بوده و تاریخ آن تقریبا" سال ۹۳۲ میباشد
۱۲ـ در صفحه‌ای از مرقع گلشن تهران،تصویر پیر مردی است که شترها را به نشستن مجبور میکند و ساربانهای دیگر در این امر وی را یاری مینمایند،رنگ لباسها و روپوش و پوسنینه‌های شترها جلوه بس زیبا دارد. در زیر نقاشی نوشته:
«این رقمی است بدیع خلقت مشعر از مضمون (افلاینظرون الی الابل کیف خلقت) که قلم شکسته نهاد فقیر نامراد بهزاد از وصول عمر بدرجه هفتاد،به تجربه قوی در این امر افتاد و المسئول من الله العفوفی المعاد»
۱۳ـ هنر بهزاد در کشورهای هم جوار،بویژه در هند و پاکستان نیز تاثیر بسزائی داشته کما اینکه نانها نقاش هندی بسال ۱۰۱۷ بامر پادشاه نورالدین محمد جهانگیر،تصویر شتر و پیر مرد را از روی عمل بهزاد ساخته و این طور نوشته است (الله اکبر این کار استاد بهزاد را دیده نانهای مصور کرده حسب الحکم. (من حرره جهانگیرین اکبر پادشاه غازی ۱۰۱۷) صفحه ۷ مرقع گلشن
۱۴ـ عبدالمحمد خان ایرانی در صفحه ۱۴۷ کتاب خود،بنقل از کتابخانه حکومت مصر و از کتاب مصور حکیم نظامی،تصویر جوانی را که نشسته و دست روی دست گذاشته ارائه داده و در بالا نوشته است،شاپور شاه و در پائین رقم بهزاد دیده میشود.
۱۵ـ اثر دیگر،تصویر گاوی است که در چنگال شیر اسیر شده،گاو زبان بسته از ترس زبان خود را در آورده و مستاصل،مات و حیران مانده است،در افق دور،گرگ و روباهی گرسنه در انتظار پایان ماجرا نشسته و خود را بصرف غذای چرب و نرمی آماده کرده‌اند. در متن تصویر،درخت زیبائی ارائه شده و رقم دارد.
(بفرموده سلطان الاعظم اکرم سلطان مهردا رقم فقیرالحقیر بهزاد سلطانی)
۱۶ـ تصویر جنگ برروی جیحون،چاپ شده در صفحه ۱۷ مجله روزگار نو جلد ۵ شماره ۲. و در صفحه ۱۵ همین شماره و در طرف راست آن باردادن تیمور در هنگام جلوس به تخت سلطنت است. در طرف چپ صفحه،حمله لشگریان تیمور بشهر خیوه که هر دو از کارهای بهزاد میباشد.
در روی جلد ۵،شماره ۱ این مجله،در صفحه ۴۶،از نقاشی نسخه ظفر نامه عمل بهزاد ارائه شده است. (۷)
۱۷ـ تصویر صورت مولانا عبداله هاتفی،با رقم عمل استاد بهزاد،صفحه ۱۳۴ کتاب گلستان هنر تصحیح احمد سهیلی خوانساری.
۱۸ـ تصویر امیری با خدمتگذاران است که درکنار سراپرده زیبائی از اسب پیاده میشود. (مرقع گلشن)
۱۹ـ مجلس بزم سلطان حسین بایقرا است که بانوان و رامشگران ایستاده و در میان آنها زن جوانی نیز دیده میشود. در میان دفتری که زن جوان بدست دارد. نوشته (سراپرده حسین میرزا عمل بهزاد) (مرقع گلشن)
۲۰ـ منظره قصر زیبائی،در فصل زمستان است که نزدیک ساختمان زیبای آن زن جوانی نامه‌ای بزیر بغل گرفته و شمشیری بکمر بسته و با دربان قصر بگفت و گو مشغول است،رقم دارد. (تصویر بهزاد) (مرقع گلشن) دیگر تصویر سلطان محمد خوارزم‌شاه است که رقم دارد. .(صوره بهزاد) (مرقع گلشن)

۷ـ در سال ۱۹۲۲ سرتاماس آرنولد نقاشی‌های ظفر نامه کار بهزاد را که بسال ۸۷۲ هـ.ق. نقاشی شده است چاپ و منتشر نمود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۱ــ تصویر جوان محکومی است که بحالت نیایش نقاشی شده و مراقبین در پشت سر جوان دیده میشوند،این اثر نیز در مرقع گلشن تهران بوده و رقم بهزاد را دارا میباشد.

۲۲ــ تصویر سلطان محمد خوارزم شاه است که شمشیر به زیر بغل نهاده و بحال احترام در مقابل مرشدش زانو زده است،در روبرو و پشت کوهها مهتر مخصوص دهنهٔ اسبها را گرفته و حفاظت میکند، روی کوه بخط نستعلیق رقم دارد. (صوره بهزاد) مرقع گلستان.

۲۳ــ هشت اثر ارزنده بهزاد که در کتاب ظفر نامه است و در آخر کتاب چنین نوشته شده است:

﴿لکاتبه تجاوز اله عنه

تحریر چو تقریر به از در یمین — جبران شده در صفای این روح امین

از دست فقیر کمترین شیر علی — اتمام کتابی است فی بضع سنین ۸۷۲﴾

در آخر کتاب،جهانگیر پادشاه بخط خود نوشته:

﴿ظفر نامه بخط شیر علی کاتب مشتمل بر دوازده صفحه تصویر به کار نادره دوران استاد بهزاد مع چهار لوح از بابت پیش کش میر جمال الدین حسین انجو﴾

در اول کتاب چنین رقم رفته است:

﴿الله اکبر ــ کتاب ظفر نامه بخط مولانا شیر علی و هشت مجلس تصویر کار اولین استاد بهزاد که در نفاست نظیر ندارد،از کتابخانه حضرت عرش آستانی پدر بزرگوار من سال اول جلوس مطابق هجری داخل کتب این نیازمند درگاه آلهی شد. حرره نورالدین محمد جهانگیر شاه اکبر﴾

در زیر این نوشته جهانگیر پادشاه نوشته:

﴿این ظفرنامه شریف که از نوادر دوران است بتاریخ ۲۷ ماه بهمن هشتم شهر جمادی الثانیه سنه ۱۰۳۲ هجری که روز جلوس مبارک است داخل کتابخانه خاصه این نیازمند درگاه شد،چون نهایت نفاست دارد همیشه در حضور می‌باشد و اکثر اوقات بمطالعه در می‌آید.

حرره شهاب الدین محمد شاه جهان پادشاه ابن جهانگیر پادشاه﴾

۲۴ــ تصویرشیبک خان محمد شاه بخت خان شیبانی.

در این تصویر،شیبک خان با صلابت و قیافه سرداران مغولی چهار زانو نشسته و دستهای خود را روی زانوان قرار داده و به متکای بزرگی تکیه کرده است،وسایل تحریر و کتابت از قبیل قلمدان و کاغذ و دفتر و غیره در کنار دیده میشوند. در گوشه‌های طرفین بالای تصویر،بخط نستعلیق زیبای تحریر رقم دارد. (صورت شیبک خان العبد بهزاد)

۲۵ــ اثر منسوب دیگر،تصویر درویشی با عبا و عمامه مخصوص است که دو زانو نشسته و دستها را بروی هم انداخته است.در قسمت بالا که تذهیب فوق العاده‌ای نیز دارد،بخط تحریر نوشته:

﴿صورت درویش بغدادی بعمل حضرت استاد بهزاد﴾

۲۶ــ تصاویر ظفر نامه تیموری بخط سلطان محمد نور که بسال ۹۳۵ تصویر شده و مذهب آن شخصی بنام میر عضد بوده و در آخر رقم دارد.

(کتبه سلطان محمد نور و ذهبه میر عضد و صوره بهزاد ۹۳۵)

۲۷ــ تصویر دو غزال بی شاخ و شاخ بلند که هر دو برگشته و سر به گردن برده‌اند. در طرفی یک شاخه درخت انگوری تصویر شده و در روی بوته بزرگتر خرگوشی دیده میشود،رقم بزرگ و خط تحریری نستعلیق دارد. (نقل از کار مولانا ولی صوره العبد بهزاد)

۲۸ــ تصویر استادانه و پر ملاحت شاه طهماسب در جوانی است که بالای درخت بلندی نشسته و جوان خدمتکاری از نردبان بالا میرود. وزیر و ندیم پیرش که به لباس وزارت ملبس شده،تنگ شراب

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

را بشاه تعارف میکند .
مهتر مخصوص اسب شاه را گرفته و باز دار سلطنتی باز بدست دارد، پیر مردی که به عصای نازکی تکیه کرده و ناظر صحنه است روی دامنش نوشته است . (پیری قاپوچی)
در خت بلند و زیبای سروی که بروی آن مرغی نشسته است جلوه دل انگیزی دارد .
در سمت چپ نوشته (شبیه حضرت شاه طهماسب) در کنج نردبان بخط ریز رقم بهزاد را دارد .
۲۹ــ تصویر ساده و سیاه قلمی حسین میرزا بروی اسب است که با صورت خندان و سبیل ازبکی کوچک و چشمان نافذ و کلاه عمامه‌ای پردار و در لباس رزم نقاشی شده و از هر نظر استادانه میباشد . در زیر کماندان و زیر شمشیر بلند، در یک ترنج شش پر بخط فوق العاده ریز رقم داشت .
(الفقیر بهزاد) در کناره اثر بخط دیگری نوشته شده (صورت سلطان حسین میرزا) بهزاد
۳۰ــ در تاریخ ۸ آپریل ۱۹۸۰ در بریتیش میوزیوم نمایشگاهی در مورد رسم اژدها در تصاویر ایران افتتاح شد که یکی از آنها اثری از بهزاد در کتاب خمسه نظامی بود .
این کتاب که بخط نستعلیق غبار زیبا نوشته شده و موضوع آن برداشتی از این بیت شعر بود
(چونگ میدان ز اژدها شد تنگ شه در آمد به اژدها چو نهنگ)
که در کناره اثر دیده میشد .
زمینه هوای مینیاتور کلا" طلای ناب بود، کوهها و سنگهای آن با ظرافت خاصی نقاشی شده بود. در بالای کوه صورت خری نقاشی شده بود و اندازه آن با اینکه بالای کوه بود باندازه اسب بهرام گور بود . بهرام گور با زیبائی و طراوت خاصی روی اسب نشسته و با اژدها مشغول مبارزه بود . اژدها خود را بروی درخت تنومندی چسبانده گوئی از بهرام گور ترسیده است، نقاشی در کمال مهارت و استادی بود . بین سطور پائینی بخط نستعلیق رقم داشت . (صوره العبد بهزاد)
۳۱ــ تصویر دیگر که در فریر گالری واشنگتن است، تصویر زیبای پیر و جوان در صحراست که به حاشیه گرد دایره‌ای وتذهیب فوق العاده غنی آرایش شده است . پیر که جوان ناآگاه را نصیحت میکند در کناره جوی آبی ایستاده با هم بحث مینمایند، منظره کوه ودرختان صحرا و زیبائی و عظمت تذهیب نقره‌ای و طلائی، قابل تحسین است . رقم دارد بزیر تذهیب . (صوره العبد بهزاد) لسر ۴۶
۳۲ــ دیگر اثر ارزنده بهزاد که در مجموعه شاه جهان بیادگار مانده، تصویر مردی است که طناب بگردن شیر انداخته و او را رام کرده است . دو مهر در ذیل تصویر دیده میشود که یکی (بنده شاه جهان اعتمادخان) است و زیر آن نوشته (عمل بهزاد فدائی خان کوله نهم ذی قعده ۲۹)
در طرف چپ نوشته (عرض دیده شد) (مرید علی حسینی عالم‌گیر پادشاه هفتم جمادی‌الاول سنه ۱۱)
۳۳ــ اثر دیگر، تصویر شاهزاده ترکی است که بروی زانو نشسته و نقاشی میکند. اصل این اثر توسط جنتیل بلینی بسال ۱۴۸۰ میلادی در استانبول تصویر شده و عکس رنگی و سیاه سفید آن در اغلب کتابها چاپ شده است . در کناره آن بخط نستعلیق زیبا نوشته :
(عمل ابن موذن که از استادان مشهور فرنگ است)
بهزاد از روی این تصویر کپی کرده و بهتر از آن در آورده است، در روی صفحه‌ای که روی زانوی نقاش دیده میشود، یک مینیاتور ایرانی نقاشی شده و در کناره آن مهر دایره‌ای شکلی ثبت شده و روی آن بخط نستعلیق نوشته (غلام آل محمد جعفر صادق) این تصویر در حدود سال ۱۵۰۰ میلادی تصویر شده است .

۱۸۶ــ بهزاد ابراهیمی

هنرمند زیبا نگار اوایل قرن ۱۱ هـ.ق . شهر تون حوالی خراسان است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از آثار رقم‌دار این هنرمند،تصویر زیبائی است که در کتاب حافظ خطی مضبوط در موزه استانبول که بسال ربیع الاول ۹۹۴ در شهر تون کتابت شده قرار گرفته است .
در این اثر ملیح که باستادی،حقیقت ابیات

روضه خلد برین خلوت درویشان است — مایه محتشمی خدمت درویشان است
گنج عزلت که طلسمات عجایب دارد — قبح آن در نظر رحمت درویشان است

از خواجه حافظ شیرازی تصویر گشته،دو محتشم پر جلالی را در داخل ایوان پر آذین مجسم کرده و در مقابل و صحن حیاط چند درویش به رقص و پایکوبی سرگرمند،یکی از دراویش که پیر مرد سفید موئی است دستار از سرش افتاده و اطرافیان نظاره‌گر ماجرا میباشند .
منظره کاشیکاری و میناکاری مخصوصا" کج بریها و کاشی‌های سرخ رنگ ایوان فوق‌العاده و تحسین انگیز است . صحن حیاط و درختان پر گل و ریحان و صخره‌های کوهها حلاوت دل انگیزی دارد .
در روی یکی از تخته سنگها رقم دارد . (عمل بهزاد ابراهیمی)

۱۸۷ــ بهگوتی

از نقاشان مغولی هند دوره همایون شاه است .
از آثار رقم‌دار وی که در بریتیش میوزیوم بیادگار است،تصویر همایون پادشاه است که در وسط صحنه روی دوشکی ساده نشسته و در مقابل کتاب و قلم و قلمدان نهاده است .
او بلباس و کلاه سلطنتی ملبس بوده و دستها را مقابل هم گذاشته و در مقابل حاجیان فاتحه میخواند.
دو حاجی نیز کلاه مخصوص بسر گذاشته و در مقابل شاه نشسته دعا میکنند .
در کوشه‌ای نوشته (حاجیان‌فاتحه‌میخوانند)
مستخدم جوانی که دستمال بدست پشت سر شاه ایستاده است،نوشته (خوشحالی بیک)
دو نفر دیگر با لباس و کلاه مخصوص در سمت چپ قرار گرفته‌اند،نوشته (میرزا شاهم و لشگرخان)
در پائین تصویر رقم دارد . (عمل بهگوتی)

۱۸۸ــ بهگون

از نقاشان دوره اکبر شاه هند است.اثر او در بابرنامه معروفی که بطرح مسکین ترسیم شده،تصویر بسیار زیبای بابرشاه‌است که به هیئت سلطنتی روی تختی جلوس کرده،رجال و افراد و شاهزادگان در اطراف وی دیده میشوند . پیر مردی مشغول صحبت با پادشاه است،نقوش زیبای سایه بان‌ها و فرش روی زمین فوق العاده است . منظره قصر سلطنتی و افق دریای خروشان و درختان سر سبزباغ دیدنی است،رقم دارد . (طرح مسکین عمل بهگون)

۱۸۹ــ بهوانی

از نقاشان سبک مغول اوایل قرن ۱۱ هجری هند بود و در تصویر درختان و گل و مرغ دست داشت،یک اثر زیبای این نقاش که در سال ۱۹۷۶ در حراج ساتبی بفروش رفت در زیر صفحه بخط خوش نستعلیق رقم داشت : (طرح مسکینا عمل بهوانی)

۱۹۰ــ بولاقی

در ذیل یکی از نقاشی‌های استاد فرخ بیک،تصویر مرد زاهدی نقش شده که تسبیح بدست گرفته مشغول عبادت بود . در مقابل این عابد پیر و در روی رحل چوبی کتابی قرار داشت که شیخ

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مشغول خواندن آن می‌باشد . و در روی یکی از صفحات کتاب نوشته شده است .
عمل بنده بولاقی خانه زاد)

۱۹۱ــ بیم کجراتی .پم

نقاش قوی دست و شیرین رقم هند بود و تصویر شماره ۶ کتاب بابر نامه معروف مضبوط در انگلیس یکی از آثار شایسته این هنرمند میباشد .

در این اثر زیبا،بابر شاه با آرایش سلنطتی به روی فرش پر نقش و نگاری نشسته و خدمه و سپاهیان و نوازندگان در کناره بصحبت مشغول میباشند،از نوشته‌ایکه بخط نستعلیق،در بطن اثر تحریر شده .

(و در تاریخ نهصد و ده در کناردریای آمو باقی حنا نیانی آمده مرا ملازمت کرد)

معلوم میدارد باقی حنانیانی بتقاضای عفو و گذشت بدست و پای بابر افتاده طلب پوزش مینماید در خارج از متن،رقم دارد . (عمل بیم کجراتی)

پ

۱۹۲ــ پاراس

پاراس و پایک و پرم از نقاشان کتاب با برنامه معروف هستند که در زمان اکبر شاه،بزیبائی و استادی تمام تصویر گشته است .

۱۹۳ــ پراک

از نقاشان استاد عصر جهانگیر بود.از یگانه‌اثرباقی مانده‌وی‌که‌مجلس شبانه‌ای در نور کم سوی چراغ‌ها می‌باشد،جهانگیر در کنار اکبر قرار گرفته و در مقابل آنها دو مرد بزرگوار نشسته و مشغول صحبت میباشند .

در حواشی دایره‌ای جلو نقاشی،در حدود دوازده نفر از عرفا و شیوخ و رجال زمین نشسته و مشغول دعا بدرگاه آلهی میباشند .

۱۹۴ــ پردیسی

نقاش و نگارگر قرن ۱۱ هجری است .

از آثار رقم‌دار وی،تصویر دختر طنازی است که لباس آبی خوشرنگی بتن کرده و بحالت دلربائی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

آرمیده و ساقهای عریان خود را بیرون انداخته است .
دختر زیبا،در یک دست چتر گرفته و بدست دیگر کیف توبره مانند دارد .
کف زمین،پر گل و سبزه است و به نستعلیق زیبا رقم دارد . (عمل پردیسی)

۱۹۵ــ پروانه

از نقاشان روغن کار (ادرنه کاری) قرن ۱۶ میلادی عثمانی است . از این هنرمند،آثاری بیادگار مانده که رقم پروانه دارد .

۱۹۶ــ پرویز

نقاش گمنام قرن ۱۱ هـ.ق . است .
تنها اثر رقم‌دار وی که حاکی از ذوق و سررشته هنری وی میباشد،تصویر ساقی دلربائی است که کلاه کوتاه طلائی بسر گذاشته و لباس آبی بتن کرده و رقم زده است . (عمل پرویز)

پـــم در بیم کجراتی آمـده

۱۹۷ــ پیاگ

نقاش زیبا نگار هند و برادر بالچند نقاش معروف هند بود .
در تصویر زیبائی که در متن یکی از آثار خود و در کتاب پادشاه نامه مضبوط،در کتابخانه ویندسور رسم نموده،قیافه اصلی خود را به نیکوترین وجهی نمایان ساخته است .
در این تصویر،نقاش کلاه و لباس مخصوص هندیان پوشیده و ریش و سبیل کم پشت دارد،پیاک که در این زمانها،جوان ۲۵ ساله بنظر میرسد،ورقهای بدست گرفته و بروی آن نوشته است
(الله اکبر برادر بالچند رقم پیاک) تصویرشماره (۳۹)
شاید این تصویر تنها اثری باشد که بصراحت،نام خود را در ذیل آن بیادگار نهاده است،دیگر اثر این هنرمند،منظره رزمی پر کاری در پادشاه نامه است که استادی و مهارت وی را در فن تصویر بیان میسازد .
این هنرمند عالی‌ترین آثار خود را در زمان جهانگیر پادشاه ارائه داده و عمده‌ترین آنها،تصاویری در بابرنامه و رزم‌نامه و پادشاه‌نامه و گلستان سعدی میباشد که بیانگر استادی و مهارت نقاش است .
علاوه بر اینها،تصاویری از سفیر ایران و مردان روحانی دارد که بنوبه خود ارزنده است .

پیر احمد زرکوب در غیاث الدین آمده .

۱۹۸ــ پیرسیداحمد باغ شمالی

دوست محمد در دیباچه بهرام میرزا در مورد پیر احمد چنین می‌نویسد :
"دیگر از شاگردان سر آمد خواجه عبدالحی،پیر احمد باغ شمالی است که در زمان خود نادر بود و کس دیگر در این شیوه بر وی تفوقی نمی‌توانست نمود،عمرش به پنجاه سالگی رسیده بود که ودیعت حیات به قابض ارواح سپرد"

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۹۹ــ پیرسیداحمدتبریزی

استاد هنرمند و مذهب نامی دوره شاه اسماعیل و شاه طهماسب صفوی بود .
بروایتی این هنرمند استاد (افضل المتاخرین فی فن التصویر و نادر العصر زمان کمال الدین بهزاد) بوده است که مصطفی عالی نیز در کتاب مناقب هنروران و در احوال بهزاد،باین احوال اشاره کرده و چنین نوشته است .
"اگر چه وی تلمیذ خاص پیر سید احمد تبریزی بود ولکن رواج و رغبت نقش تصویرش از التفات عالیه پادشاهان سابق الذکر است"

۲۰۰ــ پیرغلام مینوچهر

نقاش اوایل قرن ۱۲ هـ.ق . بود که در تصویر سازی و چهره پردازی و ارائه مناظر زیبا دست پر توان داشت . از آثار رقم‌دار وی که در حراج ساتبی لندن سال ۱۹۷۸ بفروش رفت .
قلمدان استادانه‌ای در شیوه صفوی بود که مجلس مذهبی شیوائی بروی آن نقش شده وفرشتگان در روی ابرها دیده می‌شدند.در کناره و اطراف قلمدان،تصویر عده‌ای از معاریف مذهبی و صحنه شکار بود که به چابکدستی تصویر شده و رقم نقاش،بخط قرمز چنین بود . (پیر غلام مینوچهر ۱۱۱۲)

۲۰۱ــ پیرمحمد

نقاش دوره شاه عباس دوم و پیرو شیوه رضا عباسی بود . از آثار رقم‌دار این هنرمند،تصویر مردی بود که روی زمین نشسته و دستها را بروی هم نهاده بود . در زمینه نقاشی برگهای سنبل و گیاههای وحشی ریز جلب نظر میکرد و رقم داشت . (عمـل پیـر محمـد)
دیگر،تصویر شتر و مرغ زیبائی بود که رقم داشت : (پیـر محمـد نقـاش)

۲۰۲ــ پیرمحمدالحافظ

نقاش دنبالهرو سبک اصفهان،مخصوصا" معین مصور و رضا عباسی بود .
تنها اثر رقم‌دار وی را که در صفحه ۱۱۸ کتاب خانم مارا اشرفی بنام PERSIAN TAJIK POETRY دیده‌ام،تصویر پهلوان باستانی ایران رستم بود که با آرایش رزمی روی زمین نشسته و گوسفندی را بروی آتش کباب میکرد . سوارکار دیگری که گویا بهمن بود با خدمه خود در کنار ایستاده و با رستم صحبت میکرد .
منظره کوهها و دشت‌وچمن ستودنی بود و بخط ریز،زیر سر اسب رقم داشت .
(رقم کمینه پیر محمد الحافظ ۱۰۵۴)

۲۰۳ــ پیرنقاش .سیدپیرنقاش

تصویرگر پر مهارت و شیرین قلم دوره شاه طهماسب است .

۲۰۴ــ پیری‌قاسمی

نقاش گمنام دوره شاه تهماسب صفوی (۹۳۰ ــ ۹۸۴ هـ.ق .) بود.
یگانه اثر رقم‌داری که از او دیده‌ام،مینیاتور دلربائی بود که درختی با زیبائی و شکوه تمام تصویر شده و نردبانی بآن وصل شده بود . در روی درخت جوانکی نشسته و فرد دیگری در حال بالا رفتن

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بود . پهلوی درخت،گویا شاه طهماسب در جامه و تاج پادشاهی و آرایش پر زرق و برق سلطنتی ایستاده و در کنار آن،شاهزاده‌ای با آرایش و پوشش مخصوص دیده میشد .
چند تن از ملازمان و خدمه پادشاه،که یکی دهنه اسب سلطنتی را بدست گرفته و دیگری با دستکش مخصوص،باز شکاری را حفاظت میکرد در اطراف آنها دیده میشدند.
در زیر دامن یکی از همراهان پادشاه،رقمی بنام (پیری قاسمی) کتابت شده که باحتمال زیاد نام نقاش بوده است .

ت

۲۰۵ــ تابعی ـ ملا تابعی

بنوشته مجالس النفایس،فرزند شهر هرات است و نقاشی کاسه و طبق میکند .

۲۰۶ــ تابعی نقاش

از صورت گران و نقاشان و موسیقی دانان و شاعران شیرین زبان قرن نهم هـ.ق . بود .

۲۰۷ــ تاج الدین ـ گره‌بند

بنوشته مصطفی عالی،در صفحه ۶۸ مناقب هنروران .
اهل حلب است که در زمان سلطان سلیم عثمانی،اضطرارا" به عثمانی کوچانده گشته است.فرزندش حسین بالی میباشد که در صنعت تصویر مهارت دارد .

۲۰۸ــ تارا کلان

نقاش اوایل قرن ۱۱ هـ.ق . هند بود که در ترسیم مجالس بزمی و رزمی و شبیه سازی و چهره پردازی دست پر حلاوت داشت .
از آثار امضاء دار وی،مجلس رزمی با شکوهی بود که سربازان زره پوشیده و بروی اسبها و شترها نشسته و بجنگ و گریز مشغول بودند .
مناظر مختلف صحنه جنگ وافق دور و عظمت کوهها ستودنی بود و رقم داشت . (رقم تارا کلان)

۲۰۹ــ تذهیبی ـ اصفهانی

مذهب و جدول کش نامی شهر اصفهان بود که در الوان و افشان سازی کاغذها و مرقعات دست استادانه داشت .تذهیبی در هنر ابری سازی،بسیاق تلفیق رنگ و روغن استاد بود و از شاگردان

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

یحیی قزوینی، بشمار میآمد،گویا یحیی قزوینی اولین مرتبه ساختن ابری را از میری محمد طاهر یاد گرفته و در ایران باب نموده است .

بنوشته صادقی بیک در مجمع الخواص:

"از اصفهان است ، شخصی است درویش نهاد و مصاحب و شوخ طبع در کار تذهیب و جدول کشی و افشان و کاغذ الوان و ابری سازی مهارت دارد . موقعی که حقیر (صادقی بیک) باصفهان رفتم بمناسبت همکاری ملاقات واقع شد . در مدت چند روز که آنجا بودم یک ساعت از احوال من غفلت نکرد و مساعدت از من دریغ نداشت.در واقع مصاحب خوبی است :

این قطعه از اوست :

هنرمندی بهر صد سال آخر — با هل درد دوران مینماید
کسیکش درد کاری کارگر نیست — بنـزد عقل،نادان مینماید
بر واشکال کار از کارگر پرس — که کار،از دور آسان مینماید"

۲۱۰ــ ترابی

از هنرمندان و تصویر گران نامی اصفهان بود و در مکتب رضا عباسی ومعین مصور نقش میآفرید، یگانه اثر رقم داری که از وی دیدهام،مینیاتور زیبائی است که در موزه رضا عباسی محفوظ میباشد . در این تصویر، دانشمند پیری در شکاف درخت تنومندی با کلاه و لباس مخصوص خود نشسته و کتابی را بدست گرفته است .

از گوشه چپ درخت پوسیده،شاخ و برگ تازهای روئیده باطراف پخش گشته است.در رویه خشکیده درخت،مرغ زیبای بزرگی بسان درنا و لکلک ایستاده و اطراف را نظاره میکند . در زیر پای پیر مرد رقم گذاشته (راقمـه تـرابـی)

ودر زیر تصویر نوشته:

در کنج عزلت تنها نشستم — چندان که رفتم از یاد مردم

ودر قسمت بالای آن،چنین رقم زده: (در کتابخانه نواب قلبا باکو کلتاش تحریر یافت)

اگر این ترابی همان ملا ترابی بلخی شاعر و نقاش باشد،معلوم میشود از مشاهیر عصر شاه عباس بوده که شاه صفوی بافتخار و بزرگداشت او را بزر کشیده است .

۲۱۱ــ تریا

از نقاشان دوره اکبر شاه معروف هندی است که در بابرنامه مضبوط در بریتانیا اثر هنری دارد .

تسلی شیرازی در رجبعلی آمده

۲۱۲ــ تفلیسی- ملا

از نقاشان کتاب هنر نامه معروف موجود در توپ قاپو است (H- 1523)

این کتاب که تالیف سید لقمان افندی میباشد،بسال ۹۹۲ هـ.ق . بخط سنان بن محمد بوسنائی کتابت شده است .

۲۱۳ــ تقی

نقاش زیبا نگار مغول هند قرن ۱۱ هـ.ق . بود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از نقاشیهای امضاء دار وی،تصویر نحیف و تکیده مجنون بصحرا است که با حیوانات و درندگان وحشی خو گرفته و در جمع آنها قرار گرفته است . منظره دشت و دمن و کوه و صحرا ستودنی است . رقم دارد . (عمل میر تقی)

۲۱۴ــ تقی(بن سلطان الکتاب)

فرزند سلطان الکتاب محمد رضا شیرازی متخلص به صفا میباشد .
این استاد در قلمدان سازی و تذهیب و در مواردی چهره پردازی دست پرهنر داشت و بشیوه کلاسیک علاقمند بود . او برادری بنام علی داشت که او نیز بنفسه نقاش صاحب کمالی بوده است .
از آثار او دیده‌ام :
۱ــ قلمدانی بشیوه روسی دیدم که در رویه آن دخترک زیبائی بسبک کلاسیک نقش بسته بود . در قسمت بالا و پائین قلمدان گلهائی برنگهای روشن و شیوه خاص ترسیم شده و زمینه آن ساده و تذهیبش سبک قفقاز بود و رقم داشت . (تقی بن سلطان الکتاب ۱۳۰۹)
۲ــ اثر دیگر نقاش،قلمدانی‌روشن و صدفی رنگی بسبک کلاسیک روسی بود که زیبائی خاصی داشت . در رویه قلمدان تصویر زن زیبائی دیده میشد که فرزند خود را بغل گرفته و نوازش میکرد .گلهای اطراف و کناره قلمدان سبک قفقاز بود و زمینه آن با اوراق طلائی الوان مستور شده و رقم داشت :
(تقی بن سلطان الکتاب ۱۳۱۸)

۲۱۵ــ تقی(بن محسن)

بروایتی فرزند محمد محسن مینا ساز،از استادکاران و مینا سازان ماهر دوره فتحعلی شاه قاجار بوده است.از آثار مینائی این استاد،سر قلیان مینائی پر آذینی دیدم که تصاویر گل و بلبل داشت . در داخل آرایش گلها،تصاویر بسیار ملیح دختران و پسران جوان بود که به تردستی نقاشی شده و رقم داشت . (کمترین تقی ۱۲۲۵)

۲۱۶ــ تقی‌خان- میرزا

فرزند حاجی میرزا احمد خان مجدالملک بود که بسال ۱۲۷۸ هـ.ق . با بعرصه وجود نهاده است . بنا بنوشته روزنامه شرف در سال ۱۲۹۱ پس از بازگشت ناصرالدین شاه از سفر فرنگستان بمنصب پیش خدمتی نایل گشته و با بهره‌گیری از خط و انشاء و بلاغت رسا،بسال ۱۲۹۶ بسمت منشی حضوری و بسال ۱۲۹۹،بلقب مجدالملک مفتخر گردیده و بالاخره در سالیان ۱۳۰۰ رئیس اداره وظایف اوقاف و در سال ۱۳۰۳ رسما" به وزارت وظایف نایل آمده است .
او از مردم نور مازندران بودونسبت خود را به ابو صلت هروی میرسانید،تقی‌خان شعر هم میگفت و عبقری تخلص مینمود . در نقاشی و نقاری و حکاکی دست داشت و در خط شکسته استاد ماهری بود.از آثار رقم‌دار وی،تنها یک آبرنگ زیبا دیدم که ابعاد تقریبی ۶ × ۸ سانتی‌متر داشت .
در این آبرنگ،گربه ملوس و قشنگی را در داخل سبد گلی به مهارت و نازک قلمی نقاشی کرده و به خط شکسته زیبا نوشته بود .
(مشق تقی،منشی،رجب‌المرجبه ۱۳۰،به آقای نوراله خان دادم)

تقی نقاش هندی ــ ازنقاشان معروف هندی زمان اکبرشاه بود ازآثار اررنده این نقاش ــ تصویر فیلی درحال فرار در فتح مبارک است که بزیبائی و قدرت تمام ارائه شده است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۱۷ــ تلسی خورد

تصویرگر نامی و منظره ساز دوره اکبر شاه هندی است،اثر امضاء دار وی که در کتاب بابرنامه موزه بریتانیا میباشد،تصاویر درختانی از قبیل قمرک و کرنی است که بزیبائی نقش کرده و در زمینه آن، مناظر دلنواز و کوههای افراشته ارائه داده که شایسته تحسین میباشد . رقم دارد . (تلسی خورد)

۲۱۸ــ تمراز

شاگرد چابک قلم و هنرمند استاد بهزاد است،از آثار رقم‌دار وی که در مجموعه شریف صبری در قاهره میباشد،تصویر استادانه سلیمان نبی پیغمبر است که روی تخت شاهی جلوس کرده و رجال و همراهان در اطراف وی در ایوان نشسته و رامشگران و خدمه درباری به پذیرائی آنها مشغول میباشند . دیو قوی هیکلی تختخواب زن و مردی که بنامحرمی در کنار هم خوابیده‌اند حضور حضرت آورده است . صحن روبرو و طاق نمای مذهب و کاشی کاری قصر واقعا" ستودنی است،کلماتی بخط ثلث زیبا در حواشی طاق کتابت شده که رقم نقاش را نیز دارا میباشد .
این اثر در نهایت نفاست بوده و شبیه کارهای بی نظیر بهزاد است .
در گوشه بالای خطوط و سمت چپ و روی دیوار اطاق که بزحمت قرائت میشد نوشته بود :
(صنعت استاد تمراز ۹۰۲)
اندازه این میناتور ۱۴/۸ × ۲۵ سانتی‌متر بوده و در مجموعه شریف صبری در قاهره میباشد .

۲۱۹ــ تورانشاه

طراح و نقاش و حکاک بروی فلزات بود.
از آثار رقم‌دار این هنرمند که برای شخصی بنام (محمد بن عبداله الخور کام جرجانی) ساخته شده، جام نقره طلائی استادانه‌ای بود که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن از نزدیک دیدار کردم . در این اثر ارزنده،کناره و اطراف جام به نقوش مختلف و ترسیم گوناگون تزیین یافته و سواران جنگی به جنگ و گریز مشغول بودند .
این جام،رقم تورانشاه داشت و سال تهیه آن ۷۵۲ هـ.ق . بود .

۲۲۰ــ توفیق مذهب

از مذهبان نازک قلم قرن ۱۳ هـ.ق . عثمانی بود .
از آثار رقم‌دار این هنرمند،تذهیب تحسین انگیز قرآنی بخط یحیی حلمی در سنه ۱۲۸۳ بود که در حراج سال ۱۹۸۲ کریستی لندن بفروش رسید .
رقم مذهب که بعد از دو سال یعنی بسال ۱۲۸۵ انجام یافته بود،در بین صفحات مذهب قرآن دیده میشد که نوشته بود : (ذهبه توفیق غفرله سنه ۱۲۸۵)

ث

۲۲۱ــ ثابت تبریزی، مجلد

بنوشته مرحوم تربیت «حاج محمد علی بصنعت صحافی و جلد سازی معیشت می‌گذرانید و در

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تاریخ ۱۳۱۳ هـ.ق. شصت ساله و در تبریز فوت کرده و قبرش در آنجاست.دیوانی دارد،مرکب از اشعار پارسی و ترکی)

ج

۲۲۲ــ جاگانت

جاگانت و جمال از نقاشان کتاب بابرنامه معروف اکبرشاه هندی هستند که در مهارت قلم شهره زمان خود بوده‌اند.

۲۲۳ــ جان‌قلی

نقاش دکنی اواخر قرن ۱۶ میلادی است. از آثار رقم‌دار این هنرمند تصویر پرنس جوانی است که از پدر خود در قصر دیدار میکند.جماعت همراهان که بشادی علم‌ها بدست گرفته و در حوالی شاهزاده قرار گرفته‌اند،ورود وی را گرامی میدارند. منظره ساختمان و باغ پر گل و پر درخت و زمینه کوهها و رنگ آمیزی آنها دیدنی است. در روی در ورودی قصر رقم دارد. (صورة جان قلی)

جانی در میرزا جانی آمده

۲۲۴ــ جانی(بن استاد بهرام)

فرزند استاد بهرام و از نقاشان گمنام اواخر قرن ۱۱ هـ.ق. بود. از آثار شناخته شده این هنرمند،چند مجلس زیبائی است که بسال ۱۰۹۶ هـ. جهت کامفر (KAMPHER) هلندی تصویر کرده که از هر نظر تحسین آمیز میباشد.

جاهی صفوی در ابراهیم میرزا آمده

۲۲۵ــ جبارخان

قلمدان ساز شیرین قلم قرن ۱۲ هـ.ق. هند بود.
از آثار رقم‌دار این هنرمند،قلمدان بزرگ و پر کاری دیدم که در حراجی ساتبی لندن بفروش رسید. در این قلمدان،گل و مرغ‌ها بشیوه هندی و در اندازه درشت‌تر تصویر شده بود که ستودن داشت. تذهیب حواشی قلمدان نیز نازک قلم و پر حلاوت بود و درروبه بالای قلمدان رقم داشت. (جبارخان)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۲۶ــ جعفر

میرزا جعفر از شاگردان و تربیت یافتگان مدرسه دارالفنون بود . که بعدها بنام محمد جعفر خان استاد نقاشی دارالفنون گردید . استاد اولیماش نقاش معروف زمان،صنیع الملک بود که رموز و نکات ابتدائی را از وی فرا گرفت .

این هنرمند در آبرنگ و سیاه قلم و رنگ و روغن زبر دست بود و هاشورها و سایهها را بسیاق هنرمندان خبره اروپائی تمیز و ماهرانه میزد .

از آثار او دیدهام :

۱ــ شبیه ناظم دارالفنون بمداد رنگ بود که باپرداز چلیپائی درکمال قدرت تصویر شده و رقم داشت .
(شبیه ناظم دارالفنون،عمل میرزا جعفر شاگرد مدرسه دارالفنون ۱۲۸۱)

۲ــ تصویر نیم تنه امین السلطان اتابک به رنگ و روغن که در لباس صدارت و آرایش زمان،نقاشی شده و بخط شکسته زیبا رقم داشت . (رقم کمترین چاکر جعفر) موجود در کتابخانه ملی تهران .

۳ــ نقاشی رنگ و روغنی خوب و شبیه ناصرالدین شاه باندازه تقریبی ۸۰ × ۲۰۰ سانتی‌متر که روی صندلی نشسته است.در این نقاشی کلاهی با جیقه زیبا و مخصوص بسر گذاشته و لباس او با حمایل سبز و جواهرات و مدال‌های گوناگون آراسته شده است .

شمشیر مرصع و جواهر نشانش بروی پاها قرار گرفته،شلوار و کفش وی ساده میباشد . رقم دارد .
(عمل کمترین خانزاد جعفر تربیت یافته مدرسه مبارکه دارالفنون سنه ۱۲۹۲) مجموعه شماره ۶

۴ــ اثر دیگر نقاش،قلمدانی برنگ و روغن میباشد که با آبرنگ و سایر فنون هنری پرداخت شده است.
این اثر که قلمدان بزرگ تابوتی است،جماعت مومنان را بسبک فرنگی سازی زیبائی در رویه آن عرضه کرده و در قسمت چپ قلمدان درویشی افتاده و بی‌پرواوبا کلاه و لباس مخصوص خود نشسته و با آن جماعت به بحث و گفتگو مشغول میباشد .

در حواشی قلمدان،تصاویر حیوانات مختلفی در کمال زبردستی نقاشی شده و رقم داشت .
(عمل کمترین جعفر ۱۳۰۴) مجموعه شماره ۷

۲۲۷ــ جعفربن آقاصادق دوم

فرزند آقا صادق دوم نقاش است که احوال آن در جای خود خواهد آمد .

جعفر از نقاشان پر ابتکار و شیرین قلم دوره فتحعلیشاهی است که رموز و فنون تصویر سازی را،از پدر خود بارث برده و در امر نگارگری بمهارت و استادی نایل گشته است .

این هنرمند در تصاویر روغنی (لاکی) و رنگ و روغن پر مهارت و شیرین قلم بود و در چهره سازی و شبیه پردازی و ارائه مجالس بزمی دست پر قدرت داشت .

از آثار رقم‌دار او دیدهام :

۱ــ قلمدانی در نهایت استادی از این هنرمند دیدم که زنی با سینههای عریان،در رویه قلمدان جلب نظر مینمود و حواشی بیرونی تصاویر گوناگون داشت و حاشیه درونی زرین بود و رقم داشت .
(جعفر بن صادق ۱۲۳۱)

۲ــ اثر رنگ و روغنی پر مهارت نقاش که بسال ۱۹۷۸ در حراج ساتبی لندن بفروش رسید،تصویر بزرگ فتحعلیشاه بود که جهت محمد علی میرزای دولتشاه ترسیم گشته بود .

در این اثر زیبا،شاه قاجار با تاج و حمایل و کمربند و سایر آرایش سلطنتی روی صندلی نشسته و لباسهایش بعیار سایر تصاویرش بجواهرات گوناگون و سنگهای قیمتی تزیین یافته بود و رقم داشت .
(رقم چاکر دولت جعفر فی شهر رجب المرجب سنه ۱۲۳۶)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۲۸ــ جعفرچهره‌نگار

از نقاشان معاصر بود که در آب رنگ و رنگ روغن و شبیه سازی دست داشت .
از آثار رقم‌دار این هنرمند،تصویر رنگ و روغنی ارباب کیخسرو را دیدم که رقم جعفر و تاریخ ۱۳۱۲ شمسی داشت .

۲۲۹ــ جعفرعلی

نقاش دکنی‌بیجاپور اوایل قرن ۱۷ میلادی است .
از آثار رقم‌دار این هنرمند که در آپریل ۱۹۷۹ در حراج ساتبی لندن بفروش رسید .
تصویر زن وارسته زیبائی بود که غزال رام شده خود را نوازش مینمود . نزاکت قلم و حلاوت رنگها درخور تحسین بود و رقم داشت . (کـار جعفـر علـی)

۲۳۰ــ جعفربن‌نجفعلی‌ـ‌محمدجعفر

در عقد نامه دختر آقا نجفعلی نقاشباشی که بنام صفیه سلطان بوده و اصل قباله نیز در مجموعه نگارنده است،نام این هنرمند را (عالی شان محمد جعفر اخ‌سماة مزبوره) جزو شهود در مجلس و در جنب نام پدر ضبط کرده که معلوم میدارد این هنرمند فرزند نامی آقا نجف بوده که هنر تصویر سازی را از پدر بارث برده و در تعالی و تکمیل آن کوشش‌ها نموده است،از تنها اثر رقم‌دار وی که (جعفر بن نجف علی) قید کرده و شیوه اجرای آن کاملا" در مکتب پدر هنرمندش میباشد،معلوم میدارد دنبالهرر مکتب پدر بوده و از دیگر برادران خود ماهرتر و استادتر بوده است .
در این قلمدان استادانه،تصویر یوحنا را بعیار پدر و در کمال مهارت و قدرت ارائه داده و در حواشی و طرفین نیز،تصاویر دو زن دلربا و فتان فرنگی را به تردستی تصویر کرده و بخط طلائی رقم گذاشته (جعفر بن نجفعلی ۱۲۸۵) مجموعه شماره ۲

۲۳۱ــ جعفربن‌عمربن‌دولتشاه‌کرمانی

اهل کرمان و سازنده کره آسمانی فلزی است که توسط علی بن محمدقو شچی به سلطان محمد فاتح عثمانی هدیه شده است . اصل این کره که حالیه در رصدخانه استانبول ترکیه است ، مسیر سیارات و سایر نقوش آن بوسیله ابوحسین عبدالرحمن صوفی رسم شده و توسط جعفر کرمانی تهیه گشته است این کره سماوی که یکی از نفایس ستاره شناسی است بخط کوفی پیرآموز رقم دارد .
(رسمت هذاه الکواکب بزیاده القمر علی الصورابوالحسین عبدالرحمن صوفی)
(فی سنه ذفه الهجریه صنعه جعفر بن عمر بن دولتشاه الکرمانی)
که تاریخ آن بحروف ابجدی ذ ف ه مساوی ۷۸۵ خواهد بود . تصویرشماره (۳۴)

۲۳۲ــ جعفرشریف‌قاینی‌ـ‌محمدجعفر

نقاش شهر قاین و فرزند هنرمند معروف محمود شریف قاینی است .
این هنرمند در مکتب پدر و سایر استادان زمان،فن تصویرگری بیاموخت و خود از استادان شد،جعفر در چهره‌سازی و مجالس بزمی و گل مرغ و حل کاری سررشته داشت و آثار خود را پرآذین و چشم نواز ترسیم میکرد . از آثار رقم‌دار او دیده‌ام :
۱ــ قلمدانی در کمال زیبائی بود که رویه آن،منظره دریا و قایق داشت .طرفین قلمدان پرآذین و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مذهب بود و تصاویر زنان و دختران دلفریب داشت،گل و مرغهای اطراف و بکار برد رنگهای گوناگون، ممتاز و ستودنی بود و رقم داشت (چاکر آستان مبارک جعفر الشریف قاینی ۱۳۰۵)

۲ــ دیگر قلمدان رقم‌دار این هنرمند،قلمدان عکسی بود که حواشی آن گل و مرغ استادانه داشت و رقمش چنین بود. (جعفر شریف القاینی ۱۳۰۲)

۳ــ اثر دیگر این نقاش که از نزدیک دیدم،قلمدان مرغش طلائی بود که در رویه و در سه مدالیون مختلف،تصاویری رسم کرده که واقعا" ستودنی بود.در مدالیون وسط،دختر جذاب و دلربائی با سینه‌های عریان و شیوه فرنگی که گردن بند پر آذینی بسینه داشت جلب نظر میکرد. حواشی قلمدان نیز،در مدالیون‌های مختلف،تصاویر دختران و پسران فرنگی که در بین افراد،گل و مرغ نیز علاوه گشته بود دیده میشد که بسیار نازک قلم بود. و رقم داشت:

(کمترین محمد جعفر الشریف القاینی ۱۲۸۲)

۲۳۳ ــ جلال‌الدین میرک-میرک‌الحسینی اصفهانی ــ میرک‌دوم

از سادات کثیر الاحترام اصفهان بود و در تبریز بدربار شاه طهماسب اول مقام و الائی داشت این هنرمند غیر از روح الله میرک هراتی که احوال آن در جای خود خواهد آمد،می‌باشد.

میرک حسینی از شاگردان پر استعداد استاد اجل بهزاد بود و با همکاری استادانی چون سلطان محمد و سایر نقاشان نامی آن دوره در کتابخانه شاه طهماسبی بخلق آثار جاویدان همت می‌گماشت. شاه طهماسب بمیرک اصفهانی نظر پر احترام داشت و بنام همراز،مونس و جلیس شاه صفوی بود.قاضی احمد منشی در کتاب خود در مورد جلال الدین میرک چنین می‌نویسد:

"آقا میرک از سادات دارالسلطنه اصفهان بود،در طراحی قرینه خود نداشت.او در دارالسلطنه تبریز بود و نقاش بی بدل و هنرمند ارجمند و عاشق پیشه و لوند مصاحب و مردخردمند بود"

در تحفه سامی،آقا میرک را در طراحی و تصویر نادره زمان دانسته و در خدمت حضرت صاحب قرآنی پیشوا و مقتدای طایفه نقاشان معرفی کرده است و در مطلع جامی،این بیت را از او نقل کرده است.

دو هفته شد که ندیدم مه دو هفته خود را کجا روم،بکه گویم غم نهفته خود را

استاد میرک از استادان بنام و پیرو شیوه استاد بهزاد بود. جانور سازی و تصاویر اسب‌هارابحد اعجاز استادانه و تابناک میکشید،در تذهیب و ترصیع و نقوش ساختمانها و مهارت در تنوع آرایش طبیعت و ارائه چهره‌ها انگشت نما و پرمایه بود.در ارائه گستاخی صخره‌های وحشی در مقابل لطافت و رعنائی گلها،موازنه دلفریبی داشت.در شبیه سازی و گرفت و گیر حیوانات و ارائه حالات جانوران، استادی چابکدست و بی عدیل بشمار میرفت.

این هنرمند،در کتابت انواع خطوط نیز دست داشت و اغلب خطوط زیبای نستعلیق و ثلث تصاویر را خود می‌نوشت.

دوست محمد هروی در دیباچه بهرام میرزا در مورد سید جلال الدین میرک چنین مینویسد:

"سند السادات،بدرجات وحیدالعصر و فریدالدهر مقرب الحضرت الخاقانی آقا جلال الدین میرک الحسینی الاصفهانی که در نقش خانهٔ تصویر قلم تحریر چون صورت دلپذیرش صورتی ننگاشته و تمثال بی مثالش از نظر دوربین اعیان جز به پیش نظر نداشته.

نظم ــ تعالی الله ز هی تصویر و صورت عفاک الله ز هی نقاش قدرت"

از شاگردان مشهور وی،همانا خواجه عبدالصمد شیرازی ملقب به شیرین قلم است که احوالش در جای خود خواهد آمد. آثار او در موزه‌ها و کتابخانه‌ها عبارت است از:

۱ــ خمسه نظامی موجود در موزهٔ بریتانیا،بخط کتابت‌ونستعلیق بی نظیر شاه محمود نیشابوری که

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مصور و مزین و مذهب بوده و یکی از نفایس آثار هنری ایران در زمان شاه طهماسب اول بشمار میآید. این کتاب بمدت چهار سال،کتابت و تزیین شده و تصاویر آن،بدست میرزا علی ــ میر سید علی ــ مظفر علی و سلطان محمد و آقا سید جلال الدین میرک انجام یافته و رقم آخر کتاب چنین است.

(تمت الکتاب بعون الملک الوهاب علی ید احقر العباد شاه محمود النیشابوری غفرالله ذنوبه وستر عیوبه فی سلخ شهر ربیع الاول سنه سبع و اربعین و تسعمائه الهجریه النبویه)

خوشبختانه این اثر را بهمراه شاهنامه شاه طهماسبی و تمام مینیاتورها ، در نمایشگاهی که در بریتیش میوزیوم برپا بود دیدار کرده و یادداشت برداشتهام.این آثار از ۱۳ محل مختلف موزهها و کلکسیونهای خصوصی گردآوری شده که اسامی آنها در کاتالوگ نمایشگاه چاپ شده. از این مجموعه، مدت سه هفته،متناوبا" و در حد امکان دیدار کرده و یادداشتها برداشتهام.صفحه اول کتاب نظامی در کمال نفاست تذهیب شده و درچهار ترنجهای مستطیل بالای آن بخط تحریر دردوصفحه چنین بود

بدین گونه مشکین رقم،خمسهای — که درج است زینت در او بیشمار

در صفحه مقابل،در همین محلها نوشته:

مبدع هر چشمه که جودیست هست — مخترع هر چه وجودیست هست

ندادست انجام آن چار طبع — ندیدست بینش گر روزگار

مشخصات این کتاب و تصویر آثار استاد میرک را که در صفحات ۱۵۳ و ۱۵۴ و ۱۵۶ ــ ۱۶۷ و ۱۴۰ و ۱۴۱ و ۱۴۷ کتابی بنام WONDERS OF THE AGE نوشته: S.CARY WELCH میتوانید مطالعه کنید.

در این نمایشگاه بهترین و بیشترین آثار ارزنده میرک را از نزدیک دیدم که مختصرا" در این صفحات ارائه میگردد.

۱ــ تصویر شماره ۵۸،چاپ شده در صفحه ۱۵۶ کتاب (گوش دادن خسرو،به قصه ساخته شیرین)

در این اثر پر جلال و پر زیب و زینت خسرو و شیرین بروی تخت نشسته و سرگرم صحبت میباشند. زیبا رویان خدمتکار،در چپ تصویر نشسته و به خدمت حاضرند.در مقابل آنها عدهای ایستاده و مستخدمین مشغول پذیرائی هستند،یکی از خواجه سرایان،در حین روشن کردن مشعل دیده میشود.در پشت تصویر،عظمت قصر و منظره باغ جلوه شکوفائی دارد.

در کتیبه بالای سر در قصر بخط نستعلیق زیبا نوشته شده:

رواق منظر چشم من آشیانه تست — کرم نما و فرود آ که خانه خانه تست

حاشیه جدول،حل کاری گل و برگ حیوانات است و زیر پایه شمعدان رقم دارد. (آقا میرک)

۲ــ دیگر اثر رقمدار میرک در این نمایشگاه که در صفحه ۱۶۷ کتاب مذکور عکس سیاه و سفید آن ارائه شده،تصویر مجنون بدشت و بیابان است که روی زمین نشسته،وحیوانات مختلف در اطراف وی جمع آمدهاند.منظره پر مهارت کوهها و صخرهها ستودنی است. شمایل و شباهت حیوانات اهلی و وحشی، در حالات گوناگون واقعا" استادانه است.چند تک درخت دیده میشود. رقم دارد بروی صخرهها

(عمل آقا میرک)

۳ــ شیواترین اثر میرک که در صفحات ۱۴۰ و ۱۴۱ برنگی چاپ شده،تصویر نوشیروان است که در کناره قصر خرابهای، بآواز جغد گوش میکند.در این مینیاتور پرمایه و شایان تحسین،نوشیروان و ملازم همراهش،سوار بر اسب به قصر فرسودهای اشاره میکنند. منظره قصر و استواری و نازک قلمی اسبها و قیافه و حالات کارگران و زمینه غنی و سرشار تصویر بی عدیل است.در زمینه دیوار کچی طاق نمای عمارت مخروبه این بیت درج شده.

عمارت دل ویران دردمندان کن — عمارتی به از این نیست،در جهان خراب

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

و زیر آن رقم دارد . (حررهمیرک مصور سنه ۹۴۶)

۴ـ تصویر دیگر این نمایشگاه که عکس سیاه و سفید آن در صفحه ۱۵۳ ارائه شده،مراجعت شاپور بدیدار خسرو،بامضمون اشعاری است که در بطن صفحه قید شده:

ملک سر مست و ساقی باده در دست نوای بلبلان چون مطرب مست
در آمد گل رخی چون سرو آزاد ز دلداران خسرو با دل شاد
ز شادی خواست جستن خسرو از جای دگر ره عقل راشد کارفرمای

در این اثر،خسرو و همراهان در زیر چادری پر آذین دور هم نشسته و شاپور که لباس فاخری پوشیده دیده میشود.جماعت نوازندگان و خیل خدمتکاران در کناره دیده میشوند.منظره کوهها و حالات و آرایش حاضرین صحنه،به تردستی تمام تصویر شده،روی زمینه سفید چادر رقم دارد . (آقا میرک)

۵ـ دیگر از آثار آقا میرک،در خمسه نظامی که در نمایشگاه از نزدیک دیدم و عکس سیاه و سفید آن در صفحه ۱۵۴ دیده میشود . تصویر بتخت نشستن خسرو است.در این اثر پر جلال، خسرو بروی تخت شاهی نشسته و با اعاظم و رجال به بحث و گفتگو مشغول میباشد.جماعت نظار و همراهان و خدمتکاران در داخل و خارج و پشت بام عمارت قرار گرفته و البسه و حالات گوناگون آنها پر مهارت است . متانت و تابناکی قصر شاهی و تذهیب و آرایش فرشها و سایر مناظر حواشی پخته و کم نظیر میباشد . در پیشانی بالای عمارت،بخط ثلث زیبا نوشته. (اللهم خلد دولة السلطان الاعظم و الخاقان الاعدل الاکرم ابن السلطان ابن السلطان ابن السلطان ابوالمظفر شاه طهماسب الحسینی بهادر خان الصفوی خلداله تعالی ملکه و سلطانه الی یوم الدین) رقم دارد،بروی آجر فرش. (عمل آقا میرک)

۶ـ دیگر اثر میرک که در صفحه ۱۴۷ کتاب یاد شده،بعکس سیاه و سفید چاپ شده،بارگاه شاه طهماسب و رقابت کیمیاگران است.در این مینیاتور،پادشاه در آلاچیق سلطنتی نشسته و خیل محارم و همراهان در کناره صحنه قرار گرفته‌اند.یکی از آنها که به وسیله گل محمدی مسموم شده و در صحن مجلس افتاده و کیمیاگر قهرمان بحالت استهزا به رقیب شکست خورده خود نگاه میکند،مضمون نقاشی در دو بیت بالای صفحه،نوشته شده:

داد بدشمن ز بی قهر او آن گل پر کارتر از زهر او
دشمن از آن گل که فسون خوان بداد ترس برو چیره شد و جان بداد

خطوط بالای در باغ و کتیبه آلاچیق استادانه و قابل تمجید است .

۷ـ آثارمنسوب بمیرک،در این نمایشگاه که عکس تصاویر در کتاب WONDERS OF THE AGE ارائه شده جهت علاقمندان باختصار درج میگردد .

الف ـ مبارزه فریدون با اژدها صفحه ۶۳

ب ـ پیدا کردن رستم کیقباد را،صفحه ۷۳

پ ـ آمدن شنگل هند و رزم کردن با رستم صفحه ۸۵

ت ـ پیشگوئی جاماسب در مورد سرنوشت آینده گشتاسب صفحه ۹۴

ث ـ مبارزه خسرو پرویز با سه دلاور ترکی،در نهروان صفحه ۱۱۱

۸ـ دیگر از آثار منسوب به آقا میرک،که از نزدیک دیدم تصاویری از شاهنامه HOUGHTON بود که از سوم جولای تا ۲۴ آگوست ۱۹۷۹ در گالری THOS-AGNEW AND SONS LTD. در لندن به نمایش بود.این آثار که تصاویر سفید و سیاه آن در صفحات ۳۹ ـ ۴۱ ـ ۴۳ کاتالوگ نمایشگاه چاپ شده،قدرت قلم و مهارت آقا میرک را در امر تصویر سازی هویدامیساخت.یکی از آنها مجلس چوگان بازی گشتاسب است که بازی کنان در وسط میدان ببازی مشغول بوده و حضار در کناره نظاره مینمایند

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دومین تصویر،حضور فردوسی در مقابل سلطان محمود غزنوی است که همراهان در کناره قرار گرفته‌اند. فردوسی با محاسن سفیدو عمامه معروف و کتاب و قلمدان،در حضور نشسته و سلطان غزنوی با کمال جلال و البسه و کلاه سلطنتی در آلاچیق زیبائی قرار گرفته است.کتیبه بالای آلاچیق نستعلیق زیبائی بدین مضمون است .

ای دل دیده هر خانه او تو سر خاک من آستانه تو و دولت و سعادت باد

۱۰ـ دیگر در این نمایشگاه،مجلس به تخت نشستن بهرام است که روی تخت نشسته و بزرگان قوم،از جمله‌نعمان در حضوراوبروی صندلی‌ها قرار گرفته‌اند.البسه زیبا و کلاه‌های پردار حاضرین دلنواز و شایسته تحسین می‌باشد .

درخاتمه این مقال،اسامی هنرمندانیکه بنام میرک در عرصه هنرایران خوش‌درخشیده‌اند معرفی میگردد .

۱ـ میرک اول (سید روح اله میرک هروی استاد بهزاد وفات بسال ۹۱۳ هـ.ق .)

۲ـ میرک دوم (سید جلال الدین میرک الحسینی الاصفهانی معروف به آقا میرک) فعالیت هنری تا سال ۹۵۰ هـ.ق. تصویرشماره (۵۰)

۳ـ میرک المذهب (تذهیب کار نامی که احوال آن در جای خود آمده است)

۲۳۴ ـ جلال بیک افشانگر

افشانگر معروف و حل کار مذهب استاد،زمان شاه طهماسب اول است .

نام این استاد،در ردیف تصویر سازان معروف زمان،از قبیل مظفر علی و ملا مسیح‌اله مذهب،در دیباچه مرقع امیر حسین بیک،مضبوط در توپ قاپو قید گشته است .

این مرقع که بدستور امیر حسین وتزیین و آرایش مالک دیلمی خطاط معروف ایجاد گشته،در ذیل نام مظفر علی اشاره‌ای باین استاد کرده و چنین نوشته است :

و همچنین جناب استاد الدهر مظفر علی .....

تا باندک مدتی بسعی و اهتمام او،نادره فن خود حافظ کلام مجید ملا مسیح اله مذهب جلال بیک افشانگر اوراق این مرقع،بهتر از آنکه در آئینه خیال مرتسم بود،صورت ترتیب یافت و اکثر حواشی آن اوراق مزین و مذهب به حل کاری استاد مظفر علی،مشارالیه شد .

۲۳۵ ـ جمال ـ استاد جمال کاشانی

نقاش و طراح و رنگه نویس و کاشی تراش و گچ کار معروف اهل کاشان بود،این هنرمند در بدایت حال،از شاگردان و دستیاران استاد کاشی ساز معروف،محمد بن ابی طاهر بود که اثر دست وی،در پشت مشهد کاشان و کتیبه قبر حبیب ابن موسی بسال ۶۷۰ بیادگار مانده است . از آثار رقم‌دار استاد جمال که بسال ۷۳۸ انجام یافته،کاشی هشت گوش زیبائی موجود در موزه قم است که رقم دارد

(کتبه عاشر ربیع الاخر سنه ثمان و ثلثین و سبعمائه بمقام کاشان)

(بکارخانه سید الساده سید رکن الدین محمد بن المرحوم سید زین الدین)

(علی الغضائری عمل استاد الاجل المحترم استاد جمال نقاش)

از این سنه چنین بر میآید که استاد عمر طولانی داشته و تا آخرین سالهای حیات بکار هنری مشغول بوده است .

۲۳۶ ـ جمال الدین اصفهانی ـ عبدالرزاق

اولین تصویر ساز و چهره پرداز ایرانی،اهل اصفهان است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بنوشته راوندی در کتاب راحة الصدور و آیة السرور که بسال ۵۹۹ هـ.ق. تالیف شده.
(سبب تالیف این کتاب آن بود که در شهور سنه ثمانین و خمس مائه خداوند عالم رکن الدنیا و الدین طغرل بن ارسلان را هوای مجموعه‌یی بود از اشعار خال دعاگوی زین الدین می‌نوشت و جمال الدین نقاش اصفهانی آنرا صورت میکرد. صورت هر شاعری میکردند در عقبش شعر می‌آوردند و مضاحکی چند می‌نوشتند و آن حکایت را صورت رقم می‌زدند)

معلوم میدارد،این هنرمند در شبیه سازی دستی پر حلاوت داشته و حالات و سکنات صاحب چهره را بطور استادانه‌ای تصویر میکرده است.

این هنرمند بغیر از صنعت تصویر سازی در تزیین کاشی و فن خط و سرودن اشعار نیز دست داشت. عبدالرزاق اصفهانی که از دوستان نزدیک هنرمند بود در وصف وی چنین میگوید:

ای نقش بند عالم جان اندرین جهان — نی‌نی که نیست هیچ پذیرای نفس جان
نقش بقای خوب تو بینم منم‌جمال — نامت جمال نقاش‌آمد ز بهر آن
ای کلک نقش بند تو آرایش جهان — وی لفظ دلگشای تو آسایش جنان
ای نکته بدیع تو خوشتر ز آرزو — وی گفته رفیع تو بر ز آسمان
نظارگی خط تو نرگس به بست چشم — مدحت سردی فضل تو سوسن بده زبان
هم نثر زیر پای تو افتاده چون رکاب — هم نظم زیر دست تو گشتست چون عنان
اندر سواد خط شریف تو لفظ عذب — آب حیات در ظلماتست بی گمان
..... (الی آخر)

عوفی و هدایت در آثار خود از هنرمند صاحب نام چنین یاد میکنند:

عوفی می‌نویسد: (در لطف طبع یگانه و در فضل و هنر نشانه زرگری که آفتاب در صنعت صیاغت شاگرد خردکاری او بودی و ماه و ملک نور از پرتو ضمیر او ربودی چمن فضایل بزهرات مکارم اخلاق آراسته و از خاشاک رذایل پیراسته)

هدایت در ریاض العارفین می‌نویسد (در فضایل و کمالات یگانه آفاق،جامع معقول و منقول والد کمال الدین اسمعیل اصفهانی است. از تصوف و حکمت بهره وافی و حاصل وافر دریافته و ایام عمر را بعزلت و مجاهدت میگذرانیده،فاضلی است تحریر و ادیبی است بی نظیر،فرزانه‌ایست هوشیار و سخن وری است بزرگوار،در اغلبفنون اهل حرفت نهایت قدرت داشته و دیوانش قریب به بیست هزار بیت) (۱)

این هنرمند بسال ۵۸۸ هـ.ق. در اصفهان دار فانی را وداع گفت و از او چهار فرزند بجای ماند که بزرگترین آنها کمال الدین شاعر نامدار میباشد.

۲۳۷ ــ جمشیدچیله

نقاش مغولی زمان اکبر شاه هندی بود که در هنر تصویر سازی دستی به حلاوت داشت.از آثار رقم‌دار هنرمند که در کتاب بابر نامه معروف بیادگار است،مجلس پذیرائی پر جلال بابر پادشاه است که بابر در محل مخصوصی نشسته و بصرف غذا مشغول میباشد.در این اثر دلپذیر انواع وسایل پخت غذا،از قبیل دیگهای بزرگ وظروف گوناگون و سفره گسترده مهمانی،در کمال رسائی نقاشی شده و در کنار آنها خدمتکاران و آشپزها به پذیرائی آماده خدمت می‌باشند..رقم‌دارد.

(عمل جمشید چیله)

۱ ــ با استفاده از مقاله دوست دانشمندم آقای سمسار در مجله هنر و مردم شماره ۷۱

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۳۸ ـ جنیدناقش‌سلطانی

زاده شیراز هنرپرور بود و بعلت عزیمت و اقامت در شهر بغداد،به جنید بغدادی موصوف و معروف گشته است . بروایت غیر مستند از شاگردان شیرین قلم استاد شمس‌الدین شیرازی است که با ارائه و اجرای آثار نفیس و بی همتا از استاد نیز در گذشته است .
از کتابت لقب سلطانی،که در بعضی از کارهایش دیده میشود،معلوم میدارد مورد احترام و حمایت سلاطین عهد بوده و بدریافت لقب سلطانی نیز مفتخر گشته است .
جنید و عبدالحی،از پایه‌گذاران اصلی مکتب ثانی بغداد هستند که بدنباله و ارائه طریق آنها،مکتب تبریز نزج گرفته و رواج پیدا کرده است .
آثار معروف و شناخته شده جنید عبارتند از :
۱ـ تصاویر صفحات دیوان سلطان احمد موجود در فریر گالری واشنگتن که بسال ۸۰۸ تصویر شده و رقم جنید را دارد .
۲ـ دیوان مصور خواجوی کرمانی که در تاریخ ۷۹۹ هـ.ق . در شهر بغداد کتابت شده و تصاویر آنرا جنید سلطانی رسم کرده است . این کتاب حالیه در موزه بریتانیا بوده و یکی از تصاویر آن،قصه همایون و همای است که همایون بر اسب سوار شده و در بیرون قصر ، با محبوبه زیبای خود صحبت میکند،تصویر عمارت بلند و دیوارهای پر نقش و نگار که با کاشی‌های نفیس و الوان مزین گشته پر مهارت و استادانه است . منظره گل و گلزار و درختان سر سبز و فضای پر طراوت باغ قصر، ستودنی و در خور تحسین است . تصویرشماره (۲۸)
۳ـ دیگر،تصویر بهزاد است که در کتاب خواجوی کرمانی موزه بریتانیا،نقش بسته است . در این اثر، گویا بهزاد زیر درخت ساقه بلند سرو افتاده و دستارو‌کلاه از سر بدر کرده است . لباس آبی کم رنگ و قیافه حیران وی جالب است،یک زن قرمز پوش بلند قد زیبا و یک مرد جوان که کلاه کوچکی بسر دارد،باین منظره نگاه میکنند . منظره باغ و ساحت پر گل و گیاه و درختان الوان خوش منظر و طراوت جوی باغ که بطرز دلربا و تحسین آمیزی نقش بسته،بی همتا است .
۴ـ اثر نفیس و رقم‌دار جنید سلطانی در کتاب خواجوی کرمانی موزه بریتانیا،مجلس عقد و عروسی با شکوهی است که نمایانگر واقعی مهارت نقاش است . در این مینیاتور،آرایش نقوش عمارت و فرشها استادانه است و معلوم میشود این استاد چیره دست در تذهیب و ترسیم تصاویر هندسی و انواع تزیینات زمان و کتابت خط رقاع وکوفی نیز چابک دست و نازک قلم بوده است . اطاق عروس،با پرده‌های سرخ رنگ گلدار و آویزهای زیبا تزیین شده و کاشی اطاق و نقوش استادانه فرش دلرباست . عروس با عشوه و طنازی تمام لباس عروسی بتن کرده و گلتاج زرین بسر گذاشته و روی تخت نشسته است.ندیمان و خویشاوندان زیبا روی او که بالبسه گوناگون و فاخری ملبسند،جهت تدارک سفره عقد و مراسم آن به تک و پو افتاده‌اند.چراغها و شمع‌ها و فانوس‌های کاغذی الوان و سکه‌های طلا و عطریات و شیشه‌های عود و عنبر و ظروف شربت آلات در اطراف سفره سفید دیده میشوند . در طرف دیگر و در حیاط قصر،داماد بلند بالا و خوش قواره‌ای که عرق چین بسر گذاشته و لباس بلند پوشیده است،با زن جوان شمع بدست،بدرقه میشود.دوستان و خویشاوندان،سکه‌های طلا را به مبارکی‌ویمنت سر داماد ریخته و جوانان برای بدست آوردن سکه‌ها بروی فرش در غلطیده‌اند .
جماعت نوازندگان به آوای دف و دایره به شادی پرداخته‌و رقاصه‌زیبا برقص وپای‌کوبی مشغول است . در طرف دیگر،چهار دختر زیبا از پنجره بالای خانه باین جشن نظاره میکنند.در بالای سر عروس و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

پردهٔ قرمز رنگ بزرگ کتیبه‌ای که پنج دایره منقش دارد در مستطیل وسط،رقم نقاش دیده میشود که بخط رقاع قرمز رنگ چنین نوشته است . (عمل جنید سلطانی)
در کتیبه بالای ساختمان و در طرف راست،بخط رقاع کتابت شده :
(هذا الدارکعبه الامال هذه الباب قبله الاقبال)
و در کتیبه زیبای طرف راست که بخط کوفی تزیینی کتابت شده این چنین قید شده است .
(السلطان الاعظم ملک) ..... (بقیه خوانده نشد)
تنها بیت شعر که روی مینیاتور دیده میشود،چنین است :
(در آمیخت با او چو شهد و شکر — بروغن فرو برد خرمای تر)

جواد در سید جواد آمده

۲۳۹ ــ جواد اصفهانی ــ محمدجواد

اهل اصفهان بود و در نقاشیهای روغنی (لاکی) دستی بکمال داشت .
محمد جواد در تصاویر رزمی و بزمی و چهره پردازی و شبیه سازی شیرین قلم بود و گل و مرغ را بهتر از همه تصویر مینمود .
از آثار او دیدمام :
۱ــ قلمدان گل و مرغ زیبائی دیدم که در روی آن حیوانات مختلف تصویر شده و زمینه آن،پر گل بود و در حاشیه کناره نیز تذهیب زیبا داشت . رقم نقاش در انتها چنین بود : (راقمه جواد ۱۳۱۴)
۲ــ قلمدان گل و مرغ دیگری از او دیدم که در چهار مدالیون منظم تصاویری از زنان و مردان فرنگی داشت که بخوبی نقاشی شده و بخط نسخ رقم داشت . (جودمن کان جواد)
۳ــ بهترین قلمدانی که از این هنرمند دیدم.تصویر حضرت مسیح ومریم و یکی از حواریون بود که در مدالیون بزرگی در روی قلمدان ارائه شده بود.در کناره این نقاشی،تصاویری از گاو و گوسفند نیز دیده میشد.در طرفین قلمدان،صورت زنان و مردان زیبا و در طرف دیگر،تصاویری از پرندگان از قبیل مرغ و خروس و مرغابی بزیبائی تمام عرضه شده و رقم نقاش بخط قرمز،چنین بود .
(کمترین جواد)

۲۴۰ ــ جوان بخت قاجار

نقاش دوره ناصری بود و در آبرنگ و چهره سازی دست داشت .
از آثار آبرنگی این هنرمند که از نزدیک دیدم،تصویر کشیش‌های مسیحی بود که لباس و لباده مخصوص بتن داشتند.در این اثر زیبا،کلاه یکی از آنها بشکل گل‌های نخل آرایش شده و بسیار خوش منظر و زیب افزا بود و در سمت چپ بخط نستعلیق رقم داشت . (جوان بخت قاجار)
این اثر آبرنگ در نوامبر ۱۹۷۶ در حراج ساتبی لندن بفروش رسید .

جواهر رقم کاشی در علی اصغر کاشی آمده

۲۴۱ ــ جهان قاجار

مهد علیا ملک جهان خانم مادر ناصرالدین شاه و دختر محمد قاسم خان اعتضاد الدوله قوانلو قاجار بود.او بسال ۱۲۴۴ هـ.ق . بهمسری محمد شاه در آمده و ناصرالدین شاه بسال ۱۲۴۷ از او

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

متولد شد .
مهد علیا زنی هنرمند بود و در صنایع خط و گلدوزی و نقاشی آبرنگ دست داشت .
در زمان محمد شاه یک خانم گل ساز فرانسوی را بایران دعوت کردند ، تا فن گل سازی را که مورد علاقه محمد شاه بود بایرانیان و بانوان درباری یاد بدهد .حاج عباس نامی مامور آوردن این خانم شد.مرد نامبرده بپاریس رفت و با خانم مزبور ملاقات کرد.نتیجه این ملاقات ازدواجی بود که بین مادام اروپائی و حاج عباس انجام گرفت.بعد از مراجعت بایران،این خانم به مادام حاج عباس معروف گردید.زن مزبور علاوه بر اینکه فن نقاشی و گلسازی را به مهد علیا تعلیم میداد بعلت خوش صحبتی و بذله گوئی انیس و جلیس ملکه ایران نیز قرار گرفت و حتی بعد از مرگ شوهرش نیز کماکان مقرری مخصوصی نیز دریافت میداشت . از آثار رقم‌دار مهد علیا که نرگس زیبائی بآبرنگ میباشد رقم دارد . (نقشه مهد علیا) مضبوط در مجموعه نگارنده .

۲۴۲ ــ جهانگیربخاری

اهل بخارا بود و در نقاشی دستی بکمال داشت .
این هنرمند در زمان خود شهرت بسزائی داشت و به عمدة المصورین انگشت‌نما بود . پیر سید احمد تبریزی که بروایتی معلم و استاد کمال الدین بهزاد بوده است از شاگردان همین جهانگیر بخاری میباشد .

ج

۲۴۳ ــ چاتارمونی

از نقاشان مغولی اوایل قرن ۱۶ میلادی هند است .
تنها اثر رقم‌دار این هنرمند را که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن دیدم،تصویری در کمال شیوائی و دلربائی بود و رقم داشت . (چاتار مونی)

۲۴۴ ــ چاکری‌ــسیدچاکری

نقاش هنرمند و مجلد پاکیزه‌کار اواسط قرن ۱۲ عثمانی است .
از این هنرمند،جلد زیبائی بیادگار مانده که بانواع تذهیب و آرایش گلها تزیین یافته و رقم دارد .
(نمقه الحقیر السید چاکری الساکن قسطنطنیه)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۴۵ ــ چترمن

نقاش مغولی اواسط قرن ۱۷ میلادی هند است .
این هنرمند شبیه ساز متبحر و استاد بود و در رنگ آمیزی و مجلس آرائی دستی پر قدرت داشت،از آثار شیوا و استادانه این هنرمند که در نمایشگاه مخصوص ۲۴ آپریل ۱۹۸۲ در موزه ویکتوریا آلبرت لندن از نزدیک دیدم،تصویر دارا شکوه با سینی جواهرات بود که ستودن داشت . در این اثر، دارا شکوه ریش و سبیل کوتاه داشت و شلوار هندی بنفش رنگ پوشیده بود،کلاهش قرمز رنگ بود و حاشیه طلائی داشت . حواشی اثر نیز گلهای تزیینی دلفریب هندی داشت.روی جدول حاشیه رقم داشت . (شبیه خوب بابا دارا شکوه عمل چتر من)
دیگر تصویر که در کتابخانه پیر مورگان نیویورک قرار دارد،اثر دلنوازی از دارا شکوه است که سرپا ایستاده و نیزه بلندی بدست گرفته است . کلاه و لباس مزین و پر زیب و زینت است،شمشیر و سپر بزرگی بکمر آویخته و قیافه خندان و شادان دارد،هاله نوری از پشت سر صورت ارائه شده که افسانه‌ای است و رقم دارد . (خاک پا چتر من)
از این هنرمند،چند اثر نیز در موزه‌های ایران دیده میشود که از آن جمله تصویر پادشاه هندی است که‌در بارگاه نشسته و با وزراء و رجال درباری صحبت میکند،دیگر،تصویر پادشاه هندی است که قوش باز مخصوص در مقابلش ایستاده و باز شکاری بدست گرفته و رقم دارد . (عمل چترمن)
از آثار دیگر هنرمند که در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی بیادگار است،تصاویری از داراشکوه ــ علاء الملک تونی فاضل خان و همچنین تصویر جعفر خان و اسلام خان رومی و شاه جهان است که از بحث بیشتر مشخصات آنها خودداری مینمائیم .

۲۴۶ ــ چکنارمصور

نقاش مغولی هند بود و در شیوه فرنگی سازی نقش می‌آفرید .
از آثار رقم‌دار این هنرمند که در یکی از مرقعات کتابخانه گلستان تهران مضبوط است،شمایل حضرت مریم است که روی تخت زیبائی نشسته و پاهای خود را بروی بالش مخملی قرمزرنگی تکیه داده است . در یک دست مریم،انجیل مقدس دیده میشود و با دست دیگر بتصویر کودکی مسیح اشاره میکند،در کنار این اثر،مشک‌دان مرصعی قرار گرفته که اسم نقاش بروی آن نوشته شده است .
(عمـل چکنار مصور)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ح

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۴۷ ـ حاجی (میرزا حاجی نقاشباشی)

بر خلاف لقب نقاش باشی، آثارش زیاد مهم نبوده بلکه متوسط و کم کار نیز هست. از آثار رقم‌دار وی، تصویر حاجی میرزا عبدالباقی حکیم باشی را دیدم که چندان استادانه نبود، و رقم داشت.
(رقم میرزا حاجی آقا نقاشباشی ۱۳۱۴ هـ.ق.)

حاج سید باقر قمصری در باقر آمده

۲۴۸ ـ حاجی عباس اصفهانی ـ رسام فلزکار

از رسامان و فلزکاران نامی شهر اصفهان بود و در هنر خود شهرت بسزا داشت.
از آثار هنری وی، جعبه فلزی زیبائی دیدم که در رویه آن اسماء مبارکه و ادعیه به مشبک سازی پر مهارتی حکاکی شده و در سینه مقابل جعبه الفاظ (انا مدینه العلم و علی بابها) به استادی عمل آمده و رقم داشت: (عمل حاجی عباس)
دیگر اثر رقم‌دار هنرمند کشکول فلزی فولادی بود که حواشی آن نقش اسلیمی پر مهارتی داشت و ادعیه و عباراتی به خط نسخ در رویه آن جلب نظر مینمود و رقم داشت. (عمل فقیر حاج عباس)
کشکول فلزی و رقم‌دار دیگر هنرمند که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن بیادگار است، اثر فوق‌العاده نفیس از نقوش اسلیمی و خطوط زیبا است که رقم دارد. (عمل حاجی عباس)
دیگر کشکول اثر دست این هنرمند، که حواشی و دهنه آن با تصاویر برجسته و گلهای اسلیمی زیبا تزیین یافته و اشعاری بخط رقاع استادانه در کناره دارد. رقم (حاجی عباس) را دارا بوده و از بیت اول اشعار چنین معلوم است که برای شاه زمانه انجام یافته است.
کشکول دیگر حاجی عباس که در یکی از موزه‌های کپنهاگ مضبوط است، تصاویر گل و مرغی عالی داشته و رقم دارد. (عمل حاجی عباس)
اما بهترین و زیباترین اثر این هنرمند که گویا برای ناصرالدین شاه تهیه شده طاووس فولادی پر مهارتی است که آرایش طلائی داشته و در نوع خود فوق العاده است. جنس فولادیکه در این اثر بکار رفته فوق العاده بوده و طلاها بدرخشندگی تمام در بطن فولاد جا گرفته و جلوه و طنازی آنرا چند برابر کرده است.
در روی پرههای دم طاووس که به قوی دستی باز شده است چنین نوشته:
(السلطان بن سلطان ابن السلطان ناصر الدین شاه قاجار خلد اله ملکه ۱۲۹۲)
طاووس روی پایه چهار گوش خوش طرحی جا گرفته و در کناره چهار گوشها این ابیات بچشم میخورد

این صورت زیبا که بجان مانوس است مصنوع، ز دست طابع قدوس است
گویند که طاووس برون شد ز بهشت بزم تو بهشت و این همان طاووس است

در سینه طاووس، رقم نقاش چنین است: (عمل کمترین حاجی عباس) مجموعه مهندس خلیلی

۲۴۹ ـ حاجی علی ـ فلزکار

از اسطرلاب سازان اوایل قرن ۱۳ هـ.ق. بود که در تزیین و آرایش فلزات دست پر توان داشت، از آثار رقم‌دار هنرمند که در موزه گرنویچ انگلستان دیدم، چنین رقم داشت.
(عمل ثالث عشر صنعه حاجی علی ۱۲۰۸)

حاجی ـ حل کار معروف دوره بایسنقر میرزا درهرات بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۵۰ ــ حاجی مدنی

از نقاشان دوره شاه جهان و داراشکوه بود و بسبک ایرانی و هندی تصویر میساخت.
یگانه اثر زیبای او،تصویر عروسی مجلل شاهانه شاه جهان و دارا شکوه میباشد که در کتاب تاج محل به عکس رنگی چاپ شده است.
در این نقاشی که حالات و سکنات شرکت کنندگان و رقاصان و نوازندگان و آرایش لباسهای رنگارنگ آنان،در جشن آتش بازی ترسیم شده، در غایت دلربائی است. عروس تور زیبا و بلندی بصورت انداخته‌و داماد در نهایت متانت و پوشش پر جلال در پشت عروس در حال حرکت است.
عروس و داماد روی اسبهای زیبائی سوار شده و لاله‌ها و چراغهای نورانی با عوالم هیجان انگیز آتش بازی شب را چون روز روشن کرده است.
این نقاشی در نوع خود بسیار بدیع بوده و دل چسب میباشد.
رقم نقاش به خط نستعلیق زیبا،در زیر اثر،چنین می‌باشد: (عمل حاجی مدنی)

حاجی محمد برادر محمد زمان در محمد بن حاج یوسف حق آمده
حاجی مراد در مراد خوش قدم آمده

۲۵۱ ــ حاجی محمد بن علی حافظ- فلزکار

اهل اسفراین و استاد کوفتگر و فلزکار و طلاکوب اوایل قرن ۹ هـ.ق. بود.از آثار بی نظیر و فوق العاده ارزنده این هنرمند که آیتی از کمال میباشد،پنجره بی نظیری در آستانه قدس رضوی است که بمهارت تمام شبکه و کنده کاری و طلاکوبی شده و کتیبه‌های زرین و نقوش هندسی فوق عالی دارد.
این پنجره که روی سنگ مرمر نصب شده و فولادی و زرکوب می‌باشد،با همکاری استادان نامی زمان اتمام یافته و رقم آن چنین است:

(عمل حاجی محمد بن علی حافظ اسفراینی تحت فی شهور محرم ۸۱۷)

در کتیبه دیگر نوشته،عمل استاد شیخ علی خودگر بخارائی،عمل استادان کوفتگر مولانا شمس طبسی و استاد محمود کوفتگر و استاد با سعادت و شرافت خواجه حسین زاهد.

۲۵۲ ــ حاجی محمد هروی

در کتاب حبیب السیر خطی کتابخانه نگارنده که بسال ۱۰۰۰ هـ.ق. کتابت شده در صفحه ۷۷۰، راجع به مولانا حاجی محمد نقاش چنین می‌نویسد:
"مولانا حاجی محمد،نقاش ذوفنون زمان خود بود و پیوسته بقلم اندیشه امور غریبه و صور عجیبه بر صحایف روزگار تحریر مینمود. در فن تصویر و تذهیب مهارت تمام داشت،چندگاه همت بر پختن چینی فغفوری می‌گماشت،بعد از تجربه بسیار و ارتکاب مشقت بیشمار،جسم ظروف و اوانی که میساخت با چینی بغایت شبیه گشت اما رنگ و صفایش چنانچه می‌باید نبود.و از جمله مخترعات مولانا حاجی محمد،صندوق ساعتی است که در کتابخانه امیر علیشیر ترتیب نمود و در آن صندوق،صورتی تعبیه کرده بود که چوبی در دست داشت. و چون یک ساعت از روز می‌گذشت آن پیکر،چوب را یک نوبت بر نقاره که در پیش بود می‌زد.و بعد از گذشتن ساعت دوم،دو نوبت آن حرکت میکرد و علی

(حاجی یهود آقا بابا اوف کاشانی) ــ
یک قالیچه خوب صدساله بود که در وسط تصویرپادشاهی سواربراسب بود و حواشی اشعار خوبی داشت.
در بالای فرش نوشته شده بود کارخانه حاجی یهود و آقا بابا اوف کاشانی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هذالقیاس،و خدمت مولوی مدتی کتاب دار امیر علیشیر بود.آخر الامر از آن جناب رنجیده و در شهور ۹۰۴ که بدیع الزمان به محاصره بلده هرات اشتغال داشت،بگریخت و بشاهزاده پیوست و بهمان منصب منصوب گشت.و در اوایل زمستان‌واستیلا ابوالفتح خان شیبانی (۹۱۳) درگذشت".
خواند میر در خلاصة الاخبار،می‌نویسد: مولانا محمد عدیمی نیز مانند حاجی محمد هروی صندوق ساعتی ساخته و شب و روز را از او می‌فهمید.
امیر نظام الدین علیشیر نوائی در کتاب مجالس النفائس در مورد این نقاش چنین مینویسد.
"نقاش متین شهر هرات بوده است و خوش طبع است و خیالات غریب میکند،کم فنی باشد که او را در آن اندیشه بخاطر نرسد خواه راست خواه غلط"

۲۵۳ ــ حافظ ملا مسیح اله مذهب

از مذهبان کم نام و نازک قلم اواخر دوره تیموری است.

۲۵۴ ــ حبیب ــ صدر الافاضل

بنوشته مرحوم تربیت:صدر الافاضل میرزا حبیب نظام افشار ــ شاعر و منشی و خوش خط است.در صنایع خط ناخنی و کاغذ بریده و ابری سازی و علاقه بندی و غیره استاد بوده و در هجو و هزل ماهر است.
در اوایل قرن ۱۴ هـ.ق. مرحوم شده و بطوریکه در منشآتش اظهار میکند ــ اصلش از قریه قرا اغاج رضائیه بوده که در یک فرسخی آن شهر واقع شده است.
(مقویم مهمل تقویم) از نتایج خاطرات اوست و نصاب الصبیان را نیز تضمین کرده است. این بیت از اوست: خوش بود کز پشت بام افتی و از تو بشکند جید گردن صدر سینه رکبه زانو راس سر

۲۵۵ ــ حبیب اله بن علی بهارجانی

نقاش و نگارگر فلزات بود و در هنر خود دستی پر استعداد داشت.
از آثار رقم‌دار این هنرمند،ظرف کوچک برنجی نقره کوبی در موزه ویکتوریا آلبرت لندن دیدم که استادانه بود در قسمت بالا و کناره گردن ظرف،بخط ثلث زیبای نقره کوب،الفاظ
(لصاحبه السعاده و سلامه و طول عمر .....) نقش شده و در بالا و پائین بدنه ظرف، تزیینات هندسی و اسلیمی خوش تراشی دیده میشد و در کناره نقوش اشعاری جلب نظر میکرد و رقم داشت. (حبیب اله بن علی بهار جانی ۸۶۶)
در مشخصات ظرف نوشته شده بود، (کار خراسان)

۲۵۶ ــ حبیب اله ساوجی

بنوشته قاضی میر احمد،در گلستان هنر:
"از شهر ساوه است بغایت آدمی صفت و درویش است،در تصویر و شبیه کشی نظیر ندارد،از ساوه بقم آمده مدتی در قم بکار مشغول بود،از چرب دستی و چابکی مشهور بود و در نقش بندی روز بروز در ترقی بود نواب حسین خان شاملو حاکم قم او را ملازم ساخته به هرات برد.
سپس شاه طهماسب او را از خان گرفته در اصفهان مشغول کار است و در سلک نقاشان خاصه است"
در کتاب خطی تاریخ اکبر نامه مجموعه نگارنده،این شعر از حبیب اله ساوجی درج شده است.

حافظ حاجی ــ ازقارئین خوش آواز مرقد مطهر امام رضا (ع) دراول قرن دهم هـ.ق. بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بیدرد را شراب محبت کجا دهند کیفیتی است عشق بتان تا کجا دهند
خداوندا ز معنی تنگدستم ببخشائی که من صورت پرستم

از آثار این نقاش،تصویری در موزه تزیینی تهران است که دو سوار کار در نهایت استادی نقاشی شده و رقم حبیب دارد. اولین تصویر رقم‌دار این هنرمند را که از نزدیک دیده‌ام،نقش شتری در کمال استادی بود که روپوش طلائی زیبائی با حواشی سبز رنگ به پشت داشت.
ساربان بخاطر راحتی و بی‌قیدی،دم حیوان را با طنابی به پشتی شتر بسته و خود مشغول نخ ریسی بود. کلاه و لباس ساربان و چوب عصائی که زیر شال خود محکم کرده،ستودنی بود.
این اثر در دو محل جداگانه رقم داشت.
۱ــ رقم نقاش بخط رقاع (حبیب) روی بدن شتر
۲ــ رقم دوم بخط طغرا،در گوشه پائینی سمت چپ،بخط طلائی (عمل فقیر قلاش ــ حبیب نقاش)

تصویرشماره (۲۳)

۲۵۷ ــ حبیب‌الله شیرازی. میرزا

از نقاشان زبردست و گمنام شیراز و در آبرنگ و تصویر سازی استادی بی‌همتا و در شبیه سازی چیره دست بوده است. یگانه اثر رقم‌دار موجود او که حالیه جزو مجموعه نگارنده است،تصویر محمد خان دشتی شاعر شیرازی است که در اول کتاب تحفه الحرمین خطی الصاق شده و شبیه‌ترین تصویری است که در کمال قدرت و ارائه مشخصات کامل از صورت شاعر ارائه گشته است.
این نقاشی که در زمان تحریر کتاب بوسیله خطاط معروف زمان محمد حسن قزوینی متخلص به آیت ودر ۱۲۸۶ کتابت شده،بدست میرزا حبیب اله شیرازی نقاش تصویر شده است.
دراین‌جا دشتی بروی صندلی نشسته و کتابی بدست گرفته است.
پرداز صورت و ترسیم‌وآرایش سر و لباس و سایر مراحل ترسیمی اثر در حد خود استادانه است.در حواشی‌صورت اواشعاری در جداول مختلف و در مورد محمد خان کتابت شده که اشعار دست راستی چنین میباشد.

دل بر کف صاحبان ایوان است حتی که شمایل محمد خان است

رقم‌دارد. (مشقه العبد الاقل میرزا حبیب اله شیرازی)

۲۵۸ ــ حبیب اله مشهدی

نقاش دوره شاه عباس اول بود و در شیوه اصفهان و سبک رضا عباسی نقش می‌آفرید. اثری‌ازاین هنرمند در آلبوم شماره ۳۷۰۹۲ اسلامبول و دیگری که در موزه اسلامی برلین بیادگار است،تصویر جوان شکارچی است که لباس بنفش رنگی پوشیده و مچ پیچ راه راه بپا بسته و تفنگ خود را بدوش گرفته و دست دیگر خود را بکیف کوچکی کنار باروت دان فرو برده است. قیافه چالاک و شاداب جوان شکارچی و نقوش روی پارچه و سایر آرایش تصویر و زمینه ساده آن ستودنی است.رقم دارد بخط قلم‌موئی. (راقمه حبیب اله مشهدی) تصویرشماره ۸

مینیاتور دیگری که در مکتب هرات انجام یافته و اندازه آن ۴/۵ × ۱۰ اینچ است،تصاویر بسیار دلربا و رنگین جمع پرندگان صحرائی است که به نیکوترین ترتیبی ارائه گشته است. در این اثر پر

حبیب اله مذهب ــ خطاط ومذهب زرین قلم اوایل قرن ۱۰هـ.ق. واهل مراغه است.
ازآثار این استادقرآنی بخط ثلث ونسخ زیبا دیدم که رقم‌داشت.
(کتبه وذهبه حبیب اله کاتب المراغی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

حلاوت،طاووس زیبائی پرهای خود را باز کرده و مرغان متنوع دیگر بحال پراکنده در صحرا دیده میشوند،شکارچی تفنگ بدست،پشت صخرهها بکمین ایستاده و منظره تک درخت بلند و نقش کوهها دل انگیز است . رقم دارد . (حبیب اله)

زبان حال طاووس زیبا که خود را برتر از مرغان دیگر پنداشته در دو بیت بالا و پائین چنین آمده است .

گفت ای مرغان منم بی هیچ زیب — هم مرید حضرت و پیک حبیب
هم از آن حضرت خبردار آمدم — هم ز فطنت صاحب اسرار آمدم

حسام الدین در میر حسام الدین آمده

۲۵۹ ــ حسام الدین هروی

استاد حسام الدین غداره گر هروی نقاش و طراح روی عاج و فلزات بود و در شمشیر سازی و تزیین قبضهها و غلاف آن،دست پر توان داشت .

این هنرمند اهل هرات بوده و در دوره سلطنت سلطان حسین میرزا به خلق آثار مورد علاقه خود سرگرم بوده است .

۲۶۰ ــ حسن-(آقا حسن نقاش هراتی)

صاحب گلستان هنر،در مورد این نقاش چنین مینویسد : "آقا حسن نقاش از هرات بود در نقاشی بی بدل روزگار افتاده اندرون روضه مقدسه مطهره عرش منزله رضیه رضویه علی مشرفها و ساکنها الف الف صلوة و سلام و تحیه راوی بفرموده مرحوم محمد زمان شرف الدین اوغلی تکلو،نقاشی نموده بود و این بیت را مناسب احوال و حسب حال در برابر ضریح مبارک بر بالای محراب نوشته است .

حسن بگرد درت گشته بر طریق طواف — تو کعبه وار همه حاجتش روا کرده

فوتش در دارالسلطنه هرات و در جنب مزار پیر هرات در خانهٔ پر نقش و نگار مدفون است"

۲۶۱ ــ حسن-(نقاش قاجاری)

نقاش پر مایه دوره فتحعلیشاهی بود و رنگ و روغن را خوب می‌ساخت.عمده آثار بجا مانده این هنرمند،تصاویر بعضی از رجال و شاهزادگان قاجاری است که در قصر محمد تقی میرزا رکن الدوله در بروجرد،برنگ و روغن نقاشی شده و حالیه از بین رفته است .

از این تابلوها که یکی شمایل نیم تنه فتحعلیشاه ودیگری عباس میرزا بود،از نزدیک دیدم که استادانه بود و ستودن داشت . تنها اثر رقم‌دارش را که مشاهده کردم،مجلس رزمی ارزنده‌ای بود که از بین رفته و احتیاج به تعمیر داشت و بخط نستعلیق زیبا رقم شده بود . (یا امام حسن)

۲۶۲ ــ حسن-(میناساز)

از میناسازان و نگارگران دوره محمد شاه و ناصرالدین شاه بود و گل و مرغ را عالی می‌ساخت . تنها اثر رقم‌داری که از این هنرمند دیدم،سر قلیان طلائی زیبا ولی مخدوش و شکسته بود که جوانب آن،از گل و مرغ پیراسته گشته بود،حرکت پر حالت مرغها و شیوائی و تازگی گلها بخوبی نمایان بود و رقم داشت . (کمترین استاد حسن)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۶۳ ــ حسن (استاد معمار)

اهل قم و سازنده و طراح نقوش ساختمانها بود.از آثار مشهور و بجا مانده این هنرمند،ایوان آینه معصومه قم و صحن مقبره علی اصغر خان اتابک و سایر ساختمانها است که حالیه بیادگار مانده است. همکار نامی این استاد، استاد محمد باقر قمی بود که اغلب با همدیگر به رقابت می‌پرداختند.کاشی سازان مشهور این دوره که تزیینات داخل و خارج بناها را به عهده داشتند،حاج غلامعلی و استاد محمد شیرازی بوده‌اند.

۲۶۴ ــ حسن(بن احمد)

بظن قوی اهل قفقاز بوده و در هاشور زنی مهارت داشته است.

از آثار این هنرمند که در کتابخانه گلستان تهران بیادگار مانده،تصاویری در کتاب (تور دوموند) است که بوسیله شخصی بنام علی بخش قاجار تهیه گشته است. در این کتاب تصاویری از قمه زنی و قفل بندی و سینه زنی و تصویر دو زن دهاتی دیده میشود که با هاشورهای دقیق نقاشی شده و رقم داشت. (حسن بن احمد)

۲۶۵ ــ حسن(بن حسین--زورنازن)

قلمدان ساز و عاج تراش هنرمند عثمانی است.

از آثار این هنرمند قلمدان نابوتی و چوب صدفی منقش دیدم که طراحی عالی داشت.این اثر ارزنده که نقش‌های گوناگون ترکی داشت در چند کتیبه حواشی و داخل آن اشعاری درج شده بود که بیت اول آن چنین بود : فضلنه جاه و مالی ترک ایتدیم طمع اربابنه

در قسمت بالای قلمدان بخط طغرائی رقم داشت. (حسن بن حسین ۱۲۲۶)

۲۶۶ ــ حسن(بن سلیمان اصفهانی)

منبت کار چیره دست و با ابتکار اوایل قرن ۸ هـ.ق. بود.

از این هنرمند،رحل چوبی بی نظیری بجا مانده که در قسمت بالای آن نشانه پر جلال (الله) بچهار شکل لچکی مقارن حک شده و زمینه و کناره آن با اسلیمی‌های استادانه‌ای تزیین شده است. در قسمت پائین و نشیمن رحل چوبی گل و برگهای موزون در کناره متن گلدسته‌ای خطدار به استادی کنده‌کاری شده و قابل تحسین میباشد. در وسط پایه بخط ثلث زیبائی اسامی ۱۲ امام حکاکی شده و داخل آن نیز به گلهای تزیینی آرایش یافته است. این اثر بی نظیر که در نوع خود منحصر است رقم دارد. (حسن بن سلیمان اصفهانی)[1] تصویر شماره (۴۵)

۲۶۷ ــ حسن(بن عربشاه نقاش)

از نقاشان و طراحان محراب و کاشی تراش قرن هفتم هجری قمری

از آثار بجا مانده وی که حالیه در موزه دولتی برلین می‌باشد،محراب مسجد میدان کاشان بسال ۶۲۲ هـ.ق. است که طراحی و ساختمان آن،بدست این هنرمند انجام یافته است.

حاج عبدالغفار نجم الدوله که در سال ۱۲۹۹ از این مسجد دیدار کرده در این مورد چنین مینویسد: (۱)

"کاشان شهر آبادای است. آثار قدیم نیز از مساجد و بعضی ابنیه دیده شده بازار مسگری معتبر

۱ــ مجله هنر و مردم شماره ۱۵.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دارد . کاشی‌های برجسته خوب و تماشائی دارد . فرنگی‌ها همان را اقلا " ده هزار تومان میخرند "
بنوشتهٔ مجله مزبور،این محراب پس از ربوده شدن از محل اصلی،مستر پریس کنسول انگلیس خریداری کرده به اروپا برده و به سال ۱۹۲۸ تحویل موزهٔ برلین گشته است .
در کناره کاشی‌های محراب که در نوع خود ممتاز میباشد،آیاتی بخط کوفی تزیینی و ثلث و رقاع استادانه دیده میشود که در نوع خود ممتاز است . در قسمت پائین،کلمات (حتی مطلع الفجر) جلب نظر میکند . رقم دارد .

(فی اواخر صفر سنه ثلثین عشر و ستمائه عمل الحسن بن عربشاه) ۶۲۳ هـ.ق .

عکس رنگی این اثر،در صفحه ۷۰۴ کتاب معروف الکساندر پوپ درج شده است .
دیگر اثر رقم‌دار این هنرمند،کاشی بزرگ قسمتی از کتیبه محراب مسجد میدان کاشان در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است که با خطوط استادانه برجسته ترسیم شده و حواشی آن خطوط کوفی تزیینی میباشد . در زمینه کاشی،نقوش اسلیمی که در بین آنها تصاویری از پرندگان نیز دیده میشود به ظرافت ترسیم شده و رقم دارد . (حسن بن عربشاه النقاش)

۲۶۸ ــ حسن بغدادی ــ مذهب

مذهب زبردست و معجز نگار قرن ۱۰ هـ.ق . بغدادی الاصل مقیم تبریز بود که در هنر خود سرآمد مستعدان و در رموز و دقایق آن انگشت نما و نادره زمان خود بشمار میرفت .
دربدایت حال بتذهیب و آرایش روضه مطهره امام حسین علیه السلام مفتخر گشته و در نزد شاه طهماسب اول قدرت و منزلت والائی کسب نمود،بدین ترتیب فرمان ریاست جماعت هنرمندان شهر تبریز بوی تعلق یافت و انقیاد و اطاعت از سخن و صلاح وی در فرمان سلطنتی مدلل گردید .
ولی با این همه فضایل بی طالع و با پدر خود بیگانه بود و آنچه از دستش بر می‌آمد در نکوهش و آزار پدر فرو نمی‌گذاشت،بدین ترتیب پریشانحال و بی مصاحب گشته و آسایش و آرامش خاطر را از دست داد . در اغلب اسناد بجا مانده قدیمی علاوه بر اینکه هنر متعالی وی را ستوده‌اند،نکات ضعف و نابخشودنی وی را نیز یاد کرده‌اند که ما بعینه در اینجا نقل مینمائیم .
بنوشته عالم آرای عباسی :
"در فن تذهیب فرید عصر و یگانه دهر بود،مجملا" فن تذهیب را به سرحد اعجاز رسانیده بود جمیع استادان این فن او را در این امر مسلم داشتند،مذهب مولانا یاری که این شیوه را بر طاق بلند نهاده بود و در برابر ریزه کاری و دقیقه پردازی او آب و رنگی ندارد و در اواخر ایام شاه جنت مکان او را گیرانیده همواره تهدید قطع ید او می‌نمود او بالاخره بجهت آنکه در کنبد مبارک حضرت ابو عبدالله الحسین کار کرده زیب و زینت آن روضه مقدسه داده بود از سیاستش اغماض نموده توبه‌اش دادند که دیگر مرتکب چنین امری نگردد و در زمان اسمعیل میرزا داخل اصحاب کتابخانه شد و پسرش نیز از هنرمندی پدر بهره یافته تذهیب تصویر را با یکدیگر جمع کرده بود . "
او فرزند قوام الدین بغدادی است که نسبت بپدر محبتی نداشته و همواره پدر را مورد آزار و اذیت خود قرار میداده است .
قاضی احمد منشی در کتاب گلستان هنر،در مورد حسن مذهب بغدادی چنین مینویسد :
"استاد حسن،مذهب بغدادی الاصل می‌باشد اما در تبریز نشو و نما یافته و در تذهیب بی بدل زمان خود بوده و زینت آستانه مقدسه امام همام خامس آل عبا سیدالشهداء ابا عبدالله الحسینی صلواة الله سلام علیه نموده فی الواقع در آن کار ید بیضا نموده . الی انقراض الزمان و ایام ظهور

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مظهر موعود منظور عالمیان خواهد بود."

مولانا صادقی بیک در مجمع الخواص(سال ۱۰۱۶)در مورد حسن مذهب چنین مینویسد: "با اینکه پدرش محسنات زیاد داشت وی بر عکس پدر آنچه از دستش بر می‌آمد اذیت و آزار در حق مردم دریغ نمی‌کرد.قدی کوتاه داشت و کارهای عجیب از وی سر میزد وقتی مهر شاه اسماعیل ثانی را ساخته بود رسوا شد مورد عفو واقع گشته‌او سنگ سماقی از پشت بام بلندی بر سر پدرش افکند که اگر بر سرش خورده بود او را با مردگان هزار ساله برابر میساخت،من این ماجرا را از زبان پدرش شنیدم، مولانا قوام الدین بخط و مهر بزرگان بغداد نوشته‌یی به عراق فرستاده بود که هر کس حسن مذهب را بکشد در دنیا و آخرت من جواب آن را میدهم،غرض مولانا حسن با این هنر که در زمان خویش نظیر نداشته مردی فتنه انگیز و رسوا بوده و ظاهرا" تا آغاز سلطنت شاه عباس حیات داشته است."

صادقی می‌نویسد: "جوانی بنام (قاسم بیک صحاف) در تبریز مولانای مزبور را بخانه خود محرم میسازد،مولانا پس از آنکه اطمینان حاصل کرد با یک کنیز چرکس مباشرت میکند و بعد از رسوا شدن از ترس کشته شدن آنرا بحیله‌ای از جوان می‌خرد.اکنون از آن کنیز فرزند حلال زاده‌ای دارد که خود مولانا در هیچ باب شاگرد او نمی‌تواند باشد"

سواد پروانچه مولانا حسن بغدادی مذهب به انشاء قاضی عبداله خویی که در اواخر سلطنت شاه طهماسب اول نگارش یافته و در حقیقت فرمان ریاست و کلانتری او بر جماعت مذهبان و نقاشان و صحافان و طلا کوبان و کاغذ فروشان دارالسلطنه تبریز میباشد،عینا" از کتاب (گلستان هنر به تصحیح و اهتمام آقای احمد سهیلی خوانساری) جهت علاقمندان درج میگردد.

فرمان ریاست جماعت هنرمندان تبریز

...چون لوح پرداز صحایف ابداع و صفحه طراز صحایف ایجاد و اختراع که خامهٔ صنعش بزنجیر کهکشان بر حاشیهٔ چرخ زرنشان ترتیب نموده و قلم قدرتش اوراق‌نه رواق لاجوردی را با زر ورق نهاد و سیارات که سپهر جدول خطوط شعاعی مهر تذهیب فرموده شمسهٔ ایوان سلطنت و پادشاهی ما را زینت مجلدات افلاک گردانیده ودیباچهٔ خلافت و شاهنشهی ما را از دوات سیمین ماه و مداد شب‌سیاه بر صفحات روز بفلک ثبات و استمرار تحریر کرده چنانچه دبیر خرد موشکاف مضمون این قطعه را درین باب رقم زده که قطعه

از کتب خانه‌اش اوراق فلک دیوانیست — که بسرو ثبت شده از کرم یزدانی
از شهاب و خور و قوس قزح سیزاره — جدول وشمسه و شیرازه و زرافشانی

مابرسایهٔ چتر مکرمت ورشحهٔ ابر مرحمت بر ساحت حال و ریاض آمال جمعی که در طریق هنروری بسر اقران سابق و ... وادی صنعت گستری از دیگران راجح دقایق باشندافگنده درین‌ولاکه تقوی شعارزبدهٔ العصری مولاناحسن‌مذهب بغدادی‌که باوجود اتصاف ومحبت ارثی و جبلی خاندان نبوت و ولایت سمت اخلاص و دعاگوئی این دولت ابدی‌الغایه در فن تذهیب بی‌بدل زمان و در دقایق آن حیثیت عجیب بی‌نظیر و عدیل دورانست بعد از آنکه یاری توفیق و ادراک سعادت تقبیل آستان سدره‌نشان

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

حضرت امام همام معصوم مظلوم ابی‌عبدالله‌الحسین علیه‌من‌الصلواة افضلها ومن‌التسلیمات اکملها من بیان‌الائمة من‌ذریة مصدوق مقال‌الدعا مستجابه تحت قبة امام‌الثقلین و قبلة الخافقین مشرف شده مضمون این بیت مصداق حال او شده‌بود نظم:

حسن بگرد درت گشته از طریق طواف تو کعبه‌وار همه حاجتش روا کرده

بخدمت‌نقاشی قبّهٔ منوّره وروضهٔ مطهرهٔ آنحضرت صلوات‌الله وسلامه علیه‌فایز گردیده چنانچه این قطعه مشتمله بر تاریخ که از نتایج طبع صافی اوست ودر آن روضه مقدسه مرقوم ساخته شاهد این‌معنی است:

بود چون توفیق نقاش ازل شد تمام اینطرح و نقش ازکلك من

خواستم از هاتفی تاریخ گفت «نقش کرد این قبهٔ زیبا حسن» ۹۸۰

نامه بخت خود را بطغرای غرّه‌ای سعد مقرن تأسّی بنا ومنشور عمل خود را بمهر مهرآثار انّ لهم‌اجراً حسناًمزین وموشح‌ساخته بمزید بوسی‌مجلس‌بهشت‌آئین‌مشرف و سرافراز گشت و بعضی ازکارهای خودکه فی‌الواقع بمقتضای کریمهٔ فل کل یعمل علی شاکلة کارنامهٔ مهندسان روزگار و در سلك صنایع استادان غرایب‌نگار است بنظر همایون رسانید و باوجود این حالات سیمای صلاح ازچهرهٔ حالش ظاهروعکس‌انوار غبار آن عتبهٔ مقدسه از جبههٔ آمالش باهر بود مشمول عنایت بیغایت شاهانه و عاطفت بینهایت خسروانه فرموده تقدّم وریاست جماعت مذهّبان وکاتبان و مجلدان و نقاشان وطلاکوبان وکاغذ فروشان دارالسلطنهٔ تبریز را بدو تفویض فرمودیم که بحقیقت‌حال هر یك از ایشان باز رسیده جمعی‌که صحایف احوال و جرایدآمالشان بطغراء دلکش لایمسّه الاالمطهّرون موشّح ومزین نگشته باشد ازآیات قرآنی‌وکلام مجید سبحانی ممنوع‌گردانیده مقرر داردکه بعد از اکتساب آداب طهارت مرتکب این‌امر جلیل‌القدر شوند وکسانی‌راکه طرح تقوی و پرهیزگاری برلوح افعالشان منقّش باشد مرخص و ممکن‌گرداندکه بشغل‌مذکورقیام نمایند ونگذاردکه آلات ومصالح مجلدی ومذهّبی وکتابت‌که دغدغهٔ نجاست درو باشد درجلد واجزا و اوراق مصاحف وتفاسیر واحادیث و امثال آن صرف‌کند و ازهرکس از جماعت مذکوره بطریقی بی‌ادبی سرزند منع و تأدیب نماید و جماعت مذکوره نادرالعصر مشارالیه را رئیس و مقدّم خود دانسته اطاعت و انقیاد بجای آورند و از سخن و صلاح او تجاوز ننمایند. و چون بتوقیع رفیع اشرف اعلی مزیّن و محلّی‌گردد اعتماد نمایند.

امابهترین و ارزنده ترین آثار این هنرمند که سعادت دیدارش بمن دست داد تذهیب بی نظیر و استادانه‌قرآنی بخط نستعلیق فوق‌العاده عالی شاه محمود نیشابوری بود که‌بشماره (HS25 FFIV-2B) در کتابخانه توپ قاپو سرای استانبول مضبوط میباشد. اندازه صفحات ۲۶/۷ x ۳۷/۵ سانتی‌متر و تاریخ ختم قرآن چهارده محرم سال ۹۴۵ هـ.ق. میباشد. ولی تذهیب و آرایش آن بسال ۹۷۰ هجری قمری یعنی ۲۵ سال بعد از کتابت قرآن انجام یافته است. THE QURAN ART OF CALLIGRAPHY AND ILLUMINATION . صفحه اول قرآن بعکس رنگی بشماره ۹۱ درکتاب: نوشته: MARTIN LINGS چاپ شده و شرح و بسط شیوائی تذهیب آن محتاج مقالات جامعی است که در این مقال انجام آن میسر نمی‌باشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از طرفی چون مشخصات و امتیازات این کلام اله که در نوع خود از نوادر جهانی بشمار می‌آید و شرح آن چه در ایران و چه در خاج از ایران در هیچ کتاب و مقالهای معرفی نشده و حتی جزو آثار شاه محمود نیشابوری نیز درج نگشته است،شایسته بود که اطلاعات بدست آمده را بنحوی در این کتاب بعرض علاقمندان برسانم.در یک سفر کوتاهی به استانبول که برای دیدار موزه توپ قاپوسرا ترتیب یافته بود مسئولین موزه،نگارنده را جهت قرائت ارقام بعضی از آثار متفرقه عثمانی که رقم ترکی قدیمی داشته و تا آن موقع ناخوانا مانده بود دعوت بعمل آوردند،پس از قرائت آثار ترکی علاقمند بدیدار قرآن شاه محمود نیشابوری گشتم،با گشاده روئی در اختیارم نهادند با فرصت کوتاهی که داشتم به سرعت به یادداشت مشخصات و ارقام کاتب و مذهب پرداختم و شکر خدای باریتعالی را بجا آوردم که توفیق دیدار این اثر گرانقدر را بمن ارزانی فرموده است .

امتیازات و مشخصات قرآن مزبور باختصار چنین است :

جلدسوخت قرآن ستودنی و کم نظیر وصفحات داخلی با خطوط ساده تزیینی مجزا گشته بود صفحات اول و دوم و سر سورهها و انتهای ختم قرآن و علائم جزوات به استادی و در کمال تابناکی و زیب افزائی تذهیب و ترصیع شده و فرم و ترسیم آنها متنوع بود و در آخر،بخط زیبا چنین نوشته شده بود : (تمت حکمت ربک صدقا " و عدلا " لامبدل بکلماته و هوالسمیع العلیم)

در داخل شمسه،بخط نحریری عالی و تذهیب بی‌نظیر قید گشته بود .

(برسم کتابخانه حضرت پادشاه دین پناه،مظهر اسرار،السلطان ظل اله سلطان البرین و البحرین، خادم الحرمین الشریفین،ابوالغازی سلطان محمد بهادر خان،خلداله تعالی ملکه و سلطانه و افاض علی العالمین برّه و احسانه)

در آخر کلام اله شاه محمود علت تحریر و انجام قرآن را چنین شرح داده بود :

(چون بتوفیق و اهب متعال و معبود لم یزل و لایزال این فقیر شکسته و حقیر دلخسته در واقعه شریف این کمال یافت که به تقبیل عتبه علیه فاخره حضرت امام معصوم و شهید مظلوم وصی رسول الثقلین و قرةّ عیون البتول و السبطین ابوالائمه المعصومین امام علی زین العابدین صلوات الرحمن علیهم اجمعین مشرف شد و حضرت امام علیه التحیه و السلام به تلاوت کلام ملک علاّم قیام و اقدام می‌نمود و چون نظر کیمیا اثر مبارک آنحضرت،بر این بنده قلیل البضاعه افتاد،این بنده بیمقدار،از روی خشوع و خضوع شرایط عبودیت بجای آورده سلام کرد آنحضرت از کمال مرحمت و شفقت،تمام جواب سلام این بی سرانجام باز دادند و دست مبارک برداشته جهةّ این فقیر فاتحه خواندند و امر فرمودند که بکتابت کلام اله اشتغال نمای و بتوفیق الهی و مراحم عواطف پادشاهی این کلام ملک علام بخط نسخ تعلیق آغاز و اتمام پذیرفت،علی ید العبد الضعیف المحتاج الی رحمةّاله الملک الغنی،شاه محمود النشابوری زرین قلم فی یوم الاربعاء رابع عشر من شهر محرم الحرام سنه خمس و اربعین و تسعمائه الهجریه النبویه (۹۴۵) تصویر شماره ۶۷

و رقم مذهب حسن بغدادی در ذیل قرآن چنین بود :

(ذهبها فقیر المذنب حسن بغدادی المذهب غفراله ذنوبه و ستر عیوبه

فی شهور سنه سبعین و تسعمائ من الهجریه (۹۷۰ هـ.ق.)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۶۹ ــ حسن بیک تبریزی ـ مذهب

بنوشته مناقب در صفحه ۶۷ و سنه ۱۰۰۸ :
«تلمیذ صنعت بیز محمد علی تبریزی شاگرد استاد حسن بغدادی است»

۲۷۰ ــ حسن پاشا ـ نقاش حسن

نقاش و تصویرگر قرن ۱۰ هـ.ق. عثمانی است که بنام حسن نقاشباشی نیز معروف بوده است.
این هنرمند تحت حمایت و تشویق حسن وزیر پاشای عثمانی به خلق آثار گرانقدری توفیق یافته و بخوبی از عهده انجام آنها بر آمده است.
از آثار بجا مانده وی که اغلب آنها در توپ قاپوسرای ترکیه بیادگار است، تصاویری در شاهنامه آل عثمان و همچنین کتاب عجایب و غرایب و تصاویر شاهنامه سلطان محمد سوم است که بعضی از آنها زیر نظر و شیوه نقاش تصویر گشته است.
در آثار تقریبا زیادی که در دوره سلطان محمد سوم (۷۹ ــ ۱۵۹۶ م) ارائه شده و حدود ۸۰۰ تصویر دارد، در شش مرقعی بنام (سیاری بنی) جمع آوری گشته و آخرین تاریخ تصاویر آن سال ۱۰۰۳ هـ.ق. میباشد. چهار جلد از این مرقعات در توپ قاپو و جلد سوم در آمریکا میباشد.
در یک سند معتبر ترکی که تفصیل آنرا در احوال شاه قولی آوردهام، حسن نقاشباشی بالاترین پاداش را که سه هزار آقچه باشد در روز عید از سلطان عثمانی دریافت داشته است.

۲۷۱ ــ حسن حکاک

مرحوم دکتر بیانی در کتاب خوشنویسان خود در مورد این استاد چنین مینویسد :
(برادر حاج میرزا حسین حکاک و از خویشاوندان محمد طاهر حکاک معروف است از مردم شیراز و معاصر ناظرالدین شاه قاجار بود. در خط نستعلیق و نقل و تقلید خطوط و حک مهر و نقاری و کتیبه نگاری و ترتیب سجع مهر و طغرا سازی مانند برادرش دست قوی داشت و هنگام تالیف کتاب المآثر و الاثر (۱۳۰۶) در گذشته بود)

۲۷۲ ــ حسن خادم (حسن صدر)

استاد سید حسن صدر، نقاش آبرنگ و رنگ و روغن عهد ناصری بود و در رشته خود ذوق بخصوصی داشت. این هنرمند اغلب کارهای خود را بنام (یا امام حسن) و (یا امام حسن مظلوم) امضا می‌نمود. از آثار رقم‌دار وی، تصویر پیر مردی عصا بدست دیدم که بطرز با مهارتی تصویر گشته و رقم داشت. (یا حسن مظلوم)

۲۷۳ ــ حسن خالد = حسن کفه‌لی

بنوشته مناقب در صفحه ۶۹ :
(از شبیه سازان نادره کار و شاگرد استاد کمال است.)

۲۷۴ ــ حسن خداداد

نقاش دوران زندیه بود و فرزندی بنام محمد داشت. از احوال این پدر و پسر اطلاع زیادی نداریم فقط مختصر اشارهای در صفحات ۴۱۰ کتاب رستم التواریخ دیدم که این هنرمندان را

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بنام‌های میرزا حسن و میرزا محمد معرفی کرده و آنها را نقاشان زیبا نگار و مصوران شیرین کار و مانی ثانی قلمداد نموده است.

این هنرمند در آثار خود،سجع (حسن کلک حسن خدا داد است) را بکار می‌برد و فرزند هنرمندش‌نیز (محمد بن خداداد) رقم می‌گذاشت.

از آثار رقم‌دار نقاش قاب آینه زیبائی دیدم که رویه و پشت آن گل و مرغ خوش نقشی بود که فرنگی سازی شده و داخل آن مجلس عیش و شادی آور حجله عروس و داماد بود که به حلاوت تصویر کرده بود. در این مجلس پر سرور، دو کنیزک سفید و سیاه عهده‌دار پذیرائی بودند و نوازندگان و مطربان در کنار حوض به رامشگری و طرب اشتغال داشتند. رقم داشت.

(حسن کلک حسن خدا داد است ۱۱۷۳)

۲۷۵ ــ حسن‌دکنی

برادر رحیم دکنی،نقاش معروف دوره فتحعلیشاهی است. از آثار این دو برادر،دو قطعه آبرنگ دیدم که تصویرهای خودشان بود.

در این اثر،حسن عمامه بسر گذاشته و دارای ریش و سبیل بود. و در روی قلمدان نقاشی مینمود. امضاء داشت. (حسن دکنی ۱۲۳۱)

۲۷۶ ــ حسن‌دهلوی

قاضی احمد در گلستان هنر در مورد این نقاش چنین مینویسد:

(میر حسن دهلوی شاگرد و دختر زاده استاد سلطان محمد بود.در تذهیب و تصویر و نقاشی کم از دیگران نبوده در کارخانه شاهی در تمادی عمر بامر نقاشی و خدمتکاری از ترتیب تاج و نقاشی و سایر ضروریات مجلل پادشاهی اشتغال داشت و حاجب مواجب و انعامات بود.)

۲۷۷ ــ حسن‌زرین‌قلم

خوشنویس تصویر گر بود که به هفت قلم خط و کتابت طغراهای تزیینی تسلط کامل داشت.

این هنرمند در ابتکار و تلفیق خطوط که در بطن آنها تصاویر مذهبی نیز جا میداد آثار شیرین و دیدنی بوجود می‌آورد.

یک عکس دسته جمعی از این هنرمند دارم که دوستان دیگرش که هر کدام اسم درویشی بخصوصی دارند دور هم قرار گرفته‌اند. در این عکس،زرین قلم که بلقب (نصرت علی شاه) یاد شده شخصی در حدود ۶۵ ساله بنظر میرسد که ریش کم پشت و سبیل بلند داشته و بسیاق اعراب کلاه دوره قیطانی بسر گذاشته و مشغول نوشتن میباشد.(تصویر شماره ۴۳ و ۴۴)

زرین قلم بسیار پر کار و پر ابتکار بود و آثار نقاشیخط‌وی بین رجال و اعیان آن دوره بسیار دیده میشد که بعلت زیبائی و تزیینات ابتکاری باب روز بوده است.

متن آثار میرزا حسن کتابت اسماء باریتعالی و ائمه اطهار و امامان ذوی الاحترام و پادشاهان و رجال و دراویش و اهل طریقت صاحب نام بود که در طغراها و خطوط ابتکاری انجام یافته و در بین مردم متداول گشته بود.

زرین قلم در نظم و نثر نیز دست داشت و تاج الشعرا تخلص مینمود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۷۸ ــ حسن طباطبائی

گل و مرغ ساز پیرو شیوه نصراله امامی بود و در هنر خود دستی به کمال داشت.
از تنها اثر رقم دار این هنرمند که یادداشت کردهام جلد گل و مرغی پر حلاوت بود که در محدوده بیضی شکلی انجام یافته و داخل آن تذهیب عالی داشت و رقم نقاش بخط نستعلیق زیبا چنین بود.
(برحسب امر بندگان نواب مستطاب سیف الدوله اشرف امجد ارفع والاحاجی سلطان محمد میرزا دام اجلاله العالی سمت اتمام پذیرفت ۱۲۹۱) (عمل الفقیر حسن الطباطبائی سنه ۱۲۹۱)

۲۷۹ ــ حسنعلی

دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا (در ذکر مصوران) راجع به استاد چنین می‌نویسد: (دیگر آن خوش رقم نازک قلم محتاج به لطف قادر لم یزلی استاد حسن علی که او نیز یگانه و سرآمد زمانه است).

۲۸۰ــ حسنعلی مشهدی

اهل مشهد و از نقاشان و وراقان و خطاطان اواسط قرن ۱۰ هـ.ق. و از نزدیکان و معاشران سلطانعلی مشهدی بود.
این هنرمند آرایش و پیرایش مرقعات و صحافی و وصالی قطعات استادان را به تردستی انجام میداد و حواشی و کنارههای تصاویر را به نیکوترین وجهی می‌آراست.
از آثار زیبا و استادانه این هنرمند، آرایش حواشی قطعاتی از استادان نامی خطاطی ایران از قبیل بابا شاه و شاه محمود و سلطانعلی مشهدی دیدم که با انواع تشعیرها و اسلیمی‌های گوناگون و نقش تصاویر آراسته گشته و داخل ترنجی رقم داشت.
(صاحبه و وراق حسنعلی غفرله)
دیگر از آثار رقم دار این هنرمند قطعهای بود که در کربلا انجام یافته و رقم داشت.
(در کربلا نوشته شد ــ حاجی حسن علی مشهدی)

۲۸۱ ــ حسن کاشانی

کاشانی و نقاش و فلزکار ممتاز اواسط قرن پنجم هـ.ق. بود.
از این هنرمند اثری در موزه (فاین آرت) شهر بوستون بیادگار مانده که به انواع نقوش تزیینی ترسیم یافته و در کنارههای آن بخط کوفی نوشته شده:
(السلطان عمود الدین) (بما للعطا الا علا لسلطان المعظم الب ارسلان ادام اله ملکه امدد له ملکه الزمان قبله اهل العظمه صنعه حسن الکاشانی فی تسعه و خمسین و اربعائه)

۲۸۲ ــ حسن مذهب

از مذهبان و استادان طلاکار بنام عثمانی بوده و از شاگردان معروف استاد محمد مذهب بشمار میرود.
در صفحه ۱۶۹ کتاب تحفه خطاطین مستقیم زاده می‌نویسد: این هنرمند در ایام پیری شاگردان زیادی را در رشته تذهیب و حل کاری تربیت کرده وفاتش در سال ۱۱۴۵ هـ.ق. اتفاق افتاده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۸۳ ــ حسن مصری

بنوشته مناقب هنروران :
(حسن مصری از مذهبان نادر العصر زمان سلیم خان عثمانی است)
از شاگردان معروف وی،استاد ابراهیم چلبی و غلطه لی‌ممی‌چلبی (محی شاه) میباشد که هر یک بنفسه استادان علی مقامی بوده‌اند.

۲۸۴ ــ حسین (نقاش‌هندی)

نقاش و تصویرگر قوی دست هندی است که اثر وی بشماره‌های ۱۶ و ۱۹ در کتاب انوار سهیلی مضبوط در موزه بریتانیا جلب نظر مینماید.
تصویر شماره ۱۶ آن مکالمه حیوانات است که با کلمات (بابد نفسان مثا به بدی با نیکوان) شروع میشود. در این اثر زیبا دوازده راس حیوانات گوناگون از قبیل شیر و سگ و خرگوش و غیره در بالای کوهی به صحبت مشغولند. منظره درختان جلوه بس والائی دارد و در زیر تصویر نوشته (استاد حسین) دومین تصویر که بشماره ۱۹ در کتاب مزبور ارائه شده، صحبت جغد با پرندگان است که با جمله (این چه فکر فاسد است و سودای محال) شروع شده است. در این اثر شیوا که جمع پرندگان را بنازک قلمی و خوش تراشی نقاشی کرده جملگی بروی تپهای قرار گرفته و جغد و چند پرنده دیگر بپرواز مشغولند. رویهمرفته ۳۳ پرنده در این صحنه ارائه شده که واقعا" عالی می‌باشند. در زمینه نقاشی چند درخت جنگلی بروی تپهها نقش بسته و رقم دارد. (حسین)
سومین اثر رقم‌دار هنرمند که در کتاب بادلیان آکسفورد چاپ شده تصویر شاهزاده‌ای است که بروی زمین نشسته و سرگرم کار می‌باشد، در گوشه دیگر،مهتری اسب شاهزاده را گرفته و یک سگ شکاری در کنار آنها دیده میشود. رقم فوق العاده ریزی دارد که نوشته. (حسین)

۲۸۵ ــ حسین (شبیه‌ساز)

استاد شبیه ساز و نقاش آبرنگ کار و قوی دست دوران قاجاری بود.
شاهکار شبیه سازی این استاد، تصویر کاملا" شبیه و استادانه امین السلطان اتابک اعظم بود که به تردستی تمام انجام یافته و بسیار پسندیده بود.
در این اثر پر هنر، صورت امین السلطان پردازهای ریز و استادانه داشت و تزیین و آرایش لباس بوته جیقه‌ای وی دلفریب و چشم نواز بود.
کلاه پوستی وی با ارائه سایه‌های مواج، طبیعی بنظر میرسید و در کناره تصویر، گل مرغ‌های پراکنده داشت و رقم نقاش چنین بود.
(تصویر مبارک حضرت گردون منزلت اجل اکرم افخم اشرف امجد اعظم آقای امین السلطان دامت عظمته العالیه. چاکر آستان حسین سنه ۱۳۰۷) مجموعه شماره ۲ تصویر شماره

۲۸۶ ــ حسین (برادرولی‌جان)

بنوشته مناقب هنروران و در صفحه ۶۸ :
(برادر ولی جان مصور است و از استادان صاحب وظیفه نقاش خانه عتبه علیا است که هنرمند مقبول میباشد)

۲۸۷ ــ حسین (رسام بافنده)

رسام و پارچه باف استاد قرن ۱۱ هـ.ق. بود. از این هنرمند اثری در موزه متروپولیتن بجا مانده

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

که عاری از توصیف بوده و رقم دارد. (عمل حسین سنه ۱۰۰۸)

۲۸۸ ــ حسین (فرشباف)

اهل کاشان بود و در ترسیم و بافت فرش دستی به مهارت داشت.
اثر رقم‌دار این هنرمند را روی جلد کتابی بنام (RUG AND CARPETS)دیدم که نقوش متنوع و پر آذینی از حیوانات و انسان و گل و درخت داشت.
در متن بافت خلیفه، تصویر مردی که گویا شخصی بنام شاه سلطان حسین جلایر بود، روی پشت فیل نشسته بود و در وسط رقم داشت.
(خلیفه ــ عمل بنده حاجی میرزا حسین کاشانی ــ تصویر شاه سلطان حسین جلایر)

۲۸۹ ــ حسین (میناساز)

نقاش و مینا کار دوره فتحعلیشاه بود و در ترسیم گل و مرغ و پخت مینا وقوف کامل داشت.
از آثار ارزنده و رقم‌دار این هنرمند که در حراج کریستی لندن بفروش رفت، غلاف خنجر مینائی به بلندی ۴۴/۵ سانتی‌متر بود که رویه و جوانب آن بانواع گلهای رنگارنگ آراسته گشته و در لابلای آنها برگ‌ها و مرغان خوش تراش و سایر طراحی‌های گوناگون بسان خرمنی از گل و برگ سطح اثر را پوشانده و در رویه غلاف و در یک ترنج کوچک رقم داشت. (رقم کمترین حسین ۱۲۰۹)

۲۹۰ ــ حسین ــ آقاسید

نقاش گمنام و شبیه ساز متوسط رنگ و روغنی بود.
اثر رقم‌دار وی که در مقبره حسینعلی خان ایلخانی و در آرامگاه سران بختیاری قرار دارد،تصویر کم مایه و متوسط شیخ بهائی و میرفندرسکی است که شیری در کمال استیصال بشیخ عارف پناه آورده و در کنار او آرام گرفته است. منظره حیاط و باغ و صحرا و خانه بحد ناقص انجام یافته و رقم دارد.
(حسب الفرموده آقا جوهر خواجه حضرت ظل السلطانی عمل آقا سید حسین) ۱۲۹۹

۲۹۱ ــ حسین‌الحسینی

قلمدان ساز دوره فتحعلیشاه و محمد شاه قاجار بود که در هنر خود دستی پر مهارت داشت.
از آثار رقم‌دار این نقاش، قلمدان گل و مرغی زیبائی در زمینه نخودی سیر دیدم که در وسط و رویه آن قرنفل آبی خوشرنگی تصویر شده بود. در طرفین نیز گلهای متنوع رنگین داشت که بین آنها پروانه‌ها و زنبورها دیده میشدند. تذهیب قلمدان نیز نازک قلم بود و رقم داشت.
(کمترین حسین الحسینی سنه ۱۲۵۰)

۲۹۲ ــ حسین‌بن‌احمد

رسام و منبت کار و نجار اهل ساری مازندران بود.
از آثار این استاد، درب منبت‌کاری دقیق و پر اسلوب زیبائی بجا مانده که بخط ثلث مشبکی رقم دارد
(عمل استاد حسین بن احمد نجار ساروی بتاریخ ۸۷۳)

۲۹۳ ــ حسین‌بن‌اسماعیل

فرزند اسماعیل و نقاش و طراح نقوش بروی فلزات سخت و شمشیر بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از آثار وی شمشیر استادانه‌ی دیدم که رویه و دسته آن با طرحهای اسلیمی و گل و برگی آرایش یافته و رقم داشت. (حسین بن اسماعیل)

۲۹۴ ــ حسین بن بدیع

نقاش معاصر خواجه نصیر طوسی بود که بسال ۶۷۲ ه.ق. وفات یافته است.

۲۹۵ ــ حسین بن شهاب البیرجندی

هنرمند اهل بیرجند و مقیم عثمانی بود که در نقش و تصویر بروی فلزات دست پر هنر داشت. از بهترین آثار وی، کوزه برنزی زیبائی در موزه توپ قاپو سرا قرار گرفته که در کمال نفاست و استادی انجام یافته و به انواع گلهای تزیینی آرایش شده و رقم دارد.
(کاتبه و ناقشه و فارغه حسین بن شهاب البیر جندی فی ربیع الاول سنه احدی و سبعین و ثما نمائه ۸۷۱)

۲۹۶ ــ حسین بن علی ــ بافنده

طراح نقوش پارچه‌ای و خود از بافندگان نامی اوایل قرن ۱۲ ه.ق. بوده است.
اثر رقم دار این هنرمند بافت پارچه خوش ترکیبی است که بخطوط زیبا ومتنوعی آرایش یافته و در قسمت بالا و بخط ثلث طغرائی (انا فتحنالک فتحا" مبینا) بافته شده و در حواشی و داخل ترنجهای کشیده که بقرینه زوجی ترتیب یافته کلمات (نصر من اله و فتح قریب) دیده میشود که جلوه روح پروری دارد و رقم هنرمند بخط نستعلیق چنین است. (یا حسین بن علی ۱۱۲۳)

حسین بن علی در محمد حسین بن علی شیرازی آمده

۲۹۷ ــ حسین بن علی بن احمد

نقاش و طراح و کچبر و کاشی تراش نامی قرن ۷ ه.ق. ایران بشمار میرفت. از آثار بجا مانده وی محراب زیبا و استادانه‌ایست که بدست هنرمند مزبور طراحی و انجام یافته که حالیه زینت بخش موزه متروپولیتن در نیویورک میباشد.

۲۹۸ ــ حسین بن علی ــ نجار

سازنده و طراح نقش آفرین درب چوبی فوق العاده عالی مسجد آفوشته است که در نوع خود مرتبه والائی دارد. در این اثر چشم نواز و در داخل دو مربع بالاتر نقوش هندسی زیبائی بسان نقشهای جلد سوخت ارائه شده که در نوع خود کم نظیر میباشد.
در بین تزیینات مربعی این اثر،اشعاری درج شده که چنین است.

چو در بسته گردد گشاینده اوست ــ چوره یاوه گردد نماینده اوست

در مربع دومی و در بالا نوشته:

این در بشاد کامی دائم خجسته باد ــ بر دوستان گشوده و بر خصم بسته باد

زیر این بیت نوشته:

(صاحبه و مالکه السید حسین فی رمضان السنه احدی و ثلاثین و ثمان مائه ۸۳۱)

در زیر مربع اولی رقم دارد. (حسین بن علی نجار نقار قریه العبادی)

حسین سالی ــ بنوشته مناقب هنروران،فرزند تاج الدین گره بند حلبی و نقاش دوره سلطان سلیم خان عثمانی است

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۹۹ ــ حسین بن مبارکشاه

طراح نقوش بروی فلزات و طلا و نقره آلات و اهل هرات در دورهٔ تیموری بود.
از آثار رقم‌دار این هنرمند، بشقاب طلا و نقره‌کوب استادانه‌ای بود که در حراج ساتبی آپریل ۱۹۸۳ لندن بفروش رسید که در وسط بشقاب رقم داشت.
(عمل العبد حسین بن مبارکشاه)

۳۰۰ ــ حسین بهزاد

فرزند فضل اله اصفهانی قلمدان ساز بود که بسال ۱۲۷۳ شمسی تولد یافته و در زمان خود نقاش پر آوازه و شهره خاص و عام بوده است.
در تعریف هنر بهزاد، تجلیل بی پیرایه ژان کوکتو نقاش و نویسنده شهیر فرانسوی بهترین گواه مقام والای هنرمند است که عینا" از مجله هنر و مردم شماره ۷۰ بازگو میگردد.
(بهزاد پیغمبر افسونگری است از مشرق زمین داستان سرا، اگر همیشه مشرق زمین با قصه‌های شیرین هزار و یکشب کاخهای کهن افسانه‌ای و کنیزکان سیه چشم ماهرویش برای ما داستان میگفته این بار مردی با موهای سپید و چشمان بانفوذ و اندامی تکیده بیاری خطها و رنگهای سحر آمیزش نقش‌های افسون کننده‌ای در برابر دیدگان ما گشوده است ــ بدون شک در عرصه هنر مینیاتور قرن ما از جهت قدرت طرح و رنگ آمیزی تنها یک استاد وجود دارد و او حسین بهزاد هنرمند ساحر سرزمین هزار و یکشب است)
بهزاد آناتومی و پرسپکتیو را وارد مینیاتور کرده و رنگ آمیزی را آزاد گذاشته و از ریزه کاریهای زیاد صرف نظر کرده است.
این هنرمند آثار زیادی داشته و در حدود ۲۰ نمایشگاه موفق در ایران و خارج از ایران برپا نموده که تصاویر شاهنامه فردوسی و فتح بابل از بهترین آثار جاودانی استاد میباشد. احوال بیشتر این هنرمند در کتاب جداگانه‌ای که مخصوص هنرمندان معاصر ایران خواهد بود به تفصیل بیان خواهد شد.

۳۰۱ ــ حسین پورصناعی

نقاش زیبا نگار قلم کار و پارچه بود. از این هنرمند قلم کار زیبائی دیدم که قصه معروف یوسف و زلیخا را به زیبائی تصویر کرده بود. دیگر از آثار این هنرمند که در مجموعه نگارنده است قلم کار زیبائی باندازه ۳ × ۴ متر مربع میباشد که وقایع جنگ چالدران را بنحو زیبائی نقاشی کرده و رقم دارد.
(رقم حسین پور صناعی)

۳۰۲ ــ حسین چلبی ــ مجلد

بنوشته مناقب هنروران در صفحه ۷۲:
برادر کوچک محمد چلبی مجلد باشی سلطان سلیم عثمانی است که در هنر خود از نوادر است او برادری بنام مصطفی نیز داشته که در این صنعت پر استعداد بوده است.

۳۰۳ ــ حسین ــ حسینقلی خان

نقاش و طراح و بافنده زری و قالی در اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. بود.
این هنرمند مبتکر و طراح مخصوص نقوش مختلفه بروی پارچه‌ها و فرشها و سایر هنرهای بافتنی

حسین حسینی ــ مازندرانی و از نقاشان و سوزنی دوزان دوره فتحعلیشاه قاجار بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بود که بنام وی به (طرح حسینقلی خانی) معروف گشته بود. از آثار رقم‌دار استاد حسین که بوسیله او طراحی و بافته شده پارچه زربفت شاه عباسی بود که رقم حسین و تاریخ ۱۰۰۸ را داشت.

۳۰۴ ــ حسین‌حکاک

مرحوم دکتر بیانی در جلد دوم کتاب احوال خوش‌نویسان و در مورد این حکاک چنین مینویسد:
(برادر حاج میرزا حسن حکاک سابق الذکر و از بستگان محمد طاهر حکاک شیرازی معروف است اصلا" شیرازی است که به آذربایجان رفت و مدت چهل سال در تبریز زندگی کرد. در خط نستعلیق و نقل و حک و نقر و کتیبه نگاری و سجع مهر و طغرا سازی و ترکیب بندی در عصر خود بی نظیر بود.
در المآثر و الاثار آمده که مهر ناصر الدین شاه و بسیاری از شاهزادگان و بزرگان و رجال بدست او حک شده است و آنچه پول در دورهٔ ناصری ضرب شده سر سکه آنرا او کنده است و لقب حکاک باشی با فرمان بنام او صادر گردیده است. بسن هشتاد سالگی بسال ۱۲۹۰ در تبریز درگذشت)

حسین دهلوی در میر حسین دهلوی آمده.

۳۰۵ ــ حسین‌زاهد-فلزکار

خواجه حسین زاهد رسام و زرکوب و فولادکار اوایل قرن ۹ هـ.ق. بود.
عمده‌ترین آثار هنرمند پنجره زرکوب و فولادی موزه آستان قدس رضوی در قم میباشد که بکمک جمعی از هنرمندان آن دوره انجام یافته و رقم دارد.
(استاد با سعادت و شرافت خواجه حسین زاهد)

۳۰۶ ــ حسین‌فخاری

نقاش شیرین قلم اصفهانی بود و در نقاشیهای رنگ و روغنی و تصاویر قلم‌کاری دست پر مهارت داشت. از آثار این هنرمند قلم کارهای تصویری زیبائی دیده‌ام که شرح همه آنها امکان پذیر نمی‌باشد. یکی از آنها که تصویر وقایع روز عاشورا بود و در نوع خود از نفایس هنری قلم کاری محسوب میگردید اثری ارزنده بود و رقم داشت. (اصفهان ساخت حسین فخاری)
این هنرمند نگارستانی بنام حسین فخاری داشت که علامت شیر بالدار را بعلامت آرم مخصوص نگارستان خود در ذیل هر اثری نصب می‌نمود. وفات وی در حدود سالهای ۱۳۷۰ هـ.ق. اتفاق افتاده و در اصفهان مدفون گشته است.

۳۰۷ ــ حسین قزوینی

شاگرد پرهنر سلطان محمد تبریزی و نقاش دربار شاه طهماسب اول بود.
این هنرمند و همکاران نامی دیگرش از قبیل محمد بیک استاد رضا عباسی و برج علی و مولانا محمد و محمد معین الدین خراسانی از شاگردان پر هنر استاد سلطان محمد هروی بودند که زیر نظر و تحت سرپرستی وی بخلق آثار گرانقدر و ارزشمندی نایل گشته و در زمان خود شهره خاص‌وعام بودماند.

حسین شیخ: شاگرد کمال الملک و از هنرمندان بنام معاصر بود که احوال وی در کتاب جداگانه‌ای بیان خواهد گشت.

حسین حکاک ــ حکاک نامدار و معروف دوره اکبر شاه هندی وپدر علی احمددهلوی متخلص به نشانی است

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۰۸ ــ حسین مذهب

اهل شیراز و مذهب شیرین نگار اواخر قرن ۱۰ هـ.ق. بود .

از آثار ارزشمند وی، تصاویری در نسخه خمسه نظامی مضبوط در توپ قاپو است که تاریخ ۲۷ ربیع الثانی و سنه ۹۲۵ را داشته و بخط زیبای مرشد الکاتب شیرازی میباشد.

این اثر ارزنده که دارای ۲۰ تصویر پر حلاوت میباشد، یکی از آنها رقم مذهب حسین بوده و تاریخ انجامش سال ۹۴۷ میباشد. در این اثر پر ملاحت که حمام فرشتگان گیسو بلند وپر داری را در حوض آب نشان میدهد، پیر مردی بروی درختی نشسته و در حسرت ایام جوانی ناظر صحنه میباشد.

۳۰۹ ــ حسین مصورالملکی

حاجی حسین مصور الملکی اهل اصفهان و یکی از معارف مشهور هنر نقاشی ایران بشمارمیآید

این هنرمند در اغلب رشته‌های هنری دستی بکمال داشت و از شاگردان زبده آقا ابراهیم نقاشباشی بشمار میرفت. آثار فراوان و بجا مانده وی که معرف استعداد ذاتی و عظمت هنری وی میباشد، در اغلب موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی بیادگار مانده که در نوع خود شیرین و پسندیده و حاکی از قدرت قلم نقاش میباشد.

از بهترین آثار این هنرمند، صحنه اسب دوانی میدان شاه در مقابل عالی قاپو است که بسیار ستودنی بوده و درخور تحسین میباشد. احوال و آثار بیشتر این هنرمند در کتاب جداگانه‌ای که مخصوص هنرمندان معاصر ایران خواهد بود به تفصیل بیان خواهد گشت.

۳۱۰ ــ حسین نقاش ــ هندی

نقاش هندی و مسلمان دوره اکبر شاه بود.

از آثار رقم‌دار این هنرمند، جلوس پر جلال و درباری بابر شاه در اطاق پر نقش و نگاری بود که پیر مردی در مقابل شاه ایستاده و دادخواهی می‌نمود. در کناره و اطراف تخت سلطنتی، شاهزادگان و وزراء و رجال باحترام ایستاده و نفرات دیگر که البسه رنگین و آرایش مخصوصی داشتند در گوشه دیگر جلب نظر میکرد . تذهیب و نقوش زیبای فرش و همچنین البسه رنگین و گوناگون حضار ستودنی بود و رقم داشت. (عمل حسین نقاش)

۳۱۱ ــ حسینعلی

نقاش معروف چاپخانه‌ها بود و در تصویر و تزیین کتابها دست داشت.

این هنرمند که در اوایل سنوات قرن ۱۴ هـ.ق. فعالیت می‌نمود، آثار ساده و کم عیار داشت و نام خود را بشیوه طغرائی و در بعضی موارد بحروف لاتین رقم می‌نمود. در بین آثار معمولی و باصطلاح بازاری او تصویر فرضی و تخیلی میرزا تقی خان امیر کبیر بود که در صفحه ۲۸۴ کتاب امیر کبیر و دارالفنون ارائه و بنام این هنرمند چاپ شده که تا حدودی استادانه میباشد.

۳۱۲ ــ حسینعلی (میناساز)

استاد مینا ساز دوره ناصری بود و در چهره سازی مینائی قدرت پر توان داشت.

از آثار بجا مانده این هنرمند، سر قلیان مینائی پر جلالی دیدم که تصاویر دلربا و فتان زنان قاجاری را در مدالیون‌های مختلف ترسیم کرده بود که بسیار پخته و پرمایه بود. زمینه سر قلیان نیز طلائی بود وگل و مرغ شیوا داشت و رقم نقاش چنین بود. (چاکر حسینعلی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۱۳ ـ حسینعلی بیک ـ سمیعا بروجردی

بروجردی بود و در آبرنگ و طراحی دست داشت .
تصویر اسب نحیف و لاغری از این هنرمند در کتابخانه گلستان مضبوط است که بسبک و ابتکار خاصی ترسیم شده و بخط شکسته غبار امضاء دارد . (حسینعلی بیک (سمیعا بروجردی)

۳۱۴ ـ حسینعلی مصور

بنوشته عالم آرای عباسی :
(از نقاشان عهد شاه طهماسب (۹۳۰ ـ ۹۸۴) و استاد سیاوش بیک گرجی است)

۳۱۵ ـ حسینعلی مصور ـ قاجاری

آبرنگ ساز دوره فتحعلیشاه قاجار و بحدس قوی همان حسینعلی میرزا فرزند فتحعلیشاه است که به تصویر سازی و صورت پردازی علاقه وافری داشته است .
از آثار رقم‌دار این هنرمند، تصویر زن زیبا روی ایرانی را در شیوه آقا صادق معروف دیدم که بخط شکسته زیبا رقم داشت . (حسینعلی المتخلص به مصور ۱۲۴۴)
یادگار دیگر هنرمند نقش درویشی بحال ایستاده بود که کلاه درویشی بسر نهاده و موهای سر را به اطراف ریخته بود. لباده بلند و گلدار او سراپای درویش را پوشانده و کشکولش پر از گل‌های سرخ بود، در دست راست او چوب مطلائی که در انتهای آن نام مبارک حضرت علی علیه السلام نصب شده جلب نظر مینمود و رقم داشت . (رقم حقیر حسینعلی مصور تخلص سنه ۱۲۴۸)

۳۱۶ ـ حضرتی ـ نقاش عثمانی

اهل عثمانی و نقاش هنرمند قرن ۱۱ هـ.ق . بود .
اثر این هنرمند در صفحه ۲۶ کتاب TURKISH MINIATURE PAINTING ارائه شده که معرف زبردستی و استادی وی میباشد . در این نقاشی مردی با لباس مخصوص روی اسبی که آذین مفصل و چشم نوازی دارد سوار شده و عمامه‌ای بسان ترکان عثمانی بسر نهاده و در روی لباسهای زیرین کولجه بلند پشمی پوشیده است . آرایش زین و یراق لطیف و زیب افزاست و در پشت سر سوارکار، منظره درختی در شیوه اصفهان و مکتب رضا عباسی دیده میشود که بخط شکسته زیبا رقم دارد .
(رقم حضرتی نقاش)

۳۱۷ ـ حکیم

نقاش ترکمنی است که با متعلقان خود از جمله فرخ بیک نقاش نامی ایرانی در راول پندی بخدمت اکبرشاه رسیده و در دربار آن پادشاه بعز و احترام روزگار گذرانیده و در همان ولایت وفات یافته است .

۳۱۸ ـ حکتانه

نقاش زیبا نگار هندی دوره اکبر شاه است .
از آثار زیبای وی که در کتاب بابر نامه جلب نظر میکند ، تصویر بابرشاه است که عده‌ای از سران لشکری و کشوری در رکاب وی میباشند ، یکی از رزم آوران که گویا سمت فرماندهی دارد، با بابرشاه صحبت میکند ، منظره همراهان و عظمت کوهها و چند شتر باربر که در پائین تصویر نقاشی شده پسندیده است و رقم دارد . (عمل حکتانه)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۱۹ ــ حمزه‌بن‌محمدالعلوی

مذهب شیرین قلم شیرازی و آرایش دهنده قرآن بزرگ شاه چراغ در شیراز میباشد که بخط یحیی الجمالی الصوفی و بدستور تاشی خاتون مادر شیخ ابواسحاق کتابت شده است.

تذهیب و ترصیع این قرآن از عالی‌ترین و ممتازترین نوع طلاکاری انجام یافته که در بالا و پائین صفحات اولیه قرآن با دو ترنج زیبای کنگره‌ای و گلهای پرپر آذین یافته و بشاخه گلهای سرخ رنگی زینت یافته است.

تذهیب این شاهکار بدست حمزه بن محمد العلوی اتمام یافته و یکی از یادگارهای بسیار نفیس این هنرمند بشمار می‌آید.

حمزاوی در لطف اله حمزوی آمده
حیدر در درویش حید آمده

۳۲۰ ــ حیدرذهنی

از نقاشان اواسط قرن ۱۲ هـ.ق. است که در هنر خود قوی دست و صاحب ابتکار بوده است.

۳۲۱ ــ حیدرعلی

پسر خاله رستم علی نقاش و خواهر زاده بهزاد معروف است.

این نقاش شاگرد بلاواسطه استاد عالیقدر بهزاد بوده که عوامل و رموز هنری را از استاد فرا گرفته و در حد خود هنرمندی صاحب نام گشته بود.

حیدر علی در جانور سازی شیرین قلم و در ارائه مجالس بزمی و منظره سازی پر ابتکار بود.آثار رقم‌دار وی عبارت است از:

۱ــ منظره سماع و رقص درویشان بود که در وسط باغ پر گل و درختی با جماعت نوازندگان تصویر شده است. در این تصویر که در کمال ظرافت ارائه شده،چند درویش با آستین‌های بلند و آویزان برقص درویشی مشغولند، در وسط باغ، درویش از حال رفته‌ای که در حالت جذبه نقش زمین گشته و بدامن یکی از درویشان در افتاده است دیده میشود. در قسمت بالا رقم دارد.

(عمل حیدر علی خواهر زاده استاد بهزاد)

۲ــ دیگر اثر رقم‌دار نقاش، تصویر دمسازی مجنون با حیوانات وحشی است که در زیر کوهی نشسته به شمایل و قیافه لیلی که در روی کجاوه‌ای به پشت شتر نشسته و از پیش‌او عبور میکند بحسرت نگاه میکند. این اثر زیبا که در کتاب خمسه نظامی موجود در کتابخانه گلستان تهران قرار گرفته در زمینه طلائی فضا رقم دارد. (عمل حیدر علی خواهر زاده استاد بهزاد)

۳ــ سومین اثر رقم‌دار این هنرمند، تصویر اسب زیبا و خوش تراشی است که بزین طلائی و آرایش تذهیبی تزیین شده و پیرمردی که کلاه بوقی صفوی به سر گذاشته، مشغول هدایت حیوان می‌باشد. در بالای تصویر و بین حواشی طلائی آن بخط تحریر رقم دارد. (عمل استاد حیدرعلی)

۳۲۲ ــ حیدرعلی

در کناره از قرای مرودشت متولد شده و حرفهاش نقاشی و قلمدان سازی بود و خط نستعلیق را نیکو می‌نوشت. نام پدرش جعفر بود و فرزند خود را حاجب خطاب مینمود. پدرش اواسط عمر بتهران آمد و حاجب را نیز با خود آورده تا روزگارش سپری شد. وی پس از پدر بشغل نقاشی اشتغال داشت و بعد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از آن از کار دست کشیده بکسوت درویشان درآمد و در انواع و اقسام سخن دستی داشت . در اواخر عمر نزدیک دروازه دولت در اراضی کنار خندق بخاک رفت ، تولد او بسال ۱۲۷۱ و مرگش بسال ۱۳۳۴ هـ.ق . اتفاق افتاده است .

۳۲۳ ــ حیدرعلی بن ذوالفقار

اهل اردستان بود و در معماری و طراحی نقوش مساجد و آرایش داخلی و خارجی‌بقا متبرکه دست پر قدرت داشت .

از آثار این هنرمند، تزیینات و ساختمان زیبای ایوان شرقی مسجد گز در اصفهان میباشد که چنین رقم دارد .

این بنا از تو ماند در عالم

(عمل العبد ..... الی الله الغنی حیدرعلی بن ذوالفقار المعمار الاردستانی سنه ۹۵۲)

دیگر، ساختمان و تزیینات مسجد جمعه اردستان است که در کج بری نفیس داخل ایوان، چنین رقم دارد:

لافتی الا علی لاسیف الاذوالفقار عمل حیدر علی معمار اردستانی سنه ۹۴۶

۳۲۴ ــ حیدرعلی بن محمداسماعیل نقاشباشی

بنوشته نقاش در ذیل اثری که در این مقال بشماره ۳ یاد شده است، نام پدر خود را محمد اسماعیل نقاش باشی خوانده که بعلت اشتهار به اسماعیل، احوال پدر را در (اسماعیل نقاشباشی) به تفصیل یاد کرده‌ایم .

در قباله ازدواج شهر بانو ملقب به صفیه سلطان خانم دختر آقا نجف که تفصیل آن در مجله هنر و مردم شماره ۱۵۹ و همچنین در احوال نجفعلی نقاشباشی یاد شده، نام فرزندان و دوستان و فامیل آقا نجف را که اغلب از هنرمندان زمان نیز بوده‌اند، بعنوان شهود سر عقد معرفی کرده است .

در آن قباله، نام پدر حیدر علی را بنام (عالیشان محمد اسماعیل ولد مرحوم آقا بابا نقاش) ذکر کرده که بعیار این سند ما می‌توانیم حیدرعلی را فرزند محمد اسماعیل ولد مرحوم آقا بابا نقاش معروف بدانیم . از طرفی با مشاهده آثار بجا مانده و شیوه تصویری حیدر علی معلوم میگردد که از مکتب شیرین عیار و مجلس آرای پدر هنرمندش که در عهد خود استاد پر آوازه نیز بوده مشق کرده و بحلاوت و ظرافت هنر پدر توفیق یافته است .

رویهمرفته حیدر علی، نقاش صاحب کمال بوده و در تذهیب و گل و مرغ و منظره پردازی و تصویر جانوران و مجالس رزمی و بزمی دستی پر قدرت داشته است .

در قلمدان‌های کیانی وی که اغلب تصاویر ناصرالدین شاه و شاهزادگان و رجال درباری و پادشاهان و مشاهیر اساطیری قدیم ایرانی و مجالس پر فروغ اقطاب و صوفیان را بروی قلمدان نقش کرده ، نشانه قدرت قلم و بصیرت و کاردانی نقاش در امر تصویر سازی میباشد .

از طرفی در اغلب آثار حیدر علی اشعاری نیز در وصف شاه قاجار و سایر موضوعات دیده میشود که اثر طبع حساس نقاش میباشد و اگر حلاوت و استادی خط نستعلیق غبارش را نیز در نظر بگیریم باید او را جزو خطاطان شیرین قلم نیز محسوب بداریم .

متاسفانه احوال جامع و کامل این هنرمند را نمیدانیم و فقط با محاسبه سنواتی که در ذیل آثارش بجا مانده معلوم میدارد، این هنرمند از سالهای ۱۲۹۷ تا ۱۲۸۹ نقاش پر آوازه‌ای بوده و آثاری نیز از خود بیادگار نهاده است .

آثار امضاء دار و اصیل نقاش عبارت است از:

حمزه مذهب ــ فرزند محمد علوی بود و از مذهبان قرن ۸ هـ.ق . بشمار می‌آمد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱ـ قلمدان زیبا و استادانه‌ای در شیوه آقا نجف دیدم که در رویه آن تصویر یوحنای معروف به استادی عرضه شده بود و در قسمت بالای یوحنا ، شاه نعمت اله ولی و تصویر مولای رومی جلب نظر میکرد و رقم داشت . (حیـدر علـی ۱۲۹۷)

۲ـ قلمدان زیبای هنری بود که احتیاج به تعمیر داشت . رویه و حواشی قلمدان،تصاویر پر حالت عرفا و صوفیان معروف بردیف ارائه شده و کناره‌ها و دماغه قلمدان،تصاویر گل و مرغ بود و رقم داشت . (رقـم حیـدر علـی)

۳ـ قلمدان گل و مرغی با طراوت بود که در وسط مدالیون،تصویر زنی زیبا جلب نظر می‌نمود ورقم داشت . (رقم حیدر علی بن محمد اسمعیل نقاشباشی ۱۲۸۰)

۴ـ قلمدان کیانی بی نظیر و فوق العاده بود که در وسط رویه آن،تصویر ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه ولیعهد و ظل السلطان و کامران میرزا و سایر اقربای سلطنتی و رجال و مشاهیر جلب نظر می‌نمود . در مدالیون‌های مختلفی که بطرز بارزی حاشیه گیری و تذهیب شده بود،مجالس زیبائی از قیافه و البسه پادشاهان قصه‌ای شاهنامه ترسیم شده بود که هر یک بحد خود تابلوی زیبائی بشمار می‌آمد.در رویه قلمدان و بالای سر شاه نوشته بود :

ناصـر دین شاه خدیـو جهـان ـ صـدر نشیـن همـه خسـروان

در کشو داخلی قلمدان نیز مجالس صوفیان و درویشان نقاشی شده بود که ستودن داشت.

۵ـ قلمدان کیانی دیگری که به همین عیار نقاشی شده و مضبوط در موزه ایران باستان است،از کارهای ممتاز حیدر علی میباشد که شعر بالای سر ناصرالدین شاه چنین است :

(شاه منصور ناصر الدین شاه ـ آنکه زد چتر اقتدار بماه)

رقم بخط ریز داشت : (عمل حیدرعلی ۱۲۸۹)

۶ـ قلمدان زیبای دیگری که از این هنرمند دیده‌ام ، قلمدان خوش نقش سه نفر از صوفیان بود که به نازک قلمی هر چه تمامتر تصویر شده و کناره‌ها و طرفین نیز بانواع گل و مرغ چشم نواز آرایش یافته و رقم داشت . (رقم حیدر علی)

۷ـ دیگر اثر دلفریب این نقاش را که در حراج ساتبی ۱۹۷۸ از نزدیک دیدم . قاب آینه پر مهارتی بود که تصویر علی محمد خان قاجار در رویه داشت . در این تصویر،شاهزاده قاجار کلاه بوقی مشکی بسر گذاشته و لباس بوته جیقه‌ای رنگارنگی بتن کرده و غزال زیبائی نیز در کنارش جلب نظر مینمود و رقم داشت . (کمترین حیدر علی سنه ۱۲۷۹)

۳۲۵ ـ حیدرعلی شیرازی

طراح و نقاش اهل شیراز بود . که تا سال مرگ ناصرالدین شاه قاجار ۱۳۱۳ هـ.ق . در قید حیات بوده است .

۳۲۶ ـ حیدرغلام

حیدر غلام یا غلام حیدر قلمدان ساز دوره قرن ۱۲ هـ.ق . هند بود.از این هنرمند قلمدان بزرگی دیدم که وضع کهنگی و ظاهری آن به زمان زندیه میرسید . این قلمدان که زمینه سبز داشت،با گل و برگهای طلائی مستور شده و مثل پارچه زربفتی تمام اطراف قلمدان را پوشانده بود . جدول‌کشی و مقوا سازی و برش زبانه‌های قلمدان نیز استادانه بود و رقم داشت . (حیدر غلام)

۳۲۷ ـ حیدرنقاش

نقاش شیرین رقم اوایل قرن ۱۱ هـ.ق . بود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

این هنرمند در چهره سازی و منظره پردازی و نقوش عمارات و همچنین در ارائه مجالس رزمی و بزمی دست پر مهارت داشت.

یگانه اثر رقم‌دار و بجا مانده نقاش، (نشستن شاه بهرام گور در گنبد سبز رنگ) ارائه شده که در این اثر دلنواز، بهرام گور در گنبد سبز نشسته و حضار باحترام در حضورش قرار گرفته‌اند. تصویر عمارات و البسه رنگارنگ حضار و قیافه و حالات آنها ستودنی بود و رقم داشت.

(حیدر نقاش ۱۰۳۲)

۳۲۸ ــ حیدرقلی میرزا

فرزند جعفر قلی میرزا از اعقاب مظفرالدین شاه بوده و بنام لال شاهزاده شهرت داشته است. بیشتر آثار سیاه قلمی و شبیه سازی وی را که نزد فامیلش دیده‌ام،حلاوت و شیرین قلمی شاهزاده را در امر تصویر سازی بیان می‌نمود.

این هنرمند تا حدود ۸۰ سال عمر کرده و در اواخر سلطنت احمد شاه در تبریز وفات نموده است.

۳۲۹ ــ حیدرقلی ــ نقاش صفوی

بروایت غیر مستند. از ندیمان و همکاران رضا عباسی و پیرو شیوه استاد مجدی است. در تنها اثر بجا مانده‌اش که تصاویری در خمسه نظامی میباشد. شیوائی و جلادت قلم نقاش را در امر تصویر سازی برملا میسازد. این کتاب بوسیله عبدالجبار اصفهانی کتابت شده وتاریخ اتمام آن سال ۱۰۳۴ میباشد.

در یکی از این مینیاتورها فرهاد اسب سقط شده شیرین را بدوش گرفته و بسوئی در حرکت است. آرایش نقوش و سر درب طلائی و هیبت کوهها و زیبائی و نازک قلمی اسبها شیرین و چشم نواز است. صورتهای تصاویر و البسه شیرین و ندیمان همراهش بشیوه رضا عباسی ارائه گشته و نقوش هندسی استادانه‌ای که در نقش سردرب ترسیم نموده مهارت و قوی دستی نقاش را بنحو بارزی بیان میسازد.

خ

۳۳۰ ــ خان‌احمدالحسینی

نگارگر دوران صفوی بود و در جانورسازی و تشعیر و حل کاری دست پر مایه داشت. از آثار این هنرمند که در نمایشگاه هنر اسلامی لندن دیدم،تصویر پر حلاوتی بود که رقم داشت.

(عمل بنده درگاه فلک بارگاه نواب خان احمد الحسینی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۳۱ ــ خان‌محمد

نقاش اوایل قرن ۱۱ هـ.ق . بخارا و هرات بود و در امر تصویر دست داشت .
از آثار رقم‌دار وی که در کتابخانه اداره هند مضبوط است،تصویر شاهزاده‌ای است که کلاه‌خود مخصوص بسر گذاشته و گلدان گلی بدست گرفته است .
لباس و سایر وسایل زینتی وی برنگهای مختلف نقاشی شده و رقم دارد . ۱ (راقمه خان محمد)

۳۳۲ ــ خداداد خان‌زند

نقاش دوره ناصری بود و لقب میرزا حکیم داشت .
خداداد خان در شبیه سازی و آبرنگ پر استعداد بود و در ارائه جزئیات وسواس بخصوصی داشت . با درج کلمه زند که در یکی از آثارش دیده شده و در دیگری خود را حکیم خوانده معلوم میدارد از طایفه پر شهرت زند بوده و بعلت اطلاعاتی که در طب قدیم داشته به حکیم معروف گشته و چه بسا که بطبابت و درمان نیز مشغول بوده است .
دو اثر رقم‌دار این هنرمند را که از نزدیک دیده‌ام عبارتند از :
۱ــ تصویر پر مهابت حضرت علی علیه السلام به آبرنگ بود که با صلابت و وقار نشسته و شمشیر ذوالفقار را بروی پاها قرار داده بود . در پشت سر حضرت،دیوار ورودی مسجد و مناره مثلث شکلی آن که به مساجد معمولی شباهت نداشت جلوه‌گر گشته و رقم داشت . (رقم میرزا خدا داد ۱۲۷۷)
۲ــ دیگر اثر آبرنگی خدا داد،تصویر تمام قد جوانی بنام میرزا خلیل بود که کلاه بوقی دوره ناصری بسر گذاشته و دست در شال کمر خود کرده بود .
لباس بلند و کفش‌های وی در عین سادگی بسیار پخته نقاشی شده و در پشت تصویر،پرده‌ای آویزان بود که از لابلای آن افق دور دست دیده می‌شد . معجرهای چوبی و هندسی شکل اطاق ستودنی بود . و رقم داشت . مجموعه ۵
(صورت جانفرای سرکارآقا میرزا خلیل ــ رقم میرزاخدا داد حکیم ۱۲۷۷)
۳ــ سومین اثر آبرنگی میرزا خدا داد که بسال ۱۲۷۳ انجام یافته و خود را زند خوانده است .
(صورت شاهنواز خان پسر سلطان احمد خان کابلی در سن بیست و چهار سالگی) میباشد که دو زانو بروی فرش نشسته و قمه بلند و باریکی بروی بازوان نهاده است . (مجله نقش و نگار شماره ۷)
این اثر که با مهارت تمام عمل آمده و برنگهای غنی و پر حالت رنگ آمیزی شده،نشانگر مهارت نقاش میباشد . کلاه عمامه‌ای و لباس‌های راه‌راه رنگی که بسیاق پارچه‌های افغانی است جلوه بس والائی دارد . در پشت سر جوان،پرده قرمز رنگ نیمه بازی ارائه شده که منظره کوه و فضای بیرون را بخوبی نشان میدهد ، ترسیم فرش اطاق استادانه بوده و رقم دارد .
(رقم بنده درگاه شاهنشاه عالم پناه خدا داد خان زند ۱۲۷۳)

۳۳۳ ــ خسروقلی‌ترک

از نقاشان شیرین قلم زمان اکبر شاه هندی است که از ایران بآن دیار رفته و بکار نقاشی مشغول گشته است .

(خسرو نیشابوری) نقاش و نگارگر فلرات اهل نیشابور بود . از این هنرمند کاسه مسی و منقش استادانه‌ای در کریستی لندن بسال ۱۹۸۳ بفروش رسید که رقم داشت . (عمل خسرو نیشابوری ۱۱۵۲) تصویر شماره (۴۱)

۱ دیگر از این هنرمند تصویر جوانی دیدم که گل بدست گرفته و رقم داشت . (رقم خان محمد مذهب)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۳۴ ــ خضرنقاش

هنرمند تصویر ساز اوایل قرن ۱۱ هـ.ق . هند بود که در بعضی از آثار،خود را خضر چیله نیز یاد میکرده است .

آثار رقم‌دار وی را دیده‌ام :

۱ــ تصویر طوطی رنگینی بود که روی دسته چوب مخصوص ایستاده و زنجیری بپا داشت و در روی چوب رقم زده بود . (عمل خضر نقاش)

۲ــ اثر رقم‌دار دیگر نقاش،تصویری در بابر نامه است که بابر را در منزل سلطان حسین نشان میدهد . در این مینیاتور،دو زن زیبا بنام‌های سلطان و خدیجه بیگم روبروی هم نشسته و بصحبت مشغول میباشند . مطلب اول صفحه که بمناسبت تصویر و بخط نستعلیق زیبا نوشته شده چنین است .

(اول به پاینده سلطان بیگم زانو زده ــ دریافتم بعد از آن بخدیجه بیگم زانو زده)

تصاویر در کمال مهارت و شیوائی نقاشی شده و رقم داشت . (عمل خضر پیله)

۳۳۵ ــ خلیل

نقاش آبرنگ ساز پر مهارت عهد محمد شاه قاجار بود و در ترسیم نقوش قلم کاری مهارت داشت . او نام خود را با سجع مخصوص خود (معمور گشت کعبه ز معماری خلیل) رقم میزد و در زمان خود شهره بود .

۳۳۶ ــ خلیل‌الله

آبرنگ ساز ماهر و از مجلدان معروف زمان خود بوده است .

از این هنرمند،جلد گل و برگی پر حالتی که در درون آن نیز شمایل مولا علی و حسنین جلب نظر مینمود بیادگار مانده که معرف استادی و زبر دستی نقاش میباشد .

این جلد بجهت قرآنی که توسط عبدالحسین خطاط و در سال ۱۳۲۱ هـ.ق . کتابت شده تهیه گشته و حالیه و در مشهد حضرت رضا علیه السلام مضبوط میباشد .

خلیل اله هروی در امیر خلیل آمده

۳۳۷ ــ خلیل بن حسن محمد علی

رسام فلزات و اسطرلاب بود .

از آثار ارزنده استاد که در موزه ایران باستان دیده میشود ، اسطرلاب پرمهارتی است که خطوط آن به خطوط نسخ و کوفی تزیینی انجام یافته و ترسیمات فنی آن نیز دقیق و نازک قلم میباشد . در حاشیه گردان صفحه رویه،عبارت (نادعلیا") تا انتها و در قسمت‌های مجزا از همدیگر کتابت شده که خطوطش استادانه است .

این اسطرلاب که در اصفهان ساخته شده رقم دارد . (خلیل بن حسن محمد علی ۱۱۰۶)

۳۳۸ ــ خلیفه محمد حیوة

به نوشته قاضی احمد در گلستان هنر:

(در نقاشی و تصویر خلیفه حیوة شبیه و عدیل نداشتند)

خطای ــ حل کار مشهور دوره بایسنقر میرزا در هرات بود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در مرقع امیر غیب بیک (۱) استاد را خلیفه محمد حیوهٔ خوانده و در جمع هنرمندان چنین نوشته است: «و استادان فارس و عراق مثل استاد درویش و خلیفه محمد حیوهٔ و میر مصور و پسر میر سید علی و خواجه عبدالرزاق و خواجه عبدالوهاب و پسرش خواجه عبدالعزیز و سید میرک که جمع اطوار و تمامی اطراز این فن بی بدل و به بی مثلی مثل است»

۳۳۹ ـ خواجه‌شادمان

نقاش زیبا نگار قرن ۱۲ هـ.ق. بود.

تنها اثری که از این نقاش دیده‌ام، تصویر آبرنگی دختر جوانی بود که در شیوه (وهبی لونی) نقاش معروف عثمانی نقاشی شده بود. در این اثر دلفریب، زن جوان سینه‌ها را تا حدی عریان ساخته و تور بلند و زیبائی بسر انداخته و لباس گلداری بتن کرده و بدست خود مختصری از دامن خود را بالا برده بود و در کوشه چپ اثر رقم داشت (خواجه شادمان)

خواجه عبدالحی در عبدالحی آمده
خواجه عبدالعزیز کاشانی در عبدالعزیز آمده
خواجه کاکا در عبدالوهاب آمده

۳۴۰ ـ خیرات‌خان

تصویرگر پر اعتبار و هنرمند هند بود که در معیت خان عالم سفیر نورالدین محمد جهانگیر پادشاه به ایران آمده است. در تصویر رقم دار موجود، خان عالم را در حضور شاه عباس کبیر بشباهت تمام نقاشی کرده که خان عالم دو زانو نشسته و در کمال ادب شربت تعارفی شاه عباس را دریافت میکند. تصویرشماره ۶۹

شاه عباس نیز دو زانو جلوس کرده و شمشیر و کمان و سایر ادوات رزمی سبک بتن نموده و کلاه معروف خزدار بسر گذاشته است. پشت سر شاه خدمتکار جوانی که بساقی‌گری مشغول است دیده میشود، در قسمت بالای سمت چپ، بخط نستعلیق زیبا نوشته. (شبیه شاه عباس ماضی و خان عالم)
و در زیر نقاشی و گوشه راست رقم زده: (آورده بنده با خلاص خیرات خان)

۳۴۱ ـ خیرخواه ـ محمدپناه

نقاش دوره نادر شاه افشار بود که در آبرنگ و شبیه سازی دست پر مهارت داشت.

از آثار رقم‌دار این هنرمند، نادرشاه است که با تمام آرایش و تزیین سلطنتی روی دوشک گلدار زر ـ اندودی دو زانو نشسته و به متکای زر بفت زیبائی که به کلمهای حیوانات گوناگون مزین شده تکیه داده است. رقم دارد. (تصویر شاهنشاه جم جاه نادر شاه بعمل خیر خواه محمد پناه)

---

۱ ـ مرقع امیر غیب مرقع عظیمی در کتاب خزینه اوقاف توپ قاپو سرای استانبول است که به شماره ۲۱۶۱ ثبت شده و بکوشش امیر غیب بیک یکی از امرای با ذوق دربار شاه طهماسب اول صفوی فراهم شده و مجموعه‌ای از بهترین قطعات خطوط خوشنویسان و نقاشی صورتگران و تذهیب مذهبان آن عصر میباشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

د

۳۴۲ ـ دام

نقاش گمنام هندی اوایل قرن ۱۳ هـ.ق. است.

اثرشیرینی ازاین‌نقاش در کاتالوگ کل ناقی لندن بشماره ۳۰ چاپ شده که پادشاه والامقامی در وسط نشسته و شاهزادگان و رجال و وزیران و ندیمان درباری در اطراف وی ایستاده‌اند. این اثر دلنواز که تا حدی استادانه تصویر شده جملاتی به جهت شناسائی افراد در کناره قید شده که قرائت و ارائه آنها در این مقاله خالی از فایدت نمی‌باشد.

۱ـ مبارز زاده نواب حسام الدین حیدر خان بهادر دلاور جنگ
۲ـ عظیم الدوله حسام الملک نواب محمد میر خان بهادر
۳ـ عنایت افزون خواجه مراد (کسی که لباس سفید پوشیده و عصای بلند بدست دارد)
۴ـ مرشد زاده میرزا بلاقی بهادر
۵ـ مرشد زاده میرزا جهان خسرو بهادر
۶ـ شبیه صاحب عالمیان میرزا محمد دارا بخت ولیعهد بهادر

در وسط تصویر که شاه را در روی تخت سلطنتی و بجلال تمام و طلاکاری زیبا تصویر کرده چنین نوشته:

۱ـ سلیمان حشم خسرو کامیاب ـ جهانگیر شاه همایون جناب (غلامی دو برج شاه جهان)
۲ـ شده سال این تخت انجم سپاه ـ سری بر شه عالم تاجدار. در بالا نوشته (در سنه ۲۰ جلوس معلی)

طرف چپ نوشته:

۱ـ شبیه مرشد زاده آفاق میرزا محمد سلطان فخر الدین فتح الملک بهادر شاه.
۲ـ طفلی که پیش او ایستاده (مرشد زاده آفاق، میرزا فرخنده شاه میرزا بلاقی)
۳ـ یک انگلیسی با لباس سربازی (صاحب قلعه‌دار)
۴ـ نواب شمس الدوله مالک بخشی محمد علی خان بهادر ذوالفقار جنگ

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵ــ رای شکیچند ساهوکار خزانچی (خزانه‌دار)
۶ ــ نصرت یارخان میر ترک (سفیر ترکیه)
در متن کاتالوگ نوشته-بهادر شاه دوم (۱۸۵۸ ــ ۱۸۳۷) و تاریخ اثر را سال ۱۲۵۵ هـ.ق. خوانده که اشتباه است و رقم اصیل سال ۱۲۱۷ هـ.ق. میباشد.

۳۴۳ ــ داود (رسام فلزات)

رسام فلزات سخت و فولاد و نقره بود.
از این هنرمند، کاسه منقش زیبا و استادانه چهل کلید دیدم که به انواع نقوش آراسته گردیده و با ادعیه مختلف مستور شده بود. خط نسخ و ترسیم نقوش هندسی و تصاویر ستاره شناسی درخور تحسین بود و رقم داشت. (عمل داود فی سنه ۹۵۵) مجموعه شماره ۲

۳۴۴ ــ داود

نقاش گمنام و شیرین نگار دوران زندیه است.
این هنرمند در آبرنگ و سیاه قلم دست داشت و جانور سازی را نیکو میدانست. از آثار رقم‌دار این استاد تصویر گاوی در کمال امتیاز دیدم که رقم داشت. (یا داود)

۳۴۵ ــ داود (ریخته‌گر)

اهل لاهور و از ریخته گران ماهر بود.
از آثار امضاء دار این هنرمند پیه سوز فلزی روغنی زیبائی بشکل مخروط ناقص در موزه آستان قدس رضوی است که رقم دارد (عمل فقیر استاد داود ریخته‌گر ساخت لاهور ۹۴۶)

داوری در محمد داوری آمده

۳۴۶ ــ درگه

تصویرگر تصاویر شماره ۱۰ و ۱۳ کتاب انوار سهیلی معروف بریتانیا است که مشخصات بیشتر کتاب را در احوال آننت آوردهام.
در تصویر شماره ۱۰ که مکالمه شیر با حیوانات است، شیر دهن باز کرده و مشغول صحبت میباشد. منظره کوه و جوی آب روان دیدنی است و درخت بزرگ و پهناوری در مقابل آنها دیده میشود. در طرف دیگر جانورانی از قبیل روباه و پرندگان با شیر صحبت میکنند. نقاشی در کمال شیوائی است و رقم‌دارد بخط قرمز (درگه)
تصویر شماره ۱۳ کتاب که موضوع آن (بظهور رسید طریق مروت را مهمل گذاشته) میباشد، مجازات مرد خطاکاری است که در مقابل قاضی ایستاده و مامور دیوانی جوان را تنبیه مینماید.
قیافه حاضران و عظمت و زیبائی درخت و رنگ آمیزی تصویر پر مهارت است و رقم دارد. (درگه)

۳۴۷ ــ درویش-استاد

متاسفانه نام اصلی نقاش معلوم نگردید و چه بسا ممکن است همان درویش محمد خراسانی باشد که احوال وی را در جای خود آوردهام. قاضی احمد در گلستان هنر نیز مختصر اشارتی در کنار خلیفه محمد حیوة ذکر نموه و چنین یاد کرده. (استاد درویش و خلیفه حیوة شبیه و عدیل نداشتند)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

سید احمد آهو چشم در مرقع امیر غیب بیک و در زمان شاه طهماسب اول که حالیه در کتابخانه اوقاف استانبول است از این هنرمند تصاویر و تذهیبات شایسته‌ای مشاهده کرده و یاد نموده است.

اثر رقم‌دار این هنرمند که حالیه در توپ قاپو سرای ترکیه موجود است، تصویر اژدهای قوی پیکر و سهمناکی بشیوه استاد میرک است که حواشی آن با تشعیر و حل کاری جانوارنی از قبیل شیر و گاو ارائه شده و بسیار استادانه میباشد، در بطن کناره‌ها نیز تصاویر درختان سر سبز و مرغان خوش حالت نقش بسته و بخط قلم موئی رقم دارد. (عمـل درویش)

۳۴۸ ــ درویش‌حسن

اهل عثمانی و قلمدان ساز معروف قرن ۱۸ میلادی است.

تنها اثر بجا مانده این هنرمند، قلمدان مستطیل شکل چوبی است که در داخل درب بالائی قلمدان، مناظر مختلفی از قبیل ساختمان و کوه و ابرها و درختان تبریزی ارائه شده و در طرف دیگر تصاویری از ساحل اسلامبول و شکارگاه حیوانات و قایق سلطنتی دیده میشود و در زیر قلمدان رقم دارد. (ایوبی درویش حسن) اندازه قلمدان ۱۸/۷ × ۳۷/۵ سانتی‌متر میباشد.

۳۴۹ ــ درویش‌حسین

نقاش خوش دست قرن ۱۰ هـ.ق. است.

از آثار رقم‌دار این هنرمند، تصویر مردی در قیافه چینی‌ها بود که پوستی بعنوان پوشش به پشت بسته و دو زانو نشسته و شلوار مخصوص رزمی پوشیده و سینه‌هایش عریان بود و در یک مستطیل بخط نسخ رقم داشت. (مشقه درویش حسین نقاش)

اصل این اثر که در موزه فاین آرت بوستن مضبوط است، دو مهر بیضی شکل باسجع (یا علی ادرکنی) در بالا و پائین نقاشی دیده میشود.

۳۵۰ ــ درویش‌حیدر

هنرمند زیبا نگار اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. بود.

از آثار رقم‌دار وی ندیده‌ام.

۳۵۱ ــ درویش‌علی

از نقاشان هندی اواخر قرن ۱۳ هـ.ق. است.

اثر رقم‌دار این هنرمند، ملای ریش بلندی بود که کلاه بوقی بسر داشت و بقرائت قرآن مشغول بود. در مقابل این ملا دو مرد غریبه که یکی قیافه شرقی و آن یکی غربی داشت جلب توجه میکرد. دو نفر مزبور با انگشت خود اشاره به سرپوشی مینمایند که روی آن نوشته شده (یا کرم)، دو خدمتکار دیگر که یکی لباس هندی و آن یکی لباس کامل عربی به تن کرده در خدمت مشغول هستند. تصویر مناظر بیرون از پنجره نمایان است و رقم دارد. (درویش علـی ۱۲۶۱)

۳۵۲ ــ درویش‌محمدخراسانی

درویش محمد خراسانی که به ملا درویش هروی نیز نامیده میشد، از هنرمندان خراسان بود که در نقاشخانه بهزاد و بزمان سلطان حسین بایقرا بامر تصویر سازی اشتغال داشته است.

در مجالس النفایس از این هنرمند یاد کرده و چنین نوشته است:

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

«از آدمی زادگان خراسان است و ترکیب نیز دارد کوکلتاش (هم‌شیر) محمد مومن میرزا بوده،اول رنگ و روغن کاری میکرد.چون بملازمت استاد بهزاد رسید عشق تصویر و نقاشی پیدا کرد و استاد نیز به تربیت او مشغول شد و در اندک فرصتی کامل شد،طبع نیک دارد»

حیدر دو غلات در کتاب تاریخ رشیدی راجع بدرویش محمد چنین می‌نویسد:

«مولانا درویش محمد که استاد فقیرست شاگرد شاه مظفرست و در باریکی قلم مثل ندارد بلکه از شاه مظفر نیز گذارنیده اما چندان اندام و پختگی و ملاحت ندارد گرفت و گیرها را بسیار خام میسازد وی صورت سواری ساخته است شیری را بر سر نیزه داشته مجموع آن در یک برنج میماند.»

فخری سلطان محمد نیز در لطایف نامه از او نامبرده و چنین معرفی کرده است:

«درویش محمد از نقاشان با استعداد و از اهالی خراسان بود که در نقاشخانه بهزاد درزمان سلطان حسین بایقرا بنقاشی اشتغال داشت، او از شاگردان با استعداد بهزاد بوده در ابتدا رنگ می‌ساخت سپس به تصویر نقاشی پرداخت.»

تنها اثر رقم‌دار این هنرمند، تصویر دو رزم‌آور جنگی و در اندازه بزرگتر میباشد که حالیه در آلبوم شماره 3/153 //توپ قاپوسرا جلب نظر مینماید. در این اثر زیبا اسبها و سوارکاران بزرههای طلائی و فولادین ملبس شده و سوار بر اسب به جنگ و گریز مشغول میباشند.یکی از سوار کاران سپر حریف را با شمشیر خود سوراخ نموده و ضربه‌ای بسر وی وارد کرده است. طرف مقابل نیز نیزه خود را بچشم اسب دشمن فرو برده و او را از فعالیت انداخته و مستاصل نموده است. نقاشی در کمال استواری و استادی بوده و بخط نستعلیق زیبا رقم دارد. (عمل استاد درویش محمد) حدود ۱۴۸۰ میلادی

۳۵۳ ــ دسونته

شاگرد پر استعداد استاد میر سید علی و عبدالصمد شیرازی شیرین قلم بود.

او فرزند نامه رسان بی چیز هندی بود که در هنر تصویرگری پیشرفت‌ها کرده و سرآمد یاران گشته بود. در کتاب آئین نامه اکبری خطی نگارنده از نقاش چنین یاد کرده است:

«دسونته قهار پسریست در خدمت این کارخانه بسر بردی و بهوس بر دیوارها صورتی نوشتی و نقش نگاشتی و روزی نظر دوربین شاهنشاهی (اکبر شاه هندی) بر آن افتاد و از ژرف نگاهی معنی اوستادی دریافته بخواجه سپردند (خواجه عبدالصمد شیرین قلم) و در اندک فرصتی یگانه زمانه شد و سر آمد روزگار گشت.ظلمت سودا خرد او را پوشیده بزخم خویش سفر عدم گردید» معلوم میگردد این هنرمند از حدت مرض سودا دیوانه شده و در جوانی بسالیان ۱۰۰۵ درگذشته است. از آثار ارزشمند این هنرمند، تصاویر رزم نامه جیپور است که بسر پرستی میر سید علی و عبدالصمد و توسط چهار نقاش دیگر یعنی دسونته ــ لعل ــ فاضل ــ بسوان تصویر شده و در خور اهمیت میباشد.

از آثار رقم‌دار دیگرش که خود را شاگرد عبدالصمد خوانده،تصویر شاهزاده سلیم با لباس درباری است که با آرایش سلطنتی سوار بر اسب تنومندی شده و بگشت و گذار در صحرا مشغول میباشد.

تصویر در کمال آراستگی و استادی انجام یافته ولی حاشیه‌اش تذهیب ساده ایرانی دارد. در بالای تصویر بخط قلم موئی نوشته: (شبیه مبارک شاهزاده سلیم) و در گوشه سمت چپ رقم گذاشته:

(عمل دسونته تلمیذ خواجه عبدالصمد شیرین قلم)

۳۵۴ ــ دلوارت

در آلبوم جهانگیر پادشاه،اثری از این هنرمند بیادگار است که تصویر بسیار شبیه از شیخ دولت میباشد. در حواشی این تصویر صورت هفت نفر اعیان و رجال هندی را در قیافه‌های حقیقی و شبیه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

سازی تمام ارائه داده که فوق العاده است و رقم دارد.
(شبیه شیخ دولت که در کجرات لاهور میباشد رقم دلوارت)

۳۵۵ ــ دهرمداس

نگارگر شیرین قلم هندی و تصویر گر مینیاتورهای شماره ۲۶ و ۲۱ انوار سهیلی موجود در انگلستان میباشد. در این دو اثر که یکی با کمک نقاش دیگری بنام (بدارت) اتمام یافته ذوق و مهارت نقاش به نیکوترین مهارتی عرضه گشته است.

اثر شماره ۲۱ که اختلاف دزد و دیوار را رسم کرده این عبارت در بالای صفحه دیده میشود.
(متعذر باشد دیو نیز در فکر افتاده بود که اگر دزد گاو را از خانه بیرون کند)

زاهد در خانه خوابیده و بیرون خانه منظره کوهها و جوی آب روان دیده میشود. درخت زیبای داخل خانه و تصویر دیوارها جالب است. درآن نزدیکی ها دزد و دیو درحال محاوره بوده گاوی نیز درمقابل جلب نظر مینماید. نقاشی بسیاربرحالت وشیرین است وبخط نستعلیق سرخ رقم دارد. (دهر مداس)

دومین اثر نقاش در این کتاب، تصویر پیرزنی است که وارد خانه شده و دیگی را بر سر گاو خود دیده و خیال کرده که این حیوان عزرائیل است. دختر زیبائی بنام مهستی که در رختخواب بیماری افتاده و در گوشه‌ای استراحت کرده ناظر صحنه میباشد.

ماوقع تصویر چنین میرساند که پیرزن به عزرائیل خیالی التماس میکند که ــ مرا بگذار و مهستی جوان را با خود ببر ــ رقم دارد. (دهر مداس)

دیگر اثر زیبا و نفیس این هنرمند، تصویر زایمان زن توانگری است که داخل اطاق اتفاق افتاده و ماما نوزاد جدید را بدست گرفته و عده‌ای از خویشاوندان و دوستان در حیاط خانه مشغول طرب و شادمانی هستند، در بیرون خانه نیز فقیران و درویشان جهت دریافت صدقه صف کشیده و جماعتی مشغول دریافت غذای نذری هستند. رقم دارد. طرح گیسو کلان (عمل دهر مداس)

۳۵۶ ــ دهنراج

هنرمند زیبا نگار و شیرین قلم قرن ۱۱ هـ.ق. هند بود و در شبیه سازی دست داشت.

از آثار رقم‌دار این هنرمند که در حراج گالری کل ناقی بفروش رسید. تصاویری از پادشاهان معروف هند بود که بین دوایر منظم نقاشی شده و اسامی و امضاهای آنها نیز بخط نستعلیق زیبا در زیر تصاویر درج گشته بود.

در دایره وسطی که تصویر جهانگیر پادشاه ارائه شده بود باز شکاری بدست داشت و در دوایر دیگر تصاویر سلطان خسرو ــ گرشاسب ــ جهاندار ــ داور بخش رستگار ــ بلند اختر و در طرف چپ صفحه سلطان پرویز ــ شهریار ــ کشور گشا ــ دور اندیش ــ آزرم. در قسمت پائین‌تر بهمین نحو خانواده میرزا میرانشاه ترسیم گشته بود که عبارت بودند از: خلیل میرزا ــ میرزا سید احمد ــ عمرمیرزا ــ سیور غتمیش میرزا ــ ایحل میرزا ــ ابوبکر میرزا ــ النگر میرزا ــ چلبی عثمان (محمد سلطان میرزا) تذهیب و تشعیر بالای صفحه استادانه بود و رقم داشت. (عمل دهنراج)

۳۵۷ ــ دهنو

نقاش دوره بابری بود و در منظره سازی و مجالس بزمی دست پر مایه داشت. اثر زیبائی از این هنرمند چاپ شده بود که باغ وفا نام داشت. در این اثر شیوا باغ پر گل و ریحان و درختان سبز و شاداب در کمال آراستگی دیده میشدند که سه عمله مشغول ساختن دیوار باغ بودند، در وسط باغ

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مزبور،حوضی با مرمرهای سفید جلوه‌گر بود و دو مرغابی رنگین در داخل آن به جست و خیز مشغول بودند ، در سطر اول زمینه کتاب نوشته بود .

(میان غرب و جنوب باغ حوض ده در دهی است ، اطراف او تمام درخت‌های نارنج است) رقم داشت . (عمـل دهنـو)

۳۵۸ ــ دوست‌محمد اول

در بین تذکره‌ها و اسناد قدیمی ، فقط مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران از این نقاش یاد کرده و اورا جزو چهل تن هنرمندان دربار بایسنغر میرزا گورگانی (۸۰۲ ــ ۸۳۷) ثبت نموده‌است .

۳۵۹ ــ دوست‌محمد--دوست دیوانه

نقاش پر آوازه و شیرین نگار اواسط قرن ۱۰ هـ.ق . بود که بنامهای دوست مصور و دوست دیوانه نیز شهره بوده است .

بطوریکه در تواریخ یاد شده،همایون شاه هندی در سال ۹۵۱ هـ.ق . به ایران آمد و در تبریز بحضور شاه طهماسب بار یافت . در یکی از این ملاقات‌ها از شاه تقاضا نمود که به بعضی از هنرمندان رخصت داده شود تا جهت اشاعه هنر ایرانی و همکاری با استادان تصویر ساز هندی بآن دیار عزیمت نمایند . شاه صفوی تقاضای همایون را پذیرفت و فرمان رخصت صادر گردید .

بدین ترتیب دوست محمد نیز در جمع هنرمندان دیگر،بهندوستان عزیمت نمود و در آن دیار مقیم گردید .

قاضی احمد در گلستان هنر در مورد دوست محمد چنین می‌نویسد :

«او از شاگردان بی قرینه استاد بهزاد است و در کمال زیرکی و فطانت بوده و مدتی در خدمت شاه جمجاه رضوان بارگاه شاه طهماسب بسر برد.بعد از آن بجانب هند رفت و در آنجا ترقی کرد» باز در زیر نویس قید شده: مولانا دوست محمد بعد از آنکه بهندوستان رفت ملازم همایون پادشاه در نامه‌ای به رشید خان پادشاه کاشغر نوشته فضائل مآب نادرهٔ العصر مولانا دوست مصور که نسبت قدیم ملازمت دارد و در تصویر مانی زمان و در تذهیب نادرهٔ دوران و در خط بری و تحریر بی نظیر است و یک صفحه تصویر قلم سیاهی از کارهای او را برای رشید خان فرستاده .

متاسفانه اطلاع بیشتری از زندگی این هنرمند بدست نداریم ولی پر واضح است تا اتمام دوره سلطنت همایون شاه باحترام و اعزاز تمام زندگی کرده و در هندوستان فوت کرده است .

از آثار بجا مانده وی معلوم میگردد که از بهترین شاگردان استاد بهزاد بوده و در بعضی مراحل حدت قلم و حلاوت رقم استاد را به نیکوترین وجهی جلوه‌گر ساخته است .

قاضی احمد منشی که مختصر احوال وی را یاد کرده،نام یکی از شاگردان برجسته وی را نام برده و چنین نوشته است :

«شیخ محمد سبزواری پسر مولانا شیخ کمال ثلث نویس نقاش بی بدل بود،شاگرد استاد دیوانه بود» عده‌ای این هنرمند را با دوست محمد کوشوانی که خطاط زبردستی بوده و در تصویر سازی نیز سررشته داشته یکی دانسته‌اند.ولی در کتاب گلستان هنر که از هر دو نفر اسم برده،دوست مصور را شاگرد بی‌قرینه استاد بهزاد و دوست محمد کوشوانی را خطاط و شاگرد مولانا قاسم شادیشاه یاد کرده است .

از آثار فوق العاده زیبای این هنرمند که در نمایشگاه لندن از نزدیک دیدم . موضوع «دختر هفتود و کرم سیب) میباشد که بمعیار این ابیات تصویر گشته بود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

چو آن دخترک میوه اندر گزید ــ یکی در میان کرم آمد پدید
بـانگشت آن کـرم برداشتش ــ برآن دوکدان نرم بگذاشتش
چوبرداشت‌زان دوکدان پنبه‌گفت ــ بنـام خـدا بی‌یار و جفـت

در این مینیاتور جمعی از دختران و زنان ماهرو با البسه رنگین خود روی چمن با صفائی که در اطراف آن درختان زیبا و جویباران با صفا دیده میشد،دور هم نشسته به صحبت و پشم‌ریسی اشتغال داشتند، یکی از دختران،سیبی را خورده و کرمی از داخل آن در آمده است. در پشت سر دختر، تصویر کوههای بلندی که بروی آن درختان مختلفی روئیده جلب نظر مینمود. قصر مجللی که در کمال تردستی و آجر کاری منظم ارائه شده،زائیده دنیائی ابتکار و شیرین دستی نقاش بشمار می‌آمد. دو نفر مرد میان سال با عمامه‌های سفید و ریش‌های گندمگون پشت بام قصر نشسته بصحبت مشغول بودند.

در گوشه‌ای دیگر،جماعتی با قیافه و البسه مختلف هر یک بکاری اشتغال داشتند و منظره دکان قصابی و نانوائی و شخص فروشنده جلوه خوشی داشت. قیافه موذن مسجد که دستها را بگوش نهاده و روی مناره رفته و اذان می‌گفت دیدنی بود. درختان پر طراوت رنگین و مرغان سبک بالی که روی درختان نشسته و زمینه طلائی فضای باز پختگی و استحکام بخصوصی داشت و رقم نقاش چنین بود.

(صـوره دوست محمـد)

عکس رنگی و سیاه سفید این اثر زیبا در اغلب کتابهای مختلف چاپ وارائه‌گشته‌است.

۲ــ تصویر رقم‌دار دیگر هنرمند،تصویر ابوالمعالی بود که روی زمین نشسته و نامه‌ای روی زانو نهاده و بنوشتن اشتغال داشت. شمس المعالی که جوانی حدود ۲۰ ساله بنظر میرسید کلاه عمامه‌ای بسر گذاشته و عبائی بروی لباسها انداخته و چشم‌ها را بروی کاغذ دوخته و این جملات را بخط خوش روی کاغذ نوشته است.

(الله اکبر ــ جنت آشیانی ــ این صورت شبیه شاه ابوالمعالی کاشغریست که در خدمت حضرت قرب تمام داشتماند ــ عمل استاد دوست مصور)

۳۶۰ ــ دوست‌محمدخان

هنرمند شیرین کار و شبیه ساز دوره شاه عباس ثانی بود.

تصویر استادانه‌ای که از صورت علی قلی خان سردار هم عصر شاه صفوی نقاشی کرده،معرف نازک قلمی و شبیه پردازی نقاش میباشد.

حواشی این تصویر بخطوط متنوع نستعلیق پیراسته گشته و به تذهیبات و نقوش رنگین آراسته شده و رقم نقاش در یک بیت شعر چنین بود.

(نمود معنی صورت به نطق خامه بیان ــ کمینه چاکر عباس شه محمد خان سنه ۱۰۷۰)

۳۶۱ ــ دوست‌محمدکوشوانی

فرزند سلیمان و اهل هرات و خطاط صاحب نام اواسط قرن ۱۰ هـ.ق. بشمار می‌آمد.

دوست محمد در حدود سالیان ۹۵۰ هـ.ق. مرقعی بنام بهرام میرزا ترتیب داد که در نوع خود گنجینه پر بهائی از آثار خطاطان و نقاشان ایرانی محسوب میگردید.

دوست محمد بغیر از خطاطی، در نقاشی و تذهیب و صحافی و قطاعی نیز قوی دست بود و آثار خود را بنام‌های دوست محمد قاطع یا دوست محمد مذهب و محرر رقم می‌نمود. مرحوم فکری سلجوقی که دیباچه این مرقع را در کابل چاپ کرده او را جوانی خطاط و نقاشی که در فن تصویر و تذهیب و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تجلید یگانه روزگار بوده توصیف نموده است .

سام میرزا در کتاب تحفه سامی که در زمان حیات پدرش شاه اسماعیل (۹۰۶ ــ ۹۳۰) ترتیب داده دوست محمد را چنین یاد کرده است :

«اهل کوشوان از قراء هرات و جوانی آدمی و خوش صحبت است در شعر و عروض و معما مهارت دارد و کامی تخلص میکند از صحافی سررشته دارد و نستعلیق را خوب مینویسد . »

قاضی احمد در گلستان هنر مینویسد :

«مولانا دوست محمد شاگرد مولانا قاسم شادیشاه است. مصحفی بخط نستعلیق تمام کرده بود شاه رضوان بارگاه (شاه طهماسب اول) را بدو لطفی بود و جمیع کاتبان و نقاشان را از کتابخانه اخراج نمودند بغیر از مولانا که بحال خود باقی ماند. وی تعلیم خط بشاهزاده سلطانم میداد »

۳۶۲ ــ دولت مصور ــ دولت محمد

دولت مصور یا دولت محمد یا شیخ دولت بزرگ. نقاش پر مهارت هندی است که در دوره اکبر و جهانگیر شاه هندی خوش درخشیده و شهرت عالمگیری یافته است .

از تاریخ تولد و مرگ و خصوصیات زندگی این هنرمند اطلاعی بدست نداریم فقط با اطلاع از تاریخ اجرای بعضی از آثار بجا ماندهاش که بین سالیان ۱۵۹۷ تا ۱۶۰۹ میلادی تثبیت شده معلوم میدارد ، این هنرمند ، نقاش نادره کاری بشمار میآمده و در چهره پردازی بی رقیب بوده است .

دولت در امر تصویرگری شیرین قلم و باریک بین و در چهره سازی و شبیه پردازی و ارائه قیافه حقیقی اشخاص استادی چابک قلم و پر وسواس بوده است .

جهانگیر پادشاه که بامر تصویر و کتابت آثار جاویدان پارسی علاقمند بود ، مشوق اصلی هنرمندان زمان خود از جمله دولت بود که در حمایت و تشویق پادشاه بخلق آثار جاویدان همت میگماشتند . مرقع گلشن که آیتی از نفاست و تابناکی میباشد ، آثار معروف و شناخته شده این دوره بوده و آلبوم معروف جهانگیر که حالیه در موزه برلن بایگانی است یکی از شاهکارهای هنری ممتاز این دوره بشمار میآید . دولت در ایجاد این مرقعات زحمات فراوان کشیده و مثلا" در مرقع گلشن علاوه از تصاویر داخلی مرقع، آرایش و تزئینات حواشی صفحات را نیز بعهده داشته و در یکی از صفحات آن چنین نوشته است : (این طلا کاریهای زمینه و تپهها از کمینه دولت است)

و از طرفی با ارائه تصاویر حقیقی سایر استادان بنام که در امر ایجاد این آثار هنرنمائی کردهاند خدمت پرارزشی بعالم هنر کرده و قیافه اصلی آنانرا ثبت تاریخ نموده است .

اینک باختصار ، تصاویر حقیقی افرادی را که در مرقع گلشن کشیده ارائه میدهیم .

۱ــ در حاشیه و کنار مرقع ، تصویر بسیار شبیه جهانگیر پادشاه قرار دارد که کتابی بدست گرفته و در باغ قصر مطالعه میکند .

۲ــ تصویر دیگر در این مرقع ، شبیه ابوالحسن نادرالزمان است که بروی دوشکی نشسته و کاغذ بدست گرفته و مشغول تصویر سازی است، در روی صفحهای که بدست گرفته نوشته شده: (شبیه ابوالحسن از عمل فقیر دولت)

۳ــ سومین نفر، تصویر منوهر نقاش معروف هندی است که مردی چاق بوده و مشغول ترسیم موضوعی بروی کاغذ است که در روی آن نوشته شده : (منوهر از عمل دولت)

۴ــ دیگر تصویر در این مرقع، بشنداس نقاش است که نشسته و صفحه نقاشی را در مقابل خود قرار داده

دوست محمد : سرتیپ دوست محمد خان اعتصام الدوله ، برادر دوستعلی معیر بود و در نقاشی آبرنگ و رنگ روغنی مهارت داشت .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

و به مرغی که بروی شاخه درختی نشسته نظر دوخته و در روی کاغذ نوشته:
(شبیه بشنداس برادر زاده ننها مصور عمل دولت)

۵ـ پنجمین تصویر نقاش در این مجموعه که در مقابل آن تصویر حقیقی دولت نیز ارائه شده کوردهن نقاش است که به عقب برگشته و بپرسش دوستش پاسخ میگوید، روی کاغذیکه بدست دارد نوشته. (شبیه کوردهن عمل دولت) در مقابل این اثر که در طرف چپ تصویر نقش بسته،شکل حقیقی دولت نیز جلب نظر مینماید که مردی سیه چهره ایست که عمامه سفیدی بسر گذاشته و لباس سفید و بلندی بتن کرده و روی آن‌ها لباس تیره پوشیده است. او دوزانو نشسته و صفحه کاغذی بدست گرفته و در روی کاغذی که بدست چپ گرفته و نشان میدهد چنین نوشته:
(الله اکبر ـ بحکم شاه جهانگیر ـ نقش این تصویر ـ نمود بنده دولت ـ شبیه خود تحریر)
(قائله و راقمه فقیر الحقیر دولت)

۶ـ سه تصویر دیگری که نام اشخاص قید نشده ولی از بهترین کارهای نقاش میباشد.یکی از این تصاویر نقش جوانی است که سر بمتکا نهاده و دراز کشیده و کتابی بدست گرفته و مطالعه میکند. در روی کتاب نوشته شده: (عمل کمترین خانه زاد دولت)

تصویر دیگر، پیر مردی با ریش و سبیل سفید میباشد که عمامه حاشیه سفید بسر گذاشته و بروی زمین نشسته و بساط تحریر و چند جلد کتاب به پیش خود نهاده و در روی کاغذی که بدست دارد نوشته شده: ز دوری تو نه مردم چه لاف مهر زنم ـ که خاک بر سر من باد بر محبت من
(مشق کمترین بندهها دولت)

۷ـ اثر تاریخ دار این هنرمند، تصویر جوانی با عمامه تیره و لباس سفید است که کتابی بروی رحل گذاشته و بمطالعه مشغول میباشد. در روی کتاب نوشته:
(راقم فقیر الحقیر دولت محمد فی شهر ذی قعده ۱۰۱۸)

۸ـ از آثار دیگر هنرمند که در صفحه ۲۱۶ آلبوم حراجی گالری کل ناقی لندن چاپ شده،تصویر سید هدایت اله سید پیری است که عمامه سفید هندی بسر گذاشته و لباس بلند هندی پوشیده و دو دست خود را بکمر زده است. حواشی اثر، گلهای تزیینی گوناگون زیبائی است که در زمینه آن تصویر هفت نفر رجال و اعیان هندی ارائه شده که بزیبائی و شباهت تمام انجام یافته است.

۹ـ از جهانگیر پادشاه،تصویری در صفحه ۴۱ مرقع گلشن ارائه شده که شاه بحالت نشسته قرار گرفته و با تفنگ خود بشکار مشغول میباشد. روی قنداق تفنگ نوشته. (عمل بنده دولت)

۱۰ـ دیگر اثر هنرمند در مرقع گلشن، تصویر مولانا حاجی،اثر استاد بهزاد است که باستادی کپی کرده و رقم دارد. (راقم بنده حضرت شاه.دولت محمد)

از کارهای دیگر هنرمند،تصاویری در بابرنامه بسالیان ۱۵۹۷ میلادی و در نفحات الانس بتاریخ ۱۶۰۳ میلادی و در اکبر نامه بتاریخ ۱۶۰۴ میلادی و دیگر تصاویر مختلفی در خمسه نظامی است که از تشریح بیشتر آنها خودداری مینمائیم.

۱۱ـ دیگر تصویر زیبای وی، درویش و نوازندهایست که درویش دست بروی دست نهاده و مرد نوازندهای بحالت شادابی مشغول نواختن ساز میباشد. رقم دارد. (عمل فقیر دولت)

۱۲ـ در صفحه آخر کتاب خمسه نظامی که بخط عبدالرحیم هروی عنبرین قلم و بسال چهلم جلوس شاه جهانگیر کتابت شده،دولت مرد سیه چرده سفید پوشی است که بزانو روی دوشکی نشسته و مشغول نقاشی میباشد. و عبدالرحیم هروی در مقابل دولت نشسته و خط می‌نویسد، در کناره دیوار و زیر اثاثیه و در قاب دیوارها چنین نوشته: (تصویرشماره ۷ وشماره ۳۱ وشماره ۳۶ درسنین مختلف)
(الله اکبر بحکم شاه جهانگیر ـ نقش این تصویر ـ نمود بنده دولت ـ شبیه خود تحریر.بفر و جاه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

و . . . . . ــ الهی . . . . . موافق چهاردهم سنه . . . . .)
در زیر نوشته : (قابله و راقمه کمترین خانه زادان فقیرحقیر دولت)
در روی دفترچه نوشته : (شبیه عبدالرحیم عنبرین قلم از عمل بنده درگاه دولت)
تصویر رنگی این اثر بشماره ۱۹ در کتاب IMPERIAL MUGHUL PAINTING چاپ شده است .

۳۶۳ ــ دیوانه ــ نقاش تبریزی

بنوشته مرحوم تربیت :
((نقاش از شهر تبریز است .گویند در مجلس سلطان یعقوب آق قویونلو (۸۸۳ ــ ۸۹۶) راه ندیمی داشته و این مطلع مشهور از اوست :
غلط کرده طلب کردیم جاه و سر بلندی را ــ دریغا ما ندانستیم قدر دردمندی را))

ذ

۳۶۴ ــ ذکی نقاش

رسام و طراح و سازنده اسباب و ادوات طلا و نقره کوب قرن ۱۲ میلادی بوده است .
قلمدان نقره کوب و خط داری از این استاد بجا مانده که معرف مهارت و زبر دستی این استاد در این حرفه میباشد .
این قلمدان که بشکل مستطیل باریک و دراز و در طرح بسیار زیبائی ارائه شده ، حاوی نقوش پرمهارت اسلیمی و همچنین درج اشعاری بخط کوفی تزیینی است که در نوع خود بی‌همتا میباشد .
اشعار مندرجه کنار قلمدان چنین است :

بیا تا جهان را ببد نسپریم ــ بکوشش همه دست نیکی بریم
بماند همه نیک وبدپای دار ــ همان به که نیکی بود یادگار

درشتی ز کس نشنود نرم گوی ــ بجز نیکوئی در زمانه مجوی
جهان یادگاراست و ما رفتنی ــ ز مردم نماند بجز مردمی

در سینه بالای قلمدان و بخط کوفی زیبا نوشته شده . (صاحبه محمد بن زنگی)
و در طرف دیگر و در قرینه نام صاحب قلمدان درج گشته . (عمل ذکی نقاش)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از این قلمدان طرح سادهای برداشتهام که در تصویر شماره ۵۴ ارائه میگردد.

۳۶۵ ــ ذوالفقار

نقاش و آبرنگ ساز دوره ناصری بود.
از این هنرمند آثاری در یکی از مرقعات مضبوط در کتابخانه گلستان تهران بیادگار مانده که حاوی ۲۰ قطعه تصاویر گوناگونی است که از جانوران و گل و برگها تشکیل یافته و در یکی از آنها رقم زده.
(هو بجهت پیش کش حضور باهر النور بندگان حضرت اقدس ظل اللهی روحی و روح العالمین فداه بیست قطعه مشق نمود کمترین چاکر دولت ذوالفقار ۱۲۷۳)

۳۶۶ ــ ذهنی نقاش یزدی

در تحفه سامی راجع باین نقاش نوشته:
«از جمله لوندان و خوش طبعان یزد است و سر حلقه ارباب سوز و درد ذهنی صاف و سلیقه وافی داشت» همچنین در کتاب جامع مفیدی محمد مفید بافقی نیز یاد شده و راجع به ذهنی چنین نوشته است: «از جمله خوش طبعان یزد و سر حلقه ارباب سوز و درد»
از آثارش ندیدهام.

ر

۳۶۷ ــ رامداس

جزو نقاشان پر مهارت کتاب جامع التواریخ است که تصاویر مغولی آن بهمراه آثاری از مرقع گلشن در قطع بزرگتری بچاپ رسیده است.
یکی از آثار استادانه این نقاش که طرح آنرا لعل چهر هندی ریخته و تصویر و پیرایش آنرا رامداس اجرا کرده، محاصره شهری است که بوسیله سربازان چنگیزی انجام یافته و سپاهیان طرفین را در حمله و دفاع که البسه زرهی نیز بتن کردهاند به نیکوترین ترتیبی نمایش داده و رقم گذاشته.
(عمل رامداس ــ طرح لعل چهر)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دومین اثر رقم‌دار این هنرمند که بشماره ۳۲ و جزو نقاشی‌های بابر نامه معروف (۱) مضبوط در موزه بریتانیا قرار دارد، بار یافتن سفیر بنگال حضور بابر شاه است که در غرفه سلطنتی نشسته و اعیان و رجال در حضورش قرار گرفته‌اند. سفیر بنگال سر به تعظیم در مقابل بابر فرود آورده و سلاح داران و قوش بازان در اطراف آنها دیده میشوند.

منظره باغ و ساختمان دیدنی است و همراهان سفیر در بیرون قصر منتظر بازگشت ارباب خود میباشند. رقم دارد. (عمل رامداس)

دیگر اثر رقم‌دار و ارزنده این هنرمند که در گالری کل ناقی لندن دیدم تصویر لک‌لک یا مرغ ماهیخواری در اندازه بزرگتر بود که رقم رامداس داشت و از لحاظ رنگ آمیزی و هاشور و قدرت قلم کم نظیر بود.

۳۶۸ ــ رجبعلی

بزعم نگارنده و مقایسه آثار باقی مانده اصیل و رقم‌دار این سه هنرمند که بیک نام موصوف بوده‌اند سه نقاش هنرمند، بنام رجبعلی در عرصه تصویر سازی ایران هنرنمائی کرده‌اند که هم زمان نیز می‌زیسته‌اند. یکی از آنها رجبعلی نقاش پر مهارتی بود که در کارهای رنگ و رغنی دست داشت و عمده آثارش تصاویر صوفیان و درویشان و مشاهیر عظام این گروه بوده که به شباهت تمام نقاشی کرده و امضای خود را با سجع ﴿حسن کلک رجب علی ز علی است ۱۲۵۶﴾ زیر آثار خود نهاده است دومین استاد ــ رجبعلی قلمدان ساز است که نقاش آبرنگ ساز و قلمدان ساز بوده و در رشته آثار روغنی (لاکی) دست پر هنری داشته و سجعش چنین بوده است.

﴿در آن دمی که شود آفتاب حشر جلی ــ رجبعلی نشود ملتجی بغیر علی﴾

سومین استاد ــ رجبعلی آبرنگ ساز است که بیش از یک اثر رقم‌دار، تصویر دیگری از وی ندیده‌ام. حال می‌پردازیم به ارائه آثار رجبعلی رنگ و روغن کار که خود درویش مسلک و پای‌بند طریقت صفا بوده و موضوعات نقاشی را از بین شمایل و قیافه اخوان صفا انتخاب کرده و در اندازه درشت‌تر تصویر می‌نموده است. از آثار رقم‌دار وی دیده‌ام.

۱ــ نقاشی رنگ و روغنی بزرگ ابوالقاسم میر فندرسکی که رقم آن بخط نستعلیق زیبا چنین بود.

﴿حسن کلک رجبعلی ز علی است ۱۲۵۶﴾

۲ــ تصویر نورعلیشاه بود که زیبائی زنانه داشته و سیبی بدست گرفته و در روی زمین نشسته بود. پشت سر تصویر منظره ساختمانی دیده میشد. تصویر خانه و حیاط که بوسیله معجر چوبی از هم جدا گشته جالب بود. کشکول زرد رنگی بسان کدو تنبل در کنار درویش دیده میشد و رقم داشت.

﴿حسن کلک رجبعلی ز علی است﴾

۳ــ اثر شبیه سازی دیگر هنرمند، تصویر بایزید بسطامی بود که رقم داشت.

﴿حسن کلک رجبعلی ز علی است ۱۲۵۶﴾

۴ــ اثر دیگر، تصویر میر محمد امام جمعه با رقم ﴿حسن کلک رجبعلی ز علیست ۱۲۵۶﴾

۵ــ تصویر دیگر، عطار. هفت شهر عشق را عطار گشت. با رقم.

﴿حسن کلک رجبعلی ز علیست ۱۲۵۶﴾

---

۱ ــ توزک بابری که در عصر اکبر شاه هندی بفارسی ترجمه و تصویر و تذهیب شده نسخه نفیسی است که حالیه ۵ نسخه از آن کتاب موجود میباشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶ـ اثر دیگر، فاطان العلما حاجی میرزا حسن. بدون رقم
۷ـ تصویر دیگر، حجه الاسلام حاجی سید محمد باقر. بدون رقم
۸ـ اثر دیگر، تصویر شیخ احمد بحرینی. با رقم. ((حسن کلک رجبعلی ز علیست ۱۲۵۶))
۹ـ دیگر تصویر، افضل العرفا شیخ صفی. با رقم. ((حسن کلک رجبعلی ز علیست ۱۲۵۶))
و دیگر آثار متفرقه که در مجموعه‌های خصوصی نگه‌داری میشود از قبیل: شاه نعمت اله ولی، مولای رومی، ابراهیم ادهم، و غیره که از ذکر بیشتر آنها خودداری مینمائیم.

۳۶۹ ـ رجبعلی

قلمدان ساز و آبرنگ کار ممتاز و پر اعتبار قاجاری بود و در هنر خود شیوهٔ دلفریبی داشت. این هنرمند خط شکسته را نیز نیکو مینوشت و در گل و مرغ و تصویر سازی قوی دست بود و سجع خود را چنین می‌نوشت: ((در آن دمی که شود آفتاب حشر جلی ـ رجبعلی نشود ملتجی بغیر علی))
از آثار او دیدمام:
۱ـ قلمدانی در کمال نفاست بود که در رویه آن تصاویری از مشاهیر و رجال درباری نقش شده بود که ستودن داشت. جوانب و دیوارههای قلمدان تماما" گل و مرغ دلربا و مرح انگیز بود و رقم داشت.
((در آن دمی که شود آفتاب حشر جلی ـ رجبعلی نشود ملتجی بغیر علی))
۲ـ دومین اثر رقم‌دار هنرمند، قاب آینه زیبائی در موزه ایران باستان‌بود که بحلاوت تمام نقاشی شده و رقم داشت. ((در آن دمی که شود آفتاب حشر جلی ـ رجبعلی نشود ملتجی بغیر علی))
۳ـ سومین اثر رقم‌دار این هنرمند خط کش ابری مایل به سبز در موزه هنهای تزیینی تهران بود. که در کمال استادی و زبردستی ابری سازی شده و رقم داشت.
((هو رجبعلی نشود ملتجی بغیر علی ۱۲۵۳))
مصرع دوم سجع نقاش، جهت بزرگداشت و احترام بمقام والای علی (ع) از پائین ببالا درج شده بود که کلمه علی در بالا جلوه والائی داشته باشد.

۳۷۰ ـ رجبعلی

بزعم نگارنده این سومین رجبعلی نقاش هنرمندی است که نام وی نیز در شهود قباله ازدواج صفیه سلطان خانم دختر آقا نجف جزو شهود در مجلس عقد قید گشته است.
از درج این نکته معلوم میگردد که این نقاش از شاگردان یا از همکاران نزدیک آقا نجف بوده که در مجلس عقد آن خانواده شرکت جسته است.
از این هنرمند تصویر یکی از علمای معمم را دیدم که به آبرنگ ترسیم شده و در حد خود استادانه بود بود و رقم داشت. ((رجبعلی ۱۲۸۹))

۳۷۱ ـ رجبعلی

میرزا رجبعلی حکاک، از سنگ‌تراشان و حکاکان نامی دوره ناصری بود و در جمع و خرجی که از زمان ناصرالدین شاه قاجار بیادگار مانده، نام این هنرمند نیز جزو مشغولین سرکاری درباری ثبت شده و برقراری مناسبی نیز جهت این حکاک تعین گشته بود.

۳۷۲ ـ رجبعلی

مذهیب کار شیرازی بود و در شعر تسلی تخلص مینمود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بنوشته رضا قلیخان در مجمع الفصحا :

«اسمش آقا رجبعلی و شغلش مذهبی در تذهیب اوراق و تهذیب اخلاق مقبول و مطبوع اهالی افاق بود . این شعر از اوست .

تسلی کر دمی خواهی بکام خویش دوران را ــ ترا افلاک دیگر باید و سیاره دیگر

بنوشته فرصت در (آثار عجم) معلوم میگردد ، ما در فرصت شیرازی دختر همین رجبعلی مذهب بوده و با این عبارات در آن کتاب یاد کرده است .

«والده ماجده مصنف صبیه رجبعلی خان مذهب متخلص به تسلی را بزوجیت گرفته شیراز را مسکن مالوف می‌نماید»

۳۷۳ ــ رحمان‌قلی

یکی از نگار گران شیرین قلم و پر استعداد کتاب معروف انوار سهیلی مضبوط در موزه بریتانیا است که شرح کتاب را در احوال (آننت نقاش) مفصلا" یاد کرده‌ام .

از آثار معروف و دلپذیر این هنرمند که بشماره ۲۲ و با عبارات ذیل :

«و نظاره میکرد که ناگاه مورچه از سقف ایوان بر سینه . . . . . » ارائه شده تصویر پادشاهی است که در رختخواب خوابیده و مورچه‌ای در روی سینه‌اش بوضوح دیده میشود . میمونی که در اطاق پادشاه قرار دارد خنجری بدست گرفته و روی سینه پادشاه نشانه رفته و قصد هلاک وی را داشته که مورچه‌از سقف ایوان بر سینه پادشاه افتاده و او را بیدار کرده است .

در گوشه دیگر ، مردی که در گوشه اطاق کمین کرده دست میمون را گرفته و از این عمل باز میدارد . نقاشی در کمال مهارت و تردستی است . و رقم دارد . «رحمان قلی»

۳۷۴ ــ رحیم

باسجع انحصاری (یا رئوف و یا رحیم) معروف گشته و از قلمدان سازان پرهنر دوره فتحعلی‌شاهی میباشد . از آثار رقم‌دار این هنرمند قلمدان گل و بلبل شیوائی دیدم که باستادی و حلاوت خاصی تصویر شده و حواشی و کناره‌ها نیز تذهیب و حل کاری ماهرانه داشت و رقم نقاش چنین بود .

(یا رئوف و یا رحیم ۱۲۳۷)

۳۷۵ ــ رحیم

قلمدان ساز دوره ناصری بود و در آبرنگ نیز مهارت داشت .

این هنرمند گل و مرغ را بشیوه لطفعلی شیرازی و علی اشرف معروف خوش می‌کشید و به نیکوترین ترتیبی آرایش میداد .

از آثار او دیده‌ام .

۱ــ قلمدان استادانه و دلپذیر بود که زمینه زرد نخودی داشت و به گل و مرغ استادانه تصویر شده بود این قلمدان که واقعا" بسرمایه و چشم نواز بود حواشی برگها و گلها را به طلا اندود کرده ، بروی قلمدان رقم داشت . (یا رحیم)

۲ــ دیگر از آثار ارزنده آقا رحیم تصویر گل سرخی به آبرنگ بود که دلربائی خاصی داشت . در روی لاله‌های گل سرخ سه پروانه رنگین که در حال پرواز بودند دیده میشدند که به پرداز استادانه و حلاوت تمام ترسیم شده و رقم داشت . (یا رحیم ۱۲۹۵)

۳ــ دیگر اثر این هنرمند قلمدان گل و مرغ استادانه بود که زمینه سیر داشت و در شیوه آقا لطفعلی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

عمل آمده و رقم داشت. (کمترین رحیم)

۴ــ شاهکار پر پیرایه این نقاش گل و برگ سیاه قلمی بود که در حاشیه فرمانی از ناصرالدین شاه جلب نظر می‌نمود که رقم داشت. (یا رحیم)

۳۷۶ ــ رحیم دکنی-اول

با مشاهده دو نقاش هم نام بنام رحیم دکنی که فعالیت یکی از آنها در سالیان ۱۱۱۸ و دیگری حدود سالیان ۱۲۲۵ هـ.ق. مسجل میباشد، معلوم میگردد افراد مزبور نقاشان هم اسمی بوده‌اند که هر یک در زمان خود خوش درخشیده و آثاری نیز از خود بیادگار نهاده‌اند.

ما در اینجا نقاش قدیمی را که از حیث قدرت قلم نیز برتری چشم‌گیری داشته بنام رحیم دکنی اول و دومی را که رشته فعالیتش در زمان سلطنت فتحعلی شاه قاجار بوده بنام رحیمی دکنی ثانی یاد کرده‌ایم.

حال به احوال رحیم دکنی (اول) پرداخته و آثار بجا مانده وی را بررسی مینمائیم.

بطوریکه در ذیل ارقام بجا مانده هنرمند یاد شده اهل دکن بوده و در سالیان اوایل قرن ۱۲ هـ.ق. و اواخر قرن ۱۷ میلادی فعالیت هنری داشته است. از طرفی با مطالعه آثار بجا مانده وی معلوم میگردد این هنرمند در مجلس آرائی و چهره پردازی و ارائه قامت رعنا و البسه رنگین هم شهریان و تشعیر و حل کاری و ارائه گل و مرغ و اجرای رموز و دقایق تصویر بتمام معنی صاحب قدرت بوده است.

متاسفانه بیش از این اطلاعات مختصر که از آثار بجا مانده وی معلوم گشته آگاهی زیادی به احوال وی نداشته و در اسناد و کتابهای مربوطه آن زمان نیز کوچکترین نامی از این هنرمند یادنگشته است.

از آثار پر مایه و دلفریب این هنرمند که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن مضبوط است، جعبه جواهرات لاکی (روغنی) است که در صحنه یکی از اطراف آن، تصویر نوازندگان فتان و دلبران هندی به حسن سلیقه تمام ترسیم شده و رقاصه زیبا و دلفریبی در وسط باغ هنرنمائی میکند. این اثر پرهنر از آثار پر آذین رحیم بوده و از هر نظر شایسته تحسین میباشد.

۲ــ دیگر از آثار شیوای هنرمند، تصویر شاهزاده جوان هندی است که روی صندلی نشسته و خدمه مخصوص وی در کنار دیده میشود. در روبروی وی، دختر زیبا و پر آذینی که لباس فرنگی پوشیده و کلاه اروپائی بسر گذاشته و با غمزه تمام در مقابل شاهزاده ایستاده، جلب نظر میکند.

این اثر برازنده که در چستر بیتی دابلین قرار دارد، یکی از بهترین آثار رحیم دکنی است که بخط شکسته قلم‌موئی رقم دارد. (رقم بنده رحیم دکنی)

۳ــ دیگر از آثار این هنرمند، قلمدان‌هائی بود که در حراج سال ۱۹۸۱ پاریس بفروش رسید. یکی از این قلمدان‌ها که شکل بیضی کشیده داشت و جعبه‌ای بود، زمینه سبز سیر داشت، در داخل سه مدالیون رویه قلمدان تصویر شاداب و دلفریب زنان طناز هندی بود که در زمینه سرسبز و برگهای خوشه انگوری جلوه دل‌انگیزی داشتند، در زیر قلمدان که برنگ قرمز حنائی بود برگهای خوشه‌انگوری طلائی باستادی نقش بسته و به خط قلم‌موئی رقم داشت. (رقم بنده رحیم دکنی)

قلمدان دیگری که آن نیز بشکل بیضی کشیده داشت. گل و مرغی پر حلاوت بود و در دیواره‌های آن گلهای دسته‌ای زیبا جلب نظر مینمود. در داخل قلمدان و زیر درب بالائی آن که زمینه زرد رنگ داشته و گل و مرغ قرمز خوشرنگ بروی آن نقش بسته بود، بخط شکسته استادانه رقم داشت و تاریخش چنین بود. (فی شهور سنه ۱۱۱۸)

۴ــ دیگر از آثار چشم نواز هنرمند، قلمدان بسیار ارزنده‌ای بود که در زمینه سیر آن، برگهای

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تشعیری و حل کاری طلائی استادانه‌ای نقش گشته و در سه مدالیون مختلف،مجلس زیب افزای زیبا رویان زن و مرد هندی بود که با البسه و آرایش تمام عیار هندی جلب توجه مینمودند. حواشی و دیوارههای قلمدان نیز گلهای پر آذین بود. و در زمینه لاکی و برگهای خوشه انگوری و حل کاری رقم داشت. (رحیم دکنی) مجموعه مهندس ناصر خلیلی

۳۷۷ ــ رحیم دکنی-ثانی

نقاش اوایل سلطنت فتحعلیشاهی است که برادری بنام نقاش حسن دکنی داشت. دو آبرنگ مختلف از آثار این دو برادر دیدم که هر کدام تصویر خود را نقاشی کرده و رقم نهاده بودند.در یکی از تصاویر که صورت رحیم دکنی بود، نقاش مزبور کلاه عمامهای بزرگی بسر نهاده بود که حواشی آن ترمه فتحعلیشاهی بود. استاد رحیم که مردی ۴۰ تا ۴۵ ساله بود ریش داشت و مردمیان سالی بنظر میرسید.او لباس بلندی پوشیده و روی زمین نشسته و بنقاشی اشتغال داشت و رقم نقاش چنین بود.

(۱۵ ربیع الثانی ۱۲۲۶ ــ شبیه خود را از دست خود کشیده غلام رحیم دکنی)

دومین اثر هنرمند که قلمدانی در کمال نفاست بود، تصاویر افرادی را در سه مدالیون مختلف نقاشی کرده و در بالا و پائین آنها مناظر دل انگیز و مجلس‌آرائی ارائه داده بود. حواشی قلمدان گل و مرغ ریز داشت و رقم نقاش چنین بود. (رحیم دکنی ۱۲۲۵)

۳۷۸ ــ رحیم عباسی

آبرنگ ساز دوره زندیه و اوایل قاجار بود و در گرفت و گیر حیوانات و نقش جانوران سررشته داشت. از آثار رقم‌دار این هنرمند و در حراج کریستی سال ۱۹۷۶ اثری دیدم که در حد خود پر مهارت بود. در این آبرنگ، شتری در حال استیصال دیده میشد که بچنگ اژدهای قوی هیکلی دچار گشته و در حال جان کندن بود. اژدها با کمال قدرت دهن خود را باز کرده و کله حیوان را بدهان گرفته و خورد میکرد. حواشی اثر، تذهیب دلفریب داشت و رقم نقاش چنین بود.

(رحیم عباسی رقم شد)

۳۷۹ ــ رحیم کاشانی

اهل کاشان و نقاش رنگ و روغن کار و آبرنگ ساز اوایل قرن ۱۴ هـ.ق. بود.

این هنرمند تصاویر خود را در سبک مخصوصی پرداز میزد و در شبیه سازی دست پرمایه داشت. از آثار رقم‌دار این نقاش،تصور رنگ و روغنی ناصرالدین شاه را دیدم که سوار بر اسب شده و تا حدودی استادانه بود و رقم داشت. (رقم خلق الله رحیم کاشانی)

دیگر اثر نامبرده،شمایل حضرت محمد (ص) و عموی آن حضرت و شیخ عبداله انصاری بود که به سبک مخصوصی چهره سازی شده و رقم داشت.

(فرمایش قبله گاهی عبدالرحیم عطار. عمل کمترین رحیم کاشانی ۱۲۱۰)

۳۸۰ ــ رسام ارژنگی (عباس‌تبریزی)

نقاش شیرین قلم معاصر بود و در آبرنگ و رنگ روغن دست داشت.

از آثار استادانه این هنرمند تابلوی باشکوه و پر قدرت نادر شاه افشار است که در کمال فخامت تصویر شده و یکی از بهترین آثار وی بشمار می‌آید. مرحوم ارژنگی در آب رنگ و گل و مرغ و مجالس

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بزمی و رزمی پر ابتکار و پر کار بود و اغلب در شیوه قاجاری تصویر می‌آفرید.
از بهترین آثار آبرنگی این استاد که اصل آن در مجموعه نگارنده است، تصویر دختر دلربای ایرانی است که با حلاوت تمام بین گلهای سرخ جای گرفته و بهترین نمونه ذوق و قدرت ابتکار نقاش میباشد. تصویر شماره (۴۷)
استاد ارژنگی در ادبیات نیز دست داشت و شعر را بامزه می‌سرود. احوال بیشتر این هنرمند را در کتاب جداگانه‌ای که مختص هنرمندان معاصر خواهد بود به تفصیل بیان خواهیم داشت.

۳۸۱ ــ رستم علی

درویش مسلک بود و در هنر ناخنی دست پر قدرت داشت.
از این هنرمند اثری دارم که در اوایل قرن ۱۴ هـ.ق. انجام یافته و در نوع خود بسیار پرمهارت است. اثر مزبور دسته گل زیبائی است که در میانه آن مرغ درشت هیکلی که بالهای گسترده دارد جلب نظر میکند. حواشی نیز نقشهای ناخنی دارد. رقم دارد. و در چهار گوشه تصویر صورت خورشید خانم دیده میشود. (یا صاحب کرم رستم علی)

۳۸۲ ــ رسول‌خان

فرزند عزیز خان و نقاش مکتب گلکنده قرن ۱۷ میلادی هند بود
زیباترین اثر رقم‌دار این هنرمند که در اواخر قرن ۱۷ میلادی انجام یافته، تصویر شاهزاده بلند بالا و خوش قامت ریش‌داری است که بر اسب سوار شده و در صحرا پیش میرود. نقاشی و رنگ آمیزی آن درخور تمجید بوده و بخط رقاع ساده رقم دارد.
(العبد الضعیف رسول خان عزیز خان)

۳۸۳ ــ رشید زرگر

بنوشته نصر آبادی:
«زرگر از تبارزه عباس آباد اصفهان است، در فن زرگری و مینا کاری مثل نداشت پس از مدتی نهبد رفته و باعتبار صفت خود در خدمت پادشاه عصر کمال اعتبار داشت»
وفات وی قبل از اتمام کتاب (تذکره نصر آبادی ۱۰۸۱) اتفاق افتاده است.

۳۸۴ ــ رضا عباسی ــ رضا اشعر ــ رضا مصور ــ رضا

از شرح حال رضا عباسی و استادان دیگر نقاشی در تواریخ و تذکره‌ها، شرح مبسوط و مستدلی که روشنگر زندگی و حالات آنها باشد، اسناد معتبری را سراغ نداریم و اگر شرح کال مختصری از شعرا و ارباب قلم که ندرتا" بعنوان تفنن دست بقلم برده و نگارگری کرده‌اند، در این نوشته‌ها ببینیم بقدری اندک و بی مایه است که در مقابل عظمت هنری آنان بسان قطره‌ای در دریا میباشد.
رضا عباسی نقاش معجره‌گر و چهره ساز افسون کار نیز از این نوادر دوران است که ما باحوال او چنانچه باید و شاید آگاهی نداریم و حتی اسکندر بیک ترکمان که همعصر و همزمان نزدیک او بوده است گویا بعناد و سهل انگاری نامی از این هنرمند در تاریخ خود نبرده است.
اما با دریافت اطلاعات متفرقه و اندکی که در زیر نویسهای رقم‌دار آثار این هنرمند دیده میشود، مختصری از احوال رضا عباسی را برای ما آشکار میسازد که خود غنیمتی گرانبها میباشد. نزدیکترین

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

منبع نزدیک به عهد رضا عباسی،کتابی بنام لب خلاصه العلوم است که در زمان زندیه و توسط میرزا محمد کرمانی نگارش یافته و بصراحت از نقاشی بنام رضا عباسی یاد کرده است .

خوشبختانه آثار فراوان و اصیل رضا عباسی ، در موزه‌ها و مجموعه‌های خصوصی در دسترس بوده و از جمع نکات بجا مانده،از جمله در اثر نیمه کاره‌ای که بدست معین مصور شاگرد با استعدادش باتمام رسیده،مدارک مبهمی را برای ما آشکار می‌سازد .

با همه این احوال،بعضی از محققان داخلی و خارجی آقا رضا فرزند علی اصغر کاشانی را که شرح حال آن در این کتاب یاد خواهد شد،یکی دانسته و بروایت از مقاله خانم زهرا داعی‌زاده در روزگار نو جلد ۴ شماره ۵،علیرضا عباسی خوشنویس دوره صفوی را با رضا کاشانی مقایسه کرده و در شرح حال رضا عباسی ماوقع لوندی و ارتباط با نامردان رضا کاشانی را که به هند رفته است،بحساب رضا عباسی گذاشته و راجع به سن پهلوانی او نیز داستانها سر داده‌اند .

و حتی پروفسور میتوخ در کتابی که بسال ۱۹۱۴ در شهر مونیخ بچاپ رسانده ، و تصاویری نیز در این باب ارائه داده ، (۱) رضا عباسی نقاش را با علیرضای عباسی خوشنویس یکی دانسته و یکی از آثار رقم دار خطاط را نیز ارائه داده که چنین رقم دارد .

(هوالفرد . کتبه العبد الذنب الاحقر الافقر علیرضا عباسی غفراله ذنوبه فی سنه ۱۰۱۰)

و ما ناگزیریم برای درک و تفهیم بیشتر علاقمندان ، شرح حال جداگانه سه هنرمند معروف آن دوره یعنی علیرضا عباسی و آقا رضا کاشانی و رضا عباسی نقاش مورد بحث را که هر یک بنفسه در هنر خود مقام والائی داشته و اغلب احوالات آنها با یکدیگر مخلوط شده و شبهه ایجاد کرده،باختصار بررسی مینمائیم .

۱ــ علیرضای عباسی خوشنویس دربار شاه عباس بزرگ که در خط ثلث و نسخ ورقاع ونستعلیق مهارت زایدالوصفی داشت و هفت قلم را استادانه می‌نوشت و کوچکترین مطلبی از صنعت تصویر نمیدانست . او معاصر و معارض میرعماد معروف بود و تا سالیان ۱۰۳۸ هـ.ق . در قید حیات بوده است .

۲ــ آقا رضای کاشانی فرزند علی اصغر کاشانی نقاش بوده و شرح حال او را قاضی احمد منشی در گلستان هنر به تفصیل یاد کرده و نوشته که در اول مورد التفات شاه زمانه بوده و بعدها بعلت اختلاط با جماعت لوندان اوقاتش ضایع شده و به هندوستان رفته است . او فرزندی بنام ابوالحسن نادر الزمان داشته که از نقاشان پر مهارت و طراز اول دربار جهانگیر شاهی هند بوده است .

۳ــ دیگر رضا عباسی نقاش مورد بحث است که نه خطاط بوده و نه به هندوستان رفته و با جماعت لوندان و کشتی‌گیران نیز روابطی نداشته است .

حال که نقاش مورد نظر را از دو همنام هنرمندش متمایز کردیم ، باید دنبال مفتاح دیگری باشیم که سن تقریبی و تاریخ تولد و مرگ وی را تا حدودی تعیین نماید . در تصویری که از قیافه حقیقی رضا عباسی بجا مانده و بزعم نگارنده مثل سایر مشاهیر نقاشان قدیمی گویا از روی آینه ترسیم کرده و بوسیله معین مصور اصلاح و اتمام یافته است ، در حاشیه آن بوسیله معین مصور چنین قید شده است .

(شبیه غفران و رضوان آرامگاهی مرحومی مغفوری استادم رضا عباسی مشهور به رضا عباسی اشعر

---

۱ ــ این کتاب قدیمیترین کتاب چاپی است که در مورد رضا عباسی منتشر گشته و گو اینکه در بعضی موارد اشتباهاتی دارد ولی چون حاوی مطالب ارزنده میباشد در نوع خود جالب و ستودنی است . تصاویر این کتاب را اولین بار آقای مظفر بختیار در مجله معارف اسلامی و در تاریخ فروردین ماه ۱۳۵۰ و شماره ۱۲ نشر کرده و بحث نموده است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بتاریخ شهر شوال باقبال سنه ۱۰۴۴ آبرنگ گردیده‌بود که در شهر ذوقعده الحرام شهر مذکور از دار فنا بعالم بقا رحلت نمود و این شبیه بعد از چهل سال در چهاردهم شهر رمضان المبارک سنه ۱۰۸۴ حسب الفرموده فرزندی محمد نصیرا باتمام رسانید معین مصور غفر غنه ذنوبه).

در نقاشی دیگری که عین نقاشی بالا و بهمان سیاق و ترکیب و بدست معین مصور و بسال ۱۰۸۷ یعنی ۳ سال بعد از تعمیر تصویر استاد خود بسال ۱۰۸۴، همه مراتب رقم بالا را نوشته و در آخر نوشته: (پنجم صفر سنه ۱۰۸۷ بیادگار و بجهت مرقع باتمام رسید مبارک باد مشقه معین مصور غفر عنه ذنوبه) که منظور، در این نوشته، فقط اثر سال ۱۰۸۴ معتبر میباشد. از این مدرک مستند معلوم میگردد که فوت رضا عباسی در شهرذی قعدة الحرام سال ۱۰۴۴ هـ.ق. اتفاق افتاده و بعالم بقا شتافته است. از طرفی اگر با دقت بیشتری بصورت و قیافه او کنجکاو باشیم،مردی ۶۰ تا ۶۵ ساله‌ای را می‌بینیم که عینک ذره‌بینی بچشم گذاشته و مشغول نقاشی است. در اینصورت اگر تاریخ تولد او را بحدس ۹۷۹ تا ۹۸۰ بدانیم،معلوم میدارد که این هنرمند بسن ۶۵ سالگی و در سال ۱۰۴۴ وفات یافته است. حال که تاریخ تولد حدسی او معین گردید،بذکر قدیمی‌ترین اثر نقاش که دارای امضای اصیل و تاریخ‌دار می‌باشد می‌پردازیم. کهن‌ترین اثر رقم‌دار رضا که از آثار معتبر و با ارزش او بشمار می‌رود، تصویر میرزا خواجگی است که در مشهد و در خدمت یاران نقاشی کرده است. از این تصویر دو اثر یکسان بجا مانده که یکی اصیل و دیگری جعلی و از روی اصل ساخته شده است، خوشبختانه تصویر هر دو اثر اصل و بدل در صفحه ۵۶ و ۵۷ مجله هنر و مردم بشماره ۱۲۳ را رابرت انگ ارائه و چاپ شده است، ما تصویر شماره ۱ صفحه ۵۶ را جعل و بدل دانسته و صحبت ما روی تصویر شماره صفحه ۵۷ می‌باشد که چنین رقم دارد.

(در مشهد مقدس آخر روز جمعه دهم محرم الحرام در دولت خانه و در خدمت یاران ساخته شد راقمه رضا سنه ۱۰۰۷ خصوصا" صاحبی میرزا خواجگی سلمه الله)

باندازه ۶/۹ × ۱۱/۴ سانتی‌متر.این تصویر مرد معمم و چاقی را نشان میدهد که کلاه از سر برداشته و سر خود را میخاراند. در این اثر زیبا،امضا و اصل تصویر اصالت داشته و از بهترین کارهای اوایل رضا عباسی میباشد. (۲)

در میان تصاویر اصیل و بجا مانده رضا عباسی و در سالیان ۱۰۰۷ تا ۱۰۲۰ که اولین سال دریافت لقب عباسی میباشد، متاسفانه آثار رقم‌دار و صحیح او بسیار اندک است و چه‌بسا کار او با تصاویر رضا کاشانی که احوالش در جای خود خواهد آمد،مخلوط گشته و شناسائی و تفکیک آنها را از همدیگر مشکل‌تر کرده است.

پر واضح است بغیر از شناسائی و پختگی اثر هر نقاش، شناسائی امضای او در مرحله بعدی قرار گرفته و متاسفانه تاکنون در مورد امضاها و شناخت اسکلت و ترکیب امضای رضا عباسی که دارای نکات مشخصه و ممایز نیز می‌باشد،بررسی و تحقیق نشده است و نگارنده نخستین بار در مجله هنر و مردم شماره ۱۸۰ بشرح علائم و شناسائی آن اقدام نموده که در اینجا نیز مختصرا" یادآوری مینمائیم. (۳) با مطالعه آثار باقی مانده نقاش،بوضوح در می‌یابیم که رضا عباسی،اغلب امضای خود را با قلم‌موی نقاشی پس از اتمام تصویر امضاء کرده و نقاشی را باتمام میرسانید. او قبل از دریافت لقب عباسی خود را بنام (مشقه رضا ــ یا رضا مصور و یا رضا و یا کمینه رضا) خوانده و بعد از ملقب شدن به لقب

---

۲ و ۳ ــ نگاه کنید به مقاله نگارنده در مجله هنر و مردم شماره ۱۸۰ صفحات ۶۶ الی ۷۵ و مجله نقش و نگار شماره ۳ سال ۱۳۲۶ صفحه ۱۸.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

عباسی‌کهاز سال ۱۰۲۰ هجری شروع شده است ، با رقم رضا عباسی یا کمینه رضا عباسی مرقوم داشته و بنام خود ثبت کرده است و جعل واقتباس‌این گونه امضاها فوق‌العاده مشکل بوده و تشخیص صحت و سقم امضاها برای اهل بصیرت بسیار ساده میباشد .

دوم ــ امضاهائیکه با قلم نی و بطریق خط نستعلیق و یا شکسته غبار نوشته شده و پر واضح است که این آثار بنام پادشاه یا وزیر و یا رجال صاحب نامی تصویر شده و نهایت دقت را در مورد امضاها بکار برده است . رویهمرفته میشود گفت که رضا عباسی بغیر از چند اثر شناخته شده،بسیاری از رقم‌های خود را بخط شکسته مخصوص خود که علائم زیر را دربر میگیرد ثبت کرده است .

او حرف (ی) را همیشه کشیده نوشته و حروف (س ــ ش) دراغلب رقم‌ها بی دندانه است . کلمه (کمینه) را کشیده نوشته و حرف (ه) مثل کلمه غره یا ذی القعده بحرف ما قبل چسبیده و تشدید (ب) روی عباسی مطلقا در امضاهای اصیل دیده نمی‌شود .

زیر حرف (س) در تمام نوشته‌های خود سه نقطه گذاشته و این مورد بیش از پنجاه نمونه بارز دارد . بعلاوه رمز انحصاری قابل توجهی که در بیش از صدی نود آثار اصیل او دیده میشود،همانا درج کلمه "هو" در بالا و عدد ۵ در پائین است که بعقیده نگارنده درج کلمه "هو" در بالا یادآور نام نامی با عظمت باری تعالی بوده و عدد ۵ بتقارن "هو" در پائین مرقوم شده است و مقصود نقاش از درج شماره ۵ همانا کتابت پنجمین حرف از حروف ابجدی که بشماره ۵ تعین شده و یا ارائه کلمه (یا قدوس) پنجمین نام از ۳۱ اسماء مبارکه الهی میباشد که بنحو استادانه‌ای در آثار خود بکار برده است .

حال که به چگونگی امضاها و تنوع او واقف شدیم ، بهتر است در مورد سبک و شیوه نقاشی او که در حقیقت ابداع کننده مکتب جدیدی در زمان خود می‌باشد بپردازیم .

با درج مطالبی در ذیل یکی از آثارخود که نوشته (این صورت کاراستاد محمدی هرانی به مهر اشرف مشرف و مزین گردید) ممکن است یکی از شاگردان استاد محمدی و یا اینکه مقلد آثار او بوده است . ولی با بررسی و تعمق زیاد در آثار او بخوبی در می‌یابیم که رضا عباسی با ترسیم خطوط دورانی و موزون ناپایدارخود که به‌استادی تمام برروی کاغذها نقش میبست،تصاویر خیالی و ابداعی بی‌همتائی را که با قدرت تکنیکی پر مهارتی همراه بوده ارائه داده است و اگر مختصر لرزش و پیچش ناشیانه قلم ایجاد می‌گردید ، تنوع آرایش نقاشی بهم خورده و یکدستی و یکسانی اثر از بین می‌رفت . همین درک هنر مواج و بدیع نقاش‌است که برتری‌هنراورا برسایرین‌آشکارساخته‌واصل راازبدل روشن میسازد .

تصاویر ابداعی و شاهکار او که بزعم نگارنده از صورت پریرویان خوش تراش و ساقیان دربار اقتباس شده بسیار جالب است . او قیافه و جمال آن ماهرویان را در نهایت اصالت و دلربائی و با چشمان بادامی و ابروان کمانی تصویر نموده و دهنی چون غنچه و نو شکفته آنان را با چشمانی پرتمنا به سرمستی و لوندی عرضه کرده است . با دقت نظر به زیبائی رویه لباس و نقش و نگاریکه از جمع سنبل و پیچک‌های هرز بوجود آورده به استادی رضا عباسی ایمان می‌آوریم و بزبان حال و در عمق ضمیر زمزمه میکنیم که بهتر از این غیر ممکن است .

رضا در جمع اندام‌ها ، اندک چاقی چشم‌گیر و شکم مختصر برآمده که زیبائی خاصی بنقاشی میدهد ، حالت لوندی و دلربائی زن را با خطوط ساده و استادانه خود طوری برملا ساخته که از عهده نگار گران دیگر میسر نمی‌باشد .

رضا عباسی در رشته‌های دیگر هنری نیز دست شیرین داشت و در گرفت و گیر و جانور سازی و آرایش مجالس رنگی به روی پارچه‌ها و کاشی‌ها استاد نادره کار بود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

یادگارهای شگفت انگیز و دلپذیر او در قطعات و مرقعات و کتابها و جلدها و جنگ‌ها که بطرق گوناگون و متنوع آرایش نقاشی کرده است ، آثار قلم سحر آفرینش را جاودانی می‌سازد .

نقاشی‌های بزرگ و دیواری او که بعناد و دشمنی خاندان قاجار با هنر دوران با عظمت صفوی زیر خروارها گچ مدفون شده بود که حالیه بیرون آمده و مایه اعجاب و شگفتی ناظران میباشد .

بطور خلاصه تعریف و ارائه تمام آثار ارزنده رضا عباسی در این مختصر امکان نداشته و بهتر است که آثار این هنرمند را در مجموعه‌ها و موزه‌ها بازدید کرده و به‌مهارت و نازک قلمی وی بیشتر آشنا گردیم .

(اولاد و فرزندان رضا عباسی)

بزعم عده‌ای از هنر شناسان داخلی و خارجی ، محمد شفیع عباسی را که از هنرمندان مشهور شاه عباس دوم بوده و از همین پادشاه لقب عباسی گرفته و بسال ۱۰۸۵ در آگره فوت کرده است . فرزند رضا عباسی دانسته و بروایت و ارائه سندی موجود در کتابخانه ملی پاریس که در حاشیه یکی از آثار رضا عباسی قید شده : (به نتیجه محمد شفیع اهدا شد) اتکا نموده و بجهاتی بدون ماخذ و مدرک مستند او را فرزند رضا عباسی خوانده‌اند . بعقیده نگارنده محمد شفیع فرزند رضا نبوده و چه بسا ممکن است از شاگردان علاقمند آخر عمر رضا باشد . زیرا نام بردن ساده و کم عیار استادی بزرگوار ، چون رضا عباسی و احیانا " نام پدر مشهور هنرمند خود،که در آن زمان‌ها صاحب القاب والا و ممتازی بوده و بتقرب شاه صفوی نیز مفتخر بوده است،با لفظ معمولی و بی پیرایه زمان (آقا رضا رحمه‌الله) نمی‌شود یاد کرد . زیرا استاد معین‌مصور که استادی هم طراز رضا عباسی بوده ، در حاشیه کار تکمیلی خود که بعد از چهل سال انجام شده او را بهتر از فرزند واهی خود یعنی محمد شفیع ستوده و چنین نوشته است . (شبیه مرحمت و مغفرت پناهی مرحومی جنت مکانی استادم رضا عباسی علیه الرحمه) پس بدین قرائن میشود قبول داشت که محمد شفیع فرزند رضا عباسی نبوده و درج این کلمات در ذیل یکی از آثار خود (به نتیجه محمد شفیع اهدا شد) شاید موهبت استادی رضا بوده که به تبعیت از روش استادان قدیمی که شاگردان را فرزند خود می‌دانستند،او را نتیجه کار خود معرفی کرده است.

اما با دقت و بررسی آثار باقی مانده رضا عباسی و قرائت مطالب حواشی تصاویر اصیل او،بحدس بدون ارائه سند معتبر،میشود محمد باقر را فرزند یگانه و منحصر بفرد رضا عباسی دانست .

زیرا در اغلب این آثار تلویحا " او را فرزند عزیز خود خوانده و در مواردی بقای عمر او را آرزو کرده است . ولی چون بصراحت در این مورد اشاره نکرده،قرابت پدر و فرزندی آنان را بقید احتیاط می‌پذیریم . این آثار عبارتند از :

۱ــ رقم اصیل در ذیل اثری منتشر شده بشماره ۶۴ کتاب هنر ایران چاپ مسکو به سال ۱۹۶۸ باین مضمون . (هر بجهت اعزی محمد باقر طول الله عمره ابدا " ساخته شد رقم کمینه عباسی ۵)

۲ــ رقم اصیل در تصویری چاپ شده و در صفحه ۹۱۷ کتاب پروفسور پوپ بمضمون .

(هو ــ فرزندی محمد باقر آنچه سفارش کردم مبادا از خاطر محو شود که عذر مستمع نیست انشاء الله تعالی . رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

در این اثر ، تصویر پیر مردی است که سوار بر اسب شده و نیزه و کمان در حمایل دارد.اسب او وارد چشمه شده و مشغول آب خوردن است . یک جوان دیگر که تفنگی بهمراه دارد نشسته و مشغول آب خوردن است و با پیرمرد صحبت میکند . در بالای کوهها یک جوان دیگری که او نیز تفنگ بدست دارد دیده میشود . در دورنمای بالای کوه درختان کوهی و چندین مرغ تصویر شده و معلوم میگردد این افراد شکارچیانی هستند که جهت شکار بصحرا آمده‌اند .

۳ــ رقم اصیل دیگری که بشماره ۱۱۵ در کتاب آلبوم لنین گراد تالیف S.MASLENITSYNA چاپ شده و رقم آن چنین است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(جهت فرزندی اعزی محمد باقر طول الله تعالی اتمام رسید-چهارم رجب سنه ۱۰۲۳ این مشق شد)
(رقم کمینـــه رضا عباسی عفی عنه) تصویر شماره

در مورد استادان و شاگردان رضا عباسی اطلاع مستند زیادی نداریم،ولی آنچه مسلم است،از آثار نوابغ و تصویر سازان مشهور ایرانی استفادهها برده و در بعضی موارد از روی آثار آنها چهره پردازی مجدد کرده است . در بین آثار بجا ماندهاش که در این مقال نیز ذکری از آنها خواهد رفت ، چند نمونه از بهزاد سلطانی و یک نمونه از استاد محمدی هراتی دیده میشود که بنوشته نقاش از روی آنها چهره گشائی مجدد کرده و به تردستی و مهارت نیز از عهده بر آمده است . از طرفی با مطالعه بیشتر آثار این هنرمند و حلاوت و شکوفائی تصاویر او چنین بر میآید که یا از شاگردی استاد محمد هراتی برخوردار بوده و یا اینکه از باز سازی و چهرهگشائی مجدد آن ، رموز و دقایق بی بدل تصویر را یاد گرفته و گوی سبقت را از دیگران ربوده است .

از شاگردان معروف و مشهور رضا عباسی که در حد خود از استادان طراز اول و نادره کار زمان خود بودهاند یکی استاد، معین مصور است که در تصویر سازی و نزاکت قلم شهره آفاق بوده است . رضا عباسی معینی مصور را بسیار دوست میداشت و او را بمثابه فرزند خود میدانست و در بعضی از آثارش از او به نیکی و عظمت یاد کرده و او را فرزندی اعز ی معینا خطاب نموده است .

دیگر از شاگردان مشهور وی،شفیع عباسی ــ افضل مصور حسینی ــ شیخ محمود و حبیب الله مشهدی و شاه قاسم میباشند که احوال آنها در جای خود آمده و یا خواهد آمد .

اینک تعدادی از آثار اصیل و شناخته شده رضا عباسی که رقم اصیل داشته و در مجموعهها و موزهها مضبوط میباشد ارائه میدهیم :

۱ــ شیر نشسته بسیاه قلم که بسیار استادانه و پر مهارت بوده و رقم داشت :
(هو بهجت فرزندی اعز ی معینامشق شد . رقم کمینـــه رضا عباسی)

۲ــ تصویر سیاه قلم گل و برگ زیبا که تمام صفحه را پر کرده و مرغی که سر بزیر انداخته و روی شاخه نشسته و دانه میخورد . این اثر از کارهای اصیل رضا عباسی بوده و رقم داشت .
(هو در شب شنبه ۱۰۳۷ از بهزاد علیه الرحمه نقل شد . رقم کمینـــه رضا عباسی ۵)

۳ــ جوانی نشسته و شال گردن خود را بدست گرفته و کلاه سبکی به سر نهاده است . پیر مرد خندهرو و پر حالتی خم شده و پیاله شراب را باو تعارف میکند . روی زمینه نقاشی،سیب و گلابی دیده میشود و رقم دارد . (رضـا مصـور)

۴ــ از بهترین آثار رضا عباسی در کتابخانه گلستان تهران ، تصویر جوان رعنائی بنام درویش بهشتی همدانی است که دو زانو روی پارچهای نشسته و کلاه درویشی قرمزی بسر گذاشته و بشراب خواری مشغول است . رقم دارد بخط نستعلیق زیبا .
(هو ــ صورت درویش بهشتی همدانی غره جمیدی الاول سنه ۱۰۳۴ باتمام رسید رقم کمینـــه رضا عباسی ۵)

۵ــ دو اثر زیبا در کتاب خانم مارا اشرفی بنام PERSIAN TAJIK POETRY در صفحات ۱۱۰ و ۱۱۱ که در صفحه ۱۱۰ جنگ گیو با لهاک است که لهاک پیاده شده و اسبش زخمی شده و در گوشهای افتاده است . فرشید با نیزه باو حمله میکند. سواران و نقاره زنان از پشت کوه دیده میشوند .درروی زین اسب رقم دارد . (رقم کمینـــه رضا مصور) و در صفحه ۱۱۱،حمله کیخسرو به شهر رومیان است که لشگریان ایرانی،با نفت دروازه شهر را آتش زده و مشغول بازگشائی در قلعه میباشند ، در بالای قلعه،مدافعین رومی با تیر و کمان بدفاع پرداخته و سنگ پرتاب مینمایند. رقم دارد به روی درب دروازه. (رقم زد کمینـــه رضا مصور. یا مفتح الابواب)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶ــ تصویر نشمی کماندار که مرد بد قیافه و بلند قدی میباشد ، شکم او برآمده و پای چپش زخمی شده است ، کلاه مخصوص بسر گذاشته و بیک دست کمان و در دست دیگر قلیانش را دود میکند . روی کوزه قلیان عکس جوانی رسم شده و رقم دارد . (هو صورت نشمی کماندار) و بقیه رقم نقاش که پاک شده بود با ذره بین قرائت کردم چنین بود :

(روز چهارشنبه یازده شهر ربیع الاخر باتمام رسید . رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

عکس این اثر،در صفحه ۲۹ کتاب آنتونی ولچ بچاپ رسیده است . در این کتاب آثار دیگری نیز از رضا عباسی ارائه شده که مختصرا" یادداشت میشود .

۷ــ در صفحه ۲۶ این کتاب . مردی شاخ بزی را گرفته و با او بازی میکند . رقم دارد . (مشقه رضا)

۸ــ ایضا در صفحه ۳۱ آن . جوانی برازنده تسبیح بدست گرفته و لباس و کلاه صفوی بتن کرده و ایستاده است . حواشی تصویر ، تذهیب اسلیمی دارد که با ابیاتی اشعار فارسی به نستعلیق زیبا تلفیق شده است.مهری در کوشه چپ و با سجع (عبده ابو طالب) دیده میشود . رقم دارد .

(راقمه رضا)

۹ــ دیگر در این کتاب و در صفحه ۳۲ آن . دو تصویر در یک جا ارائه شده . تصویر اولی ، مرغ زیبای ایستاده‌ای است که کنارههای وی را شاخه و برگها احاطه کرده و رقم دارد . (رقم کمینه رضا عباسی) در پائین صفحه ، تصویر بسیار زیبائی است که زن و مرد جوانی مشغول معاشقه بوده و ندیمه جوان بآنها شراب میدهد . زمینه تصویر ، مناظر ابری و درخت است که روی سنگی رقم دارد .

(مشقه رضا عباسی)

۱۰ــ دیگر از آثار رضا در این کتاب ، مجلس استحمام شیرین است که در صفحه ۷۵ کتاب چاپ شده است.در این اثر پر ملاحت ، شیرین لخت شده و لباسهای خود را روی درختی انداخته و خسرو از پشت کوهها نظاره میکند ، اسب شیرین در کناره جلب نظر مینماید و بیرون از جدول رقم دارد .

(در روز دوشنبه بیستم شهر صفر سنه ۱۰۴۲ به اتمام رسید . رقم کمینــه رضا عباسی)

۱۱ــ تصویر جوان رعنائی است که کلاه عمامه‌ای بسر گذاشته و پیاله‌ای بدست گرفته و مست شده است. لباس او بلند و افتاده است و شالی بکمر دارد . دست خود را بروی درختی گذاشته و ایستاده است ، منظره و شاخه‌های درخت،از پشت سر دیده میشود . رقم دارد . (مشقه رضا)

مضبوط در موزه لور پاریس.

۱۲ــ تصویر جوان بلند بالائی است که با کلاه و لباس بلند دیده میشود . دکمه‌های لباسش تا شال کمر امتداد یافته و نوشته‌ای بدست دارد که روی آن نوشته :

(هو ــ نزدیک بمردنم ز شوقت ــ بگذار ز دور یک نظاره) رقم دارد (مشقه رضا)

مضبوط در کتابخانه دانشگاه اسلامبول .

۱۳ــ اثر زیبای این هنرمند که در موزه استکهلم قرار دارد ، پیر مرد مغولی است که ریش و سبیل بزی داشته و عمامه مخصوص بسر دارد . یقه‌های لباسش باز و دکمه‌دار بوده و شالی بروی آن محکم کرده است . پیر مرد دو زانو نشسته و در مقابلش سیب و گلابی دیده میشود . رقم دارد .

(رقم کمینــه خاکسار رضا)

۱۴ــ اثر دیگر رضا عباسی ، تصویر پیر مردی است که بظن قوی از کارهای اولیه نقاش بحساب میآید . در این مینیاتور ، مرد کهن سالی کلاه کوچک عمامه‌ای بسر گذاشته و ریش و سبیل افشان دارد . پیر مرد ، عبای بلندی که تمام بدن وی را پوشانده بتن کرده و دو زانو بروی زمین نشسته است ، این مرد،که گویا نقاش یا خطاط می‌باشد،وسایل کتابت و نقاشی در اطراف وی دیده میشود.رقم دارد .

(مشقه رضا)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۵ــ دیگر از آثار رضا عباسی،تصویر فرهاد عاشق پیشه است که شیرین و اسبش را حمل میکند . کوه و مناظر کنارههای تصویر، استادانه بوده و رقم دارد . (رقم کمینــه رضا عباسی)

۱۶ــ اثر دیگر، تصویر مرد جوانی است که در بالای بلندی نشسته و نی انبان می‌نوازد . کلاه و شلوار و چکمههایش به استادی نقش شده و رقم دارد .

(هو ــ بتاریخ سلخ ربیع الثانی مشق شد . رقم کمینــه رضا عباسی سنه ۱۰۳۳)

۱۷ــ تصویری از اوایل آثار رضا عباسی بود که مرد مهتری لباس عربی پوشیده و کلاه مخصوص بسر گذاشته و اسب خود را تیمار میکند ، کنارهها و متن آن تذهیب شیوائی داشته و بخط نستعلیق،آرایش شده و رقم داشت . (مشقه رضا)

این اثر بشماره ۱۶۸ در کتابی بنام THE IMPERIAL IMAGE IN PERSIAN PAINTING چاپ سال ۱۹۷۷ دیده میشود .

۱۸ــ اثر دیگری از این هنرمند که در کتاب ISLAMIC PAINTING و بشماره ۸۱ ارائه شده بود، تصویر نشسته پیر مردی بنام استاد محمد علی مذهب بود که کلاه عمامهای سفید بسر گذاشته و عبای سفیدی بروی لباسها انداخته بود . پیر مرد شکم چاق و برجستهای داشت و در مقابلش وسایل کتابت دیده میشد و رقم داشت . (رقم کمینــه رضا عباسی) و در بالای اثر نوشته بود :

(صورت استاد محمد علی مذهب شیرازی که از هند آمده بود)

۱۹ــ پرمایهترین اثر دیگر نقاش، تصویر تمام قد جوان خدمتکاری بود که لباس دوره صفویه پوشیده و سینی بدست گرفته و گویا قهوه تعارف میکند . کلاهش پوست سموری پردار زیبا و لباسش با آرایش دلفریب آن دوره که گل و مرغهای شکوفا داشت،در متن لباس جلوهگر بود و رقم داشت .

(هو ــ در روز پنجشنبه بیستم شهر ذی قعده سنه ۱۰۳۸ به اتمام رسید ــ رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

۲۰ــ اثر دیگر،تصویر دو دلداده پر ملاحت بود که یکدیگر را بغل گرفته و براز و نیاز مشغول بودند . رقم داشت .

(هو ــ درروز سهشنبههشتم شهر شوال با اقبال سنه ۱۰۳۹ بهاتمام رسید ــ رقم کمینــه رضا عباسی۵)

۲۱ــ شیواترین اثر دیگر هنرمند که بعینه شبیه تصویر شماره ۱۹ بوده و منتها ارقام مختلف داشت ، قیافه پر حالت و لباس پر آرایش جوان خدمتکاری بود که قهوه درست میکرد . مرد جوان کلاه پردار صفوی بسر گذاشته و در مقابل،سماور قهوه جوش جلب نظر میکرد و رقم داشت .

(هو ــ غره رجب المرجب ۱۰۳۹ باتمام رسید ــ رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

مضبوط در موزه هنرهای تزیینی تهران

۲۲ــ اثر دیگری که از این هنرمند در موزه هنرهای تزیینی تهران قرار دارد ، تصویر مرد جوانی است که دو زانو نشسته و بشراب ریختن مشغول است . صورت زیبا و کلاه مخصوص و لباس ابری او جالب بوده و در رویه زمین ، سبد پر انار دیده میشود . رقم دارد .

(هو ــ در روز شنبه چهارم شوال باقبال باتمام رسید ــ رقم کمینــه رضا عباسی ۱۰۳۲)

۲۳ــ آثار اصیل و چشم نواز رضا عباسی که در گالری GOLANCHI لندن بنمایش بود ، در یک کتاب خطی بسیار معتبر به خط میر عماد معروف بود که بسال ۱۰۲۳ تحریر شده بود . خوشبختانه جمله این آثار را از نزدیک دیده و یادداشتها برداشتهام . و از طرفی همه این تصاویر بچاپ رنگی و سیاه سفید در کتابی بنام (PERSIAN AND MUGHAL ART)منتشر گشته که مختصرا" در اینجا ارائه میگردد .

۲۴ــ الف . در صفحه ۶۸ کتاب مزبور ، تصویر رنگی پادشاهی است که روی تخت سلطنتی جلوس کرده و به بالش گلداری تکیه داده است . خدمه مخصوص که دو تا بحالت ایستاده و دوتای دیگر مشغول

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ساقی گری شراب هستند نشسته‌اند. دو بیت، شعر ترکی که شاید از اشعار امیر علیشیرنوائی باشد در این نقاشی دیده میشود. رقم دارد. (رقم کمینـــه رضا عباسی)

ب. این اثر زیبا،در صفحه ۶۶ کتاب ارائه شده و موضوع آن گم شدن نقدینه پولی است که شخص مزبور هراسان شده و مسئله را از دیگران استفسار مینماید. رقم دارد. (رقم کمینـــه رضا عباسی)

پ. تصویر سلیمان نبی است که حضار در مقابلش باحترام ایستاده و دیو قوی هیکلی چوب بدست، منتظر فرمان است. رقم دارد. (رقم کمینـــه رضا عباسی) صفحه ۱۴۰ کتاب

ت. تصویر چاپ شده در صفحه ۱۴۱ کتاب است که جوانی بزیر چادر رفته و شراب میخورد. در چند چادر دیگر که بشیوائی نقاشی شده،عده‌ای بصحبت مشغول میباشند. از پشت کوه و درخت تنومند، شتر سواری دیده میشود که نزدیک میرسد. روی پارچه چادر، رقم دارد. (رقم کمینـــه رضا عباسی)

ث. دیگر اثر چاپ شده در این کتاب، تصویر شاهزاده‌ای است که نشسته و پیر زنی باو نامه میدهد. یک مرشد محرم و یک خدمه جوان در زمینه دیده میشود. رقم دارد.

(رقم کمینـــه رضا عباسی) صفحه ۱۴۲ کتاب.

ج. تصویر دیگر رضا عباسی که در صفحه ۱۴۳ این کتاب چاپ شده، شمایل حضرت یوسف به افسردگی است که در ماتم و دوری یوسف نشسته و فرشته‌ای در حضور قرار گرفته است. دو احباب دیگر که آنها نیز غمناک و دردمند هستند،در بیرون خانه نشسته‌اند. رقم دارد.

(رقم کمینـــه رضا عباسی)

چ. آخرین تصویر زیبای استاد که در این کاتالوگ چاپ شده. تصویر پیرمرد سر برهنه‌ای است که دو شاخه گل را به جوان سرمستی که سرپا ایستاده و شراب میخورد،تعارف میکند.رقم دارد.

(رقم کمینـــه رضا عباسی)

۲۵ــ دیگر تصویر این هنرمند، پیرمردی در کلاه و لباس دوران صفوی بود که ریش و سبیل بلند داشت. این مرد که گویا نقاش یا محرر بود، روی بالشی که زیر بغل داشت،تکیه داده بود و در مقابلش وسایل کتابت از قبیل قلم و دوات و کتاب دیده میشد و رقم داشت.

(هو ــ در روز جمعه بیست و یکم شهر جمیدی الاخر شب نوروز
سنه ۱۰۳۵ باتمام رسید. رقم کمینـــه رضا عباسی ۵)

۲۶ــ اثر زیبای دیگر ضا عباسی را که از نزدیک و در حراج ساتبی سال ۱۹۷۶ دیدم. تصویر پر حالت درویشی بود که کلاه مخصوص پرمدار بسر گذاشته و بیک دست عصا و در دست دیگرش چند برگ رنگی دیده میشد. لباسش بلند بود و در زمینه،مرغ‌های طلائی داشت. زمینه تصویر را با برگهای سنبلی و چناری پر کرده بود و رقم داشت. (رقم کمینـــه رضا عباسی)

۲۷ــ هشت تصویر بدیع و دلچسب رضا عباسی که در کاتالوگ روسی چاپ مسکو انتشار یافته بود دیده میشد که باختصار در اینجا ارائه میگردد.

الف ــ تصویر خوش منظر دختران و پسران جوان بروی چمن‌ها بود که سرها از باده ناب گرم شده و بروی زمین باغ افتاده بودند. چند جوان دیگر سرپا ایستاده و یکی دیگر مشغول نوازش زن زیبائی بود که سرمست بنظر میرسید. در گوشه دیگر،جوانی پیاله شراب را به دست خود تعارف میکرد. منظره درختان و ابرها و همچنین حواشی تصویر در کمال امتیاز بود و رقم داشت.

(هو ــ رقم کمینـــه رضا عباسی ۵) نصویر شماره ۵۹ کاتالوگ

ب. تصویر شماره ۶۰ کاتالوگ که واقعا" در نهایت قدرت و زیب افزائی مصور شده بود. مجلس باده گساری و عیش و طرب بود، پیر مردی در گوشه‌ای نشسته و خدمتکاری که بچه خود را به پشت بسته

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بود بخدمت مشغول بود. منظره چنار بزرگ و کوه و حواشی آن به حل کاری پرمایه‌ای تصویر شده و رقم داشت.

(هو ــ در روز دوشنبه غره شهر ذی قعده سنه ۱۰۲۰ به اتمام رسید. رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

پ. تصویر شماره ۶۲ کاتالوگ، پیر مردی است که کلاه دوره صفوی بسر گذاشته و ریش کم پشت دارد. رقم اثر چنین میباشد:

(هو ــ در روز پنجشنبه ۶ شهر ربیع الاول سنه ۱۰۴۴ به اتمام رسید. رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

ت. موضوع شکل ۶۳ کاتالوگ. منظره سیاه قلمی، رقص درویشان بود که در تالار بزرگی برقص و سماع مشغول بودند و رقم داشت.

(در روز جمعه هجدهم شهر شوال با اقبال سنه ۱۰۳۱
این مجلس آبرنگ شد. رقم کمینــه رضا عباسی)

ث. شکل شماره ۶۴ کتاب. تصویر مردی بود که به کلاه مخصوص وی دو پره باریک نصب شده و پالتو بلند پوستی پوشیده بود. پیرمرد بیکدست ظرف کوچکی گرفته و در دست دیگرش چراغ موشی نفتی جلب نظر میکرد. رقم داشت.

(هو ــ بجهت فرزندی اعزی محمد باقر طول الله عمره ابدا" ساخته شد. رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

ج. در شماره ۶۵ کاتالوگ. تصویر چوپانی است که بچوب دستی تکیه داده و مشغول حفاظت بز و گوسفندش می‌باشد، سگ کوچک چوپان نیز در کنار وی دیده میشود. منظره چنار بزرگ در وسط تصویر جالب است. رقم دارد.

(هو ــ در روز پنجشنبه پنجم شهر ذی الحجه ۱۰۲۳ باتمام رسید. رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

ج. ایضا در این صفحه، تصویر پیر مردی بنام درویش عبدالمطلب همدانی بود که لباس بلندی پوشیده و کلاه درویشی بسر نهاده و پارچه سنگینی مثل شال به گردن انداخته بود. آستین‌های بلندش تا زیر زانوان ادامه داشت و رقم نقاش چنین بود.

(هو ــ صورت درویش عبدالمطلب همدانی غره جمیدی الاول سنه ۱۰۴۱
به اتمام رسید. رقم کمینــه رضا عباسی ۵)

ح. اثر بی نظیر دیگر رضا عباسی که بشماره ۶۶ در این کاتالوگ چاپ شده بود. تصویر فوق‌العاده زیبای شاه عباس و حکیم شمسا محمد بود که در نوع خود برازنده بود. در این تصویر دلفریب، شاه عباس پیاله شرابی را به شمسا حکیم تعارف میکند. حکیم که مردی تنومند بوده و عمامه مخصوص بسر گذاشته، پیاله شراب را دریافت میکند. آرایش و پیرایش و همچنین رنگ‌آمیزی صحنه تصویر، بسیار زیب افزاست. خادم جوانی، پشت سر شاه عباس ایستاده و دو نفر دیگر دهنه اسب شاه را بدست گرفته‌اند. درختان تزیینی پرشکوفائی در زمینه دیده میشود و رقم دارد.

(هو ــ حسب الفرموده حاجبی خداوندی مقرب الخاقانی حضرت جالینوس
الزمانی حکیم شمسا محمد حفظ الله تعالی عین الافات الزمان در روز جمعه
هفدهم شهر رجب المرجب سنه ۱۰۴۲ این مجلس باتمام رسید.
راقم افقر العباد کمینــه رضا عباسی عفی عنه)

۲۸ــ اثر زیبائی از این هنرمند در موزه کتابخانه چار تو ریسکی لهستان قرار گرفته که رقمش چنین است:

(هو ــ این مجلس طرح غفران پناهی علیه الصلاة و المغفره روز پنجشنبه شهر
شوال با اقبال ۱۰۲۹ باتمام رسید. رقم شکسته کمینــه رضا عباسی مبارک باد)

۲۹ــ دو اثر چاپ شده در مجله روزگار نو که اولی، جوانی را بطری بدست، در لباس فرنگی و شنل مخصوص ارائه داده که بسبک خارجیان کلاه لبه‌دار بسر گذاشته و رقم دارد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(هو ــ درروز یکشنبه پانزدهم شهر شوال با اقبال سنه۱۰۳۷ باتمام رسید . رقم کمینــه رضا عباسی ۵)
دیگر تصویر جوانی است که روی بالشی دراز کشیده و به سگ خود آب میدهد . رقم دارد .
(هو ــ در روز پنجشنبه بیست و دوم شهر رمضان المبارک ۱۰۴۳ بجهت . . . . .
باتمام رسید.برهنه پا و سر عشقم دواند . دوان کوچون غلامان فرنگی)
(رقم کمینــه رضا عباسی ۵)
۳۰ــ دیگر اثر رقم‌دار. تصویر مارگیری است که مار میگیرد و یک نفر در انتهای تصویر ناظر صحنه است . رقم دارد .
(هو ــ در روز جمعه دهم شهر شوال با اقبال سنه ۱۰۴۱ به اتمام رسید . رقم کمینــه رضا عباسی۵)
۳۱ــ دیگر اثر استادانه هنرمند که گویا بسفارش حکیم شمسا اجرا شده بود ، تصویر مرد نخریسی بود که بکار نخریسی مشغول بود و رقم داشت .
(هو ــ در روز شنبه یازدهم شهر رجب المرجب این طرح شد . بواسطه جریده صاحبی‌ام
حضرت جالینوس الزمانی حکیم شمسا سلمه الله تعالی عن الافات . رضا عباسی ۵)
۳۲ــ تصویر دیگر شمایل عبدالملک استر آبادی است که به خمیر کردن آرد و پختن نان مشغول میباشد.او کلاه درویشی بسر نهاده و کشکول آهنی وی بروی زمین دیده میشود و رقم دارد .
(هو ــ غره جمیدی الاول سنه ۱۰۴۱ به اتمام رسید . رقم کمینــه رضا عباسی ۵)
و در پائین نوشته . بجهت سلطان الفقرا درویش عبدالملک استر آبادی .
۳۳ــ اثر دیگر، تصویر جوان منجمی است که در دست کاغذی گرفته و این بیت شعر،بروی آن جلب نظر مینماید . مصوران بقلم تار مو کشند ــ نیاورد از سر حسرت دهان تنگ‌تر.
او نیم تنه کردی که دور کردنش پوست سمور دوخته شده به تن کرده و بروی دامن خود پوشیده است. رقم دارد .
(حسب الامر صاحبی‌ام افضل المنجمین میرزا محمد مفیث سلمه الله تعالی
این چهره را گشودم . کمینــه رضا عباسی)
۳۴ــ دیگر اثر پر حلاوت نقاش. تصویر مجنون بصحرا است که با حیوانات محشور گشته است . منظره کوه و درختان استادانه بوده و مجنون روی سنگی نشسته و خرگوشی بدست گرفته . رقم دارد .
(هو ــ روز چهارشنبه دوازدهم شهر ربیع الاول سنه ۱۰۳۸
این مجلس باتمام رسید . رقم کمینــه رضا عباسی عفی عنه)
۳۵ــ اثر دیگر . تصویر چوپانی است که نشسته و کلاه خود را به مزاح روی سر گوسفند انداخته و نظاره میکند . رقم دارد .
(سلخ ذی قعدة سنه ۱۰۴۱ آبرنگ شد . رقم کمینــه رضا عباسی)
۳۶ــ تصویر رقم‌دار دیگر، زن چادر بسری است که روی بالشی تکیه داده و نشسته است . زن جوان که آینه‌ای بدست دارد نگاه میکند . وسایل آرایش و عطر گلاب در کناره دیده میشود . رقم دارد .
(هو ــ در روز سه شنبه دوازدهم شهرربیع الاخر سنه ۱۰۲۷ باتمام‌ر سید . رقم کمینــه رضا عباسی۵)
۳۷ــ دیگر تصویر تمام قد جوانی است که لباس اروپائی پوشیده و کلاه و شاپوی پردار به سر گذاشته و شمشیری بکمر آویخته است . رقم دارد . (رقم کمینــه رضا عباسی)
۳۸ــ تصویر تمام قد زن پر حالتی که لباس مخصوص پوشیده و چهار قد مشکی بسر کرده و روی آن پر سبز رنگی زده و بادبزنی بدست گرفته و صورت خود را باد میزد . رقم داشت .
(رقم کمینــه رضا عباسی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۹ـ اثر پر زینتی که در کتابخانه CHESTER BEATTY موجود است . تصویر جوان زیبائی است که کلاه خزدار بسر نهاده و دونیم تنه زرد و بنفش رنگ به روی هم پوشیده و شالی بکمر بسته است . در دو دست جوان،ظرف کروی شکلی دیده میشود که بالای شال کمر قرار گرفته است . شلوار بلند و زیبای وی که زمینه گل و مرغ و ابری دارد،بسیار زینت افزاست . در زمینه نقاشی،درخت سنبل و برگ چناری دیده میشود و رقم دارد . (رقم کمینـــه رضا عباسی)

۴۰ـ دیگر از آثار برجسته این هنرمند،کتاب خسرو شیرین مضبوط در موزه ویکتوریا آلبرت لندن میباشد . این کتاب که بوسیله عبدالجبار نستعلیق نویس مشهور آن دوره کتابت شده،شامل هفده تصویر فوق‌العاده است که بسال ۱۰۴۲ هـ.ق . اجرا شده و رقم رضا عباسی دارد .

۴۱ـ تصویر دیگر که در کاتالوگ گالری محبوبیان چاپ شده ، منظره کوه و درختان و ساختمان است که بزیبائی نقش بسته است . در کوشه‌ای مرد پیری سنگی را از زمین برمیدارد ، در طرف دیگر،یک نفر که شمشیر بکمر بسته وارد خانه میشود . بالای ساختمان نیز تصویر پیر مردی جلب نظر مینماید . در سمت راست بخط قلم‌موئی نوشته : (صوره العبد الفقیر بهزاد سلطانی)

در پائین و در گوشه راست تصویر و در داخل مستطیل رقم دارد .

(روز دوشنبه بیست و هفتم شهر محرم الحرام سنه ۱۰۲۸ . . . . .

استاد بهزاد علیه الرحمه..کمترین بنده درگاه رضا عباسی آبرنگ کرد)

۴۲ـ مینیاتور دیگر ، شکل پر مهارت پیرمردی است که روی زمین دراز کشیده و دست راست خود را بزمین تکیه داده است . ریش و سبیل پیر مرد توپی و بلند است و در زمینه برگهای بزرگ چناری دیده میشود . رقم دارد .

(در روز چهاردهم ذی حجة الحرام سنه ۱۰۳۱ باتمام رسید . رقم کمینـــه رضا عباسی)

۴۳ـ سیاه قلم دیگر ، تصویر استادانه مرد پیری است که به عبا و کلاه عمامه‌ای ملبس بوده و به عصا تکیه داده است . ریش و سبیلش سیاه رنگ است و پسرک خردسال پریشانحالی دامن وی را گرفته و در تمنای خواهشی است که از پیر مرد تقاضا مینماید . این اثر که در موزه ایران باستان مضبوط است . رقم دارد . (رقم کمینـــه رضا عباسی)

۴۴ـ دیگر تصویر استاد . تصویر منادیوی است که با اژدهای قوی هیکل مصاف میدهد . در این نقاشی دیو بصورت مرد قدرتمندی که قیافه شیر داشته و دندانهایش بیرون آمده با اژدهائی که دست و پای ویرا چسبیده و پایش را گاز میگیرد در حال نبرد است . رقم قلم‌موئی دارد .

(هو ـ در روز سه‌شنبه دهم شهر شعبان المعظم سنه ۱۰۴۱

باتمام رسید . رقم کمینـــه رضا عباسی)

۴۵ـ دیگر اثر شیوای استاد که بنام آقا رضا امضا کرده . تمثال زنی است که زیر چادر نشسته و به نخریسی مشغول است . در کنار چادر یک شتر و یک الاغ دیده میشود . در پشت چادر،مرد شبانی است که با پسر خود نمایان است . در وسط تصویر،مرد صاحب مقامی است که سوار بر اسب شده و پوستین پوشیده و عصای بلندی بدست گرفته،با یکی از همراهان صحبت میکند . در انتهای اثر،یک درخت و مردی که کاسه بدست گرفته و آب میآورد،دیده میشود . در بالای تصویر بخط قلم‌موئی رقم دارد .

(رسم الخزانه نواب کامیاب اشرف اقدس سمت تحریر یافت . حرره آقا رضا)

در کنار درخت نوشته : (روز چهارشنبه پنجم شهر شوال الاقبال سنه ۱۰۳۸ آبرنگ شد ۵)

۴۶ـ دیگر از کارهای اصیل رضا عباسی که در کاتالوگ (تالیف S.N.GUPTA و سال ۱۹۲۲ کلکته) دیدم. تصویر دو پیرمردی بود که یکی پا و دیگری سر الاغ را محکم چسبیده و نعلبند،مشغول نعل کردن آن

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بود قیافه نفرات و شکل یابو و مناظر زمینه در کمال مهارت بود و رقم داشت .

(هو ــ در روز سه‌شنبه دهم شهر شوال با اقبال سنه ۱۰۳۷

از طرح استاد مظفر علی . . . . . کمینــه رضا عباسی)

۴۷ــ تصویر دیگر که از کارهای بهزاد تقلید کرده بود ، منظره تپه و ماهور بود که تک درخت کهن سال خشکیده‌ای در مقابل پل رومی دیده میشد . در بالای تپه پیر مردی دیده میشد که چادر بسر کرده و سوار الاغ شده بود . در پیش وی،مردی بسان شاطرهای سابق که کولهبار به پشت و عصای بلند برشانه داشت در پیشاپیش حرکت میکرد . در کنار درختی،جوانی تکیده و افسرده که شاید مجنون معروف بود،سگ نحیف و لاغری را بغل گرفته و روی زمین نشسته بود . این اثر باستادی تمام نقش شده و رقم داشت .

(هو ــ طرح غفران پناهی استاد بهزاد علیه الرحمه و رقم کمینــه رضا عباسی

روز چهارشنبه ۵ شهر جمیدی الاخر سنه ۱۰۳۵ باتمام رسید ۵)

۴۸ــ دیگر از آثار دلنواز رضا عباسی که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن بیادگار است،تصویر خسرو نامدار است که با مشت آهنین و تک و تنها با شیر مصاف میدهد و دو نفر زن و مرد جوان در کناره ناظر صحنه هستند . منظره عمارت و افق صحرای نیلگون که از پنجره نمایان است دیدنی است . کناره اثر نیز تذهیب شیوائی داشته و رقم دارد . (رقم کمینــه رضا عباسی)

۴۹ــ اما زیباترین آثار این هنرمند را که از نزدیک دیدم،تصویر جوانی بود که بالش منقشی زیر بغل گذاشته و بفکر فرو رفته بود . کلاه خزدار و لباس آبی رنگ و پوستین سبزش جالب بود .

تنک شراب و سینی میوه در مقابلش جلب نظر مینمود . در زمینه برگ چناری زیبا دیده میشد.این اثر پر ملاحت که حتی پوستر بزرگ آن نیز بچاپ رنگی منتشر شده بود،در حراج ۲۱ آبریل سال ۱۹۸۰ در ساتبی لندن بفروش رسید . رقم این اثر ارزنده چنین بود .

(بجهت خدام نتیجه الوزرائی میرزا محمد شفیع سلمه اله ساخته شد ــ

رقم ذره بیمقدار کمینــه رضا عباسی) تصویر شماره (۲۹)

۵۰ــ دیگر از آثار پر اعتبار و پرمایه رضا عباسی ، چهره جوان برازنده‌ای که روی کرسی چهار گوشی نشسته و کتابی را مطالعه میکند . اصل این تصویر که از آثار شایان تحسین استاد محمدی‌هراتی است. حسب الامر پادشاه زمان،بوسیله رضا عباسی چهره پردازی گشته است . صورت پر حالت و زیبائی و حلاوت کلاه و لباس و تزیین زمینه تصویر درخور تحسین است . رقم دارد .

(حسب الامر نواب کامیاب اشرف اقدس اعلی خلد اله ملکه ، این صورت

کار استاد محمدی هراتی علیه الرحمه و المغفره ، فقیر احقر العباد چهره

گشودم و بمهر اشرف مشرف و مزین گردید . رقم کمینــه رضا عباسی)

۵۱ــ دیگر اثر رقم‌دار رضا عباسی تصویر پیرمرد محترمی است که دو زانو نشسته و ریش و سبیل بلند دارد . دستهای پیرمرد در آستین فرو رفته و لباس و روپوش بستهای بتن کرده است.در مقابل نسخه کتاب و دوات دیده میشود.در مقابل وی جوان شادابی است که پیاله شراب را به پیرمرد تعارف میکند . رقم دارد .

(رقم کمینــه رضا عباسی . جهت سلطان الفقرا رحیما ساخته شد)

۳۸۵ــ رضا عکاسباشی

فن عکاسی قرین و همدم هنر تصویر سازی است که حالیه نیز بمرور ایام از رده صنعت بیرون آمده و در جرگه هنرها قرار گرفته است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

خوشبختانه در میهن ما نیز همزمان با اشاعه هنر عکاسی در اروپا،رونق بیشتری پیدا کرده و بمرور ایام جزو مشاغل معمولی و مورد توجه مردم قرار گرفته بود.

چون شایسته بود از این هنر و پیش کسوتان اولیه آن نیز نامی برده شود،لذا آقا رضا عکاسباشی را که در این هنر مقام برجسته و ارجمندی داشته و مورد توجه حکومت وقت نیز بوده،باختصار معرفی مینمائیم.

رضا عکاس باشی فرزند آقا اسمعیل بود که به سال ۱۲۸۰ هـ.ق. به لقب عکاس باشی و در سال ۱۲۹۰ به سمت آجودان مخصوص و در سال ۱۳۰۳ به اقبال السلطنه ملقب گردید. فرمان آجودانی وی که در کتاب مرآت البلدان یاد شده عینا در اینجا ارائه میگردد.

«آقا رضای عکاس باشی پیش خدمت خاصه که از عهد صبی و اوایل حال در آستان اعلی تربیت شده و در رجوع هر خدمت قابلیت خود را ظاهر کرده و خاطر ما را راضی داشته است،این اوقات منصب تحویلداری وجوه صرف جیب مبارک و جنسی را به عهدهٔ او محول فرموده محض رحمت خاطر مهر مآثر او را به سمت آجودان مخصوص حضور مبارک اختصاص دادیم که به این موهبت قرین کمال مباهات و سرافرازی بوده در خدمت محوله شرایط امانت و صداقت مرعی دارد. فی شهر شعبان المعظم ۱۲۹۰»

مرحوم محمد حسن خان اعتماد السلطنه در مورد صنعت عکاسی و احوال آقا رضا عکاسباشی چنین می‌نویسد:

«مسیو کارلیان که برای انتشار علم و عمل عکاسی با فرخ خان امیر الدوله از پاریس به طهران آمد،صنعت عکاسی را شایع کرد و چون خاطر خطیر همایون به رواج و ترقی این علم تعلق گرفت،خود ذات ملکوتی صفات شاهنشاهی بر این علم اطلاع تمام یافته بر آن شدند که یکی از چاکران دربار حضرت شاهنشاهی و خاصان خلوت همایون نیز،در این فن مهارتی تمام یابد که سفر و حضرا به موجب امر قدر قدرت ملوکانه آشنا و غریبه و ابنیه و آثار قدیمه را عکس بردارد و خاطر مبارک همایون در اوقات فراغت بدان مشغول سازد. پس آقا رضا پیش خدمت خاصه که امروز آجودان مخصوص حضور همایون و خازن جیب اعلیحضرت شاهنشاهی و محل وثوق و اعتماد کامل الصفات خسروانی و از خانه زادان حقیقی و تربیت یافتگان این دولت قوی شوکت است،به آموختن این علم شریف بر حسب امر همایون مامور گشت. چندی بر نیامد که از یمن توجهات ملوکانه در این علم تکمیل شد و شناسائی کامل حاصل نمود. خاطر مبارک خسروانی از این معنی خرسند گشته،مشارالیه را به عواطف ملوکانه مفتخر ساخته و از برای انتشار این علم و وسعت در این عمل،یکی از عمارات مخصوص پادشاهی را به عکاس خانهٔ مبارکه اختصاص داده و گاهی که از کارها فراغت حاصل میفرمودند،برای تماشا و ترقی این عملا" به آن جا تشریف میبرند.»

رضا عکاسباشی در سال ۱۳۰۷ و در باغ آجودانیه شمیران که از مستحدثات خودش بود به مرض سکته در گذشت.

بهتر است در خاتمه مقال،یاد هنرمندان عکاس قدیمی را که به احوال و حالات آنها آگاهی زیادی نداریم، گرامی داشته و معدودی از آنان را که آرم و علامت مخصوص در ذیل اثر خود قید کرده و در بین مجموعه عکس‌های قدیمی نگارنده قرار گرفته، جهت اطلاع علاقمندان و درج نام آنها در تاریخ هنری ایران خدمت ناقابلی انجام داده باشیم.

برخی از اسامی و القاب و آدرس عکاسان قدیمی که در مجموعه قرار گرفته عبارت است از:

عکاسخانه خانه زاد رضای پیشخدمت و عکاسباشی حضور همایون اعلی ۱۲۸۰ (تصویر شماره ۴۸)

عکاسخانه مسیو آنتوان خان سوریوگین تهران سنه ۱۳۲۴ خیابان علاءالدوله درب میدان مشق طهران.

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

عکاسخانه پاپازیانت دوره ناصری
عکاسخانه چالیک (رشت) ۱۳۴۲
عکاسخانه آقا میرآقا عکاس باشی آستان قدس ۱۳۲۰
عکاسخانه عبداله قاجار دوره ناصری
عکاسخانه محمد علی قاجار ۱۳۱۵
عکاسخانه میرزا فرج اله عباد اف مشهد مقدس حدود ۱۳۱۹
عکاسخانه مبارکه نظامی ــ دارالخلافه ناصری خانه زاد محمد حسین قاجار
عکاسخانه میرزا حسن عکاس ۱۳۲۳
عکاسخانه میرزا مهدیخان خیابان خوش اصفهان ۱۳۳۲
عکاسخانه مدرسه مبارکه دارالفنون دارالخلافه ناصری عبداله قاجار
عکاسخانه مائه الله خان خیابان ناصریه مقابل شمس العماره طهران سنه ۱۳۲۴
عکاسخانه شرکت شفق ــ خیابان پهلوی رشت (عیسی حسین مظلوم پور سرباز ساده ۱۳۴۹)
عکاسخانه شمس خیابان ناصریه سید محمد الحسینی حدود ۱۳۳۰
عکاسخانه حاج میرزا محمد صالح یزدی دوره ناصری
عکاسخانه حسین آقا ــ خیابان ناصریه تهران ۱۳۴۰
عکاسخانه ابوالقاسم بن محمد تقی نوری ۱۲۹۰
عکاسخانه مسیو روسیخان تهران خیابان علاءالدوله ۱۳۳۵
عکاسخانه خانزاد حشمته الممالک ۱۳۲۸
عکاسخانه میر سید علی طهران دوره ناصری
عکاسخانه ابراهیم خان ابن میرزا احمد خان صنیع السلطنه عکاس باشی ۱۳۱۰
عکاسخانه خان بابا حسینی دوره ناصری
عکاسخانه عکاس منوچهر ۱۳۰۶
عکاسخانه میرزا احمد عکاس دوره ناصری

۳۸۶ ــ رضا ابن علی اشرف

فرزند علی اشرف معروف و قلمدان ساز متبحر و استاد بود.
طرز کار و شیوهٔ پرداخت گلها و تزیین و آرایش جوانب قلمدان معلوم میداشت، از سر چشمه هنر متعالی پدر فیضها برده و خود استادی عالیقدر گشته است.
از تنها قلمدان بجا مانده و رقم‌دار وی که حالیه جزو مجموعه نگارنده است، گل و مرغها را در کمال ریزه‌کاری ارائه داده و رویه آنرا به گل سرخ و سوسن و میخک و لاله آرایش کرده بود. حواشی قلمدان نیز گل و مرغی بود و رقم داشت. (رضا ابن مرحوم علی اشرف ۱۲۰۲)

۳۸۷ ــ رضا فاریابی

تصویر ساز و شبیه پرداز اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. بود.
تنها اثر بجا مانده این هنرمند، تصویر کامران شاه هراتی است که حالیه در کتابخانه ملی قاهره در مصر مضبوط میباشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳۸۸ــ رضاقلی

در نقاشیهای روغنی و آب رنگ دست داشت و جانور سازی را نیک میدانست .
از تنها اثر این هنرمند ، جعبه انفیه دانی باندازهٔ قوطی کبریت دیدم که در رویه آن تصویر شتری پر حالت نقش شده و رقم داشت . (رقم رضا قلی سنه ۱۲۷۷) مجموعه آقای منصور افشار

۳۸۹ــ رضاقلی شاهرخشاهی

جزو دراویش بود و از نقاشان و خطاطان زبردست ناخنی بشمار میرفت . از آثار ناخنی و رقم‌دار این هنرمند ، تصویر جنگ و گریز دو باز شکاری را دیدم که حالت نزاع آنها به تردستی ارائه شده و حتی پرهای سبک بال آنها نیز در هوا پخش شده بود . این اثر استادانه که در نوع خود ممتاز بود رقم داشت . (رضا قلی شاهرخشاهی ۱۲۷۵)

۳۹۰ــ رضاکاشانی ــ آقارضا

کاشانی و از هنرمندان زبر دست اوایل قرن ۱۱ هـ.ق . بود که بالقاب و اسامی (آقا رضا ــ آقا رضا مصور ــ آقا محمد رضا ــ کمترین آقا رضا ــ آقا رضا مرید باخلاص جهانگیر پادشاهی) معروف گشته است .
قدیمترین احوال مستند این هنرمند که در گلستان هنر یاد شده چنین است :
«آقا رضا و لد مولانا علی اصغر کاشانی است اگر زمانه بوجود با وجود او افتخار نماید می‌شاید، چون در تصویر و چهره گشائی و شبیه کشی نظیر و عدیل ندارد و اگر مانی زنده بودی و استاد بهزاد حیات یافتی، روزی یکی صد آفرین بر وی نمودی و دیگری بوسه بر دست وی نهادی.همگی استادان و مصوران نادرهٔ زمان او را باستادی مسلم دارند و هنو ز ایام ترقی و جوانی او باقی است.وی در خدمت اشرف شاه کامیاب مالک رقاب سپهر رکاب سلطان شاه عباس خلد الله ملکه میباشد.اما بغایت کاهل افتاده و اختلاط نامردان و لوندان اوقات او را ضایع میسازد و میل تمام بتماشای کشتی گیران و وقوف در تعلیمات آن دارد.یک مرتبه صورتی ساخته و پرداخته بود که شاه عالمیان بجایزه آن بوسه بر دست او نهادند»
اسناد دیگری نیز در این باب و در کتاب عالم آرای عباسی تالیف اسکندر بیک ترکمان منشی قید شده که پدر و پسر را چنین معرفی مینماید :
«مولانا علی اصغر کاشی استاد با قرینه و مصور پاکیزه ساخت و پرداخت و رنگ آمیز مفرد در کوره پردازی و درخت سازی از اقران در پیش بود.او نیز خدمت سلطان ابراهیم می‌بود.در زمان اسماعیل میرزا از اصحاب کتابخانه شد.پسرش آقا رضا در فن تصویر و صورت آرایی و چهره گشائی ترقی عظیم کرده اعجوبه زمان گشت در این عصر و زمان مسلم الثبوت است با آن همه نزاکت قلم به زور آزمائی و ورزش گیری هم مشغول است و نسبت به ارباب استعداد،باین گروه زیاد راه جسته ولی در این عهد نزدیک از آن هرزه ورزی باز آمده است.البته کار خود نمی‌شود و تنگ حوصلگی و بد مزاجی بروی مستولی شده است . در طبع وی استغنائی عجیب هست.از خدمت حضرت اعلی شاهی ظل الهی مورد عواطف گردید و رعایت‌های کل یافت،اما از اطوار ناهنجار خود صاحب اعتبار نشد و همیشه مفلس و پریشان حال است»
در تزوک جهانگیر،راجع به آقا رضا و فرزند هنرمندش مختصر اشاره‌ای کرده و او را هروی و خانه زاد معرفی نموده ، ولی خود آقا رضا که در ایام صباوت و کودکی به جهانگیر پادشاه ارادت داشته و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از او حمایت‌ها دیده بود،خود را جهانگیر شاهی میخوانده و بآن افتخار میکرده است .
با مطالعه اسناد بجا مانده مزبور،معلوم گردید آقا رضا مصور کاشانی فرزند علی اصغر کاشانی بود که خود از اساتید و معاریف نقاشی زمان بشمار میرفت و در نزد سلطان ابراهیم میرزا مقرب و معزز می‌زیست . رضا از کودکی در دامن پدر هنرمند خود و سایر استادان آن دوره از جمله عبدالصمد شیرازی پرورش یافته و بمرور ایام جوانی هنرمند بار آمده و برموز و دقایق هنر تصویر سازی آشنا گشته بود .
آقا رضا در دربار شاه عباس کبیر، بعزت و حرمت تمام می‌زیست و از آن پادشاه رعایت‌ها میدید و چون بمرور ایام مهارت و استادی وی در امر چهره سازی و نزاکت قلم انگشت نما گردید ، پادشاه صفوی جهت اعتلای نام و رفعت مقام وی فرمانی صادر کرد و او را مصور خاصه خود تعین نمود . سواد فرمان مزبور که در گلستان هنر یاد شده چنین است : (۱)
«چون مصور کارخانه انه مصور الاشیاء و قادر علی مایشاء بمحض قدرت ازلی بقلم لم یزلی نقش نواب فلک جناب ما را به مقتضای آیه احسن صور کم در صفحه جهان و لوح خواطر بنی نوع انسان کالنقش فی الحجر تحریر و تصویر فرمود و پرگار وار کره خاک و دوائر افلاک را در تحت تصرف مکان ما آورد،لاجرم هر نقش مرادی که در صفحه اندیشه طرح و هم نگاشته قلم مانی رقم و بسان خط رخسار خوبان و مثال صفحه حل کاری خورشید پر زینت و زیب بر وفق مقاصد و مطالب چهره گشا میگردد و بشکر این مواهب عظمی همواره ما را نیز در صفحه خاطر خطیر این صورت نقش پذیر گشته که جمعی از هنرمندان نادره کار و نقاشان بدایع نگار که در زمان دولت روز افزون در ظل عواطف تربیت ما نشو و نما یافته‌اند،بر وجهی رعایت و تربیت فرمائیم که پیکر فراغت و رفاهیت ایشان به رنگ حصول امانی و آمال مصور بوده،مرفه الحال و فارغ البال روزگار گذارنند. لهذاشمه‌ای از مراحم بی غایت شاهانه را درباره سعادت آثار نادره الزمانی و حید دورانی،آقا رضای مصور خاصه که از عنفوان شباب،آثار قلم معجز نگارش دستور العمل نقاشان نادره کار و مورد تربیت نواب همایون ماست فرموده» (۲)
پس از مدتی که به لقب مصور خاصگی شاه رسید و بمقامات بالا عروج نمود،ظرفیت نگه‌داری و تداوم این افتخار را از دست داد و بنوشته تاریخ نویسان آن دوره،کارش بکاهلی افتاده و بعلت اختلاط با نامردان و لوندان پریشانحال و آواره گشته و از خدمت دربار مطرود گردید . آخر الامر هنرمند گرانمایه و پر احترام که روزی پادشاه مغرور صفوی باحترام بوسه بر دستش نهاده بود،رسوا و دربدر گشته مجبور به جلای وطن گردید و بهمراهی فرزند خردسالش ابوالحسن بدربار شاهان هندی رو آورد . نخستین اثری که در هند ترسیم نموده و خود را شناسانده است،تصویر پر ارزش شاه سلیم است که حالیه جزو ضمائم مرقع گلشن در ایران میباشد . این اثر پر هنر که حلاوت و استادی کم نظیری دارد رقمش چنین است : (غلام باخلاص شاه سلیم آقا رضای مصور فی تاریخ ۱۰۰۸)
و اگر تاریخ حرکت آقا رضا را یکسال قبل از خلق اثر بجا مانده‌اش بدانیم،یقینا" سال ورودش بهند حدود سالهای ۱۰۰۷ خواهد بود و از طرفی با بررسی و قرائت امضای یکی از آثار ارزنده‌اش که بروی جلد مجله هنر و مردم شماره ۱۲۱ چاپ شده،بوضوح سن خود را آشکار ساخته و چنین رقم نهاده است : (در سن شصت سالگی ساخته شد سنه ۱۰۳۰ عمل مرید باخلاص آقا رضا جهانگیر پادشاهی)

---

۱ – صفحات ۱۵۰ و ۱۵۱ کتاب گلستان هنر به کوشش آقای احمد سهیلی خوانساری
۲ – متاسفانه از بقیه فرمان اطلاعی بدست نداریم .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

حال که بنوشته خود هنرمند، تاریخ تولدش بسال ۹۷۰ هـ.ق. مسجل گردید، ما میتوانیم با مقایسه آثار بجا ماندهاش سن واقعی وی را در موقع ورود بهند ۳۷ یا ۳۸ ساله بدانیم و نوشته یکی از هنر شناسان معاصر را که مرقوم داشته: (آقا رضا گویا در کهن سالی به شبه قاره آمده بود) اشتباه و بی‌اعتبار بدانیم.

اکنون که به احوال وی تا حدودی واقف گشتیم، بهتر است مختصر تحقیقی نیز درباره شیوه کار و نکات برجسته آثار وی چه در ایران و چه در هند که شیوه‌هایش فرق کرده داشته باشیم.

آثار قبل از سفر هند او دلربا و فریبنده و معلوم میداشت که پیرو مکتب استاد محمدی هراتی و عبدالصمد شیرازی بوده و در آرایش تصاویر و ارائه زیبائیهای طبیعت و چهره پردازی پسندیده و نادره کار بوده است. متاسفانه پس از تغییر رفتار و معاشرت با لوندان و بی مایگان از دربار صفوی طرد گشته و از شهرت و اعتبار اولیه در افتاد و از طرفی با درخشیدن ستاره تابناک جوان دیگری چون رضا عباسی رونق بازارش کساد گشته و از مقامات والای خود سقوط نمود.

خوشبختانه موقعی که بهند رسید شانس و اقبال مجددا" بوی روی آورده و مورد توجه پادشاهان هنر شناس هند جلال الدین اکبر و فرزندش نورالدین جهانگیر (۱۰۱۴ – ۱۰۳۷) واقع گردید. چون شاهان مغول هند در آن زمانها آرزومند بودند که در جلال و شوکت و عالم آرائی بر شهریاران صفوی برتری یابند، بدین مقصود تشکیلات هنری معتبر و وسیعی را در اختیار این پدر و پسر هنرمند گذاشته و آنها نیز با لیاقت و کاردانی و با بسط و تلفیق هنر صفوی که از ایران بارمغان برده بودند، موفق بایجاد مکتب پر غنا و پر مایه‌ای شدند که در یشه ایرانی داشته و سالیان متمادی در آن دیار اشاعه و مورد دلخواه علاقمندان بوده است. آقا رضا در این زمانها خود را مرید باخلاص جهانگیر شاه میخواند و فرزندش نادرالزمان نیز به تبعیت از مقام پدر هنرمندش بدرج (مرید زاده‌های باخلاص) مباهی بوده است.

جهانگیر پادشاه در تزوک جهانگیری باین مطلب اشاره کرده و چنین نوشته است:

"در این ایام مصور ابوالحسن ملقب به نادر الزمان سر افراز گشت و مجلس جلوس مرا در دیباچه جهانگیر نامه کشیده بنظر آورد و موجب الطاف فراوان گشت. تصاویر وی شاهکار زمان است، پدرش آقا رضا هروی در شاهزادگی مرا خدمت کرد و خانه زاد بود".

بدین اعتبار آثار بجا ماندهاش زیب مرقعات سلطنتی و مجموعه‌های ارزشمند آن دوره قرار گرفته و نام پر آوازهاش مجددا" رونق تازه پیدا کرده است.

از تاریخ وفات و سن حقیقی وی اطلاع دقیقی بدست نداریم، ولی آنچه مسلم است در سال ۱۰۳۰ هـ.ق. مردی ۶۰ ساله بوده و بعد از آن تاریخ معلوم نیست تا چند سال دیگر زنده و در قید حیات بوده است.

متاسفانه بعلت شباهت کارهای اولیه این استاد با تصاویر ارزشمند رضا عباسی، که در آن زمانها تنها رقیب و معارض آقا رضا محسوب میشده و رونق بالاتری داشته مخلوط شده و اغلب هنر شناسان را باشتباه و خطا انداخته که ارائه صحت و سقم تصویرها جز بر ارباب بصیرت پوشیده میباشد.

آثار اصیل و رقم‌دار وی عبارت است از:

۱ــ تصویر زیبا و نفیس این هنرمند را در یکی از مرقعات موزه ویکتوریا و آلبرت لندن دیدم که رقم (عمل رضا جهانگیر شاهی) داشت. در این اثر موزون، پیر مردی نشسته و عمامه سفیدی بسر گذاشته بود و ریش و سبیل بزی داشت و پیکان تیری که به عکس در دست گرفته بوددیده میشد. پیر مرد بعلامت نشانه گیری یک پای خود را بزمین گذاشته و پای دیگر را بلند کرده بود. یک کمان آویزان و یک گرز فلزی بروی پای چپ دیده میشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲ــ اثر دیگر هنرمند تصویر شماره ۲۹ کتاب انوار سهیلی مضبوط در بریتیش میوزیوم بود که شرح این کتاب را در احوال "آننت" نقاش ارائه داده‌ام.

این تصویر،مجلس بزم سلطنتی است که شاه جوان با ندیمان نشسته و صحبت میکند. از نوشته بالای تصویر چنین بر میآید که یکی از خواص نزدیک، طبق زرینی زیر قبای خود پنهان کرده و شاه آنرا فهمیده است. در این اثر شایسته، شاه در وسط تالار نشسته و حلاوت پرآذین فرشها و منظره درختان باغ و صحن مجلس ستودنی است. چند مطرب نوازنده در کناره دیده میشود و عده‌ای از نوکران بخدمت مشغول میباشند. در پائین جدول بخط قرمز رقم دارد. (آقا رضا)

این اثر در مجله هنر و مردم شماره ۱۸۲ چاپ و منتشر گشته است.

۳ــ نفیس‌ترین و زیباترین اثر دیگر نقاش که در رویه جلد هنر و مردم شماره ۵۳ و ۱۲۱ بعکس رنگی چاپ شده،تصویر نشسته شاهزاده جوانی است که باز شکاری بدست گرفته و دوزانو در مقابل پیرمرد محترمی قرار گرفته است. مرد تنومندی که گویا از محارم است،در کنار جوی آب دیده میشود. جوان دیگری که روی تخته سنگی نشسته، بنواختن عود مشغول است و اسب شاهزاده در گوشه چپ تصویر جلب نظر مینماید. منظره باغ و شیوائی درختان کاج و تصویر تازی شکاری و جوانک بالای کوه و منظره ساختمان بسیار جالب است و رقم دارد.

(در سن شصت سالگی ساخته شد ۱۰۳۰ عمل مرید باخلاص آقا رضا جهانگیر پادشاهی)

موجود در ضمائم مرقع گلشن تهران.

۴ــ اثر دیگر نقاش،تصویری در مرقع گلستان است که پادشاهی دوزانو در خدمت پیر مردی لاغر اندام نشسته و صحبت میکند. پیر مرد مزبور در میان برکه آب و درختی بلند دو زانو بروی زمین نشسته و قوش باز و کماندار سلطنتی در پشت سر پادشاه دیده میشود. یکی از ندیمان مرشد،کنار دست وی قرار گرفته و درخت پر برگ زیبائی که بروی آن درخت انگوری پراکنده گشته،نمایان است روی تکه سنگی رقم دارد. (مرید باخلاص آقا رضا)

۵ــ اثر پر زیب و زینت دیگر این هنرمند که در کتابخانه گلستان تهران قرار گرفته عبارتند از:

الف ــ مجلس شاهانه و جمع نوازندگان. با رقم. (عمل رضای مرید پادشاه سلیم) (۳)

ب ــ تصویر مرد جوانی که نامه میخواند. با رقم. (بنده با اخلاص آقا رضا)

پ ــ تصویر شاه سلیم با دوستان خود در صحرا است که رقم دارد.

(آقا رضا مرید باخلاص عمل نادر الزمانی جمعه تمام شد)

۶ــ تصویر شاهزاده جوانی است که شاهین شکاری بدست گرفته و دو زانو در مقابل مرشد پیر قرار گرفته است. منظره کوهها و درخت چنار تنومند و تصویر چند مرغ و لانه آنها که بزیبائی روی درخت ظاهر ساخته و همچنین قیافه استادانه مجسمه سنگی پیر مردی که بالای کوه ارائه شده و چه بسا ممکن است شمایل خود نقاش باشد، در روی سه عدد سنگ رقم دارد.

(بنده باخلاص شاه سلیم رقم آقا رضا)

۷ــ اثر دیگری که در کتاب ISLAMIC PAINTING ارائه گشته مجلس درباری پر جلالی است که

---

۳ ــ منظور نقاش از شاه سلیم شیخ سلیم شاه چشتی بود. که از اعاظم‌صوفیه هند بشمار می‌رفته و آقا رضا نسبت باین مرشد حقیقت ضمیر ارادت خالصانه داشته و در اغلب تصاویر قیافه مرشد خود را ارائه داده است. از طرفی باید بدانیم جهانگیر قبل از رسیدن بپادشاهی شاه سلیم نیز خطاب میشده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

شاه و ملکه روی تخت نشسته و دو نوازنده مطرب به هنرنمائی مشغول میباشند. منظره باغ و طراوت درختان سرو فرح افزا است و رقم دارد. (رقم آقا رضا)

۸ ــ دیگر اثر برازنده این هنرمند که روی جلد مجله هنر و مردم شماره ۶۵ بعکس رنگی چاپ شده، ترسیم مجلس سلطنتی است که جهانگیر پادشاه با آرایش و صلابت پادشاهی در قصر نشسته و دو دختر شناگر در حوض آب بشنا مشغول میباشند. چهار مستخدم مخصوص در صحن باغ دیده میشوند. چشم چران فضولی از طبقه دوم مشغول نظاره است. منظره باغ و تصویر قصر سلطنتی و افق دور و نمایش کوهها پر زیب و زینت است. این اثر ارزنده که در موزه هنرهای تزیینی ایران بیادگار است. رقم دارد. (عمل غلام باخلاص آقا رضا مصور جهانگیر شاهی)

۹ــ دیگر اثر ارزتمند آقا رضا. تصویر پیر مردی بسیاق کشیشان اروپائی است که کاغذی بدست گرفته و روی آن نوشته شده:

(غلام با اخلاص شاه سلیم آقا رضای مصور در بلده آگره فی تاریخ رمضان ۱۰۰۸)

۱۰ــ تصویر دیگر، منظره باشکوه و منقش مسجدی در میان باغ پر گل و درخت است که در انتهای آن کوهی جلب نظر مینماید. در روی کوه قصری زیبا ایجاد شده که چند نفر مشغول بالا رفتن هستند. رقم دارد. (آقا رضا)

۱۱ــ دیگر اثر ارزنده هنرمند. پادشاه سوار کاری است که شاهین بدست گرفته و با ندیمان و همراهان خود عازم شکار میباشد. جماعتی در حدود هشت نفر ناظر صحنه هستند. منظره درختان و کوهها در کمال دلپذیری است و پرندگان رنگارنگ و چشم نوازی از قبیل درنا و لکلک سفید بحال پرواز دیده میشوند. در زیر پارچه سنگی رقم دارد. (مرید باخلاص آقا رضا جهانگیر شاهی)

دیگر از آثار متفرقه هنرمند در موزه‌های مختلف عبارت است از:

۱۲ــ یک مرقع نفیس و زیبا از کارهای این هنرمند در موزه بوستون آمریکا.

۱۳ــ تصاویر نسخه‌ای از حافظ که در موزه بریتانیا مضبوط بوده و تاریخ آن ۱۰۱۷ میباشد.

۱۴ــ تصاویر خمسه امیر خسرو دهلوی که در کتابخانه ملی پروس برلین قرار گرفته و از آثار این هنرمند میباشد.

۱۵ــ دیگر از آثار رقم‌دار آقا رضا، آرایش سر در باغ خسرو از باغهای سلطنتی قدیم الله آباد در هند است که مناظر داخلی آن نیز بحدس قوی از کارهای این استاد بوده و در رویه سر در آن بخط زیبای عبدالله ترمذی که در دربار اکبر و جهانگیر پادشاه خدمت کرده و ملقب به مشکین قلم بوده چنین قید شده است:

(حسب الحکم شاهنشاه جهان نورالدین محمد جهانگیر باهتمام مرید
باخلاص آقا رضا مصور این بناء عالی صورت اتمام پذیرفت)

۱۶ــ زیباترین اثر این هنرمند، تصویر آهوی خوش تراشی است که با شاخهای بلند نقاشی شده و گردن بند و افسار بگردن دارد. شاهزاده جوانی که لباس طلائی شیوه اصفهانی بتن کرده بآهو غذا میدهد، در زیر پای جوان رقم دارد. (مشق کمترین رضا)

۱۷ــ دیگر از کارهای اولیه آقا رضا. تصویر جوان ایستاده ایست که عبائی زیبا بمانند شنل بدوش انداخته و کلاه عمامه‌ای صفوی بسر گذاشته و رقم دارد. (مشق کمترین آقا رضا)

۱۸ــ دیگر اثر هنرمند، تصویر جوانی است که بسنگی تکیه داده و دو زانو نشسته. رقم دارد. (آقا رضا)

۱۹ــ تصویر دیگری که در گوشه یکی از صفحات کتاب نقاشی شده، تصویر زن و مردی عاشق پیشه‌است

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

که همدیگر را بغل کرده و براز و نیاز و رقص و پایکوبی مشغول میباشند. رقم دارد.
(در دارالسلطنه هراه ساخته شد راقمه رضا)

۲۰ـ پر پیرایه‌ترین اثر آقا رضا،مجلس بزم شاهزاده‌ای است که روی تختی نشسته و نوازندگان و ندیمان در اطراف وی قرار گرفته‌اند. در ساختمان مقابل که در کمال دلپذیری و حسن سلیقه آرایش گشته،حرم سرای شاهزاده دیده میشود،جماعت نوکران و آشپزان دربار که مشغول پخت و پز بوده و عده‌ای نیز سرگرم پذیرائی هستند،جلب نظر مینماید. درخت زیبا و کهن سالی،در وسط منظره دیده میشود. این اثر زیبا که در صفحه ۱۳۱ مرقع گلشن در تهران قرار گرفته. رقم دارد.
(عمل رضای مرید پادشاه سلیم)

۲۱ـ دیگر اثر هنرمند، تصویر پیر مرد مرشدی است که در مقابلش جوانی نشسته و با او صحبت میکند،حواشی لباسها و سر و صورت پیر مرد نورانی و طلائی است و رقم دارد. (مشقه آقا رضا)
در بالا و پائین تصویر،خطوطی از میر علی کاتب هروی دیده میشود که حواشی عالی و مذهب دارد.

۲۲ـ دیگر از آثار این هنرمند که در فریر گالری واشنگتن قرار دارد،تصویر دختر شادابی است که لباس سبز خوشرنگ و بلند پوشیده که آستینهای بنفش رنگش از زیر لباس دیده میشود. کلاه سبک بالی بسان پارچه‌ای رنگین بسر انداخته و بند جواهر نشان به پیشانی دارد. دختر جوان که بناز و عشوه تمام ایستاده و دلربائی میکند،بادبزن منقش بدست گرفته و در محلی ایستاده است. در زمینه ساده،چند تک گل و چند تکه سنگ و در بالای تصویر،یک رده تصویر ابرچینی (چین دومانی) دیده میشود. مهر مخصوص سلطنتی باسجع (بنده شاه ولایت عباس) در قسمت بالا و سمت راست جلب نظر میکند. رقم نقاش بخط قلم‌موئی چنین است. (مشقه آقا رضا) (تصویر شماره(۳۲)

۳۹۱ ــ رضای‌قاجار

شاهزاده پر استعداد قاجاری بود و در قلمدان سازی و شبیه پردازی دستی به کمال داشت. از آثار رقم‌دار وی، قلمدان پر مهارتی دیدم که در روبه آن تصویر بسیار شبیه مظفرالدین شاه قاجار نقش بسته و حواشی و جوانب آن از گل و مرغ پرمایه و رنگین آذین گشته بود. حواشی قلمدان طلائی بود و رقم داشت. (کمترین رضای قاجار)

۳۹۲ ــ رضا مذهب اصفهانی ـ میرزا رضا

از مذهبان نادره کار و چیره دست اصفهان بود ود ر تذهیب قرآنها و کتابها و فرامین و مرقعات دست پر قدرت داشت. فرزند میرزا رضا میرزا عبدالعلی است که آن نیز در هنر خود سرآمد گشته و در زمان خود مذهب باشی اصفهان بوده است.

۳۹۳ ــ رضی نقاش

از نقاشان و تذهیب کاران اوایل قرن ۹ هـ.ق. بوده و فرزندی بنام نظام الدین داشته و در تذهیب از نوادر زمان خود بوده است.

۳۹۴ ــ رضی‌الدین

نقاش شیرین قلم دوره زندیه بود و در شیوه صفوی آبرنگ و قلمدان می‌ساخت.
از آثار این هنرمند قلمدان پر مایه‌ای دیدم که در روبه آن تصویر زن و مردی به استادی نقش

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بسته بود. کلاه و لباس و سایر مشخصات تصویری و بطور کلی آرایش قلمدان در شیوه صفوی بود و رقم داشت. (رقم کمترین رضی الدین)

۳۹۵ــ رضی طالقانی- صنیع همایون

مذهب و نقاش زبر دست قاجاری بود و در ارائه شیوه‌های گوناگون تذهیب، دست افسونگر داشت. میرزا رضی در آرایش و تلفیق گلها، با صورتهای انسانی و تصویر پر آذین جمع حیوانات به طلا و حل کاری، انگشت نما و بی همتا بود. او شبیه سازی و چهره پردازی را خوب میدانست و در ارائه هر چه بهتر آن بحد وسواس قوی دست بود.

در مجمع الصنایع الماسیه ناصری که در آن زمان‌ها مجمع هنرمندان نقاش و سایر رشته‌های هنری دیگر بشمار میرفت، میرزا رضی نیز حجره‌ای مخصوص بخود داشت و در همان محل محقر، بخلق آثار بدیع و بیهمتا همت می‌گماشت. رضی اهل طالقان بود و در ارقام مختلفی که از او بیادگار مانده سعی داشته نام مسقط الراس گرامی خود را بهر ترتیبی که شایسته باشد در جوار امضای خود ثبت نماید. او نام خود را با امضای (اقل چاکران رضی طالقانی) درج می‌نمود و قدیمیترین اثری که لقب (صنیع همایون) را ثبت نموده، سجع مهری است که بسال ۱۳۱۴ هـ.ق. تهیه شده و در ذیل اثری بکار رفته است.

اثر این مهر را در صفحات کتابی که تذهیب و تزیین آن، از آثار استاد ابوالقاسم شیرازی بود، دیده‌ام که میرزا رضی صنیع همایون در ذیل همان صفحه بخط خود چنین نوشته و زیر آنرا مهر زده است:

(این تذهیب از کارهای ممتاز میرزا ابوالقاسم مذهب باشی که از تعریف مستغنی است و من قیمت و ارزش برای او تعین نمی‌توانم بکنم. رضی مذهب)
و زیر امضاء خود مهر زده بود. (صنیع همایون)
اندازه این مهر ۱/۵ × ۲ سانتی‌متر و سجع آن بخط نستعلیق زیبا چنین بود.
(صنیع همایون ۱۳۱۴)

متاسفانه از احوال و زندگی خصوصی میرزا رضی و تاریخ تولد و مرگ وی کوچکترین اطلاعی نداریم، ولی آنچه مسلم است، این نقاش ذوفنون، از سالیان ۱۲۹۹ هـ.ق. تا ۱۳۲۲ هـ.ق. که آثار تاریخ‌دار دارد در کمال چابک قلمی و تردستی در اجرای رموز و دقایق صنعت طاقت فرسای تذهیب، موفق و بی رقیت بوده است. از آثار رقم‌دار وی دیده‌ام:

۱ــ استادانه ترین آثار تذهیبی نقاش، میز فولادی نفیسی بود که شعاع ۳۷ سانتی متر داشت. رویه این میز که در شیوه‌های متنوع و پیچیده تذهیب ترسیم گشته بود، در نوع خود جامع ریزه کاریهای فنی هنر تذهیب بود که در یک جا ارائه شده بود.

در آرایش چشم نواز میز، از نکات مختلفه هنر تذهیب از قبیل پیچک‌های خوشه انگوری و بوته جیقه‌های پر آذین و پر طاووسیهای پر مایه و ریسه گلهای رنگین و شمسه های زر افشان و ترنجها و نیم ترنجهای موزون در تکنیکی ماهرانه استفاده کرده بود که به نفسه و درحد خود شاهکار بشمار میآید.

این میز که جهت میرزا علی اصغرخان اتابک تهیه شده بود، نام وی را بخط رقاع طلائی و در قرینه هشت سهمی، درج کرده و بخط زیبای نستعلیق رقم داشت. مضبوط در مجموعه شماره ۲
(اقل چاکران رضی)

۲ــ دیگر از آثار میرزا رضی، میز مدور تذهیبی است که در موزه قصر گلستان قرار گرفته است. این

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هنر که بسان میز اتابک به انواع ترنجها و شمسه ها و تشعیرها آرایش یافته، جهت ناصرالدین شاه قاجار ساخته شده و در وسط چنین قید شده است :

(السلطان صاحب قران ناصرالدین شاه قاجار ۱۳۰۳)

رقم نقاش که به نسخ ممتاز و سفیدابی کتابت شده، چنین است :

(در مجمع الصنایع دولتی مبارکه ــ بنده اقل چاکران رضی طالقانی)

۳ــ اثر ممتاز و بی‌همتای دیگر نقاش،تذهیب استادانه و پر حلاوتی است که در موزه ویکتوریا آلبرت قرار گرفته است. این اثر زیبا که در حقیقت مجموعه‌ای از تنوع هنر طلا کاری است، با ارائه لچکهای زرین و شمسه‌ها و اسلیمی‌های گوناگون که در بطن آنها کله‌های انسان و حیوانات بتردستی انجام یافته، معرف زبر دستی نقاش بوده و بخط غبار شکسته رقم دارد. (مشقه رضی)

در وسط صفحه مزبور، چهار گوشهائی در ابعاد تقریبی یک سانتی متر، ترسیم کرده و نام رضی را بخط طغرائی زیبا در چهار مرتبه درج نموده است.

۴ــ اثر ارزنده دیگر نقاش، جلد کتابی در کمال قدرت بود که در حراج ساتبی لندن بفروش رسید. در رویه این جلد و در سه سهم گوناگون، انواع تذهیب‌ها به تردستی انجام یافته که واقعا" ستودنی بود و رقم نقاش در ذیل اثر چنین بود.

(در مجمع الصنایع دولتی مبارکه ــ اقل چاکران رضی مذهب سنه ۱۲۹۹)

۵ــ اثر قلمدانی این هنرمند، قلمدان مذهب و عالی بود که تصویری در رویه داشت و بخط ریز رقم زده بود (رضی صنیع همایون) مجموعه شماره ۱

۶ــ دیگر از آثار این استاد که رقم (کمترین صنیع همایون) داشت. قلمدانی پر کار و ممتاز بود که بروی نقشهای اسلیمی و تذهیب‌های گوناگون، تصاویری از کله انسان و حیوان و پرندگان نقش بسته بود که در جمع یکدیگر تلفیق شده و بسیار پر مهارت بود.

۷ــ شاهکار دیگر هنرمند که بروی تخته اجرا شده، تذهیب زمینه و کناره خطوط مظفرالدین شاه بود که در قصر صاحب قرانیه انجام یافته بود. در این اثر پر هنر، تذهیب اطراف برنگ لاجوردی بوده و برگهای خوشه انگوری خوش منظر و گل و برگهای مزین در کنار دست نوشته‌ها جلب توجه مینمود. در گوشه بالای سمت راست، تاج سلطنتی ارائه شده و در مقابل آن بخط ریز رقم داشت :

(اقل چاکران رضی صنیع همایون) اصل نوشته متن تذهیب، بروی تخته چنین بود :

(هو ــ این مشق را که روی این تخته نوشته میشود یادگار قصر صاحب قرانیه است، امروز که روز جمعه ششم جمادی الثانیه ۱۳۲۲ است در طالار هستیم، احتساب الملک عمید حضور، مونمن حضور دکتر خلیل خان اعلم الدوله هم روزنامه ترجمه میکند، فرزند عزیزم اعتضاد السلطنه حاضرند).

۸ــ از آثار آبرنگی این هنرمند که در نمایشگاه هنری ایران در پکن جلب توجه نمود، چهره کاملا" شبیه یکی از رجال قاجاری بود که رقم داشت. (رقم رضی طالقانی) ۱

۳۹۶ ــ رفیع ــ محمدرفیع

تصویر شاهزاده خانم زیبائی، در کمال آراستگی بروی قلمدانی نقش بسته بود که عاری از توصیف بود. این اثر ارزنده که تنها شاهکار بجا مانده و کم نظیر استادی، بنام رفیع یا محمد رفیع بود، با سجع انحصاری (یا رفیع الدرجات) نام والای خود را به پیشانی قلمدان ثبت کرده بود.

اندازه قلمدان تا حدی بزرگ و در نوع خود خوش تراش و محکم بود.

شاهزاده خانم درباری، کلاه لبه‌دار صفوی زیبائی که لبه‌های آن پوست سموری نرم افشان داشت

۱ــ دیگر از آثار سوخت تذهیبی رضی جلد سوخت بی‌نظیری دیدم که رقم داشت.
(ذهبه رضی طالقانی ۱۳۰۲)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بسر گذاشته و ببوئیدن گل سرخی که بدست گرفته، مشغول بود. صورت ملیح و فریبنده شاهزاده خانم، حالت رنگ پریدگی داشت و چشمان خمارش، در کمال دلربائی، پرغمزه‌وفتان جلوه مینمود. شاهزاده خانم با صلابت و وقار، در وسط باغ ایستاده بود، آویزه جواهر نشانی به گردن انداخته و موهای مجعد و بلند خود را بکنار صورت درآویخته بود.

نیم تنه آرخالق طلائی کلفت که زیر و کناره‌های یقه‌اش، به پوست خز مستور شده بود، جلوه بدیعی داشت. تک بوته‌های گل سرخ، بروی زمینه طلائی کلیجه، پر آذین و زیب افزا بود.قند اره پاشنه بلند و سرخ رنگ بپا کرده و شلوار چسبان بلند و گلدار پوشیده بود. زمینه نقاشی، باغ پر سبزه و درخت بود که ساختمانی در انتها جلب نظر مینمود. در قسمت بالای قلمدان که فضای خالی و رنگ زرد نخودی داشت چنین نوشته بود: (یا رفیع الدرجات)

حاشیه و کناره‌های قلمدان مذهب بود و زمینه سرخ آتشی داشت. دیواره‌های چپ و راست قلمدان، گل و برگ خوشه انگوری طلائی داشت که چون کمر بندی زرین بدور قلمدان پیچیده بود. از شیوه و پرداخت کار و همچنین کهنگی و فرسودگی قلمدان، معلوم میداشت که این هنرمند، از قلمدان سازان پر مهارت قرن ۱۱ هـ.ق. و همزمان و هم شیوه نقاشان نامی آن دوره از قبیل محمد زمان و علیقلی جبادار و سایرین بشمار آمده که متاسفانه به احوال و دوران فعالیت هنری وی، کوچکترین آگاهی نداشتیم و این قلمدان منحصر بفرد و شایان تمجید که حالیه در مجموعه شماره ۲ مضبوط میباشد، تنها اثر ارزنده نقاش است که ازآن هنرمند بیادگار مانده‌ونام ویرا جاودانی ساخته‌است.

۳۹۷ ــ رقیه‌بانو

زن با کمال و هنرمند دربار سلاطین مغول هند بود.

تصویر آراسته مرد جوانی، از این هنرمند در مرقع گلستان تهران است که شایستگی وی را در امر تصویر سازی برملا میسازد. در این اثر زیبا، جوانی با لباس و عمامه رنگین، در باغی نشسته و بالشی بزیر بغل نهاده بخوردن و نوشیدن مشغول میباشد.

کاسه طلائی جنب تصویر و همچنین منظره کوهها، دل پسند و ابرهای تزیینی فضای خالی، در شیوه رضا عباسی است و رقم دارد. (رقیه بانو)

۳۹۸ ــ رکن‌الدین سید

نقش‌های خوب بروی کاشی‌ها می‌آفرید و طراحی و کاشی تراشی نیز خوب میدانست. این هنرمند که در اوایل قرن ۸ هـ.ق. زندگی میکرد، آثار ارزنده‌ای از خود بیادگار گذاشته که از آن جمله، چند کاشی زیبای طلائی کوکبی است که در موزه ایران باستان مضبوط میباشد.

۳۹۹ ــ رمضان‌شاهی‌ــحسن

نامش حسن و به رمضان شاهی معروف بوده است.

این هنرمند که از فلزکاران و کوفتگران نامی قرن ۹ هـ.ق. بشمار می‌آمد، قلمدان مستطیل شکل فلزی بیادگار دارد که کناره‌ها و رویه آن به آذین و خطوط زیبای قدیمی آن دوره نقره کوب گشته و رقم دارد. (عمل حسن رمضان شاهی)

در داخل متن کناره، اشاره به صاحب قلمدان کرده و نوشته است: (لصاحبه والسعاده و السلامة)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴۰۰ ــ رمضان علی

از نقاشان با استعداد و پر تجربه اوایل قرن ۱۲ هـ.ق . بود .

این هنرمند در تصویرهای آبرنگی بخصوص در شبیه سازی دست داشت و در نقاشی‌های تزیینی که از جمع حیوانات تشکیل میشد ، ذوق و قریحه مخصوصی نشان میداد .

از آثار زیبای رمضان علی ، نقاشی زیبائی دیدم که از تصاویر انسان و حیوان تشکیل شده و در حد خود ، خوش حالت و پرابتکار بود . دو ملائکه زیبا که یکی سوار بر اسب بوده و دیگری دهنه آنرا بدست داشت،پخته و پسندیده بود و رقم داشت . (عمل رمضان علی سنه ۱۱۹۰)

اثر دیگر هنرمند که در ۲۸ آپریل سال ۱۹۸۱ در ساتبی بفروش رسید ، تصویر استادانه شتری بود که از جمع انسان و حیوان تشکیل یافته بود . در این اثر ابتکاری ، بلقیس زن حضرت سلیمان ، سوار بر شتر شده و تاجی بسر نهاده و چنگی بدست گرفته بود . خدمه‌ای در پشت سر بلقیس قرار داشت و منظما" او را باد میزد . ساربان که کلاه شیطانی بسر داشت ،دهنه مار مانند شتر را بدست گرفته و هدایت مینمود . در بالا نوشته بود :

(مانی ز صنعت قلمم، در تحیر است ــ مانا بود به صنعت ، این کلک جاودانی)

(بلقیس زن سلیمان پیغمبر ، قله چهارم از کوه قاف ، عمل رمضانعلی سنه ۱۱۹۰) (تصویر شماره ۴۰)

۴۰۱ ــ روح‌اله‌میرک‌خراسانی

خراسانی و مقیم هرات و از سلاله سادات کمانگر بود . در ابتدای کار به قرائت کلام‌الله مجید و کتابت خطوط می‌پرداخت . پس از مدتی شوق تصویر سازی پیدا کرده و باین هنر دل بست و در تذهیب و نگار گری پسندیده و پر مایه گشت . در مراحل اولیه ، بشاگردی استاد ولی الله مفتخر بود و پس از مدتی همکار وی گردید .

استاد میرک مکتب پر اعتبار استاد احمد موسی را نیز درک کرده و از آن فیض‌ها برده است . این هنرمند در تذهیب و تشعیر و کتابت خطوط،نازک قلم و چیره دست و در ارائه مجالس چهره سازی و منظره پردازی چابک قلم و شیرین نگار بوده است . او مخترع شیوه گرفت و گیر حیوانات و جانور سازی است ، کما اینکه صادقی در قانون الصور باین مطلب اشاره کرده و چنین بنظم در آورده است :

۱ــ کنی گر جانور سازی اراده ز گلگون تصرف شو پیاده
۲ــ بیک سو از طریق بیش و کم باش به راه پیروی ثابت قدم باش
۳ــ مدان صاحب روش از صد یکی را بجو آیین آقا میرکی را
۴ــ مبادا ای در دریای حیرت ندانی جانور سازی صورت
۵ــ بگویم جانور سازی کدام است چه سان و چند هر یک را چه نام است
۶ــ یکی سیمرغ و دیگر هست اژدر هژبر و گاو گنج است ای برادر
۷ــ ولی معلوم این فن بر سه قسم است گرفت و گیر جملش نام و اسم است
۸ــ شوی چون بر گرفت و گیر راغب در این وادی سه‌چیزت هست واجب
۹ــ ز هستی جانورها دور باید ستون دست و پا پر زور باید
۱۰ــ شوی گر از دو جنگی نقش پرداز نباید بر تن هم پنجه انداز
۱۱ــ مبادا پنجه پیکار باشد در این صورت مگر ناچار باشد

دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا ، از این هنرمند چنین یاد میکند :

(دیگر امیر روح الله مشهور بمیرک ، نقاش هروی الاصل است و از سادات کمانگر است و در اوایل حال

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بحفظ و تلاوت کلام ملک علام و مشق خط اشتغال داشت ، بعد از فوت پدر بکتابت کتابه میل کرد و چون از سادات کمانگر بود،آن شغل را نیز ورزید ، بعد از آن بخدمت مولانا ولی الله افتاد و بتذهیب و به تحریر مایل گشت و از آن نیز گذشته،میل تصویر در خاطرش گذشت ، در این فن بی بدل و در این شیوه بی مثل شد و در زمان حضرت پادشاه مرحوم سلطان حسین میرزا رعایت یافته و از جمله منصب کتابداری خاصه بعهده او شد)

خواند میر در صفحه ۷۷۱ کتاب حبیب السیر خطی سنه ۹۹۷ مجموعه نگارنده، در این مورد چنین مینویسد :

(خواجه میرک نقاش، در علم تصویر و تذهیب نظیر نداشت و در کتابه نویسی رایت بی مثلی برافراشت ، اکثر کتابههای عمارات دارالسلطنه هرات بخط اوست (۱) وفاتش در زمان تسلط محمد خان شیبانی بر ولایت خراسان بوقوع پیوست)

در تائید کتابه نویسی میرک ، در حراج ساتبی جولای سال ۱۹۸۰ ، کتابی دیدم که رقم میرک داشت . چون این امتیاز از نظر نگارنده ، حائز اهمیت والائی بود ، بدین جهت متن دیباچه و همچنین رقم صفحه آخر کتاب را پاکنویس کرده و بدیدار علاقمندان میرسانم .

(دیباچه دیوان آقا میرک نقاش)

تمجید و تحمید خالقی که قابل کلام معجز نظام لطیفه بر لوح کتاب هنرمندی دیباچه مجموع ادراک و سلیقه سخن پرداز شیرین کلام موشکاف معنی آرا سر حلقه مضمون بندان صاحب تلاش میرک نقاش که بعد از چندی که ارتفاع طبیعت گلهای الوان لفظ و معنی چیده و دسته بسته ببازار قدر شناسی و سخن فهمی آورده و از کمال درویشیهای ذاتی و حسن اعتقاد اخلاصی که به لسان الغیب خواجه حافظ شیرازی داشته،تیمنا و تبرکا در مقام جواب دیوان آن زباندان رموز غیب در آمده و نقشبندان بدایع نگار معنوی بقوت موزونی نقش ارضی و سمائی را از الفاظ رنگین شاخ و برگ داده در لوح صورت بیان مینمایند و نقاشان صورتخانه خیال به دستیاری طبع موزون پرده از روی افکار معانی ..... سیما نقاش صحیفه الفاظ رنگین و نقشبند دیوان معانی ..... الی آخر.

درصفحه‌اول نوشته بود :

مدد میخواهد از ارواح حافظ میرک نقاش ــ کز و هر گوهر نظمش بود در سلک قابلها.

بازدرجای‌دیگرقیدشده بود

چون شهید تیغ او گشتی تو میرک فخر کن بر سر دوش ملک نه پایه تابوت

در آخر همه ابیات ، اسم میرک را ذکر کرده و در آخر کتاب رقم گذاشته بود .

(تمت کتاب میرک نقاش)

عبدالمحمد خان ایرانی ، در کتاب خود ، او را ملقب به مظهر بدیع دانسته و از استادان بهزاد معرفی کرده است.مرحوم فکری سلجوقی ، استاد را چنین معرفی کرده و حکایتی نیز از وی نقل کرده :

روح الله میرک مردی آزاده مترب و خوش گذران بوده و چنانکه امیر علی شیرنوائی ترسیم مسجد هرات را بوی واگذار کرد چون میرک بعیش مشغول شده و بکار مسجد نمی‌پرداخت،تا عاقبت میر علی شیر به تنگ آمده و فرمانی از سلطان حسین بایقرا دریافت کرد و آن چنین بود . چون فلان مبلغ باقیات دیوان سلطنتی که بر ذمه شماست ،خیلی فوری تحویل خزانه داده و رسید دریافت دارید . بیچاره میرک از این حکم مشوش گردیده خود را به امیر رسانده و عرض کرد که هرگز چنین

---

۱ ــ او در خط ثلث و نگارش کتابه از نوادر روزگار بوده و کتابه ثلث مسجد جامع هرات نیز از یادگارهای ارزشمند این هنرمند میباشد که متاسفانه حالیه از بین رفته و معدوم گشته است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

پولی باقی نمانده و استدعا نمود که او را از قهر سلطانی نجات دهد. امیر خندید و گفت، تو کار مسجد را تمام کن تا از این امر خلاصی یابی، باین ترتیب،خواجه میرک در کمال سرعت کار کتابه مسجد را بپایان رسانده و قضیه فیصله پیدا کرد.

حالیه آثار میرک در آن مسجد از بین رفته و فقط کتیبه‌ای که روی سنگ رخام سیاه نوشته و القاب سلطان حسین بایقرا می‌باشد در موزه هرات محفوظ میباشد.

مدت عمر و سن اصلی او معلوم نیست، ولی وفات وی باتفاق تمام نویسندگان آن دوره،در زمان استیلای شیبک خان به خراسان، و در سال ۹۱۳ ه.ق. اتفاق افتاده است.

حیدر دو غلات در تاریخ رشیدی، از میرک نام برده و چنین معرفی نموده است:

(مولانا میرک نقاش، وی از عجاییات روزگار است و استاد بهزاد است، اصل طرح وی پخته‌تر از بهزاد است، اگر چه پرداخت وی مقدار بهزاد نیست،اما تمام کارهای وی در سفر و حضر، از پیش میرزا و در خانه و در هوای بیرون می‌ساخته است، هرگز مقید به حجره و کاغذ لق نبوده، این بسی عجیب است. مع هذا اشکال و انواع آرزومندیها میکرد که مطلقا منظور تصویر و نقاشی است. از این جهت گرفتن اکثر آرزومندیهای درویشی میکرد، بآن شهرت داشته است. جمع ساختن تصویر باین امور بسیار غریب است)

مشهور ترین شاگرد استاد میرک، بهزاد معروف بود که در بدایت حال، چون پدری صمیمی، در دامان پر مهر خود پرورش داده و بمسند استادی رسانده بود.

آثار اصیل و نادر استاد میرک عبارت است از:

۱ــ والاترین اثر این استاد را در نمایشگاه بریتیش میوزیوم دیدم که موضوع آن (ملاقات علی فارسی) بود که در صفحه شماره ۴۰۴ کتاب تصویر گشته بود.

این موضوع در دو صفحه جداگانه و روبروی هم نقاشی شده و در صفحه دست راست، جماعتی از هواخواهان، دور علی فارسی گرد آمده و کاغذی بدستش میدهند. در صفحه سمت چپ، نوازندگان قرار گرفته و دو نفر خدمه بخدمت مشغول می‌باشند. منظره درخت و چمن و همچنین نقش کلبه و چادر و مخصوصا" نقش قالیچه‌ها زیب افزا بوده و پر هنر میباشد و رقم دارد بزیر جدول.

(عمل میرک خراسانی)

دیگر از آثار شیوای این هنرمند، تصاویری در کتاب گوی و چوگان است که در یکی از تصاویر، چهار ملائکه پر حالت تصویر شده که دونای آنها، شراب و صراحی بدست گرفته و فرشته‌های پائینی مشغول حمل غذا میباشند. زمینه اثر، تذهیب بی نظیر اسلیمی بوده و در وسط نقاشی و در یک ترنج بزرگ، بخط نستعلیق زیبا، چنین قید شده:

زو کوی سپهر مستدیر است ــ چوگان هلال گوشه گیرست
از حکمت اوست در زد و گیر ــ چوگان قضا و کوی تقدیر

صفحه اولی نیز بسان صفحات دیگر به شیوائی ترسیم یافته، منتها در این صحنه، ملائکه‌های بالائی میرقصند و ملائکه‌های پائینی دابره و نی میزنند. در وسط تصویر و داخل یک ترنج نوشته:

زان پیش که حسب حال گویم ــ از خالق ذوالجلال گویم
آن خالق ماه و خور که چون گوی ــ زو چرخ فتاده در تکاپوی

۴۰۲ ــ روحی تبریزی-حکاک

بنوشته مرحوم تربیت در (کتاب دانشمندان آذربایجان:

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

"از حکاکان ماهر بوده و گاهی طبع خود را بشعر آزموده است .
از نگاه غضب آلود تو شد معلومم ــ که ز من گفته ، حدیثی بتو صاحب غرضی"

۴۰۳ ــ روشن‌نگار

درویش اهل هند بود و خطوط ناخنی را خو ش مینوشت .
قطعه ناخنی زیبائی از این هنرمند دار م که بسالیان ۱۳۰۰ هـ.ق . فرجام یافته و بگل و مرغ ناخنی آرایش شده و رقم دارد . (خاکسار مهتاب رای روشن نگار)

رئیس حیدر کاپیتان در نگاری آمده

ز

زرین قلم در عبدالصمد آمده

۴۰۴ ــ زمان-آقازمان‌زرکش

بروایت نصر آبادی در تذکره خود : (اهل اصفهان بوده و در شعر فریبی تخلص میکرد . از پیشه زرکشی ، استفاده نبرده هرگز چیزی عایدش نشد.در آخر بی‌علاج شده بهند رفته و فوت کرده است)

۴۰۵ ــ زمانانقاش

از اهالی اردستان و به راضی نقاش معروف است .
مولف ریحانته الادب در مورد این نقاش چنین مینویسد :
(شاعری است اصفهانی که در نقاشی نیز مهارت داشته و به زمانا نقاش معروف است.یک دیوان شعر و یک مثنوی دارد . این شعر از اوست .

گر وحشیانه از روش خلق می‌رمم عذرم بسی بجاست‌که آدم ندیده‌ام

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تا سال ۱۱۱۲ در قید حیات بوده و وفاتش معلوم نیست .
در آتشکده آذر،زمانا را طور دیگر معرفی کرده و چنین نوشته است :
(او از اهالی اردستان است و در اول انوار تخلص میکرد بعد به راضی راضی شد)
این اشعار از اوست :

یک خنده چو گل نامزدم بود در این باغ خندید مرا غنچه و آن هم ز میان رفت

از آثار نقاشی وی ندیده‌ام .

۴۰۶ ــ زمانانقاش‌یزدی-سالک

بنوشته جامع مفیدی :
"مدتی در خطه یزد به قلم اندیشه نقش امور غریبه و صور عجیبه بر صحایف روزگار می‌نگاشت و پیوسته اشعار آبدار بر لوح خیال تحریر مینمود.ناگاه هوای هند بر سرش افتاد و پا در وادی غربت نهاد و دیگر به وطن مالوف مراجعت ننموده در همان بلاد روانه ولایت عقبی گشت.و این چند بیت که از تاریخ طبع اوست فی سنه خمس و ثمانین الف ۱۰۸۵ در حیدرآباد به نظر رسیده مرقوم گردید.

صفحهٔ رخ ز صفای خط او ساده شود ــ آب در کوزه ز فیض لب او باده شود

از آثار او ندیده‌ام

۴۰۷ ــ زین‌الدین-شیخ

نقاش تیز قلم و پر قدرت قرن ۱۸ هـ.ق . هند بود و در هاشور زنی و تصاویر جانوران و پرندگان استادی صاحب کمال بشمار میرفت .
از این هنرمند دو اثر زیبا در کل ناقی لندن دیدم که هر دو اثر هاشور بسیار دقیق و نازک قلم داشت و رنگها نیز پریده و طبیعی عمل آمده بود . یکی از آنها حیوانی بنام مرکهه بود که در کمال استواری و قدرت قلم سایه پردازی شده و رقم داشت (زین الدین) و دیگری مرغ پر آذین و رنگی بود که روی شاخه برگی گلدار نشسته و از هر نظر قابل تعریف بود و در زیر نوشته بود .

(ابلخا درخت بن جوئی ــ زین الدین) حدود سال ۱۷۷۶ م

دیگر از آثار رقم‌دار این هنرمند که بیادگار مانده ، یکی تصویر پلنگ چیتائی است که در کمال قدرت ترسیم شده و رقم شیخ زین الدین داشت و اثر دیگر که مجموعه و برگهای گوناگون و مرغ سینه باز بود رقم داشت . (درخت بن گپاس ــ شکر خورد ــ سینه باز ــ زین الدین)
دیگر اثر شیوا و پر مهارت این استاد ، تصویر موش کوهی بود که از درخت بادام هندی بالا میرفت و رقم داشت . (زین الدین) حدود سنه ۱۷۷۸م

۴۰۸ ــ زین‌العابدین

بنوشته اسکندر بیک در عالم آرای عباسی :
"میر زین العابدین استاد شاه جنت مکان بغایت مرد سلیم النفس نیکو اخلاق بود و در پاکیزه روزگار آهسته روی و حسن ادب شیوه و شعار خود گردانیده در خدمت و ضبیع و شریف معززبود.نقاش خوب مجلس ساز و مصور بی قرینه پاکیزه کار چهره پرداز بود.شاگردانش کارخانه نقاشی دایر ساخته کار میکردند.اما خود همیشه جهت شاهزادگان و امرا و اعیان کار کرده رعایت میافت و انواع توجه و مرحمت اکابر بر صحیفه حالش می‌تافت .در زمان اسمعیل میرزا که ابداع کتابخانه مجدد نمود

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مشارالیه نیز از اصحاب کتابخانه گردید"
از آثار رقم‌دار او ندیده‌ام

۴۰۹ ــ زین‌العابدین اصفهانی

زاده شهر هنر پرور اصفهان و به میر آقا و یا میرزین العابدین معروف بوده است. استاد میر آقا در قلمدان و قاب آینه سازی و سایر آثار روغنی چابک دست و پر توان و در مرغش سازی رنگارنگ نیز صاحب کمال بوده است.

این هنرمند گل و مرغ و تصاویر حیوانات مخصوصا" پرندگان را بحلاوت تمام رسم مینمود و در آرایش گلها و حل کاری آنها استادی بصیر بشمار میرفت.

ادیب الممالک فراهانی در اشعار خود میر زین العابدین را ستوده و چنین بنظم درآورده است:

جندا نقشی که بنمود آشکارا میر خضر آسا ز کلک چون مسیحا
میر زین العابدین نقاش ایران کش همی خوانند مردم میر آقا
آنکه کلکش ناسخ ارژنگ مانی وانکه نقشش بر شکسته تنگلوشا
خامه بر تاریخ تصویرش رقم زد نقش نقاشی نمود این صنع زیبا

بیت آخر شعر،سال اجرای تصویر بوده و بحروف ابجدی سال ۱۳۰۲ میباشد.

از آثار وی دیده‌ام:

۱ــ قاب آینه پاکیزه و پخته گل و مرغی بود که زمینه مرغشی داشت و حواشی و جداول آن بانواع گلها آرایش گشته بود.و شیوه گل مرغها استادانه و در سبک علی اشرف بود. داخل قاب آینه نیز تماما" طلائی گشته و در بالای صفحه داخل آن،بخط شکسته و پخته رقم داشت:

(هو رقم کمترین زین العابدین اصفهانی ۱۲۷۵)

۲ــ دیگر اثر نقاش، قلمدان گل و مرغ فریبنده بود که در وسط و رویه آن تصاویر ریز پروانه،جلب نظر میکرد. در حواشی و دیواره‌های قلمدان نیز،گل و مرغهای رنگین استادانه داشت که در بین مدالیون‌ها،منظره شهری جلوه می‌نمود. در این مناظر، کوچ شترها و ساربانان بنازک قلمی ترسیم شده و رقم داشت. (زین العابدین ۱۲۸۹)

۳ــ دیگر قلمدان از این هنرمند، قلمدان پر اعتباری بود که تصاویر گل و مرغ و پروانه به شادابی و مهارت ترسیم شده و حواشی زیبا وآراسته داشت و رقم نقاش چنین بود. (زین العابدین ۱۲۸۹)

۴ــ دیگر اثر پر زیب و زینت این هنرمند، قاب آینه مرغشی سبز رنگ بود که در رویه آن گل سرخ زیبائی در اندازه بزرگتر ارائه شده و در کناره آن گلهای میخک و گل‌های سیب بنحو دل انگیزی جلب نظر مینمود. داخل قاب آینه نیز گلهای رنگین متنوع داشت و بخط شکسته زیبا رقم زده بود.

(رقم کمترین زین العابدین اصفهانی سنه ۱۲۸۰) مجموعه شماره ۲

۴۱۰ ــ زین‌العابدین افشار

از ایل افشار و معاصر فتحعلی شاه قاجار است.

از این هنرمند جلد روغنی کتابی در کتابخانه مجلس قرار دارد که بزیبائی و مهارت تمام انجام یافته و در رویه آن شیخ محترم و مدرسی را نشان میدهد که با شاگردان خود نشسته و به بحث و فحص مشغول میباشند. از حلاوت و گیرائی قلم معلوم میگردد که از شاگردان ممتاز محمد زمان ثانی بوده و شیوه وی را در امر تصویر سازی پیروی نموده است. رقم دارد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(کمترین زین العابدین افشار ۱۲۳۵)

دومین اثر رقم‌دار این هنرمند که در کتابخانه گلستان تهران مضبوط است، تصویر خانه کعبه به آبرنگ است که رقم دارد.

(بجهت عزیزی قلمی شد فی سنه ۱۲۳۵ زین العابدین)

۴۱۱ ــ زین‌العابدین‌خوانساری

اهل خوانسار و از طراحان و نقاشان منبت کار به روی چوب بود.

از این هنرمند محبره زیبائی در موزه هنرهای تزیینی تهران بیادگار است که در وسط آن منظره گرفت گیر شیر و اژدها را در نهایت نازک قلمی کنده کاری کرده و در حواشی و کناره نیز بهمین میزان گلهای مختلف و تزیینات دیگر حکاکی نموده است. در حوالی گرفت و گیر، این اشعار بخط نستعلیق زیبا دیده میشود: (۱)

گر این محبره نیست گنج گهر — کجا اژدها جای کردش بسر
چنان اژدهائی که گاه ستیز — نیارد توانائیش شیر نر
تو آهسته زین گنج دربر گشای — که یا بی مر این گنج را پر درر
چو در بسته باشد چه داند کسی — که خر مهره باشد در آن یا گهر

(عمل زین العابدین ۱۲۷۷)

رقم دارد.

۴۱۲ ــ زین‌العابدین‌ــ‌مذهب‌تبریزی

اهل تبریز و از مذهبان نازک قلم دوره شاه عباس کبیر بود و به میر زین العابدین شهرت داشت. نسخه کتابی بس دلپذیر دیدم که بخط علیرضای عباسی بود و سنه ۱۰۱۰ هـ.ق. داشت. حواشی و کناره‌ها را این استاد تذهیب کرده و رقم گذاشته بود. (زین العابدین مذهب تبریزی)

دیگر از آثار منسوب باین هنرمند، شاهنامه زیبائی بود که تصاویری از رضا عباسی و صادقی بیک داشت و حواشی و تنظیم صفحات و حل کاری و تزیینات آن اثر دست این هنرمند بود.

۴۱۳ ــ زینب‌بنت‌امین

از زنان هنرمند و نقاش قرن ۱۳ هـ.ق. عثمانی است. از این زن هنرمند در موزه توپ قاپو سرای اسلامبول اثری وجود دارد که تصویر گل و برگ بوده و بقلم سیاهی رقم دارد.

(زینب بنت امین)

۴۱۴ ــ زینل‌العابدین‌اصفهانی

اهل اصفهان و شاگرد زیبا نگار استاد مصور و استاد بهزاد بود.

یگانه اثر رقم‌دار این هنرمند که در صفحه ۴۷ کاتالوگ کل ناقی لندن چاپ شده، تصویر رزمی نبرد اسفندیار با تورانیان است که موضوع آن در صفحه تصویر، چنین قید شده.

(گفتار در آگاهی یل اسفندیار از گفتار پدر و رزم او با تورانیان)

در این اثر پرمایه، اسفندیار یکی از پهلوانان دشمن را بقتل رسانده و خیل رزم آوران و

---

۱ ــ هنر و مردم شماره ۴۱

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

جنگجویان که بمهارت و تردستی تمام تصویر شده،از پشت کوهها سر بر آورده و معرکه جنگ را نظاره میکنند. در گوشه تصویر رقم دارد. (زنیل العابدین)

۴۱۵ ــ زینل‌مذهب

از مذهبان نادره کار دوره شاه عباس بزرگ است که در هنر تذهیب دست داشته و در حل کاری نیز صاحب قلم بوده است.
آثار رقم‌دار وی را ندیده‌ام.

س

۴۱۶ ــ سانوله

تصویرگر شیوا نگار قرن ۱۱ هـ.ق. هند بود و با لعل نقاش هندی همکاری می‌نمود.
زیباترین اثر این هنرمند، مجلس پر حالت مکتب خانه قدیمی هند بود که لیلی و مجنون در آن مکتب خانه به تحصیل مشغول بودند. در این اثر زیبا،معلم پیر مشغول تدریس بود و زن چاق و قرمهی که گویا پرستار دانش‌آموزان بود بخدمت اشتغال داشت.در گوشه دیگر نیز شاگردان مطالعه میکردند و زن خدمتکاری به پذیرائی سرگرم بود و رقم داشت. (طرح لعل عمل سانوله)
دیگر اثر پر حلاوت این هنرمند، که در نمایشگاه بریتیش میوزیوم از نزدیک دیدم. تصویر لیلی و مجنون بود که مادر مجنون نیز در مقابل آنها دیده میشد. مادر مجنون لباسهای زرد و سفید پوشیده و در مقابل وی نشسته و او را نصیحت میکرد. منظره اطراف و شکل حیوانات گوناگون و همچنین عظمت و زیبائی شهر و حل کاری حواشی، ستودنی بود و رقم داشت. (سانوله)

۴۱۷ ــ ستار–حاجی ستار

فلز ساز و کوفتگر پر مهارت قرن ۱۲ هـ.ق. بود و در کتابت خطوط نیز دست داشت. از آثار بجا

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مانده این هنرمند،کلاه خود طلا کوبی پر مهارتی بود که در کناره و حواشی آن اسماء متبرکه و اسماء الحسنی جلب نظر میکرد و در پیشانی اسماء کلاه،رقم داشت. (عمل حاجی ستار)

۴۱۸ ــ ستار-ستارالعیوب

آقا ستار از نقاشان و قلمدان سازان گمنام دوره ناصری بود و گل و مرغ را نیکو عمل می‌آورد. از آثار رقم‌دار این هنرمند که تا حدی استادانه بود. قلمدان گل و مرغ شیوائی بود که زمینه و کنارههای طلائی و مذهب داشت و رقم نقاش چنین بود. (یا ستار العیوب)

۴۱۹ ــ ستار-نقاش‌تبریزی

اهل تبریز و از نقاشان پر ابتکار دوره ناصری بود و در نقاشی‌های تزیینی دست داشت. از آثار ابتکاری این هنرمند، تصویر شتری دیدم که از جمع حیوانات گوناگون عمل آمده و استادانه بود. این اثر زیبا که در سیاه قلم نقاشی شده بود، دو نفر بروی شتر نشسته و با همدیگر صحبت میکردند. افسار حیوان را شخص مسئولی که در قدیم باو شاطر می‌گفتند بدست داشت. حواشی تصویر گلهای الوان داشت و رقم نقاش چنین بود. (رقم کمترین ستار نقاش تبریزی)

۴۲۰ ــ سراج

نقاش و طراح روی کچ بود و از مشاهیر آن هنر بشمار می‌آمد. از آثار رقم‌دار استاد سراج، طراحی نقشه و عمل کرد گچکاری بقعه پیر بکران در اصفهان است که رقم دارد.

(فی لیله ثلث عاشر عشره شهر ربیع الاول سنه ثلاث و سبعمائه عمل سراج) ۷۳۰ هـ.ق.

۴۲۱ ــ سراج‌الدین-سرگین

جواهر ساز مخصوص امیر بخارا بود که در اواسط قرن ۱۴ هـ.ق. به ایران آمده و در این دیار بخلق آثار زیبا مشغول گشته است.

۴۲۲ ــ سراج‌الدین‌قاسم

از مینیاتور سازان گمنام قرن ۱۰ هـ.ق. بود.
از آثار رقم‌دار وی ندیده‌ام.

۴۲۳ ــ سراجای‌حکاک

تذکره نصرآبادی در مورد این هنرمند چنین می‌نویسد:
"سراجای حکاک در فن مذکور مانند نداشت. آخر عمر هیچ عینک نمیگذاشت. از دست و قلم خط می‌کشید که بنیاد شهرت خوش نویسان را برمی‌افکند. قطع نظر از این، بسیار درویش و ملایم و پرهیزکار بود. در اصفهان برحمت خدا رفت." این بیت از اوست.

از گریه بهر جا که گذشتیم چمن شد ــ وز ضعف بهر جا که نشستیم وطن شد

۴۲۴ ــ سرا جای‌نقاش-محمدقاسم

نصر آبادی در تذکره خود می‌نویسد: "محمد قاسم نام دارد، در فن نقاشی زرنشان بمرتبه‌ای

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

است که رخسار زرافشان سیم و شان را در عرق شرم دارد و از اثر تردستی‌اش از ابر تصویر گوهر می‌بارد، در کوی اهلیت خانه دارد و در گلشن آدمیت و نامرادی سیار است. در اصفهان پیوسته با موزونان محشور و از نمک صحبتش بزم عزیزان پرشور است. تتبع بسیار از متقدمین و متاخرین نموده و در امتیاز سخن، طبعش خالی از دقت نیست".

۴۲۵ ــ سرون ــ سلور ــ سیکر

نقاشان صاحب قلم هندی بودند که سه قطعه از مینیاتورهای دل انگیز کتاب بابر نامه معروف را که در عصر اکبر شاه هندی از ترکی بفارسی ترجمه و مصور و تذهیب شده و بهترین نسخه آن حالیه در لندن میباشد، تصویر کرده و آرایش نموده‌اند. ما در اینجا سه نمونه از آثار این هنرمندان را که در زمان خود شهره بوده‌اند جهت علاقمندان ارائه میدهیم.

۱ــ سرون ــ تصویر ساز اثر شماره ۲۶ کتاب است که دو حیوان بزرگ دریائی را از قبیل ــ سیسار و نهنگ به استادی تمام نقاشی کرده و رقم گذاشته. (عمل سرون)

۲ــ سلور کجراتی ــ مصور نقاشی شمار ۱۹ کتاب مزبور است که در این اثر زیبا، مجلس مجلل و باشکوه بابر شاه را در کابل نشان داده که جهت زاد روز همایون پادشاه تهیه گشته است.

در این مینیاتور که یک مهمانی تمام عیار شاهانه میباشد، بابر و مهمانان نشسته و نوازندگان می‌نوازند و خدمه مشغول پذیرائی هستند. رقم دارد. (عمل سلور کجراتی)

۳ــ سیکر ــ تصویر ساز مینیاتور شماره ۱۵ کتاب مزبور است که بدیع الزمان را در خدمت بابر شاه نشان میدهد. در این مجلس مهمانی، مدعوین و رجال درباری در کاخ سلطنتی نشسته و پذیرائی میشوند. نقاشی در کمال دلربائی بوده و رقم دارد. (عمل سیکر)

سعید در میرسعید آمده

۴۲۶ ــ سعیدی ایزدی

نصر آبادی در مورد سعیدی چنین می‌نویسد:

"با وجود پیری، زنده دل بود. در فن نقش بندی مهارت زیاد داشت. گاهی شعر می‌سرود."

۴۲۷ ــ سلطان علی شوشتری

اهل شوشتر و از نقاشان گمنام تیموری بود.

از این هنرمند تنها یک اثر رقم‌دار می‌شناسیم که تصویر مرغ ماهیخواری را در کمال استادی ترسیم کرده که در حال پرواز بوده و یک ماهی بمنقار گرفته است. رقم دارد.

(مشقه العبد سلطان علی شوشتری)

۴۲۸ ــ سلطان محمد عراقی ــ اراکی

بروایات گوناگون و پراکنده‌ای که تاریخ نویسان قدیمی و هنرشناسان معاصر درباره این هنرمند ذکر کرده‌اند او را تبریزی یا اصفهانی و یا هراتی دانسته و دقیقا" نتوانسته‌اند محل تولد و نام مسقط الراس حقیقی وی را تعین و شناسائی نمایند.

صاحب گلستان هنر در کتاب خود وی را تبریزی دانسته و چنین نوشته:

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استاد سلطان محمد از دارالسلطنه تبریز است در وقتی که استاد بهزاد از هرات به عراق آمد استاد سلطان محمد روش قزلباش را بهتر از دیگران ساخته بود.وفاتش در دارالسلطنه تبریز بود.

مولانا میرزا علی ولد مولانای مشارالیه است،در فن نقاشی و تصویر و چهره گشائی نظیر و عدیل نداشت و تصویر را بجائی رسانده بود که کم کسی مثل او شد و در ایام پدر در کتابخانه شاه جمجاه شاه طهماسب نشو و نما یافت.

دوست محمد هروی در دیباچه بهرام میرزا،اشاره‌ای به مسقط‌الراس هنرمند نکرده و در ذکر مصوران و نقاشان عظام کتابخانه چنین یاد نموده:

"اول نادر العصر فی الدوران و فرید الاوان فی الزمان المحتاج بلطف الصمد استاد نظام الدین سلطان محمد که تصویر را بجائی رسانیده که با وجود هزار دیده فلک مثلش ندیده،از جمله صنایعش که در شاهنامه اعلی حضرت سکندر حشمت جم جاه ولایت دستگاه دین پناه محرر و مصور است،موضع پلنگ پوشان است که شیر مردان بیشه تصویر و پلنگان و نهنگان کارخانه تحریر از نیش قلمش دل ریش و از حیرت صورتش سر در پیش اند

بکلک انامل بلوح بصر کشیده است هر لحظه طرح دگر"

اما بهترین دلیل عراقی (اراکی) بودن هنرمند،امضای اصیل خود استاد میباشد که در ذیل دو اثر بجا ماندهاش دیده میشود.

این دو اثر شیوا و پر پیرایهاش که در شماره‌های ۱۰ و ۱۱ این مقال تشریح شده،رقم نقاش بوضوح جلب نظر میکند که نوشته: (عمل سلطان محمد عراقی)

بدین ترتیب معلوم گردید که این هنرمند اهل اراک و از هنرمندان صاحب نام آن ولایت بوده و در دوران تیموری و صفوی،در دربار سلاطین مزبور فعالیت داشته و بخلق آثار هنری مشغول بوده است.

متاسفانه از دوران کودکی و اوایل جوانی سلطان محمد اطلاعات زیادی بدست نداریم،ولی آنچه مسلم است،در بدایت حال، در کتابخانه امیر علیشر نوائی بخدمت اشتغال داشته و سپس بدربار سلطان حسین میرزا راه یافته و بعد از انقراض تیموریان و روی کار آمدن دودمان صفوی،در معیت استاد بهزاد و سایر هنرمندان نامی دیگر به قزوین کوچانده شده و پس از مدتی به تبریز دعوت شده و در کتابخانه پادشاهی،مشغول ایفای وظیفه گشته است.

دوره اعتلا و شهرت والای نقاش،در این شهر به عالی‌ترین درجه نهائی خود رسیده، تاجائیکه معلم مخصوص تصویر سازی شاه صفوی تعین گشته و مورد الطاف و حمایت شاه طهماسب قرار گرفته است.

سلطان محمد بی تردید،یکی از ستارگان تابناک و نادره کار هنر ایرانی میباشد که صفحات زرینی را بنام خود ثبت تاریخ نموده است. او در تنوع آرایش،چابک قلم و در ارائه مناظر بزمی و رزمی دست فریبنده داشت و در جانور سازی و منظره پردازی و تذهیب و تشعیر یگانه روزگار بود. کوهها و زمینه‌ها و جزئیات تصویر را بحد وسواس،دقیق و پرمایه می‌ساخت. ابتکارات بی‌قرینه و ابداعات نوظهور داشت و در مواردی تصویر حقیقی دوستان و رجال درباری را چون مجسمه‌ای سنگی بگوشه‌ای، در کوهها تصویر می‌نمود که خود حلاوتی ابتکاری بشمار می‌آمد.

مختصر اینکه،سلطان محمد بهترین و خوشترین ایام عمر خود را در تبریز و در خدمت یاران هنرمندش،از قبیل بهزاد و میرک گذرانده و سالیانی بعد از مرگ بهزاد بدیار عدم شتافته است.

مدفن سلطان محمد،در کنار قبر استاد بهزاد سلطانی و در قبرستان باغ شیخ کمال تبریز قرار گرفته است. یگانه اولاد بجا ماندهاش که قاضی احمد منشی قید کرده،مولانا میرزا علی نقاش است که در مجاورت و معاونت پدر و در کتابخانه شاه طهماسب صفوی بخلق آثار بی همتا مشغول بوده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مرحوم فکری سلجوقی از دوست محمد هروی و از دیباچه بهرام میرزا روایت کرده که مولانا محمدی هروی فرزند هنرمند این نقاش میباشد که رضا عباسی و معین مصور پیروان مکتب وی بوده‌اند. ولی نگارنده چنین نسبتی را در دیباچه بهرام میرزا نیافتم و چه بسا ممکن است مرحوم فکری سلجوقی مولانا میرزا علی نقاش، فرزند سلطان محمد را با استاد محمدی هراتی اشتباه کرده و این نسبت جعلی را در کتاب خود قید نموده است. در این مقوله هنرشناسان دیگری نیز اشتباه کرده و سلطان محمد اراکی را با سلطان محمد خطاط نور، یکی دانسته و از آن جمله نسخه نظامی موجود در موزه مترو پولیتن نیویورک را که بخط سلطان محمد نور بوده و تاریخ کتابتش سال ۹۳۱ هـ.ق. میباشد، از آن سلطان محمد نقاش دانسته‌اند.

از شاگردان معروف سلطان محمد عراقی که تاکنون مسجل شده عبارتند از:

۱ـ محمدی یا محمدی بیک استاد رضا عباسی

۲ـ برج علی اردبیلی

۳ـ استاد حسین قزوینی

۴ـ مولانا محمد

۵ـ محمد معین الدین خراسانی

۶ـ میر حسین دهلوی (که گویا داماد سلطان محمد نیز بوده است)

۷ـ میرزا علی فرزند سلطان محمد.

از آثار بی نظیر این هنرمند آنچه از نزدیک دیده و یا از کتابها یادداشت کرده‌ام عبارتند از:

۱ـ تصاویر بسیار ارزنده و والای شاهنامه شاه طهماسبی بریتیش میوزیوم که بنام آرتور هوختون نامیده میشود از آثار بنام سلطان محمد عراقی میباشد که در کتابهائی بنام:

ROYAL PERSIAN MANUSCRIPTS - WONDERS OF THE AGE - A KING'S BOOK OF KINGS

چاپ و منتشر گشته و ما در اینجا باختصار آن تصاویر را معرفی مینمائیم. (۱)

در این شاهنامه سلطان محمد چندین اثر ارزنده دارد که هیچ یک از آنها امضا نداشته و فقط شیوه کار و طرز قلم پردازی و حلاوت تصاویر معلوم میدارد که از آن این هنرمند میباشد.

۱ـ شروع کتاب با صفحات مذهب اسادانه آرایش شده و در صفحه اول نوشته شده (آغاز کتاب شاهنامه) و در صفحه دوم که بدینمنوال تذهیب مزدوج و شمسه‌ای دارد، در برنج بالا بخط رقاع سفیدابی کتابت شده (باسمه سبحانه و تعالی) در داخل شمسه بزرگتر بهمان رنگ و خط رقاع درج گشته. (برسم کتابخانه سلطان الاعظم و الخاقان الاعدل الاکرم السلطان بن السلطان بن ابوالمظفر السلطان شاه طهماسب الحسینی الصفوی بهادر خان خلد الله تعالی ملکه و سلطانه و افاض علی العالمین عدله احسانه)

تاریخ کتابت شاهنامه سال ۹۳۴ بوده و کلا" ۲۵۸ مینیاتور داشته که ۷۸ عدد از تصاویر، در اختیار موزه متروپولیتن نیویورک و بقیه در موزه‌ها و کلکسیون‌های خصوصی قرار گرفته است. از این مینیاتورها فقط دو عدد امضا داشته و بقیه منسوب به آثار نقاشان مشهور آن دوره میباشد که عبارتند از: عبدالصمد شیرین قلم ــ میرزا علی ــ میر سید علی مصور ــ آقا میرک، دوست محمد ــ عبدالعزیز ــ شیخ محمد ــ مظفر علی ــ قدیمی ــ قاسم بن علی ــ سلطان محمد عراقی، عبدالوهاب ــ باشدان قارا و میرزا محمد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱ــ تصویر اول دادگاه کیومرث است که در کمال زیبائی و قدرت قلم تصویر شده و یکی از بهترین آثار این هنرمند میباشد. در این اثر فوق‌العاده عالی،کیومرث در صدر کوه نشسته و جماعت ندیمان و همراهان گرداگرد وی قرار گرفته‌اند. در زیر تصویر این بیت نوشته شده:

(سر تاج و تختش بر آمد ز کوه پلنگینه پوشید خود با گروه)

که همه همراهان بمصداق این بیت شعر پوستین پوشیده و کنار کیومرث دیده میشوند.

۲ــ تصویر دیگر کتاب که منسوب به سلطان محمد میباشد، جنگ هوشنگ با دیوان است که پدرش سیامک با البسه و تاج سلطنتی بر اسب سوار شده و هوشنگ در وسط میدان کارزار با دیو سیاه در ستیز و جدال میباشد. منظره زیبای رزمگاه و همچنین ارائه حیواناتی از قبیل شیر و پلنگ و دیوهای کریه المنظر و تصاویر همراهان و فرشته‌های درحال پرواز فوق‌العاده پرزیب و زینت بوده و شایان تحسین میباشد.

۳ــ دیگر اثر ارزنده هنرمند در کتاب شاهنامه، تصویر قتل پدر ضحاک است که شیطان در قیافه مرد پیری ظاهر شده و ضحاک را به قتل تحریک میکند. منظره باغ و تصاویر افراد و همچنین رنگ آمیزی و حلاوت شاخ و برگها فریبنده و چشم نواز میباشد.

۴ــ مینیاتور منسوب دیگر،عبور فریدون از روی دجله میباشد که خیل اسبان و سربازان متعاقب فریدون شاه در حرکت هستند. منظره عبور اسبها و لشگریان ظفرمند،به قوی دستی عمل آمده و نمایانگر مهارت نقاش میباشد.

۵ــ دیگر اثر این هنرمند که بدستیاری استاد میر سید علی انجام یافته،مرگ ضحاک است که بدست و پای محکم به زنجیر مهار شده و در غار کوهی زندانی گشته است. جمعی از سربازان و محافظین در گوشه و کنار صخره‌ها،هر یک بکاری مشغول میباشند. دو مامور در کنار ضحاک قرار گرفته و یکی از آنها میخ زنجیر را در زمین محکم میکند. عظمت و رنگ آمیزی صخره‌ها و شادابی و لغزندگی ابرها و ترسیم قیافه حاضرین و استواری و خوش تراشی اسبان صحنه، ستودنی و معرف استعداد و ابتکار نقاش میباشد.

۶ــ ششمین اثر منسوب دیگر هنرمند در این شاهنامه، قتل شاهزاده ایرج است که در خرگاهی ترسیم شده و تور نابکار سروی را از تن جدا میکند. قیافه بهت زده و وحشت کرده حضار و جمع سربازان و هوا داران طرفین که بحالت پراکندگی در صفحه تصویر ارائه شده، پر آذین و تحسین کردنی است.

۷ــ سه تصویر دیگر که با همکاری سایر نقاشان نامی همکارش عمل آمده،یکی از آنها سفر زال با کاروانیان است که توسط عبدالعزیز و تحت نظر سلطان محمد انجام یافته و در کمال دلربائی است. منظره کوهها و تصویر پر صلابت سیمرغ که آهوئی بدهن گرفته و پلنگی بزیر چنگال دارد،واقعا" استادانه است. تصویر منسوب دیگر که توسط قدیمی نقاش و تحت سرپرستی سلطان محمد ترسیم شده، مراجعت سام از کوه البرز است که در معیت فرزندش زال انجام یافته است. در این تصویر،نیز سیمرغ پر مهابتی، در فضای تصویر ترسیم شده و سام و زال در معیت و همراهی هواخواهان سوار فیل شده و وارد شهر میشوند.

۸ــ آخرین اثر منسوب به سلطان محمد در این شاهنامه که با معاونت میر سید علی انجام یافته. ستیز قارون با برادر خود بارمان میباشد. در این اثر رزمی،جماعت منازعین به البسه آهنین و سلاحهای رزمی ملبس شده و در حضور هم قرار گرفته‌اند. چند پهلوان در وسط معرکه به جنگ و گریز مشغول میباشند.

این اثر نیز به عیار سایر تصاویر دیگر، در کمال مهارت و استادی انجام یافته و سزاوار تمجید میباشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دیگر از آثار بی نظیر سلطان محمد در این نمایشگاه که از نزدیک دیدار کردم،تصاویر نسخه دیوان حافظ بود که دو عدد از آنها امضای صریح نقاش را داشت و دوتای دیگر منسوب به وی بود.

۹ــ نخستین اثر امضادار وی،مجلس شادمانی روز عید است که سام میرزا روی تخت مزینی نشسته و دوستان و نزدیکانش دایره‌وار دور او حلقه زده و به عیش و نوش و شادی و طرب مشغولند. جماعت نوازندگان و خدمتکاران به شادمانی و خوشحالی سرگرم پذیرائی هستند. جماعتی از مهمانان بالای پشت بام قصر قرار گرفته و مناظر اطراف را نظاره مینمایند. عظمت و چشم نوازی قصر و قیافه شادان حضار و ترکیب و تزیین البسه حاضرین و همچنین آرایش پرزیب و زینت داخل و خارج قصر، استادانه بوده و در کمال امتیاز میباشد.

در کتیبه بالای قصر ابیاتی بخط رقاع استادانه دیده میشود که چنین است:

عید است و موسم گل و یاران در انتظار ساقی بروی شاه به بین ماه و می بیار

خوش دولتی است خرم وخوش‌خسروی کریم یارب ز چشم زخم زمانش نگاه دار

زیر تخت و پائین پای شاهزاده رقم نقاش در داخل ترنجی جلب نظر میکند که نوشته:

(عمل سلطان محمد عراقی)

و در کناره‌های رقم استاد و در نیم ترنجهای متقارن کلمات (فتح باد ــ نصرت باد ــ قدرت باد ــ دولت باد ــ فرصت باد) دیده میشود.

در کتیبه بالای در ورودی قصر نوشته (غازی ابوالمظفر سام میرزا) که نقاش هنرمند ما بغلط ابوالمظفر را با حرف (ص) درج نموده است.

۱۰ــ دیگر اثر رقم‌دار سلطان محمد در این کتاب، مجلس پر حلاوت باده نوشی و عیش و طرب جماعتی بی پروا است که بمصداق شعر مدرجه بالای تصویر،ترسیم گشته است.

گرفته ساغر عشرت فرشته رحمت ز جرعه بر رخ حور و پری گلاب زده

در این صحنه سماع و سرمستی که جماعت لوندان و عیا شان را در کمال خلصه و شادمانی ارائه داده و همچنین نقوش منظم و پر پیرایه ساختمان خانه که در هر گوشه آن، تصویر موضوع دیگری به ابتکار نقاش تجسم یافته، مبین استادی و حدت قلم نقاش میباشد که او را در صحنه هنر خود شایسته و در خور تحسین مینماید. و حتی دور اندیشی و تخیل ساحرانه نقاش،فرشتگان آسمانی را نیز دربر گرفته و بسان انسانهای زمینی، در بادهگساری شادی آفرین شرکت داده که جامهای شراب را بی‌پروا سر میکشند. رقم نقاش در کتیبه بالای درب ورودی جلب نظر میکند که چنین نوشته:

(عمل سلطان محمد عراقی)

۱۱ــ از آثار منسوب به سلطان محمد در این کتاب، تصویر دو دلداده درباری است که در آلاچیق پر زیب و زینتی،در وسط باغ پر گل و ریحانی نشسته،معاشقه و مغازله مینمایند. جماعت نوازندگان به طرب اشتغال دارند و دو رقاصه باریک اندام و زیبا روی،در پیشاپیش آنها به پایکوبی مشغول میباشند. مستخدم جوانی مامور پذیرائی شاهزاده بوده و جام شراب را بوی تعارف مینماید. نقاشی در کمال آراستگی بوده و شیوه و حلاوت کارهای استاد را دارا میباشد.

۱۲ــ دیگر از آثار منسوب باین هنرمند که در نمایشگاه دیدم،چهار تصویر در خمسه نظامی بخط شاه محمود نیشابوری بود که سنه (فی سلخ شهر ربیع الاول سنه اربعین و تسعمائه) ۹۴۰ داشت.

در تصویر اول که موضوع آن سلطان سنجر و پیر زن سالخورده میباشد. بعیار شعری که در بالای تصویر نوشته شده.

پیر زنی را ستمی در گرفت دست زد و دامن سنجر گرفت

تصویر شده و حاکی از قدرت قلم نقاش میباشد. در این اثر گرانمایه، سلطان سنجر و همراهان سوار

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بر اسبها بوده و پیر زن عصا بدست،دامن سنجر را گرفته و تظلم میکند. منظره کوهها و صخرههای بهم تنبده و درختهای تنومند بالای کوه و جماعت نظار و کیفیت تزیین البسه و ارائه خوش تراشی‌های اسبهای صحنه در نوع خود انگشت نما بوده و پر آذین میباشد.

۱۳ــ دیگر تصویر رقم‌دار هنرمند در همین خمسه نظامی (حمام شیرین) است که لخت شده و در چشمه‌ای آب تنی میکند. خسرو که در پشت کوهها از نظر شیرین ناپیدا میباشد، سوار بر اسب، انگشت تعجب بدهن برده و محو زیبائی شیرین شده و چشم چرانی میکند. اسب شیرین که در کنار چشمه ایستاده،حالت شیهه بخود گرفته و وجود نامحرم فضولی را در پشت صخرهها خبر میدهد. منظره صخرههای کوه و اطراف چشمه و درخت پر برگ بالای کوه،پر زیب و باشکوه است و روی تکه سنگی رقم دارد. (عمل سلطان محمد)

۱۴ــ مینیاتور رقم‌دار دیگر هنرمند در این کتاب، شکار بهرام گور در نخجیرگاه است که بهرام،روی اسب نشسته و بشیری که الاغ زبان بسته را گرفتار کرده حمله می‌برد. در این حمله برق‌آسا،بیک تیر شیر و الاغ را بهم دوخته و از حال برده است. منظره رنگین و بسیار بدیع کوهها و همچنین قیافه و آرایش حضار در کنارهها و ارائه وحشت جانوران در شکارگاه،پر مایه بوده و رقم دارد.

(عمل استاد سلطان محمد)

۱۵ــ آخرین و شیواترین اثر هنرمند در این کتاب که متاسفانه امضا ندارد،تصویر معراج حضرت محمد (ص) است که بر براق سوار گشته و در معیت فرشتگان به آسمان عروج مینماید. حالات و حرکات پر ملاحت و قیافه و شادابی و تزیین البسه و پرهای فرشتگان،در کمال فریبندگی بوده و عاری از توصیف میباشد. نور طلائی خیره کننده‌ای که در اطراف حضرت،باطراف ساطع گشته، در زمینه آبی تصویر جلوه بسیار دلپذیری دارد. ابرهای سفید و غلطان که چون موج آبی ملایم، در فضای لاینتناهی در حرکت میباشند،وضع صحنه را روحانی‌تر کرده و حالت باصفائی به تصویر بخشیده است.

این بود مختصر توضیحی در مورد آثار سلطان محمد عراقی که تعداد ۱۶ قطعه از آنها را در نمایشگاه مزبور از نزدیک دیدم. خوشبختانه اغلب این تصاویر بعکس رنگی و سیاه سفید در کاتالوگها و کتابهای گوناگون طبع و منتشر گشته که بیننده را تا حدودی اقناع کرده و بشیوه و مکتب مخصوص هر هنرمند و عظمت و مهارت تصویر ساز آشنا مینماید. حال بهتر است از سایر آثار سلطان محمد عراقی که در منابع دیگری مضبوط شده نظر انداخته و مختصرا" تشریح نمائیم.

در کتابیکه راجع به مینیاتورهای ایرانی، در شوروی بوسیله ک ــ کریم اوف در سال ۱۹۷۰ چاپ شده آثاری منسوب به سلطان محمد دانسته که مجملا" در این گفتار درج مینمائیم.

۱۶ــ دو تصویر برازنده و زیبا در صفحات ۴۲ و ۴۳ این کتاب ارائه شده که هر دو تصویر منظره شکارگاهی را مجسم میکند که شکارچیان بر اسب و شتر سوار شده و خیل آهوان را بکمین‌گاه نزدیک کوه،هدایت میکنند.

در تصویر دیگر، منظره شکار گاهی است که شاهزاده شکارچی در وسط نخجیرگاه بروی فرشی نشسته و سایه‌بان مخصوص در کنار وی دیده میشود. از شیوه پر ملاحت وجودت قلم معلوم میشود که از کارهای شیوای سلطان محمد میباشد.

۱۷ــ دیگر تصویر منسوب به سلطان محمد که در این کتاب ارائه شده، منظره پر جلال کوه و صحرا است که در وسط آن،درخت چنار بزرگی جلب نظر مینماید. شاهزاده جوانی زیر درخت نشسته و بخوردن میوه سرگرم میباشد. همراهان و شکارچیان دیگر در حالت استراحت دیده میشوند.

۱۸ــ دیگر از آثار منسوب به سلطان محمد، تصاویر چهار تک نفر است که بسیاق و شیوه استاد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

محمدی عمل آمده و در نوع خود استادانه میباشد. یکی از این تصاویر، جوانی است که کلاه عمامه‌ای بسر گذاشته روی دوشک و متکا دراز کشیده و مشغول خواندن کتاب است. دیگری، باز تصویر همین جوان شاهزاده است که در محلی نشسته و کتابی را مطالعه مینماید. تصویر سوم، مجددا" این شاهزاده را ترسیم کرده که زیر درخت پر برگ و گل سفید نشسته و بخواندن کتاب اشتغال دارد. تصویر چهارم، شاهزاده دیگری است که ریش و سبیل کوتاهی داشته و کلاه عمامه‌ای پردار زیبا بسر گذاشته و عقابی بدست گرفته و گویا عازم شکار میباشد.

چند اثر استادانه دیگر که در کتاب شاهنامه شاه طهماسبی چاپ شده و منسوب به سلطان محمد میباشد، مختصرا" در اینجا توضیح میدهیم.

۱۹ـ در صفحه ۹۲ کتاب چاپی مزبور که واقعا" در کمال نفاست چاپ شده و بعینه شبیه اصل تصاویر میباشد. مجلس ضیافت کیومرث شاه است که روی قالیچه‌ای نشسته و مهمانان و رجال دیگر به ترتیب مقام در کنار وی جلوس کرده‌اند. در وسط صحنه آتش روشن کرده و در کنارها مهمانان دیگر بباده نوشی مشغولند. در صحنه جلوتر، چوپانانی بین گله گوسفند و گاو و آهو و سایر حیوانات دیده میشوند. منظره دشت و دمن و کوه و درختان زیب افزا بوده دلنواز میباشد.

۲۰ـ دیگر اثر منسوب در این شاهنامه، تصویر طهمورث پادشاه است که سوار بر اسب بوده و با دیو سهمناکی نبرد میکند. جمع دیوان که باسارت یاران پادشاه در آمده‌اند، در گوشه تصویر دیده میشوند. منظره میدان کارزار و قیافه و حالات گوناگون همراهان و دیوهای مهیب، در کمال ظرافت و استحکام ترسیم شده و بی بدل میباشند. تصویر صفحه شماره ۹۶ کتاب.

۲۱ـ دیگر اثر استادانه سلطان محمد که در صفحه شماره ۱۰۴ جلب نظر میکند، تصویر از تخت افتادن ضحاک است که محارم و رجال درباری سعی میکنند او را مجددا" بهوش بیاورند. منظره تخت طلائی و ترسیم و تزیین طاق نمای قصر و حالات و تجمل البسه حاضرین و سایر نکات برجسته تصویر در کمال استادی عمل آمده و ستودن دارد.

۲۲ـ تصویر شماره ۱۰۸ کتاب مزبور یکی دیگر از آثار ارزنده این هنرمند است که در شاه نامه شاه طهماسبی جلب نظر مینماید. ماوقع تصویر که برداشتی از این ابیات میباشد.

خبر شد به ضحاک یک روزگار از آن گاو پرمایه و مرغزار
بیامد پر از کینه چون پیل مست مرآن گاو پرمایه را کرد پست

در این داستان، ضحاک بعد از اینکه گاو را می‌کشد، بطرف فریدون رفته و خانه وی را به آتش میکشد. بعد از البرز کوه پائین آمده و پهلوی مادر میرود و از او می‌پرسد.

بگو مر مرا تا که بودم پدر کیم من بتخم از کدامین گهر

سلطان محمد در این اثر زیبا، هنر خود را به بهترین نحوی عرضه کرده و خیل حیوانات و جماعت نظار را در کمال تردستی نقش نموده و در وسط معرکه، ضحاک که سوار بر اسب بوده و شمشیر خود را داخل شکم گاو نموده، بزیبائی هرچه تمامتری ارائه کرده است. استواری نقوش و ترسیم ابعاد هندسی و کاشیکاری رنگین قصر یک دنیا لطافت بهمراه دارد. در کتیبه‌های بالای قصر که همانا عمارت بهشت آسای فریدون میباشد، این اشعار درج شده است.

بلندی منظر گردون از آن یافت کز آنجا کوکب اقبال شه تافت
فلک قصر فریدون زان سبب ساخت جهان از قیصر و کاوس پرداخت
که تا داد و دهش سلطان غازی شود خورشید اوج سر فرازی

۲۳ـ تصویر صفحه شماره ۱۱۲ کتاب، دیگر اثر منسوب نقاش است که در کمال قدرت ترسیم گشته است. در این اثر استادانه، ضحاک نگون بخت به بند فریدون گرفتار آمده و زبون و درمانده در وسط صحنه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

قصر از پا در افتاده است. محارم سلطنتی و یاران فریدون نظاره‌گر این ماجرا میباشند. منظره قصر فریدون در کمال آراستگی و پر زیب و زینت است. در بالای کتیبه قصر چنین نوشته:

بکام تو بادا همه کار تو خداوند گیتی نگهدار تو

در روی تخت فریدون که یکی از محارم نشسته،در بالای آن این بیت شعر دیده میشود.

فریدون فرخ فرشته نبود به عود و به عنبر سرشته نبود

۲۴ــ اثر دیگر هنرمند در این کتاب که در صفحه ۱۳۲ چاپ شده (رای زدن زال با موبدان در کار رودابه) میباشد. در این اثر دلنواز و فریبنده،زال روی تخت نشسته و موبدان در حضور وی بروی زمین نشسته‌اند. منظره پر طراوت باغ و زمینه طلائی آن روح افزاست. پرده رنگینی پشت سر زال دیده میشود. بقیه حضار در اطراف معجر قرار گرفته و گفتار آنها را گوش میدهند.

۲۵ــ از آثار متنوعه دیگر هنرمند که در کتاب ترکی امیر علیشیر نوائی بیادگار مانده، تصویر شکار بهرام گور در حضور آزاده است که از کارهای استادانه نقاش بشمار می‌آید.

در این مینیاتور،بهرام گور سوار بر اسب شده و یابوئی را تیر زده است. جانوران وحشی دیگری از قبیل آهو و خرگوش و قوچ و روباه و میمون از مقابل شکارچیان می‌گریزند. یکی از همراهان بهرام، شیری را شمشیر زده و روی صخره‌ها انداخته است. رودابه و دختر زیبای همراهش که بر اسبها سوار گشته‌اند،چنگ و دف می‌نوازند. صراحی و جامهای شراب در دست خدمتکاران مخصوص دیده میشود.

۲۶ــ دیگر اثر پر هنر این استاد که در بریتیش میوزیوم مضبوط است،تصویر پهلوان نامدار ایرانی، رستم است که روی قالیچه‌ای دراز کشیده و مبارزه رخش را با شیر نظاره میکند. در این ماجرا،رخش رستم پیروز شده و شیر شرزه را زخمی کرده است. منظره درختان جنگلی،صفا و طراوت بخصوصی داشته و از هر نظر ستودنی میباشد.

۴۲۹ ــ سلطان‌محمود بخاری

بنوشته صاحب مناقب هنروران:

"او در تذهیب دست داشت و در خط نویسی شاگرد میر علی هروی بود"

۴۳۰ ــ سلمان

از تصویر گران گم نام ایرانی است که در زمان اکبر شاه هندی بآن دیار عزیمت کرده و بشغل نقاشی مشغول گشته است.

سلیما در محمد شفیع آمده

۴۳۱ ــ سلیمان‌چلبی-مجلد

بنوشته مناقب هنروران:

"فرزند استاد محمد چلبی مجلد باشی سلطان سلیم عثمانی بود و در هنر ترنجه و شمسه سازی بطریقه ملمع و ملون دست نازک قلم داشت و بسیار شیرین کار بود. حدود سنوات ۱۰۰۸ ه.ق.

۴۳۲ ــ سلیمان‌قاسم-سیدسلیمان‌قاسم‌پاشا

نقاش شیرین قلم قرن ۱۱ ه.ق. عثمانی و به سید سلیمان قاسم معروف بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از آثار شناخته شده این هنرمند، تصویر ملکه ویرنس جوان عثمانی است که حالیه در موزه اسلامبول مضبوط میباشد. در این اثر دلنواز، هر دو نفر شنل سفید رنگی بتن کرده و کلاه عمامه‌ای پردار مخصوص بسر نهاده‌اند. تصویر چند نفر شکارچی و در قله بالائی آن دو غزال و چند درخت تکیده بی برگ دیده میشود. در کناره کوه، جوی آبی روان گشته و یک درخت پرگل در جنب آن جلوه‌گر میباشد. اسامی افراد بخط رنگ پریده‌ای نوشته شده و رقم دارد. (سلیمان قاسم)

دیگر از آثار زیبای این هنرمند که در نمایشگاه سال ۱۳۴۳ شمسی در کاخ ابیض تهران دیدار کردم، آرایش و تذهیب فریبنده و چشم نواز کتابی بنام مصور اسلام بود که دارای ۱۹۳ صفحه مصور داشت و سال اجرای آن ۱۰۸۶ بود.

۴۳۳ ــ سلیم قلی

نقاش پر مهارت دو تصویر از کتاب انوار سهیلی مضبوط در انگلستان است که شرح آن کتاب را جزو احوال آننت مفصلا" یاد کرده‌ام.

یکی از آثار ارزنده نقاش، تصویر سوار کاری است که شکارچی و شیر را با یکدیگر بقتل رسانده و به اجساد افتاده آنها نگاه میکند. از حالت و چهره سوار کار معلوم میگردد که بطمع گرفتن پوست شیر، شکار و شکارچی را با هم بقتل رسانده است. زمینه نقاشی و مناظر درختان اطراف، استادانه بوده و رقم دارد. (سلیم قلی)

دومین اثر هنرمند در این کتاب، تصویر یکی از پادشاهان پر جلال هند میباشد که در آرایش سلطنتی تاجی بسر نهاده و بروی تخت نشسته است. مستخدم مخصوص مشغول باد زدن شاه است. در گوشه دیگر، دو شتر و یک فیل و یک اسب با سورچی‌های مخصوص دیده میشود. مناظر پر گل و ریحان و درختان زیبا و سر سبز باغ باستادی کامل ترسیم گشته و رقم دارد. (سلیم قلی)

سماور سازی در ایران ــ در مجله یغمای سال ۲۰ مطلب تازه و جالبی از مرحوم ابوالحسن فروغی در مورد سماور دیدم که چون حاوی مطالب هنری تاریخی بود عینا" در اینجا ارائه میگردد.

((شخصی از اعیان که گویا در اوان سلطنت ناصرالدین شاه وقتی در اصفهان بوده برای یکی از دوستان حکایت نموده است که روزی در باغ دیوانخانهٔ اصفهان جلو عمارت مشهور چهل ستون به اتفاق چند نفر دیگر به انتظاری نشسته بودیم. گدای کور پیری عصا زنان پیدا شد و بطرزی سوال کرد که مورد توجه و رقت آمد. هر کس چیزی داد و یکی دو قرانی در دست بیچاره فراهم گردید. پس سائل کور گفت: آقایان شما وجه معاش امروز و امشب مرا کرامت کردید و نقدا" از تلاش روزی یک روزه فراغتم دادید. می‌خواهید در این فراغت برای شما قصه بگویم. گفتیم بگو. گفت: "من مردی دواتگر و بینا بودم و در همین شهر در بازار دواتگران دکانی داشتم. یک روز غفلة دیدم مامورین حکومت آمده تمام دواتگران را به حضور حاکم می‌خوانند و درین امر جد کامل دارند. چندانکه موجب اضطراب شد. لیکن چون چاره از اطاعت نبود دکانها را بستیم و همه از استاد و شاگرد روانه شدیم. ما را به هیات اجماع به محضر حکومت در آوردند. حاکم گفت کلیهٔ دواتگران همین جماعتند و دیگر کسی باقی نیست؟ گفتیم نه. پرسید که شاگردان نیز همراهند؟ گفتیم بلی. گفت ایشان مرخصند بروند. شاگردان رفتند. دیگر بار حاکم گفت استادان در میان خود آنها را که استادترند جدا سازند. چنین کردیم. باز فرمود منتخب شدگان بمانند و دیگران بروند. چون رفتنیها رفتند به باقی ماندگان گفت شما نیز همان کار کنید و این نخبه چینی تکرار یافت تا من و یک نفر از همکاران بجا ماندیم. به ما نیز فرمود شما هم استادتر را معلوم دارید. رفیق من به من اشاره نمود که این استاد تمام ماست و من شاگرد اویم. پس آن رفیق را نیز مرخص کرد و رو به من ←

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴۳۴ ــ سمیع زرگر

بنوشته کتاب جامع مفیدی:

"خواجه سمیع زرگر به جودت طبع و حدت ذهن شهرت تمام داشت. در اوایل حال چند گاه به کسب علوم پرداخته در علم نجوم و ریاضی ماهر گردید. بالاخره به جهت وجه معاش کسب زرگری اختیار نموده دراندک زمان چنان استاد گشت که کوره تفتان آفتاب برای گداز زر او لایق و بوته رخشان ماه کارگاه سیم پالای او را موافق. در جواهر شناسی به مثابه‌ای که به مجرد دیدن صدف قیمت دری که درون او بودی بدانستی و در عیار گرفتن به منزله تجربه محک از غش و صفای زر خبر دادی. نظم:

روز و شب کوشش هنر کرده وز هنر کار خورچو زر کرده
هرچه بتوان ز سیم و زرپرداخت ساختی آن چنان که نتوان ساخت

و در سنه سبع و سبعین و الف به حجاز ویثرب شتافته بعد از گز اردن حج اسلام و طواف مرقد مطهر حضرت خیر الانام به وطن مراجعت کرد و هم در آن ایام پهلو به بستر ناتوانی نهاده رخت هستی به باد فنا بر داد."

۴۳۵ ــ سنان‌بیک

بنوشته مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران:

آورده گفت امیر ترا به تهران خواسته است (مقصود امیر کبیر میرزا تقی خان اتابک اعظم است) آنگاه فرمود با وجهی برای خرج سفر پیش من گذاشتند و گفت باید هر چه زودتر براه افتی.

من بی آنکه بدانم مقصود چیست با اندیشهٔ بسیار و رعبی که از اسم امیر در دلها بود به تهران شتافتم و به درگاه امیر رفتم و عریضه‌ای که حاکم اصفهان نوشته بود دادم. چون عریضه بعرض امیر رسید مرا به حضور خویش خواست. لرزان به آن محضر باشکوه در آمدم. فرمود از کجائی و چکاره‌ای؟ عرض کردم از اهالی اصفهان و استاد دواتگرم. فرمود رفتند و از صندوقخانه چیزی نادیده آوردند و پیش من گشودند بعدا" دانستیم که نام آن چیز سماور است و بیشتر در پختن چای بکار می‌آید. چون سماور گشوده شد و من آن را درست دیدم امیر فرمود می‌توانی نظیر آن را بی کم و کاست سازی؟ عرض کردم بلی. فرمود کوره زدن و فراهم آوردن اسباب و ساختن یک نمونه چقدر مخارج دارد؟ مبلغی گفتم. فرمود تا فورا" حاضر ساختند. و امر نمود تا محلی برای کوره بندی دادند و از هر جهت مساعدت کافی کردند. نظیر سماور را در چند روز ساختم و به خدمت امیر بردم. دید و تحسین بلیغ کرد و منتی را پیش خواند. در همان مجلس فرمانی نگاشتند که مدت ده سال ساختن سماور مخصوص این اسناد است و حکمی به حاکم اصفهان نوشتند که مبلغ صد تومان برای ساختن کوره و دکان و تهیه اسباب در وجه فلان بپردازید و او را در حمایت دولت از هر گونه مزاحمت آسوده دارید تا با خیال فارغ سماور بسازد و به معرض فروش بگذارد .....))

و از طرفی در داخل یک قلمدان قدیمی تصویر سماوری دیدم که قدیمیترین تصویر سماور در نقوش ایرانی بشمار میرفت. اصل اثر رقم ابوالحسن نقاشباشی را داشت و سال اجرای آن سنه ۱۲۵۶ بود. نگارنده تصویر آنرا از روی قلمدان نقاشی کرده و بشماره ۵۱ – جزو تصاویر آخر کتاب در دید علاقمندان قرار میدهم.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

"از مصوران قسطنطنیه زمان سلطان محمد خان فاتح عثمانی است. او از استادان فرنگ دیده عثمانی و شاگرد نقاش معروف فرنگی (ماستوری پاولی) بوده است. از شاگردان معروف وی شبلی زاده احمد است که اهل بورسا و در شبیه سازی از دیگر استادان برتر بوده است."

بطوریکه در تواریخ زمان نقاش قید شده، برای تعلیم نقاشی به ونیز رفته و مدتی کار هنری نموده و بعد به بورسا مراجعت کرده است.

از آثار معروف و شناخته شده وی، تصویر سلطان محمد دوم عثمانی است که کلاه عمامه‌ای بسر گذاشته و لباسهای ضخیم رنگ حنائی و بنفش تیره پوشیده و گل سرخی را بدست گرفته و استشمام میکند. اندازه این تصویر ۲۷ × ۳۹ سانتی‌متر بوده و در آلبوم شماره ۲۱۵۳ موزه توپ قاپو مضبوط میباشد.

۴۳۶ ــ سنگی علی بدخشی

"بنوشته مناقب هنروران: از شاگردان دوست محمد مصور است که بریده‌های وی بسیار مقبول و مرغوب میباشد"

این هنرمند، قاطعی بی نظیر بوده و طوری در این هنر مهارت داشته که بریده‌های خطوط وی با خطهای نوشته شده معلوم نمی‌شده است.

از آثار رقم‌دار این هنرمند، قطعه خط بریده بی نظیری دیدم که رقم داشت.

(کتبه الفقیر میر علی قاطعها سنگی علی بدخشی)

۴۳۷ ــ سوربه‌کجراتی

این نقاش اهل هند بود و با هم شهریان هنرمند خود از قبیل سنگر و سیام در مصور ساختن کتاب معروف بابرنامه زمان اکبر شاه هندی، فعالیت هنری داشتند.

از آثار این نقاش، تصاویر گلهای زیبائی در باتلاق بود که با منظره درختان و کوهها جمع شده و مرغان رنگینی از قبیل لک‌لک در بطن تصویر جلب نظر میکرد و رقم داشت. (سوربه کجراتی)

دیگر تصویر دلنواز در این کتاب، تصویر مختلف ماهیها بود که باستادی نقش شده و در حواشی آن، درختان سر سبز و پر طراوت جلوه‌گر بود و رقم داشت: (عمل سنگر کجراتی)

از آثار نقاش سیام در این کتاب، تصاویر پر مهارت جانوران گوناگونی از قبیل آهو و گاوهای وحشی و غزالان بود و رقم داشت. (عمل سیام)

۴۳۸ ــ سورداس

از نقاشان زبر دست و زیبا نگار اواخر قرن ۱۱ هـ.ق. هند بود که اثر رقم‌دار وی، زینت بخش صفحات کتاب بابرنامه معروف زمان اکبر شاه هندی گشته است.

۴۳۹ ــ سیاوش‌بیک‌گرجی

گرجی زاده مسلمان و برادر فرخ بیک نقاش بود که در چهره سازی و مجالس بزمی و رزمی و آرایش طلائی و حل کاری و جانور سازی دست پر قدرت داشت.

قاضی احمد در گلستان هنر از او یاد کرده و چنین نوشته است:

"مملوک شاه رضوان بارگاه شاه طهماسب از گرجستان بود. شاه جم جاه او را از طفولیت بنقاش خانه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

داده بود. پیش مولانا مظفر علی شاگردی میکرد. در تصویر سرآمد دوران گردید و در آن امر نادره جهان شد. بغایت قادر است. اکنون از آن کار بازمانده و در سلک غلامان شاهی همراه هم شهریان خود در شیراز و در خدمت یساق‌ها اقدام مینماید و بدان کار مشغولی نمی‌کند اما استاد فن خود است" در عالم آرای عباسی در مورد این هنرمند چنین نوشته:

"غلام شاه جنت مکان شاه طهماسب بود و آن حضرت آثار قابلیت از اطوار او ملاحظه فرموده و او را بکسب نقاشی دادند. شاگرد استاد حسینعلی مصور بود. چون بقدر مهارتی در آن علم یافته نزاکت قلمش خاطر نشان اشرف گردید. بنفس نفیس متوجه تعلیم گشته در شاگردی آن حضرت که بر احسن صورکم تصویر یافته قلم قدرت مصور الاشیاء بود، ترقی عظیم کرد، بسیار نازک قلم و دقیقه کار و مصور بی قرینه بود. سیاه قلم و گرده پردازی و تفسیر او را هیچ استادی بدست نمی‌توانست گرفت. مجلس سازی او بی عیب بود و در زمان اسمعیل میرزا از اصحاب کتابخانه شد و در زمان نواب اسکندرشاه او و برادرش فرخ بیک در سلک معتمدان شاهزاده جوان بخت سلطان حمزه میرزا منتظم بودند و در زمان حضرت اعلی شاهی ظل الهی مدتها ملازمت اشرف نموده در رکاب مقدس آن حضرت عمرشان سپری شد."

و اما در مورد استادان این هنرمند آنچه در تواریخ و تذکره‌ها یاد شده چنین است:

مصطفی عالی افندی در کتاب مناقب هنروران. او را شاگرد استاد حسن بغدادی رئیس نگارخانه شاه طهماسب دانسته که تذهیب و سایر فنون حل کاری را از او یاد گرفته و در هنر خود سرآمد گشته است. قاضی احمد استاد وی را مولانا مظفر علی دانسته و در احوال وی یاد کرده است.

در عالم آرای عباسی معلم اولیه وی را استاد حسینعلی مصور نوشته که بعدها بوسیله خود شاه طهماسب تعلیم یافته است.

بروایت دیگر سیاوش بیک را شاگرد استاد خواجه عبدالحی نیز یاد نموده‌اند.

بدین ترتیب معلوم میگردد این استاد عالی مقام از مسند تعلیم استادان بنام زمان خود بهره‌یاب گشته و در حد خود مصوری پر اعتبار و صاحب امتیاز گشته است.

از شاگردان معروف وی یکی ولی جان تبریزی است که مصطفی عالی در کتاب خود چنین می‌نویسد:

"ولی جان نقاش نوجوان تبریزی شاگرد سیاوش بود و در زمان تالیف مناقب هنروران (۹۹۵هـ.ق.) از تبریز به عثمانی آمده و موظف بنقاشی شده است. کارهای او نزاکت قلم داشت و سحرآسا و لطیف بود ولی عنفوان شباب و مدایح بی ادراک او را از کار اصلی منحرف ساخت"

دیگر از شاگردان این هنرمند محراب علی و محمد هراتی میباشند که احوال آنها در جای خود یاد خواهد گشت.

آثار بجا مانده رقم‌دار وی عبارت است از:

۱ـ تصویری در کمال نفاست و بمثال کارهای میرک هروی بود که اژدهای سهمگینی به سوار کار و همراهش حمله می‌نمود. سوار کار اژدها را نشانه گرفته بود و رفیق پیاده‌اش در حال فرار دیده میشد. زمینه انتهائی تصویر کوههای افراشته داشت که از پشت صخره‌های آن چند نفری بحالات گوناگون دیده میشدند و حیواناتی در انتها جلب نظر مینمودند. رقم بخط قلم‌موئی داشت که نوشته بود:

(غلام شاه ولایت سیاوش نقاش)

۲ـ دیگر اثر ارزنده نقاش، تصویر دو جوان سر برهنه بود که زیر درختی بصحرا نشسته و یکی ساز میزد و آن یکی که کتابی بدست داشت آواز میخواند. رقم داشت.

(غلام شاه ولایت سیاوش نقاش)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳ـ دیگر از آثار رقم‌دار و اصیل هنرمند، تصویر استادانه و بسیار نفیس صحنه جنگی اسفندیار با دیو قوی هیکل بود که در کمال تردستی نقاشی کرده که یکی از همراهان وی پا بفرار گذاشته و چند ترسوی دیگر پشت کوهها مخفی گشته‌اند. منظره زمینه، پر طراوت و روح افزا و عظمت صخره‌های کوه فوق العاده بود و در انتهای کوه حیواناتی از قبیل شیر و بز و قوچ وحشی دیده میشدند. در روی یکی از صخره‌های پائینی بخط قلم‌موئی رقم داشت:

(غلام شاه ولایت سیاوش نقاش)

دیگر از آثار شیوای این هنرمند که عکس آنها در صفحات ۴۱ و ۱۲۰ الی ۱۲۳ کاتالوگ گالری کل ناقی لندن ارائه شده، ارقامی در بیرون جدول و خارج از متن داشت که بظن قوی از بهترین کارهای هنرمند بود که باختصار در اینجا ارائه میگردد.

۴ـ تصویر سیاوش و گرسیوز بود که روی فرشی نشسته و به صحبت کردن اشتغال داشتند. دو خدمه کماندار و دو مهتر مخصوص که اسبها را مهار کرده بودند در کنار آنها دیده میشدند. منظره کلی تصویر و همچنین نقش کوهها عالی بود و در بیرون جدول رقم داشت. (سیاوش)

۵ـ تصویر دیگر، عبور کیخسرو و گیو و فرنگیس از رود جیحون بود که در کمال حلاوت و دلربائی نقاشی شده و منظره کوهها و درختان و قیافه چند نفر شکارچی که از پشت کوهها نظاره می‌نمودند باستادی تصویر شده و در بیرون جدول رقم داشت. (سیاوش)

۶ـ اثر دیگر هنرمند،رفتن کیخسرو پیش کیکاوس بود که برداشت زیبائی از این ابیات بحساب میآمد

چو بنشیند کیخسرو از موبدان خوش آمدش گفتار آن بخردان

سوی گاه کاوس بنهاد روی شهنشاه کیخسرو نامجوی

در این تصویر دو شاهزاده روبروی هم ایستاده و روبوسی میکردند. منظره تخت سلطنتی و جماعت همراهان و مناظر دشت و دمن زیبا و ستودنی بود و بیرون جدول رقم داشت. (سیاوش)

۷ـ تصویر دیگر (گفتار اندر رزم اسفند یار با سیمرغ) بود که اسفندیار در کالسکه سلطنتی جلوس کرده و سیمرغ باو حمله میکرد. در مقابل آنها چنار پر مهابتی رسم شده که دو بچه سیمرغ در بالای درخت و در لانه خود دیده میشدند. عده‌ای از رزم آوران که پشت کوهها جای گرفته بودند باین نزاع پهلوانی نظاره مینمودند. نیزه‌های ثابت روی کالسکه که مثل زرهی استوار بروی آن سوار شده، تازگی خاصی داشت و در زیر ریشه چنار رقم نقاش جلب نظر میکرد که نوشته بود. (سیاوش)

۸ـ آخرین تصویر رقم‌دار شاهنامه که در این کاتالوگ چاپ شده، گفتگوی سهراب، با تهمینه و درباره رستم بود که از هر حیث پر مهارت و بی عدیل بود. در این اثر پرمایه، تهمینه به متکاهای رنگین تکیه کرده و روی دوشکی نشسته و با پسرش سهراب که لباس سرخ بتن کرده بود صحبت میکرد. دو ندیمه مخصوص بخدمت ایستاده و پیر مردی در بیرون خانه دیده میشد. زیر پای پیر مرد رقم داشت: (سیاوش)

۴۴۰ ــ سیدالشعرا

نام اصلی این هنرمند معلوم نگردید، زیرا در چند اثر گوناگون که از این هنرمند دیده‌ام، در تمام آنها خود را سیدالشعرا معرفی کرده و نام واقعی خود را ذکر نکرده است. این هنرمند، نقاش آبرنگ کار و سیاه قلم و رنگ و روغنی اوایل قرن ۱۴ هـ.ق. بود و در این هنرها دست داشت.

از آثار او دیده‌ام:

۱ـ تصویر رنگ و روغنی یکی از رجال قاجاری بود که تاحدی جالب بود و رقم داشت. (سیدالشعرا)

۲ـ تصویر آبرنگی دختر جوان و شادابی بود که لباس ایرانی بتن کرده و مشغول نواختن ضرب بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

رقم داشت. (سید الشعراء)

۳ـ دیگر اثر سیاه قلمی این هنرمند که در کتاب عین الوقایع و در صفحه ۱۸۴ آن چاپ شده. تصویر شورش سپاه کابل بر ضد موژر کیو ناری سفیر انگلیس بود. که سربازان شورشی با تمام سورسات جنگی بسفارت حمله کرده و مامورین سفارت نیز بدفاع از خود مبارزه میکردند. منظره شهر کابل و قیافه سربازان دیدنی بود و در روی یکی از آجرهای سفارت رقم داشت. (عمل سید الشعراء ۱۳۲۲)

۴۴۱ ــ سیدبابا افشانگر

بنوشته مکتوبی از سلطان علی مشهدی که بیکی از فرزندان سلطان حسین میرزا بایقرا ارسال شده، نام این هنرمند را نیز جزو اسانید زمان قید کرده و بنام استاد افشانگر معرفی نموده است.

۴۴۲ ــ سیدجعفرمذهب

نقاش و مذهب نامی دوره ناصری بود و در ترسیم و تذهیب و حل کاری و طلا اندازی دست پر ملاحت و پر استعداد داشت.

از آثار گرانقدر این هنرمند که از نزدیک دیده‌ام. قلمدان فوق العاده‌ای بود که به تذهیب و آرایش طلائی نقش شده و بخط رقاع استادانه و زیبا رقم داشت.

(ذهبه سید جعفر ۱۲۸۵)

دیگر از آثار پر قدرت این هنرمند که در کتابخانه گلستان ایران بیادگار میباشد. جلد قرآن مذهب و مرصع ممتازی است که سر لوحها و حواشی آن پر تشعیر و زرین بوده و ترنج سازی آن بی نظیر و عالی عمل آمده و رقم داشت. (ذهبه سید جعفر)

۴۴۳ ــ سیدجواد

هنرمند زرگر بود که در تصویر سازی مینائی و آذین بندی جواهرات دست پر مهارت داشت. از آثار شایسته وی قاب طلائی قرآن مزینی دیدم که رقم داشت: (سید جواد)

۴۴۴ ــ سیدعلی

میرزا سید علی، نقاش ماهر اهل نائین بود که در تهران اقامت داشت.

بنوشته کتاب تاریخ نائین:

"در زمان سلطنت مظفرالدین شاه تصویر اسکناسی جعل کرد که با اصل برابری مینمود. عاقبت اداره بانک مستاصل شده و اعلان نمود که سازنده اسکناس خود را معرفی نماید و با دستمزد کافی برای بانک کار کند. ولی او خود را معرفی نکرد."

۴۴۵ ــ سیدعلی اصفهانی

از سادات صاحب کمال اصفهان و نقاش قلمدان ساز دوره ناصری بود.

از آثار رقم‌دار این هنرمند، قلمدان پر کار و استادانه‌ای در موزه هنرهای تزیینی تهران دیدم که تصاویر شاهان اساطیری را در اندازه کوچکتر ترسیم کرده بود که قدرت نقاش را برملا میساخت. حاشیه گیری و کناره سازی تصاویر نیز با تذهیب پر مایه و شایان تمجید نقش شده و رقم داشت.

(سید علی اصفهانی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴۴۶ ــ سیدعلی درب‌امامی

از سادات هنرمند اصفهان بود و بعلت همجواری با امامزاده درب امام (۱) به سید درب امامی معروف و شهره گشته بود.

این نقاش ساده کار و شیرین قلم که آثارش با ابتکارات و شیوه استثنائی ترسیم میشده، بتحقیق از پایه گذاران و مبتکرین مکتب کوبیسم که در آن زمانها ناشناخته بوده و در حد یک خیال واهی و تصوری نافرجام بشمار می‌آمده محسوب گشته و نا خود آگاه در یک کارگاه محقر استادی گمنام،پا بعرصه وجود نهاده است.

باتعمق و موشکافی دقیقی که به دو تابلوی نوپرداز و بجا مانده وی مینمائیم، بسادگی در می‌یابیم که این نگارگر اصفهانی به ابتکار و ارائه جوهر ذاتی پر مایه‌اش، موفق بکشف مکتبی گشته که رقیبان نو پرداز اروپائی‌اش بعد از گذشت سالیان متمادی کور سوی مختصری در این شیوه پیدا کرده و بنام مکتب نوپای کوبیسم در دنیا پخش نموده‌اند.

این دو اثر پر ارزش و رقم‌دار که هر دو بیک سبک و یک موضوع ترسیم شده مجلس بزم شاه عباس است که برنگ و روغن تصویر گشته و در اندازه ۱۱۶ x ۲۲۷ سانتی‌متر میباشد.

موضوع هر دو تابلو بزم شاهانه‌ای است که شاه عباس و معشوقه زیبایش بلباس دوره صفوی ملبس بوده و دست در دست یکدیگر در صدر مجلس قرار گرفته‌اند.

در وسط تالار دو رقاصه فتان برقص و پایکوبی مشغول بوده و دو مطرب نوازنده‌تار و دایره زنگی میزنند. در اطراف و حاشیه تابلو دو خدمتکار جوان به پذیرائی مشغول میباشند. رقم دارد.

(بزم شاه عباس) (عمل سید علی درب امامی ۱۲۰۷) مجموعه شماره ۲

طرز ترسیم و ارائه حرکات دورانی، بخصوص شیوه تصویر سازی و قیافه افراد کاملا" مکتب منحصر بخود داشته و تاکنون با این قدمت و ابتکارات نوظهور در عرصه هنری ایران دیده نشده است.

تصویر شماره

۴۴۷ ــ سیدعلی ــ سیدی‌علی

نقاش پر مهارت و گمنام قرن ۱۰ هـ.ق. و در شیوه استاد میرک هراتی نقش می‌آفرید. در کتابخانه بریتیش میوزیوم لندن جلد روغنی خوش منظری از این نقاش و در اندازه ۱۴/۵ x ۲۴ سانتی‌متر دیده میشود که در نوع خود پر آذین بوده و شایسته تمجید میباشد.

این اثر زیبا که جلد منقش دیوان ترکی امیر علیشیر نوائی است.در زمینه رنگ اناری و روی چرم عمل آمده و حواشی آن تزیینات خرطوم فیلی و حل کاری گلهای گوناگون دارد. در رویه جلد تصویر شاهزاده‌ایست که در روی تختی مزین نشسته و دوستان و ندیمان در کنار تخت وی قرار گرفته‌اند. یکی از نوکران غذای مورد دلخواه را بدست گرفته و بشاهزاده تعارف میکند. در صحن باغ قصر، دوستان و همراهان به عیش و طرب مشغول بوده و در کنار آنها نوازندگان درباری برقص و طرب سرگرم میباشند.

منظره پر صفای باغ و نقش چند درخت استوار و گلدار و تصویر پر مهابت و استادانه سیمرغی در حال پرواز، پخته و دلفریب بوده و کناره‌های تمام تصاویر طلاکاری و حل کاری گشته و زیر پله تخت رقم دارد. (عمل بنده درگاه شاه سید علی نقاش)

---

۱ ــ درب امام از دوره جهانشاه قراقویونلو پابرجا بوده و امامزاده درب امام مدفن دو امامزاده ابراهیم بطحا و زین العابدین میباشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

سید علی مصور در میر سید علی مصور آمده.

سید محمد اصفهانی در محمد اصفهانی آمده.

۴۴۸ ــ سیدمیرزا

نقاش شیرین قلم و پر مهارت دوره فتحعلی شاه و محمد شاه و ناصرالدین شاه بود و در رشته‌های گوناگون هنر تصویر سازی دست پر قدرت داشت.
این هنرمند در ارائه تصاویر و شبیه سازی اشخاص وسواس فوق‌العاده داشت و در اغلب آثاری که از این استاد بیادگار مانده دقت نظر و استحکام و پختگی اثر بخوبی نمایان میگردد.
سید میرزا شیوه‌های قدیمی را دوست داشت و از مکتب پر بار صفوی و زندیه تقلید مینمود. این هنرمند علاوه بر آبرنگ و رنگ و روغن و کارهای روغنی در صنعت خط نیز صاحب نظر بود و نستعلیق و شکسته را خوش مینوشت.
متاسفانه از احوال بیشتر این هنرمند و سن حقیقی و سال تولد و وفات وی اطلاعی نداریم ولی از آثار تاریخ‌دار و بجا مانده وی که بین سالیان ۱۲۴۰ الی ۱۲۵۸ اجرا شده معلوم میدارد این هنرمند در حوالی این سنوات حیات داشته و به خلق آثار گرانقدر مشغول بوده است.
مرحوم معیر الملک در یادداشت‌های خود هنرمندی بنام سید نقاش معرفی کرده و مختصرا" چنین نوشته : (در اواخر نیز نقاشی معروف بسید نقاش روی کار آمده بود. تصویری از ناصرالدین شاه در آرامگاهش دیده میشود از کارهای اوست) و هیچ بعید نیست این نقاش همان سید میرزا نقاش باشد که درسنین پیری این اثر اخیر را انجام داده باشد.
آثار رقم‌دار سید میرزا عبارت است از:
۱ــ اثری پرمایه و ممتاز آبرنگی وی تصویر جوان خدمتکاری است که بسبک و شیوه دوران صفوی لباس پوشیده و قلیانی بدست گرفته و آماده پذیرائی است. به خط نستعلیق زیبا رقم دارد.
(کمترین سید میرزا) مضبوط در مرقعات کتابخانه گلستان تهران.
۲ــ تصویر رنگ و روغنی نفیس و زیبا بابعاد ۹۳ × ۱۵۷ سانتی متر مضبوط در موزه نگارستان تهران. این اثر شایسته که تصویر حضرت یوسف میباشد، کلاه پوست برهای زیبا بسر گذاشته و موهای سر از پشت سر آویزان میباشد. حضرت یوسف لباس بلند و تمام قد که کنگره‌های طلا پوشی دارد بتن کرده و در گوشه‌های پائین کناره آن، بوته جیقه‌های زیبا جلب نظر میکند. حضرت یوسف دست چپ خود را روی قبضه خنجر جواهر نشان گذاشته و گلی بدست راست گرفته است. منظره باغ و دورنمای ساختمان و درختان، مخصوصا" تصویر دو آهو که در مقابل یوسف تصویر شده خوش منظر بوده و رقم دارد. (رقم کمترین سید میرزا) و در گوشه چپ بخط رقاع نوشته: (حضرت یوسف)
۳ــ دیگر از آثار رنگ و روغنی این هنرمند که در حراج سال ۱۹۷۶ در ساتبی لندن بفروش رسید، تصویر سلطان محمد میرزا در کمال قدرت بود که شاهزاده قاجار با لباس سرخ و آرایش جواهر نشان دو زانو روی دوشکی نشسته و شمشیر خود را بروی دوپا نهاده بود. تزیینات کلاه و لباس و همچنین ارائه جواهرات متنوع و مخصوصا" تصویر پر زیب و زینت متکائی که در پشت سر قرار گرفته بحسن سلیقه تمام انجام یافته و رقم دارد. (کمترین سید میرزا) و در قسمت بالای تابلو نام صاحب چهره را قید کرده و بخط نستعلیق زیبا چنین نوشته:
(نواب سیف الدوله سلطان محمد میرزا) تصویر شماره ۵۵

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴ـ دیگر اثر رنگ و روغنی این هنرمند که در موزه هنرهای تزیینی تهران بیادگار است تصویر نیم تنه سیف الدوله در جوانی است که رقم دارد. (رقم کمترین سید میرزا)

۵ـ از آثار روغنی و قلمدانی این نقاش، قلمدانی در حراج ساتبی دیدم که تصویر گروهی از رجال و شاهزادگان به استادی نقاشی شده و گل و مرغ پرحلاوت داشت و رقم زده بود. (سید میرزا)

۶ـ دیگر قلمدان این هنرمند که در حراج ۹ اکتبر سال ۱۹۷۸ در ساتبی لندن بفروش رسید، تصاویر سه شخصیت اعیان فرنگی بود که باستادی در روی قلمدان نقش بسته بود. در دو ترنج کوچک بین تصاویر بخط شکسته زیبا درج شده بود.

(السلطان بن السلطان بن السلطان محمد شاه غازی ۱۲۵۸)

و در زیر سمت چپ رویه قلمدان، امضای نقاش دیده میشد که نوشته بود. (کمترین بنده سید میرزا) از درج نام محمد شاه غازی در رویه قلمدان چنین معلوم میگشت، این سه نفر فرنگی شاید مامورین عالرتبه خارجی بوده‌اند که بدستور شاه قاجار تصاویر آنها بروی قلمدان تصویر شده و بنام ارمغان شاهانه هدیه گشته بود.

۷ـ قلمدان دیگری که توسط این استاد ترسیم گشته، قلمدان زمینه مرغش سرخ رنگ دلفریبی است که در موزه نگارستان تهران دیده میشود. در رویه قلمدان تصاویر زیبا و شبیه پردازی استادانه ارائه شده که در کناره‌ها و متن آن گل و بلبل شکوفا جلوه‌گر میباشد. این قلمدان که در نوع خود بسیار شیوا میباشد بخط نستعلیق زیبا و در قسمت بالای قلمدان رقم دارد.

(رقم کمترین بندگان سید میرزا ۱۲۴۰)

۸ـ از آثار دیگر روغنی این استاد، منظره شکار فتحعلی شاه در شکارگاه است که در معیت رجال و فرماندهان و شاهزادگان و خدمه مخصوص انجام یافته و در نهایت ظرافت است. در این اثر پر پیرایه، فتحعلی شاه سوار بر اسب شده و در وسط میدان بدنبال آهوان روان گشته است. شاهزادگان و رجال همراه نیز، هر یک در گوشه شکارگاه در تک و پو میباشد. منظره شکارگاه و قیافه افراد و زیبائی و خوش تراشی اسبان و حیوانات در کمال ممتازی است و در وسط تصویر رقم دارد.

(بنده درگاه سید میرزا)

این اثر زیبا که در اندازه ۱۰ × ۱۴/۵ اینچ میباشد، مضبوط در بریتیش میوزیوم بوده و اشعار کناره نستعلیق آن که بقدرت تمام کتابت شده چنین است.

جان اهل دل ز شیرین نکته‌های دلکشت شادمان همچون دل خسرو ز وصل شکراست
نکته در مضمون تو چونانکه در گل رایحه معنی اندر لفظ تو چونانکه در نی شکر است
جلوه‌گر بر صفحه سیمینت مشگین نقطها هر یکی مانند خالی بر عذار دلبر است

متاسفانه این اثر شایسته تا حدودی از بین رفته و احتیاج مبرمی به تعمیر دارد و بقیه ابیات نیز بعلت ریختگی قرائت نگردید. تصویر شماره

۹ـ از آثار دیگر این هنرمند، دو تصویر جداگانه شاهزاده قاجاری میباشد که در صفحه ۱۸۵ جلد دوم کتاب هنری شولتز چاپ شده و رقم سید میرزا و تاریخ ۱۲۴۵ هـ.ق. را دارا میباشد.

۱۰ـ دیگر از آثار سیاه قلمی این هنرمند تصویر جوان قاجاری در شیوه آقا صادق بود که در حراج ساتبی سال ۱۹۸۳ بفروش رسید. این اثر زیبا چشم نواز بود و رقم سید میرزا داشت.

۴۴۹ ــ سیدی‌احمد

از هنرمندان تصویر ساز و شیرین‌قلم دوره آق قویونلو بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴۵۰ ــ سیفاء زرکش

بنوشته کتاب جامع مفیدی:

"عارف ریاضت کش سیفاء زرکش به جودت طبع و حدت ذهن شهرت تمام دارد،در بدایت حال چند گاه به کسب زرکشی اشتغال نموده در آن فن بی مثل گشت و بعد از آن اوقات به دانستن علم سیاق مصروف داشته مهارتی به هم رسانید و در اوایل ایام جوانی که اوان نشاط و کامرانی است از ارتکاب مناهی و ملاهی به یکبارگی در گذشت و همت به تحصیل کمالات اخروی گماشت و روش صوفیه را پیشنهاد همت ساخت و در سن جوانی به سلوک طریق درویشان مایل شده به اصفهان شتافت و در آنجا دست ارادت به متابعت شیخ المشایخ خراسان شیخ محمد علی صوفی مشهدی زده در سلک مریدان آن جناب انتظام یافت و بعد از فوت شیخ تقوی دثار به مشهد مقدس معلی رفته چند گاهی در آن ارض مقدس در خدمت درویشان و گوشه نشینان به سر برده،بالاخره به مقتضای حب الوطن متوجه دیار خود گشت و به اداء طاعت و عبادت مشغول گردید."

۴۵۱ ــ سیف‌الدین‌خواجه

بنوشته مرحوم فکری سلجوقی در کتاب خود:

"سیف الدین نقاشی در عهد بایسنقر بوده و در هرات می‌زیسته است او بخواجه سیف الدین معروف بود که علاوه بر فن تصویر و تذهیب طبع شعری نیز داشته و واحدی تخلص میکرده است. در هنگام مرگ بایسنقر مرثیه عالی در مرگ وی سروده است. برخی از مینیاتورهای شاهنامه بایسنقری اثر این هنرمند می‌باشد."

۴۵۲ ــ سیف‌الدین‌محمود-نقش‌بند

از نقش بندان و تصویرگران نامی است که احوال وی را باختصار از کتاب (جامع مفیدی محمد مفید بافقی در سنه ۱۰۸۲ ــ ۱۰۹۰ هـ.ق.) ارائه میدهیم:

"آن جناب نسبت قرابت قریبه با عندلیب بوستان فصاحت و شیرین کلامی خواجه غیاث الدین علی نقشبند یزدی داشت و در اقسام کمالات و هنر و کیاست یگانه روزگار و وحید اعصار بود. در اصابت رای و وقوف و مهارت در امر نقشبندی شبیه و نظیر نداشت. لاجرم کمالات او در السنه و افواه دایر گشته شمه‌ای از آن به عرض خاقان زمان و زمین خلاصهٔ اعاظم السلاطین ابوالمظفر سلطان شاه صفی ماضی موسوی صفوی رسیده،قامت قابلیت او به تشریف خلعت آراسته،در زمرهٔ بندگان انتظام فرمود و به آن التفات پایهٔ قدر و منزلت آن جناب روی در تزاید نهاده،در اندک زمان آن مقدار املاک و رقبات و باغات بهشت بنیاد و اسباب جمع نمود که کم دولتمندی را میسر شده باشد و در "فراشاه" مزرعه‌ای احداث کرده در آبادانی آن مساعی جمیله به تقدیم رسانید . . . . . .

آخر الامر به التماس زیاد از شاه رخصت مسافرت گرفت و عازم نجف اشرف گردید و چند سال در آن ولایت به عبادت شبانه روزی پرداخت.

و در صحن روضه مقدسه،چاهی حفر نمود که مبلغ حاصله را صرف رقبات خود گردانید. چون چندی در عبادت و طاعت آن عتبات عالیات نموده جهان فانی را وداع کرد و در روضه مطهر مدفون گردید. بنوشته محمد مفید از اقربای نزدیک او خواجه غیاث الدین علی نقشبند و فرزند با اعتبارش معزالدین می‌باشند که احوال آنها در جای خود خواهد آمد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴۵۳ ــ سیف علی شیرازی

درویش اهل شیراز و ملقب به سیفعلی شاه بود و در خطوط و تصاویر ناخنی دست پر هنر داشت. دو تصویر ناخنی ارزنده‌ای از این هنرمند در مجموعه دارم که یکی از آنها تصویر زن فتان قاجاری است که لباس بلندی پوشیده و خود را بجواهرات گوناگون آرایش داده است. زن جوان دیگری که در کنار وی قرار گرفته،دامن بلندی پوشیده و سینه‌ها را تاحدودی عریان ساخته است.

در بالای تصویر، نقش چهار مرغ پر حالتی را ارائه داده که یک ماهی را بچنگال گرفته‌اند. رقم دارد

(نمقه درویش سیفعلی شاه شیرازی)

اثر دیگر هنرمند تصویر گرفت و گیر دو شتر خشمناکی است که بهم در آویخته و بستیز مشغول میباشند. تزیینات درختان سرو و همچنین منظره چند پرنده که در حاشیه اثر ناخنی گشته استادانه بوده و رقم دارد. (درویش سیفعلی شاه شیرازی)

سید احمد: نقاش پر مهارت قرن ۱۷م عثمانی بود. از این هنرمند جلد روغنی پر مایه‌ای در شیوه میرکی دیدم که در حراج ۱۵ اکتبر سال ۱۹۸۴ سانبی بفروش رسید که رقم داشت. (عمل سید احمد)

ش

۴۵۴ ــ شاپور

فقط دوست محمد هروی در دیباچه مرقع بهرام میرزا از این هنرمند یاد کرده و چنین نوشته است. "دیگر از متقدمین شاپور بود که چهره خسرو را بقلم سحرانگیز رنگ آمیز نمود و هر روز برنگی عشرت گاه شیرین او را چون گل سوری بر شاخسار قبول جلوه داد"

از آثار رقم‌دار این هنرمند که در کتابخانه ملی عرب بیادگار مانده، تصویر زن بلند بالائی است که لباس بلند پوشیده و چهارقد درازی روی سر انداخته و موهای خود را پوشانده است.

زن جوان با دست راست،گوشه چهارقد را بالا زده و در دست چپش پیاله شراب گرفته است. زمینه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نقاشی ابری است و چند برگ چنار بروی زمین دیده میشود. در زیر رقم دارد.
(شیرین ــ عمل شاپور)
در گوشه راست تصویر این اشعار بخط شکسته قید گشته است:

پرده بردار ز رخسار که دیدن داری سر بر آور ز گریبان که دمیدن داری
منت خشک چرا می‌کشی از آب حیات تو که قدرت بلب خویش مکیدن داری

۴۵۵ ــ شاذی-نقاش هروی

نقاش هنرمند بروی فلزات بود.
از این هنرمند قلمدان کشوی نقره کوب فولادی مثلثی شکل بود که رویه و زیر آن با ترسیمات اسلیمی و دایره‌ای، اشکال زیبائی ترسیم شده، در کناره‌ها نیز جملاتی بخط کوفی تزیینی دیده میشد که انتهای سر کشیده‌ها، کله انسان بود.
این تعاریف اغلب در نقره کوبها دیده شده و در اینجا نیز تکرار گشته بود.
(العزّ و الاقبال و الدوله و سلامه و السعاده و العافیه و الکفایه.....
در سینه روبرو و پشت قلمدان رقم داشت.
(عمل شاذی نقاش فی شهور سنه سبعه و ستمائه) ۶۰۷ هـ.ق.

۴۵۶ ــ شاه‌قولی الوانی قمی

نقاش هنرمند دوره صفوی و اهل تبریز بود که اجداد وی از شهر قم به تبریز آمده و در آن ولایت ساکن گشته‌اند.
این هنرمند در رمالی و طالع بینی و معرفت اسطرلاب نیز دست داشت و در شعر و شاعری شیرین کلام بود و الوانی تخلص مینمود.
در مناقب هنروران از این استاد یاد شده و چنین نوشته است:
"از جمله استادان ممتاز و بدایع پیشه، شاه قولی نقاش که شاگرد آقا میرک است. فاما بگفته شاعر (نقاش نقش آخر بهتر کشد زاول) در صنعت خود بهزاد زمان است و شهرت دارد. این هنرمند در زمان سلطان سلیمان خان مورد لطف قرار گرفته و در حدود یوز آقچه (صد لیره طلا) وظیفه در حق وی تعین شده بود."
شاه قلی در عمده آثار خود شیوه استاد روح اله میرک خراسانی را برگزیده و در کمال بصیرت و آراستگی از عهده انجام آن بر آمده است.
این هنرمند در تذهیب و تشعیر و آرایش و حل کاری صاحب کمال بود و در جانور و پرنده سازی و همچنین چهره پردازی قدرت قلم برازنده داشت.
متاسفانه سالهای مسافرت به عثمانی و تاریخ تولد و درگذشت این هنرمند بر ما مکتوم است، ولی آنچه از قراین بر می‌آید، شاه قولی در قرن ۱۰ هـ.ق. در دیار عثمانی شهره بوده و بطوریکه مصطفی عالی افندی نیز در کتاب خود باین امر اشاره کرده، مزد یوز آقچه که در آن زمانها پاداش بسیار

شاه قاسم خطاط ــ نویسندگان و هنرشناسان اروپائی شاه قاسم خطاط هنرمند معروف اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. را جزو نقاشان بحساب آورده و تصاویر کتابهائی که بخط وی کتابت شده به وی منسوب کرده‌اند. این هنرمند که از کاتبان مخصوص کتابخانه حسن خان شاملو میباشد، در فن تصویر دست نداشته و آثاری نیز از خود بجای ننهاده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ارزنده‌ای‌بوده دریافت میکرده است .
آثار رقم‌دار شناخته شده وی عبارت است از :
۱ــ تصویر اژدهائی با هیبت سهمگین و استحکام کم نظیر در شیوه میرک بود که از هر نظر استادانه و درخور توجه بود . در بالای این اثر و در داخل مستطیلی بخط نستعلیق زیبا رقم داشت .
(عمل شاه قولی علی طریق المشق)
تصویر این اثر در بولتن موزه مترو پولیتن نیویورک که در بهار سال ۱۹۷۵ چاپ شده دیده میشود .
۲ــ تصویر پرندگان گوناگون و درهم که با چرخش استادانه مخصوصی در کمال قدرت رسم شده و سرهای پرندگان در دور یک بدن باستادی به چرخش دورانی در آمده است . در حواشی اثر نیز تصاویر و آرایش اسلیمی بطریق آثار میرک نقش شده و رقم داشت . (شاه قولی)
اصل این اثر ارزنده را که در نمایشگاه نوامبر ۱۹۸۳ بریتیش میوزیوم از نزدیک دیدم در کمال قدرت تصویر شده و اندازه آن ۱۰/۲ × ۱۵/۸ سانتی‌متر بود . تصویر شماره
۳ــ سومین اثر رقم‌دار نقاش، تصویر فرشته بالداری است که بیکدست جام شراب و در دست دیگر صراحی قرار گرفته . این فرشته خوش حالت که در حقیقت حامل آب حیات میباشد،برای تقدیم آن بیک مرد روحانی در حال پرواز میباشد . لباس‌های بلند و مواج ملائکه و همچنین کلاه خود مزین و مذهب و پردار طلائی‌اش،آیتی از قدرت قلم نقاش میباشد و بخط رقاع ریز رقم دارد .
(عمل شاه قولی)
و اما در یک سند وثیقه ترکی که در توپ قاپو سرای ترکیه قرار گرفته و متن آن در مجله ترکی :
TURK SANATI TARIHI ARASTIRMA VE INCELEMELERIE
چاپ شده و حاوی مطالب ارزنده‌ایست که در مورد نقاشان دوره سلطان سلیمان قانونی (۱۵۶۶ ــ ۱۵۲۰ میلادی) تنظیم شده و نام شاه قولی،نقاش زبر دست ایرانی در والاترین طبقات پاداش و مزدها جا گرفته است .
بدین ترتیب با ارائه اسامی نقاشان گمنام ایران و عثمانی که بگونه‌ای در این سند یاد شده،یاد آن هنرمندان را گرامی داشته و در مواردی که ضرورت پیدا کرده ترجمه فارسی بعضی مطالب سودمند را در کنار مطلب یاد نموده‌ام .
اینک پاکنویس اصل سرنامه که از مجله ترکی مزبور اقتباس شده است .
(سرنامه سیز هدیه دفتری) ــ (دفتر هدایا)
نقاش عبدالعلی ــ بیر مصور مجموعه جلدی منقش
نقاش عبدالحمید ــ بیر کوچک و بیر بیوک منقش طباق
نقاش شاه محمود ــ کوی و چوگان جلدی منقش
نقاش علاء الدین محمد ــ بیر منقش ایر
نقاش علاء الدین محمدن باباسی ــ بیر منقش طبل باز (پدر این نقاش)
نقاش علاء الدین محمدن قارداشی کمال ــ بیر منقش طبل باز (برادر این نقاش بنام کمال)
نقاش عبدالخالق ــ بیر منقش دوات بیر منقش یلپازه (یلپازه یعنی بادبزن)
نقاش حاجی میر ــ بیر مصور صندوق
نقاش منصور بیک ــ بیر منقش قبوز بیر منقش طباق (قبوز کیفی است که اسناد را درآن جای میدهند)
نقاش علی بیک ــ بیر منقش طباق بیر آقا چدان منقش ــ موم صفراسی
نقاش میرزا ــ بیر منقش طباق
نقاش عبدالغنی ــ بیر منقش جلالی دیه نامه بیر مصور یلپازه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دفتر الدور که بیرامده‌ایش گتوروب انعام وریلن استاد لر بونلاردی که ذکر اولونور.ترجمه (مطابق دفتر، نام استادانیکه در روز عید کار هنری آورده و انعام دریافت داشته‌اند)
حسن نقاشباشی ــ اوچ بین آقچه (۱) و بیربنک کاریفه کافتان (۲) (سه هزار آقچه)
خواجه بیک نقاش ــ بنک آقچه (هزار آقچه)
شاه قولی نقاش ــ ایکی بین آقچه (دو هزار آقچه)
ملک احمد تبریزی نقاش ــ ایکی بین آقچه (دو هزار آقچه)
عبدالرحمن جدول کش نقاش ــ ایکی بین آقچه (دوهزار آقچه)
طورمش نقاش ــ بیک آقچه (هزار آقچه)
در وثیقه دیگری که در یک مجله چاپ شده و تاریخ دوم ربیع الاخر ۹۳۲ داشت. از جماعت قالی‌بافان و سایر حرفه‌ها نام برده بود که از بحث آنها خودداری مینمائیم.

۴۵۷ ــ شاه‌محمداصفهانی

اهل اصفهان و از نگار گران اواخر قرن ۱۰ هـ.ق. آن سامان بشمار میآید.
از این هنرمند دو اثر رقم‌دار بجا مانده که در تیوه استاد محمدی تصویر گشته است.
یکی از این تصاویر،زن چادر بسری است که در مقابل جوانی که ساز بدست گرفته ایستاده و بآواز ساز گوش میدهد. نقاشی،استادانه و پر ملاحت بوده و رقم دارد. (عمل شاه محمد اصفهانی)
دیگر اثر رقم‌دار هنرمند، تصویر جوان عمامه بسری است که در حضور مرشد بزرگواری نشسته و مشغول صحبت میباشد. مرشد پیر که شاید سمت معلمی نیز داشته باشد،دو زانو نشسته و تسبیح بدست گرفته و جوان را راهنمائی میکند. رقم دارد. (عمل شاه محمد اصفهانی)

۴۵۸ ــ شاه‌محمدبن‌میرسیدعلی

فرزند وارسته و هنرمند میر سید علی نقاش معروف است که در هنر نقاشی والا مقام بوده و در صنعت خط‌نیز دست پر ملاحتی داشته است.
در کتاب آئین اکبری خطی نگارنده در مورد پدر این هنرمند چنین نوشته:
(از پیشروان این شاهراه آگهی میر سید علی از بوم تبریز است .....)
بدین ترتیب،شاه محمد نیز اهل تبریز بوده و در معیت پدر و همراه عبدالصمد شیرازی و سایر هنرمندان بهند رفته و در آنجاماندگارگشته است.
در کتاب مزبور از شاه محمد نیز یاد کرده و او را در مقام یک صد و پنجاهمی که مقام نسبتا" جالبی میباشد قرار داده و هم طراز محمد شریف پسر خواجه عبدالصمد شیرازی محسوب داشته است. از آثار رقم‌دار وی ندیده‌ام.

۴۵۹ ــ شاه‌محمود

نام این نقاش جزو هنرمندان دوره سلطان سلیمان قانونی عثمانی (۱۵۶۶ ــ ۱۵۲۰ میلادی) و در سند (سرنامه سیز هدیه دفتری) که تفصیل سند را در احوال شاه قولی آورده‌ام،ثبت شده و اجرا

۱ــ آقچه یعنی مقدار نقدینه و واحد پول مثلا" هزار آقچه طلا یا نقره
۲ــ کاریفه و کافتان یعنی قطعه و البسه مخصوص

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

کننده جلد منقش نسخه کوی و چوگان بوده است .

۴۶۰ ــ شاه‌محمودرهی نیشابوری

اهل نیشابور بود و در نقاشی و خط و شعر دست داشت و رهی تخلص میکرد . این هنرمند عمده اوقات زندگی را در مشهد می‌گذرانده و در خط و کتابت،شاگرد سلطانعلی مشهدی و عبدی نیشابوری بوده است .

۴۶۱ ــ شاه‌محمودکرمانی-نجار

نجار هنرمند و چیره دست کرمانی بود و در سنه قرن۷ه.ق . زندگی میکرد .

از آثار ارزنده و ممتاز این هنرمند ، منبر مسجد جامع شهر نائین است که بارتفاع ۵ متر و عرض بیش از یک متر و بطول قاعده چهار متر کنده کاری شده و در نوع خود پر امتیاز میباشد .

در طرفین منبر مزبور ، نام واقف و استاد سازنده بخط نسخ استادانه‌ای کنده‌کاری شده که چنین است : (وقف الصدر الاجل المنعم المحترم ملک التجار جمال الدین حسین بن مرحوم مبرور عفیف هذالمنبر علی مسجد الجامع بلده الطیبه النائین فی سنه احدی عشر و سبع ماة)

در طرف دیگر منبر نام نجار قید شده که عبارت است از:

(عمل افتخار الصناع و النجار شاه محمود الکرمانی ــ خدایش بیامرزد هر که فاتحه بخواند)

۴۶۲ ــ شاه‌مظفر

فرزند استاد منصور معروف بود و در زمان سلطنت ابوسعید تصویر سازی مینمود .

ظهیر الدین محمد بابرشاه در تزوک بابری به توصیف هنری شاه مظفر پرداخته و هنر او را ستوده و حتی بر بهزاد نیز برتر دانسته است .

در تاریخ رشیدی نیز هنر نقاش را توصیف کرده و نوشته است :

"بهزاد مصور استادی است اگر چه مقدار شاه مظفر نازک دست نیست"

این نقاش در جوانی و بسن ۲۴ سالگی وفات یافته و در دیار هند مدفون گشته است .

۴۶۳ ــ شاهی‌سبزواری

اهل سبزوار و هم عصر سلطان علی مشهدی خطاط و از معاریف زمان خود بود .

در کتاب مناقب هنروران از این استاد باختصار یاد شده و چنین آورده است :

"در خط و تصویر و تذهیب دقیق و پر قدرت است و در موسیقی و شعر ماهر میباشد"

۴۶۴ ــ شایسته‌شیرازی

سید صدرالدین شایسته از بهترین شاگردان کمال الملک بود که در آبرنگ و گل و مرغ به شیوه مخصوص خود دست پر مهارت داشت . در نامه‌ایکه از مرحوم دکتر غنی به نقاش ارسال شده از عقیده استاد کمال الملک درباره نقاش یاد کرده و چنین نوشته است .

(در آقای سید صدرالدین شایسته روح حافظ و سعدی هست . حال دارد)

احوال و آثار بیشتر این هنرمند در کتاب جداگانه‌ای که در احوال نقاشان معاصر خواهد بود به تفصیل بیان خواهد گشت .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴۶۵ ــ شجاع بن قاسم اصفهانی ــ معمار

معمار و طراح بنای معروف جامع کبیر است که بدستور شاه سلیمان صفوی، در سال ۱۰۷۸ هـ.ق. بنا گردیده و چنین رقم دارد.

(عمل فقیر شجاع بن مرحوم استاد قاسم البناء الاصفهانی)

۴۶۶ ــ شرف الدین عبداله ــ حکاک

بنوشته محمد صالح کنبو در شاهجهان نامه:

"عقیق کن بحسن خط و درستی قلم نگین‌دار نامدار بوده و هنرمند زبر دست روزگار در شیوه مهر و عقیق کنی کار دست بسته میکرد و مهر حیرت بر دهان اوستادان میگذاشت. خطش که مانند خط خوبان آرایش صفحه حسن است، نظرگه روشناسان معانی و نقش قلمش که چون خط صبح نفسان دیده افروز است سرمایه حیرانی. صورت خطش بلطف معنی و نزاکت یگانه و هر قطعه‌اش بحسن روافسانه. با این همه آن بیدار درون یکه تاز عرضه تفرید بوده و درس خوان شرح تجرید. دایم مژه‌تر دارد و در هر چشم زدن بگریه می‌پردازد و اشک مانند، از صحبت مردم دوری میجوید."

۴۶۷ ــ شرف الدین علی ــ مذهب

مذهب استاد و شیرین قلم قرن ۱۱ هـ.ق. هند بود.

اوعیه پر تذهیبی از این هنرمند در حراج ۲۱ آپریل سال ۱۹۸۰ در ساتبی لندن بفروش رسید که خط محمد بن درویش بیک بود و برای صاحب قدرتی بنام.

(حضرت مجلس عظیم و منصب کریم خان جهان خلد الله سلطنته و ایامه و افاض بره و انعامه) کتابت و تذهیب گشته بود.

این اثر مزین که شش صفحه تذهیب داشت به آرایش شیوائی عمل آمده و رقم داشت.

(شرف الدین علی مذهب)

۴۶۸ ــ شرف الحسینی یزدی

اهل یزد و از نقاشان گمنام اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. بود. از آثار رقم‌دار این هنرمند، تصویر جوان سوارکاری بود که از اسب پیاده شده و روی تکه سنگی نشسته و بزدن سه‌تار مشغول میباشد. شیوه تصویری نقاش در مکتب رضا عباسی و استاد محمدی بود و بخط غبار ریز رقم داشت.

عمل فقیر ..... الراجی شرف الحسینی الیزدی سنه ۱۰۰۳)

۴۶۹ ــ شرف یزدی

ملا شرف یزدی از مذهبان نامی و از حل‌کاران شهره اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. بود.

صاحب مناقب هنروران از این استاد نام برده و در صفحه ۷۶ کتاب خود چنین آورده است.

(برادر قطب الدین یزدی خطاط معروف و از مذهبان معروف و استاد عصر است)

۴۷۰ ــ شریف ــ محمد شریف

شریف خان فرزند والامقام و پر لیاقت عبدالصمد شیرازی بود و در خط و شعر و نقاشی استعداد والائی داشت.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بطوریکه در تواریخ آمده بخواهش همایون پادشاه عده‌ای از هنرمندان ایرانی جهت اشاعه هنر تصویر سازی عازم هند گشته و در آن ولایت متوطن گشتند. تریف خان که در این زمانها دوران صباوت را طی می‌نمود،در معیت پدر و سایر هنرمندان بسالیان حدود ۹۵۲ و ۹۶۰ هـ.ق. وارد هندوستان گردید. در طبقات اکبری از این هنرمند مختصر یاد کرده و چنین نوشته است:

"ولد خواجه عبدالصمد شیرین قلم است،جوان نورسیده تربیت یافته نظر کیمیا اثر حضرت خلیفه الهی است. در تصویر و خط نیز دست دارد"

در آئین نامه اکبری خطی نگارنده، شریف را پور خواجه عبدالصمد دانسته و مقام او را در یک صد و پنجاهمی قرار داده و هم طراز قاسم بیک تبریزی شاعر و خطاط و شاه محمد پسر میر سید علی نقاش ثبت کرده است.

در تزوک جهانگیری بیش از همه، از این هنرمند یاد کرده و مقام والای او را آنچه بایسته بوده بطور مفصل ارائه داده و چنین نوشته است:

"شریف خان که از خورد سالگی با من کلان شده و در ایام شاهزادگی او را خطاب خانی داده بودم،در وقتیکه از الله آباد متوجه خدمت والد بزرگوار خود شدم،نقاره و تومان و توغ بدو مرحمت نموده بمنصب دو هزار و پانصدی او را سرفراز نموده و حکومت و دارائی مو به بهار و حل و عقد آن ولایت بقبضه اختیار او گذاشته بدانصوب مرخص گردانیده بودم.پانزده روز از جلوس گذشته در چهارم رجب سعادت ملاذمت دریافت. از آمدن او خاطر بغایت فرحناک گشت،چرا که نسبت بندگی او بمن جائی است که او را بمنزله برادر و فرزند و یا رو مصاحب میدانم،چون اعتماد کلی بر اخلاص و عقل و دانائی و کاردانی او داشتم او را وکیل و وزیر اعظم ساخته بخطاب والای امیر الامرائی که در نوکریها خطابی مافوق این نباشد و بمنصب پنج هزار بذات و سوار سر بلند گردانیدم هر چند منصب او گنجایش داشت که زیاده بر این مقرر گردد و غایتا" خود بعرض رسانید که تا از من خدمت نمایانی بوقوع نیاید از منصب مذکور زیاده نخواهم گرفت.چون حقیقت اخلاص بنده‌های پدرم هنور بواقعی ظاهر نگشته و از بعضی تقصیرات و غلط بینی‌ها و اراده ناشایسته که مرضی درگاه خالق و پسند خاطر خلایق نبود،سر زده،خودبخود شرمنده و شرمسار بودند و با آنکه در روز جلوس تقصیرات همه را عفو نموده با خود قرار داده بودم که باز خواست امور گذشته نشود. بنابر توهمی که در خاطر از ایشان قرار گرفته بود. امیر الامرا را حافظ و نگهبان خود میدانستم،اگر چه نگاهبان جمیع بنده‌ها الله تعالی است خصوصا" پادشاهانرا که وجود ایشان باعث رفاهیت عالم است،پدر او خواجه عبدالصمد که در فن تصویر بی بدل زمان خود بود و از حضرت جنت آشیانی خطاب شیرین قلمی یافته. در مجلس همایون ایشان رتبه مجالست و مصاحبت داشت و از مردم اعیان شیراز است. والد بزرگوارم بنابر سبق خدمت عزت و حرمت او را بسیار میداشتند."

متاسفانه از آثار این هنرمند بیش از یک اثر رقم‌دار تصویر دیگری نیافتم.

پرواضح است که کسی با این اقتدار و مسئولیت‌های سنگین حکومتی که زیر نظر داشت،نمی‌توانست بسان تصویر سازهای دیگر، آثار گوناگونی ارائه دهد و همین یک اثر رقم‌دار، حاکی از قدرت قلم و استعداد پرمایه این استاد است که نام وی را جزو سایر استادان زمان خود تثبیت مینماید.

تنها اثر رقم‌دار وی را که یادداشت برداشتهام عبارت است از:

۱ــ مجلس شکار جهانگیر پادشاه است که سوار بر اسب شده و در معیت همراهان و دوستان خود در کنار کوهی بشکار کردن مشغول است. در کناره پائین، مردی نشسته و با تفنگ خود چند روباه وحشی را نشانه گرفته است. منظره کوه و درختان و دمن ستودنی است و در بطن تصویر این اشعار بچشم

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

میخورد که بیت اول آن چنین است .

من کیستم عنان دل از دست داده از دست دل براه غم از پا فتاده

در بالا و پائین تصویر نیز دو بیت شعر بخط نستعلیق زیبا و در داخل تذهیب کتابت شده که چنین است .

چون روان شد شاه شیر افکن بهنگام شکار از برای شیر کشتن گشت بر آهو سوار

کیقباد مملکت کز بندگانش هر یکی رستمی آمد ز بهر کوری اسفندیار

کناره و حواشی اثر که تذهیب و حل‌کاری استادانه داشت، بظن قوی از کارهای گوردهن بود که شیرینی و حلاوت مخصوص داشت و رقم نقاش چنین بود .

(عمل مرید در چهار مرتبه اخلاص پای بر جا شریف ــ بتاریخ شهر فروردین الهی مطابق نه صد و نود و نه)

اشعار متن و حواشی، اثر نقاش بوده و اصل تصویر که باندازه ۲۳/۸ × ۴۱ سانتی متر میباشد، در آلبوم جهانگیر جا گرفته است .

تصویر شریف خان که در حراجی ۲۱ آپریل سال ۱۹۸۰ ساتبی بفروش رسید، جهت ارائه شمایل حقیقی نقاش در تصویر شماره ۷۰ چاپ میگردد .

شریف قاینی در محمد شریف قاینی آمده .

۴۷۱ ــ شعبان مذهب

مذهب نازک قلم عثمانی است و صاحب مناقب هنروران در این مورد چنین می‌نویسد :

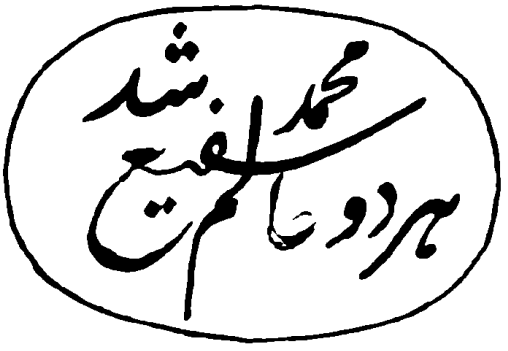
"نادره روم و اعجوبه مکمل و استاد مذهب است"

۴۷۲ ــ شفیع عباسی

اهل اصفهان و نقاش نازک قلم و پر مایه دربار شاه صفی اول (۱۰۳۸ ــ ۱۰۵۲ هـ.ق.) و شاه عباس ثانی (۱۰۵۲ ــ ۱۰۷۷ هـ.ق.) است که در دستگاه پادشاهی آنان بعزت و احترام میزیسته و مورد توجه بوده است .

نام اصلی وی محمد شفیع اصفهانی است که رقم مزبور را در ذیل اثری که بسالیان ۱۰۵۰ و در مدرسه مولانا عبداله اجرا کرده، در انتهای آن درج نموده است .

دیگر اثر مستند این هنرمند که نام وی در سجع مخصوص ذکر شده، بنفشه پرگلی است که در سنه ۱۰۵۴ انجام یافته و مهر بیضی شکل خود را بجای رقم در زیر اثر ثبت کرده است .

اثر مهر را که از روی تصویر چاپ کتاب، باشکال قرائت نمودم ، جهت اطلاع علاقمندان و درج در تاریخ هنری ایران در اندازه بزرگتر ترسیم کردم که سجعش چنین میباشد. (محمد شد شفیع هر دو عالم)

غیر از این دو اثر رقم‌دار که ذکر گردید، سایر آثار محمد شفیع با رقم کمینه شفیع عباسی و از سالهای ۱۰۴۴ الی ۱۰۶۶ هـ.ق. ادامه داشته و در همه ارقام با لقب عباسی قرین بوده است و اگر سال ۱۰۴۴ را که اولین اثر بجامانده و رقم دار عباسی را در نظر بگیریم ، این حدس یقین میگردد که این هنرمند در زمان شاه عباس بزرگ (۱۰۳۸ ــ ۹۹۶) باین لقب مفتخر گشته و حتی در زمان سلطنت شاه صفی نیز ندرتا از این لقب استفاده

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

میکرده است .
بعقیده بعضی هنر شناسان، محمد شفیع عباسی، فرزند برومند و هنرمند رضا عباسی بوده و نکته اتکائی و دلیلی آنان درج امضائی از رضا عباسی است که در زیر اثری امضا کرده و چنین نوشته است (به نتیجه محمد شفیع اهدا شد)
البته پر واضح است تنها بدلیل یک نکته نامفهوم و غیر مستند نمیشود این امر را پذیرفت و او را فرزند رضا عباسی خواند، چه بسا ممکن است درج این جملات ناشی از محبت پدر و فرزندی استادانی باشد که شاگردان خود را بسان فرزندان حقیقی گرامی میداشتند و با جملات محبت آمیزی از قبیل (فرزندی) یا (نتیجه عمری) و غیره شاگردان خود را مورد تشویق و احترام قرار میدادند .
از طرفی این نکته قابل تامل است که سبب چیست که این فرزند نیکونهاد، در هیچ یک از آثار خود نام پدری چون رضا عباسی را که شهره خاص و عام بوده و عالیترین اتکاء شهرت و غرور برای فرزندش نیز محسوب میشده، کوچکترین یادی نکرده و نسبت خود را با وی ذکر نکرده است و حتی در اثر شماره ۷ این هنرمند که در دنباله این مقال درج شده و از روی کارهای رضا عباسی کپی کرده، نام استاد مزبور را با لفظ سادهای در عبارت (مغفرت پناهی آقا رضا) ذکر کرده و نسبت پدری و فرزندی را که اگر حقیقت میداشت و بهترین محل برای ارائه آن بود فراموش کرده است . با این مختصر می‌شود پذیرفت، شفیع عباسی هیچگونه نسبت سببی و نسبی با رضای عباسی نداشته و در نسبت شاگردی و استادی و مریدی و مرادی ارادت خالصانه داشته و از محضر پر بار استاد مستفیض میگشته است .
این هنرمند عاشق طبیعت و زیبائی‌های افسانه‌ای آن بود و در بیشترین آثار خود از حلاوت گلها و پرندگان بتردستی تمام هنرها آفریده و بنازک قلمی و قدرت تمام از عهده برآمده و با رنگهای چشم نواز و پر آذین جلوه‌گر ساخته است .
در چند اثر استادانه که از چهره‌های گوناگون و مجالس مختلف چهره پردازی کرده، متبین استادی و قدرت نقاش است که بیننده را به تحسین وا میدارد . از ارقام ذیل آثارش، معلوم میگردد محمد شفیع در خط نسخ و رقاع و نستعلیق نیز استادی شیرین قلم و پر قدرت بوده است. و بروایات مختلف گویا او بهند رفته و در حدود سال ۱۰۸۵ هـ.ق . در شهر آگره فوت کرده است .
شفیع عباسی یک پسر هنرمند بنام محمد تقی داشت که در یک اثر بجا ماندهاش صراحتا" خود را فرزند نقاش معرفی کرده و چنین رقم زده است . (محمد تقی بن شفیع عباسی ۱۰۵۶)
آثار رقم‌دار و بجا مانده وی عبارت است از :
۱ـ تصویر مرغ سینه سرخی بود که روی ساقه نرگس نشسته و آنرا خم کرده است . در این اثر پر ملاحت، گل و برگهای نرگس باستادی و طراوت خاصی نقاشی شده و دو زنبور عسل و یک پروانه رنگین که بدور نرگس در پرواز میباشند دیده میشود . این اثر استادانه که جهت شاه عباس ثانی انجام یافته رقم دارد .
(در تاریخ هفتم شهر رمضان المبارک سنه ۱۰۶۲ به جهت نواب کامیاب اشرف اقدس ارفع خلد الله ملکه و سلطانه سمت تحریر یافت کمینه شفیع عباسی)
۲ـ دیگر اثر پر حلاوت هنرمند که در صفحه ۹۱ کتاب شاه عباس و هنر اصفهان، بچاپ رنگی زیبا ارائه شده، تصویر بلبلی است که روی شاخه فندق نشسته و دو پروانه در اطراف گل دیده میشوند . رقم دارد .
(بهجت نواب کامیاب اشرف اقدس ارفع اعلی سمت تحریر یافت . رقم کمینه شفیع عباسی سنه ۱۰۶۲)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳ـ اثر چهره سازی هنرمند،تصویر یکی از روحانیون مسیحی یا کلیمی بود که کتابی بدست گرفته و به عصای بلند خود تکیه داده بود. طرز پوشش و ردای او بسان کشیشان بود و در زمینه و حاشیه تصویر شاخه‌های درخت سنبلی و سپیدار پنجه برگی بسان آرایش رضا عباسی داشت و رقمش چنین بود.
(شفیع عباسی)

۴ـ دیگراثر چهره‌پردازی شفیع عباسی که عکس‌آن‌را دریک کتاب‌روسی تالیف : S.MASLENITSYNA دیده‌ام، تصویر پیر مرد نشسته‌ای بود که سر را بین دو دست گرفته و بروی زانوان خم شده بود. این مرد عمامه سفید بسر داشت و پوستین قرمز رنگ زیبائی پوشیده و چکمه‌های راحتی بپا کرده بود و بخط نستعلیق درشت رقم داشت:

(بتاریخ روز یکشنبه غره شهر محرم الحرام سنه ۱۰۶۱ رقم شد کمینه شفیع عباسی)

۵ـ سه اثر زیبا و پر طراوت این هنرمند در آلبوم رنگی موزه ارمیتاژ لنین گراد چاپ شده که عبارتند از:الف.تصویر شماره ۷۱ نقش مرغ شانه بسری است که روی ساقه‌های پر گل نشسته و دو زنبور و یک پروانه در حوالی گلها دیده میشود. این اثر چشم نواز که بشیوائی تمام آبرنگ شده رقم دارد.
(رقم کمینه شفیع عباسی سنه ۱۰۴۴) تصویر شماره

ب ـ تصویر شماره ۷۲ کاتالوگ موزه. تصویر شاداب و پر حالت طوطی است که روی شاخه‌های فندق قرار گرفته و گلهای ریز و وحشی دیگری در اطراف او دیده میشود. در این اثر خوش منظر، شش پروانه و دو زنبور در لابلای گلها نقش بسته و رقم دارد. (رقم کمینه شفیع عباسی ۱۰۶۳)

پ ـ دیگر آثار هنرمند در این موزه که عکس آن بشماره ۷ کاتالوگ ارائه شده، تصویر کبک چاق و پرگوشتی است که روی شاخه گل سیب نشسته و مشغول آواز خوانی است. رسائی و طراوت گلهای سیب و همچنین دسته گل فرعی دیگری که در مقابل پرنده تصویر شده،آیتی از کمال بشمار می‌آید. دو پروانه و سه زنبور در فضای خالی اثر دیده میشوند و رقم دارد.

(در روز پنجشنبه دوم رجب المرجب به جهت نواب کامیاب اشرف اعلی سمت تحریر یافت)
(کمینه شفیع عباسی سنه ۱۰۶۶)(تصویر شماره ۵۲)

۶ـ دیگر از آثار ارزنده استاد که در کتابخانه ملی پاریس قرار گرفته، تصویر آبرنگی گل میخک است که با شکوفائی و شادابی تمام نقش بسته و یک پروانه و دو زنبور در حوالی آن بحال پرواز دیده میشوند. بخط نستعلیق زیبا رقم دارد.

(در تاریخ هفتم شهر رمضان المبارک سنه ۱۰۶۲ بجهه نواب کامیاب اشرف اقدس ارفع اعلی خلد الله ملکه و سلطانه سمت تحریر یافت. رقم کمینه شفیع عباسی)

۷ـ از آثار تقلیدی این هنرمند،تصویر زیبائی است که از روی تصاویر رضا عباسی کپی کرده و به قوی دستی از عهده آن بر آمده است. در این آبرنگ پر کار، پیر مردی پهلوی درختی قرار گرفته و زنی که شمشیر بکمر بسته وارد خانه میشود. صاحب خانه،دم در ایستاده و چوبی بدست گرفته است. یک نفر از اهل خانه از طبقه دوم عمارت ناظر صحنه میباشد. نقش کوه و منظره درختان جالب است و در بالای اثر بخط زیبا چنین قید شده.

(در تاریخ یوم الجمعه غره شهر جمادی الاول سنه ۱۰۶۴ روز سال گردش این مجلس مغفرت پناهی آقا رضا آبرنگ شد. کمینه شفیع عباسی) و در زیر آبرنگ بخط رضا عباسی چنین نوشته شده:

(هو ـ در روز چهارشنبه سیزدهم شهر صفر ختم بالخیر و الظفر سنه ۱۰۲۸ این مجلس عفران پناهی استاد بهزاد علیه الرحمه، بنده درگاه رضا مصور عباسی اتمام رسانیده آمد)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از درج ارقام زیر معلوم میگردد طرح این آبرنگ توسط رضا عباسی عمل آمده و تکمیل آن بعد از ۳۶ سال بدست شفیع عباسی اتمام پذیرفته است.

۸ـ دیگر از آثار این هنرمند، تصاویر رقم‌داری دیدم که در یک کتاب آلمانی چاپ شده بود. یکی از آبرنگها، نقش فوق العاده گل بنفشه بود که دارای ده گل رنگین و برگهای پر داشت و رقم نقاش که خیلی ریز دیده میشد چنین بود. (در روز دو شنبه پنجم شهر محرم الحرام سنه ۱۰۵۴ آبرنگ شد) و بجای امضا مهر بیضی شکل خود را که سجع آن و مشخصات دیگرش در اول این مقال ارائه شده ثبت نموده است.

دیگر در این کتاب، تصویر گل سنبل پر غنچه‌ای بود که در حدود هفت یا هشت غنچه و گل داشت و رقم نقاش بخط زیبای نستعلیق چنین بود.

(یا هو ــ در شب چهارشنبه شهر محرم الحرام سنه ۱۰۵۰ در مدرسه مولانا عبداله آبرنگ یافت.)

(رقم کمینه محمد شفیع اصفهانی)

دیگر اثر شیوای هنرمند که در این کتاب چاپ شده بود، تصویر گل گندم و شکوفه بود که در لابلای بونه‌ها چند زنبور و پروانه و اردک و خرگوش دیده میشد که شیوه محمد شفیع را داشت ولی رقم صریحش دیده نمی‌شد.

۹ـ دیگر اثر رقم‌دار هنرمند در این کتاب، آبرنگ نیلوفر زیبا و برگهائی خزانی بود که رقم داشت.

(در روز شنبه پنجم شهر جمید الثانی سنه ۱۰۵۵ آبرنگ شد)

۱۰ـ دیگر اثر این هنرمند که در این کتاب چاپ شده بود. دسته گل میخک پر حالتی بود که در گلدان سفالی جا گرفته بود. رقم نقاش که بخط نسخ و رقاع عالی درج گشته بود باشکال قرائت گردید که چنین است.

(در تاریخ یوم الاحد شهر رمضان المبارک ــ رقم کمینه شفیع عباسی)

دو سطر شعر نیز در زیر اثر دیده میشد که بعلت ریزی و کوچکی آن امکان قرائت میسر نگردید.

۴۷۳ ــ شفیعه‌بانو

از بانوان هنرمند و با کمال ایرانی است که در ولایت هند نشو و نما یافته است.

این زن از نقاشان مرقع معروف گلشن بود و در اجرای بعضی تصاویر با هنرمندان تصویر ساز دیگر همکاری مینمود.

۴۷۴ ــ شکراله‌مذهب

میرزا شکر اله مذهب از مذهبان و تشعیر سازان دوره مظفرالدین شاه قاجار است.

مرحوم تقی دانش در یادداشتهای خصوصی خود در مورد این هنرمند چنین مینویسد:

مرقعی که فرمان مشروطیت را بخط خود نوشته و مشیر الدوله صدر اعظم وقت مظفرالدین شاه آن را ستایش کرده در گوشه‌ای چنین نوشته است.

(میرزا شکراله مذهب حاضر آمد و تا ظهر تمام شد و ظهر بصحه شاه رسید)

معلوم میگردد تذهیب و آرایش فرمان مشروطیت بعهده میرزا شکراله مذهب بوده است.

۴۷۵ ــ شکراله‌میرزاباشی

فلزکار خوش دست اوایل قرن ۱۱ هـ.ق. بود.

شکراله صنیع زاده: از مینا کاران بنام و نواده صنیع همایون معروف بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

آفتابه خوش طرح و پر آذین اسلیمی از این هنرمند بیادگاه مانده که در کناره دهانه آن رقم داشت. (شکراله میرزا باشی)

شمس در مولانا شمس بایسنقری آمده

۴۷۶ ــ شمسای‌قمی

اهل قم بود و در نقاشی دست داشت.
این هنرمند از نقاشان اواسط قرن ۱۲ هـ.ق. ایران بشمار می‌آمد و سال مرگش معلوم نمیباشد.

۴۷۷ ــ شمس‌الدین

بنوشته دوست محمد در دیباچه بهرام میرزا:
"دیگر از شاگردان احمد موسی استاد شمس الدین است که در عهد سلطان اویس تربیت یافت و در شاهنامه بقطع مربع که بخط امیر علی بود مواضع ساخت.چون سلطان اویس بجوار رحمت ایزدی پیوست.
استاد شمس الدین طریق ملازمت کسی دیگر را پیش نگرفت و شاگرد او که خواجه عبدالحی بود بضروریات معیشت او تردد می‌نمود و استاد مشارالیه در منزل خود بسر برده علی الدوام بلوازم عشرت و فراغت مشغولی می‌نمود و همت بر تربیت خواجه عبدالحی می‌گماشت چنانچه خواجه مشارالیه در زمان پادشاه جم جاه فضیلت پناه سلطان احمد بغداد که چهره جمالش به تربیت ارباب فضل و کمال آراسته بود قلم تفرّرو یگانگی برداشته سلطان احمد را تعلیم تصویر کرد،چنانچه سلطان مشارالیه در ابوسعید نامه یک موضع بقلم سیاهی ساختهاند و چون رایات ملک ستانی تیمور گورگانی پرتو خلافت بر تسخیر ممالک بغداد انداخت و آن دارالسلام را روز چند بقدوم سعی و اهتمام مستقر سریر خلافت ساخت،خواجه عبدالحی را همراه عساکر گردون مآثر بدارالسطنه سمرقند آورده و در آنجا استاد مشارالیه وفات نمود و بعد از وفات خواجه،همه استادان تتبع کارهای ایشان کردند"
از آثار این نقاش ندیدهام.

۴۷۸ ــ شمس‌الدین‌بن‌احمد-نجار

نجار اهل ساری بود که در نقش تصویر بروی چوب شایستگی و قدرت تمام داشت.
از آثار رقم‌دار این هنرمند که در آپریل سال ۱۹۸۳ ساتبی لندن بفروش رسید. صندوق چوبی منقش کم نظیری بود که بانواع نقوش هندسی و اسلیمی آراسته شده و از لحاظ کنده کاری و نجاری در خور تحسین بود. این صندوق در نداشت و رقم نجار بخط ثلث و نسخ ساده چنین بود.
"تمت هذه الصندوق فی تاریخ سنه اثنی و تسعمائه عمل شمس‌الدین بن استاد احمد نجاری بالدامی ساری"

۴۷۹ ــ شمس‌الدین‌حسنی

سید شمس الدین حسنی،نقاش و آرایشگر کاسه و بشقابهای لعابی در اوایل قرن ۷ هـ.ق. بود و در هنر خود دست پر مهارت داشت. از آثار زیبای این هنرمند،بشقاب سفالی و لعابی منقش و تصویر داری است که عکس آن در صفحه ۷۰۸ کتابهای معروف پروفسور پوپ بچاپ رسیده است. در وسط بشقاب،تصویر زیبای خسرو شیرین بملاحت تمام تصویر گشته و شیرین در چشمهای که پر از ماهی بود استحمام میکرد.
خسرو که از اسب پیاده شده،محو زیبائی شیرین شده و پنج نفر خدمه و همراه،در لباس و آرایش

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مختلف ناظر صحنه بودند. حواشی بشقاب جملاتی بخط تعلیق قدیم داشت و رقم نقاش چنین بود.
(صنعه السید شمس الدین الحسنی فی جمادی الاخر سنه سبع و ستمائه ه)

۴۸۰ ــ شمس‌الدین ـ کاشی‌تراش

کاشی تراش و رسام نقوش بروی کاشی‌ها بود.
از آثار این کاشی تراش، در ایوان مسجد جمعه اصفهان، کاشی‌ها و تزیینات زیبائی بیادگار مانده که بخط نستعلیق رقم دارد.
(عمل استاد شمس الدین کاشی تراش)

۴۸۱ ــ شمس‌الدین مجلد

شمس الدین بن ضیاء الدین الزوشکی از مجلدان و مذهبان استاد اواخر قرن ۷ ه.ق. بود.
از این هنرمند اثری در کتابخانه مورگان مضبوط است. که در داخل یک شمسه نو در توی شکل گنبدی، بخط رقاع رقم دارد.
(رسم شمس الدین بن ضیاء الدین الزوشکی ۶۹۷)

۴۸۲ ــ شمس‌الدین‌محمدکاشی

این هنرمند بغیر از استاد شمس الدین میباشد که شاگرد استاد احمد موسی بشمار میرفت.
شمس الدین از تصویر سازان گمنام اواسط قرن ۱۱ ه.ق. بود و در آبرنگ سازی دست داشت. یگانه اثر رقم‌دار استاد شمس الدین که در کتابخانه گلستان تهران قرار گرفته، تصویر آبرنگی مردی است که چاقو بدست گرفته و مشغول بریدن خربزه میباشد. رقم دارد.
(شمس الدین محمد کاشی ۱۰۴۱)

۴۸۳ ــ شمس‌طبسی ـ کوفتگر

فلز کوب و کوفتگر اوایل قرن ۹ ه.ق. است.
از آثار این هنرمند که با همکاری استادان دیگر پایان یافته، پنجره نفیس فولادی زرکوب در موزه آستان قدس رضوی است که رقم شمس طبسی کوفتگر را دارا میباشد.

۴۸۴ ــ شهاب ـ سیدروضه‌خوان

سید روضه خوانی بود که در هنر خط و ناخنی وقوف تمام داشت.
از آثار رقم‌دار این هنرمند، تصویر ناخنی بی نظیر و استادانه علی علیه السلام را دیدم که بسفارش وکیل الدوله، یکی از رجال دوره ناصری نقش گشته بود.
در این اثر پر مهارت، صورت حضرت پوشیده بود و عمامه و هاله نورانی دور سر،بزیبائی ارائه شده بود. حضرت که روی تخته پوستی جلوس کرده و شمشیر ذوالفقار را بروی زانوان نهاده بود،جلوه روحانی داشت و رقم نقاش چنین بود.
(بجهت جناب جلالت مآب اجل اکرم افخم آقای وکیل الدوله.
عمل اقل الذاکرین سید شهاب الدین روضه خوان)

شهاب در مولانا شهاب بایسنقری آمده

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴۸۵ ــ شهاب‌الدین احمد نقاش

از تصویر گران نامی قرن ۱۱ هـ.ق. و در شعر و شاعری نیز صاحب کمال بوده است.
تذکره‌ای درباب مولانا شهاب الدین احمد نقاش که تعریف کشتی را مخصوص قلم گردانیده . . . . . .
در صفحه ۲۶۲ مجله ارمغان سال هیجدهم به قلم آقای احمد سهیلی خوانساری درج شده که نظر علاقمندان را بمطالعه آن معطوف میداریم.

۴۸۶ ــ شهاب‌الدین علی

نقاش قرن ۱۲ هـ.ق. بود و در آبرنگ و تصویر گل و مرغ دست شیرین و پر قوام داشت. از آثار آبرنگی وی، تصویر گل سرخ با حلاوتی دیدم که مرغی روی آن نشسته و رقم داشت.
(شهاب الدین علی)
این اثر در حراج سال ۱۹۷۶ ساتبی لندن بفروش رسید.

شیرین قلم در عبدالصمد آمده

۴۸۷ ــ شیخ احمد عودی

استاد شیخ احمد عودی برادر بابا حاجی صورتگر بود و در دوه سلطنت سلطان حسین میرزا بایقرا فعالیت هنری داشت.
در تاریخ رشیدی از این هنرمند باختصار یاد کرده و چنین نوشته است:
(استاد شیخ احمد. او برادر بابا حاجی است)
از آثار رقم‌دار این هنرمند که اصل آن گویا در مرقع فاتح اسلامبول میباشد. تصویر مرد کوتاه قد مسلحی است که البسه و لوازم کامل جنگی بتن کرده و کلاه پردار بسر گذاشته و اسب خود را مهار می‌نماید. اسب خوش تراش و چموش وی که خالهای سفیدی نیز دارد، دستها را بلند کرده و بحالت وحشیانه‌ای با صاحب خود ستیز مینماید. بخط زیبای نستعلیق رقم دارد.
(عمل خواجه شیخ احمد عودی)

۴۸۸ ــ شیخ دولت خان

نقاش گمنام و شیرین دست اواسط قرن ۱۱ هـ.ق. هند است.
از این هنرمند تصویر شاهزاده جوانی بیادگار مانده که روی تختی نشسته و مجسمه فلزی را که در مقابل دارد بررسی مینماید.
چند نفر از رجال و از جمله یک پیرمرد سپید موی که شاید وزیر اعظم باشد، در مقابل شاهزاده ایستاده و ناظر ماجرا میباشند. تصویر دو آهوی زیبا در حضور شاهزاده دیده میشود. در اطراف تصویر اشعاری بزیبائی متصل شده و رقم دارد. (شیخ دولت خان)

۴۸۹ ــ شیخ‌زاده

از شرح حال و زندگی این هنرمند کوچکترین اطلاعی در منابع و آثار قدیمی دیده نشد، تنها با بررسی تصاویر بجا مانده این هنرمند که در کتابهای دیوان حافظ و امیر علیشیر نوائی بیادگار مانده

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

معلوم میگردد، از سر چشمه متعالی هنر،سلطان محمد خراسانی سیراب گشته و دنبالهرو مکتب آن هنرمند بوده است.

بعید نیست این هنرمند، با بهزاد از هرات کوچ کرده و در شهر تبریز ندیم و جلیس استادانی چون میرک و سلطان محمد و بهزاد گشته و یکی از نقاشان صاحب نام اواسط قرن دهم هـ.ق. بشمار آمده است. شیخ زاده در چهره سازی و منظره پردازی و مجالس رزمی و بزمی استاد بوده و در تذهیب و تشعیر و حل کاری دست پر قدرت داشته و در صنعت خط نیز صاحب کمال بوده است.

آثار شناخته شده این هنرمند عبارت است از:

چند اثر شیوا و هنرمندانه این استاد که در کتاب ROYAL PERSIAN MANUSCRIPTS و در شمارههای ۱۱ و ۱۲ و ۱۴ بچاپ رنگی زیبا طبع شده،از کتاب ترکی امیر علیشیرنوائی است که باختصار معرفی میگردد.

۱ــ اثر اول،تصویر صنعان ودختر ترسا است که در مکتب هرات تصویر گشته و در نوع خود بسیار شیوا میباشد. در این نقش دل انگیز، شیخ صنعان در وسط حیاط خانه با جمع محارم و یاران ایستاده با شیرین و ندیمهاش که در بالکن خانه ایستاده مشغول صحبت است. قیافه حاضران و تنوع آرایش البسه آنان و نقوش و تزیینات رویه ساختمان که بسان خاتم کاریهای شیراز ترسیم شده و همچنین منظره درخت چنار و درخت گلدار دیگر که در زمینه هوائی طلائی نقاشی شده بسیار خوش منظر و پر مایه میباشد.

۲ــ دومین اثر منسوب بشیخ زاده که اثر رنگی آن بشماره ۱۲ در این کتاب چاپ شده، تصویر فرهاد کوهکن است که در مقابل شیرین از حال رفته و برزمین افتاده است. در این اثر دلنواز شیرین و ندیمه زیبایش سوار بر اسب، برای دیدن فرهاد بکوه آمده و فرهاد با دیدن وی نقش زمین شده و سر بدامن دوست خود نهاده است. منظره صخرههای کوه و تصویر مجسمههای سنگی و اسباب و ادوات حجاری و همچنین قیافه و آرایش نفرات در حد خود استادانه بوده و یکی از بهترین آثار این هنرمند میباشد.

۳ــ دیگر اثر این هنرمند که بشماره ۱۴ در این کتاب طبع شده، منظره رزمی اسکندر کبیر با داریوش است که طرفین با آرایش وپیرایش جنگی بهمدیگرحمله کرده و با نیزه و کمان بستیز مشغول میباشند.

حالات و قیافه رزم جویان و زیبائی و رنگ آمیزی البسه و وسایل رزمی. مخصوصا" خوش تراشی و استواری اسبان به استادی تمام ترسیم گشته و در نوع خود ستودنی میباشد. اسکند در گوشه راست روی اسب زره دار قرار گرفته و لباس طلائی رنگ زرهدار پوشیده و پرچم سرخی روی کلاه خود نصب کرده است. در طرف دیگر داریوش پادشاه ایرانی، با هیبت و جلال پادشاهی روی اسب نشسته و کلاه عمامهای پردار بسر گذاشته و با یکی از سرداران صحبت میکند. در این اثر رویهمرفته ۲۱ نفر جنگجو ارائه شده که در کمال قدرت عمل آمده و یکی از بهترین آثار نقاش بشمار میآید.

۴ــ اما اثر پر قدرت و ممتاز شیخ زاده که دارای امضای اصیل نیز میباشد. در کتاب گلستان سعدی دیده میشود که بعیار شعری که در بالای تصویر قید شده.

واعظان کین جلوه در محراب و منبر میکنند چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

نقاشی شده و از ممتازترین آثار پرمایه این هنرمند میباشد. خوشبختانه عکس رنگی این اثر نیز در این کتاب بشماره ۱۶ ارائه شده که توضیح مختصر آن چنین است.

در این اثر پر پیرایه که مجموعه سرشاری از هنر تذهیب و ترصیع و نقوش هندسی بشمار میآید، مجلس وعظی است که مومنین اجتماع کرده و گریه و شیون مینمایند. در این مجلس عزا،فرد صاحب

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مقامی در صدر مجلس و روی قالیچه‌ای نشسته و یاران در کنار او قرار گرفته‌اند. شیخ معمی بالای منبر رفته و صحبت میکند. جماعت مومنین که در صحن مجلس و بالکن و پشت بام نیز قرار گرفته‌اند. بعزاداری مشغول میباشند. روی رواق به خط رقاع زیبا نوشته شده.

(رواق منظر چشم من آشیانه تست)

در سینه بالای رواق بزرگ این بیت درج شده:

(برو بکار خود ای واعظ این چه فریاد است مرا فتاد دل از غم ترا چه افتاد است)

عظمت و گیرائی تذهیب و نقوش متنوع کاشی‌ها و تزیین و آرایش فرش و دیوارهها در نوع خود شایسته تحسین بوده و روی یکی از کاشیهای زیر تصویر رقم دارد.

(عمل شیخ زاده) تصویر شماره (۴۹)

۶ــ دیگر از آثار رقم‌دار شیخ زاده، تصویر شاهزاده سواره‌ای است که با پیر مردی صحبت میکند. چند اسب و کره زیبایش در مرغزار و چمن‌ها بچرا مشغول میباشند. در پشت کوهها چوپانی از مشک چرمی شیر میگیرد. چوپانهای دیگری نیز در حوالی دیده میشوند. در طرف چپ، مرد سوار کاری در بالای کوه نیزه بدست گرفته و آماده شکار است. در وسط کوه، درخت زیبائی که گل و برگهای مخصوص دارد دیده میشود. در لچک شمالی طرف راست تصویر، این ابیات در بین تذهیب نوشته شده.

بگفت ای خداوند ایران و تور که چشم بداز روزگار تو دور

من آنم که اسبان شه پرورم بخدمت در این مرغزار اندرم

بیرون حاشیه رقم دارد. (عمل شیخزاده)

۷ــ دیگر اثر منسوب بشیخ زاده، تخت نشستن خسرو است که بعیار بیت شعری که در بالای اثر نوشته شده: (بدین طالع کزو پیروزمند تخت ملک بنشست بر فیروزه‌گون تخت)

نقش گشته است. در این اثر زیبا که اصل آن در موزه متروپولیتن نیویورک قرار گرفته، پادشاه در آرایش سلطنتی روی تختی مزین قرار گرفته و یک فرش پر آذین در زیر پای وی دیده میشود. سایبان آلاچیق، که تزیینات تذهیبی دل فریبی دارد به استادی ترسیم شده است.

عده‌ای از شاهزادگان و خدمه‌های مخصوص و سرداران و رجال در کنار وی ایستاده‌اند یکی از رجال که شاید از محارم نزدیک و یا وزیر اعظم میباشد، در مقابل خسرو نشسته است. منظره باغ و آرایش البسه و همچنین کاشیکاری صحن مجلس ستودنی بوده و یکی از بهترین آثار شیخ زاده بشمار میآید.

تصویر شماره

۴۹۰ ــ شیخ‌عباسی

نقاش زیبا نگار و قوی دست دوران شاه عباس ثانی (۱۰۵۲ ــ ۱۰۷۷) بود و در شبیه سازی و چهره پردازی و نقش مجالس رزمی و بزمی و پرنده سازی دست پر حلاوت و چشم نواز داشت.

از سجع انحصاری نقاش (بهاء گرفت چو گردید شیخ عباسی) که در جمله آثار بجا مانده‌اش دیده میشود معلوم میگردد، این هنرمند در دوره سلطنت شاه عباس ثانی به قدرت لیاقت و کمال بصیرت در دستگاه شاهانه قرب و منزلتی داشته و پاداش خود را که همانا لقب عباسی باشد از شاه صفوی دریافت داشته است.

اغلب آثار این هنرمند در شیوه استادان نامی آن دوره، محمد زمان و علیقلی‌بیک جبادار میباشد که در آن زمانها باب روز بوده و تصویر می‌شده است.

این هنرمند دو پسر نقاش داشت که احوال آنها در جای خود خواهد آمد. یکی محمد تقی بود که در

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

یک اثر بجا مانده فقط نام محمد تقی قید کرده و دیگری علی نقی نقاش است که در همه آثارش،خود را فرزند شیخ عباسی دانسته و در کنار نام خود قید نموده است .
آثار بجا مانده و رقم‌دار وی عبارت است از :
۱ــ اثر رقم‌دار این هنرمند که در کتاب شاه عباس و هنر اصفهان نیز چاپ شده ، جلوس شاه عباس ثانی است که سفیر هند را بحضور می‌پذیرد.در این اثر پر جلال ، وز ر او و رجال و اعیان و همراهان سفیر در حضور شاه صفوی قرار گرفته و خدمه در حال پذیرائی میباشند . تصویر در کمال تردستی و مهارت ترسیم شده و در قسمت انتهائی آن منظره شهر و درختان و کوهها به حلاوت تمام نمودار گشته و رقم دارد .

(بها گرفت چو گردید شیخ عباسی ۱۰۷۴)

۲ــ دیگر اثر شیخ عباسی که در کتاب ISLAMIC PAINTING نیز چاپ گشته ، تصویر شاهزاده هندی است که جام شراب بدست گرفته است . این پرنس البسه رزمی پوشیده و شال طلائی بکمر آویخته و وسایل جنگی از قبیل شمشیر و سپر و غیره بخود آویخته است . انتهای تصویر منظره تپه و ماهور دشت و چمن و درختان است که‌بطراوت تمام نقاشی شده و بخط نستعلیق رقم دارد .

(بهاء گرفت چو گردید شیخ عباسی ۱۰۸۴)

۳ــ اثر دیگر هنرمند که در موزه هنرهای تزیینی تهران قرار گرفته، جمع درویشان و محفل اخوت است که دور هم نشسته و بصحبت مشغول میباشند . قیافه و البسه درویشان در شیوه مغولی هندی است و در روی یکی از کتابها بخط ریز رقم دارد .

(بهاء گرفت چو گردید شیخ عباسی ۱۰۹۸)

۴ــ دیگر اثر رقم‌دار این هنرمند جمع جوانان و شاهزادگان است که در بیرون شهر دور هم جمع آمده و ببادهٔ گساری مشغول میباشند . در این اثر بزمی که عده نفرات در حدود هفت نفرمیباشند . کلاه مخصوص دوره صفوی بسر گذاشته و البسه همان زمان بتن کرده‌اند . یکی از پسرها کلاه از سر برداشته و جام شراب با بیکی از دختران تعارف میکند . در طرف دیگر دو دختر زیبا بزدن سه تار سرگرمند و سینی انار و بطریهای شراب در مقابل آنها دیده میشود .
در انتهای تصویر منظره درختان زیبا و پل دو دهنه قدیمی جلب نظر مینماید و در داخل یک مستطیل رقم دارد .

(بهاء گرفت چو گردید شیخ عباسی ۱۰۸۸)

۵ــ دیگر از آثار رقم‌دار و متفرقه این هنرمند تصویر بهمن دلاور است که بشکار مشغول میباشد . این اثر زیبا که در یک شاهنامه قرار گرفته ، تاریخ ۱۰۶۰ هـ.ق . و رقم نقاش را دارا میباشد . دیگر تصویر مرغ زیبائی است که بسال ۱۰۸۲ هـ.ق . نقاشی شده و از آثار ارزنده این هنرمند بشمار می‌آید .

۴۹۱ ــ شیخ‌علی‌خودگربخارائی

کوفته‌گر فلزکوب اهل بخارا بود که با همکاری استادان دیگر در اول قرن ۹ هـ.ق . پنجره زرکوب فولادی ساخته‌اند که حالیه در موزه آستان قدس رضوی مشهد بیادگار میباشد .

۴۹۲ ــ شیخ محمد امیر مصور

نقاش قرن ۱۹ میلادی هند بود و در تصویر سازی مهارت داشت .
شیواترین اثر این هنرمند که در روی جلد کتابی جلب توجه مینمود،تصویر استادانه کودکی بود که

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

که روی اسب نشسته بود و خدمه و نوکران در کنار وی بحفاظت مشغول بودند. یکی از نوکران نیز چتری بروی سر کودک گرفته بود. رقم داشت.
(شیخ محمد امیرمصور). ساکن کرایا شهر کلکته)

۴۹۳ ــ شیخ محمد سبزواری

فرزند شیخ کمال و اهل سبزوار است که بغیر از هنر تصویر سازی در کتابت خطوط نیز صاحب قلم بوده است. قاضی احمد در کتاب خود از این هنرمند یاد کرده و چنین نوشته است:
"او از دارالمومنین سبزوار است پسر مولانا شیخ کمال ثلث نویس میباشد که تعریف او مذکور شد، ولی نقاش بی بدل بود،شاگرد استاد دوست دیوانه بود و خط نستعلیق را خوب مینوشت و قلم بر قلم خنائیان درنقاشی داشت. هر چند که در صورت خطا میکردو در مثنی در داشتن خط استادان رانقل میکرد و بقلم مو اصلاح مینمود بنوعی که فهم نمیشد،مصور و محرر و مذهب خوب بود،در مشهد مقدس در کتابخانه ابراهیم میرزا کار میکردو ملازم وحاحب انعام بود"
در عالم آرای عباسی نیز این هنرمند را معرفی کرده و چنین یاد نموده‌است:
مولانا شیخ محمد سبزواری مرد بذله‌گوی شیرین سخن قیافه‌و آن خوش اختلاط بود،در فن تذویر رنگ آمیزی یکه صورت دم از یکتائی‌میزدالحق در آن دعوی صادق و همه استادان نقش پرداز در این ماده با او موافق بودند،نستعلیق را بسیار خوب مینوشت ونقل قطعات استادان چنان میکرد که تمیز آن از منقول عنه نزد دیده وران خطاط بسیار دشوار بود،صورت فرنگی را در عجم اوتقلید نمود و شایع ساخت اما کسی بهتر او گونه سازی وچهره پردازی نکرد،در سبزوار ملازمت سلطان ابراهیم میرزا اختیار نموده در خدمت او بعراق آمد.درزمان اسمعیل میرزا از از اصحاب کتابخانه‌شد وبعد از آن بخراسان رفته ادر اک زمان فرخنده نشان حضرت اعلی شاهی ظل‌اللهی کرده درملازمت آن حضرت در عمارت نو دولتخانه مبارکه کار میکرد،در بندگی آن استان جان داد.))
بروایت مرحوم دکتر بیانی، درکتابخانه خزینه اوقاف ترکیه قطعه‌ای بمرکب‌الوان از این هنرمند دیده که رقم داشته. (فقیر شیخ محمدبن شیخ کمال سبزواری غفر ذنوبهما و ستر عیوبهما ۹۷۶)
این هنرمند در انواع تذهیب و تشعیر وحل کاری قوی دست بود و طلای شفاف بکار میبرد. صورتها را فوق‌العاده پرحالت وبا وسواس میساخت و سکنات صاحب چهره را بخوبی‌ترسیم مینمود. از فرنگی سازی وی که در عالم آراء یاد شده اثری مشاهده نکردم وچه بسا ممکن است صاحب عالم آرا تک صورتهائی که یکی از آنهادر شماره ۹ این مقال یاد شده ذکر کرده وآنرا فرنگی سازی دانسته که در عجم باب گشته بوده است.
در جانورسازی و تصویر حیوانات نیز صاحب قلم بودو مناظر بزمی و رزمی‌را باحالت میساخت. امضای وی شکل بخصوصی داشت ونام خود را درجمع یک حرف و داخل یکدیگر جای میداد.

عمده آثار با ارزش این هنرمند، در کتاب هفت اورنگ مولانا عبدالرحمن جامی است که ۲۸ تصویر داشته ونقوش آن بوسیله شیخ محمد و میرزاعلی و مظفرعلی و غیره انجام شده وحالا در موزه فریرگالری واشنگتن جاگرفته است.
خوشبختانه این آثار درکتاب ROYAL PERSIAN MANUSCRIPTS بچاپ رنگی زیبا طبع شده که منحصرا دراینجا تشریح میشود.
۱ــ اثر اول در این کتاب که بشماره ۱۰۸ یاد شده برداشتی از این ابیات است که در متن تصویر قید شده است.

چند تن را به سینه خاک افکند — چون سگانستان بخون وخاک افکند
آخراز زخم تیغ صاعقه بار — داد آن قوم را چو دیو قرار

جنگ مغلوبه‌ای است که دوگروه بهم تاخته ومشغول نزاع میباشند. طرفین که سوار بر اسبها و شترها میباشند در لباس و آرایش جنگی در وسط معرکه دیده میشوند. عمده تصویر عجیبی‌که در این

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اثر دیده میشود رزم‌آور جوانی است که بزانو نشسته و تفنگی زیر بغل گذاشته وبطرف‌متقابل آتش گشوده است . درگوشه دیگر حمل آذوقه‌وسورسات جنگی است که در محل‌خلوتی قرار گرفته و منتظر فرمان میباشند. منظره جمعی صحنه جنگ وتصاویر پر مهارت واستادانه نفرات و خیل اسبان و شتران وافق زیبا و طلائی یکدست زمینه استادانه بوده و مهارت نقاش را بر ملا میسازد.

۲ــ دومین اثر شیوای شیخ محمد که بشماره ۱۱۳ در این کتاب چاپ شده مجلس پر جلال معارفه یوسف است که برای ازدواج بازلیخا تشکیل یافته است . در این مجلس پرسرور بزرگان قوم در صدر مجلس نشسته ویوسف در مقابل آنها دوزانو روی دوشکی سفید قرارگرفته است . هاله نورانی طلائی از سر یوسف شعله‌ور میباشد. خدمه و نوکران مشغول پذیرائی بوده و کله قند و نقل و نبات در دست مستخدمین دیده میشود. تذهیب سایه با نها و فرش های اطاق درکمال شایستگی و پر زیب و زینت است . البسه رنگین وحالات شادانه و قیافه خجول یوسف درکمال استادی تصویر گشته است منظره طاق بلند قصر ستودنی بوده ودرکتیبه بالای آن نام طلائی (ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا) دیده میشود. تصویر در کمال نفاست بوده وبکی از بهترین آثار شیخ محمد میباشد.

۳ــ اثر پر شکوه وپر آذین دیگر هنرمند که بشماره ۱۲۳ ارائه گشته، استراق سمع مجنون از خیمه‌گاه لیلی است که در کمال پرکاری وفریبندگی انجام یافته‌است . در این مجلس پر جمعیت که چادرهای گوناگونی درجمع همدیگر قرار گرفته جماعت همراهان را در حالات وقیافه‌های‌گوناگون که هر یک بکاری مشغولند تصویر کرده وباستادی از عهده بر آمده است . درگوشه چپ تصویر قیافه تکیده و نحیف مجنون که دست بسینه ایستاده ودر آرزوی وصال‌لیلی در اندوه فرورفته، دیده میشود. در چادر لیلی نیز وضع بدین منوال بوده ولیلی با افکاری پریشان چاره کار را از ندیمه مکار خود سئوال مینماید. تذهیب و آرایش پر کار چادرها و حالات گوناگون نفرات تصویر در کمال قدرت بوده و نشانه خبرت و بصیرت کامل نقاش میباشد.

۴ــ اثر دیگر نقاش در کتاب هفت اورنگ، مرگ اسکندر است که بشماره ۱۲۷ در این کتاب بچاپ رسیده است در این اثر پر ملاحت ، اسکندر در بستر مرگ افتاده‌وهمراهان و سرکردگان شیون و گریه کنان بسرو سینه خود میزنند. دو مرد جنگی سپرهای خود را بعنوان حمایل بالای سر اسکندر گرفته و از تابش آفتاب جلوگیری مینمایند. در افق تصویردرخت‌تنومند و کهن سالی با شاخه‌های شکسته و آتش گرفته دیده میشود.

منظره عمومی تصویر و حالت غم و اندوه حاضران و البسه رنگین نفرات ، مخصوصا حالت نزع اسکندر به استادی‌تصویر گشته و نشانه ذوق پر ابتکار نقاش میباشد.

۵ــ از آثار رقم دار این هنرمند که در نمایشگاه بریتیش میوزیوم از نزدیک دیدم و تصویر آنها در کاتالگ موزه بنام WONDERS OF THE AGE در صفحات ۱۹۶ ــ ۱۹۷ ــ ۲۰۵

۲۱۳ ارائه شده تصویر جوانی است که دوزانو نشسته و بقرائت جزوه‌ای مشغول میباشد. این جوان گل میخکی بدست گرفته و متفکر بنظر میرسد. در داخل جزوه این بیت شعر دیده میشود.

از هوای چمنم آرزوست جلوه سرو سمنم آرزوست

کلاه ولباس جوان شیوه صفوی بوده و قیافه‌اش ابکی میباشد. در کناره تصویر اشعار ترکی دیده میشودکه به نستعلیق نوشته شده وزیر زانوی جوان رقم مخصوص دیده میشود که نوشته (رافمه شیخ محمد) تصویر شماره (۴۲) مضبوط در موزه لور پاریس

۶ــ دیگر اثر منسوب به این هنرمند که از نزدیک دیدم وتصویر آن در صفحه ۱۹۸ کاتالگ ارائه شده، تصویر مردی،گویا رفوجی‌خان است که با کلاه عمامه ولباس دوزانو نشسته و شمشیر وتیرکمان بکمر بسته و گرز فولادی زنجیری زیر بغل گرفته است .

در زمینه تصویر گل و شاخه پر حالت دیده میشود که شیوه کار استاد شیخ محمد را بخاطر میآورد.

۷ــ دیگر اثر منسوب بشیخ محمد که از نزدیک دیدم و تصویر واقعی کوچکتر از آن بود که در صفحه ۲۰۵ کاتالگ نمایشگاه چاپ شده است تصویر ازبک جوانی است که لباس بلند و رگه‌دار مخصوص پوشیده و کلاه عمامه‌ای بسر گذاشته وبه متکا تکیه داده است . در پشت تصویر، منظره درخت و پرده رنگینی که تصاویرحیوانات گوناگون بروی آن نقش شده دیده میشود. تصویر در کمال استادی بوده

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

و شایسته تحسین میباشد.
۸ـ تصویر دیگر این هنرمند که در موزه لوور قرار گرفته وبشماره ۸۴ ودر صفحه ۲۱۳ کاتالگ ارائه شده طراحی دو دلداده است که سراپا ایستاده‌ودست در دست دیگر نهاده‌اند. حالات صورت و قیافه نوجوان استادانه است ودر شیوه صفوی نقش گشته و پرمهارت میباشد.
۹ـ دیگر از آثار رقم دار این استاد، تصویر مردی باریش و سبیل بزی است که کلاهی مثل دیگچه بسر گذاشته و روی آن شال پارچه‌ای بسته است. این مرد دوزانو نشسته ویک شنل ساده و کوتاه روی لباسها پوشیده است. در زمینه صفحه، تصاویر اسلیمی وبرگ وگل وحل کاری ترسیم شده و تمام صفحه را در بر گرفته‌است. در قسمت بالای نقاشی بخط فوق‌العاده زیبای نستعلیق این بیت نوشته‌شده

باری چو زحمت نگه کرم میدهی دل آنچنان مبر که توانیم پس گرفت

در زیر زانوی تصویر رقم دارد. (راقمه شیخ محمد) ←

۴۹۴ـ شیخم مذهب

نقاش مغولی قرن ۱۷ میلادی هند بود در تذهیب و تصویر صاحب کمال بشمار میرفت.
در تاریخ هشت آپریل سال ۱۹۸۰ در بریتیش میوزیوم نمایشگاهی افتتاح گردید که تصویر اژدها را در هنر مینیاتور سازی ارائه میداد.
از این هنرمند در این نمایشگاه اثر پر مایه‌ای دیدم که ستودن داشت. این اثر پر توان که برداشتی از این حکایت بود. (عاملی را شنیدم که خانه رعیت خراب کردی) حاکم صاحب جلالی روی تخت نشسته و عده از مردم در اطراف وی ایستاده بودند. در قسمت پائینی نوازندگان می‌نواختند و میهمانان و حضار با البسه رنگین و مخصوص خود جلب نظر مینمودند. در وسط ساختمان حوض با صفائی بود که چند مرغابی در آن شنا میکردند. از پشت معجر مطلا و قرمز رنگ، منظره کوهها و درختان خوش تراش باغ دیده میشدند. سایبان بالای سر حاکم با تذهیب پر پیرایه‌ای آذین شده بود و رقم نقاش بخط رقاع قرمز رنگ چنین بود. (عمل شیخم مذهب)

۴۹۵ـ شیخی بیک نقاش

نقاش اواسط قرن ۱۰ هـ.ق. بود و خط را نیز نیکو مینوشت.
در مرقع بهرام میرزا که در کتابخانه خزینه اوقاف اسلامبول قرار دارد. قطعه خطی از این نقاش دیده میشود که خدمت بهرام میرزا (۱) ارسال داشته و چنین نوشته است.
(عرضه داشت بنده خاکسار شیخی بیک نقاش)

۴۹۶ـ شیخی کرمانی

اهل کرمان بود و در نقاشی و شعر دست داشت.
در کتاب تحفه سامی از این هنرمند نام برده و اختصارا" چنین نوشته است:
((در نقاشی بی بدل بود و در ملائی مکمل. این شعر از اوست))
طره ات مار خفته را ماند ـ چهره ماه دو هفته را ماند

۴۹۷ ـ شیخی مذهب

مذهب شیرین قلم و نادره کار اواسط قرن ۱۰ هـ.ق. است.

۱ـ ابوالفتح بهرام میرزا فرزند شاه اسماعیل اول صفوی و برادر شاه طهماسب بود که در سن سی وسه سالگی و تاریخ ۹۵۶ هـ.ق. درگذشته است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از این هنرمند در کتابخانه توپ قاپو سرای ترکیه اثری دیدم که در کمال قدرت تذهیب شده و حالت استادانه داشت. در این اثر استادانه، دو دلداده کنار هم قرار گرفته و زن چادر بسری صراحی شراب بدست گرفته و بدیگری عرضه میکرد. این مطالب در بالا و پائین تصویر نوشته شده بود.

(نقش شیرین روان سنگ دل من این است که خیال رنجش از خاطر فرهاد رود)

رقم داشت. (مشقه شیخی مذهب فی سنه ۹۴۵)

۴۹۸ــ شیخی یعقوبی

نقاش معروف دوره آق قویونلوها است که در خدمت سلطان خلیل (۸۸۳ــ ۸۸۴) و سلطان یعقوب (۸۸۴ ــ ۸۹۶) بفر و احترام می‌زیسته و در مکتب تبریز و ترکمان تصویر می‌ساخته است.

این هنرمند بعلت قرب و منزلتی که در دستگاه سلطان یعقوب داشته، شیخی یعقوبی امضاء میکرده و بآن افتخار می‌نموده است.

اغلب کارهای این استاد شبیه کارهای استاد محمد سیاه قلم بوده و تزیینات و آرایش البسه نفرات تا حدودی همسان شیوه چینی میباشد.

عمده‌ترین و شاید همه آثار بجا مانده این هنرمند، در آلبوم سلطان محمد فاتح قرار گرفته و بشماره H. 2153 در موزه توپ قاپو سرای اسلامبول مظبوط است.

نگارنده در سفرهای متعددی که برای دیدار آثار هنرمندان ایرانی بآن دیار سفر کرده‌ام. جملگی آثار این هنرمند را از نزدیک دیده‌ام که مختصراً بشرح آنها می‌پردازم.

اثر اول ــ تصویر دو زن زیبا و فتان چینی است که روی صندوقچه‌ای نشسته و در جنب آنها نقش دو گل خوش حالت و با طراوت جلب نظر مینماید. کناره‌های صندوق تذهیب‌هائی بشیوه ایرانی داشته و بخط نستعلیق زیبا رقم دارد. (عمل استاد شیخی نقاش)

۲ــ دیگر از آثار این هنرمند که از نزدیک دیدم. نقش شاهزاده اسب سواری بود که شیری را با نیزه خود شکار می‌نمود. در کناره این مجلس، نقش گل و برگی در شیوه چینی سازی بود و پرنده زیبائی در حال پرواز دیده میشد و نوشته‌ای بخط نستعلیق داشت.

(العبد شیخ محمود اصلح اله شانه ابدا)

و رقم نقاش بخط نستعلیق چنین بود: (عمل استاد شیخی)

۳ــ دیگر از آثار استاد شیخی که در این موزه دیدار کردم. جمع دراویش و گدایان پابرهنه و بدون تلوار بود که در گذرگاهی اجتماع کرده و دو طلبه متفکر و خوش لباس بجمع آنها نظاره میکردند. بخط نستعلیق زیبا رقم داشت. (عمل شیخی الیعقوبی)

۴ــ چهارمین اثر استادانه این هنرمند را که در این موزه دیدم. تصویر سر و صورت جوانی در کمال استادی بود که در جنب اثر استاد احمد موسی الحاق گشته بود و رقم داشت. (مشق شیخی)

۵ــ دیگر از آثار این هنرمند، تصویر افرادی است که بسبک چینی لباس پوشیده و خوشحال و صحبت کنان عازم مقصد میباشند، دو پیر مرد که لباسهای مخصوصی بتن دارند این سه نفر را مسخره کرده و بآنها می‌خندند. رقم دارد. (کار استاد شیخی نقاش)

۴۹۹ــ شیوداس

نقاش قرن ۱۱ هـ.ق. مغول هند بود و در چهره پردازی و زیبانگاری صاحب قلم بشمار میرفت.

از تنها اثری که از این هنرمند دیده‌ام، تصویر شخصی بنام میر جمله بود که ریش انبوهی داشت و سایه‌ها در کمال قدرت بود. در حواشی اثر نیز خطوطی بخط نستعلیق زیبا کتابت شده بود که

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تذهیب زیبا داشت و رقم نقاش چنین بود.
(شبیه میر جمله عمل شیوداش)

ص

۵۰۰ـ صادق-آقاصادق اول

با تفحص وتعمق کافی درآثار بجا مانده وشیوه هنری نقاشان پرمهارتی که بنام آقاصادق درعرصه هنری ایران درخشیده اندمعلوم میگردد،دونقاش نادره کار وچابکدستی،بنامهای آقاصادق دراین مرزوبوم بخلق تصویرپرداخته وآثارارزنده وپرحلاوتی رانیزعرضه نموده اند.

ما نیزدراینجا بهنسبت اولویت تاریخی وسبک وشیوه نگارگری وحتی پرداخت وآرایش کاروددربعضی موارد انتخاب مضامین باب روز،آن دونفررا بنامهای آقا صادق اول ودوم،دراین مقال یادکرده ایم.

۱ـ آقاصادق اول که فعالیت هنری وی حدودسالهای ۱۱۲۸ الی ۱۱۷۸ه.ق.بمدت پنجاه سال ادامه داشته وباسجع (یاصادق الوعد) و (صادق ازلطف علی اشرف شد) معروف وشهره بوده،یکی ازشاگردان معروف علی اشرف بشمارمیرفته است.

۲ـ آقاصادق دوم که رشته فعالیتش درمیان سالهای ۱۱۶۰ الی حدود ۱۲۱۰ه.ق.به مدت پنجاه و دوسال ادامه داشته ومنحصرا "باسجع (یاصادق الوعد) درعرصه هنری زمان خودمشهوربوده است.

حال به احوال مختصرآقاصادق اول پرداخته وآثاربجا مانده هنرمندرا بررسی مینمائیم. صادق اول که با ارائه سجع معروف خود (صادق ازلطف علی اشرف شد) به شاگردی استاد نامدارومعروف زمان،علی اشرف مفتخربوده ،ازنقاشان نادره کار وپرابتکاراواخرصفویه ودوران زندیه است که با ابتکاروقدرت قلم پرمایه اش در زمان خودشناسا بوده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

این هنرمند مناظر وقیافه وحالات نفرات وتزیین وآرایش لباسها وبکار برد رنگهای سنگین راکه تلفیق استادانه شیوه صفوی وزندیه بوده به نیکوترین اسلوبی بروی قلمدان ظاهر میساخت وباستادی پرداخت مینمود. بغیر ازسجع مذکور، به توکل وتبرک اسماء مبارکه، اغلب اوقات رقم (صادق الوعد) را درذیل آثار ثبت مینمود. آقا صادق دررشته کارهای روغنی (لاکی) استاد پرمایه بود ودرکل و مرغ وآرایش وپیرایش مجالس بزمی وشکار وارائه حالات انسان وجانوران دست قوی وپرمایه داشت. ازآثار رقم دار او دیده ام:

۱ـ قلمدان نفیسی دیدم که درروبه آن تصویرزنی زیبا جلب نظر میکرد. درانتهای قلمدان، منظره ساختمانی درشیوه صفوی بودکه درختان پرطراوت وزیبا کناره های ساختمان راپوشانده بودند. حواشی قلمدان، مناظرگوناگون شکارگاه وجنگل بود که عده ای بشکار وسیاحت اشتغال داشتند. رقم داشت.

(صادق ازلطف علی اشرف شد ۱۱۳۰)

۲ـ قدیمیترین اثررقم دار این هنرمند راکه دیدم، دریک کتاب فرانسوی بودکه به سال ۱۹۳۵ میلادی چاپ شده بود. وآن اثر، تصویرقلمدان تابوتی شکل پرمهارتی بودکه رویه آن، گل ومرغ کاملا" بشیوه استاد علی اشرف بودورقم داشت.

(صادق ازلطف علی اشرف شد ۱۱۲۸)

۳ـ دیگر اثرپرمهارت هنرمندکه درموزه هنرهای تزیینی تهران قرار دارد، قلمدان زیبائی است که درروبه آن، تصویرزن دلربائی ارائه شده که بشست وشو وآرایش خود اشتغال دارد. زن جوان دیگری که شاید ندیمه وی باشد، جام شراب را بدست گرفته وآماده خدمت است. درگوشه دیگر قلمدان، دختر پرحالت دیگری نیز عرضه شده ودر قسمت بالا بخط طلائی، رقم دارد. (یا صادق الوعد ۱۱۴۴)

۴ـ قاب آینه استادانه این هنرمندکه درحراج شهر پاریس بفروش رسید، قاب آینه بیضی شکلی بودکه درروبه آن، تصویرحضرت مریم ومسیح جلب نظر میکردکه دودختر فتان وزیبا درزیرپای مریم نشسته بودند. درطرف دیگر، پیرمردی که شاید یکی از حواریون بودکتابی بدست گرفته ودرمقابل آنها ایستاده بود.

زمینه قاب آینه، درختانی درشیوه صفوی داشت که دوفرشته پرحالت، بحال پرواز در خدمت بودند. درپشت قاب آینه، تصویر مذهبی (ذبح اسمعیل) به تردستی ترسیم شده ورقم بدون تاریخ داشت.

(صادق ازلطف علی اشرف شد)

۵ـ دیگرقلمدانی که ازاین هنرمند دیدم، قلمدان تابوتی گل و مرغی بودکه در شیوه علی اشرف ترسیم شده ودرنوع خود تابناک ودلفریب بود. داخل قلمدان نیز

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

گل ومرغ بودودرسه‌سهم مجزابه‌خط نستعلیق زیبا رقم‌داشت .

(یا صادق الوعد درسنه ۱۱۶۲)

۶ـ اثردیگرهنرمنداقاب آینه‌هشت‌ضلعی آراسته بگلهای متنوع بودکه‌پختگی و رسائی هنرعلی اشرف رابرملا میکرد .درداخل قاب آینه،دختری باالبسه‌مخصوص دوران زندیه‌نشسته‌وپا هارا روی پا انداخته‌وصراحی تراب و چندعددمیوه در مقابل وی قرارداشت .درپشت سرش،پسرجوانی باالبسه‌وکلاه‌شیوه‌زندیه‌ایستاده ودخترطنازرا نظاره مینمود. رقم داشت .

(صادق ازلطف علی اشرف شد ۱۱۷۴)

۷ـ قلمدان تابوتی دیگرکه‌تصویرشکارگاه‌باشکوهی درسبک صفوی داشت،ازنزدیک دیدم‌که‌واقعا "درخورتحسین بود .قیافه‌والبسه‌وحالات اسبهای شکارچیان‌درکمال استادی عمل آمده‌ومتین واستواربود. حواشی قلمدان،گل ومرغ‌شیوه‌زندیه داشت ودرداخل قلمدان نیزتصویرجوان کم‌سن وسالی درشیوه‌شاهزادگان زندیه جلب نظرمینمودوبخط شکسته‌زیبا رقم داشت .

(صادق ازلطف علی اشرف شد ۱۱۷۶)

۸ـ اما استادانه‌ترین اثررقم‌دار این هنرمندکه‌متاسفانه‌فرسوده‌شده‌وتابدیده بود،جعبه گل و مرغی بودکه‌تصویرداخلی آن،منظره شکارا روپائیان بود .این اثرزیباکه‌درحراج ۲۲آپریل سال ۱۹۸۰ساتبی لندن بفروش رسید،اندازه :

(۱۰×۳۴/۵ × ۲۴ سانتی‌متر) داشت .

رویه‌آن گل و مرغ‌پیچیده‌وجمع شیوه‌علی اشرف داشت ودرداخل آن،صحنه‌شکار جماعت اروپائی بودکه‌به‌تردستی تمام‌نقش‌شده‌ودرروی قاب آینه‌رقم داشت .

(صادق ازلطف علی اشرف شد ۱۱۷۷) تصویرشماره

۵۰۱ـ صادق ـ آقاصادق‌دوم

دومین آقاصادق که‌نام‌اصلی‌وی محمدصادق بوده‌وبنامهای صادق وآقاصادق و ومحمدصادق درزمان خودشهره‌بوده‌وسجعش را (یا صادق الوعد)مینوشته‌ویا تنها به ذکرنام‌ساده‌خوداکتفا مینموده‌است .

این هنرمندنقاش قوی دست ونادره‌کاری بودکه‌بیش ازپنجاه‌سال،درکمال استواری وپراعتباری درعرصه‌هنری ایران خوش درخشیده‌وآثارگرانقدری‌نیزازخود بیادگارنهاده‌است .

اودررشته‌های گوناگون نقاشی،ازقبیل آبرنگ وکارهای روغنی (لاکی)وارائه تصاویررنگ وروغنی وتذهیب و ترصیع وحل کاری،صاحب ابتکارونقاشی بدیع نگار

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بوده است . سجع وی عموما " (یاصادق الوعد) بودکه تشدیدی بروی حرف (ع) میگذاشت ویا اینکه با مضای ساده خودبسنده میکرد .

آقاصادق درگل ومرغ وشبیه پردازی وتک چهره سازی ومجالس برجماعت رزمی وبزمی وشکاروجانورسازی وحتی فرنگی سازی استادبودوبرموزودقایق نقش تصویروقوف تمام داشت .ودرتذهیب وتشعیروآرایش حواشی وصنعت خط نیزصاحب قلم بود . این هنرمندباارائه مجالس عرفا،مخصوصا "تصویرمجالس بحث وفحص عرفی باپسرشاه سلیم هندی که بروایتی شاهزاده ای نیکوخصال وبازهدوتقوی بوده رغبت تمام داشته که نگارنده حدودپنج اثرممتازوی رادراین موردازنزدیک مشاهده نموده ام . دراغلب این مجالس،شاهزاده با فروتنی تمام والبسه سلطنتی زیبفت چون مریدی پاک باخته درحضورمرادش دوزانونشسته وبه نصایح واندرزپیرعارف گوش میدهد .

محمدصادق نقاش پرکاروپرابتکاربودودرارائه تابلوهای بزرگ رنگ وروغنی ومجالس رزمی ازپیش قدمان بشمارمی آمد . درتصویرجنگ کرنال که با مرآغا محمد خان قاجارودرچهل ستون اصفهان ترسیم گشته روایتی شنیده ام که ذکر آن در این گفتاربیمناسب نمیباشد .

میگویندروزی آقا با قرنقاش،جهت دیدارآقاصادق به کاخ چهلستون که درآنجا بکارنقاشی مشغول بوده است میرود .بعدازسلام واحوال پرسی روبآقاصادق کرده میگوید .استادچه کارساده ای ترتیب داده ای که با این سرعت وشتاب بپایان میرسانی .آقاصادق مکدرشده وجواب میدهد .آغا محمدخان کنس وپول پرست است . مزداین نقاشی را ذرعی بمن میدهدوارائه کاربهتردرمقابل این مزدکمتر،سفاهت ودیوانگی است .آنوقت برای اینکه هنرش رابه آقا با قرنشان بدهدفی الفورصورت یکی ازرزم آوران رادرشباهت آقا با قرترسیم مینمایدکه ستایش وتحسین ناظران رابرمی انگیزد .

آقاصادق بغیرازنقاشی درشعروادب نیزدست داشته واغلب ارقام هنری خود رابنظمی مناسب بشعردرآورده وبخط زیبای خودکتابت میکرده است .

درقلمدان زیبائی که ازآثارنقاش استادی بنام جعفردیدم نوشته بود .

(عمل جعفر بن صادق)

ازوضع ترسیمی و حالت گل آرائی که شباهت زیادی بکارهای آقاصادق داشت معلوم می نمودا ین هنرمند،فرزندهنردوست نقاش بوده که ازسرچشمه هنری پدر پرمهارتش فیضها برده وبمقام هنرمندی رسیده است .

از آثار رقم دارا ودیده ام :

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱ـ اثر ارزنده وبزرگ رنگ وروغنی، جنگ کرنال که در کاخ چهل ستون بیادگار مانده، تصویر رزمی جنگ آوران ایرانی، بسرکردگی نادرشاه افشار است که با ناصرالدین محمدشاه کورکانی، در محل کرنال بوقوع پیوسته است. این اثر رنگ و روغنی و پرکار، با مرآغا محمدخان قاجار ترسیم گشته و رقمش چنین است.

بحسب الحکم شاهنشاه دوران فریدون فر محمدخان قاجار
ز کلک صادق نقاش نو شد نشان و فر نادرشاه افشار
(یا صادق الوعد)

۲ـ دومین اثر بزرگ و رنگ وروغنی آقا صادق که آن نیز در چهلستون قرار دارد. منظره رزمی جنگ چالدران است که شاه اسمعیل صفوی را با سلطان سلیم عثمانی در مقابل یکدیگر تصویر کرده و رزم آوری و دلیری شاه اسمعیل را در مقابل ترکان عثمانی به نیکوترین ترتیبی ارائه داده است. در پائین و در وسط تابلو رقم دارد
(یا صادق الوعد ۱۲۱۰)

۳ـ سومین اثر رزمی و تاریخی این نقاش، جنگ نادرشاه با ترکان عثمانی است که در یکی از سالنهای کلستان تهران مضبوط میباشد. ماوقع این تابلو، تصویر نبرد بیکن پاشا با نادرشاه است که در سال ۱۱۵۸ اتفاق افتاد و بفتح نادرشاه و شکست سپاه عثمانی پایان یافته است.

۴ـ دیگر اثر این هنرمند که در کتابخانه مجلس قرار دارد، تصویر رنگ وروغنی بهشت است که با بعاد تقریبی ۱۸۰ × ۲۸۰ سانتیمتر ترسیم شده و تصاویر زیبائی از دختران دلربا و اطفال کم سن و سال را در کمال مهارت انجام داده که بسیار پسندیده میباشد.

۵ـ از آثار ممتاز و رنگ وروغنی دیگر نقاش، تصویر شاهزاده جوانی است که بر اسب سوار شده و با اژدهای سهمناکی نبرد میکند. شاهزاده بیباک، با خنجر دستی به اژدها حمله کرده و حیوان را زخمی ساخته است. منظره سرسبز دشت و دمن و درختان بلند سبز، در افق دور تابلو، جلوه پرزینتی دارد. این تابلو که در موزه نگارستان تهران قرار گرفته رقم دارد. (رقم کمترین محمدصادق)

۶ـ دیگر اثر رنگ وروغنی هنرمند در این موزه، تصویر زن لوند و دلفریبی است که به شادابی و سرمستی به متکای گلگون تکیه کرده و در کمال تمنا و دلربائی نظاره میکند. آرایش لباس و جواهرات و نیم کلاه مرصع وی استادانه بوده و گیلاس شراب به سمتی در حال افتادن است. بطری شراب و چند خیار سبز و در طرفی گربه ملوس و زیبا در زمینه تابلو جلب نظر مینماید. خدمتکار جوان، فنجان قهوه را تعارف میکند رقم دارد. (کمترین محمدصادق)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷ـ اثر دیگر هنرمند را که در موزه ویکتوریا و آلبرت لندن دیدم ،قلمدان دل انگیزی بود که در رویه آن تصویر شاهزاده جوانی با لباسهای زربفت بود که شمشیر بکمر بسته وروی اسب سوار شده وبه استحمام شیرین نگاه میکرد . درطرف دیگر قلمدان، شیرین و ندیمان به طنازی مشغول حمام بودند وپیرزن خدمتکار، حوله ای را جهت پوشش شیرین بدست گرفته بود .درطرف راست رویه قلمدان ،سربازان ومحافظین مخصوص شاهزاده دیده میشدند . رقم داشت . (یا صادق الوعد ۱۱۹۰)

۸ـ قاب آینه دیگری از این هنرمند که در این موزه قرار دارد، میدان رزمی با شکوهی است که لطفعلی خان زند ویاران همراهش با دشمنان ستیز مینمایند .قیافه وحالات مختلف سوارکاران واستواری اسبها وجنگ وگریز رزمندگان درکمال استادی ارائه شده ورقم دارد .

(یا صادق الوعد ۱۱۸۹)

۹ـ دیگر اثر بزرگ وپرکار این هنرمند، جعبه بزرگی بود که تصویر یکی از شاهان صفوی به زبردستی تمام درروی جعبه ترسیم شده ودر اطراف پادشاه حدود بیست تا سی نفر از رزم آوران جنگی دیده میشدند .یکی از همراهان، شیری را زخمی کرده وبتله انداخته بود .در اطراف جعبه ودر هشت مدالیون مختلف، تصاویر چشم نوازی از جمع زنان ودختران پری پیکر وانبوه شاهزادگان زندی وصحنه های متنوع شکار ارائه گشته وروی جعبه رقم گذاشته بود . (یا صادق الوعد ۱۱۹۸).

ترسیمات داخل جعبه که صحنه پر مهارت شکار فتحعلیشاه قاجار بود، بدست نقاش دیگری بنام محمد اجرا شده وتاریخ ۱۲۳۸ را داشت .

۱۰ـ قلمدان دیگر این نقاش، در آرایش گل و مرغی استادانه ای انجام یافته ودر مدالیونهای مختلف حواشی قلمدان، نیز مناظر شکار وتصاویر پر حالت دیگر نقش بسته بود ورقم داشت . (یا صادق الوعد ۱۱۹۳)

۱۱ـ دیگر اثر آقا صادق، قلمدانی درزمینه تیره رنگ بود که تصویر عرفی وپسر شاه سلیم مقابل مرشد خود نشسته وجماعت همراهان که عبارت از زنان ومردان وکودکان بودند بصحبت آنان گوش میدادند .حواشی قلمدان نیز مجالس متنوع شکار ومنظره استحمام شیرین را داشت ورقم آن چنین بود .

(یا صادق الوعد ۱۱۶۵)

۱۲ـ قلمدان دیگری بهمین نوع وموضوع، از این نقاش دیدم که درکمال استادی ونفاست انجام یافته وحواشی آن کلا "مناظر شکار وجمع حیوانات شکاری بود .رقم نقاش که به طلای درخشنده درجنب مولانا عرفی دیده میشد، در یک بیت چنین بود .

بدین دلکش قلمدان نقش یاب از خامه صادق که آن دربار والا را غلام جان فشان آمد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۳ـ قلمدان گل ومرغی کم‌نظیردیگرنقاش،قلمدان فریبنده‌ای بودکه‌کل ومرغ‌های ریزوپرگل داشت . درروبه‌آزودرسه مدالیون گوناگون،تصاویردختران طناز وزنان دلربا بشیوه‌والبسه‌دوران زندیه‌نقش کشته‌بودکه‌ستودن داشت .درمدالیون وسطی،نوجوانی باکلاه‌زیبای زندیه‌که‌گویا تصویرخودلطفعلی خان‌زندبـــــودبـــه تردستی عمل آمده‌ورقم‌داشت .درقسمت بالا (یا صادق الوعد)
ودرقسمت پائین (شهر رجب المرجب ۱۲۱۲)

۱۴ـ دیگرقاب آینه‌نفیس هنرمندکه‌درموزه‌هنرهای تزیینی تهران بیادکاراست، تصویرپرمهارت حضرت مریم‌ومسیح بودکه‌یکی ازحواریون انجیل بدست گرفته‌ودر مقابل آنها ایستاده‌بود .داخل قاب آینه‌نیزتصویرعرفی راداشت که‌پسرشاه‌سلیم‌و جمع‌یاران درخدمت اوبزانونشسته‌وبموعظه‌واندرزمرشدخودگوش فرامیدادند .

۱۵ـ دیگرقلمدان این هنرمندکه‌درحراج ساتبی نیویورک وبتاریخ ۱۰دسامبـــر ۱۹۸۱ بفروش رسید ،قلمدان بزمی یوسف وزلیخا بودکه‌یوسف درمقابل زلیخـــــا نشسته‌وباهم‌صحبت میکردند .جمع ندیمان وازجمله‌زلیخاکه‌محوزیبائی یوســـف گشته‌وبیحال افتاده‌بود، بمهارت ارائه شده‌ورقم‌داشت .

(یا صادق الـوعـد ۱۱۵۲) تصویرشماره ۵۳

۱۶ـ تصویرآبرنگی وپخته‌دیگر ،تصویردودلداده‌طنازبودکه‌همدیگررابغل کرده و ندیمه‌مخصوص مسئول پذیرائی آنان بود . درتوی طشت‌طلائی میوه‌ها چیده‌شده‌بود ودرزمینه‌نقاشی بطری شراب ودودانه‌انارویک گربه‌ملوس دیده میشدورقم‌داشت .

(یاصادق الـوعـد)

۱۷ـ آبرنگ دیگر،تصویرزن جذاب وفریبنده‌ای بودکه‌جزومرقعات کتابخانـــــه گلستان قرارگرفته‌ورقم‌داشت . (یاصادق الوعد)

۱۸ـ دیگراثرآبرنگی نقاش دراین کتابخانه .تصویردخترجوانی بودکه‌دست بـــه سینه‌ودوزانونشسته‌وسربآسمان بلندکرده‌وراز ونیازمیکرد .دربین ابرهای فضا، صورت مردی جوان جلب نظرمینمودورقم‌داشت .

(یـا صـادق الـوعـد ۱۲۰۰)

۱۹ـ دیگراثرارزنده‌نقاش راکه‌ازنزدیک دیدارکردم .تصویرآبرنگ دوزن جوان و طنازبودکه‌یکی به‌آهوغذامیدادودیگری به‌متکای گلداری تکیه‌کرده‌وزیردرخت نشسته‌بودوبخط طلائی شکسته‌روی پشتی متکانوشته شده‌بود .

(حسب الفرموده عالیشان معلی مکان مخدومی مطاعی
آقا محمدرفیع خان مشق شد . رقم‌کمترین‌صادق سنه ۱۲۰۸)

۲۰ـ آبرنگ دیگرتصویرزن سرمست وشادابی بودکه‌بروی بازوان مردجوانـــــی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

خوابیده ولباس وشلوار راه راه ترمه‌ای رنگین بتن کرده وبا جوان مزبور معاشقه مینمود .پیرزن معروف که اغلب درکاهای عشقی آقا صادق جلب نظر میکند،درزیر درخت نشسته وبیاد ایام جوانی ودرحسرت روزهای گذشته باین راز ونیاز عشقی نگاه میکرد ورقم داشت . (یا صادق الوعد ۱۲۰۸)

۲۱ـ دیگر اثر آبرنگی نقاش،تصویرزن زیبا ولوندی درعیار پریرویان فرنگی بود که یک کردن بند ویک گل زیبا ازگردن آویزان کرده وصورت خودرا روی دست چپ نهاده وبه دلبری مشغول بودورقم داشت . (یا صادق الوعد ۱۱۹۷)

۲۲ـ دو اثرفوق العاده زیبا ورنگین این هنرمندکه حواشی دو مینیاتور قدیمی را آرایش داده وحالیه درمرقعی درلنین گراد قرار دارد. یکی از آنها حاشیه اثری زیبا ازابوالحسن نادرالزمان است که درزمینه طلائی انواع واقسام گل مرغ را درکمال نفاست والوان پسندیده انجام داده ورقم گذاشته .

(عمل محمدصادق سنه ۱۱۶۰)

صفحه دیگر این مرقع که بهمان اندازه ودرحاشیه کار نقاش نامی هندبچترا نجام یافته .بهترین نوع آرایش گل ومرغی بودورقم داشت .

(عمل محمدصادق ۱۱۶۰)

۲۳ـ اثرآبرنگی پرمهارت استادکه درمجموعه نگارنده قرار گرفته تصویرپرمهارت دوشیزه جوانی است که بسان پریرویان فرنگی آبرنگ شده ودرنوع خود ممتاز میباشد ورقم دارد . (یا صادق الوعد ۱۱۸۷)

۲۴ـ ازگرده های اصیل واستادانه آقا صادق که درنوع خود ارزنده ومنحصربوده و حالیه هفت برگ مختلف آن جزومجموعه نگارنده است .درسه موضوع مختلف،سوزن اندازی شده که سه تا ازگرده ها تصویری ازمجالس وعظ عرفی وپسرشاه سلیم وچهار عدد دیگر گرده مجالس بزمی وگل ومرغ بوده که اغلب آنها درآثار گوناگون آقا صادق بکار رفته است .

۵۰۲ـ صادق

نقاش دیگری بغیرازهنرمندان سابق الذکراست .

ازسجع انحصاری نقاش که درزیرتنها اثرش نوشته (شده احیا زدم عیسی مریم) وزیرآن قیدکرده : (صادق سنه ۱۲۴۰) وروی الفهای وسطی کلمات (احیاء و صادق) مد گذاشته ،معلوم نیست این سجع انحصاری نقاشی بنام عیسی بوده ویا اینکه نقاش دیگری بنام صادق است که درحدود سالیان ۱۲۴۰ه.ق.فعالیت هنری داشته است .

ازبتنها اثراین هنرمند،تصویرآبرنگی حضرت مسیح بودکه روی دامن مریم نشسته بود

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

درمقابل آنها زنی به حالت احترام زانوزده وسیبی را به حضرت مسیح تعارف میکرد. در دست مریم یک شاخه گل سرخ و در دست مسیح شاخه گل میخک جلب نظر مینمود. قیافه وصورتها استادانه وترسیم لباسها که گل وبوته سفید رنگی در زمینه سیر داشت، زیب افزا بود ورقم داشت. (شده احیا زدم عیسی مردم. صادق سنه ۱۲۴۰)

۵۰۳ـ صادق

نامش میرزا صادق وفرزند شخصی بنام حسن بیک بوده است. از احوال خصوصی این نقاش اطلاع زیادی نداریم وفقط اینرا میدانیم که در حدود سالهای ۱۲۹۰ هـ.ق. بهمراه اسمعیل جلایر جزو شاگردان رتبه اول نقاشی، در مدرسه دارالفنون بوده است.

۵۰۴ـ صادق

نقاش شیرین قلم دوره اکبرشاه هندی بود ودر هنر خود دست با مهارت داشت.

از بهترین آثار این هنرمند که در کتابی بنام مرکوب اجرا شده، مجلس بزم پر حالتی بود که نوازندگان گوناگون در دامنه کوهی نشسته وبه طرب اشتغال داشتند. در آلاچیق بالای درخت، مرد افسانه‌ای با لداری جلب نظر مینمود که با زن زیباروئی در آن محل معاشقه میکرد. تصویر در کمال شیوائی بعمل آمده ونشانگر مهارت نقاش بشمار میآمد.

۵۰۵ـ صادق بیک افشار

نقاش وخطاط وشاعر بلندپایه تبریزی است که بنامهای (صادق، صادقی، صادقی بیک، صادقی کتابدار) در عرصه هنری ایران شهره بوده ودر جلادت وشجاعت نیز متهوری بی باک بشمار میرفته است.

در اسناد ونوشته‌های قدیمی به تفصیل از صادقی یاد شده که معرف شهرت زاید الوصف هنرمند میباشد. قاضی احمد در مورد صادقی بیک چنین مینویسد:

((صادق بیک از اویماق افشار است ودر فن نقاشی وتصویر بیعدیل ونظیر است والحال منصب کتابداری پادشاه صاحبقرانی گیتی ستانی ظل سبحانی بدو مرجوعست وشعر را بسیار خوب میگوید وقصاید وغزلیات وقطعه ورباعی بسیار دارد و در تصویر ورنگ آمیزی وچهره‌گشائی بغایت استاد است وتکسیر را بجائی رسانیده که دیده اولوالابصار در نظاره آن خیره وحیران میگردد ودر جلادت وشجاعت نیز خود را کمتر از دلاوران روزگار نمی‌شمارد))

آذر بیکدلی علاوه بر موارد بالا وراصاحب دیوان وتذکره ترکی، بر احوال معاصرین خود شاعر دانسته وچنین نوشته است:

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

((نظر به مهارت وخطاطی ونقاشی درکتابخانه دیوان ملازم بوده واین دوبیت ازاوست :

گرکرده این وخواسته آن است روزحشر ـ ازما سلام رسان دارالسلام را

ـ ـ ـ

tarikhema.org

چون اززمرهٔ این فن بود، اسم اودرسلک شعرا مرقوم نشدوبهمین اکتفا رفت.در زمان اسمعیل میرزا ازاصحاب کتابخانه بود، امادرزمان شاه جنت مکان منصب جلیل القدرکتابداری یافته موردشفقت ومنظورتربیت گردید، امابغایت بدمزاج وغیوروتنک حوصله بدخوی زشت وبدمزاجی هرگزاورا ازاغراض نفسانی آسوده نمی‌گذاشت وهمیشه بایاران وابنای جنس، بمقتضای طبع عمل نموده بدسلوکی راازحد اعتدال میگذرانیدوایشان این متاع کاسدراکه ازبازارا هلیت ناروا ست ازو بجان خریداربودندواوپای ازدایره وانصاف بیرون نهاده دردرشت‌خوئی با همه‌کس افراط مینمودند، بدینجهت ازبساط قرب ومنزلت دوروازخدمت مرجوعه مهجوربود اماتاآخرایام حیات تغییردرمنصب اونشدومواجب کتابداری ازدیوان اعلی میگرفت.))

مولف تذکره نصرآبادی چنین گویدکه مرحوم ملاغروری شاعر میگفت که وقتی قصیدهٔ درمدح صادقی گفته، درقهوه‌خانهٔ ازنظرشان گذارنیده ومیخواندم، قصیده بآخر نرسیده مسوده آنرا ازفقیرگرفته گفت حوصله ام بیش ازاین تاب شنیدن ندارد و برخاسته بعدازلحظهٔ آمده پنج تومان بدستاری بسته با دوصفحه کاغذکه خودازسیاه قلم‌طرحی کرده بودبمن داده وگفت تجارهرصفحه کارمرا به سه تومان میخرند (۱) که بهندوستان برند، مبادا ارزان بفروشی، وعذربسیارخواسته ورفت.

مرحوم امیرخیزی، درمجله ارمغان سال دوازدهم وشماره ۳ شرح مبسوطی با استفاده ازمنابع قدیمی، درموردنقاش ارائه داده که مختصرا "چنین است:

صادقی ـ اسمش صادق بیک ازشعرا ونقاشان دورهٔ شاه عباس کبیراست، برخی ازصاحبان تذاکرالشعراء ویرا ازطایفهٔ افشارمیدانند، حقی اسکندربیک نیزدر

۱ـ درموردقیمت پنج‌وسه تومان که صادقی به ملاغروری بخشیده .مدرک مستندی ازاین رسانیها یعنی درسنه ۱۰۲۱ هـ.ق.درآرشیواسنادقدیمی دارم که یک هزارمن روغن کره را بمبلغ ۲۲ تومان خریده اند .حال با مقایسه ۲۲ تومان پول آن زمان، که یک هزار من روغن کره خریداری شده است معلوم میگردد، صادقی چقدرغنای طبع داشته که درمقابل ابیاتی، چنین طلبه‌پرارزشی رابشاعرهدیه کرده است .وآن سندچنین است:

بسم الله الرحمن الرحیم. مبلغ بیست و دوتومان نصفه یازده تومان قیمت یکهزارمن روغن کره که بجهت بقالان اردبیل فروخته بموجب تمسک شرعی مبلغ مذکورتماما "وکلا" درنزدرفعت پناه مشارالیه است که بعدازمدت چهل روز بارباب حواله وکلاونواب مستطاب تولیت پناه نخبته المشایخ الکاملین رساند. تحریرا "فی دوم شهرمحرم الحرام سنه ۱۰۲۱.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تاریخ عالم‌آرا او را افشاری نوشته است ولی خود (صادقی) در مقدمهٔ کلیاتش راجع به نسب خودچنین گوید: "اقل واحقر عبادذرهٔ بیمقدار صادقی کتابدار معروض میگرداندکه: برهمگنان روشن وهویداست که این حقیر از طایفهٔ اتراکیست که به (خدابنده‌لو) معروف ومشهورند ودرآغاز خروج وظهور عالمگیری وکشورستانی خسرو دادگر.....

شاه اسمعیل (بن) حیدرحسینی بها درخان ازدیارشام بمتابعت ومعاونت به ارادهٔ خود روی توجه بدرگاه عالم‌پناه آوردند. چون طایفهٔ صحرانشین وصاحب غنائم ومراعی اند در عراق وآذربایجان نیز بطریق معهود قریب بسواد اعظم و شهرستان که مخالف پرورش چهارپایانست کمتر مسکن مینمایند، مگر جمعیکه بسمت روشناسی وملازمت مثل پدران این حقیر وسایر ریش سفیدان که درپایهٔ سریر اعلی بوده اند میباشند.

(صادقی) درحدود (۹۴۰) درشهر تبریز درقرب محلهٔ (ویجویه) متولد شده ودر همان شهر بسن رشد رسیده است، چون سنین عمرش به بیست رسید پدرش کشته شد وماترکش درمیان وراث به یغما رفت صادقی چون دیدا ندوختهٔ پدر بکلی ازبین رفت وروزگار تنگدستی فرا رسید، درآنصدد شد که پناه بحمایت بزرگی برد ولی بمقصود خود نرسد، ناچار رنج سفر برخود هموار کرده ترک مصاحبت یاران واقارب بگفت با حال پریش روی بمسافرت آورد ودل ازمهر مولد خود برکند، مدتی روزگار خود را درغربت گذراند ودرعرض اینمدت با هرقسم ازمردم بنای آمیزش گذاشت، گاهی با خوب‌رویان نرد محبت میباخت وزمانی با ژنده‌پوشان وقلندران میساخت، ازهر بوستان کلی وازهرخرمن خوشهٔ میچیدتا آنکه (امیرخان موصلوی) که آنوقت حاکم همدان بود ازحال وی آگاهی یافته، ازبزم دردکشان بمحفل خاصانش درآورد، خرقه قلندری از تنش بیرون کرد وتشریف ملازمت بدوشش افکند، مدتی درنهایت خوبی زندگانی میکرد وهرروز بعزتش افزوده میشد.

صادقی بپاداش عنایات مبذوله خان مزبور، قصایدزیادی درمدح وی گفته و مراتب شکرگزاری بجای آورده است.

چندی هم ملازمت اسکندرخان افشار را اختیار نمود ودرزمان شاه اسمعیل ثانی درسلک اصحاب کتابخانهٔ دولتی منسلک بود ودرزمان شاه عباس کبیر به منصب کتابداری رسیده مورد شفقت وعنایت سلطانی گردید.

ازآنجائیکه طبعی داشت لجوج وسرکش، لذا با یاران ودوستان همواره طریق لجاج میپیمود وباخویش وبیگانه بخشونت وتندی رفتار میکرد واین تندی و سرکشی سبب آنشد که ازبساط قرب سلطانی دور، واز خدمت مرجوعه مهجور گردد با وجود

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

این،تا روزمرگ تغییری درمنصب وی روی نداد وموا جب کتابداری را مرتبا "از دولت میگرفت .

صادقی بعلاوه مقام شاعری، مزایای دیگری انیز حائز بود از قبیل: نقاشی و خطاطی وجنگ آزمائی که تفصیل هریک از آنها اجمالا در ذیل نگاشته میشود .

نقاشی

شاعر مزبور این فن نفیس را از استادیگانه (مظفر علی) که یکی از نقاشان چیره دست دورهٔ صفوی بود فرا گرفته است وتفصیل آنرا خود ش در آغاز منظومهٔ (قانون الصور) نظما "بیان کرده است .

خطاطی

معلوم نیست که صادقی درفن خط شاگرد کدام یک از استادان معروف آن دوره بوده وتتبع کدامین استادماهر را میکرده است؛ صاحب آتشکده درضمن شرح حال وی (که من حیث المجموع یکسطر است) مینگارد :

"نظر بمهارت خطاطی ونقاشی درکتابخانهٔ دیوانی ملازم بود ."

اگر صادقی درگفته خود صادق باشد باید خط ویرا برخط میر علی وسلطانعلی که هردو استادان مسلم نستعلیق اند ترجیح دهیم چنانچه گوید :

مرا بقطعه وکاغذچه احتیاج بود — که قطعه قطعهٔ شعرم بود چودرخوشاب
زمانه سفله نواز است ورنه بایستی — که صد چومیر علی بوسه دادیم برکاب
به پیش من خط سلطانعلی ومیرعلی — چنان بود که بگل توده نقش پای غراب
چنان بصورت اهل قلم دهم صورت — که خط گرانش بخوانند قبله الکتاب

شجاعت ورزم آزمائی

اسکندربیک درباره شجاعت وی گوید : "بمقتضای طبع ترکیت وشیوهٔ قزلباشی دعوی جلادت وشجاعت نموده شجعان آن زمانرا بیا بروت (کذا) درنمیآورد و درزمان نواب اسکندرزمان ملازمت بدرخان واسکندرخان افشار اختیار نمود ودر معرکه ترکمنان جلادتهای بیعقلانه از او بظهور رسید ." وخود صادقی نیز گاهی بشجاعت وجلادت خود اشاره میکند ودرقصیده رائیه که از ممدوح خود گله میکند مزایای خودرا بدین نحو میشمارد :

شد چهل سال بلکه افزون تر — که درین عرصهٔ بگیروببار
گاه دررزم کرده ام یاری — گاه دربزم بوده ام غمخوار
گاه ازنوک خامه رنگین — گاه ازتیغ کلک نکته گذار
قلب خسروشکسته ام بسخن — دست بهزاد بسته ام درکار

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

گاه درنقش صوت وقول عمل کرده ام کار حافظ ادرار
با چنین دانش و هنرمندی چون توان زیستن بخواری وخوار

وازابیات مزبوره برمیآیدکه علاوه برمزایای مذکوره درفن موسیقی نیز دستی داشته ودرقصیده مردف باردیف (من) که درجواب خاقانی گفته اشاره به موسیقی دانی خودکرده است .

نیست کار طبع من سرراست با قول عراق
میکشد سوی بیاتی قول روح افزای من
گربرون تازد برسم هرقلی آوای من
شوردرایوان بهرام افکندغوغای من
گربه آئین رهاوی بگذرم سوی عجم
زینت نوروزها گردد دم گویای من
پنبه مه می‌نهدنا هیددرگوش ازحسد
هرکجا خیزد نوای نغمه یکتای من

شاعری

قدرت بیان و پایه کلام صادقی بخلاف عقیده خودچندان پرمایه ومحکم نبوده است اگرچه درمیان قصایدوغزلیاتش گاهی مضامین لطیف ومعانی دقیق دیده میشودولی درقبال آن ترکیبات سست ومضامین غیرمطبوع نیزدرمیان قصائدی که تتبع کرده بهتر ازهمه قصیده ایست که دربیست سالگی، درتتبع قصیدهٔ معروف کمال الدین اسماعیل بمطلع "روزی وطای کحلی شب برسرآورم ـ بگریزم از جهان که جهان نیست درخورم" گفته که قریب بهفتاد بیت است"

ازآنجائی که دوره زندگانی شاعرهیچوقت یکنواخت نبوده ودائما "درصعود ونزول میباشد"لذا افکاروی نیزهیچگاهی درروی اساس معینی گذاشته نمی‌شودوهر وقت بمقتضای حال ومقام چیزی میگوید ،گاهی دنیارا باخودمساعدیافته واسباب عیش وطرب راحاضرمیبیندوازجهان وجهانیان خشنودمیشود .گاهی دچارفقر و تنگی میگرددودنیا ومافیها رابباد لعن ونفرین میگیرد .

.....

بالجمله اشعارش یکدست وهموارنبوده پستی وبلندی های محسوسی درآنها نمودارست ولی خودش راعقیده برآنست که درنظم ونثراستادکاملی بوده وکسی ازسخنوران رایارای مقاومت باوی ممکن نبوده است . (۲)

۲ـ چندبیت ازاشعارهنرمندکه نام صادقی داردبرای نمونه درج میگردد : ←

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

صادقی درتاریخ (۱۰۱۰) که عمرش بهفتاد رسیده بود در اصفهان تالیفات خود راجمع آوری وتدوین نموده ومقدمهٔ بدان کلیات نوشته که شامل است به ترجمه حال مختصر واسامی تالیفات خودکه دراین جا قسمت راجع بکتب وی بدون تحریف نقل میشود: فی الجمله از مطالعه بمکالمه وازشنیدن بگفتن پرداختم باندک فرصتی بسیاری ازهرقسم سخن گردآمد چون ازتعداد این واردات گزیری ندارد بتفصیل مصدع سامعان میگردد:

اول ـ قصایدکه درحمدونعت ومنقبت ومدح پادشاه اسلام که به زبدة الکلام موسومست.

دوم ـ مثنوی دربحرشاهنامه که حسب الامرپادشاه زمان که قبل ازاین زبان قلم وقلم زبان بذکرالقاب آنحضرت رطب اللسان کشت که (موسوم) بفتحنامه عباس نامدار است.

سیم ـ مقالات وحکایات بوزن مخزن وبوستان شیخین رحمهما الله که بشرح حال نامزد است.

چهارم ـ دربحرخسرووشیرین که بسعدوسعیدمشهوراست.

پنجم ـ دیوان غزل بترتیب حروف که درایام عاشقی وبی سروپائی حالی و غیرآن واردشده بحاصل حیات نشانمنداست.

ششم ـ (تذکرة الشعرا) بنهج مجالس النفائس امیرکبیرعلیشیرالمتخلص بنوائی که بمجمع الخواص موسومت (این تذکره بزبان ترکی جغتای نوشته شده وزیاده برچهارصدنفراسامی شعرای زمان خودرادرآن نگاشته است)

هفتم ـ رساله تصویرونقاشی واسباب وادوات آنها که به قانون الصورگفته شده است.

هشتم ـ رسالهٔ منشئات ومکاتبات ترکی وفارسی که بملمعات روشناست.

نهم ـ رساله معماکه باسم شعراء متقدمین ومتاخرین حتی معاصرین خودگفته

باشیخ شهر قسمت یارانه کرده‌ام میخانه صادقی زمن وخانقاه ازاو

.....

فورتولمادی وصلیله داقی صادقی غمدن

شیدن بری یوخ چاره‌سی بو درده دوانگ

(قطعه ذیل رادرتاریخ ختنه کردن صفی میرزاگفته)

درختنه شاهزادهٔ قدر بلند شد غنچه سرخ‌بند شادی پیوند

هم لاله عمرپیرهن کردقبا هم غنچه تاریخ کله دورافکند

(۱۰۰۳)

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

شده ودربحر رباعی ملتزم است وبتذکره الشعرا نامزد است .

دهم ـ قرین رساله لذات مولانا معین استرآبادی که بتکلیف خوش طبعان نوشته وبحظیات (بحظیات) مشهوراست .

وسایر نظم ونثرکه درتهنیت وتعزیت وثنا وهجا وارد شده اگربه ترتیب گفته شودبیمکن که مستمع راازاستماع آنها دلتنگی حاصل آید؟ بدین ترتیب معلوم میگرددا ین هنرمندذوفنون درآغازجوانی، رموزتصویرسازی راازاستادمظفرعلی تربتی که فرزندحیدرعلی و خواهرزاده رستم علی معروف بوده فراگرفته ودرنزاکت قلم شهره خاص وعام کشته است .استادمظفرعلی که خودازهنرمندان بنام کتابخانه شاه اسماعیل دوم وبه بهزادثانی معروف بوده درتربیت صادق بیک کوششها نموده و دراعتلاواعتبارشاگردخودفردموثری بشمار میرفته است .

درجریان این فعالیت ها صادق بیک دردربارشاهی مقام ومنزلت والائی یافته وبریاست کتابخانه سلطنتی مفتخر گردیده است .

دراین زمانها که بصادقی کتابدار نیزمعروف گشته ،بهترین دوره تعالی هنرمند بوده که به آرزوی دیرینه خوددست یافته ودربین اقران ورقیبان به عالیترین مقام مورددلخواهش تکیه کرده است

اما طرد ناگهانی این هنرمندکه بگفته خودبیش ازچهل سال دررزم وبزم شرکت کرده ودرهنرنگارگری دست بهزادرابسته ومثنوی فتحنامه شاه عباس رابه نظم درآورده وعاقبت با این دانش وهنربخواری ونزاردرافتاده .علل گوناگونی داشته وچه بسا ممکن است به نوشته اسکندربیک، علت دوری وی ازقرب ومنزلت پادشاهی، همانا افراط دردرشت خوئی وتندمزاجی باشدکه ازخدمات مرجوعه مهجور افتاده ویا اینکه باتهام سرقت اثرارزنده ای باشدکه درتزوک جهانگیری به آن اشاره شده است .

این حکایت غیرمنتظره وشایدتهمت دروغ، درصفحه ۲۸۵ تزوک جهانگیری که اصل آنرا دراینجا مشاهده میکنید .

> یافته و صادقی نام کتاب دار ایشان دزدیده بدست شخصی فروخته قضارا در مقامات این مجلس بدست خانعالم می افتد و بشاه نیز خبر میرسد که او چنین تحفه بدست آورده و بهم رسانیده به بهانه تماشا ازو طلب میفرمایند خانعالم هرچند خواست که

دردیل احوال خلیل میرزا شاهرخی قیدشده وماحصل آن چنین است که یک مجلس میناتورفوق العاده عالی که جنگ صاحبقران با نقیمش خان بوده ودویست وچهل صورت داشته ومصورنام خودرا خلیل میرزا شاهرخی نوشته .این گرامی تحفه ازکتابخانه شاه اسماعیل ویا شاه طهماسب که بشاه عباس انتقال یافته وصادقی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نام کتابدار دزدیده وبدست شخصی فروخته .اتفاقا "بدست خان عالم سفیر جهانگیر شاه دردربار ایران افتاده وفرد مزبور ماوقع را بعرض شاه رسانده ومطلب بر ملا گشته است .گو اینکه شاه عباس علنا "نقاش را مورد بازخواست قرار نداده ولی از قرائن معلوم میگردد از این زمانها،مقام ومنزلت صادقی درکتابخانه پادشاهی متزلزل گشته ومنصب کتابداری را از دست داده است .

منجم یزدی جلال الدین محمد در تاریخ عباسی،از پیشرفت علیرضا عباسی خطاط توصیف کرده ونوشته است که منصب کتابداری را جبرا "وقهرا "از صادق بیک افشار تبریزی شاعر ونقاش که از زمان شاه اسماعیل دوم مدیر کتابخانه سلطنتی بود گرفت واز این زمانها میان علیرضای عباسی وصادق بیک خصومتی پیدا شد .

بروایت غیر مستند،رضا عباسی وآقا عنایت وسید محمود از شاگردان معروف این هنرمند میباشند .صادق بیک در آخر عمر دل از هنر وفضل خود کشیده وبنوشته خود در مورد وعظ بیکی از منافقان،چنین آورده است :

"ای صادقی از قیمت فضل وهنر این است
در دهر بخواری ابدالدهر بمانی
بشکن قلم بخردی وصفحه بسوزان
بشنو که چه خوش گفت سخن ران معانی
رو مسخرگی پیشه کن ومطربی آموز
تا داد خود از کهتر ومهتر بستانی"

مرگ صادقی بنوشته معین مصور که در موزه لنین گراد قرار دارد بعد از سالهای ۱۰۰۲ هـ.ق.انجام یافته وآن اثر چنین رقم دارد .

(شبیه مرحوم مغفور تیمور خان ترکمان در سنه ۱۰۰۲
مرحوم صادقی بیک افشار ساخته بود بنده کمینه معین
مصور در سنه ۱۰۵۹ باتمام رسانید)

که مرحوم تربیت این سنوات را به اشتباه سال ۱۰۰۲ و ۱۰۹۵ کرده است .
میرالهی همدانی فوت صادقی را بسال ۱۰۱۷ دانسته وباسجع
(دگر عجب که دمد صبح صادق از شب ما) تعین نموده است .

از جمع آثار تصویرسازی وی که بجا مانده،این هنرمند در چهره پردازی وشبیه سازی و تصاویر پرندگان وجانوران استاد نازک قلم بوده ودر ارائه مناظر کوه ودشت ودمن هنرمندی پرابتکار بوده است .

بنوشته مرحوم فکری سلجوقی،صادق بیک درخط نستعلیق از شاگردان میرعلی هروی بوده وحتی تابلوئی نیز از صورت استاد والامقامش میرعلی کشیده که بسیار

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

پسندیده بوده است . بطوریکه درصفحات گذشته بیان گردید، صادقی درنظم ونثر فارسی وترکی شاعرومنشی بوده وهردوزبان راسلیس وروان می‌نوشته است .
ازجمع آثارگوناگون صادق بیک که به ده شماره مختلف دراین کتاب معرفی گشته، رساله قانون الصورمنظوم، یکی ازنسخه های ارزنده قدیمی است که درصنعت تصویر سازی بنظم درآمده است .
مطالب منظوم این رساله بگونه های مختلفی چاپ شده ودردسترس علاقمندان قرار گرفته است . (۳)
ازچاپهای اخیرکتاب قانون الصور، نسخه ایست که بسال ۱۹۶۳ درباکوبوسیله عادل قاضی اوف وتصحیح عبدالکریم علی زاده طبع ونشرشده است .
نسخه اصلی این کتاب که ازکتابخانه شخصی اژدرعلی اصغرزاده رهبرشعبه متن شناسی انستیتوی خاورشناسی باکو میباشد .دراختیارا نستیتوی معماری و هنرهای زیبای فرهنگستان علوم جمهوری شوروی آذربایجان قرارگرفته وبه طبع رسیده است .
درمقدمه کتاب ازمرحوم محمدعلی تربیت که اولین مرتبه درباره رساله مزبور معلوماتی دراختیارهمگان قرارداده نام برده وسپس ازمرحوم اسمعیل امیرخیزی تبریزی که درشماره سوم مجله ارمغان سال دوازدهم مقاله جامعی نوشته یادکرده و سپس بدرج اطلاعات گوناگون دیگرپرداخته است .
دراین نوشته عمرصادق بیک راهشتادسال تخمین زده وبادلایل غیرمستقیم مرگ وی راسالیان ۱۶۱۶ – ۱۶۱۲م. دانسته وسپس بشیوه هنری اوپرداخته وچنین نوشته است :
"درآثارصوری وی خصوصیات واسلوب مینیاتور سازی مکتب تبریز ۷۱ × ومیل راآلیستی وتحقق مشاهده میگردد .بهمین مناسبت رساله قانون الصورکه اثرنظری صادق بیک میباشد، قابل دقت وشایان توجه وتقدیر است" .
مانیزبعلت اهمیت خاص این رساله که دررشته هنرتصویرسازی، یکی ازمنابع

۳–
۱– گلستان هنرباهتمام وتصحیح آقای احمدسهیلی خوانساری.
۲– فهرست آثارورساله منظوم قانون الصور، هنرومردم شماره ۹۰ بقلم استاد محمدتقی دانش پژوه .
۳– قانون الصورچاپ باکو سال ۱۹۶۳م، عادل قاضی اوف.
۴– اطلاعات اولیه درموردراین رساله . بوسیله مرحوم محمدعلی تربیت در مجله ارمغان شماره ۱.
۵– شرح مفصل بوسیله مرحوم اسمعیل امیرخیزی .شماره سوم مجله ارمغان.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مهمه قدیمی بشما رمیرودتمام رساله منظوم قانون الصور را بعینه در اینجا میآوریم که مورد استفاده علاقمندان قرار گیرد.

قانون الصور

سلاطین را در آغاز جوانی — بخدمت صرف کردم زندگانی
شمردم عار آئین دگر را — فرو نگذاشتم رسم پدر را
ولی گاهی ز طبع نکته زایم — بگوش دل رسیدی این ندایم
که از قرب سلاطین دوری اولی — ازین بزم هوس مهجوری اولی
مکن این نکته را از من فراموش — که تا باشی پی کسب هنر کوش
بدست آور هنر تا میتوانی — که باشد بی‌هنر کم زندگانی
چو شد ذوق طلب بادل هم‌آغوش — بکلی کردم از خدمت فراموش
دلم را بخت و دولت رهنمون شد — پی کسب هنر رغبت فزون شد
ولی شهباز طبع چرخ پرواز — بهر صیدی نمیشد چنگل انداز
بهر کاری که رغبت میفزودش — به‌پیش دیده آسان مینمودش
تمنای دلم این بود پیوست — که گیرد همت بهزادیم دست
کشم رخت هوس در کوی صورت — شوم معنی طلب از روی صورت
دلم را کز فن صورت خبر بود — بخود در راه معنی پی سپر بود
بود ظاهر به پیش مرد هشیار — که بی‌استاد گردد کار دشوار
بدینسان کرد پیر عقلم ارشاد — که باید برد اوّل ره باستاد
بآیین هوس میشد ز هر سو — دلم استاد بهزادی نسب جو
برغبت هر کرا جویندگی هست — دهد جوینده را یابندگی دست
شد آخر هادیم روشن ضمیری — چراغ افروز رایم دستگیری
مروت پیشه‌یی نیکو نهادی — فریبد عصر نادر اوستادی
یکی از وارثان کلک بهزاد — ز شاگردی او بهزاد دلشاد
در ایوان قلم بالا نشینی — بآیین بصارت دوربینی
بچشمی گرمه و خورشید دیدی — بمویی هر دو عالم را کشیدی
خردمندی که چون گشتی قلمزن — عطارد را زبان گشتی باحسن
شدی گر صورتی را چهره پرداز — توانستی شمردی سحر و اعجاز
بتمثال کسی کردی چو رغبت — چنانش ساختی کز اصل صورت
نیارستی کسی فرقی نهادن — مگر از جنبش و از ایستادن
ز رهنایی چو گشتی صورت آرای — هوس را پای لغزیدی بصدجای
بنقاشی چو سردادی قلم را — نمودی نوبت دیگر ارم را
دلیری را چو دادی صورت ازنقل — تهوّر مومیایی جسته از عقل

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

برنگ و روغنش هرگه نظر بود صفا را از حیا خون درجگر بود
بآیین غلامی مدتی چند شدم در شیوهٔ خدمت کمر بند
ره صورتگری چندان سپردم که از صورت بمعنی راه بردم
چو نام نامی آن پیر سرور[۱] شدم برکشور این فن مظفر
زلطف حق چو گردد شادروحش منور باد روح پر فتوحش
ز تقصیرات دنیایی جدا باد غریق رحمت فیض بقا باد

سبب نظم این رساله

یکی از دوستان آدمی خوی که بر راه وفایش داشتم روی
دلش را ذوق نقاشی زره برد عنانش را بدست شوق بسپرد
شب و روز از خیال نقش وصورت نیفزودی کدورت بر کدورت
نه شب آرام و نه روزش قراری نه جز نقش وصور مشغول کاری
شبی نیکوتر از روز جوانی در آمد از درم آن یار جانی
دلم را مرهم داغ نهان شد ز درج دُر چنین گوهر فشان شد
که ای مشهور علم ذوفنونی خرد راکرده رایت رهنمونی
مرا شمع طلب شد رغبت افروز که ذوقم میفزاید روز بر روز
مرا زینگونه باشدکار دشوار ترا زینسان تغافل شیوهٔ کار
پی پاداش منّت داری من مرتب ساز قانونی درین فن
اگر این کار بی قانون نباشد که باشد کز شما ممنون نباشد
کسی احوال فردا را نداند غرض نقشیست کز ما باز ماند
چو بر ترتیب کارم ساخت مأمور بعذر اینکه المأمور معذور
بدین قانون نوشتم صفحه‌یی چند بقانون الصور کردم نشانمند
الهی این عروس حجلهٔ ناز که کرد از خلوت خود جلوه آغاز
دهی قرب قبول خاص و عامش کنی توقیع مقبولی بنامش

نصیحت فرزند

مجو تعلیم زاستادان تصویر که از فرزند خود دارند تقصیر
اگر فهمت کند سستی درین فن بشاگردی گرایی تا بمردن
وگر کردی بآسانیش تفهیم حد گردد حجاب راه تعلیم
بود مردی نه مرد ریش و دستار که در قید حد باشد گرفتار
نمیگویم که خود سر رهبر باش ولی جویای مرد راهبر باش
اگر زان گونه استادی نیابی ز قانون الصور رو برنتابی
که آوردم بهر آیین و دادی ترا بی‌مزد و منّت اوستادی
نباشد صادقی را غیر ازین کام که گه گاهش به‌نیکویی بری نام
همین دارم ز تو چشم دعایی که هستی را نمی‌بینم بقایی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در صفت نقاشی و بستن قلم موی

شود چون شوق نقاشیت غالب — قلم بستن بود اصل مطالب
مخوان حرف هوس از نامهٔ کس — مکن عادت بطور خامهٔ کس
زکاتب این صفت نیکو نباشد — که کلکش را کسی دیگر تراشد
قلم را مو دم سنجاب باید — ولی آن موکه با نرمی گراید
بمقدار قلم از وی جدا کن — ز یکدیگر بزور شانه واکن
بچین پهلوی هم زانگونه نیکو — که نبود زیر و بالا یکسر مو
درست آندم شود آن خامه بسته — که نگذاری درو موئی شکسته
چو دادی از شکست مو امانش — سه جا بایدکه بر بندی میانش
مشو در عقد اول سخت تدبیر — مبادا خامهات گردد گلوگیر
مکن در عقد سیم سست کاری — که از پرغاز آسانش براری
چو برکف خامه آید غنچه وارت — دمد گلهای امیدی ز خارت

در گرفتن قلم

قلم گاه گره گیری مکن مشت — قلم را جایگه ساز از دو انگشت
سهٔ دیگر ستون آن دو باید — که تحریر قلم سنجیده آید
بگاه کار میباید دلیری — نمیباید قلم را سخت گیری
ز نقاشی چو خواهی کام یابی — گشایم بر تو از هر سوی بابی
اگر امداد طبعت کار سازست — تصوف را درو دست درازست
ولی جز مفت نبود اصل اینکار — چگویم زانکه دارد فرع بسیار
چنین کرد اوستادم رهنمائی — که هست اسلامی و دیگر ختائی
ز ابر و واق اگر آگاه باشی — چو نیلوفر فرنگی خواه باشی
مکن از بند رومی هم فراموش — کنی چون اسم هریك جای در گوش
چو اصل کار دانستی دربن کار — نگردد برتو فرع کار دشوار
رقم سازی چو از هر اصل معلوم — مساوی بایدت هم برگ و هم بوم
بگلهای مدور باش سر راست — که برگاریش سازی بی کم و کاست
بود با ازلك پیچان بسته آنها — ز پیچك کن قیاس ریسمانها
بطرح کار مستعجل نباشی — ز جوش ریسمان غافل نباشی

در رنگ آمیزی

برنگ آمیز چون گردی هوسناك — یابد رنگهای شستهٔ پاك
بنه گر بیش خواهی ساخت ور کم — دو رنگ عاشق و معشوق با هم

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در صفت شتمان

کنون پویم طریق شتمان را — نمایم بر تو این راز نهان را
دو طور شتمان نغزست و نیکو — یکی دم شوی دان دیگر میان شو
کنی گر نقش پر رنگ شکفته — مدار آئین دم شورا نهفته
بود برعکس آن گر بوم کارت — بباید از میان شو دستیارت
ازآن پس قید روغن کن باحسن — چو آوردی برون از قید روغن
بگیر از خشت بغدادی جلایش — بده از شست و شو آنگه صفایش
بحل کاری بود زان پس مدارت — که حل کاریست اصل کاروبارت
زحل کاری چو فارغبال گردی — بیابدکز جلا خوشحال گردی

درحل طلا و نقره

اگر از سیم و زر خواهد دلت حل — بدینسوال کردم مشکلت حل
که بستان از سریشم پاك و بیغش — بخیسان وپس آنگه نه بر آتش
بصحنی کرده از چربی تمیزش — چو بگدازد بدان گرمی بریزش
ولی از بیش و کم بودن بیندیش — مکن هر قطره‌یی را یك ورق بیش
ز ملح نیم سوده دانه‌یی چند — درو انداز و میمال ای خردمند
بخشکی دست مالیدن نشاید — چو از تر‌ی سوی خشکی گرآید
سر انگشتان بآب گرم ترکن — برو افشان و از سردی حذرکن
زمان مالش او ساعتی بیش — نباید بود ای مرد هنرکیش
ز صحنش چون بشستن شد حواله — سرآبش را بگیرانند پیاله
گرفتی چون سرآب ای مردآگه — ازو تانیم ساعت دست کوته
بباید داشت تا برته نشیند — کزو مرد هنرور کام بیند
بکلی چون نشیند سیم بازر — نماند غیر آب صاف بر سر
بریز آبش اگر بسیار باشد — وگرنه آب هم درکار باشد
زیکو اندك اندك کارگر شو — بملك کامیابی راهبر شو

تعریف صورتگری

اگر صورتگری باشد مرادت — بود پس آفرینش اوستادت
درین وادی تتبع سست رائیست — در زحمت بروی خود گشائیست
کسی از قید غلط آزاد باشد — اگر مانی وگر بهزاد باشد

درصفت جانورسازی

کنی گر جانور سازی اراده — ز گلگون تصرف شو پیاده

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

یکسو از طریق بیش و کم باش — براه پیروی ثابت قدم باش
ز راه و رسم استادان مکش پای — بآئین تتبع راه پیمای
مان صاحب روش از صد یکی را — بجو آئین آقا میرکی را
مبادا ای در دریای حیرت — ندانی جانور سازی ز صورت
بگویم جانور سازی کدامست — چه سان وچند وهریك راچه نامست
یکی سیمرغ دیگر هست الا در — هژبر و گاو و گنج است ای برادر
ولی معلوم این فن برسه قسمست — گرفت وگیر حملش نام واسمست
شوی چون برگرفت و گیر راغب — درین وادی سه چیزت هست واجب
ز سستی جانورها دور باید — ستون دست و پا پر زور باید
شوی گر از دو جنگی نقش پرداز — نباید برتن هم پنجه انداز
مبادا پنجه یی یکبار باشد — در آن صورت مگر ناچار باشد
مکرر ساختن هم نیست مرغوب — ولی غیر مکرر هست مطلوب
مکرر گرچه سحر آمیز باشد — طبیعت را ملال انگیز باشد

درییان رنگ وروغن

شوی گر رنگ و روغن را طلبگار — ترا پاکیزگی باید بناچار
بود این هم دو اصل ای یار جانی — بگویم تا بفکرت در نمانی
یکی جسمی و دیگر نقره پوشست — ولی این کار نیش پر ز نوشست
ازینها خواهی ارکامت برآید — یکایك با توگویم آنچه باید
بیاید بوم کارت را رسانی — بآیین بطانه تا بدانی
بطانه آستر کاریست دریاب — سریشست و سریشم گچ بدوساب
ز بعد آستر کاری درین فن — علاجت از سفیداست و روغن
مکرر بایدت کردن سفیداب — که تا گردد زمین کار نایاب
برو اکنون بهر راهی که خواهی — بکن هررنگ‌دلخواهی که‌خواهی

طریق رنگ جسمی

مرادت‌گر بود جسمی درین‌کار — بدل از نقره‌کاری یاد مگذار
بغیر از لاجوردی رنگها را — بروغن گیر و رونق ده صفا را
برای لاجوردی بر رخ کار — کشی روغن ولی نه‌کم نه بسیار
زنی‌کف تا شود هموار و یکدست — گذاری تا بلند او شود پست
برنگ آستر روغن هم آغوش — شود چون‌ریزیش باپای‌خرگوش
میان باب دگر روز دگر کن — ولی از گرد و از باران حذر کن
بروز سیم از روکش صفا ده — بچارم روز از روغن جلا ده
ز کاغذ لق مشو غافل که باریست — پی رفع کدورت سازگاریست

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

و گر روز تو بی گرد وغبارست ترا با قید کاغذ لق چه کاریست

در آداب نقره‌پوش

وگر از نقره پوشت کام جویست مدار بوم کارت برنکویست
بکش روغن بنه بر آفتابش ولی خشکی مبر از حد بتابش
چو گردد نیم خشك آور بهنجار بچبان نقره‌اش یکدست هموار
چو چباندی و کردی خشك نیکو ز پیش دست و پابگذار یکسو
کنون از رنگهای پاك بی‌عیب کشم بر صفحهٔ تقریر لاریب

در قاعدهٔ رنگ زنگار

بود چون لاجوردی رنگ زنگار ولی اورا بباید ریخت یکبار
مکن زنگار ریزی بی تأمل بکن از صبح تا پیشین تحمل
بریز آنگه بروی کار یکدست بمالش پاچهٔ خرگوش پیوست
چو گردد خشك از روغن جلاکن صفای کار خود را بر ملاکن

روش رنگهای سریشمی

زگلهایی که آید رنگ بیرون بنفش و ارغوانی زرد و گلگون
بگیر آبش بهر طوری که دانی شود ظاهر ترا راز نهانی
کنی گر بستمان ز اندازه بیرون ولی شرینیش باید بقانون
چو در رنگ تو باشد چاشنی کم جدا گردد بگاه خشکی از هم
وگر بسیار شد جوشش نماید برین تقدیر با اندازه باید
رسد گردست چربی بر رخ کار بشو با انذروت آبش بهنجار
بکش بر روی هم آن رنگ پیوست که گردد رنگ توهمواروبکدست
منه زافزونی وقلت بدل بار که گردد آخر کار تو هموار
چو گردد خشك روغن کاریش کن زکاغذ لق ولی غمخواریش کن
درین وادی که نبود از خطر باك ترا با یاری طبع هوسناك

در ساختن سفیداب وسرنج

بود مشکل بمنزل راه بردن بخود سر راه هر منزل سپردن
کنم چون با تودارم حق یاری ز تعلیمت رفیقی سازگاری
بگیر از سرب هر چندان که باید بدیگی از سفالین کن که شاید
بنه بر دیگدان دیگ مقرر بکن آتش که گردد آب یکسر
بآهن کفچه‌اش یکسان بیاشور چو خاکسترز سیمالی شود دور
بان سرمه گردد تیره خاکی فتد آتش درو از تابناکی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بنه سرپوش و محکم دار پیوند گشوده راه آتشگاه مپسند
چوگردد سرمه بایـد پختن خوب بآب ملح شستن پاك و مرغوب
سه بارش چون‌بشستی ای‌نکورای بنه نوشادر و با سرکه می‌سای
بعدب از وی نشادر پاك بستان بکن خشك و دگر میای با آب
چوکردی شستن و سحقش مکرر بپرداز از خلاصش بار دیگر
ز بعدآن خلاص او را بشو پاك که گردی از صفای او فرحناك
بری گر بار دیگر در خلاصش بیفزایی خلاصی در خلاصش
چو فارغبال گردی از دواتش برون آید سرنج پاك بیغش

در زنگار ساختن

بکن چاهی دوگز در جای نمناك صفایح کن تنك لبك از مس پاك
بریز از سرکهٔ نا صاف چندان که گردد صفحهها درسرکه پنهان
درآن چاهش بنه یکمه کم و بیش بپوشان از کم و بیشش میندیش
پس از یکماه بنگر کان تمامی شود زنگار خاطر خواه نامی

در شنجرف پختن

بدست آور گریزنده سه و چار سه مثقال دگر کبریت‌کن یار
بسای اندر صلایه ساعتی بیش شود خاکستر تیره میندیش
بنه در شیشهٔ مطین دلکش بفروز از پسین تا شام آتش
چوگردد سرد بیرون آرو بنگر که شنگرفی شود نیکو و احمر

درساختن لعلی

ز رنگ لاك بستان نغز و خوبش بنیکویی جدا گردان ز چوبش
بگیر از آب اشنان پاك و بیغش بکن در دیگ و آنگه نه برآتش
دوو میریز رنگ لاك کم کم بزن با چوبکی هرلحظه برهم
چو خالی‌گشت لاك از رنگ‌بیشك زلتر سوده در وی ریزاندك
پس از ده جوش‌دیگرصاف‌کن‌پاك که دل از دیدنش گردد فرحناك
ز صاف او شود لعلی پدیدار زمر باشد ز دُرد او نگهدار

درپختن روغن کمان

بگیر از سند روس پاك‌بکمن بضرب تیشه فندق وار بشکن
بدیگی نو که دروی گنجدآن بار بکن بر دیگدان آن دیگ را بار
بگیر از چار جانب درگل‌آن‌دیگ که تا گردن بگل‌گردد نهان دیگ
کنار دیگ را از خشت و ازسنگ برآور کز همه جانب شود تنگ
ز بعد آن بفروز آتش تیز ز تند و تیزی آتش مپرهیز

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بتفسان دیگ را زانسان که حدّ اد — درون کوره آهن را و فولاد
درون دیگ گردد پر شراره — بیفکن سند روس و کن کناره
دگر با کفچهٔ آهن بیاشور — مرو نزدیك وخودرا دار ازان دور
چو گردد سند روست آب یکسر — بریز از روغن بزر ای برادر
دو وزن سندروس اما بهنجار — که در روغن فتد آتش بیکبار
وگر طغیان کند روغن ز آتش — دمی از دیگدان آتش برون کش
چوجوش چند دادی قطره‌یی زان — چکان در آب اگر شد منعقد آن
بود پخته وگرنه همچنانش — بجوشان تا شود ظاهر نشانش
ولی این کار در منزل نشاید — مقامی دورتر از شهر باید

آثار رقم‌دار صادق بیک عبارت است از :

۱ـ اثر زیبائی از این هنرمنددر موزه هنرهای تزیینی دیدم‌که‌درنوع خودستودنی بودورقم (رقم صادقی افشار) داشت . این نقاشی تصویرمردی بودکه‌درشیوه اصفهان ترسیم شده‌وپشت سرش درخت پرحالتی جلب نظرمیکرد ودومرغ پرحالت وخوش منظر،روی درخت دیده میشدند .

۲ـ دیگر اثررقم‌دار وی،تصویرزن زیبائی درشیوه‌فرنگی بودکه‌دستاری بسان‌شال گردن،ازگردنش آویزان بودورقم داشت (راقمه‌صادقی کتابدار ۱۰۱۵)

۳ـ اثربرازنده دیگرنقاش که‌درحراج ساتبی سال ۱۹۷۷ درلندن بفروش رسید، تصویرمرغی بودکه‌روی سنگی نشسته‌بود .منظره‌کوه‌ودرختان کهن سال خشکیده‌جلوه خاصی داشت ورقم نقاش چنین بود . (عمل غلامی میرزا صادقی کتابدار)

۴ـ دیگر اثررقم‌دار این هنرمندکه‌درمجموعه‌کتابخانه‌لنینگراد قرار گرفته، تصویرنیمه‌کاره‌تیمورخان ترکمان است که‌شروع آن بوسیله‌صادقی انجام یافته وسالیانی بعدمعین مصورآنرا باتمام رسانده‌وچنین رقم‌زده‌است .

(شبیه مرحوم مغفورتیمورخان ترکمان درسنه ۱۰۰۲
مرحوم‌صادقی بیک افشار ساخته‌بودبنده‌کمینه معین
مصوردرسنه ۱۰۵۹ باتمام رسانید)

چند اثررقم‌دار این هنرمندکه‌صادق امضاء کرده‌ودرکتاب LE PENTURE تالیف IVAN STCHOVKINE چاپ شده‌بدین قرار است .

الف ـ تصویردختری درشیوه‌زنان چینی است که‌لباس مخصوص بتن کرده و دور گردنش ازپوست خزیا سمورپرشده‌وشاخه‌گلی بدست چپش گرفته‌است .حواشی اثربا خطوط نستعلیق آرایش شده‌ورقم‌دارد (صادق)

ب ـ تصویر جوان رعنائی است که‌دوزانونشسته‌وببوئیدن گلی مشغول میباشد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

کلاه عمامه ای پردار بسرگذاشته ولباس دکمه دار بلند سبک صفوی بتن کرده وشال و کمروتیزه کوچک بمیان بسته ورقم دارد. (صادق)

پ ـ تصویرجوان دیگری است که با لباس وکلاه شیوه صفوی، دوزانو نشسته وصراحی و پیاله شراب بدست گرفته ودرگوشه پائینی رقم زده. (صادق)

ودرمقابل این صفحه تصویردیگری چاپ شده که آن نیز تصویردیگری بسان همین جوان است که کلاه ولباس سبک صفوی بتن کرده وقیافه اش شیوه هراتی است ودرگوشه چپ وپائین رقم دارد. (صادق)

ت ـ اثررقم دار دیگرنقاش که دراین کتاب چاپ شده .تصویرپیرمردی درشیوه اصفهان است که آستین های لباس روی دستها آمده وآویزان گشته است.

۹ـ اثردیگرهنرمندکه درکتاب اصفهان تالیف آنتونی ولچ چاپ شده تصویردختری با لباس بلندچین دار است که روی زمین نشسته وبنوشیدن شراب اشتغال دارد. کلاه پارچه ای منقش بسرگذاشته وقیافه وی درشیوه هراتی میباشد .دربالای اثر،خط نستعلیق میرحسین سهوی تبریزی جلوه گربوده ورقم دارد. (عمل صادق)

۱۰ـ اثردیگری که درصفحه ۲۴ همین کتاب چاپ شده ورقم صادق را دارد .تصویرپیر مردی با کلاه عمامه ای وریش بزی ولباس بلنداست که روی زمین نشسته ومشغول بستن دکمه های لباس خودمیباشد.

۱۱ـ اثربی نظیرو درخورتحسین صادقی بیک که درکتاب پرسیان اند مغول آرت گالری کل ناقی لندن،بچاپ رنگی چاپ شده ،تصویررستم پهلوان قدیمی ایرانی است که کلاه پردار سفیدبسرگذاشته ودیوتیره رنگ سهمناکی رابقتل میرساند. در این اثرپرمهارت ،رخش نیزبکمک ارباب خودشتافته وپشت اژدها رازخمی کرده است .منظره کوه ودرختان وتصاویرترسیمی درکمال چابک دستی بوده ودربیرون جدول رقم دارد. (صادقی)

۱۲ـ دیگراثرهنرمندکه درکتابخانه گلستان ایران قرارگرفته ،تصویردرختی با شکوفه های سفیداست که حاشیه آنرا مرغان الوانی جلوه گرنموده ودرپهنه زمین و اطراف درخت ،گلهای زیبای وحشی دیده میشودورقم دارد. (مشقه صادقی)

۵۰۶ـ صادق شیرازی

آقا صادق اهل شیرازبودودرهنرهای روغنی دست داشت.

ازآثاررقم دار این هنرمند یک جفت چوب ننوی زیبای پرکاری دیدم که درداخل ترنجی های مذهب آن،تصاویرزنان دلربا وگل وبلبل شیوانقش بسته ودرکناره آنها اشعاری بمناسبت درج گشته بود .زمینه اشعاررنگ سبزداشت وخطوط آن برنگ

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

سفیدابی بود. این اثرپرزیب وزینت که بهترین تلفیق خط وتصویربود رقم داشت.
(رقم آقاصادق شیرازی ۱۲۷۱)

۵۰۷ـ صالح مذهب

مذهب ونقاش اواخرقرن ۱۱ه.ق. است که درتذهیب وتشعیروحل کاری وتصویر قوی دست ونازک قلم بوده است.

۵۰۸ـ صباحی

طراح ونقاش نازک قلم فلزات سخت بودودرترسیم نقوش مختلفه اسلیمی، دست پرقدرت داشت. ازآثار رقم دارپرمهارت هنراسلیمی وی تزیین پرمهارت واستادانه جام مسی بزرگی بودکه بنقوش موزون ودقیق پرمایه انجام یافته ودرلبه جام رقم داشت. (صاحبه محمد، عمل صباحی ۹۸۲)

حواشی وکناره بالائی جام، اشعاری بخط زیبای نستعلیق داشت که چنین بود:

این طاس که خنده میزند برمه ومهر — شرمنده دور او بود طاس سپهر
تا طاس سپهر باشد و دور فلک — نوشند ازاو نوش لبان گل چهر
ای صاحب طاس غم فراموشت باد — پیوسته مراد دل درآغوشت باد
تا طاس سپهر باشد و مهره مهر — هرچیزکزین طاس خوری نوشت باد

۵۰۹ـ صبوری، محمدحسین

بنوشته مرحوم تربیت:

((اصل وی ازدارالسلطنه تبریزاست ودرشیوه نقاشی، ازهنرمندان ایالت است. گویند اسم اصلی وی محمدحسین بوده وبحسن اشعار ومکارم اخلاق سرآمدشعرای آنجا است.)) (خلاصه الاشعار)

درهفت اقلیم هنرمندراچنین توصیف مینماید:

((صبوری ولدقرابیک زرگراست که خانه اش از درّوجواهرمانندریای عمان وکوه بدخشان بوده وصبوری درثروت سخن؟ ازنظم ونثرخواجه تاش زمان خودبوده است)) از آثار نقاشی وی ندیده ام.

۵۱۰ـ صحیفه بانو

بانوی باکمال و پراستعداد اواسط قرن ۱۰ه.ق. هندبودوجزو سه بانوی شناخته شده نقاش مغولی آن دیاربشمارمیرفت. بروایتی این زن هنرمند از شاگردان استادکمال الدین بهزادسلطانی بوده وچندی بهره یاب محفل هنری وی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بوده است .

صحیفه بانو در ارائه حالات گوناگون اشخاص، قوی دست و در منظره پردازی و چهره سازی چابک قلم و شیرین نگار بود . از آثار رقم‌دار این هنرمند که در یکی از مرقعات کتابخانه گلستان بیادگار مانده ، تصویر ساختمان نیمه‌کاره‌ای است که کارگران بروی چوب بست قرار گرفته و مشغول کارمیباشند . صاحب خانه که گویا از گرفتاری امر خانه‌سازی خسته گشته ، دوزانو درگوشه‌ای نشسته و آنها را نظاره میکند. رقم دارد . (عمل صحیفه بانو)

۲ـ دومین اثر منسوب باین هنرمند که درحراج گالری کل نافی لندن بسال ۱۹۷۶ بفروش رفت ، منظره قبرستان عمومی بود که مقبره‌ای را جهت دفن شخص محترمی آماده میساختند . بناها و کارگران درگوشه‌ای کار میکردند و تابوت مرده‌ای که به روی دوش افراد حمل میشد ، از در ورودی قبرستان داخل میگردید . درکنار این جماعت عده‌ای گریه میکردند و یکی از آنها علم بزرگی بدست داشت که روی آن نوشته شده بود . (حسبنا الله نعم الوکیل ونعم المولی)

در انتهای تصویر چند درخت خشکیده تنومند و منظره یک مقبره دیده میشد . تصویر در کمال مهارت بود و یکی از بهترین آثار نقاش بشمار میآمد .

۳ـ سومین اثر برازنده این هنرمند را که در موزه ویکتوریا آلبرت لندن دیدم ، تصویر شاه طهماسب اول (۹۸۴ ـ ۹۳۰) بود که کلاه مخصوص قزلباشی بسر گذاشته و دستها را روی زانوان نهاده و روی قالیچه‌ای نشسته بود . شاه طهماسب که ریش داشت با صلابت پادشاهی جلوس کرده و حالات قیافه و تزیین لباس استادانه بود . زمینه اثر ، درختان نازک و پربرگی داشت و منظره جوی آب روان و سنگهای کناره‌ای آن جلوه پرمهارتی داشت . درحواشی اثر ، اشعاری به‌خط نستعلیق دیده میشد که بیت اول آن چنین بود .

(زملامت سوخت شاهی کس ستمگر دوستان ـ هرکرا زخمی رسد داغیش بر بالا نهند)

زیر خطوط اطراف نوشته شده بود . (شبیه شاه طهماسب رقم صحیفه بانو)

صحاف باشی درویش در زیرنویس آمده . (۱)

۱ـ نامش درویش و از صحافان و مجلدان اواخر قاجاری بود و لقب صحافباشی داشت بعد از فوت صحافه عیالش یتیم خانه‌ای بنام وی ترتیب داد و نامش را : (ضیفیه عیال درویش صحاف باشی) گذاشت و با سرمایه اندک خود بتعلیم و تربیت و تغذیه آنها می پرداخت .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۱۱ـ صحیفی شیرازی ـ مذهب

بنقل از کتاب هفت اقلیم .صحیفی درتذهیب وخط وصحافی ووصالی سررشته داشته واهل شیراز میباشد .او منسوب به صوفی ذوالقدر بوده ودر اشعارفارسی وترکی صاحب ذوق بود .تا سال ۹۹۶ه.ق.درقیدحیات بوده ومرگ او معلوم نمیباشد .

۵۱۲ـ صمد (فولادساز)

۵۱۲ ـ فولاد کاروشمشیرساز پرمایه دوره محمدشاه قاجار بودودرتزیین وآرایش طلائی ونقره‌ای فلزات سخت استاد صاحب کمال بشمار میرفت .از آثار استادانه و رقم‌دار این هنرمند شمشیرفولادی زیبائی درموزه ویکتوریا آلبرت لندن دیدم که رقم (عبده صمد) راداشت ودرنوع خودبسیار ارزنده بود .

درروی قبضه عاجی این شمشیر ،تمثال منوچهرشاه دیده میشدکه ملبس به لباس وکلاه وآرایش زمان خودبودودرقسمت بالای قبضه ،نام صاحب شمشیربا سم : (تمثال منوچهرشاه) جلب نظرمیکردکه این بیت شعردرکنار آن دیده میشد :

(خدیوپلنگ افکن شیرگیر)

۵۱۳ـ صمصام‌خان ـ مصورالممالک

صمصام خان ذوالفقاری ملقب به مصورالممالک بوودررشته‌های رنگ وروغنی وسیاه‌قلم‌وآبرنگ دست پرحلاوت داشت .مرحوم معیرالممالک درمورداین نقاش چنین مینویسد :

((صمصام‌خان مصورالممالک ـ مردی است خلیق وخوش صحبت ودوستی است بیریا وبا محبت .چنان با شوروحرارت ازنقاشی ودقائق آن سخن میگویدکه هر غیرنقاش رابرذوق میآوردوچون ازپرده‌ی نقاشی صحبت میداردچنان باحرکات دست وسرنقش آنرا مجسم‌میسازدکه‌گوئی دربرابرچشم‌است .

با مداد کنته وسیاه‌قلم‌وهمچنین با رنگ روغن شبیه‌های متعددوبسیارعالی ازحاج علیقلی خان بختیاری سردارا سعد ساخته‌است درکمال شباهت ولطف که اکنون درآرامگاه آن مرحوم درتخت فولاد اصفهان میباشد .

مصورالممالک سالها درمدارس درجه‌ی اول سمت استادی نقاشی راداشته‌و اغلب رجال وبزرگان امروزشاگردان اوهستند .

صفرعلی مذهب افشار: ازمذهبان شیرین‌قلم قرن۱۳ه.ق .ایل‌افشاربودودرتذهیب استعدادوافرداشت . ازاین هنرمند جلد قرآن مذهبی دیدم که درکمال شیوائی تذهیب شده وبخط شکسته‌طلائی رقم داشت : (حسب الخواهش عالیجاه میرزا احمد مستوفی اتمام پذیرفت .راقم‌العبد المذنب صفرعلی‌مذهب افشار۱۲۴۲)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ازصورتگران ونقش پردازانی که دراین مختصریادشده تنها دوست دیرین آقای صمصام درقیدحیات است وامیدآنکه عمرش درازباد.))

ازبهترین آثاررنگ وروغنی این هنرمند،تصویردلربا وفتان ونوس درکنارچشمه بودکه باستادی وحالت تمام نقاشی شده ورقم داشت:

(مصورالممالک صمصام ذوالفقاری ۱۳۱۵ شمسی) مجموعه شماره (۲)

۵۱۴ـ صنعی ـ میرصنعی نیشابوری

هنرمندذوفنون اهل نیشابوربودودرهنرهای تزیینی دست داشت.

صادقی بیک افشار،درمجمع الخواص ازاویادکرده وچنین نوشته است:

((اهـــل نیشابوراست ودرفن علاقه بندی چنان مهارت داشت که مصراعی را باکاشتن گل دورنگ نوشته بود.بطوریکه ازاسلوب وصافی خارج نشده بود.مصراع این است. (بنگر صنع خدا رابنگر) ازرنگ وافشان کاغذوهمچنین ازسرنج وسفیداب ولاجوردشوئی نیزاطلاع داشت.))

صنیع الملک در ابوالحسن غفاری آمده.

۵۱۵ـ صنیع الممالک زرگرباشی

متاسفانه نام اصلی این هنرمندجواهرساز معلوم نگردید.تنها اثراستادانه ورقم دار این هنرمندکه درموزه جواهرات ایران مضبوط میباشد،قداره ای با غلاف زرین ومرصع استادانه است که بسال ۱۳۱۵ هـ.ق.توسط صنیع الممالک مکلل به زمردگشته وروی قمه چنین درج شده است.(قمه این قداره رادرسال ۱۲۹۱ درسفر مفان حاجی رضا قلی پیشخدمت پیشکش نموده است ودوسال بعـــد ازجلوس مظفرالدین شاه مرصع شده است.)ازطرفی تزیین وجواهردوزی لباس مخصوص پنجاهمین سال سلطنت ناصرالدین شاه بعهده این زرگرباشی بوده که درکمال ابتکارآرایش کرده ومورد پسندشاه واقـــع شده است.

۵۱۶ـ صنیعی

نقاش گمنام دوره ناصری بودودرقلمدان سازی وکارهای روغنی دست داشت.

قلمدان زیبائی ازاین هنرمند دیدم که درروبه آن تصاویردختران جلب نظر مینمودکه یک فرشته دلربا با پرهای طلائی خوددرمقابل آنها نشسته بودوبا آنها صحبت میکرد.درکنارایین جمع،تصویرزن پرحالتی که زلفان بلندی داشت،نقـــش گشته بودکه بچه لخت خودرا ببغل داشت.

درطرفین صحنه وسط،دودرخت موزون که یکی برگهای سبزودیگری زردپائیزی داشت دیده میشدودرجنب آنها مجلس پرحالت شیخ صنعان ودخترترسا درتنازک قلمی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استادانه تصویر گشته بود که ستودن داشت. در حواشی قلمدان منظره عمارت و حیوانات گوناگون از قبیل گاو و گوسفند دیده میشد و رقم داشت.
(رقم صنیعی ۱۲۷۰)

ط

۵۱۷ـ طالب

نقاش دوره صفویه بود و در مکتب اصفهان و شیوه رضا عباسی تصویرسازی مینمود از شرح حال و وضع زندگی او در هیچ یک از منابع تاریخی ذکری بمیان نیامده و در تنها اثری که در کتاب (لوپنتور) ارائه شده رقم او را چنین یاد کرده است.
(رقم ز د ذره بیقدر طالب ۱۰۷۷)

۵۱۸ـ طالب ـ طالب کل عالم

با سجع مخصوص خود امضا مینها دو از قلمدان سازان و تصویرگران شیرین قلم دوره ناصری بشمار میآمد. از آثار شیوا و رقم دار این هنرمند قلمدانی دیدم که حواشی آن تذهیب پرپیرایه و پراکنده داشت و در وسط و کناره ها گل و مرغ زیبا جلب نظر مینمود. متاسفانه این قلمدان بسیار فرسوده بود و احتیاج به تعمیر داشت و رقم نقاش که در رویه بالای قلمدان و بخط طلائی زیبا دیده میشد، چنین بود:
(طالب کل عالم)

۵۱۹ـ طالب ـ مذهب

از مذهبان و نقاشان دوره فتحعلیشاه بود و به آرایش و تذهیب کاری کتابهای مصور می پرداخت. یگانه اثر پرجلاوت و استادانه وی را که در ذیل صفحات درخشنده و پرجلای کتاب زاد المعاد خطی دیدم، نشانه قدرت و مهارت نقاش بود و در داخل دو مستطیل که به طرفین آن نام پرجلال باری تعالی علاوه گشته بود، بخط شکسته رقم داشت. (طالب شیوه هلالم من سنه ۱۲۱۴)

طاهر حکاک ـ در محمد طاهر حکاک آمده

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۲۰ـ طاهر ـ طراح و بافنده

بحدس زیاد، سازنده و طراح و بافنده قبرپوش ضریح رنگی و بی نظیر حریری مرقد امام رضا (ع) بوده که در شهر اصفهان انجام یافته است.

در حواشی این اثر چشم‌نواز، ادعیه‌ای بخط برمهارت استاد محمدرضا امامی بافته شده و در وسط آن نیز بهمین کیفیت ادعیه‌ای بخط ثلث استادانه جلب نظر مینماید.

این اثر نفیس که از طرف شاه سلیمان نذر شده و تقدیم مرقد مطهر گشته، یکی از آثار کم‌نظیر پارچه‌بافی است که بدین صورت تهیه و در متن آن خطوط زیبا درج گشته است. اشعار پائین قبرپوش که بخط نستعلیق زیبا جلوه‌گر گشته چنین است.

صاحب دوران سلیمان پادشاه — آنکه باشد دولت و بختش بکام
کرد نذر مشهد شاه رضا — که شده از روی اخلاصی تمام
کرد طاهر بهر تاریخش رقم — از سلیمان شه شده وقف امام ۱۰۸۰

۵۲۱ـ طلامان

نقاش ممتاز و شیرین قلم دوره شاه جهان است.

از آثار ارزنده و رقم‌دار این هنرمند، مجلس رقص و سماع درویشان است که در باغ بزرگی اجرا شده و شاه جهان و شاهزاده‌ها و سایر رجال و سپاهیان نامدار در سمت چپ ایستاده و دو درویش پیر که از شدت جذبه بی حال شده‌اند، توسط دو جوان دیگر حمایت میشوند. عمله طرب و راه‌گران درباری و چند درویش عصا بدست این صحنه را نظاره مینمایند.

منظره پاویون سلطنتی که در وسط تصویر نقش شده و همچنین فرش زیبا و خوش رنگی که در زیر پای عرفا، در قصر سلطنتی دیده میشود بسیار جالب است. در کناره پائین نقاشی، بخط طلائی نوشته شده. (مجلس سماع صوفیان کرام در باغ حضرت شهاب الدین شاه جهان پادشاه غازی هجری سنه ۱۰۶۰ کار طلامان)

اندازه نقاشی ۳۸/۵ × ۴۵ سانتی متر بوده و دو مهر بیضی شکل، در طرفین تصویر دیده میشود.

۵۲۲ـ طهماسب ـ شاه طهماسب صفوی

پادشاهی صاحب کمال و شیفته هنر بود و در هنر خط و نقاشی دست داشت.

بنوشته روایات قدیمی، در آغاز تاجداری، نقاشی نادره‌کار و مصوری نازک قلم و سحرنگار و با قلم مانوی بیرنگ، صورت بی جان را جان میداد و با کلک خویش تمثال گلهای گلستان میگشاد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اسکندر بیک ترکمان درعالم آرای عباسی ازشاه طهماسب اول صفوی (۹۳۰ - ۹۸۴) نام برده وچنین نوشته است :

"آن حضرت شاگرد استاد سلطان محمد مصور بوده وطراحی ونزاکت قلم را به مرتبه کمال رسانیده بود در آغاز جوانی ذوق وشعف بسیار به این کار داشتند واستادان نادره کار این فن مثل استاد بهزاد وسلطان محمد که در این فن شریف طاقند ودر نزاکت قلم شهره آفاق ودرکتابخانه معموره کار میکردند آقا میرک اصفهانی که از اکابر سادات آنجا بود در این فن منفرد انیس خاص ومونس بزم اختصاص آن حضرت با این طبقه الفت تمام داشتند هرگاه از مشاغل جهانداری وترددات مملکت آرائی فراغی حاصل میشد به مشق نقاشی تربیب دماغ میکردند"

قاضی احمد منشی درگلستان هنر ، از هنر تصویرسازی شاه طهماسب مفصل یاد نموده که با ختصار چنین میباشد :

"شاه جنت بارگاه در بدو حال بمشق نستعلیق ومشق تصویر رغبت تمام داشتند و اوقات با برکات صرف آن می فرمودند واستادبی بیدل گشتند ودر طراحی وچهره گشائی برتمامی نقاشان فایق آمدند .تصویروکار آن والاگوهر بی نظیر بسیاراست وچند مجلس درایوان چهل ستون دارالسلطنه قزوین است ،از آن جمله مجلس یوسف وزلیخا ونارنج بری خواتین مصروزنان زیبا که درپائین ایوان برجانب غرب چسبانیده اند واین بیت درآن صفحه مسطور است .

مصریان سنگ ملامت برزلیخا میزدند - حسن یوسف تیغ گشت ودست ایشانرا برید"

اما با این همه تعاریف اغراق آمیزکه تاریخ نویسان زمان، از هنر تصویرسازی شاه طهماسب کرده اند، اثر ممتازی از این پادشاه دیده نشده وتنها تصویر رقم داری که ازوی بجا مانده، مجلس بزمی است که هیبت آغا داروغه دروسط بیابان ودامنه کوه ، سبد میوه ای جلو نهاده وتحفه جان سافی مشغول پذیرائی است .درجلو تصویر، استاد نعمان نشسته ونی می نوازد وطرفه رقاص که مرد تنومندوچاقی میباشد، دروسط مجلس میرقصد وایشیک آقاسی قارپوز سلطان که بچوبدستی تکیه داده، پیاله شراب را سرمیکشد .درگوشه راست ودورتر تصویر ،مولانا احمد فش که مرد پیربوده وقیافه نحیفی دارد، باین مجلس بزمی نگاه میکند .درمستطیل بالای کوه ودرداخل مستطیل، رقم دارد . (صوره طهماسب الحسینی)

حاشیه اثر حل کاری جانوران مختلف وبرگ وگل ودرختان است که درکمال شیوائی طلاکاری شده وحتما کار استادان حل کار معروف آن دوره میباشد که جهت آرایش کناره های تصویر شاه صفوی، پرداخت گشته است .درزیر تصویر وبیرون جدول، شاه طهماسب بخط خود چنین نوشته .

(جهت برادر عزیز بهرام میرزا ساخته شد . تم)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

این اثر تاریخی که بدست پادشاه صفوی انجام یافته حالیه در موزه توپ قاپوسرای ترکیه بوده و بشماره H 2154 زینت بخش مرقع بهرام میرزا میباشد.

این اثر بعکس سیاه و سفید در صفحه ۶۱ کتاب A KING'S BOOK OF KINGS چاپ شده و اسامی نفرات که در بالای تصویر درج شده چنین است

۱ـ هیبت آغا داروغه اختمر ۲ـ تحفه جان ساقی ۳ـ قاربوز سلطان ایشیک آقاسی ۴ـ مولانا احمد فش ۵ـ طرفه رقاص ۶ـ استاد نعمان نایی

۵۲۳ـ طورمش نقاش

نام این نقاش جزو نقاشان دوره سلطان سلیمان قانونی (م ۱۵۶۶ ـ ۱۵۲۰) و در سند معروف (سرنامه سیز هدیه دفتری) که تفصیل آنرا در احوال شاه قولی آورده‌ام، ثبت شده و اجراکننده آثاری میباشد که در روز عید حضور سلطان عثمانی آورده و مبلغ هزار آقچه که در آن موقع مبلغ گزافی بشمار میآمده انعام دریافت داشته است.

(آقچه نقدینه ایست که ممکن است طلا و یا نقره و یا غیره باشد)

ظ

۵۲۴ـ ظفر

نقاش دوره جهانگیرشاه گورکانی هند بود و در شیوه مغولی هند تصویرسازی مینمود. از آثار این هنرمند که مضبوط در یکی از مرقعات کتابخانه گلستان تهران است، دو قطعه تصویر زیبائی است که یکی از آنها شمایل جهانگیرپادشاه است که در البسه و جلال پادشاهی، سوار بر اسب سفید شده و عازم محلی میباشد. رقم دارد. (عمل ظفر)

ع

۵۲۵ـ عالم بن محمدطالب

فرزند محمدطالب و از نقاشان معروف دوره جهانگیر (۱۰۲۷ـ ۱۶۰۵م) است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از آثار امضاء دار این هنرمند، دو تصویر در موزه ویکتوریا آلبرت لندن قرار گرفته، که یکی از آنها تصویر همایون پادشاه هندی است که در دربار قصر آگره نشسته وسفرا و وزراء وخدمه های مخصوص در اطراف وی قرار گرفته اند.

همایون ریسه مروارید غلطانی را بشاهزاده جوان که در مقابلش با احترام ایستاده هدیه میکند. در گوشه دیگر، سفرائی که به پادشاه هند خلعت وهدیه آورده اند جلب نظر میکنند.

منظره قصر سلطنتی وتصاویر افراد والبسه حاضرین در کمال قدرت وچشم نوازی نقاشی شده وبخط بسیار ریزی در بالای تصویر نوشته شده:

((درگنبد الوان ستون سنگ دار میان حرم سرای به همایون چهار قب کمر شمشیر وتنجاق با زین طلا))

(گویا همان اسب کوچک است که در پائین اثر دیده میشود)

((حسین حسن تیمور سلطان ومهدی خواجه ومحمد سلطان میرزا هم چار قب کمر شمشیر و خنجر انعام داده شد)) رقم دارد. (عمل فدوی عالم)

۲ـ دیگر از آثار این هنرمند که عالم بن محمد طالب رقم گذاشته، تصویر شاه جهان است که در اندازه ۲۰ × ۲۷/۵ سانتیمتر انجام یافته است.

در این مینیاتور، شاه جهان با آرایش والبسه رنگین وکلاه سلطنتی، در پشت معجری ایستاده ودر مقابل وی یکی از سرداران دلاور که لباس زردی پوشیده وکمان بزرگی بدست گرفته، دیده میشود. حاشیه اثر، گلهای زینتی ودسته ای است ویکی از آثار ارزنده نقاش بشمار میآید.

۳ـ اثر دیگر هنرمند، که سالیان ۱۶۲۰ م. انجام یافته واندازه آن ۲۲×۳۰ سانتیمتر میباشد، تصویر اکبر شاه هندی است که در پاویون سلطنتی بروی متکا نشسته وعزیز خان در مقابل پادشاه ایستاده وگزارش روزانه را به اطلاع میرساند.

چند نفر خدمه ونوکر مخصوص، در کنار پاویون دیده میشوند، که در جمع آنها پرنس سلیم نیز قرار گرفته است.

۵۲۶ـ عالی بیک

از هنرمندان تصویرساز دوره رستم آق قویونلو (۸۹۷ ـ ۹۲۰ هـ.ق.) است.

عباس در حاجی عباس آمده

۵۲۷ـ عباس (حکاک)

بلندقد وآبله رو بود ودر زمان خود به میرزا عباس شهرت داشت.
این هنرمند خط نستعلیق را بشیوه وقدرت قلم میرزا کلهر ومیر عماد سیفی قزوینی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بسیار خوش مینوشت وبهمان حلاوت درروی مهرها ظاهر میساخت .
ازآثارکم‌نظیر این استاد مهرسلطنتی احمدشاه قاجاربودکه اثرآن مهررا دربالای فرامین وسایراحکام دولتی میشودرویت نمود .
اغلب مهرهای متفرقه‌که‌دراین شیوه‌وخط بسیار استادانه‌ودراین زمانها حکاکی شده‌بیقین اثردست این هنرمندمعجزنگارمیباشدکه‌درکمال قدرت حکاکی گشته است .

۵۲۸ـ عباس (سیدشاهزاده)

به‌سیدعباس شاهزاده معروف بودوازنقاشان مذهبی قرن ۱۴هـ.ق. بحساب‌میآمد. این هنرمندکه‌همان سیدعباس آقامیری واهل اصفهان است ،تزیینات جدیدداخل بقعه هارون ولایت رابخوش قلمی انجام داده‌وبخوبی ازعهده‌برآمده‌است .
ازنقوش وآثارگوناگونی که‌ازاین هنرمندبیادگارمانده ،اغلب موضوعات و روایات مذهبی است که‌بشیرینی وگیرائی مخصوصی عمل آمده‌ودرنوع خود پسندیده میباشد .

۵۲۹ـ عباس (شاه‌عباس ثانی)

علاقه‌زیادی بهنرنقاشی مخصوصا "آبرنگ داشت ودرفرصت های مناسب که‌بدست میآورد بااین هنرسرگرم‌میشد .کثرت علاقه‌وی بهنرنقاشی تاحدی بودکه‌بدستور شاه ومعرفی شرکت معروف هلندی که‌درآن زمانها درایران فعالیت میکردند ، دو نفرنقاش معروف هلندی رابنام‌های آنژل ولوکارلوباستخدام‌دربار در آورده و آنها رابسمت نقاش مخصوص پادشاهی بخدمت گماشته‌بودند .
ازطرفی دراین زمانها که‌علیقلی جبادارآرنااوت تازه‌ازاروپاواردایران شده‌وبدین اسلام مشرف گشته‌وبدربار راه‌یافته‌بود ،بسمت معلم‌نقاشی شاه‌مفتخر شده‌وگاه‌وبیگاه‌وی راتعلیم‌میداده است .
ازآثارباقی‌مانده‌وی که‌دراواسط دوران پادشاهی اش (۱۰۵۲ -۱۰۷۷)انجام یافته ،تصویرکبوتری به‌آبرنگ است که‌حالیه‌درموزه‌قصرگلستان تهران مضبوط میباشد . دراین اثرنسبتا "جالب که‌با لطبع بوسیله‌استادان نیزتاحدی حک و اصلاح گشته ،کبوتری بروی درخت است که‌درکمال شیوائی آبرنگ شده‌ورقم دارد .
(درقلعه‌گلا مشق شد شاه عباس بتاریخ چهاردهم‌شهررجب ۱۰۴۵)

۵۳۰ـ عباس (شیرازی)

هنرمندشیرین نگارشیرازبودودرتصویروشبیه‌سازی وگل ومرغ‌ومنظره‌پردازی قدرت وافری داشت .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استاد عباس صنعت تذهیب را خوب میدانست و به آرایش وحل کاری وسایر فنون متنوع آن واردبود. این هنرمند مردآزاده ودرویش مسلکی بودکه فارغ از دنیای مال اندوزی، درمعاشرت ومصاحبت یاران یکدل گام مینهاد وتا شور وشوقی در خودنمیدید، دل بهنرنمی بست ودست بقلم نمیزد. بدین ترتیب، حلاوت آثار و چشم نوازی پرمایه وهنری وی، دراغلب کارهای استادبخوبی واضح گشته ومبین عشق واحساس حقیقی نقاش بود که بعالیترین وجهی بروی تصویرظاهرآمده بود.

ازآثار دلپذیروپسندیده استادمعلوم میگردد، که این هنرمند، مکتب شیوا و وپرغنای لطفعلی شیرازی وعلی اشرف معروف رادرک کرده وحتی ممکن است مفتخربشاگردی لطفعلی بوده وازسرچشمه متعالی آن استاد نیزبهره یاب گشته است. ازشاگردان زبردست وی، آقا ابراهیم ومصطفی شیرازی بودندکه خودبه نفسه ازاستادان قوی دست زمان خودبشمار میآمده وپیروشیوه استادخودبوده اند.

بروایتی این هنرمند، فرزندهنرمندی بنام حیدرعلی داشته که اونیزنقاش شیرین کاری بوده ودرنقش تصویردست داشته است.

ازتاریخ تولدوسال مرگ استاد، هیچگونه اطلاع مستندی بدست نداریم، ولی آنچه ازتاریخ تصاویربجامانده اش برمیآیدمعلوم میدارد، این هنرمند، نقاش با اعتباری بوده ودرزمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجاربخلق تصویرسرگرم بوده است ازآثار رقم دار وی دیده ام:

۱ـ قلمدان تابوتی بزرگی بودکه پنج مدالیون در رویه وچهار مدالیون درکناره ها داشت. درمدالیون وسط، تصویرزن طنازی دیده میشدکه درکمال دلربائی بود. در مدالیون اطراف نیزتصاویردل انگیزدختروپسرجوان جلب نظرمیکردکه استادانه بودند.

دردومدالیون انتهائی رویه قلمدان، منظریه بقاع متبرکه ومساجدوسایرابنیه تاریخی درکمال قدرت تصویرگشته ورنگهای پرآذین داشت.

حواشی قلمدان نیزبهمان سیاق رویه قلمدان، تصاویردختروپسرجوان نقش بسته ودرزمینه آنها گل ومرغ ومنظره پرصفا دیده میشد.

داخل قلمدان که برنگ طلائی مزین شده بود، ازکارهای ممتازمحمدجوادقلمدان سازبودکه مهرمخصوص وی رادربرداشت ورقم نقاش چنین بود.

(رقم عباس شیرازی ۱۲۷۷) مجموعه مهندس ناصرخلیلی

۲ـ ازقلمدان های دیگرهنرمند، قلمدان شیوائی بودکه دروسط رویه آن، تصاویر مریم ومسیح بودکه صورت آنها درآینه نمودارگشته بود. درطرفین رویه قلمدان، دو تصویرزیبای دختران جوان که یکی بادبزن ژاپونی بدست گرفته بود، جلب نظر

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

میکرد. درکناره‌ها نیز اشکالی از غزالان وحیوانات دیگر داشت ورقم نقاش چنین بود. (عمل عباس شیرازی سنه ۱۲۹۱)

۳ـ از آثار رقم‌دار دیگر این استاد، قلمدان پرصورتی بودکه تصاویر عرفا و شیوخ معروف از قبیل شمس تبریزی ومولوی وسلطان سلیم درنهایت قدرت ترسیم گشته و کناره‌های نقوش نیز به تذهیب استادانه‌ای آرایش یافته بود. زیر قلمدان نیز تذهیب فوق‌العاده داشت ورقم نقاش چنین بود.

(رقم کمترین عباس شیرازی ۱۲۹۲)

۴ـ دیگر اثر ارزنده این هنرمند، قلمدانی بودکه درشیوه فرنگی عمل آمده و تصاویری از حضرت مریم ومسیح را در رویه داشت.

در بالا و پائین رویه وحواشی قلمدان، مناظر زیبا ودسته‌گل های رنگین به دلربائی وحسن سلیقه تمام تصویر وتذهیب گشته ورقم داشت. (عباس شیرازی)

۵ـ از قلمدانهای دیگر این استاد، قلمدان (الفیه وشلفیه)ای بودکه معاشرت زنان ومردان جوان را به دلفریبی تمام نقاشی کرده وحواشی را بتذهیب آراسته بود. کناره‌های قلمدان، مناظر نخل وساختمانهای قدیمی شیراز را داشت ودربین آنها ودرچهار مدالیون مختلف حرکات گوناگون خرگوش را به استادی نقش کرده و رقم داشت. (عباس شیرازی) مجموعه شماره ۲

۶ـ دیگر قلمدان این هنرمند که رقم (عباس شیرازی) داشت، قلمدان شیرین وپر حالتی بودکه تصاویر زن ومرد جوان، بشادابی تصویر شده وزمینه پر انبوه گل ومرغی داشت. درانتهای بالای قلمدان، تصویر گربه ملوسی جلب نظر میکرد وکناره‌ها نیز همان زمینه قلمدان، گل ومرغهای افشان داشت.

۷ـ تنها اثر آبرنگی این هنرمند را که از نزدیک دیده‌ام، تصویر شاهزاده بدچهره‌ای بودکه روی صندلی نشسته وکت ترمه‌ای با فت الوان سرخ رنگ بتن داشت وشلوار وی بسبک دوخت فرنگی بود ودرزیر پای شاهزاده بخط ریز رقم داشت.

(رقم کمترین عباس شیرازی) مجموعه شماره ۵

۵۳۱ـ عباس (قلمدان‌ساز)

قلمدان سازکمنام اوایل قرن ۱۳ه.ق. بودودرارائه مجالس رزمی قلم شیرین داشت. از این هنرمند قلمدان رقم‌داری دیدم که منظره جنگی بودوطرفین متخاصمین با همدیگر بجنگ وگریز پرداخته ونزاع میکردند. حاشیه‌ها وکناره قلمدان، منظره دشت ودمن وگل ومرغ بودورقم داشت. (عمل کمترین عباس ۱۲۰۹)

عباس کاتوزیان: از نقاشان چهره پرداز و نامی قرن حاضر است که احوال وی در کتاب هنرمندان معاصر بیان خواهد گشت.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۳۲- عباس نقاشباشی

نقاش پراستعداد واسط قرن ۱۳ه.ق. بوده که به ترغیب ودستور عباس میرزا، جهت یادگیری هنرنقاشی به کشور ایتالیا رفته ودرشهر رم ساکن شده است.

این هنرمند پس از مدتها که درشهر رم سرگرم کسب هنر گردید، عاقبت در دام عشق زیبا روی ایتالیائی گرفتار گشته وتن بازدواج وی در داده است.

آقا عباس با همه مشکلاتی که در دیار غربت داشته به تحصیلات رشته مورد علاقه خود، ادامه داده وپس از هنراندوزی ودرک مهارت تصویرسازی با عیال خود به ایران بازگشته است. زندگی وگذران عمروی بعداز مراجعت از ایتالیا معلوم نیست، ولی آنچه مسلم است لقب نقاشباشی گری را بعداز مراجعت از آن دیار، گویا از عباس میرزا که حامی ومشوق اولیه وی بوده دریافت کرده ومورد عنایت وی نیز قرار گرفته است.

این هنرمند در طراحی وآبرنگ ورنگ وروغن بشیوه کلاسیک مهارت داشته ودر مواردی نیز از روی آثار مشاهیر معروف اروپائی کپی میکرده است. شغل رسمی وی معلمی نقاشخانه دولتی بوده ودر موسسه‌ای که بنام نقاشخانه دولتی دایر گشته بود به تربیت شاگردان هنرنقاشی، سرگرم بوده است.

بطوریکه روایت شده، میرزا عباس در اواخر عمر بعلت نامعلومی از میهن خود آزرده خاطر گشته وبا عیال خود بدیار هند مهاجرت کرده ودر آن دیار بعالم عقبی شتافته است.

تنها اثر رقم‌داریکه از این هنرمند دیده‌ام، تصویر کپی شده از روی کارهای استاد معروف رافائیل بود که به نیکوترین ترتیبی کپی شده بود.

در این تابلو، حضرت مریم ومسیح روی ابرها قرار گرفته وپشت سر مریم، درخشندگی پرنور آفتاب جلب نظر مینمود. در بالای تابلو، جماعت حواریون، در اطراف حضرت مسیح ایستاده بودند وفرشته زیبائی که بدون پوشش بوده ولخت و عریان درمیان تابلو قرار گرفته بود، دیده میشد. در مرکز تابلو نیز چهار نفر، به لباسهای گوناگون نقاشی شده بود که یکی از آنها به حضرت مسیح اشاره میکرد. وبخط نستعلیق زیبا، در زیر تابلو رقم داشت.

(رقم میرزا عباس که از روی پرده بزرگ عمل رفائیل نقل نموده است سنه ۱۲۷۸ نقاشخانه دولتی)

دیگر اثر بی رقم میرزا عباس که شیوه تصویرسازی وی را مشخص میساخت، تصویر پیر مرد سرطاس وریش بلندی بود که در یکی از موزه‌های ایران قرار داشت.

در این تصویر، پیر مرد، به نکته اتکاء نامفهوم، چشمها را بمقابل دوخته و دودست

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

پرحالت خودرا بروی عصا ،قرارداده وبآن تکیه نموده بود .
سایه ها وتکه رنگها ،درکمال قدرت بودویکی ازآثارارزنده نقاش بشمار میآمد .

۵۳۳ـ عباسعلی میناساز

میناساز زبردست وپرمایه اوایل قرن ۱۳هـ.ق. بودودرچهره نگاری وشبیه سازی وارائه کل ومرغ وپرندگان استعداد پرمایه داشت .
ازتنها اثررقم دار این هنرمندکه درموزه نگارستان تهران دیده ام ،سرقلیان خوش منظری بودکه درحاشیه وکناره های آن،تصاویردلربای زنان ودخترانی که به شیوه فرنگی آرایش یافته بودند جلب نظرمینمود .
دربین تصاویری که درمدالیون های متعددانجام یافته بود ، مرغ سبک بال و الوانی دیده میشدکه درترنجهای کوچک نقش بسته بود .
درحواشی وزیرآتش دان،تصویرخورشیدخانم جلوه دل انگیزی داشت که با تابش پرفروغ خودزیبائی وحلاوت اثررا مضاعف میساخت . درزیریکی ازمدالیون ها رقم داشت . (عباسعلی)

۵۳۴ـ عباسقلی

شبیه سازگمنام ونقاش شیرین قلم اواخرقرن ۱۳هـ.ق. بود .
ازآثارشیواورقم دار این هنرمندکه درحراج ساتبی ۱۹۷۸ لندن دیدم ،تصویر مقرب الخاقان میرزا محمدخان کشیک چی باشی بسال ۱۲۷۲ بودکه درحدخودپخته وشیرین بنظرمیرسید . دراین اثرآبرنگی،صورت میرزا محمدخان پردازاستادانه داشت وکلاه بلندش جلب نظرمینمود . کشیک چی باشی که پوستین کلفت وبلندی بتن داشت ،رویه آن مملوازگلهای بوته جیقه ای بودکه به حسن سلیقه تمام نقش گشته بود .
اوروی صندلی نشسته بودوساعت خودرا بدست گرفته نشان میداد .
منظره فرش اطاق وتصاویرتزیینی دیوارها وسایرمناظربیرون خانه ،درکمال استادی بودورقم نقاش بروی فرش داخل اطاق چنین بود .
(بنده درگاه عباسقلی)
۲ـ دیگرازآثاراین هنرمندکه آن نیزبآبرنگ بود ،تصویرناصرالدین شاه درشکارگاه بودکه بالباسهای سلطنتی سوارا سب شده وبشکارسرگرم بود .
درپشت سرشاه ،میرزاآقاخان نوری صدراعظم وسایرهمراهان شکار،شرکت داشتندو شاه راهمراهی میکردند .
منظره شکارگاه وتپه وماهورومسیررودخانه وهمچنین تصویرپل قدیمی ودرخت

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تنومندوجست وخیزتوله های شکاری حلاوت پسندیده ای داشت ورقم‌نقاش‌بروی ریشه بزرگ درخت چنین بود. (مشق بنده‌کمترین عباسقلی ۱۲۷۳)

۵۳۵ـ عباسقلی حجار

حجار وطراح هنرمنددوره‌ناصری بودوبا اسماعیل جلایرواستادعلی اکبرمصور همکاری میکرد.ازآثارحجاری این هنرمند،گل وبوته‌های سنگ قبرمرحوم‌ناصرالدین شاه‌قاجاراست که‌صورتها راعلی اکبرحجارانجام‌داده‌وگل وبوته‌ها رااین استاد تراشیده‌است.

۵۳۶ـ عبدالائمه

نقاش فلزات واسطرلاب بودکه‌درهنرخودشهرت داشته‌وبه‌رموزودقایق بی بدل اسطرلاب،واقف بوده‌است.

این استادچیره‌دست که‌بظن قوی درهیئت وستاره‌شناسی نیزصاحب کمال بوده درنقوش‌دقیق وارائه‌محاسبات افلاکی ودرج دوایربروج به‌روی فلزات سخت، نازک قلم‌واستواربوده‌ودست پرمایه‌ای داشته‌است.

ازشاگردان نامداراین هنرمند،استادمحمدطاهربن محمدامین بودکه‌آثاری استادانه‌ازخودبیادگاردارد.

ازآثاررقم‌دارعبدالائمه،اسطرلاب نفیسی درموزه‌ویکتوریاآلبرت لندن دیدم که‌رقم‌داشت. (صنعه عبدالائمه ۱۱۲۷)

دیگرازآثاراسطرلابی این هنرمند،که‌درموزه‌گرینویچ انگلستان ازنزدیک دیدم. اسطرلاب پراعتباری بودکه‌رقم داشت.

(المحتاج الی رحمه‌وبه‌الغنی صنعه عبدالائمه)

دیگردراین موزه،اسطرلاب نفیسی بودکه‌درمرکزاسطرلاب رقم‌داشت.

(صنعه‌عبدالائمه)

سومین اسطرلاب رقم‌داری که‌دراین موزه‌ازاستاددیدم،اسطرلاب پرمهارتی بودکه روی دایره‌انتهائی صفحه‌اسطرلاب رقم‌داشت. (صنعه عبدالایمه)

۵۳۷ـ عبداله‌بن‌احمد-حجار

حجاربی همتاوسنگ تراش زبردست اوایل قرن ۶ه.ق. است.ازآثارگرانقدر این هنرمند،سنگ تاریخی مزارامام درآستان قدس رضوی است که‌درکمال قدرت حجاری شده‌،بخط کوفی تزیینی آرایش یافته‌ودروسط آن این کلمات درج گشته‌است.

((الله‌اکبرهذا مقام الرضا علیه‌السلام اقبل علی طواتک ولاتکن من الغافلین

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

سنه شعبان عشروخمس مائه ودر اطراف آن بسم الله الرحمن الرحیم اللهم صل علی محمدوعلی وفاطمه والحسن والحسین وعلی ومحمدوجعفرموسی وعلی ومحمدوعلی و الحسن والقائم الحجه)) ودرخط دیگرنوشته :

((بسم الله الرحمن الرحیم انما ولیکم الله ورسوله والذین آمنوالذین یقیمون الصلوه ویوتون الزکوة وهم راکعون)) (عمل عبداله بن احمد)

درحاشیه داخلی سنگ نوشته :

((امربعماره مشهدالرضوی علی بن موسی علیه السلام .العبدالمذنب الفقیرالی رحمة ابوالقسم احمدبن علی بن احمدالغلوی الحسینی تقبل اله منه .))

اندازه آن به طول ۴۰ وعرض ۳۰ وقطر ۶ سانتیمتراست .

این سنگ قدیمی ازبهترین آثارهنرمندبوده وازنفایس ارزنده موزه آستان قدس رضوی بشمارمیآید .

۵۳۸ـ عبداله اصفهانی

نقاش وقلمدان سازگمنام اهل اصفهان بودودرسنوات آخرقرن ۱۳ هـ.ق. درآن شهربکارقلمدان سازی اشتغال داشت .

ازقلمدان های رقم داروی ،قلمدانی درمجموعه دارم که درکناره های آن منظره پل الله وروی خان وکلیسای جلفای ارامنه رابطرززیبائی بروی قلمدان ظاهر ساخته است . درروبه قلمدان ،تصویرزن طنازی رابدون لباس وپوشش ارائه داده که سربالین طلائی نهاده ودربسترآرمیده است .

درروبه وحواشی نیزتصاویری ازمردان وزنان فرنگی رادرشش مدالیون نقاشی کرده ودرزمینه مشکی قلمدان ،گلهای برگ انگوری استادانه علاوه کرده است .

درزیرپایه قلمدانی که بدست یکی اززنان دیده میشودرقم گذاشته . (رقم عبداله)

۵۳۹ـ عبداله بخاری

نقاش مشهوردوره حکمرانی سلطان محمدعثمانی (۵۴ ـ ۱۷۳۰م) است که اجداد وی ازبخارا به عثمانی آمده ودرآن دیارسکنی گزیده اند .

استادعبداله درآثارروغنی که دراصطلاح عثمانی ها ،ادرنه کاری میگویند مهارت داشته وجزو دواستادمعروف این رشته یعنی علی اسکداری ومصطفی ارزنجانی بشمارمیآمده است .

ازآثارمعروف این هنرمند ،معاشقه عریان زن ومردی رابه آبرنگ دیدم که رنگهای جالب داشت وامضای نقاش چنین بود . (عبداله بخاری ۱۱۵۴)

دیگرازآثاراین نقاش که بسال ۱۳۴۳ درنمایشگاه آثارعثمانی ودرکاخ بیض

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تهران دیدم ،دومینیاتور زیبا و استادانه بود که رقم نقاش را داشت و اندازه های آنها ۱۶×۲۲ سانتیمتر بود .از آثار دیگر هنرمند که در کتابها یا موزه توپ قاپوسرای، از نزدیک دیدم عبارت است از یک آلبوم کامل با ۲۲ تصویر از زنان و مردان گوناگون که در سنوات (۴۵ - ۱۷۲۶) اجرا گشته و حالیه در کتابخانه دانشگاه اسلامبول مضبوط میباشد . از آثار رقم دار دیگر هنرمند ،تصویر زن جوان و چاق شکم برآمده ای است که لباس سبز بلند پوشیده و روی لباسهایش گلهای ساده طلائی کار شده است .

زن مزبور که کلاه بلند عمامه ای قوتازدار سرخ بسر گذاشته ،گردن بند به سینه آویخته و گلی بدست گرفته است .

رقم دار د بخط قلم موئی (رقم عبداله بخاری)

دیگر از تصاویر این هنرمند که در توپ قاپو مضبوط میباشد ،تصاویری است که در دو مدالیون انجام یافته ،یکی از آنها منظره قصر سلطنتی است و دیگری قصری است که در مقابل آن رودخانه ای جریان داشته و پل سفید رنگی بروی آن دیده میشود .

رقم دارد . (رقم عبداله بخاری)

چهار اثر ارزنده دیگر این هنرمند ،در کتابخانه دانشگاه استانبول قرار گرفته که عبارتند از :

تصویر زنی است که در شیوه لونی نقاش عمل آورده و جبه پوستی و کمر نقره ای و لباس رنگی پوشیده و گردن بند جواهر نشانی بسینه آویخته و کلاه خزدار بسر نهاده و روی صندلی راحتی نشسته است .

در مقابل این زن ،دو دختر جوان تر دیده میشوند که دست روی دست نهاده و منتظر ایستاده اند .کلاه های پیچیده پارچه ای بسر گذاشته و نیم تنه بدون آستین پوشیده اند. قیافه ها و البسه در کمال زیبائی بوده و رقم دارد .

(رقم عبداله بخاری ۱۱۵۸)

اثر دیگر در این کتابخانه ،قیافه همین زن جوان است که کلاه خزدار بسر نهاده و پشت پنجره شیشه ای ایستاده و سیگار بدست گرفته است .رقم دارد

(رقم عبداله بخاری ۱۱۵۸)

سومین اثر هنرمند در این کتابخانه ،تصویر زن چاق یا حامله ایست که کلاه سبک بسر گذاشته و نیم کت تنگ پوشیده و دامن بلند بتن کرده است .

این زن که گویا از محارم سلطنتی بوده و به ریسیدن نخ مشغول میباشد .رقم دارد .

(رقم عبداله بخاری ۱۱۵۸)

آخرین اثر هنرمند در این کتابخانه ،زن جوان دیگری است که در مقابل زن میان سالی نشسته و گوشه آستین را بدست گرفته و بدلربائی مشغول میباشد .

رقم دارد . (رقم عبدالله بخاری ۱۱۴۷)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۴۰ـ عبداله‌خان- معمارونقاشباشی

معمارونقاشباشی پراعتبارقرن ۱۲هـ.ق. بودودردستگاه‌فتحعلیشاه‌ومحمدشاه واوایل سلطنت ناصرالدین شاه‌مقام‌ومنزلت والائی داشت .

این هنرمنددوفنون که‌درحدودپنجاه‌سال وخورده‌ای بسه‌پادشاه‌پرجلال قاجاری خدمتها کرده‌وهنرها آفریده ،ازفتحعلیشاه‌ومحمدشاه‌قاجارلقب پرامتیازمعماربا‌شی (۱) ونقاشباشی دریافت داشته‌وتاپایان عمرنیزدراین سمت باقی بوده‌است . ازدوران صباوت وایام هنراندوزی وهمچنین نام‌استادان پرمایه‌ای که‌چنین هنرمند وارسته‌ای راتربیت کرده‌وبخدمت آماده‌ساخته‌اند ،اطلاعی نداریم ،ولی ازدرج نام‌ساده‌نقاش که‌درزیریکی ازآثارش (زدرقم‌بنده‌شه‌عبداله‌فی سنه ۱۲۲۲) دیده‌میشود ،معلوم‌میگردد ،دراین سنوات نقاش پراعتباری بشمارمی‌آمده‌ولی نقاشباشی نبوده‌است .

ازطرفی بامطالعه‌هنروقدرت قلم‌تصویرعباس میرزاکه‌درسنوات ۱۲۲۲هـ.ق. به دست این هنرمندانجام‌یافته‌ونگارنده‌بافرصت ودقت بیشتری،درحراج ساتبی از نزدیک دیده‌وامتیازات وی رابررسی کرده‌ام ،چنین معلوم‌میکنند که‌این اثر ارزنده ،اثردست هنرمندی میتواندباشدکه‌لااقل درسنین ۲۵سالگی بوده‌وتجربه ودقت کافی برای نقش چنین تصویری رادارابوده‌است . واگربحدس وقیاس سال تولدعبداله‌خان رابین سالهای ۱۱۹۷ تا ۱۲۰۰ فرض نمائیم ،بتقریب درزمان خلق اثرصف سلام فتحعلیشاهی،هنرمندی حدودسی ساله‌ونقاشباشی دربار بوده‌است .

درتائیداین مطالب ،قیافه‌ظاهری خودنقاش نیزکه‌درانتهای ردیف بالای دست چپ تصویرجلب نظرمیکند ،اوراشخصی درحدودسی ساله‌نشان میدهد .

ازآثاررقم‌دارعبداله‌خان به‌نسبت دوران فعالیت طولانی وموفق وی،آثار چندان زیادی دیده‌نمیشود .ولی ازتعدادانددک آثارانگشت شمارش نیزکه‌بیادگار مانده ،حلاوت وقدرت قلم‌هنرمند روشن گشته‌ومعلوم‌میدارد ،درمواردی شیوه مهر علی نقاشباشی رادنبال کرده‌وچه‌بساکه‌ممکن است شاگردورقیب اونیزبوده‌است.

۱ـ نوشته‌آقای یحیی ذکا درکتاب تاریخچه‌ساختمانهای ارک سلطنتی تهران. فتحعلی شاه‌که‌سخت مفتون رفتاروموقع شناسی طاوس خانم شده‌بوداو راتاج الدوله لقب داده‌به‌عبداله‌خان معماربا‌شی دستورداد تاعمارت چشمه‌را برای این بانوتجدیدساختمان نموده‌وتخت طاوس رانیزدرآن عمارت قراردهد. همومینویسد: درسال ۱۲۶۷ بدستورامیرکبیرقلعه‌ارک تجدیدعمارت شده و کوچه‌های آن برای حرکت کالسکه‌توسعه‌گردیدواین امورمعماری عبدالمخان معمار باشی آن زمان انجام گرفت .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

عبداله خان درچهره سازی وشبیه پردازی دقیق وپرمایه بوده ودررنگ وروغن وآبرنگ ونقش تصویربروی مینا دست پرحلاوتی داشته است .

ازتابلوی عظیم وارزنده صف سلام فتحعلیشاهی که بدست این استاد انجام یافته معلوم میدارد این هنرمند ،درخلق مجالس بزرگ رزمی وشبیه سازی صاحب قلم بوده وحوصله و وسواس بخصوصی درارائه زموز ودقایق ناشناخته موضوع که با نظر باریک بینی واحساس نقاش توام بوده بخرج داده وجزئیات را چنانکه باید وشاید عریان ساخته است .

این هنرمنددرطراحی وآرایش داخلی وخارجی قصورسلطنتی وسایرعمارات پر جلال نیزمقامی درخورتحسین وشایدبی رقیب داشته ورئیس وباشی اغلب حرفه ها و صنایع بشمارمی آمده است . ازفرمان ارزنده ای که اخیرا "توسط سازمان اسناد ملی ایران خریداری گشته ورونوشت آنرا عینا "ازجلدهفدهم راهنمای کتاب دراین احوال چاپ کرده ایم ،استادی وی رادرامرنقاشی وطراحی نقشه های بیوتات معروف آن دوره مسجل ساخته که مجددا "به منصب باشی گری معماران وپیشه وران و سایرارباب حرف وصنایع ،بسان دوره فتحعلیشاهی مفتخرگشته وتاکیدشده که افراد وآحادواشراف واعیان نقاشان ومعماران ومهندسان ومیناکاران ونجاران و حجاران وفخاران وشیشه بران وحدادان وسرایداران وباغبانان ومقنیان و شماعان وی راکمافی السابق باشی خوددانسته ازسخن وصوابدیدا وتجاوزننمانید.

فرمان محمد شاه برای معمارباشی دربار

. . . آنکه چون عالیجاه مجدت و نجدت پناه فراست و فطانت دستگاه اخلاص وارادت آگاه مقرب الحضرة العلیه **عبدالله خان معمار باشی** دربدایت عمر واوایل حال دردربار خاقان مرحوم مغفورطاب ثراه وجعل الجنة مثواه معدرخدمات بوده ودرسلک نقاشان نقاشخانه همایون سلطانی به اقتضای قابلیت ذاتی واستعداد جبلی نوعی تربیت یافت که در اندک مدت وحید عصر و سر آمد اقران وامثال آمد، به حکم این لیاقت و قابلیت وبرحسب امر همایون سلطانی در نقاشخانهٔ اقدس به لقب باشیگری ملقب ومه خطاب خانی مخاطب گردید و چندگاه که در صنایع مزبوره اهتمامات موفوره ومساعی مشکوره به ظهور رسانیده محاسن کاردانی و استادی او در نقاشی و طراحی بیوتات معاینه و مشهود شد به منصب

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

باشیگری معماران و پیشه وران و سایر ارباب حرف و صنایع بیوتات خاصه سرافرازی یافت تا اکنون که بدو طلوع دولت سرکار اقدس همایون ماست در آستان دولت علیه مصدر خدمات کلیه گردید

مانیز نظر بمراتب شایستگی عالیجاه مشارالیه اورا مشمول عواطف خسروانه وعنایت بیکرانهٔ شاهنشاهی فرموده درهذه السنهٔ یولت ئیل سعادت دلیل مناصب مزبوره را کمافی السابق بر عالیجاه مشارالیه مخصوص ومفوض فرمودیم که در نهایت اطمینان ودلگرمی به تعمیر عمارات خارج شهر از قصر قاجار وامامزاده قاسم وقلهک وارغوانیه ونگارستان [و] دلگشا و لاله زار وبهارستان وباغات وعمارات داخل شهر وخانهای قبطی محلات دارالخلافه مشغول بوده حسن دقت خودرا ظاهر سازد.

مقرر آنکه افراد وآحاد و اشراف و اعیان نقاشان و معماران و مهندسان ومیناکاران ونجاران وحجاران وفخاران وشیشه بران وحدادان وسرایداران وباغبانان ومقنیان وشماعان عالیجاه مشارالیه را کمافی السابق باشی بالاستقلال خود دانسته از سخن و صوابدید او تجاوز ننمایند. عالیجاهان مجدت همراهان مقربوالخاقان مستوفیان عظام و عالیجاهان کتاب دفاتر خلود شرح منشور همایون مبارک را ثبت نمایند ودرعهده شناسند، تحریرا فی شهر ذیقعدة الحرام ۱۲۶۵ (بامهر محمد شاه)

آثار بجا مانده وی عبارت است از:

۱- تابلوی رنگ وروغنی بزرگ وطویل صف سلام فتحعلیشاهی که درسالن مخصوص کاخ نگارستان فتحعلی شاه نصب بوده وتفصیل آن چنین میباشد.

از قصور وعمارات زیبائی که درزمان فتحعلیشاه ودرخارج ازتهران ساخته شده بودیکی نیزقصر معروف نگارستان بشمار میآمدکه بطراحی ومعماری عبداللهخان نقاشباشی که بنوشته فرهادمیرزا درصفحه ۱۴۱ کتاب زنبیل، بسال ۱۲۲۸ نقاشباشی بوده ،پایان یافته ومحل رسمی بارعام پادشاهی وقصرپذیرائی ازمهمانان خارجی وسفرا وسایرین بحساب میآمده است.

درجنگ خطی منحصربفردی که بوسیله محمدقاسمخان فروغ، عموی ملک الشعرا محمودخان نوشته شده وحالیه جزو مجموعه نگارنده است ،درموردا یجاد این قصرچنین مینویسد. ((وازباغات مشتمل برعمارات عالیه ،باغ قصرقاجارونگارستان است

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

که الحق درنزهت وصفا ووضع علوبنا ،نظیرهیچ یک را درهیچ عهدی ازعهود نشان نداده اندوتا کس را ملاحظه نیفتد ،وصف آنها بتقریر راست نیاید .))

این قصرزیبا وباعظمت که محمدشاه نیزدرآن تاجگذاری کرده ،تا اواخرسلطنت قاجاریه باقی بوده ومدتی دراختیارمدرسه صنایع مستظرفه که تحت نظرمرحوم کمال الملک اداره میشده ،قرارداشته وآخرالامردرقسمت شمالی آن،ساختمان فعلی دانشسرای عالی احداث گشته ودرقسمت جنوبی آن نیزوزارت فرهنگ وهنرفعلی ایجادگردیده است .

دراین قصربهشت آئین که درتعالی وجلال،باصطلاح تعاریف آنروز ،سربآسمان میسود ،بدستورفتحعلیشاه ،صف سلامی توسط عبداله خان نقاشباشی تصویرگردید که فتحعلیشاه وشاهزادگان ورجال مملکتی وافسران ارشد .سفراونمایندگان خارجی ومستخدمین ونمایندگان قبایل گوناگون ونویسندگان وشعراوغیره به آرایش رسمی ولباسهای گوناگون،درکمال تردستی ودراندازه بزرگترترسیم گشته وبدیواروسیع قصرنگارستان آویزان گشته بود .این تابلوی عظیم که بتحقیق در سالهای اتمام قصرنگارستان ودرسنه ۱۲۲۸ توسط عبداله خان نقاشباشی نقاشی شده ،اصل تابلوازبین رفته وفقط نشانه هائی ازاوبیادگارمانده که مختصرا" بازگومینمائیم .

به زعم نگارنده اولین صف سلام فتحعلیشاهی ،تصویری است منحصربفرد که درآخر کتاب وشماره ۶۰ ارائه شده است .

این عکس که دربین عکسهای قدیمی نگارنده دیده میشود ،اختلافاتی باسایر عکسها داردکه درعکسهای دیگرمشاهده نمیگرددوچون اصل اثررا ازنزدیک ندیده و بررسی دقیق نکرده ام ، درصحت صد در صد آن نمیتوانم اظهارعقیده نمایم .

دراین عکس که تصویر ۹ نفرازآن تابلوی عظیم بیادگارمانده ،هیچ یک ازآنها ، باتصاویردیگری که تاکنون مشاهده شده وفق نمیدهد . وهمچنین خطوطیکه نام افراد رانوشته ،ازلحاظ کتابت خطوط ومحل جملات یکسان نمیباشد . دراین عکس اسامی راچنین نوشته .

۱ـ (حاجی محمدحسین) درزیرآن (خان امین السلطان)که میشود .
(حاجی محمدحسین خان امین السلطان)

۲ـ معتمدالدوله السلطانیه میرزا عبد) درزیرآن (الوهاب) که میشود .
(معتمدالدوله السلطانیه میرزا عبدالوهاب)

۳ـ (جنرال غاردان ایلچی دولت) درزیرآن (پادشاه فرانسه) که میشود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(جنرال غاردن ایلچی دولت پادشاه فرانسه)

۴ـ (موسی ژونه سفیردولت فرانسه) که دریک ردیف نوشته شده است.

دراین نوشته حلاوت خط تا حدی استادانه بوده وبعضی نقطه های حروف رانیز درج نکرده است. درروی کاغذی که معتمدالدوله نشاط بدست گرفته، جملاتی بخط نستعلیق زیبا دیده میشودکه باختصار چنین است.

((.... پادشاه جم جاه انجم سپاه فلک دستگاه ..... وپادشاه ملایک سپاه ..... سلطان الاعظم والخاقان معظم .....))

واما درتابلوی دومی که بشماره ۲ دراین مقال یادشده.

تصاویری است که ازروی تابلوی اصل گرفته شده وآن هفت قطعه عکس بسال ۱۳۴۰، در انتهای کتاب فروغی بسطامی وهمچنین بسال ۱۳۵۳ شمسی درشماره ۱۴۴ مجله هنرومردم چاپ گشته واسامی نفرات تابلونیزدرج شده است.

دراین تصویرفتحعلیشاه دروسط قرارگرفته وفرزندان به ترتیب درکناره ها قرارگرفته اندکه عبارتنداز:

درطرف راست وردیف بالا: ۱ـ نایب السلطنه عباس میرزا ۲ـ محمدقلی میرزا ملک آراء ۳ـ حسینعلی میرزافرمانفرما.

درطرف راست وردیف پائین: ۱ـ علیشاه ظل السلطان ۲ـ شیخعلی میرزا ۳ـ عبداله میرزا دارا.

درطرف چپ وردیف بالا: ۱ـ محمدعلی میرزادولتشاه ۲ـ محمدولی میرزا ۳ـ محمدتقی میرزا حسام السلطنه.

درطرف چپ وردیف پائین: ۱ـ حسنعلی میرزا شجاع السلطنه ۲ـ علینقی میرزا ۳ـ امام وردی میرزا.

زیرتصویر: ۱ـ عیسی خان غلام پیشخدمت ۲ـ محمدحسن خان کماندار (حامل تیروکمان) ۳ـ اسماعیل خان (حامل گرزجواهرنشان) ۴ـ یوسف خان سپهدار (حامل سپرجواهر نشان) ۵ـ آقا اسماعیل جواهرخان (حامل ظرف مرصع) ۶ـ آقا محمد حسن پیشخدمت (حامل تنگ یاقلیان مرصع وجواهرنشان)

دیده میشوندکه طرزقرارگرفتن مستخدمین حامل اسلحه وجواهرات دربعضی تصاویر اختلافاتی داردکه درصفحات بعدی تشریح خواهدشد. تصویرشماره ۵۷

اسامی افرادکناره های تصویرچنین است:

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دست راست ردیف بالای تصویر. (یعنی طرف دست چپ فتحعلیشاه)
میرعلینقی خان فندرسکی ـ نصرالله‌خان امیرآخورنوری ـ باباعلیخان شاطر باشی ـ محمدولی خان افشار ـ بخشی محمدخان اوزبک ـ محمدخان کرمانشاهی زنگنه ـ مصطفی خان کرمانشاهی زنگنه ـ عبداله‌پاشای بابان والی قلعه چوالان وشهرزور ـ عبدالحسین خان ناظر ـ میرزارحیم‌حکیم‌باشی شیرازی ـ حاجی رضاخان قاجاردولو ـ محمدحسین خان قاجارقوانلوکشیک چی باشی ـ حاجی محمدحسین خان مروزی ـ امام قلیخان قاجارقوانلو ـ محمدابراهیم‌خان قاجار دولو ـ محمدخان قاجارنایب خراسان ـ مهدی قلی خان قاجاردولو ـ محمدقلیخان قاجارقوانلو ـ شاهزاده اویس ـ شاهزاده قیصر ـ شاهزاده‌فیروز ـ شاهزاده داراب ـ امیرزاده‌ناصرالدین توره شاه محمود افغان.
دست راست تصویر ردیف پائین:
محمدخان زنبورک چی باشی ـ قلیچ خان فراشباشی ـ جعفرقلیخان سرکرده لارجانی ـ عبداله‌خان سرکرده‌فیروزکوهی ـ مطلب خان سرکرده‌دامغانی ـ محمد صالح خان سرکرده عرب ـ ذوالفقارخان سرکرده‌سمنانی وجندقی ـ فاضل خان جارچی باشی ـ محمودخان نایب ایشیک آقاسی باشی دنبلی ـ یحیی خان نایب نسقچی باشی افشار ـ جعفرقلیخان فوریساول باشی نوائی ـ فرج الله‌خان نسقچی باشی افشار ـ نوروزخان ایشیک آقاسی باشی قاجار ـ شیخ محمدرسول عبداله‌بن السعودوهابی ـ عوف بن اسدحضرمی‌فرستاده‌والی یمن ـ سیدثابت علی ایلچی سند ـ شاکرافندی سفیرعثمانی ـ حیرت افندی سفیرعثمانی ـ موسی ژوبرسفیر فرانسه (M.JAUBERT)ـ موسی ژونه سفیرفرانسه (موسیو ژوآنن M. JOUANNIN) ـ جنرال غاردن ایلچی دولت پادشاه فرانسه (GENERAL GARDANNE) ـ میرزاعبدالوهاب معتمدالدوله نشاط ـ حاجی محمدحسین خان امین الدوله.
طبقه بالای ردیف راست. (یعنی طرف دست راست فتحعلیشاه)
ابراهیم‌خان سردارکرمان ـ محمدقاسمخان قاجارسردار ـ محمدعلیخان قاجار قوانلو ـ میرزامحمدخان بیگلربیگی دولو ـ جان محمدخان ایلخانی دولو ـ میرزا رضاقلی منشی الممالک ـ عبدالله‌افندی ایلچی عثمانی ـ ملاعلی اصغر ملاباشی ـ میرزاموسی منجم‌باشی ـ میرزااحمدحکیم‌باشی ـ میرزامحمدخان‌بیگلربیگی گیلان ـ میرزاموسی نایب ـ حسینقلیخان بیگلربیگی ارومی ـ عبدالله خان بیگلربیگی کاشان واصفهان ـ عبدالرحیم خان بیگلربیگی یزد ـ میرزا یوسف اشرفی وزیرفارس ـ میرزامحمدرضی صدرتبریزی ـ فتحعلی خان صباملک الشعراء ـ آقامهدی ملک الکتاب ـ میرزامحمدکتاب خوان ـ میرزاهادی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

کلانترفارس ـ دوستعلی خان معیرباشی ـ میرزاتقی خان جواهری ـ آقاجانی معماربا شی ـ عبدالله‌خان نقاشباشی.

طرف راست پائین تصویر:

میرزا محمدشفیع‌صدراعظم ـ میرزابزرگ قائم‌مقام ـ سر گوراوزلی ایلچی انگلیس ـ مسترجیمس ایلچی دوم ـ ملکم‌صاحب ایلچی سوم ـ تیپوسلطان فرستاده رای اعظم ـ حسینخان سردارآذربایجان،بیگلربیگی ایروان ـ محمدصادقخان پسرحسین خان دنبلی ـ الکسندرمیرزاوالی گرجستان ـ اسحق خان قرائی سردار خراسان ـ ابوالفتح‌خان جوانشیر ـ امان الله‌خان والی کردستان ـ احمد خان بیگلربیگی مراغه ـ محمدخان ایروانی ـ امیرگونه‌خان ایلخانی ایل چمشکرک ـ الله‌یارخان قلیجی ـ محمدحسنخان والی لرستان ـ محمدحسینخان عاشقلوقراگوزلو ـ نصرالله‌خان سردستهٔ حاجی‌لوقراگوزلو ـ نجف علیخان بجنوردی ـ محمدنبی خان ملک التجار ـ محمدخان بیگلربیگی هرذره ـ علیخان سرکرده ـ اصلانخان توپچی باشی.

دومین تابلوی صف سلام‌که‌بتحقیق از روی نقاشی اصل عبداله‌خان نقاشی شده‌و یا اینکه بدست خودنقاش بازسازی شده‌وبخارج راه‌یافته.تابلوی زیبائی است که‌دراداره INDIA OFFICE LIBRARY محفوظ میباشد.

دراین اثرارزنده‌که‌بسال ۱۲۳۲ انجام‌یافته،حالات قیافه‌ها ورنگ آمیزی تابلو پرمهارت واستادانه‌بوده‌وبسیارپرحلاوت میباشد.

عکس رنگی این اثرراکه‌حدود ۲۳ نفر ازرجال وسفرارانشان داده،درروی جلد کتابی که‌بسال ۱۹۷۷ و وسیله DENIS WRIGHT منتشرگشته،ارائه‌داده‌وچون متضمن امتیازاتی ازقبیل روشنی تصاویرورنگها بود،دراینجاباختصارمعرفی میگردد. تصویرشماره ۵۸

قسمت بالا درسمت راست شاه:

۱ـ ابراهیم خان سردارکرمان ـ کلاه‌قرمزوریش وسبیل بلندوکت و نیمچه‌کت، زمینه سفیدوزرد

۲ـ محمدقاسمخان قاجار ـ کلاه‌بلندقرمزاریش وسبیل بلند،لباس قرمزبلند،درزیر، روی آن،پوستین بدون آستین،زمینه زرد،خز بلند،روی گردن انداخته.

۳ـ محمدعلی خان قاجارقوانلو ـ کلاه‌بلندزرد ـ لباس زیربنفش رنگ ـ ریش وسبیل بلندوخزبلند،بدوش انداخته است.

۴ـ میرزا محمدخان بیگلربیگی دولو ـ ریش وسبیل بلندسفید،کلاه‌بلندتیره‌ای، لباس زمینه‌سبز،درزیروپالتوآستین بلندقهوه‌ای روشن،باگلهای کوچک.

۵ـ جان محمدایلخانی دولو ـ ریش وسبیل سفید ـ کلاه‌بلندمشکی ـ لباس زیر

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

قرمز ـ پالتوبلندتیره‌ای با گل و برگ ریز.

۶ـ میرزا رضاقلی منشی الممالک ـ کلاه‌بلندنارنجی ـ ریش وسبیل بلند ـ لباس قرمزرنگ، درزیر ـ پوستین بدون آستین، رمینه زرد وکلهای منقش ـ خز بلند، بگردن انداخته.

۷ـ عبدالله افندی ایلچی عثمانی ـ شبیه خواجه‌ها ریش وسبیل خیلی کم، کلاه‌سبز رنگ مثل عمامه‌بزرگ، پیراهن سفید ـ لباس بلندسبز، آرایش اضافی ندارد.

قسمت پائین درسمت راست شاه:

۱ـ میرزا محمدشفیع صدراعظم ـ لباس بلندزمینه‌زرد، با نقش ونگارسرخ رنگ ـ روی آن پوستین بلندزمینه‌قرمزوگل وبوته‌سبزوگلگون ـ ریش وسبیل بلند حنائی ـ کلاه‌بلند، زمینه سیر ـ پوست خز، بلندی بگردن آویخته ـ جوراب قرمز.

۲ـ میرزا بزرگ قائم‌مقام ـ کلاه سفیدوبلند ـ ریش وسبیل توپی سیر ـ لباس زیر، قرمزگلدار ـ رویه پوستین، بدون آستین، زمینه سفیدگلدار ـ کمرآبی ـ پوست خزبلند، ازگردن آویخته ـ کاغذی بدست گرفته ـ جوراب قرمز.

۳ـ سرگوراوزلی ایلچی انگلیس ومسترجیمس ایلچی دوم و ملکم صاحب ایلچی سوم. همهٔ این سه‌نفر، جوراب قرمزرنگ بلندتاتازیرزانو ـ شلوارها زردرنگ ـ کت رسمی، بلندتیره‌جلوباز وبارنگهای روشن تزیین شده ـ پاگونها وگردن بندها، قرمز ـ صورت‌ها، بدون ریش وسبیل، فقط ملکم سبیل بلنددارد. کلاه‌ها همه برنگ تیره‌و شکل ناپلئونی.

۴ـ تیپوسلطان فرستاده رای اعظم ـ کلاه سفیدپهن ـ ریش وسبیل توپی ـ جوراب سفید ـ لباس بلند، قرمزگلدار ـ چندریسه مروارید درکنارگردن وبازوها دارد ـ شال آبی رنگ بلند، بکمربسته. تصویرشماره

سومین تصویرصف سلام‌فتحعلیشاهی که‌با این پوزیسیون ودراندازه‌بزرگترتصویر شده، درمجموعه (THOMAS ALCOCK, Esq. OF KINGSWOOD) قرارگرفته و عکس این اثربوسیله ROBERT HAVELL درسال 1834 چاپ ومنتشرگشته‌است.

عکس چاپی این نقاشی درسال ۱۹۷۷ حراجی ساتبی لندن بفروش رسید که مشخصات آن عبارت است از:

تابلوی وسطی بالائی که‌اندازه‌آن ۳۴×۵۲ سانتیمترمیباشد، تصویرشاه و دوازده فرزندموردا عتماد وی، بطرزاستادانه‌ای نقاشی شده‌که‌قیافه‌وحالات آنها درهمه تابلوهای مشابه‌یکسان میباشند.

تابلوی دومی که‌زیرپای فتحعلی شاه‌قرارگرفته‌واندازه ۲۵×۵۲سانتیمتر دارد، مخصوص مستخدمین درباری است که‌قیافه‌وحالات آنها درتابلوهای دیگر فرقهائی دارد. دراین عکس مستخدمین مخصوص، چنین ایستاده‌اند.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱ـ غلام دست بکمرزده ۲ـ غلام دست بکمرزده ۳ـ غلام سپربدست گرفته ۴ـ غلام گرز بدست گرفته ۵ـ غلام ظرف مرصع جواهرنشان بدست گرفته ۶ـ غلام صراحی مرصع بدست گرفته.

درطرفین تابلوی فتحعلیشاه ودوازده فرزندش،دوتابلوی عظیم وطویلی است که اندازه آنها دراین عکس ۱۳۵×۳۳ سانتیمتر میباشد.

دراین تابلوها رویهمرفته ۹۸ تصویر ارائه شده که اسامی آنها قبلا"ذکر شده و عکس خودنقاش نیزدرانتهای ردیف چپ قسمت بالائی تصویربخوبی دیده میشود. این اثرعکسی،تاریخ وامضای نقاش راندا شته واسامی نفرات نیزقیدنشده است.

چهارمین تصویرصف سلام که درشیوه همان آرایش وقدرت قلم تصویرشده،تابلوئی بودکه درصفحه ۱۲۶ کتاب روسی طبع لنین گراد جلب نظر میکرد.

این اثردل انگیزکه رقم نقاش را داشت،با دیگرتابلوها قرین بودودرکنار ه تخت فتحعلیشاه درستون ونقوش مارپیچی داشت.

منظره درختان وبرگهای آنها،ازپشت سرشاهزادگان دیده میشدوبخط شکسته رقم داشته. (عمل کمترین محمدعلی فی سنه ۱۲۵۰)

ولی محل وآرایش مستخدمین مخصوص که هرکدام حامل اشیائی بودند،دراین تصویر،طور دیگربنظرمیرسیدوازتابلوهای دیگرمغایربود.

درزیرپایه های تخت فتحعلیشاه،مستخدمین چنین قرارداشتند.

ازطرف راست تصویر: ۱ـ (حامل تیروکمان) ۲ـ (حامل شمشیر) ۳ـ (حامل سپر مرصع ومزین) ۴ـ (حامل کرزجواهرنشان) ۵ـ (حامل ظرف مرصع وجواهرنشان) نفرششم درتصویر دیده نمی شد.

پنجمین تصویرسلام فتحعلیشاهی،بنوشته کاتالوگ ساتبی درکلکسیون شخصی،بنام LORD STRATHCONA AND MOUNT ROYAL بوده که بتاریخ ۹ دسامبرسال ۱۹۷۵ بشماره ۲۹۱ بفروش رسیده است.

ازطرفی درزمان ناصرالدین شاه نیز،صف سلام فوق العاده زیبائی،بسیاق دوره فتحعلیشاه ازرجال ومشاهیرآن دوره،توسط صنیع الملک بفرجام رسیده که تفصیل آنرادرابوالحسن خان صنیع الملک آورده ام.

دررمان مظفرالدین شاه و بامر وی نیز،صف سلامی بعیارواندازه آن،توسط مهدی مصورالملک تصویرگردیدکه حالیه درموزه ایران باستان مضبوط میباشد. ۲

۲ـ زیباترین ونفیس ترین اثررقم دار این استادکه درحراج ساتبی ۱۹۷۸ نصیب موزه های ایران گردید،تصویرتمام قدعباس میرزا بودکه لباس سرخ رنگی بتن کرده ودست بکمرزده وبا دست دیگرکمربندخودرا گرفته بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تاج مرصع وکنگره داری که دروسط پیشانی آن،جیقه جواهرنشان پره دارجلب توجه میکرد ،بسرداشت ویک ریسه مروارید غلطان،بحمایل،روی سینه نصب کرده بود . کمربندش جواهرنشان منگوله ای بود .که خنجر مرصع خودرا درآن جا داده وشمشیری که قبضه آن جواهرات گوناگون وتزیین زرفشان داشت بکمردرآویخته بود .

درزمینه نقاشی،معجرهای چوبی زیبائی نقش بسته ودرهوای خارج قصرودرداخل ترنجی محدود،بخط نستعلیق زیبا رقم داشت .

(شاهزاده عباس میرزا)

ودرگوشه پائین تابلوا مضاء گذاشته بود . (زدرقم بنده شه عبداله فی سنه ۱۲۲۲)

۳ـ ازآثار آبرنگی عبداله خان،تصویرشاهزاده خانم طنازودلربائی بودکه درداخل دایره ای نقش بسته بود .درمقابل وی،ندیمه زیبایش به حلاوت تمام تصویرگشته بود که جام شراب رابشاهزاده خانم تعارف میکرد .

پردازصورتها ورنگ البسه ومهارت طراحی کم نظیربودوبخط نستعلیق زیبا رقم داشت . (رقم عبداله نقاشباشی)

۴ـ ازآثار منسوب به عبداله خان که شیوه تصویرسازی ومهارت نقاش رابرملا میساخت . تصویرخیالی آقا محمدخان قاجاروفتحعلیشاه وجمع شاهزادگان درقصر سلیمانیه کرج بودکه درانتهای بار عام کاخ سلیمانیه (۲) قرار داشت .

۲ـ دریک جنگ خطی مجموعه نگارنده که درهمین سالها کتابت شده درموردابن قصر چنین مینویسد . ((دیگرازبناهای بدیع وعمارات رفیع شهرسلیمانیه است واقع درشش فرسخی دارالخلافه تهران که درمجرای رودکرج طرح بناریخته اندو تاکنون قلعه ارک آنجا مشتمل برسراهای فلک رفعت وخانهای بهشت نزهت وقصور وبروج آسمان دستوردرکمال رزانت وغایت متانت سمت اتمام پذیرفته معماران ساعی باتمام شهرمزبوربانهایت وسعت وکمال وضع شهریت مامورند .))

۳ـ دیگرازتابلوهای صف سلام نگارستان که بآبرنگ کارشده واندازه سانتیمتر داشت ،تصویرجالبی بودکه بشک ازروی تابلوی اصلی عبداله خان کپی گشته بود . صورتها والبسه افرادوهمچنین رنگ آمیزی آن شبرین بودوبخط زیبای نقاش،درزیرتصویرچنین درج گشته بود .

By their obedient Humble Servant Robt. Havell. London jul.a as the directs April 4. 1834 by Robt. Havell, 77, Oxford Street

---

عبداله خان مذهب ـ اهل تبریزومذهب ومجلدقرآنی است که بخط اسداله شیرازی بسال ۱۲۷۰ هـ.ق. کتابت شده وازنفایس کتابخانه گلستان تهران بشمار میآید .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

این اثر رنگ وروغنی بعدها به دانشکده کشاورزی کرج انتقال پیدا کرده وحالیه نیز در آن محل مضبوط میباشد.

۵ـ از آثار ارزنده دیگر نقاش که نام خود را در بین ابیات مدرجه بروی شمشیر قید کرده، شمشیر جهان گشای نادری در موزه جواهرات ایران است که بدست عبداله خان طراحی ومیناکاری شده است.

در قبضه شمشیر، تصویر فتحعلیشاه با ریش بلند مشکی ترسیم شده ودر رویه های غلاف آن، رویهمرفته ۱۸۶۹ دانه الماس فلامکی، نشانده شده است.

در روی دسته شمشیر این ابیات دیده میشود.

این تیغ جهانگشا که کان گهر است گردون قتال را هلال ظفر است

من این شمشیر، درسهام برگ مانند وگل وبوته الوان، تصویر شده وبعنوان زمینه، تمام رویه را در برگرفته است درمدالیون دیگر، تصویر نیم تنه عضدالدوله و در دیگری کامران میرزا پسر فتحعلیشاه، بزیبائی نقش بسته ودر کناره هر دو تصویر، چهار خورشید تابان دیده میشود.

در آخر شمشیر، تصویر عبداله خان نقاش است که لباس قرمز پوشیده وکلاه بوقی بسر گذاشته وریش او توپی سیاه میباشد. در کتیبه بالای سر خود چنین نوشته است.

این چهره که در طراز شاهنشاه است تمثال یکی چاکر کارآگاه است
تا آب بقا ننوشد از کام ملک افتاده بپای شاه عبداله است

۵۴۱ـ عبداله سید.. سید عبداله

صاحب کارخانه هنری بود ودر آن کارگاه با همکاری شاگردان ونقاشان دیگر، به تصویر وتذهیب وآرایش نقوش متنوع اشتغال داشت.

از آثار رقم دار وی که در کارخانه هنری وی ساخته شده بود، رویه جلد زیبائی بود که به تردستی تصویر شده وحواشی آن با اشعار مناسب آذین گشته بود.

در وسط جلد، صحنه پرابهت شکارفتحعلی شاه قاجار بود که در لباس سلطنتی سوار اسب گشته وشیری را از پا درآورده بود.

در کنار پادشاه، قوش باز سلطنتی ایستاده ومنتظر فرمان بود. در طرف دیگر، سگهای شکاری گرازی را مستاصل کرده وآماده حمله آخری بودند.

در میان اشعار کناره ودر میان دوایر زردرنگ، رقم داشت.

(در کارخانه سید عبداله نقاش تمام شد بتاریخ یوم جمعه سنه ۱۲۷۲)

۵۴۲ـ عبداله طباخ هروی

خطاط نامدار وشاگرد میرزا جعفر بایسنقری است که بروایت صاحب گلستان هنر

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

درزرافشانی و وصالی نیزمهارت تامی داشته وتا ۸۶۷هـ.ق.درقیدحیات بوده است.

۵۴۳ـ عبدالهقاطع

قاطع قوی دست ونازک قلم اوایل قرن ۱۰هـ.ق. بودوازیاران هنرمندسلطان علی مشهدی بشمارمیآمد.مصطفی عالی افندی درصفحه ۶۳ مناقب هنروران، از این استادیادکرده وچنین نوشته است :

((ازقاطعان مکمل است که درهنرخوداستادمیباشد.درهراه تولدودرآن شهرنشو و نمایافته وشهرت خاص وعام دارد.فرزندوی شیخ محمددوست قاطعی است که ازپدر خودهنرقاطعی رایادگرفته ودرهنرخودمتمایزوقابل تحسین است))

ازطرفی درشماره ۱۱سال سوم مجله موسیقی رقعه‌ای بخط وانشاء سلطان علی مشهدی چاپ شده بودکه متضمن عده‌ای ازهنرمندان قدیمی بودوچون نام این قاطع هنرمندنیزجزواستادان بنام زمان ثبت شده بود.عینا "دراین مقال ارائه گردید.

((خداوندا پوشیده نماندکه بندگان سیدنجم الدین عودی وشاه درویش نائی و شهاب دمکش وحافظ صابرقاق باخدام مخدوم زادگی استادمولانا حاجب مصنف و خواجه عبداله قاطع ماه پاره مجلدوسیدبابا افشانگروشکری چارتای وازمقبولان ایشاربیک ینی وازوزیران خواجه ایفور وامیرزادگی قاسم‌بیک برلاس وطوفان بیک بهادرخان وسلطان خان جلایروازمحبوبان حورنژادشاه‌خانم‌مهرطلعت وشاه نوازخاتون نغمه‌سرای وقوامای صاحب صورت ودیگرخوانندگان دربا غچه‌نوا طبخی درمیان دارندوانتظارشریف میکشندلطف فرموده‌توجه‌فرمایند.))

((بعدازرقم‌بندگان سیادت پناه امیرشیخم‌سهیلی وجناب امیرملک جوینی و خورشیدخانم‌بزم‌آرا تشریف آوردندکه ملک برفلک رشک دارد. عبدکم‌سلطان علی))

ازآثارارزنده وپرپیرایه این هنرمند،کتابت وتذهیب شش جزوازقرآن مجید است که‌جهت دارالخیرات رشیدیه‌همدان کتابت شده وحالیه‌دریکی از موزه‌های مصر بیادگارمیباشد.

این کلام الهکه‌درنوع خودواجدمزایائی میباشد، رقم دارد.

۵۴۴ـ عبداله‌بن‌محمدبن‌محمودالهمدانی

فرزندمحمدبن محمودازاهالی همدان بودودرتذهیب وطلاکاری وکتابت خطوط متنوعه‌ازقبیل محقق وریحان وثلث ونسخ دست پرمهارت وقلم شیوا داشت.

ازآثارارزنده وپرپیرایه این هنرمند،کتابت وتذهیب شش جزوازقرآن مجید است که‌جهت دارالخیرات رشیدیه‌همدان کتابت شده وحالیه‌دریکی از موزه‌های مصر بیادگارمیباشد.

این کلام الهکه‌درنوع خودواجدمزایائی میباشد، رقم دارد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(کتبه وذهبه ممتثلا" الامر المطاع الداعی ..... عبداله‌بن محمدبن محمود الهمدانی فی شهور سنه ۷۱۳ ..... بدارالخیرات الرشیدیه‌بهمدان)

۵۴۵ـ عبداله‌بن محمود

فرزندمحمودبودوازنقاشان وطراحان وکاشی‌تراشان پرابتکاراوایل قرن ۷ ه.ق. بشمارمیآمد. ازآثاررقم‌دار این هنرمندکه‌بسالیان ۶۱۲ انجام‌یافته، کاشی های استادانه‌وپرارزش حرم آستانه‌مبارک قدس رضوی درمشهداست که‌بدست این استادطراحی شده‌وبپایان پذیرفته است.

۵۴۶ـ عبداله‌مذهب شیرازی

شیرازی ونقاش ومذهب نازک قلم‌وکم‌نظیراواخرقرن ۱۰ه.ق. است.

قاضی منشی درگلستان هنرتذهیب این استادرا ستوده وچنین نوشته است:

((درتذهیب وترتیب سرلوحها وشمسه‌ها یدبیضا داشت ،رنگ روغن راکسی بهتر ازاوکارنمیکرد .وی مدت بیست سال تمام‌درکتابخانه‌شاهزاده‌بهرام‌مقام‌سلطان ابراهیم میرزاخدمت نموده‌وازمخصوصان ومعتمدان آن شاهزاده‌عالمیان گردید. بعدازرحلت آن اعلیحضرت ترک ملازمت کردوبه مشهدمقدس رفته‌ساکن گردیدوآخر فراش حرم محترم آن امام‌عالم‌وهادی تمامی اموروکافه‌بنی آدم‌شدوخدمت سرقبر شاهزاده مشارالیه مینمود.))

درعالم‌آرای عباسی نیز ،یادی ازاین هنرمندکرده‌وچنین وصف‌کرده است:

((مولانا عبداله‌شیرازی اونیزمذهب بودودرخدمت سلطان ابراهیم‌میرزا میبود .درقرب ومنزلت ازدیگران درپیش وازاقران پیش بود .بعدازواقعه‌میرزا ازجمله‌اصحاب کتابخانه اسماعیل میرزاگردید.))

۱ـ ازآثارپرمایه‌این استاد ،نسخه‌دیوان سلطان ابراهیم‌میرزا متخلص بجاهی است که‌جمال مشهدی خط آنرانوشته‌واستادعبداله‌تذهیب آنرابعهده‌داشته‌وچنین رقم‌نهاده. (درمشهدمقدس انوربسعی وملازم قدیمی نواب مغفرت پناه سلطان ابراهیم میرزامولانا عبداله‌المذهب الشیرازی صورت اتمام یافت فی شهور سنه ۹۸۹ کتبه‌کمال المشهدی غفر ذنوبه)

دیگرازآثاررقم‌داراین هنرمند ،دواثرشیواوپرمایه‌ای درگالری کل ناقی لندن دیدم‌که‌هردوتصویردرکمال نازک قلمی تصویرگشته‌ودرنوع خوددلربابود.

یکی ازآن آثار ،تصویرشاهزاده‌باعتباری بودکه‌درآلاچیق مزین والوانی‌که پوشش پارچه‌ای آن بانواع نقوش طلاکاری،آراسته‌گشته‌بود ،نشسته‌وبه‌پذیرائی از

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مهمانان اشتغال داشت .

خدمتکاران ونوازندگان بخدمت سرگرم بودندووسایل عیش ونوش مهمانان راتهیه میدیدند . تصویردیگری ازاین هنرمندکه درصفحه مقابل آن جلب نظر میکرد .جمع مهمانان همان شاهزاده بودندکه درمحل مصفائی گردهم آمده به گشت وگذار وعیش وشادی اشتغال داشتند . درقسمت بالای تصویر ،مردی بروی کوه سه تار میزدواسب وی درگوشه ای بچرا اشتغال داشت .ورقم نقاش بروی یکی از سنگ ریزه ها چنین بود . (عمل عبداله مذهب)

هردوتصویردرکمال شکوفائی وپراعتباری تذهیب وترصیع گشته بودندو از بهترین نمونه شیوه خراسانی بشمار میآمدند .

۲ـ دیگراثررقم داراین هنرمندکه بشماره ۷۸ ودرکتاب اسلامیک پینتینگ چاپ شده بود . تصویرمرد رهگذری بودکه کلاه ساده نمدی بسرداشت ولباس وکفشهائی بسان شیوه دوران صفوی بتن کرده وعازم مقصدی بودوبخط ریزرقم داشت .

(عمل عبداله مذهب)

۵۴۷ـ عبداله مذهب عثمانی

سیدعبداله مذهب چابک قلم قرن ۱۲هـ.ق. عثمانی بودودرهنرخودقلم بسیار شیرین داشت .ازآثارارزنده این هنرمند ،جلدمذهب قرآنی است که بسال ۱۱۴۲ هـ.ق. تذهیب شده ورقم نقاش رادارا میباشد .

۵۴۸ـ عبداله بن مصطفی

فرزندمصطفی وازمذهبان نازک قلم اوایل سنه ۱۲هـ.ق.عثمانی است.ازاین هنرمندتذهیب قرآنی دیدم که درکمال قدرت وحلاوت ،آرایش وتذهیب شده ورقم داشت

(عبداله بن مصطفی ۱۱۱۹)

۵۴۹ـ عبداله مصور

بنوشته مناقب هنروران :

((اهل خراسان واز شاگردان شیخزاده مصورخراسانی شاگرد استادبهزاد بوده است .))

۵۵۰ـ عبداله مصوراصفهانی

زاده شهراصفهان بودودرقلمدان سازی وآبرنگ دست داشت .

این هنرمنددرآبرنگ ورنگ وروغن وتذهیب کاری نیزشیرین دست بوده وبروایتی درحدودسال ۱۳۵۰ هـ.ق. دراصفهان بدرود حیات گفته است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

ازآثار وی دیده‌ام.

۱ـ تصویرمبارک حضرت علی علیه‌السلام رابرنگ روغن ودراندازه ۳۵×۵۰ سانتی متر دیدم‌که‌تاحدی خوب تصویرکرده‌ورقم داشت.

(عبدالله مصور ۱۳۳۰)

۲ـ دومین اثرروغنی وی قلمدان جعبه‌ایست که‌درمجموعه‌نگارنده‌قراردارد.

درروبه‌قلمدان ودرداخل مدالیونهای متعدد،تصاویری ازعرفا و دراویش،از قبیل نورعلیشاه ومیرمعصوم‌علیشاه وملای رومی رابشیرین قلمی تصویرکرده و کناره‌ها رابامناظردریا وکوه‌ودشت وصحرا آرایش داده‌ورقم‌گذاشته‌است.

(رقم عبدالله مصور)

۳ـ دیگرازآثاررنگ وروغنی این نقاش که‌دراندازه‌بزرگتربود،منظره‌غدیرخم بودکه‌پیغمبر (ص) روی چندجمازه‌شتررفته‌وحضرت علی(ع) رابه‌جماعت مومنین معرفی مینمود. رقم داشت. (کمترین عبداله‌مصورا صفهانی)

۵۵۱ـ عبداله‌نقاش

طراح نازک قلم نقوش پارچه‌درقرن ۱۱ه.ق. بود.

ازآثاررقم‌دار این‌هنرمند که‌درکتاب شاه‌عباس وهنراصفهان ارائه‌شده، دو تصویرامضاءدار عبداله‌است که‌یکی ازآنها،منسوجی باطرح زیبائی است که‌در شیوه‌اصفهان بافته‌شده‌و ورودیک مردفرنگی رانشان میدهد.

دراین اثر،نوازندگان ایرانی،ورودمردخارجی رابشادی وهلهله‌پذیرا شده واستقبال گرمی ازوی نموده‌اند.

تصویردیگری که‌بتقارن اثرقبلی چاپ شده،نقش سوارکاری است که‌دشمن‌اسیر شده‌رابطناب کشیده‌وبا خودمیبرد. درزمینه پارچه،نقش حیواناتی ازقبیل سگ وآهووقوچ ومرغابی و روباه‌دیده‌میشودکه‌بمهارت ونازک قلمی بافته‌شده‌و بخط کوفی و بروی قاب‌کمان سوارکار، رقم‌گذاشته. (عبداله)

۵۵۲ـ عبداله‌نقاش سلطانی

نقاش والامقام‌وهنرمندپراعتبارا واخرقرن ۱۰ ه.ق. وبغیرازعبداله‌مذهب بود. این هنرمندگویادر دربارپادشاهی قرب ومنزلتی داشته‌که‌خودرا سلطانی خوانده‌ودرذیل یکی ازآثاربجامانده‌اش بصراحت ازاین افتخاریادکرده‌است.

بیشترین آثارهنرمند،درسبک بخارائی وشیوه‌خراسانی انجام یافته‌و در بعضی مواردباخط شاه‌محمودنیشابوری نیزهمراه‌بوده‌است.واین امربحدس‌ضعیف مبین این نکته‌ممکن است باشدکه‌استاداهل خراسان یابخارا بوده ودرمشهد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مقدس نیز باشاه محمود نیشابوری خطاط معروف انیس وجلیس بوده است .
آثار رقم‌دار هنرمند عبارت است از :
۱ـ تصویر دختر جوان ودلربائی بودکه لباس آبی گلداری بتن کرده ودوزانو در محلی ایستاده بود . ازروی کلاه مشکی اش که سبک خاصی داشت ،شاخه‌های بلند و افشان گلهای متنوع ،جوانه زده وتمام تصویر را درمیان گرفته بود .
حواشی اثرخط شاه محمود نیشابوری بودودرگوشه چپ رقم داشت .
(صوره عبداله سلطانی)
۲ـ دیگر اثر ارزنده هنرمندکه درتوپ قاپوسرای قرار گرفته ،تصویر شاهزاده جوانی است که درباغی نشسته وبا دوهمراه مصاحبش مشغول باده‌نوشی است .
منظره پرطراوت صحرا ودرختان سرسبز وگلداروجوی روان ودلربائی کوهها ومناظر ابرها درزمینه لاجوردی تصویر ،جلوه دل انگیزی دارد .
شاهزاده جوان که دوزانونشسته ،لباس تیره‌ای پوشیده وعمامه سفیدی با کلاهک سرخ ،پردار بسرگذاشته ومشغول باده‌نوشی است .
دو نفر ازخدمه مخصوص،مشغول تهیه غذا وکباب کردن گوشتها میباشند . درچهار پایه‌ای که روی آن شیشه شراب دیده میشود ،مراحل اصولی پرسپکتیو رعایت شده و تاحدودی صحیح نقاشی شده است .روی ظرف بزرگتر شراب رقم دارد .(صوره عبداله)
درانتهای بالائی تصویر وحاشیه طلائی ،این بیت شعر دیده میشود .

ساقیا می ده که ابری خاست ازخاور سفید
سرورا سرسبز شد صدبرگ را چادر سفید

نقاش هنرمند ،مناظر ابرها را بمان متن شعر ،سفیدرنگ ساخته است .
۳ـ دیگر ازآثار این نقاش که درکتابخانه گلستان تهران قرار گرفته ،تصویر معاشرت دوجوان خوش گذران است که روی دوشکی نشسته ،به‌رازونیاز مشغول میباشند . حواشی این قطعه نیز باخط شاه محمود نیشابوری همراه بوده ورقم داشت .
(مشقه عبداله)
۴ـ ازآثار دیگر هنرمندکه بسالیان ۹۸۳هـ.ق. ودرشیوه بخارائی عمل آمده ،تصویر پیرمردی است که بازن زیبای چادربسری،مشغول صحبت است .
درقسمت بالای تصویر ،منظره چشم‌نواز درختان واستواری کوهها جلب نظر میکند و این بیت شعر دیده میشود .

خواهرمن میرسدا ینک ز پی به ز جو من صد سریک موی وی

درکناره بیت شعر،بخط ریز رقم زده . (عبداله)
۵ـ دیگر ازآثار رقم‌دار این هنرمندکه درمکتب خراسان انجام یافته ،تصویر دو دلداده عاشق پیشه‌ای است که درکنار هم ایستاده وبمعاشقه مشغول میباشند .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

زن جوان لباسهای بلندی که رویه آن با اسلیمی های طلائی انباشته شده بتن کرده ونیم‌تاج جواهرنشانی بسرنهاده وسیبی بدست گرفته است .

مردجوان لباس ولباده نیمه بلندپوشیده وکلاه عمامه‌ای پره‌دار طاوسی بسرنهاده وشادان ایستاده است .دریک مستطیل مذهب ،بخط نستعلیق زیبا رقم‌دارد .

(صوره عبداله)

دربالای تصویر اشعاری قیدشده که چنین است :

ای قدتوسرو ناز پرور دلداده قامتت صنوبر
گیرم که بسدره سرکشدسرو باقد تو کی شود برابر
نگرفته ببر نهال قدت از نخل امید کی خورم بر

از اشعار مدرجه ذیل تصاویرکه بمناسبتی یادشده ،معلوم میشود این هنرمند درشعر نیزدست داشته ودربعضی موارد ،درذیل تصاویرقید میکرده است .

۵۵۳ـ عبداله‌نقاش وفلزکار

طراح ورسام بروی فلزات واهل قفقازبود .

ازآثارارزنده و رقم‌دار این هنرمند ،سینی گران قیمتی دیدم که ازطلاونقره و عاج ساخته‌شده‌بود .ازامضاهائیکه درروبه وپشت سینی حک شده‌بود ،معلوم میداشت طراح و رسام آن عبداله وسازنده آن استادی بنام محمدبوده است .

رویه بیرونی این سینی ازنقوش هندسی وطرحهای اسلیمی وخطائی بهره‌گرفته وبطرزفریبنده‌ای عمل آمده‌بود .دردایره وسطی رویه سینی ،دوحرف H و M که روهم نوشته‌شده ودربالای آن تاج سلطنتی انگلستان جلب نظرمینمود ،دیده میشد .

بطوریکه معلوم میگردید ،این سینی ازطرف اهالی قراباغ قفقاز ،جهت ملکه ویکتوریا ساخته‌شده ،ولی بعدها بنحوی واردبازارگشته وبفروش رسیده است .

درجنب بالای دایره وسطی ،بخط شکسته زیبا رقم‌داشت (عمل عبداله) ودرپشت سینی ودر داخل کنده‌کاری استادانه ،بخط نسخ درج شده بود . (صانعها محمد)

۵۵۴ـ عبداله‌نقاش هندی

ازهنرمندان زمان اکبرشاه هندی (۹۶۳ ـ۱۰۱۴)بودودرجانورسازی وچهره پردازی ومنظره‌آرائی دستی بکمال داشت .

ازآثاراین هنرمندکه درکتاب بابرنامه معروف بریتیش میوزیوم‌بیادگاراست ، تصویرپرمهارت حیوانات شکاری گوناگونی است که درمحیطی محصورگرد آورده و برای شکاربابر شاه آماده‌کرده‌اند .

درحواشی وکناره‌های دیوارچوبی اردوگاه ،مامورین مخصوص وخدمه‌شکارچی ،

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مشغول کوچانیدن حیوانات بداخل حصار میباشندکه برای شکار پادشاه مناسب باشد. رقم دارد. (عمل عبدالله)

۵۵۵ـ عبدالباقی الباکوئی

نقاش اواخرقرن ۱۵میلادی آذربایجان واهل بادکوبه بوده که به عثمانی رفته ودرآن دیارسکنی گزیده وبتصویرسازی پرداخته است.
ازآثارامضاداراین هنرمندکه درآلبوم شماره H.2160 موزه توپ قاپوسرای قرار گرفته تصویرمهتری است که اسب خوراتیمار میکند.
حالت وشمایل اسب وهمچنین صورت وقیافه مهتر، درکمال استادی عمل آمده ورقم دارد. (عبدالباقی الباکوئی)
دیگرازآثاراین هنرمند، تصویرپادشاهی است که روی میزش کوشی درروی متکا نشسته وریش وسبیل معمولی دارد. مصاحب دیگرش که قیافه مغولی داشته وسبیل کم پشتی دارد، کلاه مخصوصی بسرگذاشته وروی چهارپایه‌ای نشسته وپیاله شراب را به شاه تعارف میکند. رقم دارد. (عبدالباقی الباکوئی)

عبدالباقی منجم باشی در زیرنویس آمده.

۵۵۶ـ عبدالجباربن حاجی علی منشی استرآبادی

درعالم آرای عباسی راجع به عبدالجبارچنین مینویسد:
((مولانا عبدالجبار استرآبادی ـ تعلیق نویس است دراوایل حال کسب فنون نقاشی نموده درآن فن رتبه عالی داشت مشق خط نیزکرده کتابت نویس خوب بودبسیارمرد رنگین وخوش صحبت بذله‌گوی شیرین زبان بوداز اکابروا عیان بصحبتش رغبت نموده فرصت کارش نمیدادند. مدتی بگیلان رفته درسلک ملازمان وندمای مجلس خان احمدوالی گیلان منسلک بود. بعدازشورش آن ملک وگرفتاری خان احمدبدارالسلطنه قزوین آمده رحل اقامت انداخت. اگرچه کارخانه نقاشی

عبدالباقی منجم باشی ـ بعلت مهارت درعلم اسطرلاب وعلوم غریبه منجم باشی دوره محمدشاه قاجار بوده که درسال ۱۲۵۳ بلقب منجم باشی منصوب وتا آخرعمر در این سمت باقی مانده است. فرمان مذکورکه درمجموعه نگارنده است درمتن آن چنین نوشته: ((..... درباره مشارالیه منظورانظارمهراقتباس آمده در هذه السنه پیچی ئیل خجسته دلیل ومابعدها اوراکماکان منجم باشی دیوان قدرشان فرمودیم .... لوازم ونوقیرواعزارلازم دارندودرعهده شناسند ۱۲۵۳.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دایرساخته بود اما اکثر اوقات خود را صرف مجلس امرا و اعیان نمود و خود بآن کار کمتر پرداختی خواجه نصیر پسرش که مانند پدر بلکه از پدر خلف یافته .نسبت استعداد نموده بود با شاگردان کار مینمودند و زیاده از دیگران با حسینی بیک یوز باشی که سرکردهٔ سلطان حیدریان بود مربوط و مختلط بود .بنابرآن در زمان اسمعیل میرزا از خدمت کتابخانه مهجور گشته پسرش در سلک اصحاب کتابخانه منسلک گردید .در زمان نواب سکندرشان که خان احمد بحکومت گیلان نصب شد ،مجددا "ملازمت او اختیار کرده بگیلان رفت و در آن ولایت بعالم آخرت پیوست .))

۵۵۷ـ عبدالجبار بن علی

فرزند علی ونقاش کتابی بنام (کتاب الحشایش) است که درصفر سال ۶۲۶ کتابت شده وتصویر گشته است .

این کتاب که سه نقاشی و ۵۶۳ طراحی دارد ،برای ملک ابوالفضل محمد که حکمران ایالات اناطولی ـ دمشق ـ دیاربکر ـ ارمان بوده ،تصویر و کتابت شده است . نام نقاش بارقم (عمل عبدالجبار بن علی) وتاریخ ۶۲۶ درآخر کتاب دیده میشود . این کتاب بشماره A.2127(KARATARY,AY.111,NO.719) دریکی ازموزه های ترکیه مضبوط میباشد .

۵۵۸ـ عبدالحسین

نقاش گمنام وقلمدان ساز شیرین رقم اواخر قرن ۱۳ه.ق. است .

از آثار رقم دار این هنرمند ،قلمدانی دیدم که درچهار مدالیون رویه آن ،تصاویر زن ومرد وطفل خردسالی بزیبائی عمل آمده ودرزمینه وحواشی نیز ،گل ومرغهای استادانه وشکوفائی درشیوه عهد صفوی داشت .

این اثر پسندیده که گویا ازطرحهای محمد زمان مایه گرفته بود ،درکمندهای اطراف وکناره های آن تذهیب مختصر داشت ورقم نقاش چنین بود .

(رقم کمترین عبدالحسین ۱۲۷۱)

۵۵۹ـ عبدالحسین ثابت. میرزا

فرصت درکتاب خود درمورد این نقاش چنین مینویسد :

((میرزا عبدالحسین ازمردان هنری است وپیشه اش صورت گری این شعر از اوست

چون شیر خدا تو راست فریاد رسی خوش باش ومکن ز حشر اندیشه بسی

البته بورطه هلاکش ننهند آنکس که بود باعث ایجاد کسی))

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۶۰ـ عبدالحسین صنیع همایون

میرزا عبدالحسین که بلقب صنیع همایون معروف ومشهورگردیده ،ازجمله نقاشان اواسط قرن ۱۴هـ.ق. است که درصورت سازی وچهره پردازی نازک قلم و در گل ومرغ ومنظره پردازی،پراعتبارودرتذهیب وآبرنگ دست پرحلاوتی داشته است . پدرش مرحوم آقا محمدکاظم ،فرزندنقاش نامدارنجفعلی نقاشباشی بوده که اجدادوی سالیان متمادی درعرصه هنری ایران خوش درخشیده وازشهرت ومقام والاتری برخوردار بوده اند . عبدالحسین جوان نیز ،باذوق خانوادگی وخدادادی دراین کانون هنری مشغول هنراندوزی وکسب تجربه گشته، بمرور زمان، درزمره نقاشان صاحب اعتبار وشیرین قلم جاگرفته است .

درابتدای کار ،ازپدرهنرمندش فیض ها برده وبمرورکه دربین مردم موقعیتی بدست میآورده درخدمت هنرمندان نامی،ازقبیل میرزاآقا امامی ومحمدباقر سمیرمی وسایراستادان که اغلب ازخویشان ویاران نزدیک خانواده اوبوده وشیوه ومکاتیب گوناگونی داشتند ،مشغول فیض اندوزی گشته وبرموز و دقایق هنر تصویرسازی آشنا میگردید .

صنیع همایون نقاش پرکاربودواغلب قلمدان وقاب آینه وجلدکتاب میساخت . ازآثارتقریبا "زیادی که ازاین هنرمند دیده ام ،عمده آثارپرحلاوت وی،تصاویرزیبا رویان فرنگی است که درکمال قدرت وحلاوت بروی قلمدان ظاهرساخته ومبین استادی ومهارت نقاش درامرتصویرسازی میباشد .

استادعبدالحسین،بغیرازچهره سازی درپرنده سازی ومنظره پردازی وتذهیب پرپیرایه نیزصاحب مکتب بودوآنرابسیارشیوا وشاداب میکشید .

سال دریافت لقب صنیع همایونی،نقاش نامعلوم بوده ولی آنچه ازقرآئن و تاریخ آثار بجامانده اش آشکارمیگردد ،مویداین نکته است که درزمان سلطنت مظفرالدین شاه قاجاربدریافت این لقب مفتخرگشته وبعدازآن خودرا عبدالحسین صنیع همایون نامیده است .

اززندگی واحوال بیشتراین هنرمند ،اطلاع دقیقی بدست نداریم وفقط این نکته رامیدانیم که این هنرمنددرسال ۱۲۷۶هـ.ق. دراصفهان پابه عرصه وجودنهاده وپس ازمدتها فعالیت هنری بسال ۱۳۴۰ هـ.ق. ودرشصت وچهارسالگی دعوت حق رالبیک گفته وبعالم بقاشتافته است .

ازآثارفراوان وی چندنمونه ارزنده ارائه داده وازذکرجمله آثارهنرمندکه در موزه ها ومجموعه های خصوصی قرارگرفته اندخودداری مینمائیم .

۱ـ قلمدان تابوتی بزرگی بودکه درداخل مدالیون رویه اش، زن طناز ودل انگیزی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

درازکشیده وبمتکائی تکیه داده بود. خدمه جوان دیگری، درمقابل زن نشسته و آماده خدمتگزاری بود. دردومدالیون کناره وسط نیزدودختر جذاب ودلکش به طنازی تمام نقش شده ورویه قلمدان را زیب افزا کرده بود.

در دودماغه قلمدان تصاویری از شیرشرزه ارائه شده بودکه درحالت گرفت وگیر دیده میشدند. درکناره قلمدان ودرداخل هشت مدالیون بزرگ وکوچک نیز تصاویری اززنان زیبا ومناظردریا وکوه وساختمان وتصویرچندغزال به شیرین قلمی استادانه نقش بسته بودو بخط طلائی زیبا رقم داشت.

(عبدالحسین صنیع همایون ۱۳۲۸)

۲ـ دیگرازآثارارزنده صنیع همایون که درحراج ساتبی سال ۱۹۷۶ بفروش رسیدو عکس آن بشماره ۶۵ درآخرکتاب چاپ شده، تصاویردختران دلربائی بودکه نیمه عریان ودرآرایش زنان فرنگی بروی قلمدان تصویرشده ودرکمال چشم نوازی واستادی بود.

درزمینه اثر، منظره سرسبزدرختان پرطراوت وکوهسارهای فرح افزا وازجمله تصویر چندمرغابی درپائین قلمدان دیده میشدندکه بشنا وجست وخیزاشتغال داشتندو رقم نقاش درروی قلمدان چنین بود.

(عبدالحسین صنیع همایون ۱۳۲۴)

۳ـ دیگراثرپرحلاوت این هنرمندقلمدان استادانه ای بودکه درمدالیون های مختلف رویه قلمدان، تصاویردلربای زنان ودختران مه پیکر، جلب نظرمینمود.

درحواشی قلمدان ودر داخل مدالیون های گوناگون نیزگل ومرغهای شیوا ونقش چندطوطی رنگارنگ وچهاردوشیزه زیبا نقش گشته بودکه مهارت نقاش را برملا میساخت ورقم داشت. (عبدالحسین صنیع همایون ۱۳۲۹)

دیگرازآثارارزنده وپرحلاوت این هنرمند، تصاویرپرمهارتی بودکه درروی قلمدانها وجعبه های کوچک وجلدکتاب واوراق آس با ارقام (عبدالحسین ـ صنیع همایون و عبدالحسین صنیع همایون) ودرسنوات بین ۱۳۲۳ الی ۱۳۳۹ هـ.ق. تصویرشده و درموزه ها ومجموعه های خصوصی جلوه گربودندکه بعلت کثرت ویکنواختی آثار از درج آنها خودداری میکنیم. ولی تنها اثررنگ و روغنی رقم دارنقاش که شاید کپی خوبی ازتابلوهای چهل ستون باشد، مجلس پذیرائی شاه طهماسب ازهمایون، پادشاه هنداست که باندازه بزرگترعمل آمده ورقم داشت.

(عمل کمترین صنیع همایون)

۵۶۱ـ عبدالحمید مذهب شیرازی

اهل شیرازوازمذهبان نادره کار واواخرصفوی بودکه درتشعیروتذهیب سرسوره های

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

قرآن وحل کاری جلدهای سوخته دست پرقدرت داشته است .

۵۶۲ـ عبدالحمید ملک الکلامی

خطاط با ابتکار وشیرین دست عصرحاضروفرزندمیرزا مجدالدین ملک الکلام کردستانی است که بسال ۱۳۰۲ هـ.ق. درسنندج چشم بجهان گشوده است .
این هنرمند علاوه برهنرخط،آب رنگ را خوب میساخت وازنقاری وحکاکی بهره وافری داشت وبعضی سرسکه های ضرابخانه دولتی زمان خودرا اوتهیه مینمود .
استاد عبدالحمید ،خطوط طغرائی را بسیار زیبا مینوشت ودرساختن مرکب وآهار و مهره کردن کاغذ دست استادانه داشت .
این هنرمندبسال مهرماه ۱۳۲۸ شمسی وفات یافته ودرتهران مدفون گشته است .

۵۶۳ـ عبدالحمید نقاش عثمانی

نقاش روغنی (ادرنه کاری)عثمانی،دوران سلطان سلیمان قانونی(۱۵۶۶ ـ ۱۵۲۰ م) بودونامش جزوهنرمندان درباری ودرسندمعروف (سرنامه سیزهدیه دفتری) که تفصیل آنرا دراحوال شاه قولی آورده ام ،ثبت شده وسازنده یک طبق کوچک ویک طبق بزرگ منقش،برای دربارسلطنتی بوده است .

۵۶۴ـ عبدالحی استرآبادی

نقاش پراعتبار اواخرقرن ۸ واوایل قرن ۹هـ.ق. اهل استرآباد بود که در بغداد نشو و نما کرده وبامرا میرتیمورگورکانی(۸۰۷ ـ ۷۷۱) وحدودسنوات ۷۹۵ هـ.ق. بعدازفتح بغداد بسمرقندآمده وبه خواجه عبدالحی هروی معروف وشهره گشته است . این هنرمنددرفن خودکم‌قرینه وصاحب کمال بودوبعلت اقامت طولانی خود درشهربغداد به عبدالحی بغدادی شهرت یافته است .
ازاستادان اولیه وی،خواجه تاج الدین سلیمانی واستادشمس الدین ازهمه معروفتر هستندکه خودازشاگردان مبرز استاد احمدموسی بشمارمیآمدند .
صاحب‌مناقب هنروران،عبدالحی را درخط ونقاشی یگانه عالم‌دانسته وشاگردمحمد سیمی نیشابوری یادکرده است .
درتاریخ رشیدی احوال هنرمندراچنین نگاشته :
((درقدیم‌الایام درسلسله خواقین هلاکوی که پادشاهان عراق اندخواجه عبدالحی بوده است .اعتقاداهل این صناعت آنست که وی ولی بوده است ،درآخر توبه کرده هرجاکه ازکارخودمی‌یافته است میشسته ومیسوخته ،ازآن جهت کارهای وی بغایت کمیاب است ودرصفای قلم‌ونازکی ومحکمی کلک درهمه اوصاف تصویرمثل وی پیدانشده است .))

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دوست محمدهروی احوال هنرمندرا کاملترازهمه بیان کرده وما آن مطالب را از روی صفحه ۱۳دیباچه دوست محمدهروی (۱) که اول سنبله سال ۱۳۴۹ درکابل چاپ شده عینا "نقل مینمائیم.

((..... چون سلطان اویس بجوار رحمت ایزدی پیوست ،استادشمس الدین، طریق ملازمت کسی دیگرازپیش نگرفت وشاگردا وکه خواجه عبدالحی بود ،بضروریات معیشت اوتردد مینمودواستادمشارالیه درمنزل خودبسر میبردوعلی الدوام به لوازم عشرت وفراغت مشغولی مینمودوهمت به تربیت خواجه عبدالحی میگماشت. چنانچه خواجه مشارالیه درزمان پادشاه جم جاه فضیلت پناه سلطان احمدبغدادکی چهره جمالش به تربیت ارباب فضل وکمال آراسته بود ،قلم تفردویگانگی برداشته سلطان احمدرا تعلیم تصویرکرد. (سلطان احمدبغدادی ۸۱۳ - ۸۷۴)

چنانچه سلطان مشارالیه درابوسعیدنامه یک موضع به قلم سیاهی ساخته ،چون رایات ملک ستانی امیرتیمورگورکان پرتوخلافت به تسخیر ممالک بغداد انداخت وآن دارالسلام را روزی چندبه قدوم سعی واهتمام مستقرسریر خلافت ساخت .خواجه عبدالحی راهمراه عساکرگردون مآثربدارالسلطنه سمرقندآوردودرآنجا استادمشارالیه وفات نمود .بعدازفوت خواجه همه استادان تتبع کارهای ایشان کردند.

..... دیگرازشاگردان سرآمدخواجه عبدالحی پیراحمدباغ شمالی است که در زمان خودنادربودوکس دیگردراین شیوه بروی تفوقی نمیتوانست نمود.))

بعدازفتح بغداد ،امیرتیمورکورگانی ،بعضی ازهنرمندان طرازاول شهررا که درکارخودتبحرداشتندازجمله نقاشان ومذهبان وخطاطانرادرمعیت عبدالحی بسمرقندآورده ودرکتابخانه سلطنتی بکارگماشت.

بدین ترتیب آشکاراست که خواجه عبدالحی استرآبادی پایه گذارسبک تیموری درسمرقنداست ،که بهمراه استادان تصویرسازنامی دیگر ،مکتب ثانی بغداد را به سمرقندآورده وسپس بهرات برده وبوسیله سلطان ابراهیم میرزا شاهرخی بشیراز برگشته ودرآن دیارتوسعه یافته است.

ازاستادان بعدی وی که شایدازشاگردان وی نیزمحسوب میگشته اند ،محمدبن

۱ـ این کتاب که بنام (ذکربرخی ازخوشنویسان وهنرمندان) وتعلیقات مرحوم فکری سلجوقی بردیباچه دوست محمدهروی نامدارد .نشرکرده انجمن تاریخ وادب افغانستان است که بتاریخ اول سنبله ۱۳۴۹ درمطبعه دولتی کابل ازروی نسخه چاپی دیگری که بسال ۱۹۳۶ بوسیله آقای محمدعبداله چغتائی قبلا "درلاهورطبع شده بودتجدیدچاپ شده ودراختیارعلاقمندان قرار گرفته است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

محمودخیامی است که در ذیل یکی از آثار بجا مانده اش چنین نوشته است .

(نقل از قلم استاد عبدالحی نقاش)

از آثار رقم دار این استاد تاکنون معرفی نشده ولی از آثار منسوب وی که بشیوه مکتب ثانی بغدادی یا هراتی کشیده شده ،بتعداد خیلی کمی در دست است که قدرت قلم و مکتب هنری استاد را ظاهر میسازد .

در بین این آثار منسوب میشود از نسخه دیوان منصور خواجوی کرمانی که بسال ۷۹۹ هـ.ق. انجام یافته و یا از نصاویر دیوان سلطان احمد که در سنوات ۸۰۸هـ.ق. اتمام پذیرفته ،نام برد که بهترین نمونه شیوه هنری استاد محسوب میگردند .

دیگر از آثار منسوب وی که بحدس ضعیف از کارهای استاد عبدالحی بشمار میآیند، چند تصویر ارزنده است ،که یکی از آنها را باستناد نوشته ای که بخط زیبای نستعلیق در بالای تصویر دارد (از جمله کارهای خواجه عبدالحی است)از کارهای عبدالحی دانسته و در شیوه ثانی بغدادی استاد ،بحساب آورده ایم .

در این تصویر جوانی در اطاق خوابیده و فرشته زیبائی از در وارد شده است . در زمینه صفحه ،منظره باغ و معجر چوبی جلب نظر میکند .هشت ملائکه زیبا بسان پرندگان تیز پرواز در هوا پرواز میکنند .زمینه آبی نقاشی فوق العاده بوده و این ابیات در متن تصویر دیده میشود .

درصفر سن و زمان صبا	بوددرآینه وقتم صفا
دیدم ازاین پنجره تابناک	کرده فلک روی بایوان خاک
آمده چون بدرمنیرم ببام	سوی من آوردز حضرت پیام

منظره داخل خانه و فضای بیرون استادانه است . و در بالای نقاشی به خط نستعلیق زیبا نوشته شده : (از جمله کارهای خواجه عبدالحی است)

دیگر از آثاری که تا اندازه ای شیوه و سلیقه نقاش را بیان میسازد ،آثاری است که توسط محمدبن محمود الخیام که شاید از شاگردان استاد نیز بوده باشد ترسیم شده و درخور دقت میباشد . یکی از آنها ،تصویر مرغابی درحال شناست که در کمال زیبائی بوده و رقم دارد .

(نقل از قلم استاد عبدالحی نقاش محمدبن محمود الخیام)

دومین اثر نقاش که از روی آثار استاد عبدالحی نقاشی کرده ،منازعه دو سوارکار رزمی است که خود و اسبان تنومندش زره پوشیده و بجنگ و گریز مشغول میباشند .

قیافه سوارکاران و آرایش و تزیین اسبها ،بسان تصاویر چینی است که استاد محمد سیاه قلم نیز بتحقیق از این شیوه ها اقتباس کرده و مکتب مخصوص خود را ارائه کرده است .این اثر بهر مایه و تقلیدی که بی شک قدرت قلم استاد عبدالحی را نیز نمایان میسازد رقم دارد . (نقل از قلم استاد عبدالحی نقاش محمدبن محمود الخیامی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۶۵ـ عبدالخالق نقاش

نگارگرخوش قلم دربارسلطان سلیمان قانونی (۱۵۶۶ ـ ۱۵۲۰م) عثمانی بود که درسندمعروف (سرنامه سیزهدیه دفتری) که تفصیل آن را دراحوال شاه قولی نقاش ارائه داده ام، نامی از این نقاش یادشده واجراکننده یک دوات منقش ویک یلپازه (بادبزن) خوش نقش ونگار، برای دربارسلطنتی بوده است.

۵۶۶ـ عبدالرحمن مجدول

جدول کش نازک قلم ونقاش زیبا نگاردربارسلطان سلیمان قانونی (۱۵۶۶ ـ ۱۵۲۰ م) عثمانی بودکه نامش درسندمعروف (سرنامه سیزهدیه دفتری) که تفصیل آن سندرا دراحوال شاه قولی آورده ام، قیدگشته وسازنده آثارهنری پرحلاوتی بوده که در روزعیدبحضورشاه عثمانی هدیه شده ومبلغ دوهزارآقچه انعام دریافت داشته است.

۵۶۷ـ عبدالرحمن مجلد

مجلدپراعتبارو تصویرگرنامی دوره ایلخانی (۷۵۰ ـ ۶۵۴ه.ق.) است. ازآثارامضادارای هنرمندکه نشانه هنرمتعالی این مجلدبود. جلدی باترنجهای زیبا وستاره چهارپربودکه درمیان گوشه های آن، نیم هلالی های زیبا دیده میشد. دربالاوپائین جلد، نیم ترنجهائی بصورت آویزنقش بسته ورقم عبدالرحمن را داشت.

۵۶۸ـ عبدالرحمن بن محمود دامغانی

اهل دامغان وفرزندمحمدنامی بوده وازتذهیب کاران ومذهبان بی قرینه قرن ۵ ه.ق. بشمارمیآمده است.

۵۶۹ـ عبدالرحمن مذهب

بنوشته مستقیم زاده درتذهیب وآرایش تصویروصنعت جلدسازی دست داشته و از شاگردان صالح چلبی بشمارمیرفته وبسال ۱۰۹۸ ه.ق. وفات یافته است.

۵۷۰ـ عبدالرحمن مذهب شیرازی

اهل شیرازبودوازمذهبان نادره کارونازک قلم اواخرقرن ۸ه.ق. بشمارمیآمد این هنرمندبغیرازتذهیب، درصنعت خط نیزدست داشت ودرثلث ونسخ شیرین قلم بود.

۵۷۱ـ عبدالرزاق اصفهانی

اصفهانی وازنقاشان اواسط قرن ۱۳ ه.ق. است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

این هنرمند آبرنگ را شیوا میساخت و در ارائه چهره و شبیه پردازی شیرین قلم بود. بغیر از آبرنگ، در کارهای روغنی و فن تذهیب نیز دست داشت و خط نستعلیق را نیکو مینوشت. در اثر نسبتا "زیبائی که از این هنرمند دیده ام، خود را مخترع نوظهور خوانده ولی اختراع خود را نشان نداده و چیزی درباره اش ننوشته است.

این اثر که انداختن ابراهیم در آتش بود، از طرز کهنگی رنگها چنین برمیآمد که در زمان محمدشاه قاجار ترتیب یافته و رقم گذاشته است.

(حاجی عبدالرزاق مخترع نوظهور)

دومین اثر دلربای این نقاش را که از نزدیک دیدم و تصویر آن نیز در کاتالوگ گالری کل ناقی لندن دیده میشود، تصویر حمام زنانه ای است که حدود سی نفر زن و بچه و خدمه گرمابه در حمام بشست و شو سرگرم هستند.

جماعتی از این عده داخل خزینه و گروهی داخل حوض و افرادی مشغول کیسه کشی هستند. در این اثر دلفریب که ابتکار تازه ای، در ارائه نقوش بکار رفته، وضع داخلی حمامهای قدیم و شیوه استحمام و وسایل تنظیف و لوازم را در نهایت دقت و وضوح ظاهر ساخته است. ستونها و طاقهای مقوس جناقی که در بالای شاه نشین حمام تصویر شده، بسیار استادانه است. نقوش تزیینی دیوارها و طاق نماها بسیار موزون دیده میشود. حواشی تصویر که بدست نقاش تذهیب شده و همچنین خطوطی که نقاش نوشته، در کمال مهارت است. رقم نقاش بین تصاویر دیوارها و داخل ترنجها چنین است.

(فی سنه ۱۲۶۶ فی یوم چهارشنبه دهم شهر صفر المظفر عبدالرزاق)

اشعاری که در کناره تصویر دیده میشود عبارت است از:

حنا ست بر زلف دلبند هشته ای — یا خون عاشقیست که در بند کشته ای
حنا ست بر کف پای مبارکت — یا خون عاشقیست که پامال کرده ای
اگر سر وی ببالای تو باشد — نه چون قد دلارای تو باشد
اگر خورشید در مجلس نشیند — نه پندارم که همتای تو باشد
دو عالم را بیک بار از دل تنگ — برون کردیم تا جای تو باشد
بصورة آفرین اینم گمان است — که پنهان در تماشای تو باشد
سر و قدی میان انجمنی — به که هفتاد سرو در چمنی
ایکه هرگز ندیده ای به کمال — جز در آئینه مثل خویشتنی

دیگر اثر هنرمند جلد روغنی ارزنده ای است که در اندازه ۲۳×۳۴ سانتیمتر میباشد. در رویه دو طرف این جلد، مناظر رقص و شادمانی، در حضور شاه عباس و خلیفه سلطان سفیر هند و دیگری بهمان عیار، بزم شاهانه شاه عباس با عبدالمحمدخان ازبک است که از روی پرده های بزمی بزرگ کاخ چهل ستون اصفهان، آرایش کرده و به تردستی از عهده برآمده است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در این تابلو ،شاه با عظمت صفوی،با مهمان عالیقدرش،نشسته وجماعت سرداران و وزراء وشاهزادگان ومهمانان درمقابل نشسته ورامشگران مشغول طرب بوده و رقاصان دروسط مجلس به پایکوبی اشتغال دارند .وضع وقیافه حاضران والبسه رنگین آنها ،چشم نواز واستادانه است .

داخل جلد که درزمینه تیره وتذهیب تشعیری وترنجها ونیم‌ترنجهای گل سرخ، آرایش یافته شیرین است ،ودربین کتیبه های کوچک رقم‌دارد .

(عمل حاجی عبدالرزاق اصفهانی ۱۲۷۶)

این اثرزیبا رابهمراه جلدهای گوناگونی که درژانویه سال ۱۹۸۴ودرموزه ویکتوریا آلبرت لندن بنمایش بود،دیدار کرده که عکسهای آن نیزبشماره های ۱۲۲ و ۱۲۳ و ۱۲۴ بعکس رنگی درکاتالوگ موزه چاپ شده است .

۵۷۲ـ عبدالرزاق- .خواجه

سیداحمدآهوچشم‌دردیباچه مرقع امیرغیب بیک که درزمان شاه طهماسب اول ترتیب یافته وحالیه درکتابخانه خزینه اوقاف اسلامبول مضبوط است ،اثرزیبائی ازنقاشی بنام خواجه عبدالرزاق دیده ودردیباچه مزبورنام این هنرمندراجزو نقاشان زیبانگار قرن ۱۰هـ.ق. یادکرده است .

۵۷۳ـ عبدالرزاق نیشابوری

اهل نیشابور بودودرطلا و نقره‌کوبی،بروی فلزات سخت ،ازهنرمندان معروف قرن ۸ هـ.ق. بشمار میآمد .

۵۷۴ـ عبدالرحیم کشمیری

کشمیری ومذهب ونقاش اواسط قرن ۱۳هـ.ق. بودودر تذهیب وترصیع کتابها و تزیین سرلوحها دست پرقدرت داشت .

ازآثارارزنده ورقم‌دار این هنرمند ،تذهیب وآرایش کتاب خمسه نظامی مضبوط درکتابخانه‌گلستان ایران است که دروسط شمسه آخررقم‌دارد .

هوالفتاح (کتاب خمسه تصنیف نظامی مذهب شدبفضل حق تعالی)

(زدست آنکه نام عبدالرحیم است بودکشمیری وآنجامقیم است)

درسنه ۱۲۵۵ باتمام رسید .

۵۷۵ـ عبدالرحیم طراح

طراح معروف کتابخانه دربار بایسنقر میرزا (۸۰۲ ـ ۸۳۷ هـ.ق.)بودودرطرح تصویروآرایش کتابها دست پرقدرت داشت .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

در عرضه داشت معروف جعفر نایینقری که تفصیل آن، درصفحه ۸۹ این کتاب یادشده، نام این هنرمند نیز جزو طراحان عالی مقام یادشده وچنین نوشته است :

((خواجه عبدالرحیم بطروح مجلدیان ومذهبان وخیمه دوزان وکاشی تراشان مشغول است))

۵۷۶ ـ عبدالرحیم نقاشباشی اصفهانی

اهل اصفهان ونقاش خوش ابتکار وچابک قلم قلمدان بشمار میرفت ودر مینا ـ سازی وپخت آن نیز صاحب ذوق بود .

متاسفانه از احوال این هنرمند نیز بسان هنرمندان دیگر، در اسناد ونوشته های قدیمی چیزی نیافتم ،فقط دریک جنگ خطی قاجاری که درمجموعه دارم ،دریکی از صفحات آن باختصار از این نقاش یادکرده وچنین نوشته است .

(میرزا عبدالرحیم نقاشباشی قورخانه است)

چون تاریخ کتابت جنگ مزبور سال ۱۳۰۷ هـ.ق. بود ،معلوم میداشت این هنرمند در بدایت حال معلم نقاشی قورخانه بوده ولقب نقاشباشی داشته ودرهمین سنوات درقید حیات بوده است از آثار دلربا وارزنده این هنرمند که درحراج ساتبی سال ۱۹۷۶ لندن بفروش رسید ،قلمدان تابوتی شیرین وخوش ابتکاری بود که ستودن داشت .

دراین اثر پرپیرایه که مجلس عقدوبله بران عروسی بود .عروس خانم نیم تاج مرصعی بسرگذاشته وخودرا درشیوه قاجاری آرایش داده وچهارزانو به روی دوشک نشسته بود . درکنار عروس ،خویشاوندان وندیمه ها ودوستان واقربا ومطربهای زنانه قرارگرفته وهمه بانتظار خطبه عقددر تک وپو بودند . درطرف راست اطاق عروس که با پرده سرخ رنگی ازهم جداگشته بود ،مجلس مردانه دیده میشدکه عاقدپیر مشغول خواندن خطبه عقدبود وحضار وفامیل درانتظار بله گفتن عروس لحظه شماری میکردند ،رویهمرفته صحنه عروسی با ابتکار ورنگ آمیزی استادانه ای نقاشی شده بودورقم داشت .

(عبدالرحیم اصفهانی ۱۳۳۲) تصویرشماره ۶۳

ازآثار مینائی این استادکه درمجموعه آقای کرمل القانیان قراردارد .سرقلیان مینائی طلائی است که درزمینه گل ومرغ استادانه ای عمل آمده وتصاویر زن و مردجوانی رابشیوائی تمام، درداخل مدالیون ها نقش کرده ورقم نهاده .

(رقم عبدالرحیم)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۷۷ ـ عبدالسلیم

نقاش قرن ۱۷ مغولی بودوجزونقاشان صاحب اعتبارکتاب معروف انوارسهیلی که شرح آنرا دراحوال (آننت) یادکرده‌ام، بشمار میآمد.

تصویر شماره ۳۲ کتاب که رقم عبدالسلیم‌را دربرداشت، به‌چابکدستی تمام‌تصویر شده ومعرف مهارت استاد، درشیوه مغولی بود. دراین اثرزیبا، سوارکارجوانی‌که پوست پلنگی راربوده وبهمراه می‌آورد، اسبش زمین خورده وگردن وی آسیب دیده بود. مناظرکوه سنگی ودودرخت کوچک سرسبزکه دربالای کوه دیده میشدند، استادانه بود. سنگ ریزه‌های درشت وریز، درمنظره پیشا پیش نقاشی جلب نظرمیکردندوبخط سرخ رقم‌داشت. (عبدالسلیم)

۲ـ دومین اثررقم‌داری که‌ازاین هنرمنددیده‌ام. تصویردوجوان برازنده وشادابی بودکه‌کنارهم‌ایستاده وبهمدیگرگل تعارف میکردند. درپشت دیوار، منظره درختان سرسبزوپرطراوتی جلب توجه میکردکه دررسائی هرچه‌تمامترارائه‌گشته ورقم‌داشت.

(صوره عبدالسلیم)

۵۷۸ ـ عبدالشکور

نقاش گل وبوته‌سازاواخرصفوی است.

ازآثار رقم‌داراین هنرمند، تصویرگل وبوته‌زیبا وپرحالتی درکتابخانه گلستان ایران مضبوط میباشدکه رقم‌دارد. (عمل عبدالشکور)

۵۷۹ ـ عبدالشکور هندی

هم‌زمان منوهربودودرنگارگری وطراحی ورنگ آمیزی، ازتصویرگران باذوق مغولی هندبشمارمیآمدودرقرن ۱۰هـ.ق. درآن دیاربخلق آثارزیبا اشتغال داشت.

۵۸۰ ـ عبدالصمد مشهدی

اهل مشهدوازهنرمندان اوایل قرن ۱۰هـ.ق. ومعاصرسلطانعلی خطاط بود. بنوشته مجالس النفایس:

((ملاعبدالصمدازمشهدمقدسه‌رضویه‌است. افشانگربخوبی اوتابنای این کار است، پیدانشده‌اول کتابت میکردوبعدترک کرده‌وروی به‌افشانگری وسیاهی سازی ورنگ کاری آوردودرآن باب اشتهار تمام‌یافت واختراعات کرد.))

۵۸۱ ـ عبدالصمد مصور شیرازی ـ شیرین قلم

مصورگرانقدر ونقاش شیرازی الاصل مقیم تبریزبودکه دررشته‌های گوناگون هنرتصویرسازی، دستی پرمایه وقدرتی چشمنواز داشت.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استاد در ابتدای جوانی مکتب هنر اندوزی را ،زیر نظر استادان شیراز فرا گرفت ورفته رفته بمدارج عالی هنری نزدیک تر گردید .

بهر اندازه که در کارهای هنری جلوتر میرفت ،شوق باطنی وعطش نوجوئی در روی نزج میگرفت وهنرمند جوان را به تلاش بیشتری تحریص مینمود .سرانجام تلاشها ، ترک دیار اجدادی بود که بدنبال این اندیشه شیراز را ترک کرده به مجمع هنرمندان تبریزی پیوست .

بطوریکه میدانیم در آن زمانها شهر تبریز مکتب پرآوازه ای بود که به سرپرستی استاد بهزاد و جمع هنرمندان دیگر ،کانون طراز اولی بشمار میرفت که استادان نامدار رشته های گوناگون را در اختیار داشت . در تبریز عبدالصمد ،مقام منزلت خود را بازیافت وبین هنرمندان آن دستگاه مقامی درخور تمجید پیدا نمود .تا جائیکه با میرسید علی از جنبه دوستی وهمکاری تجاوز کرده بمرحله اخوت وبرادری رسید واین مریدی و مرادی تا مراحل آخر عمر تداوم داشت وروز بروز شدت وقوام بیشتری نیز بدست می آورد . در این موقع همایون پادشاه هندی (۹۶۳ - ۹۴۷) یعنی در سال ۹۵۱ ه.ق. جهت سیاحت ودیدار شاه طهماسب وارد ایران شده ومشغول گردش بود . او علاقه داشت در بار خود را بسان دربار با عظمت صفوی رونق بخشیده و محفل هنرمندان سازد . وروی این اصل از میانه به تبریز آمده ودر جمع هنرمندان با آنها دیدار کرد واز جمله افرادی که مورد علاقه ومحبت وی واقع گردید ،بنوشته اکبرنامه : ((نقاش نادره کار سحرآفرین خواجه عبدالصمد شیرین قلم نیز در این مدینه فاضله به ملازمت استسعار یافت .))

عبدالصمد بود که پادشاه هندی او را رسما به هند دعوت کرده ومژده ترقی وتعالی را به این هنرمند نوید داد . پس از پایان سفر همایون ودیدار خداحافظی که در شهر میانه انجام یافت . از شاه طهماسب تقاضا نمود که عده ای از مشاهیر هنر نقاشی را جهت اشاعه هنر وتعلیم هنرمندان هندی ،بآن دیار رخصت سفر بدهد واگر ممکن است این امر را جنبه فوری داده ودر معیت خود همایون پادشاه انجام یابد .شاه صفوی در عین حالیکه ماخوذ بحیا گشته وقول انجام این سفر را داد ولی به میرسید علی وعبد الصمد اجازه این سفر را صراحتا "صادر ننمود . بدین ترتیب سفر هنرمندان تا سال ۹۵۵ ه.ق. نافرجام مانده وبمرحله عمل نرسید .از طرفی چون استادان مزبور علاقه ومحبت زایدالوصف همایون پادشاه هندی را میدانسته وحتم داشتند در دربار سلاطین مغول هندی بمقامات عالیه نایل شده واز احترام شایسته ای نیز برخوردار خواهند بود .روی این تصمیم راهی افغانستان شدند تا خود را بدربار همایون پادشاه نزدیک تر سازند .

بدنبال این آرزو ،در تابستان سال ۹۵۵ه.ق.استاد عبدالصمد واستاد میرسید

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

علی وجمعی از هنرمندان مکتب تبریزی، بدون اجازه ورخصت شاهانه، انواع مرارتها خودرا بقندهار رساندند. متاسفانه گرفتاری همایون پادشاه وجنگی که با دشمنان خودداشت، شرفیابی هنرمندان ایرانی میسر نگشته وبلاتکلیف درقندهار باقی ماندند. تا عاقبت بسال ۹۵۶ که همایون پادشاه فراغتی حاصل نمود، آنانرا به کابل دعوت کرده وبحضور پذیرفت.

دراین شرفیابی همایون شاه، مقدم آنانرا گرامی داشته ودستورداد، کارگاههای مجهزوکاملی دراختیار آنان قرارداده ودرسمت ریاست وسرپرستی برنقاشان هندی، بخدمت مشغول باشند. بدین ترتیب مکتب معروف هندوایرانی پایه‌گزاری گردیدوبعداز ۵ سال بداخل هندوستان راه یافت. درهندوستان همایون پادشاه، کتابخانه‌ای درمحوطه قلعه کهنه دهلی دایرنمودکه جمع سحرآفرینان ایرانی و زبده‌نگارگران هندی، درمعیت یکدیگربخلق آثار بی همتا، مشغول گشتند.

همایون اغلب ازاین کتابخانه بازدیدمینمودووسایل تشویق هنرمندان را فراهم میساخت. اوعبدالصمدرا بسان فرزندخودمی پنداشت ووسایل راحتی وتجلی مقاموی را همیشه درمدنظرداشت. لقب شیرین قلمی را درکابل باو اعطاکرده بود، کما اینکه جهانگیراین امررا درتوزک خودیادکرده ودراحوال شریف خان پسراستاد عبدالصمدچنین نوشته است:

((..... پدراوخواجه عبدالصمدکه درفن تصویربی بدل زمان خود بودوازحضرت جنت آشیانی خطاب شیرین قلمی یافته درمجلس همایون ایشان رتبه مجالست و مصاحبت داشت.))

بدین ترتیب معلوم میگردد، این هنرمند، بسان وزراء وشاهزادگان درباری درمجلس پادشاهی نیزصاحب اعتباربوده وحق مجالست ومصاحبت نیزباهمایون پادشاه داشته است. پس ازمرگ اتفاقی همایون که نقاش هنرمندرا نیزآزرده خاطرساخت، جلال الدین اکبربسالیان (۱۰۱۴ه‍ - ۹۶۳) جانشین همایون گردیدو چون مثل پدر، بهنرعلاقمندبود، دنباله‌رو کارهای وی گشته ودرتعالی هنرکوشا گردید. این پادشاه که اصولا"بهنرنقاشی متمایل بود، درزمان ولیعهدی، شاگرد عبدالصمدبوده، کما اینکه درذیل یکی ازکتابهای کتابخانه درباری بخط خود چنین نوشته: (درکابل من وپدرم هردوتحت تعلیم عبدالصمدبودیم)

ودرنسخه آئین اکبری خطی نگارنده که بسالیان ۱۱۰۰ ه‍.ق. نگارش یافته، علاقه اکبرشاه رابهنرتصویرسازی یادکرده وچنین نوشته است:

((خدیوعالم (اکبرشاه) ازآغازآگهی بدین کاردل نهادورواج آنراطلبکار شدوازآن روباین جادونگاری شگرف آرایشی گرفت. هرهفته داروغه‌گان کارهرکس

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بنظر درآوردند با اندازه خوبی بخشش شود ..... از جمله خواجه عبدالصمد شیرین قلم از شیراز است اگرچه این برگرفته و در پیشه فن را بیشتر از زمان میدانست اما با کسیر منش شاهنشاهی رتبه والایافت و صورت او روی بمعنی آورد و شاگردان اوستاد از آموزش او پدید آمدند)) (۱)

وهمچنین در این کتاب ،مقام او را در سیصد و پنجاهی ارائه داده و از کتاب حمزه نامه تصویری که بهمکاری عبدالصمد و یاران هنرمندش مصور گشته ،چنین ضبط کرده است :

((..... این حرفه (نقاشی) پایه والا گرفت و کارهای شگرف آماده گشت و فارسی نامه های نظم و نثر را پیرایه بستند و مجلس های دلگشا تصویر شد و قصه حضرت حمزه را دوازده دفتر ساخته رنگ آمیز کردند و استادان سحرپرداز ،یک هزار و چهار صد مجلس را حیرت افزای دیده وران گردانیدند ،با شارت والا پیکر همگی ملازمان دولت جاوید را تصویر نمودند .

عبدالصمد فرزند والامقامی نیز داشته که احوال وی را عینا "از توزک جهانگیری در اینجا نقل مینمائیم .

وشریف خان که از حرد سالگي
بامن کلان شده ودر آیام شاهزادگي اورا خطاب خاني داده بودم ودروقتیکه از الدآباد متوجه خدمت والد بزرگوار خود شدم نقاره وتومان وتوغ بدو مرحمت نموده بمنصب دوهزار وپانصدي اورا سرفراز نموده وحکومت وداروغگي صوبه بهار وحل و عقد ان ولایت بقبضه اختیار او گذاشته بدانصوب مرخص گردانیده بودم پانزده روز ازجلوس گذشته در چهارم رجب سعادت ملازمت دریافت از امدن او خاطر بغایت فرحناک گشت چرا که نسبت بندگي او بمن جائیست که اورا بمنزله برادر وفرزند ویاروهصاحب میدانم چون اعتماد کلي بر اخلاص وعقل ودانائي وکاردانيي او داشتم اورا وکیل ووزیر اعظم ساخته خطاب والای امیرالامرائي که درنوکریها خطاب ماقوق ابی نباشد وبمنصب پنجهزار ذات وسوار سربلند گردانیدم هرچند منصب او گنجایش داشت که زیاده برین مقرر گردد

۱ـ سپس در این نوشته از دسونته یاد میکند که شرح آنرا در دسونته آورده ام و بعد راجع به بساون وکارهای او نوشته و او را ستوده است و بعد از آنها ،اسامی نقاشان گروه هندی دوره عبدالصمد و میرسیدعلی را یاد کرده و چنین نوشته .گیسو ـ لعل ـ مکند ـ مسکین ـ فرخ ـ قلماق ـ مادهو ـ جگن ـ مهیش ـ کهمی کرن ـ تارا ـ سالونه هرنیش و رام سرآمد نامور انند و اگر بکار یک پردازد سخن دراز گردد . در انتهای این نوشته راجع به کتاب حمزه نامه نیز مختصری توضیح داده که درجای خود خواهد آمد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

وعاقبتاً خود بعرض رسانید که تا از من خدمت نمایانی بوقوع نیاید از منصب مذکور زیاده نخواهم گرفت چون حقیقت اخلاص بندهای پدرم هنوز بواقعی ظاهر ننگشته واز بعضی تقصیرات وغلط بینی‌ها واقع ناشایسته که مرضی درگاه خالق ویمند خاطر خلایق نبود سرزده خود بخود شرمنده وشرمسار بودند وبا آنکه در روز جاوس تقصیرات همه را عفو نموده باخود قرار داده بودم که باز خواست امور گذشته نشود بنابر توهمی که در خاطر از ایشان قرار گرفته بود امیرالامرا حافظ ونگهبان خود میدانستم اگرچه نگاهبان جمیع بندها الله تعالی است خصوصاً بادشاهانرا که وجود ایشان باعث رفاهیت است پدر او خواجه عبدالصمد که در فن تصویری بدل زمان خود بود واز حضرت جنت آشیانی خطاب شیرین قلمی یافته در مجلس همایون ایشان رتبه مجالست ومصاحبت داشت واز مردم اصفهان شیراز است والد بزرگ وارم بنابر سبق خدمت عزت وحرمت اورا بسیار میداشتند ●

ازشاگردان معروف عبدالصمد، دسونیه است که احوال وی را درجای خودآورده ام. دیگر ازشاگردان وی، داروئت وبازوان هستندکه هردونقرنقاش شیرین کاری بوده اند. خودهمایون واکبروجهانگیرشاه نیز، بنوشته اکبرشاه، شاگردعبدالصمدبوده، کما اینکه جهانگیردرتزوک بشاگردی خودمعترف بوده ودرصفحه ۱۸ توزک جهانگیری نوشته است:

((درکابل روزی پیش خواجه عبدالصمدشیرین قلم مشق تصویر میکردم. صورتی در قلم من آمدکه اجزای او ازیکدیگرجدا ومتفرق بود.))

عبدالصمددررشته های گوناگون تصویرسازی، ازقبیل شبیه سازی وچهره پردازی ومجالس بزمی ورزمی وجانورسازی وگرفت وگیر وارائه کوه ودشت ودمن قوی دست بودوخط نستعلیق رانیکومینوشت. این هنرمنددرسنین آخرعمرنیزازهنرفارغ نبود ودرسنین هفتادسالگی نیزنقش تصویرمینمود. ازآثارممتازعبدالصمدومیرسید علی وسایریاران هنرمندهندی وایرانی وی، کتاب معروف حمزه نامه است که بمدت پانزده سال تصویرواتمام یافته است. بطوریکه دراضافات بعدازتالیف نفائس الاثار می‌آورد:

((دراین ولامیر مذکوررخصت حج گرفته وسرکاری کتاب مذکوربه استادعدیم المثل خواجه عبدالصمدمصورشیرازی مرجوع شدودرخرج آن کفایت نمایان کرد.))

ازاین نوشته چنین برمی‌آیدکه پس ازحج رفتن میرسیدعلی، مسئولیت اتمام حمزه نامه بعهده عبدالصمدگذاشته شده واودرکمال قدرت ومهارت وباسعیت هنرمندان دیگربفرجام رسانده است. این کتاب دردوازده جلدباتمام رسیده وحاوی ۱۴۰۰ تصویر

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بروی پارچه است که اندازه هریک ۷۶ × ۷۰ سانتیمتر بوده و از بهترین آثار اوایل مکتب ایران و هندبشمار میآید. باقی مانده این آثار که تاکنون ۱۵۲ مجلس آن شناخته شده، درموزه های مختلف جهان ویا کلکسیون های خصوصی پراکنده گشته است.

سالهای آخر عمر عبدالصمد، درکمال راحتی وآسایش خاطر فراوان سپری شده وتوام با عزت بوده است. این هنرمندبسال ۹۸۵ ه.ق. امین دارالضرب فتحپور شده وبسال ۹۹۴ ه.ق. ودرسنین کهن سالی، صاحب دیوان ولایت سولتان گشته است. ازسالهای دقیق تولدومرگ این هنرمند، بمثال سایرمشاهیردیگرآن زمان، اطلاع دقیقی نداریم ولی اگردرسال ورودبهندوستان که سنه ۹۵۵ه.ق. انجام یافته مردی ۳۵ یا ۴۰ ساله بوده باشد، درزمان صاحب دیوانی، بایدفردی ۷۵ یا ۸۰ ساله بایدباشدکه سنین آخر عمرخودرا سپری میکرده است. واگرپنجیاده سال دیگرهم زنده مانده باشد، مرگ وی بتقریب درحدود ۸۵ یا ۹۰ سالگی اتفاق افتاده ودر همان سنوات نیزبجهان دیگرشتافته است.

آثار رقمدار وبجا مانده وی عبارت است از:

بیشترین آثار رقمدار این هنرمنددرکتابخانه گلستان تهران قرارگرفته که عبارتنداز:

۱ـ الف. تصویرمردعمامه بسری است که بهمراه اسب خوددرصحرا پیش میرود. حالت وخوش تراشی هیکل اسب ستودنی است. درزمینه دور دست تصویر، منظره کوه وتک درخت تنومندجلب نظر میکندودرپشت کوهها خانه ای دیده میشودکه مردی داخل آن نشسته است.

درفضای زردگونه زمینه رقم دارد. (عبدالصمدشیرین قلم) صفحه ۱۵۱ مرقع گلشن

۲ـ ب. تصویردرویشی است که درکمال بیداری وهشیاری نقش کرده وگویا الهام پرمعنی نقاش ازاشعارسعدی است که باستادی ظاهرساخته ورقم گذاشته.

(بنده شکسته رقم عبدالصمدشیرین قلم)

۳ـ پ. مینیاتورشیرین وزیبای دویارجلیس وهمدم است که درکنار درخت سرو بلندبالائی نشسته، یکی نقاشی میکندودیگری سازمیزند.

منظره باغوکوه ودرختان فوق العاده است ودرمقابل منظره قیافه نحیف مجنون را رسم کرده که روی تکه سنگی نشسته وحیوانات گوناگون بدور وی جمع آمده اند.

رقم دارد. (عمل نوروزی که درنیم روزساخته شد ۹۵۸ مولانا عبدالصمد)

۴ـ ت. تصویرمجنون باحیوانات وحشی است که بصحرا جمع گشته ودرکوشه دیگر، تصویرجوانی است که دهنه اسب را گرفته وازحیوان محافظت میکند. رقم دارد.

(عمل نوروزی مولانا عبدالصمدکه درنیم روزازصباحتا وقت استواساخته ۹۶۵)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵ـ ث . دیگر از آثار هنرمند در این کتابخانه ،تصویر رجال معروف هند از قبیل مظفرخان ونظرکوالیالی وقباحاش است که درکمال شباهت تصویرشده ورقم دارد .
(عمل بنده درگاه عبدالصمد)

۶ـ از آثار رقم دار این هنرمند که در آلبوم جهانگیر واقع شده تصویر زیبائی است که کناره آن بحل کاری زیبائی آرایش یافته ودربالا و پائین آن،دوسطر شعر بخط نستعلیق زیبا درج گشته است . درسطر بالا نوشته شده :

بمیدان دانش بر اسب هنر نشین وبه بند ازستایش کمر

ودرپائین صفحه قید شده :

وفا ترک کن درع رادی بپوش کمان از خردساز وخنجر ز هوش

درمیان حل کاری کناره ها تصویر بسیار کوچک پرندگان زیبا ارائه گشته که خود مهارت نقاش را بخوبی آشکار میسازد .

درمتن تصویر اشعار معروف جلب نظر میکند که نوشته :

شنیدم که جمشید فرخ سرشت بسرچشمه بربسنگی نوشت

نقاش از این شعر الهام گرفته وشاهزاده جمشید را درمیان صخره کوه نشان داده که روی سنگی مینویسد :

دراین چشمه چون مابسی دم زدند برفتندوچون چشم برهم زدند

دریغا که بسی مابسی روزگار برویدگل وبشکفد نوبهار

وجماعت همراهان درمقابل ایستاده ،به جمشید نظاره مینمایند .قیافه وحالت متفکرناظرین والبسه پرزیب وزینت حاضرین وعظمت صخره های کوه وحلاوت وشادابی درخت تنومند که درانتهای تصویر ارائه گشته ، مبین استادی ومهارت نقاش درامر تصویرسازی میباشد . درزیر ابیات مدرجه بالای تصویر ،بخط زیبای نستعلیق رقم دارد . (صوره عبدالصمد شیرین قلم فی کبرسن) موافق ۹۹۶

۷ـ دیگر اثر عبدالصمد در آلبوم جهانگیر که حالا درلوس آنجلس ودرکانتی میوزیوم قرار دارد ،صفحه دیگر ومقابل همان تصویر سابق است که کناره ها بهمان طرز وهمان مهارت حل کاری گشته ودربالا وپائین تصویر ،این ابیات بخط نستعلیق زیبا درج شده است .

چون روان شدشاه شیرافکن بهنگام شکار
ازبرای شیر گشتن گشت برآهو سوار
کیقباد مملکت کزبندگانش هر یکی
رستمی آمد زبهر کوری اسفندیار

ودرداخل متن تصویر ،این ابیات دیده میشود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

من کیستم عنان دل از دست داده‌ء از دست دل براه غم از پا فتاده‌ء
دیوانه‌وار درکمر و کوه گشته‌ء بی اختیار سر به بیابان نهاده‌ء
ببرم زفکر اندک و بسیار فارغیم هرگز نگفته ایم کمی یا زیاده‌ء

این مینیاتور زیبا که صحنه شکار شیر را مجسم میکند، شاهزاده و همراهان، سوار بر اسبها شده و در وسط شکارگاه با انتظار دیده میشوند. یکی از شکارچیها تور مخصوصی، جهت بدام انداختن شکار، کار گذاشته و منتظر فرصت است.

عظمت صخره‌های کوه و محیط سرسبز شکارگاه و قیافه و تزیین البسه شاهزاده و شکارچیان درخور تمجید بوده و موید هنرمندی نقاش است.

در جلو تصویر، یکی از شکارچیان بحالت بزانو نشسته و تفنگ بلند و حایل داری را تنظیم کرده و آماده تیراندازی است.

رقم نقاش و همچنین تاریخ ۹۹۹ هـ.ق. در کنار ابیات شعر بخط ریز دیده میشود.

دیگر از آثار ارزشمند هنرمند، تصویر اکبرشاه و همایون است که همایون در طبقه بالا قرار گرفته و نوازندگان و خدمتکاران در کنار وی دیده میشوند.

از پله‌های باغ، بطبقه دوم غذا میبرند و درخت بزرگی که به استادی نقش شده، منظره دلپذیری دارد. در پائین نیز، اکبرشاه با دوستان و رفقای خود نشسته و به عیش پرداخته است.

در بیرون قصر، اسبان خوش تراش و خدمه‌های نگهبان و یک تازی زیبا دیده میشود. تذهیب و آرایش تصویر، درکمال نفاست است و بخط نستعلیق زیبا، در میان ابیاتی که نام پادشاهان قید شده رقم دارد.

شبیه شاه همایون و شاه اکبر را نگاشت خامه عبدالصمد ز روی هنر
نمود تصویر آنگه تمام این مجلس بصحفه‌ء که نماید به شاه اکبر

تصویر خود نقاش نیز که گویا در حیاط خانه نشسته و با یکی از افراد پادشاهی صحبت میکند، دیده میشود که قلمدان و دفتری بدست داشته و روی زمینه زرد رنگ دفتر نوشته: (الله اکبر عبدالصمد شیرین قلم)

۹ـ مینیاتور ارزنده دیگر این استاد، تصویر جوان مهتری بود که از اسب نگهداری مینمود. پوشش و گرم‌کن اسب مزبور، بسان پتوی کلفتی بود که راه راه سیاه و سفید داشت. استواری و تناسب هیکل اسب و همچنین تصویر مهتر جوان استادانه بود و بخط تحریر رقم داشت. (عمل عبدالصمد)

۱۰ـ دیگر از مینیاتورهای ارزنده هنرمند، تصویر درخت پهناوری بود که به عظمت تمام در کنار کوههای عظیم و سر بفلک کشیده بیابان، جلب نظر مینمود.

در افق دور فضای آسمان، مرغان سبکبالی در گروه دسته جمعی پرواز مینمودند.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

درپائین تصویر ،چادری بودکه عده‌ای درداخل آن استراحت میکردند .دوشتروچند راس اسب درکناره دیده میشد .

مرددرویشی که‌گویا حالت جذبه‌وخلسه‌با ودست داده‌بودبمصداق این بیت شعر که‌دربطن تصویردرج شده :

(گفتم این شرط آدمیت نیست ـ مرغ تسبیح خوان ومن خاموش)

درحال راه‌رفتن بودوتنها پیراهن خودرا درسینه‌چاک میداد .

ودرگوشه‌پائین سمت چپ رقم‌داشت .(بنده‌شکسته‌رقم‌عبدالصمدشیرین قلم)

۱۱ـ اثردیگرهنرمند ،تصویردستگیری شاه‌ابوالمعالی بودکه‌توسط تولک خان‌قوچی یاقوشچی انجام‌یافته‌وببلا دچارگشته‌بودو رقم‌داشت .

(عمل خواجه عبدالصمد شیرین قلم)

۱۲ـ دیگراز آثارزرین قلم‌تصویردخترجوانی بودکه‌لباس خوشرنگ وخوش حالتی بسان هندیان داشت وحلاوت چهره‌وزیب افزائی لباسها درخورتحسین بودورقم داشت . (کمترین عبدالصمدزرین قلم)

۱۳ـ تصویرارزنده‌دیگرهنرمندکه‌درنمایشگاه سال ۱۳۴۵ش. ازمجموعه‌آقای‌غلامعلی سیف‌ناصری درسالن شرکت نفت دیدم .

ترسیم دسته‌جمعی عده‌ای ازشعراودانشمندان ودراویش بودکه‌درنورکمرنگ شبانه دورهم به‌گرد آتش‌جمع شده‌ومشغول بحث ومذاکره‌بودند .

این اثرنیز ،بعیار سایرآثارهنرمند ،بقوی دستی ودرکمال نازک قلمی ارائه شده‌ورقم داشت . (عبدالصمد زرین قلم)

۵۸۲ ـ عبدالعزیز بن استاد شرف الدین تبریزی

ازنگارگران وحکاکان خوش‌قلم‌روی فلزات حدودقرن هشتم هجری است .

ازآثاررقم‌دار ونفیس‌وی که‌جام فلزی پایه‌داربرنزی است ،دراسلیمی های گوناگون،تصویروحکاکی شده‌وباخطوط زیبای ثلث وکوفی تزیینی،آرایش شده است . عکس سیاه‌وسفیداین اثرکه‌اصل آن درموزه ارمیتاژلنین گراد است، درکتاب ART OF ISLAM چاپ شده‌ورقم‌استادکه‌خوشبختانه درعکس نیز نمودارمیباشد. چنین است :

(عمل عبدالفقیر الی الله الغنی استاد عبدالعزیزبن استاد شرف‌الدین‌تبریزی)

۵۸۳ ـ عبدالعزیز کاشانی

کاشانی الاصل وفرزندعبدالوهاب‌کاشانی است که‌درهنرخودشهره‌بوده‌ودرچهره پردازی ومنظره‌سازی قلم‌پرقدرت داشته‌وازنقاشان کتابخانه‌شاه‌طهماسب اول

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

صفوی (۹۸۴-۹۳۰ه.ق.) بشمار میآمده است.

قاضی احمد در کتاب خود با ختصار از این نقاش یاد کرده و نوشته است:

((خواجه عبدالوهاب و پسرش خواجه عبدالعزیز از کاشانند، در امر تصویر بیقرینه بودند، شاه جنت مکان رضوان آشیان عبدالعزیز را شاگرد میخواندند و تعلیم تصویر از آن پادشاه بی شبه و نظیر داشت. خواجه عبدالعزیز در خدمت اشرف قرب تمام داشت، در آخر با جمعی از نا قصان و جاهلان همزبان شده مهر شاه بارگاه را تقلید نموده بدان سبب گوش و بینی بر باد داد.))

صادقی بیک در مجمع الخواص احوال وی را بیشتر نوشته و چنین آورده است:

((از کارمندان کتابخانه شاه مرحوم بود، در فن تصویر و نقاشی شاگرد استاد بهزاد است. میگفت، از کارهای استاد بهزاد آنها را که خوب است یاد گرفته ام یعنی بد-هایش را تتبع نکرده ام. بدون مبالغه شخصی ذوفنون بود و نقش بندی نیز میدانست موقعی که میرزا محمد فرزند خواجه قباحت جراح در عنفوان حسن و جمال بود، با یک دوتن از نقاشان خاصه شریفه او را بر میدارند و عازم هندوستان میشوند، در اثنای راه مهر شاه مرحوم را تقلید کرده یک برات صدتومانی با سم ارباب خود میسازند. وقتی که این وجه چهار دانگ و دو دانگ وصول میشود، قورچی و میعاد میدوند و خواجه مذکور را با مولانا علی اصغر گرفته بدرگاه شاه میآورند. در آن اثنا که شاه مرحوم میخواست از کشتنشان بگذرد و گناهشان را ببخشد، خواجه قباحت سر اسیمه از اندرون بیرون می آید و میگوید دستور صادر شد که بینی و گوشهای خواجه عبدالعزیز و مولانا علی اصغر را ببرند و این حرف بیدرنگ بموقع اجرا گذاشته میشود، سپس در سایه نقاشی برای خود یک بینی ساخته بود که از بینی حقیقی خیلی بهتر بود. موزون هم بود و گویا این بیت را مناسب حال خود گفته است.

نه میکشند و نه از دست میگذرانندم دماغ کار ندارم چه کار دارندم))

در مرقع امیر غیب بیک که در زمان شاه طهماسب اول ساخته و پرداخت گشته و حالیه در خزینه اوقاف اسلامبول نگهداری میشود. چند اثر زیبا از این پدر و پسر دیده شده است.

بنوشته ای که در زیر آثار خود قید کرده. (صورة کمینه شاگرد استاد بهزاد عبدالعزیز) معلوم میدارد از شاگردان آن استاد عالیقدر بوده و بروایت صادقی بیک، خوبهای استاد بهزاد را یاد گرفته و بدهایش را تتبع نکرده است.

از شاگردان و همکاران معروف وی، استاد کمال مصور کاشی و میرزا محمد اصفهانی بودند، که خود استادانی صاحب مقام بشمار میرفتند. این هنرمند علاوه بر چهره پردازی و منظره سازی، در تصویر گل و گیاهها و منظره دشت و دمن و حتی در تذهیب و تشعیر نیز قوی دست بود و در خط و تقلید آن، قلم پر قدرت داشت.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از آثار روی دیده‌ام:

۱ـ از آثار ارزنده این هنرمند که در نمایشگاه بریتیش میوزیوم از نزدیک دیدم و اندازه آن ۱۲/۵ × ۲۰/۲ سانتیمتر بود، تصویر پسر میرزا محمد قباحت بود که چهره پردازی استادانه داشت.

این مرد، که گویا پسر همان خواجه قباحت جراح باشد که بینی استاد را بریده بود، قدی بلند داشت و حدود چهل ساله بنظر میرسید. او بسیاق هندوان عمامه بسر داشت و لباس بلندی پوشیده و قمه کوچکی بزیر شال کمر داشت. و کاغذی که بدست گرفته بود، این جملات بخط نسخ زیبا بروی آن دیده میشد.

(یا مالک الملک عمل استادی نادر العصری خواجه
عبدالعزیز شبیه پسر میرزا محمد قباحت)

در بالای اثر، بخط زیبای نستعلیق درج شده بود:

(عمل استادی نادر العصری خواجه عبدالعزیز شبیه پسر میرزا محمد قباحت)

۲ـ دیگر اثر منسوب باین هنرمند که در نمایشگاه مذکور دیدم و عکس سیاه و سفید آن در صفحه ۱۰۲ کاتالوگ موزه مزبور چاپ شده بود. تصویری از شاه‌نامه شاه طهماسبی بود که در کمال حلاوت جلب نظر مینمود. در این اثر زیبا، اردشیر بروی تخت نشسته بود و رجال و ندیمان و شاهزادگان در اطراف وی قرار گرفته بودند.

دو نوازنده چنگ و دف، در مقابل تخت دیده میشدند و چند خدمه مخصوص مشغول خدمت بودند. حالات حاضرین و چشم‌نوازی البسه و تذهیب و تشعیر تخت پادشاهی، جالب بود و در کناره و حواشی تخت، این ابیات بخط ریز جلب نظر میکرد.

ای صاحب بزم و حشمت و جاه و جلال ـ وی جای تو بر تخت و جوانی و کمال
یارب نرسد به تن و ذات تو زوال ـ .....بر آنکه شد صورت حال

۳ـ از آثار منسوب دیگر استاد عبدالعزیز که تصویر رنگی آنها در صفحات ۴۸ و ۱۱۶ کتاب ROYAL PERSIAN MANUSCRIPTS بنظر میرسد.

یکی از تصاویر، نقش پرحلاوت زال فرزند سام است که عریان و با موهای سفید سر، در بالای کوه نشسته و به سیمرغ عظیم الجثه‌ای که پلنگ و آهو را بچنگ و دندان گرفته نظاره میکند. زیبائی و چشم‌نوازی و عظمت کوهها و حلاوت و الوانی بالهای سیمرغ و قیافه و حالات نظار که زال را بهمدیگر نشان میدهند، قوه تخیل و قدرت دست نقاش را به نیکوترین ترتیبی برملا میسازد.

دیگر اثر منسوب باین هنرمند که در صفحه ۱۱۶ این کتاب ارائه شده و بزرگی از کتاب هفت اورنگ جامی است. تصویر شاهزاده‌ای با یاران است که در آلاچیق زیبائی وسط باغ نشسته و مشغول عیش و طرب میباشند. تذهیب سایه‌بان و صحن باغ و نقش درختان و گل و گیاه بسیار استادانه است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۴ـ ازآثار رزنده دیگر این هنرمند که در موزه توپ قاپوسرای ترکیه از نزدیک دیدم، اثری در مرقع شاه طهماسب بود که اندازه ۸/۵ × ۱۸/۵ سانتیمتر داشت.
در این اثر پرملاحت، شاهزاده جوانی که لباس سرمه‌ای خوشرنگی بتن داشت، لباده قرمز پوشیده بود و در دستها، دستمال آبی وگل رنگین داشت.
کلاه وی بشیوه قزلباشها پره دار با لوله قرمز بود و صورت وی حالت شاداب و زنده داشت. زمینه نقاشی صورتی بود و تذهیب های اسلیمی وگل اناری در شاخه‌های بلند جلب نظر مینمود. درگوشه چپ زیر بخط نستعلیق رقم داشت.

(صورة کمینه شاگرد استاد بهزاد خواجه عبدالعزیز)

حواشی اثر، زمینه لاجوردی بود و منظره درختان پرشکوه و تصویر چند دیو که هرکدام بکاری مشغول بودند و همچنین تصویر حیوانات مختلف، دیده میشدند.
دیگر اثر عبدالعزیز که رقم نداشت و در قرینه اثر رقم دار مذکور دیده میشد، تصویر زیبا روی جوانی بود که اندازه ۸ × ۱۷/۵ سانتیمتر داشت.
زن مزبور، چادر نازک آبی رنگ بسر کرده و زیر آن لباس بلند سرخ رنگ بتن کرده بود که رویه آن گلهای اسلیمی و اناری داشت.
حواشی اثر، ابیاتی بخط نستعلیق و تذهیب شیوا داشت که یکی از آنها چنین بود:

روای صبا وبگو یار دبستان مرا ـ که وعده‌های دروغ توسوخت جان مرا

۵۸۴ ـ عبدالعزیز ـ مذهب

مذهب زبردست و نازک قلم او اخر قرن ۶ هـ.ق. بود.
از آثار این هنرمند، تذهیب قرآنی دیدم که در کمال قدرت و چابک قلمی انجام یافته و رقم داشت. (کتبه وذهبه اصغر عباد الله تعالی عبدالعزیز بن ابی الغنایم بن ابی الفضایل الکاشی ختم الله له بالحسنی حامدا لله تعالی ومصلیا علی محمد وآله فی شهور سنه ۷۰۳)
تذهیب صفحات اولیه قرآن، مذهب و مرصع هشت ضلعی وزمینهٔ نقره‌ای هاشوردار داشت و بطرز ماهرانه انجام یافته بود.

۵۸۵ ـ عبدالعزیز مراد

مصور و مذهب خوش قلم دوره ازبکان شیبانی بوده و در هنر خود دست با حلاوت داشته است.

۵۸۶ ـ عبدالعلی ـ مجلد

نقاش وجلدساز پرمهارت دربار سلطان سلیمان قانونی (۱۵۶۶ـ ۱۵۲۰م) عثمانی بود که نامی درسند معروف (سرنامه سیزهدیه دفتری) که تفصیل آنرا در احوال شاه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

قولی یادنموده‌ام، ضبط شده و اجراکننده جلد منقش و مصوری بوده که بحضور شاه عثمانی، بروز عید هدیه گشته است.

۵۸۷ ـ عبدالعلی بن محمد الجزائی ـ اسطرلاب ساز

از طراحان و رسامان نقوش هندسی و تزیینی روی فلزات بود و در ترسیم و گرده سازی و کنده‌کاری بروی اسطرلاب ها دست پرتوان و دقیق داشت. از یگانه آثار ارزشمند این طراح فلزکار، اسطرلابی است که با همکاری برادر خود بنام محمدباقر، جهت شاه سلطان حسینی صفوی تهیه و تقدیم شده است، این اسطرلاب که در نهایت دقت و مهارت صورنجومی، ساخته شده و حالیه در بریتیش میوزیوم قرار گرفته رقم دارد. (صنعه اقل الطلبه عبدالعلی بن محمد الجزائی نمقه اقل الطلبه اخ الصانع محمدباقر ۱۱۲۴) در رویه اسطرلاب چنین نوشته:

(بموجب فرمان قضاجریان سلطان سلاطین زمان سیدخواقین دوران پشت وپناه اهل ایمان ولی نعمت عالم وعالمیان مدارسپهر دولت وعدالت قطب ملک اعظم عظمت وجلالت اختردرخشان اوجگیتی ستانی فهرمانان اوسط السماء جهانبانی شاه سلطان حسین صفوی موسوی حسینی مدالله تعالی ظل معدله علی رؤس الانام مدی اللیالی والایام این اسطرلاب تام صورت انجام یافت فی شهرشعبان ۱۱۲۴)

دیگر از آثار این هنرمند که با همکاری برادرش محمدباقر انجام یافته و حالیه در موزه شهروین قرار دارد، اسطرلاب پرمهارتی است که در آخرین دوایر رویه اسطرلاب رقم گذاشته. (صنعه اقل الطلبه عبدالعلی)

و درمحل دیگر قیدشده (نمقه اقل الطلبه محمدباقر)

۵۸۸ ـ عبدالعلی مذهب

میرزا عبدالعلی خلف مرحوم میرزا رضا مذهب اصفهانی است.

عبدالعلی درفن تذهیب قادر و در دوره سلطنت ناصرالدین شاه قاجار مذهب باشی اصفهان بوده است.

سنگلاخ خراسانی درکتاب قطورخود چنین مینویسد:

((بغیر از فن تذهیب دررنگ آمیزی وشبیه سازی کارش از حدگذشته وبه معجزه پردازی رسیده است)) از آثار شناخته شده این هنرمند. تذهیب وتشعیر حواشی کتاب عظیم سنگلاخ که در احوال خط و خطاطان است، وحتی تصویر سیاه قلمی خود مرحوم میرزا سنگلاخ راکه در اول کتاب چاپ شده، اثر دست این هنرمند بوده و تاریخ ۱۲۹۱ را دارا میباشد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۸۹ ـ عبدالغفار

نقاش گمنام اوایل قرن ۱۳هـ.ق. بودودررشته مینا سازی نیزدست پرآرایش داشت .ازآثاررقم‌داروزیبای وی،تصویرگل ومرغی مینائی دیدم‌که‌رقم‌داشت .
(عبدالغفار ۱۲۱۴)

۵۹۰ ـ عبدالغفار ـ استاد کمال الدین

بنوشته‌دوست محمدهروی دردیباچه‌بهرام‌میرزا ،نقاش پرکاروصورت پرداز ماهر بوده‌وبنام استادکمال الدین عبدالغفاردرحدخودیگانه‌وفرزانه‌بوده‌است .

۵۹۱ ـ عبدالغفار ـ اسطرلاب ساز

طراح و اسطرلاب سازشهرارومیه‌بودودرهنرخوددست زیبانگارداشت .
ازآثاررقم‌دار این هنرمند ،اسطرلابی پرزیب وزینت دیدم‌که‌درروبه‌آن نوشته‌شده بود . (هوالله‌تعالی ـ حسب الامربندگان عظیم‌الشان مرکزدایره‌نصرت واقبال وقطب منطقه‌فتوت واجلال عفاده‌آفتاب شوکت ومنظره‌ارتفاع حشمت نواب علامت مدار امامقلی خان قاسملوی افشاربیگلربیگی ارومی دربلده‌مذکوره به‌تاریخ شهر رجب المرجب من شهورسنه خمس وتسعین وماته‌بعدالالف اتمام‌یافت .)

۵۹۲ ـ عبدالغفار طباطبائی نوری

سیدطباطبائی‌واهل نائین است که‌دررشته‌آبرنگ ورنگ وروغن وتصاویرپشت شیشه‌ای مهارت داشته است .
ازآثاربجامانده‌این هنرمندکه‌بسال ۱۹۷۶ودرحراج کریستی لندن بفروش رسید ،تصویردختران رقاصه‌ای بودکه‌دست دردست همدیگرنهاده‌وبرقص وپایکوبی سرگرم‌بودند . رقاصه‌ها البسه‌پرزینتی بتن‌داشتندوبانواع جواهرات خود را آرایش داده‌بودند .
یکی ازآنها کلاه‌مرواریددوزی بسرداشت که‌دروسط آن تاج پرداری نیزعلاوه گشته‌بود ،درگوشه‌تالار ،دسته‌گل پرطراوتی درگلدان جاگرفته‌ودرانتهاپرده ایوان وستونهای سفیدخانه‌جلب نظرمینمود .
دربالا بخط نستعلیق رقم‌داشت .
(رقم‌کمترین قاضی نائینی عبدالغفارطباطبائی نوری ۱۲۰۰)
دومین تصویررقم‌دار این هنرمند ،تصویررقاصه‌ای فتان دررنگ وروغن بودکه بالبسه‌دوره‌ٔ زندیه‌ملبس بوده‌وخودرابه‌زر و زیوروجواهرات گوناگون آراسته بود . این اثردرخشنده‌که‌یکی ازبهترین کارهای هنرمندبود ،بخط نستعلیق رقم داشت . (رقم‌کمترین عاصی نائینی عبدالغفارطباطبائی نوری ۱۲۰۱)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۹۳ ــ عبدالفتاح ــ طغراکش

طغراکش زبردست وحکاک وسرسکه‌کن اواسط قرن ۱۳ هـ.ق. بودکه‌درهنرخـــود دستی پرظرافت داشت وخط نستعلیق وطغرائی راخوب مینوشت .

طغرای پرقدرتی ازاین هنرمنددیدم‌که‌اسامی اصحاب کهف رابه‌طلای ناب وشیـوه طغرائی ترسیم‌کرده‌بود ورقم‌داشت . (کتبه عبدالفتاح ۱۲۶۲)

ازآثار خطاطی دیگر این هنرمند،لوحه‌ای درجامع عالی شهربورسا قرارگرفتـه که‌امضاء دارد . (کتبه‌عبدالفتاح سرسکه‌کنان ۱۲۷۷)

ازرقمی که‌درذیل این خط گذاشته ،معلوم‌میگرددابن هنرمندسرسکه‌وهمچنین طغرای غروش‌های عثمانی راکه‌درکمال قدرت ترسیم‌میشده ،بدست پرقدرت ایـــن هنرمندانجام‌میافته‌است .

۵۹۴ ــ عبدالفتاح مذهب شیرازی

اهل شیرازواز‌مذهبان نازک قلم‌قرن ۱۰هـ.ق. آن سامان بشمارمیآمد .

۵۹۵ ــ عبدالکریم ــ مجلد

مذهب و مجلدگمنامواخرقرن ۱۳هـ.ق. عثمانی است .

از آثار رقم‌دار این هنرمند ،جلدمزین وزیبائی درموزه‌توپ قاپوقرارگرفته که‌رقم دارد . (مجلد عبدالکریم ۱۲۷۰)

۵۹۶ ــ عبداللطیف صنیع همایون

قلمدان سازشیرین کارواسط قرن ۱۴هـ.ق. است که‌درگل ومرغ وجانورســازی دستی خوش پردازداشته‌است .

قلمدان گل ومرغی خوش طرحی ازاین نقاش دیدم‌که‌بشیوه‌آقاابراهیم ترسیم گشته‌ورقم داشت. (عمل کمترین عبدالطیف صنیع همایون ۱۳۴۱)

۵۹۷ ــ عبدالمحمد میرزاجانی

نقاش‌آبرنگ سازوسیاه‌قلم‌دوره‌زندیه‌واوایل قاجاری بودودرهنرخودسلیقـه نیکوداشت . ازاین هنرمنددواثرزیبادیدم‌که‌پسندیده‌بود .

یکی ازآنها ،تصویرگل ومرغی شیوابآبرنگ بودکه‌رقم‌داشت :

(کمترین عبدالمحمد) ودیگری که‌بهمان سیاق اولیه‌ترسیم‌شده‌ورنگهای خـوش داشت ،دسته‌گل پرآرایشی بودورقم‌نقاش چنین بود :

(کمترین عبدالمحمدمیرزاجانی ۱۲۰۵)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۹۸ ـ عبدالمحمود

نقاش دوره ناصری ومظفرالدین شاهی بودودرنقش تصویرها دست داشت .
فرزندوی شکراله صنیع زاده است که از هنرمندان معاصربشمار میآید .

۵۹۹ ـ عبدالمطلب ـ مطلب

فرزندمیرزا حسین اصفهانی است که بنامهای مطلب خان ومیرزا عبدالمطلب خان مستشارپستخانه معروف بوده است .تصویر شماره ۶۴
دردوران صباوت از اصفهان بتهران آمده و زیرنظراستادان فن به تکمیل هنرپرداخت .درابتدا قلمدان سازی میکردوکاهی آب رنگ نیزمیساخت .چون علاقه خودرا برنگ وروغن زیادتردید ،باین شیوه روآوردومورد توجه واقع شد .
درسال ۱۲۷۵ ه.ق. بهمراهی میرزاحسین خان مشیرالدوله ومیرزا علی اکبرخان مزین الدوله جزو ۴۲نفرشاگردان انتخابی ،بفرانسه رفت ودرآنجا بعلاقه تمام به نقاشی پرداخته ودرسبک کلاسیک صاحب کمال گردید .
بنوشته مرحوم بامداد :
پس ازبازگشت بایران که نقاش قابلی شده بوداستفاده ای بعمل نیامد ،تا اینکه درپست خانه مشغول کارشدوبنام میرزا مطلب نقاشباشی تحویل دارکل پست خانه بود ،درسال ۱۳۰۱ه.ق. بنام میرزا مطلب تحویلدارمستشارکل گردیدوسپس به سال ۱۳۰۸ه.ق. میرزا مطلب خان شدودرسال ۱۳۰۹ه.ق.هم منصب سرتیپی علاوه گشت وازاین تاریخ میرزا مطلب خان سرتیپ نامیده شد .
درسال ۱۳۱۷ملقب به مستشارالوزاره شدودرسمت های خودباقی بود ،لکن همیشه در میان مردم معروف بودبه مستشارپست خانه وبعدهم سفری به ایتالیا کرد .
نامبرده مردی روشنفکروهنرمند ،باکمالی بوده وازسال ۱۲۹۵تاسال ۱۳۱۷ه.ق.در اداره پست درسمتهای مختلف مشغول بکاربود ،درسال ۱۳۲۱ه.ق. با میرزا محمود خان حکیم الملک برشت رفت وپس ازدوماه واندی دررشت درگذشت .
مسئله مرگ میرزا مطلب گویا به اتفاق ،از اختلاف حکیم الملک و امین السلطان اتابک سرچشمه گرفته وبنوشته مرحوم بامداد ،حکیم الملک هنگام رفتن رشت ،میرزا مطلب خان را هم بهمراه خویش بردوضمنا "بوی گفت مستشارا گرمرگ میخواهی بیا با هم برویم گیلان،دوماه واندی که ازحکومتش گذشت ناگهان در ۲۱جمادی الاول ـ ۱۳۲۱ه.ق. درگذشت ودوروزپس ازدرگذشت او یعنی در۱۹جمادی الاول میرزا مطلب خان درگذشته بود . بدین معنی که بفاصله دوروزهردونفردرگذشتند ،ومعروف شد که اتابک شخصی را برشت فرستاده وآن شخص بتوسط آشپزحکیم الملک بوسیله غذا او را مسموم کرده ومیرزا مطلب خان هم ازهمان غذا خورده بوده است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از آثار او دیده ام:

۱ـ تصویر رنگ وروغنی باغی مشجر بودکه دیوارکشی شده ومنظره کوه وفضای زمین وسیع درروبروی باغ دیده میشد.

منظره حوض وفواره زیبای آن با ستادی ترسیم شده وقیافه خسته دربان باغ، درانتها جلوه گر بود. ازوضع منظره تابلوچنین معلوم بودکه نقاش درایوان قصرباغ نشسته ومنظره روبرورا بطریق کلاسیک ترسیم نموده است.

این اثررنگ وروغنی که درموزه رضا عباسی تهران قرارگرفته رقم دارد.

(بنده درگاه میرزا مطلب)

از آثار دیگر هنرمند، گویا تابلوئی درمجموعه آقای جعفرسلطان القرائی است که چون عین تابلورا ازنزدیک ندیده ام ازموضوع واندازه آن اطلاع صحیحی ندارم.

دیگراز آثار هنرمند، به نوشته های مرحوم معیرالممالک درمجله یغما چنین است که عینا "نقل میگردد. میرزا عبدالمطلب مستشار:

از شاگردهائی بود که ناصرالدین شاه برای گرفتن فنون نقاشی بفرنگ فرستاد. دخترش خجسته خانم آخرین زنی بود که شاه اختیارکرد. میرزا علیخان امین الدوله در زمان صدارت خود اورا بسمت مستشار پستخانه برگزید وبدین نام معروف شد. مستشار در شبیه سازی باآب ورنگ استادبود. در سال جلوس مظفرالدین شاه تصویری باآب ورنگ از او ساخت که سخت نیکو ازآبش بیرون آورد و سالها زیب تالارآئینهٔ قصر صاحبقرانیه بود.

یکی ازآثارروغنی او که ازلحاظ ترکیب، رنگ وحال بسیار عالی بود وباصطلاح بانماشا کننده حرف میزد گدائی را مجسم میساخت که در حال تضرع سر برآسمان و سر کودک خویش را برداما‌ن داشت. این بردهٔ نفیس سالها درتالار بزرگ پارک امین الدوله آویخته بود. درآن زمان اروپائیان مقیم تهران بایکی از خانواده‌هائی که حشرداشتند خانوادهٔ امینی بود. بارها آنان را مقابل این نقش زنده حیران وآفرین گویان دیدم. آقای رابینو اولین رئیس بانك انگلیس درتهران دخترش داشت نقاش. یکی ازروزها که بدیدن معین الملك پسر امین الدوله رفته بودم دیدم دوشیزه رابینو بالوازم کار برابر بردهٔ مزبور نشسته ومشغول کپی برداشتن ازآنست.

یکی دیگر ازکارهای قابل ملاحظهٔ مستشار منظرهٔ آب ورنگی بوداز استخرپارك امین الدوله وآلاچیق میان آن در موسم گل وگیاه. دو قو هم در استخر دیده میشد. این اثرتا روزهای آخر زندگی خانم فخرالدوله دریکی از اطاقهای منزلشان باقی بود.

۶۰۰ ـ عبدالملک نقاش

نقاش و طراح زیبا نگاردربار سلطان مسعودغزنوی بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۰۱ ــ عبدالمومن بن محمد النقاش

هنرمندقرن ۷ه.ق. اهل خوی بودودرطرح وترسیم‌نقوش اسلامی،بروی فلزات سخت استادی تام العیار بشمار میرفت .

اثرزیبای وی،درب نقره‌کوبی استادانه‌ای است که‌درنقوش زیبای اسلیمی و طرح هندسی بعمل آمده‌ورقم‌دارد .

(عمل عبدالمومن بن محمدالنقاش خوئی)

۶۰۲ ــ عبدالمومن بن شرفشاه‌نقاش تبریزی

نگارگرمعجزنگارا واخرقرن ۷ه.ق. بودودرکچبری وطراحی نقوش هندسی و شیوه‌های اسلیمی مهارت‌فوق العاده‌داشت .

ازآثاربجامانده‌این استاد،طراحی وکچ بری محراب مسجدجامع رضائیه‌است .که درزمان ایلخانی آباقاخان مغول ساخته‌شده‌وبخطوط وادعیه‌کوفی آرایش یافته است این محراب که‌بارتفاع ۷/۸۲ وعرض ۵/۴۸ مترساخته‌شده ،قدیمیترین محراب دوره مغولی است که‌تااین زمانها ازگزندایام درامان مانده‌است .

رقم‌نقاش بخط ثلث رقاعی،دربالای محراب به گچ بری استادانه‌چنین است .

(عمل عبدالمومن بن شرفشاه النقاش التبریزی فی شهر ربیع الاخر سنه ست و سبعین ستمائه)

زمینه خطوط رامثل تذهیب های این دوره‌که‌زمینه‌راسوزن کاری کرده‌ونقاط ریزی احداث میکردند،بهمان ترتیب نقطه‌دارکرده‌وزمینه‌راپرکرده‌است .

درطرفین محراب ،دوستون تراشیده‌گچی دیده میشودکه‌گوئی ازچوب ساخته‌اندتا سنگینی بنارا تحمل نماید .

تزیینات بالای محراب ودر وسط یک‌گوی مشبک فوق العاده استادانه که شمردم ،درحدودچهل وپنج سوراخ نامنظم داشت و به‌نسبت اسلیمی‌های زوجی که درسه اندازه مختلف بودودرکناره‌گوی بزرگ تعداد ۱۲گوی بزرگ وکوچک،درحوالی داشت که‌بمهارت واستادی عمل آمده‌بودکه‌بسط وتشریح آن دراین مختصرنمیگنجد

۶۰۳ ــ عبدالواحد

طراح ونقاش روی کاسه‌وبشقاب وظروف سفالین اواخرقرن ۱۰ه.ق. است .

ازاین هنرمند،بشقابی درموزه‌دولتی برلین بیادگارمانده‌که‌بگلهای آبی وسیاه تزیین یافته‌ودرحواشی آن،دوازده‌صورت فلکی رابه‌اشکال مخصوص خودنقش کرده است .درمنطقه‌البروج ودرتصویر برج‌اسد ،خورشیدرا درپشت شیرتصویرکرده وبسان علائم‌امروزی درآورده‌است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دروسط دایره‌ای که بخطوط اسلیمی نقش بسته رقم دارد.

(عمل عبدالواحد فی سنه ۹۷۱)

۶۰۴ ـ عبدالوهاب

میرزا عبدالوهاب ولد میرزا حسین رئیس الکتاب بود و در نقاشی دست پر حلاوت داشت. از احوال این هنرمند اطلاع زیادی نداشته و فقط در سند معتبری که از این هنرمند و پدرش اسم برده شماره نهم روزنامه ملتی مورخ ۱۲ محرم سال ۱۲۸۴ هـ.ق. است که عبدالوهاب را بهمراه اسماعیل جلایر جزو شاگردان مرتبه اول نقاشی مدرسه دارالفنون قید کرده است. از طرفی بعید نیست این هنرمند، همان میرزا عبدالوهاب باشد که اعتمادالسلطنه در روزنامه ایران ۱۲۹۹ هـ.ق. یاد کرده و جزو هنرمندان مجمع الصنایع بحساب آورده که بهمراه میرزا علی محمد نقاش و در معیت میرزا علی صحاف باچهار شاگردش مشغول تذهیب و تحصیف کتاب الف لیله بوده است. آقای یحیی ذکاء در کتاب (تاریخچه ساختمانهای ارک سلطنتی تهران) باستناد منابعی که ذکر کرده در مورد مجمع الصنایع و نفرات هنرمندان اطلاعاتی داده که ما نیز در اینجا بعینه ارائه میدهیم.

اعتمادالسلطنه در ذکر وقایع و احداثات سال ۱۲۶۹ هـ. ق. در المآثر والآثار می‌نویسد:

«مجمع الصنایع مشتمل است بر صنایع دستی از قبیل آپولیت‌سازی و زردوزی برای ملبوس نظام و بریدن و دوختن البسه قشون و ملیله‌سازی عمل چین که زرکشی و زردوزی مخصوص ممتازی است و نقاشیهای بسیار اعلی و تفنگ‌سازی و قداره‌گری و غیرذلك از اعمال و صناعات و پیشه‌های متعلقه بترتیب لشکر و سوق عسکر در بازار صندوقدار واقعه در دارالخلافه طهران . . .»[1]

درمنتظم ناصری در ذکر وقایع سال ۱۲۶۹ هـ. ق. نوشته شده:[2]

«این اوقات یك روز جناب صدراعظم (میرزا آقاخان اعتمادالدوله نوری) و جناب نظام‌الملك (میرزا کاظم‌خان پسر میرزا آقاخان) و آجودان‌باشی (عزیزخان سردار) و جمعی از امرا و صاحب‌منصبان بزرگ نظام بمجمع‌الصنایع که حسب‌الامر، حسینعلی‌خان معیرالممالك دایر نموده و انواع اصناف صنعتگران قابل مملکت را درآنجا فراهم آورده بود رفته ارباب حرف را تشویق زیادنموده و خواجه‌احمد ساعت‌ساز یزدی‌راکه ازمشاهیر صاحب‌صنعتان ایران است یکصد تومان اضافه مواجب دادند».

در یك مجموعهٔ خطی‌که گویا در اختیار مرحوم عباس اقبال بود، گزارشی از هنرمندان وصنعتگرانی‌که در همین سالها درمجمع‌الصنایع حجره

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

داشته‌اند ، تنظیم گردیده که چون متضمن اطلاعات جالبی از هنرمندان وصنعتکاران آنزمان می‌باشد عیناً نقل می‌کنیم[۲] .

بسم‌الله تعالی شأنه‌العزیز

بتاریخ پنجشنبه چهاردهم شهر محرم‌الحرام ۱۲۶۹ ، کارکنان مدرسه مجمع‌الصنایع باین‌قرار می‌باشند : استاد ۴۵ ، شاگرد ۱۴۴ .

۱ ـ کارکنان مدرسهٔ مجمع‌الصنایع : استاد ۳۴ ، شاگرد ۹۵ .

حجره استادعلی . هفت استاد و۲۲ شاگرد مشغول تعمیر طپانچه‌های زین‌خانه مبارکه وقمهٔ پیشخدمتان وقداره وتفنگ‌کالسکه‌چیان و دلق شاطران حضرت اقدس همایون شهریاری روحنافداه و آتش‌کاری وآبگیری وچخماق وفنداق‌سازی میباشند . استاد ۷ ، شاگرد ۲۲ .

حجره خواجه‌احمد ، خود خواجه احمد تعمیر ساعته‌های مجلس سرکار صدراعظم دام اقباله را می‌نمایند و آقامحمد مهدی با دوشاگرد مشغول تعمیرساعت طاوس میباشد ، استاد ۲ ، شاگرد ۲ .

حجره استاد محمدقاسم واستاد محمد دواتگر : با دوشاگرد مشغول کاری نمیباشند وبیکارند واز دیوان اعلی هنوز کار بایشان رجوع نشده است . استاد ۲ ، شاگرد ۲ .

حجره استاد حسینعلی واستاد عباسعلی واستادحسن : این‌استاد میناساز با سه شاگرد مشغول‌کار متفرقه می‌باشند ، استاد ۳ ، شاگرد ۳

حجره استاد آقاجان واستاد محمدباقر زرکش : با چهار شاگرد مشغول مفتول‌سازی قباهای نظام پیشخدمتان قبلهٔ عالم روحنافداه میباشند . استاد ۲ و شاگرد ۲ .

حجرهٔ استاد ابوالقاسم دواتگر : با دو شاگرد مشغول کار متفرقه میباشند . استاد ۱ ، شاگرد ۲ .

حجره مرادحاصل مسیحی نقاش زرگر : با دو شاگرد مشغول ساختن جای نگین مهر وزیرمختار دولت بهیهٔ روس میباشد ، استاد ۱ ، شاگرد ۲ .

حجرهٔ آقاسیدجواد نقاش‌زرگر : بااستاد مهدی واستاد محمد دواتگر مشغول ساختن قلاب‌کمربند کالسکه‌چیان قبلهٔ عالم وعالمیان روح‌العالمین‌فداه می‌باشند . استاد ۳ ، شاگرد ۳ .

حجره نقاشان : نقاش‌باشی (ابوالحسن‌خان صنیع‌الملك غفاری) و ۳۴

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نقر نقاش مشغول مجلس‌سازی کتاب الف لیله می‌باشند و ذوالفقاربیك مشغول بروغن‌کاری کالسکه‌ایست که تازه ازمسکوآورده‌اند. نقاش‌باشی ۱ ـ سایر ۳۵.

حجره میرزا عبدالوهاب ومیرزا علی‌محمد : این دواستاد ومیرزا علی صحاف با چهار شاگرد مشغول تذهیب و تصحیف کتاب الف‌لیلهٔ می‌باشند. استاد ۳ ـ شاگرد ٤.

حجره میرزا خدا رحم : مشغول ساختن ساعت بزرگ آویز بجهت لات دارالخلافه می‌باشد. استاد ۱ ، شاگرد ۳.

حجرهٔ حاجی میرزا احمد : باشیخ محمدکاظم مشغول ساختن ساعت بزرگ آویز بجهت محلات دارالخلافه می‌باشند. استاد ۲ ـ شاگرد ۲.

حجرهٔ استاد محمدباقر ، با چهار شاگرد مشغول دوختن قبا وشلوار پیشخدمتان قبلهٔ عالم وعالمیان روحی وروح‌العالمین فداه میباشند. رخوت تمام شده پیشخدمتان قبا ٥۳٤ ، شلوار ٥۳٤. استاد ۱ ـ شاگرد ٤

حجره اسدالله : مشغول ساختن پل جهت کالسکهٔ مرصع اقدس همایون شهریاری روح‌العالمین فداه میباشند. استاد ۱ ، شاگرد ۲.

استاد جعفرآهنگر : با ۳ شاگرد واستاد محمد آهنگر با دوشاگرد واستاد جعفر نجار با دوشاگرد. این سه استاد با هفت شاگرد مشغول ساختن کالسکهٔ عالیجاه آقامیرزا فتح‌الله‌لشکرنویس‌باشی‌میباشند. استاد ۳ شاگرد ۷.

۲ ـ کارکنان خارج از مجمع‌الصنایع : استاد ۲۱ ، شاگرد ٤۹.

آقامحمد قاسم زینداریاشی : با دوشاگرد مشغول ساختن زین مرصع می‌باشند. استاد ۱ ، شاگرد ۲.

مشهدی جبار ومشهدی رضا : دربازار با چهار شاگرد مشغول ساختن تکلنو وزین‌پوش می‌باشند. استاد ۱ ـ شاگرد ۲.

ملا علی‌اکبر وکربلائی عباس : با چهارشاگرد مشغول ساختن داباغی و بند یدك‌کش ورشمه وغیره می‌باشند. استاد ۲ ، شاگرد ٤.

کربلائی‌هادی ترکش‌دوز: با دوشاگرد مشغول‌ساختن مخمل‌لپانچه‌های زین‌خانهٔ مبارکه میباشند. استاد ۱ ، شاگرد ۲.

آقا محمداسمعیل زردوز : با شش شاگرد مشغول دوختن زین‌پوش مروارید بجهت حضرت اقدس همایون شهریاری روحی و روح‌العالمین فداه می‌باشند. استاد ۱ ، شاگرد ٦.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

زر دوزان قبا و شلوارنظام و پیشخدمتان قبلهٔ عالم و عالمیان روحی وروح‌العالمین فداه یك‌استاد و۲۵ شاگرد مشغول دوختن می‌باشند استاد ۱ ، شاگرد ۲۵ .

مشهدی علی‌اکبر : با دو شاگرد مشغول مقواسازی قباهای نظام پیشخدمتان حضرت‌اقدس همایون‌شهریاری روحی وروح‌العالمین‌فداه می‌باشند استاد ۱ ، شاگرد ۲ .

آقامحمدعلی نقاش‌زرگر: مشغول‌منبت‌کاری سنگ‌قبر شاهزاده[۱] مبرور مغفور جنت‌مکان رضوان استان می‌باشد . استاد ۱ ـ شاگرد ۲ .

حاج محمدعلیخان هندی : با سه شاگرد مشغول بافتن زنجیرهٔ شلوار نظام بُنیچه قبلهٔ عالم وعالمیان روحنافداه میباشند وکمر بجهت بند قمهٔ حضرت اقدس همایون شهریاری روحی وروح‌العالمین فداه می‌باشندکه الی‌الیوم تمام شده . استاد ۱ ، شاگرد ۳ .

کارکنان مدرسه مجمع‌الصنایع وخارج از مجمع جملگی مشغول‌کارند وآنی غافل نمی‌باشند وهمگی بدعای دوام دولت ابد مدت جاوید عزت حضرت اقدس‌همایون شهریاری اشتغال دارند .

برنقاشان کتاب الف‌لیله بسیارجا تنگ می‌باشد بواسطهٔ آنکه نقاش زیاد شده وعلاوه یك حجره هم بجهت مذهب وصحاف گرفته شده» .

۶۰۵ ـ عبدالوهاب حمزوی شیرازی

ازسادات جلیل القدر حمزاوی شیرازبودودرچهره‌سازی وگل مرغ دست بالاوت داشت . ازآثاراین هنرمند ،قلمدان زیبائی دیدم‌که‌دروسط رویه‌آن،تصویر دختر دلربا وطنازی رابالبسه‌رنگین ترسیم‌کرده‌ودربالا وپائین آن،گل ومرغی درشیوه مصطفی شیرازی ارائه‌داده‌بود. حواشی قلمدان نیزمنظره‌وگل ومرغ ساده بودورقم‌داشت . (عبدالوهاب‌حمزوی‌شیرازی ۱۳۳۶)

۶۰۶ ـ عبدالوهاب ـ خواجه کاکا

مولانا کمال الدین عبدالوهاب اهل شیرازبودوبخواجه‌کاکا شهرت داشت . دوست محمد هروی دردیباچه مرقع بهرام‌میرزاودرذکرمذهبان کتابخانه‌ا علی،باختصار یادی ازاین هنرمندکرده‌وچنین آورده‌است :

((دیگر ،پسندیده‌اولی الالباب ،استادکمال الدین عبدالوهاب ،هنرورقابل باصفا مشهوربه‌خواجه‌کاکاکه‌کارش ازشیرازیان بصفا ممتازودرندیمی بی همباز

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

است .)) از آثار رقم‌دار و منسوب وی ندیده‌ام .

۶۰۷ ـ عبدالوهاب کاشانی

از نقاشان قرن ۱۰ هـ.ق. و پدر هنرمند صاحب استعداد، عبدالعزیز بود که احوالش در جای خود یاد گردیده است .

صاحب گلستان هنر از این هنرمند، در احوال پسرش عبدالعزیز، مختصری یاد کرده و چنین نوشته است :

((خواجه عبدالوهاب و پسرش خواجه عبدالعزیز از کاشانند . در امر تصویر بی‌قرینه بودند)) سید احمد آهو چشم در مرقع امیر غیب بیک که در زمان شاه طهماسب اول ترتیب یافته است، از آثار استادانه ایکه از این پدر و پسر هنرمند دیده یاد کرده و هنر آنها را ستوده است .

۶۰۸ ـ عبدالوهاب مذهب باشی شیرازی

مذهب باشی چابک قلم و نادره‌کار شیرازی است که از طرف ناصرالدین شاه قاجار به‌لقب مذهب باشی مفتخر بوده است .

این هنرمند امضای خود را با سجع (یا وهاب) ذیل آثار خود ارائه میداد و در مواردی به‌درج (عبدالوهاب) تنها اکتفا مینمود .

آقا وهاب در تمام شیوه‌های طلاکاری و تذهیب، از قبیل تشعیر و افشان و حلکاری و ترصیع الوان سرلوحه‌ها، استادی تمام العیار بود و در موزون‌قایق دشوار آنرا به تمام معنی استادانه عمل میآورد . بغیر از صنعت تذهیب که رشته مورد علاقه نقاش بحساب میآمد، در آبرنگ و قلمدان و جلدسازی استاد بود و در گل و مرغ و تصویر و شبیه پردازی نیز دست موزون و نازک قلم داشت .

متاسفانه سال تولد و مرگ نقاش معلوم نبوده ولی از سنواتی که در زیر آثار بجا مانده خود قید کرده، معلوم میدارد، این هنرمند در سی سال آخر قرن ۱۳ هـ.ق. و دوران سلطنت ناصری، نقاشی موفق و کارآمد بوده و بخلق آثار گرانقدر سرگرم بوده است . از آثار رقم‌دار او دیده‌ام .

۱ـ تذهیب و آرایش بی نظیر قرآنی که بخط میرعلی کاتب شیرازی کتابت شده و حالیه در کتابخانه گلستان ایران مضبوط میباشد . این کلام‌الله را در کمال مهارت و تابناکی ترصیع کرده و رقم گذاشته .

(قد فرغ من تذهیب القرآن فی شهر رمضان انا العبد المذنب عبدالوهاب ۱۲۷۷)

۲ـ از آثار دیگر این هنرمند، قلمدان چشم‌نوازی دیدم که با انواع نقوش اسلیمی و خطائی ترصیع و تذهیب گشته و در وسط رویه آن، دسته گل الوانی بنازک قلمی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویرگشته بود .ودرکمندکناره قلمدان،رقم بسیار ریزداشت که نوشته بود .

(یاوهاب ۱۲۸۹)

۳ـ دیگر از قلمدانهای شیوای این هنرمندکه درموزه هنرهای تزیینی تهران به یادگار است .قلمدان تحسین انگیزی است که در انواع شیوه های طلاکاری،تصویر شده ودروسط رویه آن گل ومرغ پرحالتی جلب نظر میکندودرکناره ها رقم دارد .

(یاوهاب ۱۲۷۱)

۴ـ از آثار ارزنده دیگر هنرمند ،جلدقرآنی دیدم که تذهیب های انبوه وافشان گل گشنیزی داشت .حواشی کناره ها وبین کمندهای جلد ،نقوش مارپیچی واسلیمی های گردزرین جلوه گربود .ودرترنج وسطی جلدکه درزمینه طلای آتشی نقش شده بود ،دسته گل زیبائی دیده میشدکه آیتی اززیبائی بشمار میآمد .

این جلدکه بزعم نگارنده از شاهکارهای نقاش محسوب میگشت ،رقم داشت .

(ذهبه العبد المذنب عبدالوهاب ۱۲۸۲)

۶۰۹ ـ عبدالوهاب یزدانی

کوچکترین فرزندخطاط نامی شیرازی،محمدشفیع،ملقب به میرزاکوچک وتخلص وصال بود. که برادران وی عبارت بودند. ۱ـ احمدوقار ۲ـ محمودحکیم ۳ـ محمد داوری ۴ـ ابوالقاسم فرهنگ ۵ـ اسمعیل توحید ۶ـ عبدالوهاب یزدانی. درکتاب گلشن وصال،درمورد عبدالوهاب یزدانی چنین نوشته است :

((یزدانی ششمین فرزندوصال بوده ونامش عبدالوهاب میباشد)ا ودرسال ۱۲۵۲ زاده شد،خطنسخ ونستعلیق وشکسته را خوب مینوشته ودرکهنه کردن کاغذ ومرکب دست داشت)علم نقاشی را خوب آموخت وبحدکمال رسانید .

یزدانی درنقش ونگار با رنگهای روغنی برداوری برتربود .

پرده های نفیس تمثال بزرگان وعارفان)ازاوبیادگار ماندکه خداوندان فن را ازدیدار آن شگفتی دست میداد))

بروایات دیگر ،هنرفلزکاری نیزمیدانست وچندکره افلاکی وچند اسطرلاب زیبا نگار)ازخودبیادگارنهاده است . یزدانی سه پسروسه دختر داشت که ازآن میان،علی روحانی،خودازخوشنویسان ماهربشمار میآمد .این هنرمندبسال ۱۳۲۸هـ.ق.ودرهفتاد وشش سالگی بمرض استسقاء درگذشته ونزدبرادرش فرهنگ ودربقعه حضرت میرسید محمدمدفون گشته است .

متاسفانه ازآن همه آثاری که درکتاب گلشن وصال یادشده)حتی یک اثررقم دار از این هنرمندندیده ام. تنها اثربجا مانده این هنرمند ،تصویروتحریرنسخه خسرو وشیرین نظامی است که بامرناصرالدین شاه ونقش ونگارشگفت آور ،تصویرکرده و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بشاه قاجار هدیه نموده است .

از آثار استادانه خطاطی وی، کتیبه های قسمتی از رواق مطهر حضرت امام رضا علیه السلام است که در کمال استادی کتابت شده و رقم هنرمند را دارا میباشد .

۶۱۰ ــ عبدی مصور

نقاش گمنام اواسط قرن ۱۱ هـ.ق. هرات است .

از آثار رقم دار این هنرمند که گویا توسط پادشاه وقت سفارش شده ، تصویر شخص فرمانروائی بود که ریش و سبیل بزی داشت و کلاه سفید عمامه ای بسر گذاشته بود . این شخص بتمام ادوات و سلاحهای جنگی آن دوره از قبیل زره و شمشیر و خنجر و غیره مجهز بود و چکمه نیز به رنگ بپا داشت .

در بالای تصویر بخط نستعلیق نوشته شده بود .

(حسب الحکم حضرت نواب جهانبانی صورت تحریر یافت . بنده دولتخواه عبدی مصور بدار السلطنه هراة حرست عن الافات والبلیات فی شهر محرم الحرام سنه ....)

تاریخ نقاشی بوضوح دیده نمیشد ، ولی حدود ۱۰۵۸ بنظر میرسید .

۶۱۱ ــ عبید ــ محمد عبید

پسر آقا رضا و برادر ابوالحسن نادر الزمان ، نقاش نامی ایرانی است که بسان پدر و برادر هنرمندش ، نقاش صاحب قلم دوره شاه جهان هندی (۱۰۳۷ ــ ۱۰۶۹) بشمار آمده است . این هنرمند که بی شک مکتب پرغنا و با آوازه پدر هنرمند و برادر بیهمتایش را درک کرده ، خود تصویرگری شیرین قلم بوده و در شبیه سازی و چهره ــ پردازی وارائه مجالس رزمی و بزمی قلم پرقدرتی داشته است .

از آثار رقم دار این استاد که در کتاب پادشاه نامه جلب نظر میکند ، تصویر پرجلال شاه جهان است که بروی تخت سلطنتی نشسته و رجال و اعیان در مقابل او ایستاده و قطعه جواهری را بآنها نشان میدهد .

در قسمت پائین و سمت راست تصویر ، چند مطرب نوازنده و عده ای از افسران و رجال درباری دیده میشوند . رقم دارد . (رقم ولد آقا رضا عبید)

دیگر از آثار هنرمند ، تصویر شاه جهان در دربار سلطنتی است که در کمال قدرت عمل آمده و رقم دارد . (رقم عبید برادر نادر الزمان مشهدی . در سنه ۶۰ باتمام رسید)

از آثار رقم دار این هنرمند که در کتابهای هنری درج شده ، یکی تصویر (مرگ خان جهان لودی) در کتابخانه قصر سلطنتی وینسور انگلستان و دیگری در موزه ویکتوریا آلبرت لندن است که در آلبوم معروف وانتاک قرار گرفته و رقم (محمد عبید) را دارا میباشد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۱۲ ـ عبید اله خان

ازمصوران ومذهبان دستگاه ازبکان شیبانی بوده ودرهنرخودنازک قلم بوده است .

۶۱۳ ـ عثمان بن ابوبکر زنجانی

زنجانی وازاستادان فلزکاروقلمدان سازقرن ۷ه.ق. است .

ازآثارارزنده این هنرمند ،قلمدان برنجی بامهارتی است که بخطوط ونقوش متنوع اسلیمی آرایش یافته وبخط کوفی تزیینی،رقم دارد .

(العزّوالاقبال والسّعاده والسّلامه لی صاحبی. . . .مقرب عثمان بن ابوبکرزنجانی)

۶۱۴ ـ عثمان بن سلمان نخجوانی

فرزندسلمان وهنرمندطراح ونقاش بروی فلزات سخت واهل نخجوان است .

ازتنها اثررقم دار این استادکه بسال ۵۸۶ه.ق. انجام یافته ،آفتابه فلزی خوش منظری است که درروبه آن،نقوش وطراحی های شیوه شمال شرقی ایران،باستادی حکاکی کرده ورقم گذاشته . (عثمان بن سلمان نخجوانی)

مضبوط در موزه لوور پاریس.

۶۱۵ ـ عثمان ـ نقاش عثمانی

نقاش بیقرینه ومصورخاصه اواخرقرن ۱۰ه.ق. عثمانی بودودرتصویرسازی و شبیه پردازی دست پرمایه داشت .

این هنرمندازشاگردان حسن کفه‌گی بوده ودرتصویروآرایش کتابهائی که بسفارش سلاطین عثمانی ترتیب میّافته ،استادی پراعتباربشمارمیآمده است .

احوال دقیق ومستنداین هنرمندراحتی درمدارک واسنادعثمانی نیزبدست نیاوردم ،ولی دراوایل نسخه‌نفیسی که بنام (قیافه الانسانیه فی شمایل عثمانیه) نامیده میشدودوازده تصویرازنقاش راداشت وتاریخش سال ۹۸۷ بود ،دربیـــــن مطالب(سبب تالیف رساله)اشاره مختصری به نقاش کرده وچنین نوشته بود .

(اتفاقا "بوخاندان عالیشانه متعلق اولان سیرسلاطین جهادآئینیک شمایل لری بولونمغندن کلی اضطراب چکلوب واول آثارنامداردخی بولونوب یرلویرنـــده مندرج اوالماسی اقضای مآرب ایکن ناگاه بخصوصده مصوران خاصه دن بیقرینه زمان اولان استادعثمان ایله مطارحه قلنوب وبعضیلری الهگتوریلوب وبالجمله فرنگی استادلره بولندوغی تحقیق اولیجق صدراعظم ومشیرمعظم حضرتلرینه معروض قلنوب اهتمام شریفلریله صورماب که احسن مطالب ایدی میسراولوب .)

ترجمه مختصراینکه ،شمایل حقیقی سلاطین عثمانی که دراین کتاب ارائه شده ،از

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

طراحی های نقاش بیقرینه ومصورخاصه استاد عثمان وبالجمله استادان فرنگی بدست آمده وباهتمام صدراعظم وقت ،دراین نسخه تصویرشده است .

ازآثارشناخته شده این نقاش،تصاویری درکتاب نزهت الاسرارو الاخبار ،بسال ۹۷۶هـ.ق. است که درنوع خودستودن دارد .

دیگرازآثاراستاد عثمان وهمکارهنرمندش استاد علی،مینیاتورهائی درنسخه شاهنامه سلطان سلیم خان عثمانی است که بخط الیاس خطیب وسنه ۹۸۸ بوده وحالیه درموزه (فاین آرت بوستون) مضبوط میباشد .

دیگرازتصاویرزیبای این هنرمند،آثاری است که درکتاب هنرنامه وبخط محمد بوسنائی وتاریخ ۹۹۲هـ.ق. جلوه گربوده وبهمکاری استادان نامی دیگرازقبیل علی ـ محمدبیک ـ ولی جان ـ ملا تفلیسی ـ محمدبرساوی انجام یافته وحالیه در موزه WORCHESTER ART MUSEUM قرارگرفته است .

۶۱۶ ـ عثمان بن وراق

مذهب نادره کاروبدایع نگارقرن پنجم هـ.ق. است که درخط وکتابت نیزدست پرقدرت واستواری داشته است .

تنها اثررقم دار این هنرمند ،تذهیب وکتابت سی جزوقرآن مجیدمضبوط درکتابخانه آستان قدس رضوی است که درکمال شیوائی وتابناکی تذهیب شده ودرنوع خودکم نظیر میباشد . (۱)

درآغازهرجزء وسرسوره ها ،صفحات تمام تذهیب وترصیع درمقابل هم قرارگرفته که طرح وآرایش هریک ازآنها ،بانقوش وطرح دیگرجزوها تفاوت دارد .

اسامی سور وبسمله ،بخطوط وشیوه معروف زمان،بخط کوفی وثلث ورقاع کتابت شده که بیننده راوادار به تحسین مینماید .

رقم عثمان مذهب وخطاط کلام اله دردوصفحه آخرجزوسی ام وجزوپنجم دیده میشودکه چنین است . رقم هنرمنددرصفحه آخرازجزو سی ام

(کتبه ابوعمروعثمان بن الحسین الوراق الغزنوی غفرالله له ولوالدیه ولجمیع امة محمد علیه السلام) ورقم عثمان درصفحه آخرجزوپنجم .

(کتبه وذهبه عثمان بن الحسین بن ابی سهل الوراق الغزنوی غفرالله له ولوالدیه ولجمیع المومنین والمومنات والفراغ منه فی سنه اربع وستین واربعمایه) ودرصفحه پشت آن (حامدا "لله تعالی علی نعمه ومصلیا علی نبیه محمدالمصطفی و علی آله وسلم کثیرا "العمرفانی والخط باقی)

۱ـ مجله هنرومردم شماره ۱۵۷

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استاد عثمان فرزند پرهنری بنام محمد داشت که در فن تذهیب وخطاطی شایسته بود. از تنها اثر ممتاز استاد محمد که بسیاق وشیوه پدر تذهیب وکتابت کرده ،جزوه‌ای از کلام الله مجید است که رقم دارد.

(وذهبه محمد بن عثمان بن الحسین الوراق الغزنوی)

بنظر نگارنده کلمه (کتبه) از اول رقم استاد از بین رفته وپاک شده است.

۶۱۷ ــ عزیز

مینا ساز شیرین قلم او اخر زندیه بود ودر ارائه گل وبوته دست شیوائی داشت جلد قمه مینائی وپرحلاوتی از این هنرمند دیدم که در زمینه سفید وآرایش گلهای مختصر ولوزی شکل، که در بین آنها گلهای خوش ترکیب وریزی جا داده بود ،به پاکیزگی تمام نقاشی کرده وبخط طغرائی قرمز رقم نهاده بود. (یا عزیز ۱۲۰۷)

۶۱۸ ــ عزیز بن محمد

فرزند محمد واز مذهبان نادره کار واستاد قرن ۹ه.ق. بود ودر تذهیب وآرایش قرآنها وکتابها دست پرتوان ودرخشنده داشت.

آثار رقم دار وی را ندیده‌ام.

۶۱۹ ــ عزیز مغل

از قلمدان سازان گمنام اوایل قرن ۱۳ه.ق. کشمیر بود ودر تصویر گل ومرغ و ترسیم نقوش ابری وتشعیر طلائی دست داشت.

شیواترین اثری که از این هنرمند دیدم ،قلمدان بزرگ ودرشتی بود که گل ومرغهای زیبا وتشعیر طلائی واسلیمی‌های درهم داشت ورقم نقاش چنین بود. (عزیز مغل)

دیگر اثر زیبا وخوش قلمی که از این هنرمند دیدم ،جلد منقش وپرکار گل ومرغی بود ورقم داشت. (احقر الناس عزیز مغل ۱۲۲۵)

عضدی بخاری در میر عضدی بخاری آمده.

۶۲۰ ــ عطاء نقاش

نقاش شیرین قلم وپرکار کتابخانه دربار بایسنقر میرزا (۸۰۲ ــ ۸۳۷ه) بود ودر نقش تصاویر نسخه‌های خطی، دست کم فرینه داشت.

در عرضه داشت معروف جعفر بایسنقری که تفصیل آن در صفحه ۸۹ این کتاب قید شده ،نام این نقاش نیز جزو تصویرگران نامی آن دوره ثبت شده وچنین درج گشته است. ((خواجه عطا ،اجزای گلستان تمام کرده ومه لوح تاریخی که مولانا سعد الدین کتابت کرده دولوح را ببوم رسانیده به تتمه مشغول است.))

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۲۱ ـ عطای جدول کش

جدول کش نامی واستادهنرمندکتابخانه دربار بایسنقرمیرزا (۸۰۲ ـ ۸۳۷ ه) بودودرآرایش کتابها دست داشت .

درعرضه داشت معروف جعفربایسنقری که تفصیل آن در صفحه ۸۹ این کتاب یاد شده نام این هنرمندجزو جدول کشان ثبت شده وچنین قیدشده است :

((خواجه عطای جدول کش،تاریخ مولانا سعدالدین ودیوان خواجورا تمام کرده به شاهنامه مشغول است))

۶۲۲ ـ عطاءاله صنیع السلطان

ازشرح حال این نقاش رنگ وروغن ساز ،درمنابع تاریخی زمان،حیات وی اطلاعی بدست نیامد ،ولی با مشاهده آثار بجا ماندهٔ رقم داروی معلوم میدارد ، فعالیت هنری این نقاش درزمان مظفرالدین شاه بوده وچه بسا ممکن است ازطرف این پادشاه نیزبه لقب صنیع السلطان ملقب شده باشد .

عطاءاله درشبیه سازی دست داشت و صورت رجال ومشاهیرمعاصرخودرا برنگ و روغن،مصورمیساخت .

ازارقام لاتینی که درذیل آثارخودعلاوه مینمود ،بعیدنبودکه بیکی اززبانهای خارجه آشنا بوده ویا اینکه جنبه خودستائی داشته است .

ازآثاراودیده ام :

۱ـ تصویررنگ وروغنی جوانی کمال الملک بودکه شباهت زیادی به استاد داشت ورقمش بفارسی ولاتین چنین بود .

(عطاءاله صنیع السلطان ع ـ ۱ ـ ۱۳۲۶) (Sani es sultan)

۲ـ دیگردوتصویررنگ و روغنی ازصورت حکیم تولوزان فرانسوی بودکه رقم یکی بسان امضای تصویرشماره ۱ بودودیگری رقم ساده داشت ونوشته بود .

(صنیع محرم ۱۳۲۶) دوتصویرطولوزان،دریکی ازحراجهای شهرتهران بفروش رسیدوتصویرکمال الملک حالیه درموزه هنرهای تزیینی پایتخت مضبوط میباشد .

۶۲۳ ـ علاءالدین بن شمسی محمد بیرجندی

فرزندشمسی واهل بیرجندبودودرفلزکاری وطلاونقره کوبی دست پرمهارت داشت اصیل ترین اثررقم دار این هنرمند ،مصنوع فلزی پرمهارتی بودکه رقم داشت .

(عمل اقل العباد علاءالدین بن شمسی محمدالبیرجندی فی غره شهر رمضان المبارک سنه ثمان وتسعمائه)

عطا : مذهب شیرین قلم عثمانی است که دراوایل قرن ۱۳ه.ق . بتذهیب کتابها اشتغال داشته است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۲۴ـ علاءالدین نقاش

نقاش والامقام دوران سلطان سلیمان قانونی (۱۵۶۶ ـ ۱۵۲۰م) بودودرمعیت پدروبرادرش کمال نقاش،دردربارعثمانی فعالیت هنری مینمود.

۶۲۵ـ علی اصفهانی

قلمدان سازگمنام وشیرین قلم اصفهانی بود.ازآثاراین هنرمندقلمدان گل ومرغی خوش نقشی دیدم‌که درشیوه لطفعلی انجام یافته ورقم‌داشت.

(رقم بنده علی اصفهانی ۱۲۹۶)

علی ـ در درویش علی آمده.

علی اصفهانی ـ در میرزا علی آمده.

۶۲۶ـ علی بن سلطان الکتاب

فرزندمحمدرضاسلطان الکتاب،خطاط دوره‌ناصری بودودرشعر صفا تخلص مینمود. این هنرمندبرادرنقاشی بنام‌میرزاتقی داشت‌که‌آبرنگ وقلمدان میساخت وتقی بن سلطان الکتاب امضا میکرد.

حضرت علی بن ابیطالب علیه‌السلام ـ بدو روایت‌کوناگون که‌دراسنادقدیمی بجامانده،حضرت علی علیه‌السلام‌رانیزدرامرتذهیب ونقش شمسه‌قرآنها،صاحب قلم‌یادنموده‌ومخترع اولیه‌نقوش اسلامی دانسته‌اند.گوابنکه‌این‌منقله‌برکار بعلت‌خدمت بخلق الله‌وطاعت وعبادت الهی برای آن حضرت ممکن نبوده،ولی جهت اطلاع علاقمندان، عین آن روایات راسقل نموده‌وازشرح بیشترخودداری مینمائیم:

۱ـ دردیباچه مرقع بهرام‌میرزاودرمقدمه‌نقاشان ومذهبان مانی چنین نوشته:

((دراخبارچنین آمده‌است‌که‌اول کسی که‌بنقش وتذهیب زینت افزای کتاب کلام‌لازم‌الترهیب شدند،حضرت باحضرت امیرالمومنین وامام‌المتقین اسدالله الغالب وغالب کل غالب ومطلوب کل طالب علی بن ابی طالب کرم‌الله‌وجهه بودندوابواب ابی بعاعت راآن حضرت به‌مفتاح‌قلم‌بروی این طایفه‌گشودندوچند برگ که‌درعرف نقاشان باسلامی معروف است‌آن حضرت اختراع‌فرموده‌اند.....))

۲ـ سیداحمدمشهدی نیزدرمقدمه مرقع امیرغیب بیک چنین آورده‌است:

((چون چهره‌گشایان بیکراین فن بدایع اثرنسبت‌این هنربقلم‌معجزرقم شمسه‌خمسه‌آل عبا اعنی علی المجتبی درست‌مینمایندومتمسک بدیں اندکه‌در نقوش اقلام کرامت مظام‌آن حضرت که‌بتذهیب ایشان مزین است‌برای العین مشاهده‌نموده‌اندکه‌قلمی فرموده. (کتبه‌وذهبه علی بن ابیطالب).))

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استاد علی تذهیب را پر مهارت میساخت ودر آبرنگ وچهره پردازی نازک قلم وصاحب کمال بود. از آثار او دیده ام:

۱ـ تصویر نشسته مظفرالدین شاه به آبرنگ بودکه در محدوده بیضی شکلی قرار داشت. در این آبرنگ، شاه قاجار شمشیر بکمر داشت وجواهرات درشت وگران قیمتی بسینه خود نصب کرده بود. در پشت سر مظفرالدین شاه، پرده قرمز رنگی جلب نظر مینمود و مناظر دوردست ودرختان سرسبز باغ، از کناره آن دیده میشدند. حواشی تصویر، تذهیب وجداول زرین داشت ورقم نقاش چنین بود.

(رقم جان نثار علی بن سلطان الکتاب)

۲ـ دیگر اثر خوش پرداز این هنرمندکه در قطع بزرگ بودو تذهیب وتشعیر آراسته داشت. تصویریکی از رجال قاجاری بودکه البسه وآذین دوره قاجاری داشت و پرداز صورتش فوق العاده بودو رقم داشت.

(علی بن سلطان الکتاب)

۳ـ سومین اثر آبرنگی این نقاش تصویریکی از رجال شیرازی بودکه بنازک قلمی عمل آمده وتذهیب خوش نقش داشت.

شخص مزبور که گویا یکی از خاندان معروف نمازی ها بود، لباس بلندی بتن کرده وروی صندلی نشسته بود، رنگ آمیزی صورت والبسه وسایر تزیینات شیوا بودودر داخل ترنجی رقم داشت: (کمترین علی بن سلطان الکتاب)

تذهیب کناره های تصویر، خوش قلم وپرقدرت بودودر قسمت بالای آن این اشعار جلب نظر مینمود.

آفرین بر کلک سحرانگیز این صورت نگار
کز مهارت برده معنی ها در این صورت بکار
بی عبارت راز گوی وبی اشارت راز جوی
بی تکلم دلفریب وبی تبسم جان شکار

علی بن سلطان محمد هراتی در میرزا علی آمده.
علی ـ سید علی در میرسید علی آمده.

۶۲۷ ـ علی بن محمد ابراهیم اصفهانی

اصفهانی وفرزند آقا ابراهیم نقاش شیرین کار اوایل قرن ۱۴ هـ.ق. است که زیر نظر پدر تعلیم یافته ودر آبرنگ مهارت پیدا کرده است.

از آثار آبرنگی وامضادار این هنرمندکه حدود ۲۰ × ۳۰ سانتیمتر اندازه داشت، تصویر منجمان وستاره شناسان بودکه به رصد افلاک نشسته وستاره شناسی میکردند. سایه های اثر، هاشوری بودورنگ آن حلاوت خاصی داشت ورقم نقاشی چنین بود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(علی بن محمدابراهیم اصفهانی)

۶۲۸ ـ علی بن محمد بن ابوالقاسم

نگارگروطراح فلزات سخت دراوایل قرن ۷هـ.ق.بودودرنقش ونقرتصاویر، بشیوه نقره وطلاکوبی دست داشت ودرقالب ریزی ومجسمه سازی نیز،ازاستادان بیقرینه زمان بشمار میآمد. ازآثارشبواستادانه این هنرمند،مجسمه فولادی سه حیوان بودکه درحالت استثنائی عمل آورده وبه تردستی انجام داده بود.

دراین اثرجالب،گاوی که به گوساله خودشیرمیداد،موردحمله شیری واقع شده بودکه روی پشت گاونشسته وکوهان وگردن وی رابدهن گرفته وحیوان را مستاصل کرده بود. این مجسمه استادانه که بنوشته خودهنرمند،یک جاقالب گیری شده و اتمام یافته بود،مبین قدرت قلم وابتکار،گرانقدرهنرمندبودکه باندا شتن آلات و ادوات مخصوص درآن دوره ها به خلق چنین اثری دست یافته بود.

مجسمه این حیوانات که باستادی ازفولاد ساخته شده ونقره کوب گشته بود،درکمال چشم نوازی وقدرت قلم جلوه مینمود،که نقوش زیبائی نیزازگلهای گوناگون و خطوط تحریری بروی آن علاوه گشته بودورقم نقاش که بروی گردن گاوجلب نظر میکرد،چنین بود. (عمل علی ابن محمدابن ابوالقاسم نقاش بتاریخ محرم سنه ثلاث وستمائه) ودرکناره درج شده بود.

(این گاو و گوساله وشیر هرسه یک باره ریخته شده است)

بعد نام مالک وسفارش دهنده راکه شایدپادشاه یا شاهزاده ای بوده ارائه داده و ثبت کرده بود. (بتوفیق یزدان دادگرپروردگارمقبل ..... روزبه بن فریدون بزرین. برکته لماحبه.شاه فرزندابن ابریدون ابن)

۶۲۹ ـ علی بن محمد ابوشجاع قمی

کچ بروطراح نقوش مساجدوبقاء متبرکه وازاهل قم بودکه درخدمت امراء خاندان علی صفی (امراء مستقل قم درقرن ۸هـ.ق.) بکاراحداث وتزیین بناها اشتغال داشت. ازآثارارزنده این استاد،تزیینات بقعه احمدبن قاسم است که درسنه ۷۸۰هـ.ق.انجام یافته ومعرف زبردستی استادبشمار میآید.

۶۳۰ ـ علی بن محمد ـ کاشی ساز

نامش علی وفرزندمحمدبن ابی طاهربن ابی حسن بودکه درتصویربروی کاشیها وپخت ولعاب کاری آنان وهمچنین درخط نسخ وثلث ورقاع دست پرمایه ای داشته است.پدر وجدبزرگ وفرزندان وی نیزدراین هنرموروثی پراستعداد بودندوازهنرمندان کاشی سازوصاحب نام زمان خودبشمار میآمدند.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استاد علی فرزندی نیز بنام یوسف داشت که در کاشی کاری و آرایش آن، استادی تام العیار محسوب میگشته و در زمره کاشی سازان متبحر بوده است.

آثار رقم‌دار و منسوب وی عبارت است از:

۱ـ کاشیهای زیبا و پرمهارت محراب مسجد ورامین در موزه فیلادلفیا، که از نفایس هنری کاشی سازی بوده و رقم دارد. (کاتبه علی بن محمد بن ابی طاهر)

۲ـ دیگر، محراب باشکوه و پرآرایش مسجدی از شهر قم است که حالیه در موزه دولتی برلین قرار گرفته و رقم دارد.

(کاتبه علی بن محمد بن ابی طاهر. عاشر من صفر ثلاث وستین وستمائه)

۳ـ دیگر، محرابی در یکی از مساجد شهر مشهد مقدس است که از کارهای علی بن محمد بوده و در نوع خود بسیار زیبا افزا میباشد.

۴ـ دیگر از آثار پرارزش این هنرمند که تاریخ ۶۸۸ را دارا میباشد. محراب امامزاده حبیب بن موسی در کاشان است که حالیه در موزه ایران باستان مضبوط بوده و از نفایس هنر کاشی سازی بشمار میآید.

شجره نسب این خانواده را که در اعتلای هنر کاشی سازی میهن ما سهم بسزائی داشتند از روی کتاب (عرایس الجواهر و نفایس الاطایب) که بکوشش آقای ایرج افشار منتشر گشته جهت علاقمندان ارائه میگردد.

۱ـ هبته‌الله الحسینی حدود ۳۶۲ هـ.ق. اثری از وی شناخته نشد.

۲ـ یحیی بن هبته‌الله الحسینی حدود ۴۱۳ هـ.ق. اثری از وی شناخته نشد.

۳ـ محمد بن یحیی بن هبته‌الله الحسینی حدود ۴۶۲ هـ.ق. اثری از وی شناخته نشد.

۴ـ ابوالحسن بن محمد بن یحیی بن هبته‌الله الحسینی حدود ۵۱۲ هـ.ق.

کاشی ساخت این استاد در مرقد امام رضا (ع) در مشهد موجود است.

۵ـ ابوطاهر بن ابی حسن حدود ۵۶۱ هـ.ق. اثری از وی شناخته نشد.

۶ـ محمد بن ابی طاهر بن ابی حسن حدود ۶۱۲ هـ.ق. (چهار اثر شناخته شده دارد)

۷ـ علی بن محمد بن ابی طاهر بن ابی حسن حدود ۶۶۵ هـ.ق. (چهار اثر شناخته شده دارد)

۸ـ عبدالله بن علی ـ نویسنده کتاب عرائس الجواهر.

۹ـ یوسف بن علی حدود ۷۱۰ هـ.ق. (پنج اثر شناخته شده دارد)

۶۳۱ ـ علی بایسنقری

مولانا علی، نقاش دوره بایسنقر میرزا (۸۰۲ ـ ۸۳۷ هـ.ق.) بود و در نقاشخانه آن

علی بن عیسی اسطرلابی ـ اسطرلاب ساز پرمهارت اوایل قرن سوم هجری بوده و در سنوات ۲۱۷ هـ.ق. بخلق آثار مورد علاقه خود اشتغال داشته است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

پادشاه نقش وتصویر می آفرید. درعرضه داشت معروف جعفر بایسنقری که جهت گزارش فعالیت هنری، بعرض بایسنقر میرزا رسیده وتفصیل آن سند، درصفحه ۸۹ این کتاب ارائه شده، نام مولانا علی نیزکه مسئول طرح نقوش اولیه شاهنامه بایسنقری بوده، جزو استادان تصویرساز قید گشته وچنین یادشده است.

((مولانا علی روزتحریر عرضه داشت بطرح دیباچه شهنامه (۱) مشغول شدوچندروز چشم او درد میکرد.))

۶۳۲ ـ علی (حسینعلی) نقاش میناساز

میناساز پرمهارت ونقاش چهره پرداز وشبیه ساز دوره فتحعلیشاه قاجار بود و در گل ومرغ وترصیع جواهرات، نازک قلم ودست پرابتکار داشت.

نفیس ترین وزیباترین اثر مینائی این نقاش که درموزه جواهرات بانگ ملی مضبوط است، آینه پرآذین مینائی بیضی شکلی است که حواشی وکناره های آن، مرصع بجواهرات قیمتی بوده ودسته یشم سفیددارد.

دربیضی کوچکتروسط آینه، تصویرپرزیب وزینت فتحعلیشاه نقش شده که با لباسه سلطنتی وجواهرنشان ملبس شده وروی دوشک مرواریددوزی قرارگرفته است.

شاه قاجار به متکای جواهرنشان تکیه داده وگرز معروف خودرا روی زانوان نهاده است. درزمینه بالای تصویربخط نستعلیق زیبا نوشته شده.

۱ـ این شاهنامه همان شاهنامه معروف بایسنقری است که چندسال پیش درکاخ ۲۵ شهریور تهران درکمال نفاست وزیبائی طبع وتوزیع گردیدوچون هیچیک از میناتورهای کتاب، رقم صریح نقاش را نداشت، هنرشناسان داخلی وخارجی ترسیم آنرا به هنرمندان مختلف زمان بایسنقری منسوب دانستند خوشبختانه با پیداشدن این سندذی قیمت، نام بعضی ازهنرمندان که درنقاشخانه سلطنتی کارمیکردندو بالطبع درنقش تصویروتذهیب وتجلیدوتصحیف آن نیزشرکت داشتند، درج شده بودکه اسامی آنها باختصار نقل میگردد.

۱ـ (امیرخلیل هراتی نقاش) ۲ـ (مولانا علی طراح شهنامه) ۳ـ (خواجه غیاث الدین نقاش) ۴ـ (مولانا شهاب) ۵ـ (مولانا قوام الدین مجلد) ۶ـ (محمود نقاش) ۷ـ (حاجی محمود نقاش) ۸ـ (خواجه محمود نقاش) ۹ـ (خواجه عطا نقاش) ۱۰ـ (خواجه عبدالرحیم طراح) ۱۱ـ (حاجی حل کار) ۱۲ـ (خطای حلکار) ۱۳ـ (استاد سیف الدین نقاش) ۱۴ـ (امیر دولت یارطراح ونقاش)

دراین سند، تعداد هنرمندان را اعم ازنقاش وسایرحرفه ها، روبهم ۷۵ نوشته که خودجعفر بایسنقری نیزکتابت شاهنامه را بعهده داشته است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(السلطان فتحعلی شاه قاجار)

ودرحواشی وداخل بیضی بزرگتر،گل وبوته الوان ودلربائی مینائی شده وبروی یکی ازگل سرخها رقم دارد. (غلامخانه زادعلی) ودرکناره های کلهای الوان،این اشعاربچشم میخورد.

(۱)تا ماه بودآینه طلعت خورشید ـ ازگردش این آینه گون چرخ معمر
(۲)پیوسته بودزیورآئینه دولت ـ عکس رخ زیبای شهنشاه مظفر
(۳)هم سایه اوماشطه پرتوخورشید ـ هم خنجراوعاقله گردش اختر
(۴)هم خرم گران لنگراودایه خارا ـ هم غرم سبک پویه اوفاید صرصر
(۵)هرجاکه برامش همه آرامش فردوس ـ هرجاکه بکوشش همه هنگامه محشر
(۶)ازخون عدوغازگرچهره گردون ـ ازگردسپه سرمه کش دیده اختر
(۷)جود ودل بخشنده شه موجه دریا ـ مجدوکهرپاک ملک نفحه و عنبر
(۸)امن وسخطش غایله خسته جلاب ـ آزوکرمش واقعه مسنه وزاغر

تصویررنگی این آبنه مینا،درصفحه ۷۱ کتاب جواهرات ایران،تالیف :
V.B.MEEN AND A.D.TUSHINGHAIN که بسال ۱۹۶۸ چاپ شده دیده میشود.

۲ـ سومین اثرمینائی این هنرمند،تصویرایستاده فتحعلی شاه است که روی سنگ یشم ارائه شده وجوانب آن مرصع بجواهرات قیمتی میباشد.درحوالی تصویر،گل و بوته های الوان مینائی به استادی ترسیم شده که واقعا "درخورتحسین است. در این تصویر،فتحعلیشاه عصای بلندی بدست گرفته ولباسهای سلطنتی اومزین به سنگهای قیمتی ومروارید میباشد. درروی معجرچوبی اطاق دوگلدان پرگل دیده میشوندودرزیرمعجررقم دارد. (غلامخانه زادعلی)

۳ـ سومین اثرمینائی نقاش،مدالیون گلابی شکلی بابعاد ۵ × ۶ سانتیمتر بودکه درحراج ساتبی سال ۱۹۷۸ لندن بفروش رسید. دراین اثرارزنده،تصویر محمدعلی میرزادولتشاه،یکی ازپسران فتحعلیشاه که بسان پدرتاجدارش ریش بلندی داشته وکلاه جواهرنشان بسرگذاشته،به استادی نقش بسته بودورقم داشت.

(غلام خانه زاد علی)

۶۳۳ ـ علی صحاف

بنوشته اعتمادالسلطنه درروزنامه ایران،سال ۱۲۹۹ هـ.ق. دواستادبنامهای میرزا عبدالوهاب ومیرزا علی محمدمذهب با معیت میرزا علی صحاف وچهارشاگرد دیگرمشغول تذهیب وتصحیف کتاب الف لیه بوده اند.

ازاین گفته چنین برمیآیدکه این استاد،صحاف زبردستی بوده ودرکتابخانه سلطنتی بکارصحافی اشتغال داشته است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۳۴ ــ علی ــ فلزکارعثمانی

طراح ونقاش بروی فلزات سخت بودواغلب قلمدانهای نقره‌ای میساخت .
ازاین استاد ،قلمدان کم‌نظیرنقره‌ای دیدم‌که‌به‌نقوش وآرایش عثمانی،عمل آمده‌ودررویه‌آن یک یاقوت دلربانصب گشته‌بود .
درداخل قلمدان طغرای (یابدوح) جلب نظرمیکردورقم‌داشت .
(قد عمل علی سنه ۱۱۳۹)

۶۳۵ ــ علی قلمدان ساز

قلمدان سازومجلددوره فتحعلیشاه‌قاجاربودودرترسیم‌گل ومرغ وتذهیب وترصیع آن،استادی خوش‌قلم‌بشمارمیآمد .
ازجلدهای رقم‌داروی که‌بگل ومرغ،آرایش وتذهیب شده‌وبه‌نستعلیق زیبا ، اشعاری دروصف فتحعلیشاه‌ثبت کرده ،درکتابخانه‌گلستان تهران قرارگرفته‌که رقم‌دارد . (رقم‌کلک علی بنده‌خاقان آمد ۱۲۴۱)

علی کاشانی ــ در میرزا علی کاشانی آمده .

۶۳۶ ــ علی کله گوش

هنرمندصورتگرونقاش خوش قلم‌اواسط قرن ۱۰ه.ق.است .
قاضی احمددرگلستان هنرازاین استادیادکرده‌وچنین نوشته‌است .
((مولانا علی مشهوربه‌کله‌گوش‌اونیزگوش درمعامله‌تقلیدمهرشاه عالم‌پناه (شاه‌طهماسب اول ۹۸۴ ــ ۹۳۰) همراه‌یاران (ازقبیل عبدالعزیزوعلی اصغر کاشانی) ببادداده‌بود،کاشانی است .درمشهدمقدس درکتابخانه‌نواب میرزائی بود،کارمیکردومواجب وانعام‌داشت .))

۶۳۷ ــ علی ــ نقاش رنگ و روغنی

ازنقاشان اواسط قرن ۱۳ه.ق. بودودررنگ وروغن دست داشت .ازآثاررنگ و روغنی وی،تصویریکی ازرجال قاجاری رادیدم‌که‌درحد متوسط نقاشی شده‌ورقم داشت . (خانه زاد علی سنه ۱۲۶۷)

۶۳۸ ــ علی ــ نقاش روغنی

نقاش‌گمنام‌وزبردست اوایل قرن ۱۳ه.ق.بودوباسجع (یاعلی بن ابوطالب) رقم‌مینهاد . ازاین هنرمند ،تک جلدروغنی وپرمایه‌ای دارم‌که‌بشیوه‌آقامیرکی انجام‌یافته‌ودرنوع خودزیبا افزامیباشد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

این اثر پرپیرایه که در زمینه نخودی انجام یافته ،خرمن رنگینی از گلهای گوناگونی است که برنگهای سیر وتاریکه نقش گشته وبا تشعیر وحل کاری استادانه حاشیه گیری شده است . درکناره ها نیز بسان گلهای اندرونی ،بنفشه های تزیینی رسم شده وحاشیه آنها ،حل کاری گشته است .این تک جلددلربا وپرآذین که درشیوه خاصی انجام یافته ،معرف حسن سلیقه وقدرت قلم نقاش بشمار میآید که بخط شکسته تحریری رقم دارد. (یا علی بن ابوطالب ۱۲۰۲) تصویرشماره ۶۶

۶۳۹ ــ علی ــ نقاش دوره صفوی

ازنقاشان اواخرقرن ۱۰هـ.ق. بودودرشیوه محمدزمان تصویرمیساخت .
ازآثاررقم دار این هنرمندکه دربریتیش میوزیوم دیدم ،تصویرشاهزاده جوانی بود که لباسهای راه راه دوره صفوی بتن کرده وتاج بلندی که چندین پرهای مختلف بروی آن دیده میشد ،بسرنهاده بود .
درمقابل شاهزاده ،دخترطنازوپرحالتی که لباس سینه باز پوشیده وچندریسه مروارید بگردن آویخته بود ،باشاهزاده محبت میکردوگلی باوتعارف مینمود .
کلاه ولباس وحالت چهره ونوع آرایش درسبک صفوی بودوتپه های انتهائی تصویر ،زیبا جلوه میکردورقم داشت . (رقم غلامزاده قدیمی علی)

۶۴۰ ــ علی ــ نقاش ناخنی

تصاویرحیوانات وگل ومرغ وسایراشکال مختلفه رادرکمال زبردستی وشیوه ناخنی ،بمهارت انجام میداد ودرنستعلیق ونسخ ناخنی هم ،قلم خوش داشت .
ازآثارپاکیزه وپخته این هنرمندکه بروی کاغذهای آهاری وشیوه ناخنی انجام یافته ،دسته گل متنوعی ،درمجموعه دارم که درنوع خود ازبهترینها بوده ورقم دارد .
(عبده علی) ، دیگرازآثارشیوای این استاد ،که ازنزدیک دیدم ،تصویرگرفت وگیرگاو وحشی باخرس قوی هیکلی بودکه بهم درآویخته وخرس را ازمیدان بدرکرده بودورقم داشت . (رقمه علی ۱۳۱۰)
قطعه دیگرهنرمندکه مبین استادی ومهارت نقاش درامرناخنی بود ،تصویر کودک لخت وعوری بودکه باچوبدستی ،با لک لک بلندقدی بازی میکردواورا پرواز میداد . حالت کودک وارائه استادانه پرهای لک لک ستودنی بودورقم داشت .
(نقشه علی)

۶۴۱ ــ علی ــ نقاش هراتی

نقاش گمنام قرن ۹هـ.ق. دوره امیرعلیشیرنوائی (۸۴۴ ــ ۹۰۶) است . ازاین هنرمند ،اثری درموزه خزینه اوقاف ترکیه بیادگاراست که تصویرعلیشیرنوائی را

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

با لباده قهوه‌ای بلندی که بتن کرده نشان داده است .

در این اثر شبیه‌پردازی، علیشیر بعصا تکیه داده وکلاه عمامه‌ای سفید رنگ انتها سبز، بسرگذاشته وریش وسبیل سبک دارد . امیربا تدبیرکه گویا دل بجمال جوان زیبا روئی، بنام میرزا چوچوک بسته ، واله وحیران درمقابل جوان ایستاده وشاخه‌گلی را ازدست وی میپذیرد .

جوانک شادوخندان که بکلاه والبسه طلائی وشیوه هراتی ملبس شده ، کلاه پرطاوسی وتاجدار بسرگذاشته ولباده مزین وگل داری بروی لباسهای زیرین بتن کرده است . در بالای تصویر بخط ریز نوشته :

(صورت دلپذیر میرزا چوچوک وامیربی شبهه ونظیرا میرنظام الدین علیشیر) در گوشه راست پائین تصویر ، رقم‌گذاشته . (صوره الفقیر علی)

۶۴۲ ـ علی نگارگر عثمانی

ازهنرمندان برجسته ومصورشیرین قلم ، تصاویرنسخه معروف هنرنامه مضبوط ، درموزه توپ قاپوسرای ترکیه است . این کتاب که بخط سنان بن محمدبوسنائی ودرسنه ۹۹۲ هـ.ق. کتابت شده ، چندتصویرازاین هنرمنداردکه شایسته دقت میباشد . دیگرازآثاراین هنرمندکه بهمکاری استادعثمان انجام یافته ، تصاویری درشاهنامه سلطان سلیم‌خان عثمانی است که بسال ۹۸۸ وتوسط الیاس خطیب، کتابت شده وحالیه درموزه (فاین آرت بوستون) بیادگار میباشد .

۶۴۳ ـ علی آقا ـ قاطع و نقاش

کاغذبرچا بکدست قرن ۱۴هـ.ق. بودکه نقوش موردلخواه رابروی کاغذهای مخصوص طرح کرده وبافیچی وادوات مخصوص آنرا بریده وحالت میداد .

ازآثارپر وسواس ودقیق کاراین استاد ، تزیین وکتابت اسماء مبارکه الهی وامامان ذوی الاحترام بودکه بخط استادانه‌ای طراحی شده وحواشی آنرا بگل های تزیینی بسیارخوش منظرونازک قطعی ارائه داده ودرداخل ترنجی رقم‌نهاده بود .

(علی آقا)

۶۴۴ ـ علی آقای خوانساری

اهل خوانسار ومذهب چابک قلم وخطاط خوش رقم اوایل قرن ۱۴هـ.ق. بود . از تنها اثر رقم‌داراین استادکه درموزه هنرهای تزیینی تهران دیدم ، جلدروغنی اندازه رحلی بودکه بانواع نقوش تذهیبی وطلاکاری آرایش یافته ودرنوع خود ارزنده بشمار میآمد .

رقم‌نقاش درداخل هشت ترنج گوناگون وبخط رقاع استادانه ورنگ طلائی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

جلب نظر میکرد که چنین بود :

(احسب فرمایش سرکار ۲-مقرب الخاقان جلالتمدار ۳-آقا میرزا زکی خان ۴-نوری من طایفه ۵-ویلک ساکن اصفهان ۶-عمل خادم آستان ۷-ارباب صنعت ۸-علی آقای خوانساری ۱۳۰۴)

۶۴۵ ــ علی احمد دهلوی ــ نشانی

فرزند حسین نقشی دهلوی است که در علوم هیئت وطبیعی دست داشته ودر هنر حکاکی ونگین تراشی از پرهنران دوره جهانگیری (۱۰۱۴ ــ ۱۰۳۷ه.ق.) هندبوده است .این استاد زبردست ،علاوه برعقیق تراشی،همه اقسام خط را استادانه مینوشت ودرشعر (نشانی) تخلص میکرد .

درصفحه ۸۱ تزوک جهانگیری از این هنرمند یاد کرده وچنین نوشته :

((من حقیقت شعری را تفحص میکردم که ملاعلی احمد مهرکن که درفن خود از بی نظیران عصر وعهد بود ونسبت خلیفه وخدمتگزاری قدیم داشت ودرایام خوردسالیها که سبق پیش پدر او میخواندم ،پیش آمده وچنین نقل کرد که من از پدرخود شنیده ام. ملا مشارالیه چون سخن را بدین جا رسانید وکلمه آخر مصرع ثانی که برسمت کنج کلاهی برزبانش جاری شد ،حال برو متغیر گشته وبیخود انه افتاد.....))

ودرآئین اکبری خطی مجموعه نگارنده نیز یادی از این هنرمند کرده وچنین آورده است : ((فولاد را کسی برابر نیارست وخط شناسان او را در این صفت بیهمتای روزگار دانند واز نگارش او ستادی برسازند .غیر از تعلیق،خطوط به والا پایگی رسانید ،لیکن نستعلیق را درروی عقیق ونگارگری او بس دلفریب آرایدو این پیشه را از پدرخود شیخ حسین برگرفت .))

از ابیات شیرین نشانی که راجع بحرفه ومهارت خود نظم کرده این شعر جلب نظر مینماید .

زیر نگین من شده روی زمین تمام ــ من چون نگین،بدور گریبان سراندرم

۶۴۶ ــ علی اسکداری

اهل اسکدار عثمانی ومذهب ونقاش نازک قلم ادرنه کاری قرن ۱۲ه.ق.آن دیار است .مرحوم مستقیم زاده درتحفه خطاطین،از این هنرمند نام برده و وی را نقاشی بی نظیر دانسته واز شاگردان یوسف مصری معرفی نموده است .

این هنرمند درآرایش جلدها ،شیرین عیار بود ودرتلفیق رنگها وصنعت تذهیب وتشعیر دست پرقدرت داشت . ادرنه کاری و یا ادرنه ایشی،همان تصاویر روغنی لاکی است که از تاریخ ۱۲۷۸ میلادی،درکشور عثمانی شروع شده وقدیمیترین اثر بجا

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مانده از آن دوره ،رحل چوبی روغنی است که بشیوائی تمام ترسیم وروغن کاری شده وحالا درموزه مولوی قونیه قرار گرفته است .

این هنرمند زیبا نگار ،دوران سلطنت چهار سلطان عثمانی ،از قبیل سلطان احمد سوم ومحمود اول وسلطان عثمان ومصطفی سوم عثمانی را درک کرده ودرزمان آنها فعالیت هنری داشته است .صنعت ادرنه کاری ،درزمان این هنرمند اعتبار والائی داشته وپاداش ومزد خوبی نیز نصیب هنرمند صاحب قلم میکرده است .

درآرشیو قدیمی موزه توپ قاپوسرای ترکیه ،سندی دیده میشود که مزد هنرهای روغنی آن دوره را آشکار میسازد .دراین سند که بسال ۱۱۴۳ه.ق. تنظیم شده وتوسط فرد مسئولی ،بنام سلیمان آقا اداشده ،برای روغن کاری یک جعبه ،پنج غروش پرداخت شده وبرای استاد دیگری بنام علی چلبی که کارش تا حدی بهتر بوده ،جمعاً شصت و سه غروش و چهل پارا تحویل گشته است .

از آثار رقم دار این هنرمند که بسال ۱۷۲۷ میلادی عمل آمده ،دوشاخه گل سرخ وحنائی است که به دلفریبی تمام نقش بسته وحالیه درکتابخانه دانشگاه استامبول مضبوط میباشد ، دیگر اثر دلربای هنرمند که بروی میز مستطیل شکلی نقش شده و درموزه توپ قاپوسرای قرار دارد ،تصویر گلهای رنگارنگ وتذهیب زرنشان استادانه ای است که حواشی آنرا ،خطوط نستعلیق زیبا احاطه کرده ورقم دارد .

(عمل علی اسکداری)

سومین یادگار روغنی هنرمند ،جلدگل ومرغی شیوائی است که بسال ۱۱۳۹ و درزمان سلطان احمد سوم انجام یافته وبهترین نمونه آرایش گلها ،دراین سنوات بشمار میآید . دیگر از این هنرمند ،سه اثر کم نظیر ورقم دار موجود است که بین سالهای ۱۱۵۹ تا ۱۱۷۱ه.ق. اجراشده ،یکی از اینها ،جلدنفیس ومزینی است که برنگهای قرمز وسیاه وآبی نقاشی شده وباطلای خالص حل کاری گشته است . دروسط خوشه های گلها رقم دارد . (علی اسکداری ۱۱۵۵)

۶۴۷ ــ علی اشرف ــ عندلیب شیرازی

فرزند آقاجان وبه عندلیب شیرازی معروف بوده است .

علی اشرف درقلمدان سازی وتذهیب ،دست پرقدرت داشته وبسالیان ۱۳۳۸ه.ق. درشیراز وفات یافته ودرآن دیار بخاک رفته است .

۶۴۸ ــ علی اشرف نقاش افشار

از ایل معروف افشار ارومی بودواز نقاشان پرمایه وذوفنون قرن ۱۲ ه.ق. بشمار میآمد. اعتمادالسلطنه درکتاب المآثروالاثار ،از این هنرمند ،مختصر

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

یادی کرده وضمن احوال ابوالحسن افشار رومی چنین آورده است :

((ابوالحسن افشار خلف الله وردی نقاش بوده ودرصنعت نقاشی وگل وبوته سازی ورنگ آمیزی مابین کارهای او وعمش علی اشرف نقاش افشار مشهور تمیزی ممکن نبود.)) ازاین نوشته چنین برمیآیدکه این هنرمند، برادربزرگ الله وردی نقاش بوده واز طوایف ایل معروف افشار رومیه محسوب میشده است .

این هنرمندفرزندنقاشی نیزبنام رضا داشت که بزیورفضل وکمال وهنرآراسته بودودرمکتب وشیوه پدرنقش میآفرید . تنها اثرمنحصربفردورقم دارفرزندش استاد رضا که درمجموعه نگارنده قراردارد ،قلمدان گل ومرغی استادانه ایست که بخط زیبای طلائی حاشیه گیری شده ورقم گذاشته .

(رضا بن علی اشرف مرحوم ۱۲۰۲)

دیگرازمنابع مستدل وباطمینان مدارک قدیمی، که مختصرکورسوئی باحوال این هنرمندبازمینماید ،ارقام گوناگون شاگردان وخودنقاش است که درذیل آثارو دربطن سجع ها اشاره ای کرده ونام پرافتخاراستادخویش رابیان کرده است .

یکی ازاین موارد ،سجع انحصاری خودنقاش است که اغلب بروی آثارممتازش رقم زده ونوشته است . (زبعد محمد علی اشرف است)

ومعمولا" این رقم بایدمعرف این نکته باشدکه استادازشاگردان نقاش معروف اوایل قرن ۱۲هـ.ق. ،محمدزمان اول بوده که درمحضرش زانوزده وبافتخارشاگردیش این سجع رامرقوم داشته که بعدازمحمد (استادمحمدزمان اول) علی اشرف ازهمه اشرف ترو والاتر میباشد. ویااینکه بشاگردی استادمحمدعلی پسرمحمدزمان اول که بین سالهای ۱۱۲۰ تا ۱۱۴۰ فعالیت داشته ،مفتخربوده وبجهت اعتلای نام استادش رقم زده . (زبعدمحمدعلی اشرف است)ومعلوم داشته که بعدازاستادمحمد علی، علی اشرف بجای وی قرارگرفته ودرنقش تصویربی رقیب گشته است .ولی چون نحوه کاروشیوه آرایش وسایرنکات هنری وچه بسا تقلیدصددرصدواستادانه ای ازکارهای محمدزمان اول،معلوم میدارد ،ازسرچشمه هنرمتعالی آن پدروپسر بهره ها برده وباصطلاح قلاده شاگردی آنها رابگردن نهاده وبه مسندوالای استادی عروج کرده است .

ازشاگردان نامداروی که نام استادرادرسجع خودجای داده وبشاگردی اش افتخار کرده اند ،سه استادتصویرسازهستندکه یکی ازآنها استادمحمدنقاش است که بادرج نام خودبه سجع علی اشرف ،(صنع محمدزعلی اشرف است)مقام صنعتی خودرااز تعلیمات علی اشرف دانسته وزحمات وی راارج نهاده است .

دیگرازشاگردان وی، آقاباقراول،نقاش نامی است که اونیزبسیاق دوستان هنرمندش،سجعی بشیوه استادبرای خودانتخاب کرده وبادرج :

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(باقرازلطف علی اشرف شد) ازالطاف استادقدردانی کرده ویادش راگرامی داشته است.

سومین شاگردپرآوازه استادعلی اشرف آقاصادق اول،نقاش است که ازمحبت و هنرآموزی استادبهره یاب گشته وسجعی هم‌وزن رقم استادانتخاب کرده ونوشته است. (صادق ازلطف علی اشرف شد)

این هنرمندبا میرزا احمدنیریزی،خطاط معجزه‌گرونامی اواسط قرن ۱۲ه.ق.نیز جلیس و مونس بود و در بعضی موارد همکاری میکرد، میرزا احمد که علاوه بر صنعت خط، نقش تشعیر و تذهیب را خوب میدانست، در بعضی ازقلمدان‌ها و جلدهای بجا مانده، تصاویر گل و مرغ و صورتها را علی اشرف میکشیدو جداول و ترنج سازی و کتابت خطوط شش‌گانه زیباو رنگین را احمدنیریزی عمل میآورد.

علی اشرف عاشق گل ومرغوزیبائیهای طبیعت بودو آرزوداشت، حلاوتوطراوت گلها را از باغات و بساتین وچمن زارها بخانه‌آورده ودرروی کاغذی بی‌ارزش، پربهاکرده و ازنوخلق نماید. این استاددرارائه‌گل ومرغوحالت پرندگان وحشرات مهارت داشت و رنگ‌آمیزی وسایه‌پردازی آنها رابپایه طبیعت، پروسواس میساخت وحالت طبیعی میداد. سایه‌پردازهای غباری علی اشرف که اغلب با افشانی‌از طلانیز همخوابه بوده‌باحالتی سحرآسابروی گلها می‌نشانیدوحلاوت وطراوت آنها را مضاعف میساخت. بغیراز گل ومرغو پروانه وزنبور، درچهره‌پردازی وشبیه‌سازی وارائه‌مناظر مفرح ودلانگیز،نقاشی چابک قلم ومصوری بی‌بدل بشمارمیآمد.

علی‌اشرف بغیراز هنرتصویرسازی، دررشته‌های‌زیبانگاری وتنوع‌فن نقاشی، از قبیل تذهیب وترصیع وتشعیروحلکاری ومرغش‌سازی وروغن آرائی وحتی کتابت خطوط نسخ ونستعلیق وشکسته‌صاحب قلم بودوشعررا نیکومیسرود. درروی‌جلد، مرقع کم‌نظیر موزه‌ارمیتاژ لنین گرادکه جهت میرزا مهدی‌خان منشی‌نادرشاه افشارترتیب داده، اشعاری درخورتحسین سروده ودرج نموده که معرف طبع روان هنرمندمیباشد.

از آثار متنوع استادعلی‌اشرف که‌بعضی‌ازآنها درایننجاارائه‌شده،بین سالهای ۱۱۴۰ ه‍.ق تاسال۱۱۷۰ ه‍.ق فرجام‌پذیرفته‌ومدت سی‌سال‌واندی،درعرصه هنری ایران‌والامقام‌بوده وازشهرت زایدالوصفی برخوردار بوده‌است، واگرآخرین سنوات عمرنقاش رادرحدود۱۰سال بعدازاجرای آخرین اثررقم‌دارش‌که بسال ۱۱۷۰ اتمام یافته درنظربگیریم،میتوانیم این حدس رایقین بدانیم که‌این

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هنرمندبسال ۱۱۱۰تولد یافته ودرحدود سالیان۱۱۸۰ وفات یافته وروی درنقاب خاک کشیده است .

ازآثار او دیده‌ام:

۱ـ جلد گل ومرغی قرآنی دیدم‌که‌درکمال لطافت وملاحت بودوبخط شکسته طلائی رقم داشت . (زبعدمحمد علی اشرفست ۱۱۳۵)

۲ـ دیگر از این هنرمند، قلمدان گل ومرغ دلربائی دیدم که گلهای فشرده واستادانه داشت وزیرقلمدان که‌برنگ سرخ طلائی نقش شده بود،گل وبرگهای متنوع وشکوفه‌های طلائی بروی آن جلب نظر میکردورقم داشت .

(زبعدمحمد علی اشرف است ۱۱۶۸)

۳ـ قلمدان دیگر استاد، قلمدان مرغشی قرمز رنگ بودکه‌بروی آن گل ومرغ فریبنده نقش شده ورقم‌داشت . (زبعد محمدعلی اشرف است ۱۱۵۹)

۴ـ دیگر اثر متعالی استادعلی اشرف‌که با همکاری استاد احمدنیریزی فرجام یافته‌بود، قلمدان تابوتی مخطوط بودکه به‌مرغش قهوه‌ای وتریاکی رنگ تصویر شده وریمه‌گلهای تزیینی منظم، در محدوده جداول درشت وضخیم طلائی داشت . در داخل ترنجهای متنوع ومذهب آن، خطوطی بشیوه رقاعی ودر وصف هنر خط که از فرمایشات حضرت علی علیه‌السلام‌نقل شده‌بود، به‌شیوائی وقدرت تمام ورنگهای گوناگون نقش بسته‌بودکه شایسته تحسین بودورقم‌داشت.

(العبداحمدالنیریزی فی۱۱۴۴)مجموعه‌شماره ۲

ازطرزکاروشیوه‌گل آرائی چنین معلوم میگردیدکه نقش گلها ورسم جداول طلائی وپرداخت ونمطیح‌مرغش قلمدان، بعهده استادعلی اشرف بوده وکتابت خطوط وادعیه مبارکه،اثر قلم معجزنگار میرزااحمدنیریزی بوده‌است .

۵ـ یادگار دیگر این استادکه در موزه‌رضا عباسی تهران قراردارد،قلمدان تابوتی بزرگ وبی‌نظیر گل ومرغی‌است که‌درحدخودیک شاهکار‌بشمارآمده‌وباصطلاح سنگ تمام گذاشته‌ورقم نهاده . (زبعدمحمدعلی اشرف است سنه ۱۱۶۴)

۶ـ از آثارچهره‌سازی وصورت‌پردازی علی‌اشرف ، قلمدان شیوائی دیدم که قصه معروف شیخ‌صنعان ودخترترسا بود. در این اثر با ملاحت ، صورتها وآرایش البسه‌درشیوه صفوی بوده وفریبندگی‌خاصی داشت ، دخترترساکه دربین یاران خود جلب‌نظر میکرد، بشیوه دلکشی فرنگ سازی شده ونقش همراهان وتنوع آرایش وانتخاب رنگها درخور تحسین بودورقم داشت .

(زبعد محمدعلی اشرف است سنه ۱۱۶۱)

۷ـ قلمدان نفیس دیگر هنرمندکه در رویه آن، شاخه‌های گسترده وپرطراوت

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

گل فندقی وبرگهای سرسبز آن جلوه‌گر بود، اثر بی‌همتائی بودکه‌درزمینه سرخ آتشی انجام گشته‌بود.
در رویه‌ها و کناره‌های قلمدان، انواع گلها از قبیل گل سرخ وگل سیب و شقتالو بطراوت واستادی تمام جنب یکدیگر تصویر گشته‌و آیتی از خرمن گلهای،هوش ربا بودورقم داشت.

(زبعدمحمدعلی اشرف است ۱۱۶۲) مجموعه شماره ۲

۸ـ ازقاب آینه‌های هشت‌گوش وزیبای این هنرمندکه‌درمجموعه نگارنده‌است، اثری ممتازاز تصاویرگلهای متنوع وزیبائی است‌که درزمینه مرغش سرخ رنگ اناری وروشن عمل آمده وآیتی از کمال بشمارمیآید.درسه رویه داخل وخارج قاب‌آینه، گل ومرغهای زیبا وافسانه‌ای ،با پردازبسیارریزوغباری نقاشی شده و موید قدرت‌قلم وحسن انتخاب رنگها وعظمت زیباسازی هنرمند میباشد، رقم نقاش‌بخط زیبا ودرشت‌نستعلیق، چنین است.

(هو ـ زبعدمحمدعلی اشرف است ۱۱۵۲)

۹ـ دیگر از آثارارزنده نقاش‌که در حراج ساتبی سال ۱۹۷۶ بفروش رسید، قاب‌آینه گل ومرغی دلنوازی بودکه‌به تردستی ومهارت‌انجام یافته ورقم داشت. (زبعدمحمدعلی اشرف است ۱۱۶۹)

۱۰ـ دیگراز جلدهای علی اشرف، جلدگل ومرغی بزرگ مرقع معروف ارمیتاژ لنین گراداست‌که تصویر رنگی آن بروی جلدآلبوم مزبور جلب‌نظرمینماید. درروبه جلدودرسه‌ترنج بزرگ وکوچک آن گل ومرغ دل پسندی تصویرکرده که مختصرریختگی و کوفتگی‌دارد، کناره‌هاوسطح وسیع آن، باگلهای متنوع پر آذینی تصویر گشته وسطح جلدرا پوشانده است.
در حواشی و اطراف‌جلدکه گویا برای میرزامهدی‌خان منشی نادرشاه ترتیب یافته، اشعارتنظیمی نقاش‌است‌که نوشته (کلک خادم بعزم‌سحرآمد)واقعاسحر کرده وابیات‌راطوری ترتیب‌داده که هربیت‌آن، مبین سنه ۱۱۴۷ هـ ق است که تاریخ پایان جلد مرقع رابحروف‌ابجدی آشکارمیسازد.
آن اشعار چنین است:

ای نکو طلعت مرقع نام ۱۱۴۷ که‌شدازجلوه شهره در ایام۱۱۴۷
نیست‌نازش زدلبری بی‌جا ۱۱۴۷ نازنینی است‌چون نشاط‌افزا۱۱۴۷
گاه‌ازحسن خط جلاده‌چشم ۱۱۴۷ گه‌بحرفه‌عیان مشابه چشم ۱۱۴۷
گه‌قرین چارسطری‌ازهرسو ۱۱۴۷ طوراوچون بتان‌چارابرو ۱۱۴۷
گه‌نماید بچشم تجربه‌بین۱۱۴۷ پس هم‌قطع‌ها چوخلدبرین ۱۱۴۷

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

قلم از وصف خط کند زنبان ۱۱۴۷ صفحه را از بنفشه گل ریزان ۱۱۴۷
بسته از جان ودل بهر سویش ۱۱۴۷ برقعی باز جلد بر رویش ۱۱۴۷
برقعش نیز آنکه بگشاده ۱۱۴۷ جان بتصویر ساده اش داده ۱۱۴۷
مالکش وقع دولت واقبال ۱۱۴۷ درشهوار عین بحر کمال ۱۱۴۷
فلک عزو منزلت رابدر ۱۱۴۷ صدره امافزون زآتش قدر ۱۱۴۷
زینت افزای مجلس از دولت ۱۱۴۷ میرزا مهدی آن ملک فطرت ۱۱۴۷
آن گرامی که از کمالاتش ۱۱۴۷ عالم پیر محو حالاتش ۱۱۴۷
وصف کلکش چونیست حد زبان ۱۱۴۷ کلک افسرده شد بکرلسان ۱۱۴۷
یافت اتمام چون به یمن احد ۱۱۴۷ کلک خادم بعزم سحر آمد ۱۱۴۷
از پی ضبط واصل زمان ۱۱۴۷ دان زهر مصرع از حساب نشان ۱۱۴۷
باد چون خط بماه چهره یار ۱۱۴۷ صاحبش راه کامرانی کار ۱۱۴۷

قسمت داخلی جلد مزبور که زمینه ساده دارد، درسه ترنج مختلف وسط وحواشی بین دوکمندزرین اطراف، گل ومرغ استادانه وبسیار فرح انگیزی تصویر شده و از بهترین آثار سنوات ۱۱۴۵ هـ ق نقاش بشمار میآید.

از آثار متنوع وارزنده این هنرمند، بتعداد بسیاری در موزه ها ومجموعه های شخصی داخل وخارج ایران دیده میشودکه ما بعلت یکسانی وهم طرازی آنها از ذکر تک تک آنها خودداری کرده وبهمین نمونه های یاد شده، اکتفا مینمائیم.

۶۴۹ ــ علی اصغر اصفهانی

نگارگر وطراح فلزات سخت بود ودرهنر خود مهارت فوق العاده داشت.

از آثار امضادار این هنرمند، شمشیر کریم خان زند است که بسال ۱۱۸۹ طراحی وعمل آمده ودرنوع خود یکی از بهترین ها است.

در رویه شمشیر این ابیات بچشم میخورد.

این تیغ که شیرفلکش شمشیر است شمشیر وکیل آن شه کشور گیر است
پیوسته کلید فتح دارد در دست آن دست که برقبضه این شمشیر است

۶۵۰ ــ علی اصغر جواهر رقم

اهل کاشان وپدر رضا کاشانی بودکه احوال آن در (رضا) کاشانی به تفصیل یاد شده است. این هنرمندکه به جواهر رقم نیز شهرت داشته. استادی کم نظیر و مصوری چابک دست بود و از هنرمندان قرن ۱۰ هـ ق بشمار میآمد

دربدایت حال خدمت ابراهیم میرزا نقش تصویر میساخت وسپس به کتابخانه شاه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اسماعیل ثانی روآورده ودرکتابخانه‌شاهی بخدمت مشغول گردید.
علی اصغردر قضیه تقلیدمهرسلطنتی شاه طهماسب بسان یاران نزدیکش (عبدالعزیزوعلی کله‌گوش) متهم گشته ومورد‌تنبیه وتادیب قرارگرفت، تا جائیکه گوش وبینی‌اوفی‌الفور،توسط خواجه‌قباحت‌جراح قطع گشته‌وعبرت ناظرین وحاضرین گردید.
ماوقع این جریان خون‌آلود،دراحوال عبدالعزیزبتفصیل یادشده که‌ازتکرار مجدد آن خودداری میشود.
درعالم آرای عباسی مختصری از این نقاش یادکرده وچنین نوشته‌است:
((مولانا علی‌اصغرکاشی استادبا قرینه ومصورپاکیزه‌ساخت،درپرداخت ورنگ آمیزی منفردودرکوه‌پردازی ودرخت‌سازی از اقران درپیش بود،او نیزخدمت سلطان ابراهیم می‌بودودرزمان اسماعیل میرزاازاصحاب کتابخانه‌شد.))
آثاررقم‌دارا ین هنرمندبسیارکم بوده‌وبندرت دیده میشود. یکی ازاین تصاویرکه رقم نقاش رادارا میباشد، تنها اثرشیوائی است‌که درپالەگالری پاریس جلب نظرمیکند.
آثاردیگر این نقاش که‌رقم‌ندارد‌ومنسوب باومیباشد.چهارتصویرارزنده‌است که‌عکس آنها درصفحات ۱۱۰الی۱۱۳کتاب (پرسیان اندمغول آرت)گالری کل ناقی لندن جلب نظر مینماید.
دراین آثارکه‌درمکتب قزوین تصویرگشته‌است،اسبها به‌تردستی ومهارت ارائه شده‌ومنظره کوه ودرختان جلوه دلپذیری دارد. صورت‌ها وهمچنین لباسهای سیاوش ورستم وکیخسرووهمراهان دیگرش پرمایه‌بوده‌ومنظره‌دشت ودمن باستادی ترتیب یافته ومهارت‌نقاش رادرامر تصویربرملامیسازد.

۶۵۱ ــ علی اصغر ــ مذهب و نقاش

شرح حال این استادقوی دست ومذهب شیرین قلم رادرهیچ تذکره‌وکتابی نیافتم.تنها یادگاری که‌ازاین تصویرسازباقی مانده، دواثرشیوائی است‌که بقوی‌دستی انجام داده ومهارت‌وی رادرشبیه‌پردازی وقلمدانسازی وارائه طلاکاریهای متنوع ودلپذیرنمایان ساخته‌است.
دراین نقاشی،اتابک روی صندلی قرارگرفته‌ولباس بلندی پوشیده‌ودرقصرخود درحال استراحت‌است. درزیرپای اتابک،این ابیات بخط رقاع زیبا درج گشته است.

این روح مجردکه‌مجسم آید — دررتبه فزونزاهل عالم آید
زیبنده‌سجده‌گشت چوکعبه‌زآنک — تمثال جناب صدر اعظم آمد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

(خانه زاد احقر علی اصغر ۱۳۱۲) مجموعه شماره ۲

حاشیه این تصویر ،بعد از هلالی‌های زیبا و یک دست طلائی که در اسلیمی های گوناگون و متنوع رنگی ترصیع یافته ،در شش ردیف کمندی طلائی، انواع و اقسام شیوه هنر تذهیب کاری ارائه گشته و در نوع خود ستودنی است .

۲ـ دیگر از آثار رقم دار این هنرمند ،قلمدان مذهب و عالی است که در زمینه زرد نخودی و در اندازه کوچکتر ،به تذهیب و تشعیر آرایش شده و استادانه میباشد .

در رویه قلمدان، انواع شیوه های تذهیب کاری، از قبیل خرطوم فیلی و چین دومانی در بین دو ایر گوناگون ارائه گشته و در لابلا و جوار آنها ،تصویر پرندگان و جانوران به نازک قلمی نقش بسته است .در زیر دیواره های داخلی قلمدان نیز که بهمان رنگ زیبای نخودی عمل آمده ،گل و برگهای خوشه انگوری در کمال قدرت نقاشی شده و رقم دارد . (بجهت تقدیم حضور مبارک حضرت مبارک اتابک اعظم .

رقم خانه‌زاد علی اصغر ۱۳۱۸) مجموعه شماره ۵

۶۵۲ ـ علی اصغر ـ میر

به میر علی اصغر میناساز معروف بود و در نقش تصویر ،بروی بشقاب ها و ظروف چینی دست پر هنر داشت .از تنها اثر بجا مانده این استاد ،تزیین و آرایش بشقاب زیبائی در موزه گلستان تهران است که تصویر ناصرالدین شاه قاجار را به تابناکی در روی بشقاب نقش کرده و رقم گذاشته است .

(هو الله میر علی اصغر ۱۲۶۹)

۶۵۳ ـ علی اکبر اصفهانی

اصفهانی و از استادان معمار و طراح نقوش بنای مسجد شاه اصفهان است .

این هنرمند که در اوایل سنه قرن ۱۱ هـ.ق. و در شهر اصفهان فعالیت داشت ،طراحی و نقشه های درونی و بیرونی بناها و مساجد را بشخصه انجام میداد و در ساخت آنها نیز شرکت مینمود . یکی از آثار مشهور و بجا مانده این هنرمند که بیننده را بتحسین وا میدارد ،مسجد با عظمت و پرجلال شاه اصفهان است که نام معمار هنرمند آن نیز در کتیبه سردر مسجد و بخط محمدرضا امامی کتابت شده که چنین میباشد .

(قد تمت بعون الله و حسن توفیقه عمارة المسجد الذی .....)

(وبه معماریة من فی العمل کالمهندسین وهو الذی درالاوانی استاد علی اکبر الاصفهانی)

۶۵۴ ـ علی اکبر اصفهانی ـ درویش

درویش اهل اصفهان بود و در تصویر و کتابت خطوط، بشیوه ناخنی، کمال مهارت را

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

داشت . ازآثار زیبا و استادانه این هنرمند ،تصویرناخنی ناصرالدین شاه ،در یکی از مرقعات کتابخانه گلستان است که درکمال چیره دستی انجام داده وسجع مهر ناصرالدین شاه را بخط زیبای نستعلیق ودرشیوه ناخنی،درگوشه تصویرچنین نقش کرده است .

(تا که دست ناصرالدین خاتم شاهی گرفت ـ صیت داد ومعدلت از ماه تا ماهی گرفت)

ودرزیر پای اسب ناصرالدین شاه رقم گذاشته : (علی اکبر)

دومین اثرناخنی این هنرمند ،تصویرفرشته (۱) براق است که صورت انسانی داشته و بدنش بمان اسب ها میباشد .

دراین معراج آسمانی ،حضرت محمد (ص ع) سوار بربراق شده وبطرف فضا عروج مینماید . تاج مخصوص وبالهای براق،وزین وباشکوه است ودرپائین تابلو، تصویرشیری غران دیده میشودکه درآرزوی پرواز ببالا پریده ولی بمقصودنایل نگشته است ،بخط نستعلیق ناخنی رقم دارد .

(رقم کمترین علی اکبر) مضبوط درمجموعه شماره ۲

۶۵۵ ـ علی اکبر چهره ساز

تصویرگروشبیه پردازپرمهارت اوایل قرن ۱۱هـ.ق. بود .

این هنرمند ،درشیوه محمدزمان ومهارت علیقلی جبادار ،شبیه پردازی وچهره سازی میکردوکناره ها وزمینه را بگل وبوته استادانه ،آرایش میداد .

ازآثار رقم دار وپرحلاوت این هنرمند ،قلمدان پرمایه ای دیدم که صورت یکی از شاهزادگان صفوی را درکمال قدرت ونازک قلمی تصویرکرده ورقم گذاشته بود .

(علی اکبر ۱۰۳۵)

۶۵۶ ـ علی اکبر قلمدان ساز

قلمدان سازگمنام وقوی دست دوره ناصری بود .

ازآثار روغنی این هنرمند ،قلمدان پرمهارتی دیدم که درزمینه مرغشی تیره انجام یافته وبه ابر وبادی وتذهیب بسیارشیوا ،آراسته گشته ورقم داشته (علی اکبر)

۱ـ جهت مزید اطلاع علاقمندان ،شمایل فرشته براق را ازتفسیرشیخ ابوالفتوح رازی که ازسوره بنی اسرائیل روایت شده ارائه میدهیم .

براق ـ اسبی بود ازشترکهترودنبالش چون دنبال شتربودوبرش چون براسب بود ،رویش چون روی آدمیان . دستوپایش چون دست وپای شتروسم اوچون یاقوت سرخ بودوپشتش چون درسفیدبود ،زینی اززین های بهشت براونهاده واورادوپر بودچون پرطاوس،رفتنش چون برق بود ،یک گام اویک چشم بهم زدن بود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۵۷ ـ علی اکبر مزین الدوله

مرحوم مزین الدوله نطنزی کاشانی، جزو اولین دانش‌آموزانی بود که در دورهٔ ناصرالدین شاه و بسال ۱۲۷۵ ه.ق. برای فراگرفتن فن نقاشی بپاریس اعزام گشته بود. پس از مراجعت از اروپا، بیش از پنجاه سال تمام، معلم فرانسه دارالفنون و مدرسه علمیه و معلم موسیقی بانوت و نقاشی از روی اصول علمی آن، در مدارس بوده و چندین کتابی نیز در مورد نقاشی و بچاپ سنگی انتشار داده است. او معلم بزرگترین نقاش نامی ایران کمال الملک بود و اولین کسی است که تئاتر را در ایران دایر نموده و بسال ۱۲۸۸ ه.ق. از ناصرالدین شاه لقب نقاشباشی گرفته است. تصویر شماره ۵۹

این هنرمند تا اواخر سلطنت احمدشاه، استاد نقاشی سلاطین قاجار و شاهزاده‌ها بود و در سال ۱۹۱۴ میلادی از طرف امپراطوری روس، نشان استانیسلاس که از مدالهای پر اعتبار آن دیار بشمار میرفته بوی اعطا گردیده که تصویر آن بشماره در آخر کتاب عرضه شده است. ترجمه و متن فارسی فرمان که بخط زیبای عمادالکتاب محمد حسین سیفی قزوینی کتابت شده چنین است.

((بخواست خداوند ـ مانیکلای دوم امپراطور مقتدر کل روسیه و پادشاه لهستان و شاهزاده کبیر فنلاند غیره و غیره و غیره.

آقای ناظم کلاس اعلیحضرت پادشاه ایران مزین الدوله محض بروز مرحمت مخصوص خودمان نسبت بشما بموجب حکم ۲۴ ژوئن ۱۹۱۴ یک قطعه نشان مقدس استانیسلاس به انضمام حمایل مخصوص آن از درجه اول موافق این فرمان، حکم کردیم که از دارالنشان نزد شما فرستاده زیب پیکر خود نمائید. درسن پطرز بورغ مرحمت شد ۱۶ ژوئن ۱۹۱۴ رئیس کل نشانهای امپراطوری کل ممالک روسیه (قراف فردریک) مدیر فرامین نشانها و رئیس خلوت دربار اعظم)) مجموعه شماره ۲ تصویر شماره ۶۱۰

مرحوم معیر الممالک که از دوستان و یاران جلیس هنرمند بود در مورد مزین الدوله چنین مینویسد:

در دوران ناپلئون سوم مدرسهٔ هنرهای زیبای پاریس را دیده بود. برایم حکایت میکرد که در یکی از تالارهای بزرگ قصر "ورسای" درضیافتی باشکوه شرکت داشتم که خبر جنگ پروس و فرانسه شایع شد و در میان غوغای جشن غوغائی دیگر برخاسته بساط سرور و شادی را دیگرگون ساخته مزین الدوله علاوه بر نقاشی موسیقی نیز آموخته بود و در مدرسهٔ دارالفنون موزیک نظامی درس میداد. با آنکه شبیه‌سازی را خوب از عهده برمیآمد، چندان توجهی بآن نداشت و دورنما و گل سازی را ترجیح میداد. چند پردهٔ نخبه از او در عمارت پارک اتابک بود که

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اغلب بتماشای آنها ایستاده لذت میبردم.

یکی از روزها که مظفرالدین شاه از ناهارخانه باغ صدراعظم آمده بود بعد از ناهار که هرکس بکاری نشست مزین الدوله را دیدم که در گوشه‌ای جا گرفته مدادو کاغذ در دست دارد و چون نزدیک رفتم مشاهده کردم که از مهمانها در حالات مختلفه طرح برمیدارد. بسیار تند و با سلیقه کار میکرد و قلمهای محکم و استوار بکار میبرد. بمن گفت که میخواهد از طرحهای مزبور بیادگار آن روز پرده‌ای ترکیب کند. پرده را پس از چندی بطور ناتمام نزد پدر آوردیم ولی از تمام شده‌اش هرگز نشان نیافتم.

از آثار استادانه این هنرمند، تصویر نیم‌تنه شعاع‌السلطنه را دیدم که اندازه‌ای در حدود شصت سانتی‌متر داشت و به سیاه قلم و نقطه پرداز پرمایه‌ای شبیه‌سازی گشته بود. شعاع‌السلطنه لباس رسمی پوشیده بود و مدال‌ها و نشانهای گوناگون بسینه آویخته بود. پرداز صورت، نقطه‌پرداز غباری بود و بخط فارسی و لاتین رقم داشت.

(خانه‌زاد علی اکبر) مجموعه آقای دکتر کلزاری

۶۵۸ ــ علی اکبر مصور ــ حجار و نقاش

فرزند حاجی محمدعلی حجار بود و به علی اکبر حجار شهرت داشت.

در شماره نهم روزنامه ملتی مورخ ۱۲ محرم سال ۱۲۸۴ ه.ق.، نام این هنرمند نیز جزو شاگردان مرتبه اول رشته نقاشی بهمراه اسماعیل جلایر قید شده و بنام میرزا علی اکبر حجار و فرزند حاجی محمدعلی معرفی گشته است.

این هنرمند که بعدها همکار اسماعیل جلایر گردید، در ابتدا از شاگردان وی محسوب میشده و طراحی و نقاشی را از جلایر یادگرفته و او را استاد المصورین خوانده و بشاگردی اش مفتخر بوده است. گویا این نقاش باکمال الملک باروپا رفته و صنعت تصویر و مجسمه‌سازی را در فرانسه تکمیل کرده و با دست پر بایران بازگشته است. استاد علی اکبر در طراحی و شیوه کلاسیک، نقاشی تیزبین و دقیق بود و رنگ و روغن را بسیار خوش میساخت. از آثار رنگ و روغنی این استاد، تصویر تمام قد ناصرالدین شاه قاجار را دیدم که بحالت تبختر و غرور شاهانه ایستاده و دست بکمر زده به مبل استیلی تکیه داده بود.

در این تابلوی رنگ و روغنی، شاه قاجار، پوستین کلفت و گلداری را روی لباسها پوشیده بود و کلاه بوقی بلندی که جیقه‌های پرداز جواهر نشانش جلب نظر میکرد، بسر نهاده بود. در سمت راست تصویر، نقاشی کوچکی بروی دیوار دیده میشد که یکی از شمایلهای اسماعیل جلایر بود. این اثر زیبا که در نوع خود بسیار پرمهارت بود رقم داشت. (عمل بنده درگاه علی اکبر مصور مشهور به حجار شاگرد استاد المصورین میرزا اسماعیل جلایر سنه ۱۲۶۳)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از آثار مجسمه‌سازی این هنرمند، مجسمه برنزی ناصرالدین شاه سوار براسب بودکه دروسط استخرباغ شاه جلب نظر میکرد و از کارهای عمده این حجار بشمار میآمد.

از آثار دیگر این استاد، صورتهای دورسنگ قبر ناصرالدین شاه قاجار است که بدست وی ساخته شده و گل وبته‌ها بدست استاد عباسقلی حجار فرجام پذیرفته است.

۶۵۹ـ علی اکبر ـ نقاش و فلزکار

نقاش وطراح فلزات سخت وفولادی اوایل قرن ۱۲ه.ق. است.

۱ـ از آثار رقم‌دار این هنرمندکه درموزه ویکتوریا آلبرت لندن دیدم. تیغه استادانه قمه فولادی بودکه به نقوش وترسیم موزون اسلیمی آرایش یافته وبخط طلائی رقم‌داشت. (عمل علی اکبر)

۲ـ دیگر از آثار فولادی این هنرمند، رحل فولادی ومشبک دقیق وممتازی بودکه درگالری بشیراز نزدیک رویت کردم.

این رحل فلزی که درنوع خودهمتا نداشت، درکناره‌ها ادعیه وخطوط زیبا جلب نظر میکرد ورقمش چنین بود.

درزمان شهنشه دوران ـ شاه سلطان دین حسین پرور

ساخت این رحل وگفت تاریخش ـ بنده کمترین علی اکبر

متن رقم نقاش راکه بحساب ابجدی محاسبه نمودم، تاریخ ۱۱۱۴ه.ق. وزمان شاه سلطان حسین صفوی راتعیین مینمود.

۳ـ دیگر ازآثار این هنرمند، قمه فولادی وارزنده‌ای دیدم که کناره قبضه آن به اشکال پرقدرت وشیوای اسلیمی، طلاکوب گشته وبخط نسخ طلائی رقم‌داشت.

(عمل کمترین علی اکبر ۱۱۲۰)

۶۶۰ـ علی الحسینی ـ حاج

چهره ساز و تصویرپردازخوش نگاربودودرگل و مرغ وارائه مجالس باشکوه قلم پخته ونمکین داشت. قلمدان کیانی پرکاری ازاین هنرمند دیدم، که تمام جوانبش، تصاویرباشکوه والوان پادشاهان قدیمی واساطیری ایرانی بودکه ازقصه‌های رزمی وبزمی شاهنامه فردوسی اقتباس وتصویرگشته بودورقم‌داشت.

(حاجی علی الحسینی) مجموعه شماره ۱

دیگر اثربا حلاوت این هنرمند، قلمدان زیبائی بودکه زمینه زردنخودی داشت ورویه واطراف آن ازگل وبوته‌های رنگین ومتنوع آرایش گشته ودرشیوه فتحعلی شیرازی عمل آمده بود ورقم‌داشت. (کمترین علی الحسینی)

سومین یادگار رقم‌دار این استاد، قلمدان شیوای گل و مرغی بودکه دربین

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مدالیون ها ،تصاویر استادانه وپر پرداز زنان زیبا جلب نظر مینمود ورقم داشت.
(علی الحسینی ۱۳۰۵)

۶۶۱ــ علی بقاء

حکاک ونگین تراش خوش پرداز وخطاط شیرین نگار شیرازی بودکه درشعر بقلماء تخلص مینمود. فرصت الدوله شیرازی،درصفحه ۵۵۱ آثار عجم خود ،درمورد میرزا علی چنین مینویسد:

((ملا علی ملقب به بقاء درحکاکی مهرو اسم وانگشتری ونشان کمال قدرت و تسلط را دارد. هم بروی عقیق و امثاله نقش میکند ،هم بروی فلزات ومهرهای منگنه رنگین وبیرنگ راکه خطش برجسته باشد نیزدرکمال استادی عمل میآورد ،از شیوه ها شیوه میر عماد را پذیرفته ،ازجناب قدسی تعلیم گرفته است .))

۶۶۲ــ علی بیک بن مولانا مانی نقاش

نقاش خوش نگار اواخرقرن ۱۰هـ.ق. وفرزند مانی نقاش بودکه پدرش بعلت بیحرمتی وبوسیدن ساق پای شاه اسماعیل اول،جان خودرا ازدست داده ومحکوم بمرگ گشته است .این هنرمندکه بالطبع تصویرسازی را ازپدرخودوسایر استادان زمان فراگرفته است ،درچهره سازی ومنظره پردازی وتصویر مجالس گوناگون صاحب ابتکار بشمار میرفت ودرهنرخودسرآمدبود.

ازآثار ارزشمند این نقاش،دوتصویر پرحالت وزنده ،درکتاب یوسف وزلیخای جامی جلب نظر مینمودکه عکس آن درکاتالوگ گالری کل نا قی لندن وشماره ۲۰ ارائه شده ومعرف هنرمندی نقاش بحساب میآمد.

دراین اثرچشم نوازکه حواشی آن بتذهیب وترصیع پیراسته گشته بود ،مهمانی وضیافت سلطنتی،درباغ مصفائی بودکه جماعتی ازآشپزان وخدمه های مخصوص، ببارکردن دیگ های بزرگ غذا اشتغال داشتند.

درطرف دیگر عده ای به ذبح گوسفندان ودرست کردن خمیررشته وکباب کردن گوشتها تلاش میکردندوافرادی برای پذیرائی ازمهمانان درآمد و شد بودند. ناظر مخصوص که درگوشه ای دیده میشد ،عملیات افرادراتحت نظرداشت وآنها را بازدید مینمود.تصویردومیکه درصفحات روبروووزوجی جلوه گربود ،نقش درخت تنومندوبزرگی بودکه درروی تنه پهناورش آلاچوب (آلاچیق) مصفائی احداث گشته بودکه پله های چوبی آن بسطح زمین اتصال داشت.

شاهزاده ودلدار زیبایش روی آلاچوب بالای درخت نشسته بودندوخدمتکاران مخصوص به پذیرائی اشتغال داشتند. منظره خوش قواره وشاداب درخت سروو حالات

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

شادی آورجوانان بی قیدوسربهواکه درحوض بزرگ قصرشاهی،آب تنی میکردند و همچنین البسه زیبا والوان مهمانان وسایرنکات پرآرایش تصویر ،زیب افزا و استادانه بودودرانتهای پله چوبی رقم داشت .

(عمل فقیرعلی بیک ابن مولانا مانی نقاش)

۶۶۳ ـ علی بیک نقاش

نقاش زیبا نگار دربارسلطان سلیمان قانونی (۱۵۶۶ ـ ۱۵۲۰م) عثمانی بودکه نامش جزوهنرمندان درباری ودرسندمعروف (سرنامه سیزهدیه دفتری) که تفصیل آن سندرا دراحوال شاه قولی نقاش یادکرده ام، قید شده وسازنده (یک طبق ویک آفتابدان منقش ویک موم سفراسی)جهت دربارسلطنتی بوده است .

۶۶۴ ـ علی تقی ـ آبرنگ ساز

آبرنگ سا رزیبا نگاروپرنده سازنازک قلم اوایل قرن ۱۲هـ.ق. بود .
ازیادگارهای ارزنده این هنرمند ،پرنده ای زیبا دیدم که بسیارهنرمندانه بود ورقم داشت . (علی تقی سنه ۱۱۱۲)

۶۶۵ ـ علی تهرانی حکاک

بنوشته سپهر ،سیدعلی تهرانی حکاک وخطاط اواخرقرن ۱۳هـ.ق. بودودرحکاکی ونگین تراشی دست پرقدرت داشت . وفات وی بسال ۱۲۷۵ هـ.ق. اتفاق افتاده و درتهران بخاک سپرده شده است .

۶۶۶ ـ علی جان تبریزی ـ مذهب

اهل تبریز وبرادراستادقدرت حل کاراست .
صاحب مناقب هنروران درموردا ین استادچنین مینویسد .
((ازشاگردان شاه قولی معروف ومذهب باریک نشان است .درفن خودماهر و درصنایع وبدایع استاد قادراست وحالیه (درزمان مصطفی عالی وسنه ۹۹۵هـ.ق.) درشهرحلب متمکن وبرتبه عندالمذهبین مشغول کاراست .))

۶۶۷ ـ علی جعفر دکنی

نقاش دکنی وهند مرکزی است که درتصویرحیوانات وصورت سازی متبحربوده و درسالهای ۱۶۳۰ میلادی درآن ولایت میزیسته است . ازآثاررقم دار این هنرمند که بشماره ۶۱ ودرحراج ساتبی ۲۴ آپریل سال ۱۹۷۹ بفروش رسید ،تصویرزن جوانی بودکه لباسهای زیبا بتن داشت وغزال شاخ داری رانوازش مینمود .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

زن جوان،چادرسرخ رنگی بسرداشت وبرآمدگی پستانها نمودار بود.

درزمینه اثر ،تصاویرعمارات وابنیه قدیمی دیده میشدوروی تکه سنگی درکنار گلها ،رقم داشته (کارعلی جعفر)

۶۶۸ ــ علی چلبی نقاش ادرنه کاری

نقاش روغنی وادرنه کاری عثمانی بودودراواسط قرن ۱۲ه.ق. درآن دیار فعالیت مینمود. درآرشیوقدیمی موزه توپ قاپوسرای ترکیه ،سندی دیده میشود که ازاین هنرمندیادکرده ومزدوی راکه درآن زمانها مبلغ قابل توجهی بوده درج نموده است.

دراین سندکه بسال ۱۱۴۳ ه.ق. تنظیم شده وتوسط فرد مسئولی بنام سلیمان آقا اداشده ،برای روغن کاری یک جعبه پنج غروش وکارهای دیگراستادعلی چلبی جمعا " شصت وسه غروش وچهل پارا پرداحت شده است.

۶۶۹ ــ علی حسینی کاتبی

طراح ونقاش شیرین قلم کاشی بودوکاتبی تخلص مینمود.

ازآثارارزشمنداین هنرمندکه درسنوات قرن ۸ ه.ق. انجام یافته ،محراب مسجدی است که باکاشی های پرزیب وزینتی آرایش شده وحالیه درموزه ارمیتاژ لنین گراد مضبوط میباشد.

۶۷۰ ــ علی خان ولد محمود ملک الشعرا

فرزندهنردوست وخوش قلم استادمحمودخان ملک الشعرای کاشانی بودواز نقاشان اوایل قرن ۱۴ ه.ق. بشمار میآمد.

رضاقلی خان هدایت ازاستادولیه وپدرصاحب مقام هنرمند ،ملکالشعرای صبا، غلوی بی اساس کرده وبادرج مطالبی ازقبیل (نقوش محمودازتصاویرصادق و بهزادکمترنیرزد) اورابابهزادسلطانی هم طرازدانسته وفوق العاده بی انصافی نموده است .ولی ازاینکه میرزا محمودخان نقاشی بااستعدادوبا ابتکاربوده واز مشاهیرزمان خودبشمارمیآمده ،بحثی برآن متصورنمیباشد.

بدین ترتیب نقاش جوان درکنارپدروتحت تعلیم مداوم وی،باکتساب علوم وفنون تصویرسازی پرداخته ودرصنعت نقاشی صاحب نظرگردید. این هنرمنددرآبرنگ و رنگ وروغن شیرین کاروخوش دست بودوبادرج نام پدرپرآوازه اش،درجنب ارقام خود ،کسب افتخارمیکرد.

علی خان دردوره ناصرالدین شاه قاجار ،برقراری ومواجبی کافی داشت وجزو حقوق بگیران رسمی دولتی بشمارمیآمد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بنوشته روزنامه دولت علیه ایران ودرسطر ۱۵ شماره ۵۰۲ بدریافت نشان مسی نایل گردیده ومورد محبت وامتیازنیزواقع گشته است .

ازآثاررقم‌دار وی دیده‌ام .

۱ـ تصویرآبرنگی اما مزاده قاسم بودکه دردامنه کوهی نقاشی شده وخانه‌های دهقانی ودرختان کوچک وبزرگ رابزیبائی آراسته ودرپائین آن،قیافه یکمرددهاتی راکه دهه اسب رابدست گرفته ومنتظرایستاده است نشان میدهد . عکس این آبرنگ که درهنرومردم شماره ۵ و۶ چاپ شده واصل آن درموزه هنرهای تزیینی تهران قرار گرفته رقم‌دارد . (خانه‌زادعلی ولد محمودخان ملک الشعراء)

۲ـ دیگرازآبرنگهای این نقاش،تصویرساده وشیرینی دیدم که ملائی با فرزندخود نشسته وبا بچه‌ای که درمقابل آنها دیده میشودبخوردن چائی مشغول هستند .

منظره قوری چائی ومنقل پرآتش درخورتوجه بودورقم‌داشت .

(العبد علی ملک الشعراء ۱۳۲۶)

۳ـ سومین اثررقم‌دار این هنرمندکه درمجموعه آقای دکترپرویزفرقرار دارد ،تصویر رنگ وروغنی کبک شکار شده‌ای است که بوسیله نخی ازدیوارآویزان گشته ورقم دارد . (رقم‌بنده‌فقیرعلی ۱۳۲۴)

دیگر ازآثاررقم‌دار این نقاش،تصاویری ازمیرزاآقاخان کرمانی وروحی دیده‌ام که ارقام (علی محمود) راداشته که ازذکرجزئیات آن خودداری میشود .

۶۷۱ ـ علی درودی

مذهب شیرین قلم ونقاش خوش پرداز عصرحاضر بشمار میآمد .این هنرمند صنعت تذهیب راازعموی خود صنیع همایون یادگرفته ودرکارخودرونق یافته بود . از شاگردان مبرزوی که هرکدام بنفسه تصویرگر ماهری میباشند .آقایان نصرت‌الله یوسفی ومحمدعلی زاویه واستادعلی کریمی ازهمه مشهورترند .

احوال بیشتراین استاد ، درکتاب جداگانه‌ای که مخصوص هنرمندان معاصرخواهد بود بیان خواهدگشت .

۶۷۲ ـ علیرضا ـ آبرنگ ساز

نقاش اوایل قرن ۱۴ه ق بودودرگل ومرغوآبرنگ ،قلم‌خوش پرداز داشت .

ازتنها اثر رقم‌دار این نقاش، آبرنگ خوش نقشی‌دیدم که رنگ آمیزی آن،حلاوت چشم‌گیرداشت ورقمش چنین بود .

(حسب الفرموده سرکارمهربان...میرزا علیرضا)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۷۳ ـ علیرضا ـ مجلد

نقاش و مذهب اوایل قرن ۱۱ه ق بودودرحل کاری، هنرها میآفرید. ازآثار رقم‌دار این استاد، جلدخط دارومزین قرآنی درموزه‌فاین آرت بوستون است که درکمال هنرمندی آرایش‌شده وستودنی میباشد.

کناره‌های هردوطرف جلد، باخطوط بسیار پخته‌ونسخی ،کتابت‌شده‌ودرصحنه داخلی آن، برگهای طلائی وخوشه‌انگوری که‌در شیوه‌حل کاری فرجام یافته، جلب نظر مینمود.

ازخطوط پرترکیب وشیوای هنرمندکه درجوانب جلددیده میشد، مهارت وی رادرارائه خطوط نسخ آشکارمیساخت ودرگوشه‌انتهائی جلد رقم داشت.

(کتبه علی رضا ۱۱۲۵)

۶۷۴ ـ علیرضا ـ حسینی قاینی

فرزندمحمداسمعیل وازسادات حسینی شهر قاین وهنرمنداوایل قرن ۱۳ ه ق بودکه‌در شیوه‌های ایرانی وفرنگی نقش میآفریدوجلد وقلمدان میساخت.

این هنرمندبرادری نیز بنام میرزا محمدعلی داشت‌که ازخطاطان نامی زمان ناصری بشمارمیآمد.مثنوی زیبائی ازاین دوبرادر، درکتابخانه گلستان تهران موجوداست‌که خط آنرا محمدعلی قاینی کتابت‌کرده وجلد- روغنی آنرا علیرضا قائنی باتمام رسانده است.

درطرفین رویه‌های جلد،تماویردلفریب فرارعیسی‌واستحمام حضرت مریم‌و نقش‌فرشته پر ملاحتی که درآسمان پروازمیکند،بقدرت‌تمام نقش‌بسته‌ورقم دارد. (رقم‌کمترین اقل السادات علیرضابن محمداسمعیل الحسینی القاینی)

دیگرازآثاراین استاد،قلمدان‌دلربائی‌دیدم‌که‌درروبه‌آن،تصویرکالسکه‌ای بودکه‌مسافری داخل آن نشسته‌وسورچی‌جوانی، دهنه اسب‌رابدست‌گرفته‌وهدایت مینمود. درمدالیون وسط، نقش‌پرجلاوت دخترفرنگی بودکه نیم تنه حاشیه طلائی وگلداربتن داشت‌وبسان پریرویان دوره زندیه جلب‌نظرمیکرد.

درپائین تصویر، کالسکه‌ای ازروی پل‌عبورمیکردویک نفرشکارچی نیزدرآن حوالی دیده میشد. مناظر اطراف وهمچنین نقش‌ساختمان قدیمی،استادانه بودوبخط طلائی رقم داشت

(کمترین علیرضا الحسینی‌القاینی‌سنه ۱۲۰۵)مجموعه مهندس‌ناصرخلیلی

۶۷۵ ـ علیرضا دکنی

نقاش دکنی وبیجاپورقرن ۱۱ه ق هندبودودرتصویرسازی،بشیوه محمدزمان

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

صفوی، دست پرهنرداشت .از تنها اثررقم‌دار این هنرمندکه درنمایشگاه هنـــدی (۲۴آپریل ۱۹۸۲موزه ویکتوریا آلبرت لندن) از نزدیک دیدم ،تصویر مردشروتمندی بودکه عمامه سفیدی بسرگذاشته درکاخ پرتجمل خودنشسته‌بود .قیافه حضـــار و آذین درونی وبیرونی ساختمان وتجمل اثاث البیت ،عاری ازتوصیف بودو رقم داشت . (مشفه‌خانه‌زادعلی رضا)

۶۷۶ ــ علیرضا صفا

نقاش وقلمدان سازدوره ناصرالدین‌شاه قاجاربودودرشعرصفا تخلص مینمود . ازآثاررقم‌دار این هنرمند ،قلمدان گلومرغی دیدم‌که‌رنگ آمیزی زیبا داشـــت و رقمش چنین بود . (علیرضا صفا ۱۲۹۱)

۶۷۷ ــ علیرضا عباسی ــ مذهب و نقاش

هرعلاقمندهنرشناسی که نام علیرضای عباسی را میشنود ،بی‌اختیـــار بیـاد علیرضا عباسی، رقیب سرسخت وپرآوازه میرعماد افتاده‌وخطوط معجز نگارش را به یادمیآوردکه به تردستی واستادی تمام ،بروی کاغذها درج گشته‌است . ولـــی فارغ ازاین اندیشه‌ها ،علیرضای دیگری نیزدرآسمان هنری آن دوره‌ها فعالیت میکرده که به عباسی شهرت یافته‌وهمزمان علیرضا خطاط به‌نگارگری پرداختـه ودرشیوه معروف هندوپرسان نقش میآفریده است .

ازآثاررقم‌داری که ازاین هنرمندبیادگارمانده‌معلوم‌میدارد ،این نقـاش درتذهیب وتشعیراستادنادره‌کاری بوده‌ودرتصویروچهره‌پردازی بشیوه‌ایرانی و هندی دست‌توانائی داشته است .

ازآثاررقم‌داروی دیده‌ام .

۱ــ قلمدان تابوتی وفوق‌العاده‌بودکه تذهیب پرمایه‌وچهره‌های طلائی داشت . درارائه تذهیب گوناگون، شیوه‌های متنوع‌صنعت تذهیب وآرایش گلهای اسلیمی وختائی راکه درمکتب صفویه عمل آمده‌وحل کاری گشته‌بود ،بروی قلمدان جلوه دلکشی داشت .

درروبه قلمدان ودرداخل پنج مدالیون مجزاکه زمینه سیاهرنگی داشـــت ، تصاویری، بسبک چهره‌پردازی رضا عباسی ارائه‌شده بودکه استادانه‌بنظـــر میرسید. درمدالیون وسط ،مردجوانی نشسته بودوجام شراب رابدست‌داشت‌ودر مدالیون‌های دیگرنیز ،تصاویری بهمین نحوبودکه بشیوائی تمام انجام یافته ورقم نقاش چنین بود . (علیرضای عباسی) مجموعه شماره ۸

۲ــ اثردیگرنقاش، قلمدان پرمهارتی،درشیوه هندی‌بودکه‌درموزه‌هنرهای‌تزئینی تهران قرارداشته درروبه قلمدان، تصویرزیباروی هندی، باآرایش ولبـــاس

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مخصوص آن دیارا رائه شده بودکه رنگهای بسیارموزون داشت .شاهزاده هندی بادبزن مخصوص بدست گرفته بودودرزیرپای وی، مرغابی خوش حالتی درآب شنا میکرد. درافق منظره، درخت بزرگ وپهناوری دیده میشدورقم داشت .

(حقیرعلی رضای عباسی)

۳ـ دیگراثررقم دارا ین هنرمندکه درمجله هنرومردم شماره ۱۴۸وتوسط آقای دکترمهدی غروی معرفی شده، تصویرمردی بودکه به متکا تکیه داده وکتاب و قلمدان درمقابل نهاده بود .کلاهش گردعمامه ای ولباسهایش بلندبودوطومار لوله ای بدست داشت . درمقابل وی، مردی درقبا فه زردشتی‌ها که کلاه مخصوص بسرداشته وریشش بلندبود، ظرف شربتی بلوری، بدست گرفته وآماده خدمت بود،

وضع خانه وترتیب آرایش داخلی آن ونقش استادانه ندیمه مخصوص که در پشت سرتصویردیده میشد،با مهارت بودودربیرون جدول رقم داشت .

(رقم خانه زادعلیرضا)

۴ـ دیگراز آثارارزنده نقاش که زیارت دیدارش بمن دست داد،کتاب سبحه ـ الابرار جامی بودکه درحراج ساتبی روز ۲۱آپریل ۱۹۸۰بفروش رسید. دراین اثرپرحلاوت ،کتابت خطوط وقدرت تشعیرواستادی نقاش بطرزچشمگیری جلوه گر گشته وثابت مینمودکه علیرضای عباسی هنرمندی ذوفنون بوده ودرخط وتصویر وتذهیب دست پرقدرتی داشته است .

این نسخه ارزنده که پنج قطعه مینیاتورزیبا داشت ،از بهترین آثار نقاش بشمارمیآمدورقمش چنین بود .

(کاتبه ومصوره ومذهبه علیرضا عباسی فی بلده ساری ۱۰۲۲)

۵ـ دیگرازآثاراین هنرمندکه اسلایدرنگی آن درنمایشگاه آثاروغنی مدرسه شرقی لندن،ارائه شد،دوسینی روغنی پرملاحتی بودکه به تشعیروحل کاری انسان وگل ومرغ دلنواز،آراسته شده ورقم علیرضای عباسی رادارا بود.

۶ـ از نقوش دیگراستاد،تصویرنیمه لخت دخترهندی بودکه ظروف غذارا بقرینه مساوی به انتهای چوبی بسته وبدوش میکشید .درکناره تصویر،دوگوزن خوش نقش ،سیاه وسفیدجلوه گربودوبخط نستعلیق زیبا رقم داشت .

(رقم علی رضای عباسی)

درمتن کتاب نوشته بود. Sa KOUNTALA

۶۷۸ ـ علیرضا قمصری.

فرزندحاج سیدباقرقمصری بودودرکاشان اقامت داشت . این هنرمند، نقاش آبرنگ کاروقلمدان سازدوره ناصری بودواغلب بشیوه پدرنقش میآفرید .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

حکیم قاآنی شاعرمعروف ،اشعاری دروصف پدرهنرمندذکرکرده که تفصیل آنرا دراحوال باقرقمصری نقل کرده‌ام. متاسفانه سال تولدووفات هنرمندمعلوم نگردیدویگانه‌آثاررقم‌داری که ازاین هنرمنددیده‌ام ،قلمدان‌مرغش ساده‌ای‌بود که به‌طلای ناب ،تصاویرگل ومرغی داشت ورقمش چنین بود.

(علیرضا ۱۳۱۲)

۶۷۹ ــ علیرضا گرکانی

اهل گرکان وفرزندخطاط خوش رقم. محمودابن میرزانصرالله‌ابن میرزا اسمعیل مستوفی گرکانی است.

سپهردرتاریخ خودباختصارازاین هنرمندیادکرده وچنین نوشته‌است:

"اوخط شکسته‌ونستعلیق راخوب مینوشت وازنقاشی بهره‌داشت وتاسال ۱۳۲۰هـ ق درقید حیات بود."

۶۸۰ ــ علی روحانی ــ وصال

بنوشته کتاب گلشن وصال که خودنقاش تالیف کرده، فرزندیزدانی و ششمین وکوچکترین فرزندوصال شیرازی است‌که بسال ۱۲۵۷خورشیدی تولدیافته وبغیراز خوشنویسی،درخطوط شکسته‌ونستعلیق، درنقاشی نیزدست داشته‌است.

علی فلزکار ــ در حاجی علی فلزکار آمده

علیشیرنوائی ــ فرزندامیرکیچکنه بودکه بسال۸۴۴هـ ق تولدیافته وازاوانکودکی باسلطان حسین بایقراهمدرس وهم‌مکتب بوده وبعدهابوزارت رسیده وبسال ۹۰۶ هـ ق وفات‌یافته است. این وزیردانشمندکه دراشعارترکی وفارسی،نوائی و فانی تخلص مینمود، بعلت ترغیب وتشویق جماعت نقاشان وهنرمندان،گاهی برسم تفنن دست بقلم میبردو نقشی میساخت.

از آثاراین وزیرصاحب مقام که درآبرنگ ساخته شده‌وتاحدی شیرین قلم نیز میباشد، تصویرشیردرنده‌وباهیبتی است‌که گرفتاردام زنجیرگشته‌وبدست انسان اسیرشده است. این اثرخوش‌قلم که حالیه درموزه بوستن آمریکا قرارگرفته، رقم دارد. (عمل میرعلیشیر)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۸۱ ـ علیقلی بحری

تصویرگرعثمانی قرن ۱۲ ه ق بودودرشیوه رضا ومعین مصور نقش میساخت . بروایتی این هنرمند، شاگردولی‌جان بن قاسم بودواز آن هنرمندصنعت تصویرمیآموخت . از این استاد، تصویرزیبائی درکتاب (تورکیش مینیاتور) دیدم که درشیوه رضا عباسی کارکرده بودکه استادانه بنظرمیرسید.
این آبرنگ ، نقش مرد اسیری بودکه پالهنگ (۱) سنگینی بگردن داشت رقم آن چنین بود. (راقمه علیقلی)

۶۸۲ ـ علیقلی جبادار ـ آرنااوت

بنام های علیقلی بیک فرنگی و علیقلی جبه‌دار عباسی وعلیقلی آرنااوت وعلیقلی، درصحنه تصویرسازی ایران شهره بوده وآثارفراوان وگرانقدری نیز ازخود بیادگارنهاده است

قدیمترین سندمعتبری که ازاین نقاش نام برده ،کتاب آتشکده‌آذر ،تالیف لطفعلی آذربیکدلی‌است‌که دراحوال خلف هنرمندش محمدعلی بیک یادکرده و چنین نوشته‌است :

"علی ـ اسمش محمدعلی بیک خلف ابدال بیک نقاشباشی وجدایشان علیقلی‌بیک فرنگی است ودرفن نقاشی ثانی مانی است .دردولت سلاطین صفویه بشرف اسلام مشرف ومشغول خدمات سلاطینی بوده و....."

بدین ترتیب معلوم میگردد، این هنرمنددر سنین جوانی از دیاراجدادی خوددل بریده وبایران آمده ودردستگاههای دولتی صاحب شغلی گشته است

ازطرفی‌دراغلب امضاهای بجامانده نقاش ، به ارقام علیقلی آرنااوت (۲) وعلیقلی جبه‌دارعباسی میخوریم که‌خودمتضمن حدسیاتی میشودکه ممکن است صحیح هم باشد.

۱ـ پالهنگ از آلات شکنجه قدیمی است‌که بشکل مثلث‌بوده وگردن محکوم‌در داخل آن قرارمیگرفته ودستهای اسیر نیز به آن قفل میشده است ابن‌آلت شکنجه ، درامپراطوری عثمانی سابق متداول بوده وسالیان متمادی اسباب آزاربوده است .

۲ـ درموردکلمه آرنااوت ،درکتابی بنام MILITARY COSTUME OF TURKEY که بسال ۱۸۱۸ توسط سفیرترکیه درلندن بنام (آرتوناکی رمضانی)چاپ شده بود ، دریکی از صفحات‌آن، تصویریک سرباز آرنائونی راچاپ‌کرده ونوشته بود .درزمان قدیم و جزوممالک آلبانیانردیک یوگوسلاوی که آخرین پادشاه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نگارنده عقیده دارد، عقیلی بیک جوان حادثه‌جوی آرناآوتی و اهل آلبانی بوده که درزمان شاه عباس دوم صفوی (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷ه.ق) بدنبال سرنوشت پر امیدخود، به ایران آمده ودربدایت حال به‌جبه‌خانه (۳) دولتی راه یافته ومشغول کار گشته است. ویا اینکه قبل از آمدن بایران، خودش درجبه‌خانه آلبانی کار میکرده وچه بسا ممکن است این لقب جبادار، نام فامیلی وحرفهٔ اجدادی وی بوده وبه توارث به او رسیده وهنگامیکه بایران آمده، بنام جبادار معروف وموصوف گشته است.

بهرحال آنچه مسلم است، این جوان، هنرمندی قابل بوده وموقعی که بایران آمده، بمرور هنر تصویرسازی وی بین مردم هواخواهانی پیدا کرده وچون جوان صاحب نام ودنبال شهرت بوده، بمرور آشنایانی دردستگاه دولتی پیدا کرده وحتی بدربار شاهی نیز راه یافته است.

کثرت محبت ها وموفقیت درکارهای هنری وتشویق رجال وشاهزادگان درباری، چه بسا خودشاه عباس دوم که درصنعت تصویر دست داشته وصاحب علاقه نیز بوده، نقاش جوان را بترک دین اجدادی وقبول دین اسلام تشویق وتحریص نموده ودرنتیجه بافتخار مسلمانی نایل آمده است.

دراغلب ارقام بجا مانده آثار نقاش که خودرا کمترین غلامان وغلامزاده قدیمی ذکر نموده مبین سنوات دوران جوانی علیقلی است که غلام‌وار، درحلقه ارادت و حمایت شاه عباس دوم قرارگرفته وبعضاً "خودرا جبه‌دار عباسی نیز معرفی نموده است. بحدس نزدیک به یقین وپس از تشرف بدین اسلام، نام علی قلی راکه شاید خود شاه عباس برای وی انتخاب نموده، مسمی به علی قلی شده ودرزمره غلامان مولای متقیان علی علیه السلام قرارگرفته است.

آن (لیسک لگا) بوده، ناحیه‌ای بنام آرناآوت بوده که اهالی ومخصوصاً سربازان آن محل، فوق‌العاده قوی وجسوربودند.

نژاد این افراد، از نسل اسپارت‌ها بودندکه افتخار قهرمانی داشته ودرراه پیمائیهای طولانی خیلی صبوروپراستقامت بودند، ولی نظم ودیسیپلینی نداشتندواغلب بحرفه قمار اشتغال داشتندودرجات اینها تا سین باشی ترقی میکرد. هرسرباز آرناؤوتی، دوعددطپانچه درکمرویک قمه درطرف دیگرویک تفنگ دردوش داشت.

۳- جبه خانه اسلحه آلات وادوات جنگی ازقبیل سرب وباروت وگلوله وسایرلوازم جنگی بوده وعمله وکارگران جبه خانه راجبادار میگفتندکه درساخت وحفاظت آلات رزمی سردارای تخصص بودند.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

واما درمورد ایام گذشته وارائه نام میهن اصلی نقاش که از تیره آرنائوتی بوده، سعی داشته در بعضی از آثار هنری خود، علیقلی آرنائوت امضا کرده وبنحوی خود را از آن ناحیه دانسته ومعلوم کرده که ابتدا مسیحی اهل آرنائوت آلبانی بوده و بعدا زتغییر مذهب نام اصلی او به علیقلی آرنائوت تبدیل گشته است.

متاسفانه از آثار تاریخدار علیقلی، درزمان شاه عباس ثانی، تاکنون اثری دیده نشده ومعلوم نگشته که این هنرمند درچه تاریخ وسنی بدربار راه یافته وتغییر مذهب داده وبه علیقلی شهرت یافته است، ولی دو اثر ارزنده وزیبا از آن سنوات بدست هست که معلوم میگردد، تصاویر را درزمان شاه عباس دوم انجام داده وبدرج رقم ساده نام خود، اکتفا کرده است.

یکی از این تصاویر که اصل آن در موزه معروف ارمیتاژ لنین گراد مضبوط بوده وبه شماره ۷۷ در آلبوم نفیس ورنگی آن موزه جلب نظر مینماید. مجلس بزم شبانه ای است که عده ای از شاهزادگان وتفنگچیان مخصوص وصاحب منصبان قشون وشیوخ عالیرتبه ورجال درباری، درمقابل پیرمرد سفیدموی اهل طریقت، باحترام نشسته وبفرمایشات ووعظ وی گوش میدهند. منظره درختان وسایر آرایش زمینه، درکمال قدرت عمل آمده ورقم دارد.

(غلامزاده شاه عباس ثانی کمینه علی قلی)

دیگر اثر استادازاین زمانها، تصویر سه کودک خردسال چارلز اول انگلیس است که از روی اثر نقاشان اروپائی کپی کرده وبخوبی از عهده برآمده است. شباهت شاهزاده های انگلیسی ورنگ آمیزی البسه آنها استادانه بوده وبه خط فوق العاده ریز رقم دارد. (هو. غلامزاده شاه عباس ثانی کمینه علیقلی)

تصویر رنگی این اثر، درصفحه ۳۵ کاتالوگ حراج فرانسوی روز ۲۳ جون ۱۹۸۲ در (آرت اسلامیک) دیده میشود.

با ارائه این دو اثر واثر سومی که جزو کارهای نقاش درآخرین مقال ارائه شده ورقم انحصاری (علیقلی جبه دار عباسی) دارد، معلوم مینماید، این نقاش درزمان شاه عباس دوم بایران آمده وملقب به علیقلی جبه دار عباسی گشته است. ولی ازجمع آثار رقم داری که از این هنرمند بجا مانده، مبین این نکته است که نقاش، بیشترین آثار خود را دردوره شاه سلیمان صفوی انجام داده ودربعضی موارد، بعنوان تداعی خدمات گذشته اش، خود را غلامزاده قدیمی خوانده وعاقبت پس از مدتها تلاش هنری و رسیدن بسنین کهولت، پس از حمله افاغنه ودرهم پیچیدن حکومت پرقدرت صفوی از بین رفته وبا فسانه ها پیوسته است. بطور کلی از تاریخ تولد وسال مرگ وهمچنین تاریخ صحیح ورودی بایران، هیچگونه مدرک مستند وقابل اعتمادی را سراغ

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نداریم ،مگراینکه حدس بزنیم این هنرمندبسالیان حدود ۱۰۴۵هـ.ق.درآلبانی وناحیه آرناوت تولدیافته ودرحدود ۲۰ سالگی یا بیشتر ،ترک یار ودیارکرده وبایران آمده ودرحدودسنوات ۱۰۶۵هـ.ق.تغییرمذهب داده وبدربارراه یافته ودرزمان سلطنت سه پادشاه صفوی یعنی شاه عباس دوم (۱۰۵۲ - ۱۰۷۷)وشاه سلیمان اول (۱۰۷۷ - ۱۱۰۵) وشاه سلطان حسین صفوی (۱۱۰۵ - ۱۱۳۵)مشغول انجام وظیفه بوده ودرسنین کهن سالی نیزبین ۸۵ تا ۹۰ سالگی وفات یافته وبعالم بقاء شتافته است . ازفامیل واقربای نزدیک نقاش وحتی استادان وشاگردان معروف وی نیز هیچگونه اطلاع صحیحی بدست نداریم .تنها دلیل مستندوقابل قبولی که دراول این گفتارنیز ،مختصراتارتی بآن شده ،نوشته کتاب آتشکده آذربیکدلی است که ازفرزند ونوه هنرمندوحتی خودنقاش یادنموده وچنین نوشته است :

((علی - اسمش محمدعلی بیک خلف ابدال بیک نقاش باشی وجد ایشان علیقلی بیک فرنگی است ودرفن نقاشی ثانی مانی است .دردولت سلاطین صفویه بشرف اسلام مشرف ومشغول خدمات سلاطینی بوده وخودنیزدراصفهان نشو ونما یافته و در عهد شاه طهماسب ثانی صفوی وزمان سلطنت نادرشاه نقاشباشی بوده وآخرالامر ضعف باصره بهم رسانیده ودرمازندران درسنه ۱۱۷۲ بدرودعالم فانی کرده باکثر کمالات صوری ومعنوی آراسته .خصوص درفن تصویریگانه آفاق بودودرمیان فقیر (آذربیکدلی)وایشان کمال رفاقت وخصوصیت بود .))

بدین ترتیب معلوم گردید ،فرزندهنرمندجباردار ،ابدال بیک نقاشباشی بوده ونوه هنرمندش محمدعلی بیک نیز ،مقام نقاشباشیگری داشته ودرزمان خود ازمشاهیرنقاشان بشمارمیرفته است .

درموردشیوه هنری وسبک نقاشی وی،نگارنده رااین عقیدت است که این هنرمند ، شیوه کلاسیک اروپائی رابامکتب پرغنای هنرمینیاتور سازی ایرانی درهم آمیخته واززیبائیها وحلاوت هنرمغولی نیزاستمدادجسته ،مکتب پرظرافت ودلفریب خودراکه درلفافه احساس وتخیلات فوق العاده قوی نقش میبسته بجهان هنرعرضه کرده است . گواینکه این شیوه ها ،بهمراه فعالیت جبادار ،بوسیله رقیب صاحب ذوق وقریحه اش محمدزمان نیزنزج میگرفته وتولدمیافته ،ولی ناگفته نماند ،هر دوهنرمند ،دراشاعه این مکتب نوظهور ،ملازم وهمرکاب بوده ودراعتلاء وپیشبرد آن نفرات اولیه بوده اند . بطوریکه میدانیم هردوهنرمند ،میدان پرغنای هنری خارج ازایران راکه درآنزمانها مبداء اصلی ومنبع الهام تشنگان هنربوده ، درک کرده ودرایران زمین باخبرت وبصیرت کامل،با هنرشرقی درآمیخته وشیوه نو یافته ای راارائه داده اندکه دراندک زمانی طرفدارانی پیداکرده وتاسالیان

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

متمادی وحدودا وایل سلسلهٔ قاجاریه ،مبداء تقلیدوعلاقه هنرمندان بوده است .
درعمق بعضی ازآثار بجا مانده وآرایش پرغنا وبا ابتکار جبادار،گوشه ای از هنر مغولی وباصطلاح شیوه هندوپرسان جلوه گربوده ورنگ آن دیار را بخودگرفته است .
پرواضح است این اخذوتقلیدکه دربعضی موارد زیبائیهای پرمایه ای نیزبه اثر بخشیده ،همانا حسن روابط همجواری وتشویق پادشاهان هردوکشورومخصوصا "اکبر وجهانگیر پادشاه است که بحق درحق شناسی وبزرگداشت هنرمندان شهرت بسزائی داشته وشایدتنها ویابیشترین عامل ومحرک هنرمندان،درامرتصویرسازی بوده اند .
علیقلی پس ازمرگ شاه عباس ثانی،بدربارشاه سلیمان راه یافته وعمده آثارو شایدبتوان گفت بهترین آنها را درزمان وی وتحت حمایت وتشویق این پادشاه انجام داده است .
عمده ترین آثار بجا مانده علیقلی،درآبرنگ بوده که درکمال زبردستی ووسواس تمام انجام یافته وتحسین ناظران را برانگیخته است ،ولی با مشاهده تعدادکمی که ازآثار روغنی (لاکی)این استاد دیده ام ،معلوم میدارد جبادار ،دراین شیوه نیز صاحب کمال بوده ودرارائه بعضی قلمدانها نازک قلم وقوی دست بوده است .
علی قلی درچهره سازی وشبیه پردازی وارائه مجالس بزمی ورزمی،استادی دقیق کاروکم قرینه بوده ودرنقش حیوانات وپرندگان شیرین قلم وپرمایه و در منظره سازی وگسترش دشت و دمن مخصوصا "درتصویرپروسواس اجزاء درختان وگلها، نقاشی شایان تمجیدبشمار میرفته است . این هنرمندقواعدپرسپکتیو ومناظرو مرایا را نیکو میدانست ودرتذهیب وحل کاری نیزمکتبی پسندیده داشت .
ازآثار ارزنده ومتنوع جبادار آنچه ازنزدیک دیده ویا ازنشریات گوناگون یادداشت کرده ام ، ازهمه مهمتر،تصاویری است که درآلبوم بزرگ موزه ارمیتاژ لنینگراد قرارگرفته که به ترتیب عبارتند از :
۱ـ شماره ۷۶ آلبوم مزبورشامل دوتصویر است .یکی اجتماع درا ویش ونوازندگان درمهتاب شبانه است که عرفا ودرا ویش درصحن باغی جمع شده وبا هم صحبت میکنند. درگوشه دیگر ،دونفرتاروکمانچه میزنندوپیرمردی درمقابل آنها نشسته به نغمه آنها گوش میدهد .منظره زیبای باغ وبزم شبانه ،درخورتحسین است ورقم دارد .
(عمل علی قلی بیک جبادار)
۲ـ اثردیگرنقاش دراین صفحه ،مجلس شیوخ وعرفای صاحب مقامی است که شبانگاه دربا غی نشسته ونوازندگان درحضورمی نوازند .درگوشه دیگرباغ ،درویش پیر وسر برهنه ای درکنارکلبه ای نشسته وشیری درکمال آرامی،درمقابل او نشسته است .
منظره درختان وکوهها ،درشب تاریک منظره دل انگیزی داشته ورقم دارد .
(عمل علی قلی بیک جبادار)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۳ـ دیگر اثر موجود در این موزه که کتیبه تذهیبی استادانه‌ای نیز در بالای صفحه دارد. مجلس و اجتماع شیوخ و شعرا و دانشمندان است که هریک کتابی در مقابل قرار داده به بحث و فحص سرگرمند. مرد نوازنده و خوشحالی، در مقابل عرفا سازی بدست گرفته و مشغول نوازندگی است. قیافه افراد در شیوه مغولی بوده و منظره عمارات و درختان و فضای ابری و تیره تصویر، ستودنی است و رقم دارد.

(رقم کمینه علیقلی ارناوت) شماره ۷۸

۴ـ شماره ۹۵ آلبوم مذکور، یکی از آثار دل انگیز و پر مهارت علیقلی در شیوه فرنگی سازی است که در نوع خود کم نظیر است. این اثر، تصویر زن جوانی است که با زیبائی پرشکوهی تصویر شده و سینه‌های برجسته و دلربای وی عریان گشته است. زن جوان که شاید یکی از شاهزادگان درباری است. نیم‌تاج جواهرنشانی بسر گذاشته و در روی چهارپایه‌ای نشسته و کیلاس شرابی بدست گرفته است. دو خدمه جوان و خوش لباس که در آرایش چشم‌گیری نقاشی شده‌اند، در خدمت حاضر میباشند. یکی از آنها شاخه گلی را بملکه هدیه مینماید. تصویر درختان و ابرهای آسمان بدیع و مواج است و به تخیل پرغنای نقاش زن زیبای دیگری روی ابرهای فضا لمیده و کتابی بدست گرفته است. در روی ابرها رقم دارد. (رقم علیقلی جبادار)

و در زیر تصویر بخط نستعلیق زیبا نوشته شده. (بتاریخ شهر صفر ختم بالخیر والظفر در دارالسلطنه قزوین مرقوم شد. رقم کمتر بن غلامان علیقلی جبادار سنه ۱۰۸۵)

۵ـ شماره ۹۶ مرقع مذکور، اثر برجسته علیقلی در پرنده‌سازی است. در این آبرنگ پر مهارت، بازشکاری پرقدرتی را ارائه داده که گردن بند مخصوص بگردن دارد و رقم نقاش چنین است. (هو. غلامزاده قدیم علی قلی جبادار)

۶ـ تصویر شماره ۹۸ آلبوم یادشده که بزعم نگارنده تصویر شبیه سازی از شاه سلیمان است. در کمال قدرت نقاشی شده و با لباس و آرایش سلطنتی، روی قالیچه پرنقش و نگاری نشسته و کلاه ترک دار عمامه‌ای و پردار قزلباشی، بسر گذاشته است. در حضور وی خدمه جوانی زانو زده و پیاله شراب را بدست شاه میدهد. در گوشه راست تصویر، جوانی با صلابت و وقار مخصوص دست بکمر زده و جبه زیبای خود را بدوش انداخته و بخدمت ایستاده است. نقش و نگار رنگین فرشها ستودنی بوده و شاخه‌های انتهائی درختان از زیر معجرهای چوبی ایوان جلوه بی قرینه دارد و رقم نقاش در زیر تصویر چنین است. (هو. غلامزاده قدیم علیقلی جبادار)

۷ـ اثر شماره ۹۹ آلبوم یادشده مجلس جلوس شاهانه‌ایست که در کمال چابکدستی ترسیم شده و یکی از شاهکارهای جبادار بشمار میآید. در این مجلس پرجلال، تمام قیافه و افراد ایرانی بوده و بسان مکتب محمدزمان ترسیم گشته است. شاه سلیمان با لباس و کلاه مخصوص سلطنتی که در کمال فخامت و بی عدیلی تصویر شده، بخوشی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

وشادابی درروی فالیچه‌ای نشسته وقلیان دود میکند .درکناره‌ها وطرفین پادشاه، وزراوشاهزادگان ورجال ودرباریان وفرماندهان قشونی وخدمتکاران مخصوص باحترام درجای خودقرارگرفته وچندخدمه ونگهبان مخصوص که تفنگ وکمان بدست گرفته‌اند ،بخدمت ایستاده‌اند .چنددرباری محترم ویا سفرای ممالک خارجی که اسامی آنها به‌لاتین ودربالای سرشان نوشته‌شده ،درآرایش ولباس مخصوص دیده میشوند . زیبائی ساختمان ونقش چشم‌نواز فرش قصر ومنظره دشت ودمن وستونهای مارپیچی عمارت ستودنی بوده ورقم‌دارد .

(هو . غلامزاده قدیم علیقلی جبادار)

دردنباله آثاررقم‌دارعلیقلی که‌دراین آلبوم ارائه‌شده ،چندین آثارمنسوب بوی نیزدرشماره‌های ۱۰۰ و ۱۰۱ و ۱۰۲ چاپ شده که با ختصار چنین است :

۸ـ یکی ازآنها تصویررام‌نمودن وشکارکردن اسب های وحشی است .دراین اثر بسیاردلچسب ،پادشاه دروسط بیابان وروی صندلی نشسته ووزراء وشاهزادگان و رجال ومستخدمین دراطراف وی قرارگرفته‌اند . درگوشه‌دیگر ،افسران وفرماندهان نظامی تفنگ بدست گرفته وآماده‌خدمت هستند . تصویراسبها وهمچنین قیافه‌ها و حالات حضاردرکمال استادی عمل آمده ودقت قلم‌علی قلی را محرز میسازد .

۹ـ دیگردراین آلبوم ،تصویرپادشاهی است که‌سواربراسب شده ودرشکارگاه پر درخت وسبزه‌زار ،شکارسربازان خودرا تماشا میکند . درکناره‌پادشاه ،سربازان مخصوص وخدمه‌درباری تفنگ وسرنیزه‌بدست گرفته وآماده‌فرمانبرداری هستند. مستخدم‌مخصوص چتربزرگی بسرپادشاه‌گرفته‌است .درافق دور ،تصویرفیل بانان وشکارچیان که‌بشکارگراز مشغولنددیده میشود ،چندشیرا هلی که‌زنجیریکی ازآنها راشیربان بدست‌گرفته ،گرازی راشکار کرده‌وبزمین کوفته‌است .

۱۰ـ دیگرتصویر بی‌رقم‌جبادار دراین آلبوم ،تصویریکی ازپادشاهان سالخورده ایرانی است که‌کلاه‌پردارعمامه‌ای بسرگذاشته‌وقبای بلندوزیبای گلدار پوشیده وسواربراسب گشته‌است .ارائه حالت سوارکاروهمچنین خوش تراشی واستواری اسب درکمال قدرت بوده‌ویکی ازبهترین آثارعلیقلی بشمارمیآید .ازآثاردیگر علیقلی،دوتصویرزیبا بودکه‌دریک کتاب روسی دیده میشد .این کتاب که‌بسال ۱۹۶۸ درمسکوبطبع رسیده‌بود ،دواثررقم‌دارواصیل ازجبادارداشت .

۱۱ـ یکی ازاین تصاویرکه‌بشماره ۷۵ درآن کتاب ارائه‌شده‌بود ،تصویربازدار سلطنتی بودکه‌کلاه‌عمامه‌ای بسرداشت وریش وسبیلش کم‌پشت بود .مردبازدار ، پوستین پشمی بدون آستین بتن کرده‌وبازشکاری زیبائی بدست داشت ورقم نقاش چنین بود . (هو . صورت میرزاجلال رقم‌غلامزاده‌قدیم علیقلی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۱۲ـ دیگر اثر رقم دار هنرمند در این کتاب که بشماره ۷۶ معرفی شده بود، تصویر مهتر کوتاه قدوبد هیبتی بود که اسب زیبا و تنومندی را سوار شده و در صحرا پیش میتاخت. این اثر استادانه که یکی از بهترین کارهای جبادار بود. رقم داشت.

(عمل علی قلی بیک جبادار)

در کاتالوگ حراج فرانسوی (آرت اسلامیک) که در روز ۲۳ جون ۱۹۸۲ انجام شد آثار زیبائی از این نقاش چاپ شده بود که مختصرا "چنین است.

۱۳ـ اثر نفیس جبادار که در صفحه ۱۵ این کاتالوگ بعکس رنگی جلب نظر میکرد، دست بوسی شاهزاده خردسالی بود که بحضور شاه اسماعیل اول رسیده و دست وی را بوسه میزد. این اثر پرمایه و کم نظیر که باندازه (۲۷/۲ × ۱۷/۵ سانتیمتر) در آلبوم مذکور جاگرفته بود، شاه اسماعیل و چند همراه سوارکار وی که محارم سلطنتی و خدمتکاران پادشاه بودند در سمت چپ تصویر باستادی نقش بسته بود. در طرف راست تصویر، جماعت همراه با برشاهزاده هندی ایستاده و ماجرا را نظاره میکردند. منظره زمینه تصویر و قدرت قلم نقاش و همچنین رنگ آمیزی پرزیب و زینت البسه در کمال فریبندگی بود و بخط شکسته زیبا رقم داشت.

(حسب الامر ارفع الاقدس الاعلی. تصویر شاهزاده امجد عالیمقدار والاتبار بابر شاهزاده هندی سرافراز و بشرف دستبوس آسمان جلال و عظمت اقتدار و حشمت الخاقان صاحب قرآن سکندرشان شاه اسماعیل انارالله برهانه. بعمل کمترین بندگان علیقلی جبادار ..... بمدت یکسال باتمام رسید) متاسفانه بعلت ریزی و کوچکی و از طرفی درهم بودن خطوط شکسته قرائت مطالب باشکال صورت گرفت و چند جمله و همچنین تاریخ اثر ناخوانا ماند. تصویر شماره

۱۴ـ دیگر اثر پرحلاوت و پرمایه جبادار در این آلبوم، تصویر عریان سوزان و مرد پیری بود که بعد از استحمام از چشمه بیرون آمده و دو مرد پیر در پوشش حوله با وکمک میکردند. در این تصویر، ارائه حالات گوناگون افراد، درکمال تابناکی ارائه شده و منظره تک درخت پربرگ و صخره های پراستحکام کوهپایه ها و شادابی و دلفریبی البسه آنها درکمال قدرت عمل آمده و بخط سفید آبی و نستعلیق، رقم داشت.

(هو. رقم غلامزاده حقیقی علیقلی جبادار)

۱۵ـ دیگر اثر این هنرمند که بسال ۱۹۷۶ در گالری کل ناقی لندن بفروش رفت، تصویر زنی زیبا، در آرایش فرنگی بود که میوه های مختلفی بدامن داشت. بیرون قصر منظره پرسبز درختان و در انتها عظمت کوهها و رودخانه جلب نظر میکرد که عده ای بشکار حیوانات سرگرم بودند. و رقم داشت. (رقم کمینه علیقلی جبادار)

۱۶ـ از آثار اولیه نقاش که خود را عباسی نیز خوانده، تصویر پرنده زیبائی بود که روی ساقه درخت بلوط نشسته و از هر نظر استادانه بنظر میرسید. این اثر از زنده که

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

درموزه رضا عباسی تهران قرار گرفته رقم داشت . (علیقلی جبه دار عباسی)

۱۷ـ دیگر از آثار کپی نقاش تصویر (ماگدالنا) بودکه در داخل محدوده دایره شکلی جلب نظر میکرد .صورت زیبای زن،بسان کارهای رافائیل بودکه بآسمان نگاه میکرد .زلفهای طلائی وی بروی شانه ریخته ودربستر دارزکشیده بود .پوشش لباش آبی کم رنگ بودکه بروی آن پارچه قرمز رنگی علاوه گشته بود .منظره بیرون و درختان فضا از روبرو دیده میشد ورقم داشت . (رقم علیقلی)

۱۸ـ تصویر استادانه وپرمهارت شاهزاده فرانسوی بودکه از روی اثر نقاش معروف فرانسوی (فیلیپ دوشامپانی) کپی کرده وبه تردستی از عهده برآمده بود . دراین آبرنگ،شاهزاده از پشت پرده ها ،به جمع سربازان که در میدان نظامی مشغول تعلیمات رزمی بودند نظاره میکرد .شاهزاده نیز لباسهای رزمی وزره دار بتن کرده وموهای بلندش از اطراف سرآویزان بودودرکناره رقم داشت .

(رقم کمترین علیقلی جبه دار)

۱۹ـ دیگر اثر این هنرمندکه معلوم میکرددرزمان شاه عباس ثانی نقش بسته ، تصویر پرنده سبک بالی بودکه روی درخت بلوط نشسته وبسیار استادانه بنظر میرسید ورقم داشت . (علیقلی جبه دار عباسی)

این اثرگرانقدرکه درموزه هنرهای تزیینی تهران قرار دارد ،از آثار علی قلی، درزمان شاه عباس ثانی است که عباسی امضا کرده ودرنوع خود منحصر میباشد .

۲۰ـ از آثار دیگر این هنرمندکه درکتاب شاه عباس وهنر ایران چاپ شده .یکی، تصویر دومرد جوان است که درصحرا ،بچرای گوسفندان خود سرگرمند ویکی از آنها نیزنی مینوازد .منظره عمارات وگنبد مساجد داخل شهر وهمچنین شادابی واستواری درختان تنومند ومصفا که درکناره اثر ،نقاشی شده بسیار جالب است ورقم دارد .

(علیقلی جبه دار)

۲۱ـ اثر دیگر وی دراین کتاب که باندازه ۱۲×۸ اینچ بوده ودرکلکسیون آقای صدرالدین آقاخان مضبوط است .تصویر سفیر روسی،بنام آرتمی پطرویچ ولنسکی است که از طرف پطرکبیر وبسال ۱۷۱۵ میلادی سفارت ایران تعین واعزام گشته است .سفیر لباسهای مخصوص روسی بتن کرده وکلاه پوست سموری بسر گذاشته وریش وسبیلش پرپشت است .جبه پوستین مانندی که بروی لباسها پوشیده ،بصلابت تمام تصویر گشته ورقم دارد . (رقم علیقلی سنه ۱۱۲۹)

۲۲ـ یادگار دیگر هنرمند ،قلمدان نفیس وزیبائی درمجموعه مهندس خلیلی است که درزمینه زرد آن تصویر پرحلاوت وآراسته دخترشاهزاده ای جلب نظر میکند .

زن جوان کلاه مخصوص بسرگذاشته ولباس تن نمای بلندی پوشیده وبادبزن چرخی بدست گرفته است . پشت سروی،درخت تنومند وپراستواری که برگهای پائیزی دارد

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

دیده میشود. دو مرغابی در چشمه روبروبشنا مشغولند ورقم دارد.
(برحسب امر اشرف اعلی علیقلی سنه ۱۱۱۷) تصویر شماره ۶۲

۲۳ـ دیگر از آثار روغنی جبادار، قلمدان زیبا و پرمایه‌ای در مجموعه نگارنده است که بسان قلمدان بالا، شاهزاده جوان و فریبنده‌ای که به آرایش موهای بلند خود سرگرم است در رویه قلمدان نقش بسته است. درختان تنومند و پربرگ باغ، بسیار دلکش و مصفا است. در زیر پای دخترجوان، انواع گلهای ریز به تردستی ارائه گشته است. لباس طلائی شاهزاده در کمال چشم‌نوازی بوده و بخط ریز رقم دارد. (علیقلی)

۲۴ـ دیگر اثر آرنا اوت، قلمدان استادانه‌ای بود که تصویر شاهزاده سوارکاری را که نیزه بدست گرفته و بشکار مشغول بود. در رویه قلمدان به چابک دستی نقش کرده و در چهار مدالیون گوناگون اطراف نیز، تصاویر زنان فریبنده و ملیح را در شیوه فرنگی سازی ارائه داده بود. مناظر زیبای اطراف و همچنین زیبائیهای شکارگاه و حرکت سوارکاران بشکوه تمام نقاشی شده و در روی قلمدان رقم داشت.
(علیقلی آرنا وت سنه ۱۱۱۲۰)

۲۵ـ دیگر از آثار این هنرمند که بسیاه قلم نقش بسته و مختصر رنگی بروی آن ظاهر ساخته، تصویر مجنون بود که بشکل مرتاضی لاغر اندام دیده میشد. یکی از چشمهایش نیم‌بسته بود و حالت خستگی را ظاهر میساخت. یکی از دستها بالا بود و گنجشکی بروی دست چپ وی نشسته بود. مجنون که در حالت افسردگی، بروی زمین قرار داشت، کاسه غذایش را بین دوپاها گرفته بود و سگ همراهش که در شیوه اروپائی نقش بسته بود دیده میشد. ورقم داشت. (رقم کمترین آرنا وت ۱۰۹۹) مجموعه شماره ۸

۶۸۳ ـ علیقلی خوئی

اهل خوی بود و از نقاشان ساده کار و خوش دست دوره ناصری بشمار میآمد. آثار این هنرمند، در اغلب کتابهای چاپی آن دوره عرضه شده و معرف علاقمندی وی به صنعت تصویر بوده است. اثر چاپی و رقم دار این هنرمند، تصاویر چاپی شاهنامه ـ ایست که در دوره ناصری چاپ شده و در یکی از آن تصاویر که اسیر شدن خاقان چین را بدست رستم نشان میدهد. رقم دارد. (رقم میرزا علی خوئی)

۶۸۴ ـ علیقلی ـ قلمدان‌ساز

قلمدان ساز گمنام دوره ناصری بود و در گل و مرغ و صورت سازی استعداد داشته از این نقاش قلمدان حاشیه گل و مرغی دیدم که شیرین بود و در وسط رویه قلمدان، تصویر دختر زیبائی دیده میشد که سگ خود را ببغل داشت و رقم نقاش چنین بود.
(رقم کمترین علیقلی ۱۲۹۷)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۸۵ ـ علیقلی ماهر دامغانی

نقاش وحکاک اهل دامغان بودودرانواع صنایع وفنون مختلفه منزلتی والا داشت .نصرآبادی درمورد علیقلی چنین مینویسد :

((از اهل دامغان بوده وبا ردبیل آمده بشغل عطاری مشغول شدودست ارادت به حاجی ابراهیم که مرید استاد محمدحسین حکاک بوددا ده مدتی درخدمت او بود . بعدازآن به تبریزآمده ودراین مدت انواع صنایع را بمرتبه اعلی رسانید .مثل قطاعی ونقاشی وخطاطی،چنانچه ازقلم مونتعلیق مینویسدکه بنیاد خوشنویسان راکنده ودرفن مذکورتصرفات تمکین نموده است .وآلاچوبی که مرحوم علیقلی خان سپهسالارساخته بوداوتصرف نموده باوجودعدم سواد شعرمیگویدوماهرتخلص میکند . این شعرازاوست .

شکسته رنگی ماهر زشعر اوپیداست
مگر بسیلی تحسین کنند یاران سرخ

علی قلی خان سواد بسیارنداشت وقبل ازسال ۱۱۷۰ هـ.ق. فوت کرده است))

۶۸۶ ـ علیقلی بن محمد

تصورگرشیرین نگارا واسط قرن ۱۱هـ.ق.وبغیرازعلیقلی جبادار است . ازاین هنرمندتصویری موجوداست که ازروی یک اثرفرنگی نقاشی کرده وآن تصویر، منظره یک خانه وپل قدیمی است که با دقت ترسیم شده ومردی که بسته وبارهای خود را با یا بویش حمل میکنددیده میشود .درمقابل درب خانه مردی ایستاده وبا مرد دیگری که سوار براسب است به صحبت سرگرم است .درآنطرف تپه وکنارعمارت مسکونی چوپانی دیده میشودکه بهمراه سگ گله ،ازگوسفندان حراست مینماید .درداخل رودخانه چندمرغابی بشنا مشغولندوآنطرف ترچندسگ درشت هیکل ووحشی ویک گرازجلب نظرمیکند ،درروی قطعه سنگ داخل رودخانه ،رقم دارد .

(رقم کمینه علیقلی بن محمد ۱۰۵۹)

دیگراثرارزنده این هنرمندکه تاریخ اجراوحدودسنوات آن با تصویرگذشته تطبیق مینماید ،تصویرمجنون بصحرااست که اززوی اثرنقاش نامی هند ،گوردهن کهی شده وبخوبی ازعهده برآمده است . دراین اثردلپذیر ،مجنون بحالت عریان،ظرف آبی راکه با برگ درختان مستورگشته ،بسرگذاشته ودرحال راه رفتن است .منظره قافله لیلی که چادرهای گوناگون وخیل حیوانات اهلی ازقبیل شتروگاو واسب درکنارآنها دیده میشود ،بزیبائی تصویرشده وبخط نستعلیق زیبا رقم دارد .

(رقم کمینه علیقلی سنه ۱۰۶۸)

تصویررنگی این اثر ،درصفحه ۱۲کاتالوگ (آرت اسلامیک)که در۲۳جون ۱۹۸۲درپاریس

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بحراج گذاشته شده بود ،دیده میشود .

۶۸۷ ــ علیقلی مصور

بنوشته مرحوم رضا قلی هدایت :

((نامش حاجی علیقلی ودرسال ۱۲۲۷ هـ.ق.درتهران تولدیافته ودرمشهد متوطن گردید .تحصیل علم نقاشی کرده ودرمصوری دستی قوی داشت .مردمعقول و مهربان بودودرشعرمصورتخلص مینماید .))

ازآثاررقم دار این هنرمند ،تصویرپیرمردچوپانی دیدم که بعصا تکیه داده وچند گوسفندرا حراست مینمود .آبرنگ مزبورشیرین قلم بودورقم داشت .

(عمل علی مصور تخلص)

۶۸۸ ــ علیقلی نقاش قاجاری

نقاش شبیه ساز دوره محمدشاه قاجار بودودرخط نسخ نیزقلم شیوا داشت .

شمایل زیبائی ازاین نقاش دیدم که اندازه ۱۴×۱۷ سانتیمتر داشت ودربالا و پائین آن بخط زیبای نسخ این جملات درج شده بود .

بلغ العلی بکماله کشف الدجی بجماله

حسنت جمیع خصاله صلوا علیه وآله

در این تصویرمذهبی ،حضرت علی علیه السلام با وقار وصلابت خاص خودنشسته بود و شمشیرذوالفقاررابروی زانوان نهاده بود .درطرفین وی ،حضرت امام حسن وامام حسین علیه السلام با البسه سبزوقیافه آرام بدوزانونشسته بودندوفرشته پرمتانتی، هاله نورانی وچشم نوازی رادربالای سرحضرات افکنده بودودرکناره پائین آن به خط ریز رقم داشت . (رقم ذره بیمقدارعلی قلی ۱۲۵۳)

۶۸۹ ــ علیقلی همدانی

اهل همدان ونقاش گل ومرغ دوره ناصری بود .

این هنرمنددرتصویرو شبیه سازی نیزدست داشتودرجانورسازی ونقش ساختمانها شیرین کاربشمارمیآمد . ازآثاررقم دار این هنرمند ،قلمدان گل و مرغی زیبائی دیدم که درروبه آن ،تصویریکی ازرجال قاجاری که گویا سفارش دهنده قلمدان بوده به استادی نقش بسته ورقم داشت . (علیقلی همدانی)

۶۹۰ ــ علیقلی هندی

نقاش مغولی کتاب جامع التواریخ رشیدالدین (۱۶۰۰ ــ ۱۵۹۶م) بودکه با همکاری نقاشان نامدار این دوره همکاری مینمود .یک صفحه مینیاتورزیبا و

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

استادانه‌ای از این هنرمند، دیدم که در حراج ساتبی لندن ۱۴ اکتبر ۱۹۸۰ بفروش رسید. در این اثر ارزنده که موضوع آن (صورت تختگاه آباقاخان بن هولاکوخان بن تولوی خان بن چنگیز خان) بود، آباقا آن روی تخت زرین نشسته و جماعت ملازمین و سرداران حنگی و سایر افراد درباری در کناره‌ها ایستاده و یا نشسته بودند و خدمتکاران و ساقی‌گران مخصوص به پذیرائی مهمانان اشتغال داشتند. تمام حضار، کلاه‌های برگدار مخصوص معولی بسر داشتند و لباسهای متنوع و رنگین پوشیده بودند. نقاشی در کمال حلاوت و قدرت بود و در زیر جدول رقم داشت.

(طرح وچهره‌نامی فرخ عمل علیقلی) تصویر شماره ۵۶

تصاویر این کتاب که بدست نقاشان نامی آن دوره تصویر گشته، اغلب در موزه‌های مختلف دنیا پخش شده و عمده‌ترین تصاویر آن، در کتابخانه گلستان تهران مضبوط میباشد. دیگر از آثار این هنرمند که در صفحات ۸۷ و ۸۸ جلد سوم کاتالوگ کتابخانه چستربیتی که بسال ۱۹۳۶م ودر سه جلد چاپ شده دیده میشود، تصویر با عظمت و پر جلال، مجلس بزمی عالی است که شاه و شاهزاده مشغول باده‌گساری هستند و جماعتی از ندما و دوستان در این بزم شاهانه شرکت داشته و رامشگران و عمله آشپزخانه به پذیرائی و خدمت سرگرم میباشند. درگوشه دیگر، دوشخصیت فرنگی با هم صحبت میکنند و رامشگر جوانی مشغول ساقی‌گری است. نقاشی در کمال مهارت بوده و در زیر یکی از پرده‌های سایه‌بان، بخط نستعلیق زیبا رقم دارد. (علیقلی ۱۰۲۵)

علی مجد منشی ـ در میرزا علی منشی آمده

۶۹۱ ـ علی محمد ایرانی

نقاش شیرین قلم و نازک کار ایرانی بود و در دیار هند بخلق آثار روغنی همت میگماشت. این هنرمند که اصلش از شیراز بوده، شیوه دلربا و پر حلاوت ایرانی را با سبک خاص هندی در آمیخته و سبک پرشکوفا و چشم‌نوازی را بعالم هنر هدیه کرده است. علی محمد فرزند هنرمندی نیز بنام محمدحسین ایرانی داشت که در بالا له رو مکتب پدر بوده و آثاری را نیز در شیوه و مکتب پدر عرضه نموده است. از آثار رقم‌دار این هنرمند جعبه مدور و بیضی شکلی در مجموعه دارم که بسال ۱۹۷۶ از حراجی ساتبی لندن خریداری کرده‌ام. این جعبه پرآذین که عکس آن در صفحه ۱۴۷۶ کتابهای معروف آلکساندر پوپ چاپ شده و عکس کارت پستالی آن نیز بشماره ۶۸ در آخر کتاب ارائه میگردد، بگل و مرغ پرآذین تصویر گشته و در کمال هنرمندی نقاشی گشته است. در کناره‌ها و حاشیه‌های روشن بالاوپائین درب جعبه، اشعاری در مورد وصف گلها و رابطه آن با زیبائیهای طبیعت و بوی محمدی درج شده که کلا" ارائه میگردد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

گل گفت که من مذهب ودینی دارم ـ باروی رسول هم‌نشینی دارم
رنگم‌چومحمداست وبویم چو علی ـ خلق حسن وخوی حسینی دارم

گل رادیدم نشسته برتخت شهی ـ گفتا بشنوراستی ازمرد رهی
من طفلم‌وبی کنه‌مرامی سوزند ـ ای وای بتوکه‌پیری وپرگنهی

گل گفت اگردسنگهی داشتمی ـ بگریختمی اگررهی داشتمی
بابی گنهی مراچنین می سوزند ـ ای وای بمن گرگنهی داشتمی

(عاقبت خیر باد) (عمل میرزا علی محمدایرانی درسنه ۱۲۱۷)

درلبه‌پائینی این اشعاردیده‌میشود.

آلهی بخت توبیدار بادا ـ ترا دولت همیشه‌یار بادا
گل اقبال توپایدار شکفته ـ بچشم‌دشمنانت خار بادا
الهی درجهان باشی باقبال ـ جوان بخت وجوان دولت‌جوان سال
الهی بخت وطالع یار بادت ـ بدنیا دولت بسیار بادت
که‌تاگیتی است گیتی بنده‌بادت ـ همیشه‌سال ومه‌فرخنده‌بادت
غمین بادا که‌اوشادت نخواهد ـ خراب آن کس که‌آبادت نخواند
تابودزندگی خضر بگیتی جاوید ـ سبز باداچمن عمرتوازآب حیات

ازاشعارمدرجه‌بالای جعبه‌چنین برمیابدکه‌این جعبه‌بسفارش مردصاحب مقامی تهیه‌شده‌وخوداشعارنیزاثرطبع نقاش میباشدکه‌دربطن اشعار،بخت واقبال وعمر جاویدانی رابرای صاحب اصلی آن آرزوکرده‌است.

۲ـ دیگرازآثاررقم‌داراین هنرمند،قلمدان گل ومرغی زیبائی درشیوه‌همان جعبه‌دیدم‌که‌رقم‌داشت. (علی محمدایرانی)

۳ـ ازیادگارهای دیگراستادعلی محمد،صراحی مقوائی شیرین کاری،درزمینه تیره‌ای دیدم‌که‌درحراج ساتبی ۱۹۸۳ لندن بفروش رسید. در رویه‌صراحی،مجالس پرازدحام‌ضیافت اعیان وسرشناسان هندی،نقش بسته‌ودرزمینه‌آن،گل ومرغهای ریزوپرنقشی علاوه‌گشته‌بودورقم‌داشت. (علی محمدشیرازی ۱۸۲۰م)

۶۹۲ ـ علی محمد حکاک

برادر میرزا محمودمذهب باشی شیرازی بودودرحکاکی ومهرکنی دست پرقدرت داشت.فرصت شیرازی درصفحه ۵۵۱ کتاب آثارعجم‌خود،مختصری ازاین هنرمندیاد کرده‌وچنین نوشته‌است:

((جناب میرزا علی محمددرحکاکی هنرمنداست ودراین فن بی نظیروماننـد مشارالیه‌میرزا محمودمذهب باشی رابرادراست وبصنعت خویش مشتهر.))

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۹۳ ـ علی محمد قانع

فرزند علی محمد بود و در شعر قانع تخلص مینمود.

این هنرمند از نقاشان و شعرای دوره ناصری بشمار میآمد و در آبرنگ و قلمدان سازی دست با حلاوت داشت. از آثار رقم دار وی، تصویر درویش پا برهنه ای به آبرنگ دیدم که نسبتا "خوب بود و رقم داشت. (علی محمد ۱۳۱۲)

۶۹۴ ـ علی محمد کاشی پز

نقاش کاشی کار و هنرمند اهل اصفهان بود و نزدیک دروازه شاه عبدالعظیم تهران کارخانه کاشی پزی داشت. از آثار رقم دار این هنرمند که به تزیینات زیبا آراسته گشته بود، کاشی بزرگی بود که نقوش متنوع داشت و در وسط آن، تصویر کلنل رابرت مورداک اسمیت جناب صاحب بشباهت تمام جلب نظر مینمود.

حواشی کاشی ها به نقش و نگار ساده آذین شده بود و رقم داشت.

(علی محمد کاشی پز اصفهانی در دارالخلافه ناصره تهران ۱۳۰۴ کارخانه کاشی در دروازه شاه زاده عبدالعظیم)

این سری کاشی های تزیینی که چهار عدد از آنها را دیده ام، همگی بسفارش کلنل مورداک تهیه شده و همه آنها امضاء علی محمد اصفهانی را داشت.

۶۹۵ ـ علی محمد مذهب

مذهب و نقاش شیرین قلم دوره فتحعلیشاهی بود.

از آثار رقم دار این هنرمند، قلمدان تابوتی بزرگی دیدم که تذهیب استادانه داشت. رویه قلمدان به گل و مرغ رنگین آذین شده و در بین آنها گرفت و گیر شیر و پلنگ به طرز استادانه ای مصور گشته بود. از حل کاری و طلا اندازی و همچنین شیوه گل و مرغها و تاریخ ۱۱۵۰ه.ق. معلوم بود، این قلمدان از آثار مشاهیر هنرمندان صفوی بوده و استاد علیمحمد حواشی و کناره آنرا تعمیر کرده و رقم گذاشته

(علی محمد ۱۲۲۵)

۶۹۶ ـ علی محمد مذهب

بغیر از علی محمد تذهیب کار دوره فتحعلیشاهی است.

بطوریکه اعتمادالسلطنه در روزنامه ایران و سال ۱۲۹۹ه.ق. یاد کرده. میرزا عبدالوهاب و میرزا علی محمد و میرزا علی صحاف با چهار شاگرد، مشغول تذهیب و تصحیف کتاب الف لیله میباشند.

علی محمد حیدریان: شاگرد کمال‌الملک و از نقاشان بنام قرن حاضر بود که احوال وی در کتاب جداگانه‌ای بیان خواهد شد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۶۹۷ ـ علی مختاری

فرزند اسدالله واهل گلپایگان است .

این استاد از شاگردان مدرسه کمال الملک بود وشبیه سازی روی چوب را با مهارت انجام میداد . احوال بیشتر این هنرمند ،درکتابی که مخصوص هنرمندان معاصر خواهد بود ،بیان خواهد گشت .

علی مصور ـ در میرسید علی مصور آمده .

۶۹۸ ـ علینقی

آبرنگ ساز استاد بود ودرقلمدان سازی ونقاشی های روغنی (لاکی) دست پرمایه داشت . از آثار بجا مانده ورقم داروی ،تصویر حضرت علی علیه السلام به آبرنگ است که جیقه وتاج سلطنتی را بدست مبارک به محمدشاه قاجار عطا مینماید .دراین تصویر ، شاه قاجار با کمال فروتنی ،درمقابل حضرت ایستاده وتاج مرحمتی را دریافت مینماید . صورت حضرت وهمچنین قیافه محمدشاه ،درکمال استادی نقاشی شده و قابل تحسین میباشد .محمدشاه لباس زردرنگ ونفیسی به تن کرده وشمشیر مرصع بکمر آویخته ودرکمال خضوع درمقابل حضرت قرارگرفته است .این آبرنگ زیبا که در کمال سلیقه انجام یافته بود . رقم داشت .

(رقم کمترین غلام علی نقی سنه ۱۲۵۳)

۶۹۹ ـ علینقی زرگرباشی

طراح ونگارگر استاد به روی فلزات گرانبها بود وبه میرزا علی نقی زرگرباشی شهرت داشت .از آثار گرانقدر زرگرباشی ،شمشیر جواهرنشانی بود که بسفارش امین السلطان اتابک وجهت تقدیم بناصرالدین شاه قاجار ،تهیه وترصیع شده بود .

نقاب زرین شمشیر ،مرصع به زمرد والماس وجواهرات گوناگون بود وآرایش وقلمزنی آن درحد خود عالی وعاری از توصیف بشمار میآید .

این شمشیر پربها که حالیه جزو جواهرات موزه های ایران قرار دارد ،درمدالیون روی شمشیر قید شده . (السلطان ناصرالدین شاه قاجار)

ودر محل دیگر رقم زده . (بمبارک ومیمنت جهت وجود مسعود اعلیحضرت قدرقدرت ظل الله فی الارضین شاهنشاه عالم پناه درزرگرخانه مبارکه تمام شد . میرزا علینقی زرگرباشی ۱۳۰۶) (۱)

۱ـ درمورد مقام زرگرباشی ،جملی کاری که درسال ۱۶۹۴م بایران سفرکرده ،درسفر

←

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷۰۰ ـ علینقی بن شیخ عباسی

فرزندشیخ‌عباسی وبرادرمحمدنقی نقاش است که‌احوال آن درجای خودخواهد آمد. ازشیوه‌کار وحدت قلم‌نقاش چنین‌برمیآیدکه‌این هنرمند، مکتب نوپـــرداز محمدزمان وعلیقلی جبه‌دار را درک کرده ودرسبک آن استادان نقش می‌ساختـــه است. متاسفانه‌احوال این هنرمندنیزبسان صورتگران قدیمی دیگر، ناشناختـه مانده، ولی دراغلب آثارارزنده‌اش که‌خودرا فرزندشیخ‌عباسی ویا غلام‌خاصه‌خوانده نام‌پدرومقام‌درباری خودرا باشارتی مختصرآشکارساخته‌است.

علی نقی درچهره‌سازی وارائه‌مجالس بزمی، خوش ابتکاروقوی دست بود و در پرنده‌سازی وتذهیب‌ونقوش هندسی نقاشی شیرین قلم‌وچابکدست بشمارمیآید. سال تولدومرگ این هنرمنددقیقا "معلوم‌نگردید، ولی ازتاریخ آخرین اثرنقاش که‌بسالیان ۱۱۱۲ اجراشده چنین‌برمیآیدکه‌دراین سنوات حیات داشته‌وچندسالی نیزبعدازاین تاریخ بخلق آثارزیبا مشغول بوده‌است.

آثارممتازورقم‌داروی عبارت است:

۱ـ تصویراستادانه‌مردپیری بودکه‌بآبرنگ وشیوه‌اصفهانی وتاحدی شبیه‌کارهای رضاعباسی عمل آمده‌وحواشی آن به‌طلاکاری‌وتذهیب استادانه‌ای تزیین گشتـــه بود. کناره‌های تصویراشعاری دیده‌میشدورقم‌نقاش بروی کاغذی که‌بدست پیـــر مردقرارداشت، چنین بود. (علی نقی ابن شیخ عباسی)

۲ـ دیگراثررقم‌دارهنرمند، تصویرپرشباهت سلطان بایزیدبودکه‌روی زمیـــن جلوس‌کرده‌وشیراهلی وباوقاری، درمقابل وی آرام‌گرفته‌بود. آرایش تزیینـــی وهمچنین تذهیب پرمایه‌اثر، فوق‌العاده‌بوده‌ودرداخل مستطیل کوچکی رقم‌داشت (علی النقی غلام‌خاصه ۱۰۹۶)

۳ـ دیگراثرهنرمندکه‌رقم‌امیل وتاریخ ۱۱۱۲هـ.ق.رادارابود، تصویرپرنده‌ای‌بود که‌باستادی عمل آمده‌ودرکمال مهارت تصویرگشته‌بود.

۴ـ ازآثاردیگرهنرمندکه‌دریک نسخه‌شاهنامه‌جلب نظرمینمود، تصاویرزیبائـــی بودکه‌بعدازاتمام‌شاهنامه‌وحدودسی سال بعدازآن اجراگشته‌بود. این شاهنامه که‌حالیه‌درموزه‌متروپولیتن آمریکاقراردارد، بخط ابن شمس‌الدین شیخ محمدو

←

نامه‌خوداطلاعاتی داده‌که‌ارائه‌آن خالی ازفایدت نیست.

زرگرباشی، رئیس بافندگان فرشهائی است که‌دربافت آنها سیم‌وزربکارمیرود ومحل کارآنها راکارگاه‌گویند. درکارگاه‌علاوه‌برتهیه‌پارچه‌های زربفت موردنیاز خانه‌شاه، شمشیر ـ تیر ـ کمان وانگشتریهای نقره‌ای نیزساخته‌میشود.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

درسالیان ۱۰۷۹ه.ق.کتابت شده وچندتصویردلربا ازعلی نقی دیده میشودکه عبارت است از:

الف ـ عروسی سیاوش با فرنگیس دختر افراسیاب ـ دراین مینیاتورچشم‌نواز، عروس وداماد روی تخت چوبی زیبائی نشسته اندکه پوشش سقف آن درکمال زیب افزائی تصویرگشته است .درصحنه وسط تالار ،که بفرش رنگارنگی آراسته شده ، جماعت نوازندگان ومدعوین دختروپسربه احترام نشسته وببا ده‌گساری وطرب مشغول میباشند .پیرزن عجوزه‌ای که درگوشه تخت نشسته ،صحنه عروسی را زیرنظرگرفته و مشغول چشم‌چرانی است . نقش چهره‌ها وترسیمات پرزیب وزینت البسه حاضرین وسایرآرایش تصویر ،درکمال دلفریبی بوده وزیرپایه‌گلدانرقم‌دارد .

(علی نقی شیخ عباسی ۱۱۰۴)

ب ـ تصویردیگروی دراین کتاب ،جلوس افراسیاب روی تخت سلطنتی شش‌گوشی است که‌درکمال قدرت ارائه‌شده‌ورجال واعیان درحضوروی نشسته‌اند .شاهزاده سیاوش که‌سواربراسب شده‌ومشغول هنرنمائی است ،سپری رابکمان نشان گرفته وبوسط هدف میخکوب نموده‌است .حالت چهره‌ها وآرایش البسه‌ونقش ونگارزمینه فرش واستواری اسب ،درکمال زیبائی است ودروسط آجرهای جلوقصر ،رقم‌دارد .

(علی نقی شیخ عباسی ۱۱۰۴)

پ ـ دیگراثررقم‌دارهنرمنددراین کتاب ،تصویرفریدون نامداراست که‌درمقابل جسدفرزندش بیتابی مینماید .دراین اثرحزن انگیز ،فریدون کلاه ازسرگرفته‌ودر مقابل سرفرزند ،جامه‌های خودراپاره میکند .همراهان دیگر وی که‌بنحوی دراین ماجراسهیم میباشند ،شیون وزاری کرده‌وعزاداری مینمایند .نقاشی درکمال قدرت تصویرشده‌ودروسط ابیات پائین رقم‌دارد .

(علی نقی ابن شیخ ۱۱۰۸)

دیگر ازآثارعلی نقی،چند تصویرارزنده ،درموزه‌توپ قاپوسرای ترکیه‌است که ازبحث مفصل آنها خودداری مینمائیم .

۷۰۱ ـ علینقی مذهب

مذهب نازک قلم‌وچیره‌دست دوره افشاری وزندیه بودودرهنرخودمهارت بخصوصی داشت .ازآثاررقم‌دارعلی نقی،تذهیب برازنده‌وپرمایه‌قرآنی دیدم‌که‌به‌حسن سلیقه‌تمام‌آرایش وتذهیب گشته‌ورقم‌داشت .

(تم التذهیب علی نقی المذهب سنه ۱۱۵۷)

۷۰۲ ـ علی هجرانی

نقاش وتصویرسازگمنام‌قرن ۱۰ه.ق. است که‌به‌احوال وآثاروی آگاهی‌نداریم.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷۰۳ ـ عماد نقاش

میرزا عماد نقاش وتصویرساز دوره شاه سلیمان صفوی بود ومدتی رییس و کلانتری نقاشان کتابخانه سلطنتی را بعهده داشت . از احوال بیشتر این هنرمند وهمچنین مدت عمر و سال مرگش اطلاع بیشتری نداریم وآثاری نیز از این نقاش مشاهده نکرده ایم .

۷۰۴ ـ عنایت ـ نقاش جهانگیر شاهی

تصویر کرچابک قلم وجانور ساز پرمهارت دوره جهانگیری (۲۷ـ ۱۶۰۵م) است که آثار زیبای وی زینت بخش موزه ها ومجموعه های خصوصی گشته است . از آثار پسندیده وی که دریکی از مرقعات موزه ویکتوریا آلبرت لندن بیادگار مانده ، تصویر یک بزوحشی است که بزبان افغانی آنرا مارخوار میگویند .

حیوان با شاخهای بلند وقیافه جسور و ناآرام ، درکمال نازک قلمی تصویر شده و رقم داشت . (کار عنایت)

دیگر از آثار این هنرمند ، تصاویر خوش منظری درموزه چستربیتی بود که مبین استادی وقدرت قلم نقاش بشمار میآمد . این اثر ارزنده که بشماره ۳۷ ودرکاتالوگ موزه چستربیتی بسال ۱۹۳۶ معرفی شده ، بارگاه سلطنتی اکبرشاه است که مظفر حان بحالت خمیده ، تعظیم کرده ودیگران نیز با حترام ، درکناره ها ایستاده اند . منظره ساختمان وانبوه جمعیت وقیافه های حیران اطرافیان به زبردستی ارائه شده ورقم دارد . (عنایت)

۷۰۵ ـ عنایت الدین مذهب سبزواری

سبزواری ومقیم مشهد بود واز سید احمد مشهدی ومانی نقاش کسب هنر میکرد و نقش تصویر می آموخت . این هنرمند در صنعت تذهیب ونقش تشعیر وسایر فنون طلاو حل کاری ، دست پرقدرت داشت واز هنرمندان صاحب نام واواخر قرن ۱۰ هـ.ق. بشمار میآمد .

۷۰۶ ـ عنایت اله اصفهانی

اهل اصفهان وبه آقا عنایت معروف بوده واز مینیاتورسازان قرن ۱۱ هـ.ق. به شمار میآمده است . شیوه کار عنایت اله درمکتب اصفهان بوده ودرآرایش وپرداخت تصاویر دست پرحلاوت داشته است . از آثار رقمدار عنایت اله ، تصویر اژدهای قوی هیکلی بیادگار مانده که از درخت خشک وتکیده ای بالا میرود . زمینه مینیاتور ، نقش کوهها وبیابان است که بشیوه خاصی انجام یافته وبخط بدر قم دارد .

(رقم آقا عنایت اله اصفهانی)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷۰۷ــ عنایت اله نقاش هندی

ازمصوران شیرین قلم‌وزیبا نگارهنداست که‌احوال وی درکتابی بنام (صفات کائنات)که‌بسال ۱۲۹۵ه.ق. ،درشهرلکنهوی هندچاپ شده ،یادگشته‌است :

((عنایت اله‌مصوری سحرکارجادوقلم ،صورت ربع مسکون واشکال کوه‌وهامون بربرگ سمن چنان نقش بستی که‌بیک نظرازمعاینه‌اش بی رنج‌ترددسیرهفت اقلیم رونمودی..... ودرپوست پسته ،مجلس پیکاروهیکل پیلان کوه‌تمثال و لشگری گران وانبوه‌ظاهرساختی ..... چون اواوستادچابک دست معجزنگار بدیده‌تصوروچشم‌خیال ندیده‌ونشنیده .....اگرمانی ارژنگ نگاربرصفحه هستی نقش وجودداشتی،برگردهرنقطه‌آن جادوآفرین گفتی.))

۷۰۸ــ عیسی شیرازی

طراح ورسام‌نقشه‌تاج محل معروف وازاهل شیرازبود .طبق مدارک مستندی که بدست هست ،اونقشه‌کش بوده‌وامانت‌خان شیرازی کتیبه‌ها رامینوشته‌ومحمدحنیف قندهاری میرعمارت ،یعنی ناظرخرج ساختمان بوده‌است وهریک ازاین استادکاران هزار روپیه‌درماه مقرری داشتند .به‌روایت پدرمانریک ازکشیشان پرتقالی،معمارتاج محل راپرتقالی دانسته‌وبنام‌جرونیموورونئویادنموده‌است

درمنابع ترکی،معمارومهندس تاج‌محل رایوسف وعیسی نوشته‌که‌بابرشاه ،این هنرمندران را ازاسلامبول بهنددعوت کرده‌وبساختن تاج‌محل مامورنموده‌است . وضمنا "یادآورشده‌که‌معماران مذکورازشاگردان معمارنامی ومشهورترک ،سنان پاشابوده‌اند. بنوشته‌دکترمحمدعبداله‌جغتائی،سازنده‌وطراح تاج‌محل،لطف اله وپدرش احمدهستندکه‌ازمعماران سرشناس هندبشمارمیآمدندودرروایت دیگر ، استاداحمدواستادحمیدکه‌ازمعاصرین شاه‌جهان بودند ،سازنده‌اصلی این بنای معروف قلمداد گشته‌اند. ولی آنچه‌مسلم است استادعیسی شیرازی،طراح‌ومهندس نامی ایرانی،سازنده‌اصلی بناء مشهورتاج‌محل است که‌بسال ۱۰۶۳ ه.ق. بفرجام رسانده است .

۷۰۹ــ عیشی

ازمجلدان نادره‌کاردوره‌سلطان یعقوب واواخرقرن ۹ه.ق.بودوتزیین وآرایش طلائی وطرح نقوش اسلیمی رابه‌استادی ارائه میداد.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

غ

۷۱۰ــ غضنفر علی تبریزی

اهل تبریزبودوازتفنگ سازان وفلزکاران معروف قرن ۱۱ه.ق. آن دیار محسوب میگردید .این هنرمندفرزندصاحب ذوقی بنام محمدصالح بیک داشت که دنباله روصنعت پدربوده ودرتفنگ سازی ازمشاهیرایران وهندبشمارمیآمد .

درکتاب مآثررحیمی مختصر شرححال این استاد رادراحوال فرزندش محمد صالح بیک یادکرده که چنین است :

((محمدصالح بیک فرزندخلف نامدارنادره دوران وخلاصه هنرمندان استاد غضنفرعلی تبریزی است که درفن تفنگ سازی ازمشاهیرعصروزمان خودبودچنانکه تفنگ جوهردارکه بغیرازاهل فرنگ که دراین قسم هنرها ازجمیع مردم عالم درپیش اند میسازنددرایران تتبع نمودوبغایت بهترازفرنگیان تمام کرد .ودرخدمت سلاطین ذیشان صفویه معززومکرم بودواکثراوقات ملازم ایشان میبود .تاآنکه درایام استیلای رومی برآذربایجان وتسخیرنمودن تبریزفتنه خیزبگیلان نزدخان احمد والی آنجاکه قدردان هنرمندان ومستعدان بودرفت .ودردربارا ورابجهت تربیت ورعایت مردم اهل درایران مقدم اوراگرامی داشته درسلک تربیت یافتگان آن عالیجاه درآمدورعایت تمام یافت .

۷۱۱ــ غفار ــ میرزاغفارقزلباش

به میرزا غفارقزلباش شهرت داشت ودرچهره گشائی وکتابت خطوط گوناگون از تصویرگران قرن ۱۱ه.ق. بشمارمیآمد . درگلستان هنرازاین استادباختصاریاد کرده وچنین نوشته است : ((میرزا غفارقزلباش درتصویرکاررابجائی رسانید که همه کس اوراقبول داشتندوبی قرینه بود .))

۷۱۲ــ غفار اصفهانی

لایه چین استادوازاهل اصفهان بودکه درهنرخودمهارت تامی داشت .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

از این هنرمند چند اثر از زنده ورقم دار لایه چینی (۱) دیدم که معرف زبردستی نقاش بشمار میآمد. یکی از آنها تصویر بزرگی بود که چند مجلس گوناگون داشت. در مجلس اول نجات دادن یوسف از قعر چاه بود و در دومی یوسف را بحضور پادشاه میبردند و سومی منظره مکتب خانه بود و چهارمی مجلس بزمی بود که حواشی آن از تصاویر حیوانات و انسان مستور شده و رقم داشت.

(عمل غفار اصفهانی ۱۲۰۶)

۷۱۳ ـ غفور ـ حکاک باشی تبریزی

حکاک و سنگ تراش نامی اواسط قرن ۱۴ هـ.ق. تبریز بود و به سید غفور نظام الدینی حکاک باشی شهرت داشت.

از آثار رقم دار وحکاکی این استاد اثری ندیدم، تنها یادگار امضاء داری که از این هنرمند در موزه شهر تبریز دیدم، سنگ نبشته یکی از خیابانهای تبریز بود که بخط زیبا نوشته شده و رقم داشت. (خیابان پهلوی. سید غفور حکاک ۱۳۰۶ش)

مرحوم حاج حسین آقا نخجوانی در موادالتواریخ او را حکاک با اعتبار و خطاط استاد یاد کرده و در تاریخ مرگ وی از رضائی شاعر آذری اشعاری درج کرده که چنین است:

آن میراجل غفور حکاک ـ کو بود زنسل شاه لولاک
در راه خدا و خط وارشاد ـ بودی همه دم دلیر و بی باک
اندر خط نغز بود استاد ـ واندر حک مهر بود چالاک
پوشید رخ از جهان فانی ـ رو کرد بسوی عالم پاک
یاران عزیز را به فوتش ـ گردید زغصه پیرهن چاک
مرسال وفات را رضائی ـ خود جست هم از (غفور حکاک) ۱۳۵۵

۱ـ هنر لایه چینی که در ایران و هند معمول بوده، تصویرهای برجسته ای است که با بتونه مخصوص، روی تصویر را بمرور لایه گذاشته و برجسته مینمایند تا در حدود نیم سانتی مترضخامت پیدا کند، البته بتونه ای که برای این کار مصرف میگردد باید در قیر و آبکی بوده و بوسیله قلم مو بروی تصویر، لایه چینی گردد. بعد از اتمام کار و خشک شدن بتونه با سمباده ریز کناره های تصویر را سائیده و حالت میدهند. بعد بروی نقاط برجسته، مطابق طرح تصویری که نقاش قبلا" انجام داده رنگ آمیزی مینمایند. بعد از اتمام نقاشی مطابق روغنکاری قلمدان و جلد کتاب روعن کمان زده و کار را بپایان میرسانند. هنر لایه چینی دارای مشکلاتی که در اجرای آن پیش میآید، هر دلخواه هنرمندان نبوده روی این اصل بمرور از بین رفته و از خاطرها فراموش گشته است.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷۱۴ ـ غلامحسین مینا کار باشی

ازمیناسازان ونقاشان معروف دوره مظفرالدین شاه قاجاربودوازاین پادشاه لقب میناکارباشی داشت .

ازآثاررقم‌دارونفیس این هنرمندکه درموزه نگارستان تهران دیدم ،سرقلیان طلائی ومینائی استادانه‌ای بودکه‌دروسط مدالیون بزرگ آن تصویربسیارشبیه مظفرالدین شاه وپشت سرش فرمانفرمانقاشی شده وشایسته تحسین بود .

ازطرفین وکناره‌ها نیزتصاویرکوناگون ومناظرگل ومرغ بطرزشیواونفیسی ترسیم‌شده ودرداخل چهارترنج کوچک رقم‌داشت .

(عمل کمترین ـ غلامحسین ـ میناکارباشی ـ سنه ۱۳۱۹)

۷۱۵ ـ غلامرضا

نقاش آبرنگ کاروقلمدان سازدیگری بغیرازغلامرضا اصفهانی است .

این هنرمنددرآبرنگ دست شیرین داشته ودرگل ومرغ‌ومرغش سازی وحل کاری پراستعدادبوده‌است . ازآثاروی دیده‌ام :

۱ـ اثرگل ومرغی شبوائی درسبک سیاه‌قلم‌دیدم‌که‌پردازسایه‌ها خوش بودورقم داشت . (مشق غلامرضا ۱۳۱۵)

۲ـ دیگراثرحل کاری وگل ومرغی دلربای این هنرمندراکه‌درمجموعه دارم ، قلمدان مرغش عنابی است‌که‌درروبه‌آن ساقه‌بلندوافشان خوشه‌انگوری به‌حل ـ کاری استادانه‌ای انجام‌یافته‌وکناره‌ها نیزبازنجیره‌طلائی محدودگشته‌ورقم گذاشته . (غلامرضا ۱۳۱۱)

۷۱۶ ـ غلامرضا امامی

سید جلیل القدراصفهانی بودکه‌اقوام‌وخویشان هنرمندش سالیان متمادی بارائه‌هنروخلق آثاربی همتا همت گماشته‌وشهره‌خاص وعام‌بوده‌اند .این استاد نیزدرزمان خودنقاش صاحب امتیازبوده‌ودرمرغش وتذهیب وحل کاری وارائه‌گل ومرغ وپرنده‌سازی دست‌کم‌قرینه‌داشته‌است . ازآثاررقم‌دار وی دیده‌ام :

۱ـ قاب آینه‌ممتازاین هنرمندرادرموزه‌ویکتوریاآلبرت لندن دیدم‌که‌رویه آن رابسیاق وشیوه‌علی اشرف ازگل ومرغ آراسته‌بود . دراین اثردلپذیر انتخاب رنگها وپردازسایه‌ها استادانه‌بودوحواشی واطراف آن به‌تردستی تذهیب شده‌وبخط رقاع رقم‌داشت . (عمل الحقیرغلامرضای الامامی ۱۲۸۳)

۲ـ دیگراثرفریبنده‌این هنرمندقلمدان درشتی بودکه‌درروبه‌آن تصویردلربای گل وبوته‌فندقی به‌تردستی ترسیم‌شده‌ومرغان الوان وزنده‌ای بروی گلها

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نشسته ورقم داشت . (غلامرضا امامی ۱۲۹۰)

۳ـ قلمدان دیگر استاد، اثر زرافشان وگل مرغی بودکه درزمینه سیرترسیم شده و رقم داشت . (فرمایش جناب آقای ضیاء الملک رقم کمترین غلامرضا امامی ۱۳۰۳)

۷۱۷ ـ غلامرضا خان ندیم باشی

کارمند تلگراف خانه وفرزند میرزا محمدخان ندیم باشی ونواده فتحعلی خان ملک الشعراء کاشانی است این هنرمند در اقسام هنرها پراستعداد بوده ودر تصویر سازی ومنبت کاری وگل دوزی وآبرنگ دست داشته است .غلامرضا خطوط را خوش مینوشته وفرانسه میدانسته وگاهی نیز شعرمی سروده است .

سال دقیق مرگ وی معلوم نیست ولی آنچه مسلم است تا حدود سالیان ۱۳۲۰ هـ.ق.در قید حیات بوده است .

۷۱۸ ـ غلام شیرزاد

طراح ونقاش وبافنده پارچه های حریری در اواخر سده قرن ۱۰هـ.ق. بود .ازتنها یادگار ارزنده واستادانه این هنرمند که دردست است ،تصویرجوانان در باغ مصفائی است که بروی پارچه اطلسی انجام یافته است .

دراین اثرپربها که درزمینه خوشرنگ وسبزچمنی بافته شده ،دوجوان بقرینه روبروی هم قرارگرفته ،وکناره ها واطراف را درختان وگل های رنگارنگ احاطه کرده است ،لباس ها برنگ قرمزوزرد دلربا آرایش شده ودرقسمت بالادرداخل یک مستطیل بخط رقاع قرمزرنگ درج گشته .

(تقدیم آستانه مقدسه نمود غلام شیرزاد سنه ۹۷۹)

۷۱۹ ـ غلامعلی

مجلد وقلمدان ساز معروف دوره ناصری بودوباهمکاری استادان نقاش دیگر درساختن جلدهای روغنی برای کتاب معروف الف لیل مضبوط درکتابخانه گلستان تهران شرکت داشته است .ازآثاررقم دار این نقاش،جلدروغنی کتاب چهارم الف لیل است که دروسط آن مجلس بزم گسترده ای نقاشی کرده وحواشی ورویه آنرا

غلامرضای تبریزی ـ ازمعماران پراعتبار دوره زندیه بودودرکارخودشهرت داشت . ازیادگارهای ارزنده وی حصاروخندق معروف ارک تهران بودکه با مرکریمخان زند حفرشده وپایان یافته بود .فرزندوی میرزاجعفرخان معمار دوره فتحعلی شاه وناصر الدین شاه قاجار است که ازمعماران معروف دوره خودبشمارمیآمده است .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مناظرودورنماهای گوناگون وتصاویرشیروخورشیدوتاج کیانی را رسم‌نموده‌ورقم گذاشته. (بدستیاری استادکل فی الکل جان پناه استاد آقاسمت اتمام‌پذیرفت العبد غلامعلی ۱۲۷۵)

۷۲۰ــ غلامعلی خان

آبرنگ سازپرمهارت وشبیه‌پرداز کم‌قرینه‌هندی واهل دهلی بودکه‌بسالیان اواسط قرن ۱۹ میلادی درآن ولایت فعالیت داشته‌ودرخدمت مجموعه‌داران انگلیسی ازقبیل ویلیام‌فاسترو کلنل اسکینروسایرعلاقمندان بخلق آثارزیبا مشغول بوده‌است. اغلب آثاراین نقاش درآلبوم‌مخصوص اسکینرجاگرفته‌و معدودی که‌درمالکیت دیگران بوده‌روز ۷ جولای سال ۱۹۸۰درحراج ساتبی لندن بفروش رسید. چندین اثرارزنده‌این هنرمندراکه‌درحراج مذکورازنزدیک دیدم، مبین دیده‌تیزبین ودقت ووسواس زیاده‌ازحدنقاش درامرشبیه‌سازی بودکه‌نکات نادیدنی وجزئیات پنهان شده‌را بوضوح روی کاغذآورده‌وبه‌استادی به‌سان‌صفحه عکاسی عریان ساخته‌است.آثارشناخته‌شده‌وی عبارت است از:

۱ــ تصویرمنشی دیوان است که‌عده‌ای روی زمین نشسته‌ومنشیان دولتی که‌قلم‌و دفتربدست دارندمشغول انجام‌وظیفه‌هستند،افراددیگرکه‌جمعی نشسته‌وعده‌ای سرپاقراردارنددرکمال قدرت‌نقاشی شده‌وسزاوارتحسین میباشد.

۲ــ دیگردراین حراج که‌بشماره‌پنج ارائه‌شده،تصویرشش‌نفراست‌که‌بزیبائی شبیه سازی شده‌ویک سربازانگلیسی که‌لباس زردپوشیده‌جلب نظرمینماید.

۳ــ دیگراثرارزنده‌هنرمندکه‌دراین حراج بفروش رسید،تصویرسراج‌الدین محمد بهادرشاه‌هندی بودکه‌دروسط وبروی تخت مزین نشسته‌ویک مستخدم‌بادبزن بدست مشغول خدمت‌است .دوشاهزاده‌جوان وکم‌سال هردودرحضورایستاده‌ولباسهای زربفت درباری بتن کرده‌اند. منظره‌فرش قصرسلطنتی وقلیان مخصوص وزیبائی تخت سلطنتی درخورتحسین بوده‌وستودنی میباشد. اسامی والقاب زیادی در کناره‌ها قیدشده‌که‌چنین است

درقسمت بالاودرگردونه‌اطاق بالای سرشاه‌نوشته (درماه‌ربیع‌الاول سنه ۱۲۵۴ هجری مطابق سنه احدجلوس معلی) ونام‌پادشاه‌را بعدازعناوین والقاب چنین نوشته: (ابوالظفرسراج الدین محمدبهادرشاه‌پادشاه‌غازی خلدالله ملکه‌وسلطانه) بعداسامی نفرات را چنین قیدکرده:

۱ــ نفراول ایستاده وبادبزن بدست‌گرفته (میرزا مغل بیک خان‌بهادرنصرتجنگ)

۲ــ فرزندکوچک شاه‌ایستاده (شبیه‌مرشدزاده‌آفاق میرزافرخنده‌بهار)

۳ــ دست‌چپ جوانی ایستاده‌ودستمال بدست‌گرفته (شبیه صاحب عالم وعالمیان

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مرشدزاده‌جهان وجهانیان میرزا محمدسلطان ..... شاه‌دام‌حشمته)
رقم‌نقاش درروی حاشیه‌سمت چپ تخت پادشاه‌ودرزمینه‌سبزچنین است .
(مصورغلام علی)

باحوال وآثاربیشتراین هنرمندوهمچنین شناسائی شیوه‌این نقاش که‌چندعکس رنگی نیزعلاوه‌گشته‌است ،میتوانیدبه‌کاتالوگ حراج ساتبی لندن وشماره‌دوشنبه ۷ ماه‌جولای سال ۱۹۸۰ مراجعه فرمائید .

۷۲۱ــ غلامعلی ــ میناکار

میناکارشیرین قلم‌دوره‌ناصری بودودرمجمع الصنایع ناصری که‌مجمع‌هنرمندان آن دوره‌بوده‌حجره‌کوچکی داشته‌وبه‌میناسازی اشتغال داشته‌است . این هنرمند درکارگاه‌خودسرقلیان های طلائی ومسی وانگشری وگوشواره‌مینائی تهیه‌کرده‌و دراختیارعلاقمندان میگذاشت . ازآثارامضاءداراین میناساز ،کوزه‌قلیان مینائی زیبائی دیدم‌که‌بگل ومرغ شیواوصورتهای خوش حالت تصویرشده‌ورقم داشت . (کمترین غلامعلی)

دیگرازآثارمینائی هنرمندکوزه‌قلیان مینائی دیگری دیدم‌که‌تصویربهرام‌گور ونقوش دیگررا به‌استادی میناکرده‌ورقم‌نهاده‌بود . (کمترین غلامعلی)

۷۲۲ــ غیاث الدین جامی

طراح نقوش وباحتمالی بافنده‌فرش نفیسی است که‌دروسط آن شمسه‌فوق‌العاده بافته‌شده‌ودرمتن آبی آن منظره‌شکارگاه‌جلب نظرمینماید .دراین اثرکم‌نظیرکه تعدادشکارچی ها وحیوانات بقرینه‌درآن بافته‌شده‌دروسط شمسه‌رقم‌دارد .

(شدازسعی غیاث الدین جامی ــ بدین خوبی تمام‌این کارنامی)
سنه ۹۲۹

این اثرارزنده‌بچاپ رنگی زیباودرصفحه ۱۱۱۸ ودرشماره ۱۲کتابهای پرفسور پوپ نیزچاپ شده‌است .

۷۲۳ــ غیاث الدین خلیلی

اهل اصفهان ومذهب خوش قلم‌اواخرقرن ۱۰هـ.ق.بود .بنوشته‌روایات قدیمی:
چون شاه‌طهماسب مراتب کمالات اورایافت بنوازشات شاهانه‌اش بنواخت ودر کتابخانه‌همایونی جای دادوقرآنیکه‌ازجانب شاه‌طهماسب جهت سلطان مرادسوم عثمانی هدیه‌گردیده‌وتاریخ ۹۸۳هـ.ق. رادارابوده‌است ،اثراستادخلیلی بوده‌و درتذهیب وآرایش طلائی،کم‌نظیربوده‌است . این قرآن حالیه‌برسرقبرابوایوب انصاری وقف شده‌ودراستانبول قراردارد .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷۲۴ــ غیاث الدین علی ــ نقشبند یزدی

خواجه غیاث الدین علی نقش بندیزدی از نقاشان ونقش بندان دوره شاه عباس کبیر وازاهالی یزدبودودرمخمل وزری وپارچه بافی ازمشاهیرزمان خودبشمار میآمد. مولف جامع مفیدی خواجه غیاث را به استادی یادکرده ودرباره اش چنین نوشته است:

((خواجه غیاث الدین علی درفن نقش بندی عدیل ونظیرنداشت وپیوسته به قلم اندیشه امورغریبه وصورعجیبه برصحایف روزگار مینگاشت واقمشه نفیسه باتمام میرسانید ودرآن کاربمرتبه ای بلندآوازه گشت که پادشاهان عالیشان نافذهند وبرک وروم تحف وهدایا بجهت اوارسال فرموده اقمشه ای که درکارخانه طبیعت او باتمام رسیده بودطلب مینمودند.))

صادقی بیک درمجمع الخواص اوراشیرازی دانسته ودرموردوی چنین نوشته است: ((ازاهل شیرازواز اولادشیخ سعدی قدس سره است.

هنرهای زیادی داردا ولا"درفن نقشبندی وشعربافی میتوان نادردوران وفرید زمانش خواند،شاهان وشاهزادگان ایران وتوران کالای اختراعش راطالبند، درچابکی ونیرومندی وکمانگیری نظیرندارد،با اینحال بسیارکم آزاروم مهربان است،حقیر (صادقی بیک) بعدازشکست استرآباددریزدبخدمتشان رسیدم وعلاوه برهمدمی بشرف همخانگی شان هم نایل شدم))

دیگرازشعروبدیهه گوئی وی تعریف کرده وهشت بیت ازاشعاراورایادکرده است که بیت اول آن اینست:

من که دریزد رشک اقرانم ــ ازهنر برگزیده یزدانم

هنری نیست چون سخن دانی ــ هم هنرمند وهم سخن دانم

خواجه غیاث الدین بمجالست وقرب دربارپادشاهی مفتخربودودرحضورشاه پرقدرت صفوی منزلت فراوان داشت.اوشاعربودوخودرادرفن نکته پردازی بی قرینه میدانست.چنانچه گوید:

گرچه درفن نکته پردازی ــ زیب ایران و رشک تورانم

هیچ ازآن دم نمیزنم که ازآن ــ خار در دیده حریفانم

نزدیکان ومنسوبان اوازجمله فرزندپرمهارتش معزالدین به نقشبندی وبافت پارچه های قیمتی مشغول وشهره بوده وآثاری رانیزبیادگارنهاده اند.

آثاررقم داروی عبارت است از:

۱ــ زری اطلسی گلبتون که تصاویری ازشتروکجاوه داردکه ساربان مشغول هدایت میباشد،درزمینه های اطراف تصاویری ازغزالان وآهوان ومجنون عاشق پیشه است که بین حیواناتی ازقبیل شیروآهوروباه قرارگرفته است.درزمینه پارچه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

گل وبرگهای ختائی جلب نظر میکندکه در طول پارچه ادامه یافته ورقم نقاش در زیر کجاوه چنین است . (عمل غیاث) (۱) موجوددر موزه هنر وتاریخ بروکسل بافت یزد

۲ـ دیگر اثر رقم دار هنرمندکه در موزه ایران باستان قرار گرفته ، روپوش زری صندوقی است که درحواشی آن ادعیه‌ای بخط ثلث زیبا درج شده ودر وسط آن گلهای ختائی استادانه‌ای جلوه‌گر میباشد .درقسمت بالای پارچه آویزه قندیل مانندی دیده میشود ورقم دارد . (غیاث) بافت یزد

۳ـ دیگر اثر امضادار استاد غیاث ،زری ابریشمی قرینه چهار ختائی ودو ختائی الوان سبز وسفید وگلی است که درمتن آن،نقوش ترنج مانندی بافت شده ودر یکی از آنها منظره گرفت وگیر روباه ومرغابی به زیبائی جلب نظر میکند ،درطرح دیگر تصویر جوانک خوابیده‌ای است که البسه دوران صفوی بتن کرده ودرقرینه چهار ختائی باستادی ارائه گشته است .رقم دارد . (عمل غیاث) بافت یزد

۴ـ دیگر اثر این هنرمندکه مبین قدرت وهنرمندی استاد میباشد .پارچه ملون و استادانه‌ای است که عکس رنگی آن روی جلد مجله هنرومردم شماره ۱۰۹ دیده میشود .

۷۲۵ ـ غیاث الدین محمد ـ مذهب مشهدی

مذهب نادره‌کار وافشانگر استاد اهل مشهد است .

امیر علیشیر نوائی وزیر دانشمند سلطان حسین بایقرا باین استاد ارادت داشته واورا مورد توجه وعنایت خود قرار میداده است .

قاضی احمد باختصار از این استاد یاد کرده وچنین نوشته است :

((واضع افشان اوست ودرتذهیب بیقرینه بوده ومعاصر مرحومی مولانا سلطان علی است.درتاریخ سلخ جمادی الاول ۹۴۲ درمشهد مقدس معلی مزکّی فوت شده درجنب مولانا سلطانعلی مشهدی مدفون گشت .))

مستقیم‌زاده درتحفه خطاطین اوراشاگرد سلطانعلی مشهدی دانسته وخط وتذهیب وی را ستوده است . ازآثار طلاکاری وتصویرسازی وی چیزی ندیده‌ام وتنها اثری که ازخطوط نامبرده درخزینه اوقاف اسلامبول ازنزدیک دیدم یک قطعه درمرقع سید احمد مشهدی بودکه رقم داشت .

(مشقه العبد الفقیر الحقیر المذنب غیاث الدین مشهدی المذهب غفرذنوبه)

۷۲۶ ـ غیاث الدین نقاش ـ پیراحمدزرکوب

نقاش هنرمندی است که ازطرف دربار بایسنقر میرزا بجانب ختای رفته تا طرح

۱ـ با استفاده از مقاله آقای یحیی ذکاء درمجله هنرومردم شماره ۱

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

باغهای چینی را با خود بارمغان آورده وبشیوه وهنرچینی آشنا گردد. از احوال این هنرمند تنها دوست محمد هروی که او را پیر احمد زرکوب معرفی نموده یاد کرده وچنین نوشته است :

((همین اوان از عقب خواجه غیاث الدین پیر احمد زرکوب کسی به مملکت تبریز فرستاد وچون خواجه حسب الحکم کتابخانه را بیمن قدم او وراق نقاشی را در هرات بلطف قلم معزز ومکرم گردانیدند وموضع چند از مواضع جنگ قلم گیری کرد و بالوان فتنه انگیز رنگ آمیز نمود وبخون جگر وآب دیدهٔ پاکیزه ابرشتمان فرموده باتمام رسانید ، امیر خلیل بدیدهٔ انصاف براطراف آن بساطین جنت اتصاف بگذشت منصف وبصفت اتصاف متصف گشت وهمت به ترک تصویر گماشت وخود را از اندیشه آن معاف داشت .

از پیر خرد همیشه انصاف خوش است ـ عاقل نبرد گمان کز ولاف خوش است
تا جلوه کند صورت مطلوب ز غیب ـ آیینه صفت صفحهٔ دل صاف خوش است

دیگر سند ارزنده ای که از این استاد یاد کرده ، عرضه داشت جعفر بایسنقری به حضور بایسنقر میرزا است که تفصیل آن در صفحه ۸۹ این کتاب درج شده واز کارهای نقاش چنین گزارش شده است :

((خواجه غیاث الدین از رسایل دو موضوع بچهره رسانیده ویک موضع دیگر نزدیک است وحالی بیک موضع عمارت که از گلستان باطل کرده اند مشغول است .))

اما با همه هنرمندی وشهرتی که داشته ، تصاویرا مضا دارویا منسوب وی را ندیده واز جائی نشنیده ام وبعید نیست بعضی ویا جمله آثار استاد سیاه قلم را که بنام وی در عرصه هنری آن دوره شهره یافته بهمکاری استاد غیاث الدین انجام نیافته باشد، زیرا در آن سفر سه ساله علاوه براینکه سفیر مخصوص بایسنقر میرزا بوده کسی بوده که مشاهدات روزانه خود را یادداشت کرده وچه بسا درحینی که یادداشت ها را تنظیم مینموده تصاویری نیز بمناسبت ترسیم کرده ودرجمع یکدیگر حضور بایسنقر میرزا تقدیم داشته است . چون تصاویر منسوب به استاد محمد سیاه قلم تماما "درشیوه مخلوط هرات و چینی بوده وماوقع آن د با ررا بخوبی عرضه کرده است وقطعا استاد سیاه قلم نیز زیر نظر وسرپرستی استاد غیاث الدین ودرجمع هنرمندان هراتی به دیار چین رفته ودرارائه عجایب ونشان دادن اوضاع واحوال وقیافه اهالی آن دیار با همکاری روزمره استاد غیاث الدین بخلق آثاری کم نظیری موفق گشته است . از آثار ارزنده استاد غیاث الدین سفرنامه مختصری است که درماه ذی قعده سال ۸۲۲هـ.ق. ودرمعیت سفرای منتخب فرمانروایان وشاهزادگان مختلفی از قبیل (میرزا بایسنقر والی هرات)و (میرزا الغ بیک والی سمرقند)و (میرزا سیور غتمش والی غزنه وهند)و (میرزا ابراهیم شاهرخ والی اصفهان)و (شاه ملک والی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

خوارزم)وملوک بدخشان محمودشاه وملوک مغولستان اویس خان وجمع همراهان آنها انجام یافته وپس ازدوسال وده ماه پایان یافته است .

این نقاش مشاهدات خودرا ازهنگام عزیمت تا پایان سفریادداشت کرده وماوقع رابیان داشته است ،ازاین سفرنامه اولین دفعه فاضل ومحقق معروف شیخ کمال الدین عبدالرزاق سمرقندی درمطلع السعدین که حوادث جهانرا از ۷۰۰ تا ۸۷۵ ـ ه.ق. بیان داشته بحث نموده وبعدازآن نیزخواندمیربروایت ازاین کتاب در حبیب السیرمختصراشارتی بآن سفرکرده است .

نگارنده نیزجهت دستیابی به مدارک واسنادی که توسط یک نقاش معروف و در حدودششصدسال پیش درج گشته دائما "درتک وپوبودم وجمله سعی وکوشش من در بدست آوردن این نسخه نایاب ،دستیابی به احوال استادمحمدسیاه قلم بودکه حدس میزدم دربین همراهان غیاث الدین بآن دیار رفته وآثارخودرا ابرداشت از روش چینی ها خلق کرده است .تا اینکه اتفاقا دربین کتابهائی که حدود ۱۲ سال پیش ازیک کتابفروشی خریداری کردم جنگ خطی زیبائی بودکه بسال ۱۲۶۰ه.ق. و توسط فردگمنامی نوشته شده وکناره های صفحات آن آرایش وتذهیب گشته بود .

این جنگ که مجموعه ای ازآثارشعرای ایرانی وکشمیری واردو رادربرداشت،در انتها نیزچندین صفحه نوشته هائی بخط ترکی عثمانی دیده میشدکه باتیتردرشت عجائب اللطائف جلب نظرمیکرد .

درابتدافکرمیکردم که این نوشته ها هزلیات ولطایف گوناگونی است که بنام عجایب اللطایف درآخرجنگ علاوه گشته وبعیدا غلب جنگهای معمولی ختم مقال را باشوخی درآمیخته است.ولی بعدازمختصربررسی که بعجله وشتاب انجام گرفت معلوم شدکه این همان نسخه نایاب سفرنامه غیاث الدین نقاش است که سالیان متمادی درانتظارش بودم که حالیه بتوفیق یزدان نصیب حقیرگشته است .منتها این نسخه رونویس نسخه اصلی نبوده بلکه نسخه ترجمه شده ای بزبان ترکی عثمانی است که توسط چلبی زاده ودرزمان سلطان احمدخان ثالث (۱۱۱۵ ـ ۱۱۴۳) ازفارسی به ترکی ترجمه شده وصاحب جنگ درحدودسالهای ۱۲۶۰ه.ق. آن ترجمه رابدست آورده و درآخرجنگ علاوه نموده است .بدین جهت نگارنده نیزبعلت اهمیت ونایابی اصل سفرنامه وبادرنظرداشتن جمله نقائصی که در مراحل ترجمه باصل مطلب وارد میشود،ازترکی عثمانی بفارسی ترجمه کرده ودرذیل آثارنقاش منتشرنمودم تا موردتوجه خوانندگان گرامی قراربگیرد .

بدین ترتیب باحفظ اصالت سندمزبور ،ابتدا مقدمه نسخه عجایب اللطایف راکه درزمان سلطان احمدخان ثالث علاوه گشته درج نموده وسپس باصل سفرنامه پرداختم که چنین است :

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بعدحمدخداونعت نبی اکرم‌سبب کتابت وارائه‌این مقاله‌جهت ارباب انتباه بدین ترتیب است که‌خاقان جهانبان وصاحبقران گیتی شان،فاتح ایران زمین، شاهنشاه اسکندرآیین،شهریارامجدتاجدارجدبرجد.

آسمان مرتبه‌جم‌کوکبه‌سلطان احمد ـ یدی اقلیمیک اوخاقان عظیم‌الشانی مویدبه‌تائیدربانی،جناب خلافت مآب صدراعظم‌ودامادا قدم‌واکرم‌ووزیرارسطو فطرت ومشیرعلیشیرصولت ،نظام‌الملک زمان وآصف عهدو اوان،مایه‌آرایش عالم وباعث‌آسایش امم،مربی اهالی ـ دستورصائب تدبیروصاحب معالی،صدرمقدم و منعم‌کریم. ابوالمکارم‌ابراهیم‌پاشا ،همواره‌مرام‌ومقصودش‌مطلع‌بودن ازاحوال‌و آثارملوک پرقدرت ومکنت وبسط مملکت اجدادی بوده ،ازجهت درج‌اخبارنادره و نسخه‌های نادیده‌همیشه علاقمندبه‌جمع‌آوری آنها بوده‌است .

روی این اصل،رساله‌ذی قیمت سفرخواجه غیاث الدین نقاش بدیارختای راکه درزمان میرزاشاهرخ سلطان انجام‌یافته‌وتوسط ربیب‌خوان نعمت وغریق دریای احسان،چلبی زاده‌ترجمه‌گشته‌دراختیارعلاقمندان قرارمیدهد

عجایب اللطایف تالیف خواجه غیاث الدین نقاش

در ششم ذی قعده‌سال ۸۲۲ازدارالسلطنه‌هرات خارج شده‌وروزنهم‌ذی‌الحجه واردشهربلخ گردیده ،ازشدت سرماوبوران حرکت میسرنگشته‌وتاغره محرم‌سال ۸۲۳ درشهربلخ اقامت نموده‌بعدازتخفیف سرماوآمادگی بطرف سمرقندحرکت کرده‌ودر ۲۲محرم‌سال مزبوربه‌سمرقندواردگشتیم. دوماه‌قبل ازرسیدن ما ،میرزاالغ‌بیک سفرای خودرابتامهای سلطان شاه‌ومحمدبدخشی بدیارختای روانه‌کرده و درآن مملکت بانتظاررسیدن دیگران توقف کرده‌بودند.

دراین شهرمیبایستی تمام‌سفرای نواحی مختلف جمع‌شده‌وباتفاق همدیگربطرف چین حرکت میکردیم.بدین ترتیب ارغداق سفیرمیرزاسیورغتمش واردوان سفیر شاه‌ملک (وفات ۸۲۹هـ.ق.)وخواجه‌تاج‌الدین سفیرشاه‌بدخشان ـ بیکدیگرملحق شده‌ودردهم‌ماه‌صفرسال مزبورازطریق سمرقندعازم‌کشورختای گردیده‌ودرچهارم شهرربیع‌الاول به‌شهرتاشکندوروزسیزدهم‌بشهرسیرام‌ودرغره‌شهرربیع‌الاخربه‌اشبره وروز۲۱به‌مملکت مغول واردگشتیم.دراین زمانها فصل بهارشروع شده‌ومناظر راهها وکوهسارها وچمنزارها لطیف وعاری ازتوصیف بود.ناگهان خبررسیدکه به هوای قتل شیرمحمداوغلان توسط اویس خان،قل محمدبیک وبعضی ازامرای مغول به‌اویس خان عصیان کرده‌ومملکت رامختل وناآرام‌کرده‌اند.وبعدازمدتی خبر رسیدکه‌توسط میرخدادادازامرای معتبرآن دیاروساطت شده‌واین درگیری بصلح

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

وصفا انجا میده است .بدین ترتیب در هیجدهم شهر جمادی الاول در محل بیلغوتو از ممالک محمدبیک وارد شده ومنتظر خدمه شاه بدخشان وسایر افرادی که تا خیر داشتند با نتظار توقف کردیم .ودر ۲۱ ماه مزبور به کنکرصویی وارد شده وبا حاکم آن قبیله بنام محمدبیک ملاقات کردیم .فرزند محمدبیک داماد سلطان شادی کورکان شمع جهان بودکه زن وی خواهرزن امیرزاده جوکی بهادر بود .درهشتم جمادی الاخر خبر غارت راچی وایلچی اویس خان توسط فرزند محمدبیک بما رسیدکه از این خبر راچی ها وسفرا متوهم گشته که بعد از این سفر کوهستانی است واغلب اوقات باران وشبنم میبارد باید خیلی محتاط بود ،بهر طریقی شده در اواخر شهر جمادی الاخر به شهر طرقان واردشدیم .آحاد واهالی این شهر بت پرست بودند وبه اصنام جدیده وقدیمه اطاعت و عبادت میکردند . در دوم ماه رجب وشدت گرما از شهر مذکور حرکت کرده وروز پنجم به محله قراخواجه واردشدیم .در دهم ماه مزبور مامورینی از طرف چینی ها برای ثبت و تحریر اسامی سفرا وهمراهان بدفتر مخصوص حضور یافتند . در نوزدهم ماه مزبور به محله صوفی آقا واردشدیم که در این محله شخصی بنام خان زاده تاج الدین که از سادات ترمذی بوده ودر آن محل خانقاهی بنا کرده ومقام وما وی اختیار کرده و داماد این شخص بنام امیرفخرالدین حاکم مسلمانان شهر قامل بود .

از ۲۱ ماه مزبور به شهر قامل واردشدیم که در این شهر در مقابل مسجدی که امیر فخرالدین مذکور بنا کرده یک بتخانه بزرگ قرار گرفته بود . در این بتخانه بتهای متنوعی ساخته شده واز جمله بت طلائی بزرگی باندازه قد یک پسر ده ساله جلب نظر میکرد که در کمال صنعت واستادی ساخته شده وعقل حیران میگردید ودر دیواره های این بتخانه نقش های بدیعه جلب نظر میکرد ودر روی درب ورودی آن تصویر دو دیو قوی هیکلی بود که در حالت حمله بیکدیگر دیده میشدند که از هر نظر حیرت نظار را برمیانگیخت .در این شهر شخصی بنام منکلی تیمور که جوان خوب روی وسیمین اندام بود حاکم بود .در ۲۵ ماه رجب از آن شهر کوچ کرده وبعد از آن راهها اغلب صحرا وریگزار بود که در روز یا دو روز اغلب آبی در راه ها مشاهده نمیشد .

در ۱۲ شعبان بشهری واردشدیم که شترهای کوهان دار وگاوهای بزرگ دیده میشد . از صحبت هائیکه در این مورد میکردند یکی از اهالی این شهر سواریکی از این گاوها شده بود که گاو خشمگین شده وحریف را با کله خورد کرده ومدتی جسد حریف در روی شاخه های وی آویزان گشته بود . در ۱۴ شعبان بر موضعی واردشدیم که از آنجا شروع شهرهای چین آغاز میشد واولین شهر این دیار که قراول مخصوص داشت شهر سکجو بود که بعد از آن راهها همه صحرا بود .

در آن محله بدستور پادشاه چین یک گروه از اعاظم شهری به استقبال ما آمده وما را در چمنزار مصفائی جا دادند که صندلیهای زیبا گذاشته وروی طبق های چینی گوشت

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

غاز و مرغهای سرخ کرده وسایرگوشتهای لذیذوا غذیه ومیوه های گوناگون خشک وتر درسینی های گوناگون قرارداشتند .والحاصل درآن بیابان بهترین ضیافتهای شهری رابرای ما انجام داده وبهترین پذیرائی ها راازما کردندبعدازطعام هرکسی بقدرذوق وسلیقه خودازعرقها وشرابهای مخصوص سرمست شده وبعدازآن نیزدرموقع خروج به نفرات باندازه کافی غذا ومیوه وعرق وشراب وسایرلوازم سفرتحویل دادند .تمام این اشیاء راازشهرسکجوآورده بودندودرآن شهرقانون اقلیم ختا به بهترین نحواجراگشته ودقت تمام میکردندکه عمل دروغ بین کسی واقع نشودوبرای اینکه درجنام سفرا وهمراهان بدفترمخصوص انجام یابد ،جماعت بازرگانان همپایه نوکروخدمتکار باحترام خدمت میکردند .ازجمله افرادمشخصی که دراین دفتر ثبت گردید ،شادی خواجه ایلچی میرزاشاهرخ وجمع همراهان وی دویست وبیست نفر وایلچی میرزابایسنقرسلطان احمدوراوی حکایت خواجه غیاث الدین جمعا "صدو پنجاه نفروایلچی میرزاسیورغتمش ارغداق نام وهمراهان شصت نفروایلچی شاه بدخشان بنام خواجه تاج الدین بهمراه پنجاه نفردراین دفترثبت گشتند . و سلطان شاه ومحمدبدخشی قبل ازما باین شهروارد شده وخارج گشته بودندوایلچی میرزاابراهیم سلطان دراین اوقات هنوزواردنگشته بود .

در ۱۸ ماه شعبان درسرحدناحیه مزبورکه تاشهرسکجونه منزل راه بود ازطرف پادشاه ختای مقدارپنج وشش هزارسوارباستقبال ماها آمده وما رابضیافت دانک راچی دعوت کرده وتمام سفرا سوارشده وبدیاردانک راچی عازم گشتیم .خانه های چینی ها چهارگوش بودوگویا توسط پرگارخطوطی کشیده شده وهموارشده بودودرجوانب اربعه آن یک راهی ایجادکرده وطنابهای چادرها رابهم بسته وبندزده بودندکه آدم نمیتوانست ازوسط آنها گذرکندودرمیان آنها یک میدان بزرگ ترتیب داده و در وسط آن ایوانی درست کرده ودرمقابل آن یک چادربزرگ ختائی بسته بودندو کناره های آنرا بالابرده ویک سریربرآن نهاده وسایه بان درست کرده بودندر حوالی صندلی راچین وطرف چپ وراست آن صندلی های متنوع قرارداده بودند . ودربین عادات ختائی ها طرف چپ اعتبارزیاد داشت . روی این اصل ما را درطرف چپ بروی صندلی ها نشانده وامرای ذوی الاحترام چینی ها را درطرف راست قراردادند وبعددرمقابل سفرا وامراء دوسفره وخوان قراردادندکه درتوی یکی ازآنها غاز و مرغ بریان کرده وسایرا غذیه ومیوه های گوناگون ودردیگری نانهای لطیف و تازه ودرخت نخلهای مصنوعی ازکاغذوابریشم درست کرده بودندکه طبیعی بنظر میرسید ظروف بزرگ و کوچک زیبای چینی که درآنها غذا وماکولات دیگرگذاشته بودندباصراحی های سیمین توازن زیبائی داشت وازهرنظربا جلالت دیده میشد . درجانب دیگرکمانچه ونی مینواختندومطربهای مخصوص میرقصیدند . درکنارآنها

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

رقاصان زیبای پسر ایستاده بودندودرایوانهای کناره چادربزرگ ودرچهار درب مخصوص آن سربازان ومستحفظین مخصوص بودندکه نیزه های بلندداشتندوجبه مخصوص پوشیده وساکت وآرام درجای خود ایستاده بودند.

آداب و احترام قومی ختائی‌ها مخصوص دیگراست ،هرکس محترمی که به مجلس وارد میشود ،بعدازریختن پیاله‌ای شراب ،شاخه‌ای ازنخلهای مصنوعی که درطبق گذاشته شده با حترام برداشته وبگوشه دستار مهمان نصب میکنندکه این آرایش نخلها، بعدازساعتی مجلس رابسان گلستان جلوه گرمیسازد.درمیان مجلس پسرهای پریوش وسیمین اندام پیاله وصراحی بدست گرفته ودرطبق دیگر ،تنقلات گوناگون ازقبیل فندق وعناب وجوزولیمووترشی های سیروپیازوخربزه وهندوانه در خدمت حاضربوده وپس ازنوشیدن شراب بمیل واختیارخودهرتنقلاتی که مهمان دوست داشت ازطبق برداشته ونوش جان میکرد.

بعدازآنها لعبتگان بازیگرشروع برقص وپایکوبی کرده وهنرهای خودرا عرضه نمودند. ازجمله ازروپوشهای صورت (ماسک)که ازکاغذساخته شده وبسان قیافه دیوها ،بدشکل ودماغ سرخ داشت بتن پوشیده ورقص مخصوص خودرا ارائه نمودند. الحاصل آن روزباشادی تمام سرآمدودرروزچهاردهم شعبان بعدازگذشتن صحراهای سخت به قلعه قراول نام رسیدیم. قلعه مزبوردرغایت استواری بودودرکناره‌ها خندقهای عمیق داشت وراه ورودازیکطرف وراه خروج ازطرف دیگرداشت ،ودر آن قلعه نیزمجددا "شمارش سفراوهمراهان انجام گرفت وبعدازآن بشهرسکجووارد شده ودرمنزل خانه بزرگ شهرمسکن گزیدیم.

درشهرمزبورتمام لوازم راحتی وخوردوخوراک وسایراشیاء ضروری وبرای هر کسی وسایل خواب وجامه خواب مخصوص وحتی خدمتکارمخصوص تحویل داده ومایه استراحت مارابطرق احسن تامین نمودند. شهرمزبورمربع الشکل ساخته شده و قلعه‌های آن متین واستوار بود.دروسط آن بازارگاه وسیع بودکه پنجاه ذرع عرض داشت وآب وجاروشده وتمیزومصفا بودوچندچارسوداشت که باچارطاق مخصوص زیبا جلوه میکرد.درخانه‌ها خوک فراوان دیده میشدودردکانهای قصابی گوشت خوک و گوسفنددرکنارهم دیده میشدند.این شهرچهاربارروی معظم ودرب دروازه داشت که مثل اهالی مازندران آنها راباسفال رنگی آرایش داده بودندومنتهی اهالی مازندران باسفال غیررنگی میساختندولی چینی‌ها باکاشی‌های مخصوص خودورنگ زیبا انجام داده بودند.وچندین بتخانه نیزجلب نظرمیکردکه اندازه‌داره هریک ازآنها باندازه‌ده گردش عادی بود (یعنی ده مرتبه انسان دورخودش بچرخد)ومجموع زمین آن باسنگهای سخت فرش شده وطوقهای جوهردارتراشیده بآن نصب گشته بود. وبتخانه‌ها عموما "پاک وتمیزبودودرکناره درورودی آنها جوانان خوش سیما

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بازدیدکنندگان را راهنمائی مینمودند، شهر مزبور با سراپرده وقصر مخصوص پادشاهی درخان بالغ نودونه منزل فاصله داشت که دراین منازل نیز قصبه و شهرهائی دیده میشدند، درشهرها اغلب منازل مرتفع بودکه بآنها قرغو میگفتند و این قرغوها محلی بودکه سربازان مخصوص داشت وتاپای تخت نیز این عمارتها دیده میشدندکه اگر احیانا دشمنی وارد مملکت شود، سربازان هرقرغو آتش کرده وبه دیگران علامت میدهندواین علامتها بسرعت زیادتوسط دیگران ادامه یافته وتا در نتیجه بخان بالغ پای تخت چین میرسد، فاصله این محلها ازهمدیگر، هیجده (مره) است که اندازه یک فرسخ شرعی است وافرادی که دراین منازل ادای وظیفه مینمایند (کیدی قو) نامیده میشوندکه دائما "یکی ازآنها حاضروآماده درجای خود پاسداری میکنند. ازشهرسکجوتا شهرقمجونه منزل راه بودواین شهرازسکجو بزرگتر ومعمورتربود، حاکم این شهرکه آنک راچی نام داشت برای ایلچیها چهارصد اسب وقاطروپنجاه وشصت ارابه تحویل داده بود، مامورین آنها را (باقو) ومهتران قاطرها را (لوقو) وبه عرابه چیها (جینفو) میگفتند. وبهرعرابه طنابهای مخصوصی بسته ودوازده نفرآنها راحرکت میدادند، هرقدرهوا بارانی وزحمت افزا بودباز این نفرات به زوروقوت بازوی خوداین عرابه ها را میکشیدندوبمقصدمیرساندند، این افرادجوانان خوش لقا بودندکه بگوشهای خودگوشواره داشته وزلفهای بلند خودراگره گره بسان دکمه بسته بودند.

باقوهای مزبور باشلاق مخصوص اسبهای تیزپای خودرا بسان پیک های سریع السیرخراسان منزل بمنزل هدایت میکردندودرهرمنزل گوسفندوغازومرغوبرنج وآردوعسل وترشیهای سیروپیازبرای مهمانان آماده میساختند. درهرشهرضیافت خانه مخصوص سفرا قرارداشت که بآن (روسون) میگفتند، درهریک ازشهرها نماینده مخصوص پادشاه بودکه سفرا را اول بحضورا ومیآوردندوباقی همراهان درصف مخصوص قرارداشتند، درکنارتخت وی شخصی قرارداشت که سه دفعه مخاطب را صدا میزدوبعدازآن امراء وایلچیها سه مرتبه تعظیم کرده وسرشانرا بزمین مینهادندو بعدازآن هرکسی درمحل سفره وغذای خودقرارمیگرفت، درروزضیافت که مصادف با دوازدهم ماه مبارک رمضان بود، ازخوردن عذرخواسته وماوقع روزه را بایشان بازگو نمودیم وایشان عذرما را پذیرفته ودرکمال احترام ازما جانبداری نمودند.

درشهرمزبوربطول وعرض صدذرع بتخانه زیبائی وجودداشت که دروسط آن بت اعظم قرارگرفته بود. اندازه قدبت مزبورپنجاه پا واندازه کف پایش نه پا ودور سرش بیست ویک ذرع ودرحوالی آن نیزبت های گوناگون ودراندازه های کوچکتر دیده میشدند، بعضیها که باندازه قدآدمی بودحرکت میکردندوعجایب بینندگانرا فراهم میساختندودردیواره های اطراف اشکال وصنایع گوناگون بودکه بیننده را

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

با عجاب وحیرت وا میداشت .

صنم مذکوریک دست زیرسرگذاشته ودیگری را بروی صورت قرارداده وروی آن کلا" مطلا گشته بودبه این بت لباسهای رنگارنگ پوشانده ونام وی را (شاکمونی)گذاشته بودندوکافرها فوج‌فوج درمقابل وی سجده میکردندودرکنار ه این معبد ،خانه هائی قرارداشت که با پرده های زربفت وکرسی‌ها وصندلی‌ها وشمعدانها وصراحی‌های چینی آرایش گشته بود . دیگردراین شهر،قصر زیبای پانزده طبقه دیده میشدکه بامقرنسها وتزیینات عالی جلوه‌گربودکه درروبه‌آن تصویرنفیس پادشاه وقصروی بودکه به صورتهای گوناگون تصویرگشته بود .درطبقه پائین،تصاویردیوها بودکه قصر را در روی دستها نگه‌داشته بودند ،این قصرجملگی ازچوب بودوارتفاع آن دوازده زراع واندازه‌دوره‌اش بیست زراع‌ویک مرتبه‌آن کلا" مطلا گشته بودکه بیننده خیال میکرد که اززرناب ساخته‌شده‌است .درزیرکوشک،سردابه‌ای قرارداشت که میلی درزیرآن قرارگرفته‌وطوری وضع شده‌که با جزئی حرکت آن،کوشک تکان میخورده‌است.نجارو آهنگران ونقاشان عالم‌جهت تماشا واخذمهارت مستحق دیدارآن قصرپرمهارت میباشندومسلمانان چین باین قصرچرخ فلک میگویند ،دراین شهر،سفرا بحالت‌آزاد نوکرها را مرخصی داده‌وهدایای لارمه‌را که‌لایق شاهان بوده‌خریداری کرده‌وبعداز این هرروزبیک منزل وهرهفته‌بیک شهروتاقریب شهرخانبالیغ تکلفات مهمانی زیادترشده‌وپراعتبارمیگردید .

درچهارم شهرتوال برود (فراموران)رسیدیم‌که‌نهرمزبوربسان رودجیحون رود خانه‌بزرگی بودودراطراف این رودخانه‌چوبهائی به‌قدیک انسان محکم‌کرده‌و بندهای بیست وسه‌کشتی را بآن محکم‌کرده‌بودندوروی آن قایقها ،تخته‌های بزرگ کوبیده‌وبسان پل محکمی ایجادکرده‌بودندکه‌چهارپایان بدون زحمت از روی پل عبورکرده‌ووارد شهربزرگی شدیم‌که‌برای ضیافت ،آماده‌گشته‌بود .

دراین شهربت خانه عظیمی بودکه‌از موقع ورودبه‌چین بت خانه‌ای باین عظمت ندیده‌بودیم .دراین شهرسه‌خرابات بزرگ بودکه‌درداخل آن دختران زیبا ونازک بدن قرارداشت که‌همه‌آنها دوشیزه‌بودند .دراین شهرارباب صنعت فراوان بود و اهالی آنجا بحسن جمیل وغایت جمال شهرت داشتند .

بعدازحرکت ازاین دیاروگذشتن چندشهرکوچک دیگردردوازدهم‌شهرذوالقعده ازرودخانه‌ای که‌باندازه عظمت دوجیحون بودگذرکردیم‌وتا اینکه‌در۲۷شهرذوالقعده به‌شهرعظیم (صدین فو)واردشدیم .شهرمزبوردرغایت معظم‌بودوعمارات عالیه‌و اهالی زیادداشت .دراین شهرودروسط یک بتخانه ،بت عظیمی که‌ازبرنج ساخته شده‌وحدودپنجاه‌زراع‌قامت داشت جلب نظرمینمود .که‌درکنارهرعضویک دست ودرکف دستش یک کوزه‌دیده‌میشد ،درچین نام این بت به (بت هزاردست)شهرت داشت ، در

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

کنار این بت‌ساختمان مرمرین وجودداشت که عاری از تحسین بودوبیش از هزار خروار برنج‌درساختن مجسمه بت بکار رفته بود .ودرمقابل آن رهبانان به‌پرستش اشتغال داشتندوتماویر ببروپلنگ واژدها وسایرصورتها درکمال استادی نقش شده‌بودکه استادان ماهرنیز ازتماشای آن حیران میماندند .ودرآن بت‌خانه‌نیز بعیاربتخانه‌شهرقمجویک چرخ فلک ساخته‌شده‌بودکه‌ازاولی بزرگتربود .بعداز دیدار این شهروطی بیست وپنج‌فرسخ راه‌ودرشب هشتم‌شهرذی الحجه‌نزدیک سحربه دروازه‌شهرخانبالغ واردشدیم .هنوزصبح شروع‌نشده‌ایلچی‌ها ازبرج مخصوص شهر واردشدوبمیدان سرای پادشاهی واردشدیم‌تادرب بزرگ سرای پادشاهی باندازه هفتصدقدم‌سنگهای خوش تراش فرش شده‌که‌بهنگام‌ورودسفرا ازاسبها پیاده‌شده‌وبه حال پیاده‌بدرب سرا داخل گردیدیم . دراطراف درگاه‌پادشاهی ازبین دوخرطوم بزرگ فیل ردشده‌وبداخل سرای رفتیم‌وهنوزجهان روشن نشده‌بتعدادصدهزارآدم جهت‌دیدارشاه‌جمع گشته‌بودند .

داخل درب بزرگ میدان پهناوری بودودرانتهای آن بقدرسی زراع کرسی و درحدودپنجاه‌زراع یک بنای عظیم‌دیده میشدکه‌طولش شصت زراع وعرضش چهل زراع بودودرروی آن یک محل تعین شده‌بودکه‌تخت پادشاهی درآن قرارداشت ودونفر مامورعالیرتبه منتظرقدوم‌پادشاه ایستاده‌ودرچپ وراست درب مخصوص کوس وناقوس قراردادهبودند .درآن محل سه‌درب کوچک وبزرگ جلب نظرمیکردودرب وسطی کهاز دودرب دیگربزرگتربود ،محل ورودشاه‌بودوکسی راجازه‌ورودبآن داده‌نمیشد ،در میدان مزبورسیصدهزارنرجال ونسوان جمع‌شده‌وبمقداردوهزارنفرمغنیان به‌ساز و ترنم‌اشتغال داشته‌وبرسم‌وزبان چینی آوازخوانده‌وبرای پادشاه‌دعا میخواندند. وبمقداردهزارنفرچماق وگرزوحربه‌وخشت فولادونیزه‌وشمشیروبادبزن‌های چینی بدست‌گرفته‌ایستاده‌بودند .

دراطراف میدان مزبورخانه‌های زیبائی دیده میشدکه‌هرکدام‌ایوانهائی به بیرون داشت که‌بوسیله‌ستونهای بزرگ نگه‌داری میشدند ،دیوارهای خانه‌ها چوبهای مشبک بودوزمینهای مجاوربوسیله‌سنگهای خوش تراش فرش گشته‌بود .

القصه‌صبح روزدیگرافرادیکه‌منتظربه‌تخت نشستن پادشاه‌درکوشک مخصوص بودند باصدای ناگهانی کوس وطبل وبوری ونی وناقوس دریافتندکه‌وقت موعودرسیده وبمحض بازشدن درهای مخصوص به‌داخل سرازیرشدند .

درکوشک مزبورتماویری ازقبیل اژدرها وسیمرغها وسایرنقوش دیگردیده میشد که‌باختائی‌های زرنشان آرایش گشته‌بودندودرکنارآنها یک تخت قرارداده‌بودند که‌ازطلاونقره‌ساخته‌شده‌بود .درطرف چپ وراست تخت دوازده‌نفرازامرای تومان و بیک (هزار) .ویوزبیکلری ایستاده‌ودرمقابل خودتخته‌ای گرفته‌وحق نداشتندبه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

غیر از آن تخته به چیز دیگری نگاه بکنند و در کنار آنها حدود دویست هزار نفر که در صفهای منظم ایستاده و شمشیر و نیزه بدست گرفته و ساکت ایستاده بودند دیده میشدند. سکوت جمعیت به اندازه‌ای بود که انسان فکر میکرد هیچ ذیروحی در اینجا وجود ندارد. روی تخت یک صندلی طلائی و پنج قدم مانده با و نیز یک نردبان نقره‌ای قرار دادند، پادشاه از حرم درآمده روی صندلی نشست. محارم و امراء سلطنتی که در حدود دویست و سیصد نفر بودند بسان حلقه‌ای دور شاه قرار گرفته و روی صندلیها نشستند. در کنار پادشاه دو دختر پری پیکر که آرایش مخصوصی داشتند دوات و قلم بدست گرفته و هر سخنی از پادشاه میشنیدند بلافاصله یادداشت میکردند و بعد در داخل حرم مجددا "بعرض شاه رسانده و بعد از حک و اصلاح جهت اجرا به کارمندان دیوان اعلام مینمودند. در این موقع سفرا و حدود هفتصد نفر مجرمین را بحضور پادشاه آوردند، به نسبت جرمی که مجرمین انجام داده بودند به زنجیر گرفتار آمده و چوب سنگینی بگردن داشتند و بعضی‌ها یکدست و گردن به چوب قفل شده بود و بعضیها دسته جمعی حدود پنج و شش نفر گردنشان در چوب بسته شده و مامورین از موی سرشان گرفته بودند، پادشاه بعضی از آنها را زندان و بعضیها را به اعدام فرمان داد. در تمام مملکت ختای کسی را یارای قتل نیست، هرکس بهر عنوانی جرم کرده باشد او را زنجیر کرده و گناه وی را روی تخته‌ای نوشته بگردنش میآویزند و بخان بالغ ارسال میدارند.

بعد از اتمام کار مجرمین، سفرا را به پانزده زراعی تخت پادشاه آوردند، امرائیکه تخته بدست داشته و پهلوی تخت شاهی ایستاده بودند نزدیک آمده و دوزانو نشسته و احوال هریک از ایلچی‌ها را روی تخته نوشته و برای پادشاه خواندند. مضمونش این بود که سفرائی از جانب خلافت پناه و فرزندان وی هدیه‌هائی آورده و جهت پابوسی سریر پادشاهی بدیار چین آمده‌اند، از امرای تومان، مولانا قاضی یوسف که زبانهای عربی و فارسی و ترکی و مغولی و ختائی و کلمجن میدانست نزدیک رفته و با یکی از دوازده نفر ملازم پادشاه که قدری عربی و فارسی میدانست گفتگو کرده و معلوم نمود که برای زیارت پادشاه، باید قدد و تا تعظیم کرده و سه مرتبه سر تا زمین بچسبانید. سفرا مراحل مزبور را انجام داده و سه مرتبه سرشان را بزمین نهادند ولی دستها را به زمین نگذاشتند. بعد "مکتوب سلطنتی را که از جانب شاهرخ سلطان و شاهزاده بایسنقر میرزا در بسته زرد اطلس قرار داشت، شاه چین از دست قاضی گفته و بدست یکی از خدام داد، بعد "پادشاه از تخت پائین آمده روی صندلی نشست. بعد "بمقدار سه هزار جامه زیبا آورده و تحویل امراء و اقربا و اولاد خود داد، سپس هفت نفر از سفرا از قبیل شادی خواجه و کوکجه و سلطان احمد و خواجه غیاث الدین و ارغداق و اردوان و تاج الدین بدخشی نزدیک شاه جلوس کرده و دوزانو در مقابل وی قرار گرفتند.

پادشاه چین احوال شاهرخ سلطان را پرسیده و بعد قره یوسف به ماموریت سفارت خود

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

وتحویل هدیه‌ها اشاره کردکه جوابهای لازم‌داده‌شد .سپس پادشاه ازارزانی وگرانی غلات پرسیدوضمنا "ازاسبهائی که‌دردیارقرایوسف شهرت دارندخواستارخریدو اعزام‌سفیرنمودوازامنیت راهها سئوال کردوپرسیدکه‌آیا ازچه‌طریقی اعزام‌سفیر بهتراست ،قرایوسف جواب دادکه‌اگراجازه‌شاهرخ سلطان باشدازطریق راه‌ایران بهترمیشودمسافرت نمود ،بعدسفرارا به‌محل قبلی برده‌وبرای هریک صندلی مخصوص وسفره‌غذاواطعمه‌واشربه‌گوناگون که‌قبلا"گفته‌شده‌به‌پذیرائی مشغول گشتند ،بعدازاتمام‌طعام‌سفرارابرای آوردن‌به‌منزل خانه‌آماده‌نمودندکه‌سلطان شاه‌وبخشی ملکی سفرای میرزاالغ بیک نیزدرآن منزل خانه‌وماوی داشتند .در هراطاق که‌برای عده‌ای تعین شده‌بودجمله‌رختخواب اطلس وحریروجمع احتیاجات انسان ازهرنوع ووسایل غذاازقبیل دیگ وکاسه‌وچمچه‌وخوان وغیره‌آماده‌شده بودوبرای غذای روزانه‌یک گوسفندویک غازودوعدد مرغ ویک کاسه‌بزرگ برنج و یک بشقاب حلواومقدارزیادی کلیچه‌ویک ظرف عسل وسیروپیازوسرکه ونمک وسبزیجات معمول کشورختای ودو کوزه‌آب ویک طبق نقل ونفراتی ازمستخدمین صاحب حسن وجمال که‌همیشه سرپاایستاده‌وآماده‌فرمان بودندتهیه‌شده‌بود .

روزبعدکه‌نهم‌روزذی الحجه‌بودماموریتی آمده‌وما رابرای ضیافت پادشاه‌خبردار نمودند ،این افرادکه‌مارابرای دیدارجاهای دیدنی وحتی ضیافت شاه‌میبردند (سخنین) نام‌داشتندکه‌درولایت خراسان بنام (سقاول)تعبیرمینمایندوما بوسیله این افرادراهنمائی شده‌وبسرای پادشاهی واردگشتیم . درمیدان پادشاهی حدودسیصدهزارجماعت جمع آمده‌بودندوبطوریکه‌ذکرشدهمان سه‌درب مخصوص بازشد وسفرابعنوان تعظیم‌پنج‌مرتبه‌سرهارابزمین‌گذاشته‌ولی شاه‌حرمت کرده‌ازتخت پائین آمده‌وبطرف بالاهدایت نمود . وآن روزدرصرف غذاوسایرماکولات زیاده روی نکردیم ،زیرابیرون شدن‌ازآن ضیافت ممکن نمیشدودراین حال سفرامتناوبا" بیرون آمده‌ودرمحل دیگرجمع شدندوبعدبمیدان دیگروازآن میدان بمیدان سومی واردگشتیم .دراین میدان نیزسنگهای خوش‌تراش فرش شده‌وساختمان زیبائی که باندازه‌شصت زراع بزرگی داشت دیده‌میشد ،ودرداخل آن عمارت ،یک تخت به اندازه‌قدآدمی وجودداشت ودرطرف چپ وراست تخت ،یک نردبان نقره‌ای قرار داشت ودرمقابل آن تخت دیگری دیده‌میشدکه‌پایه‌های عجیب داشت ودرطرف چپ وراست‌آن مجمرهای قبه‌دارجلب نظرمیکرد .تخت ومجمرهای مذکورجملگی ازچوب ساخته‌شده‌ومطلا گشته‌بودندوستونها ونردبانهای مخصوص این عمارت بگونه‌ای رنگین شده‌وروغن کاری گشته‌بودکه‌استادان خراسان وعراق ازاجرای آن عاجز میباشند . درنزدیکی تخت مزبوردوخادم‌مخصوص قرارگرفته‌بودکه‌روی گوشها وروی صورت‌خودروپوشی از مقوای نقاشی شده (ماسک)قرارداده‌وبخدمت ایستاده بودند.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

درنزدیک پادشاه ،خوانهای طعام ونقل ونخل های مخصوص قرارگرفته ودرطرف راست تخت پادشاهی امرای مخصوص با ترکش وشمشیروسپرایستاده ودرجنب آنها سربازان زیرفرماندهی آنان باآلات جنگی تمام قرارگرفته ودروسط آنان گروه دیگری که شمشیرهای عریان بدست داشتندجلب توجه مینمود ،دربین ختائیهاطرف چپ معتبرتر ازطرف راست بحساب میآمدوروی این اصل ایلچیها درطرف چپ جلوس نمودندوا مراوسایرین برما تعظیمی کرده وغذا وتنقلات را نزدیک ما قرار دادند . نزدیک تخت شاهی یک کوس بزرگ قرارگرفته ودرکنار ه آن مردی روی صندلی ایستاده ودرکنارآن سازنده ها قرارگرفته بودندودرطرف دیگرقریب بدویست هزار نفرباجبه های مخصوص ایستاده بودندودرمحل دیگرکه با اطلس زردپوشیده شده بود طعام وشراب مخصوص درظرفهای مزین وکاسه های بزرگ به نزدیک تخت پادشاهی آوردند ،بعدازاتمام این مراسم سفراجهت بزرگداشت شاه همه سرپا ایستاده وپرده ـ ایکه طرف راست تخت قرارداشت پرده ها را خادمین کشیده وپرده حصیری بقدیک آدم کنارزرفته ودراین موقع موزیک مخصوص نواخته شده پادشاه واردشده وروی تخت قرار گرفت .درروی سرپادشاه سایه بان مخصوص قرارداشت ودرروی سایه بان که بمقدار چهارده ذرع بودودرروی اطلس زردروپوش آن تصویرچها را ژدرزیبا نقش گشته بود که درحالت گرفت وگیردیده میشدند .بعدازقرارگرفتن شاه درمحل خودایلچیها را بکنارتخت خوددعوت نمود ،سفرا بعدازپنج مرتبه زمین بوسی با شاره پادشاه درمحل تعیین شده اجلاس نمودند .وطعامهائیکه درخوانها وشرابهائی که درسفره بودنزدیک آورده ونوازندگان ورقاصان به طرب مشغول گشتند .رقاصه های پسرودخترکه لباس ـ های زربفت پوشیده وباکاغذها وابریشمهای رنگین وگلهای مصنوعی خودرا آراسته بودنددرکمال هنرمندی باجرای برنامه خودمشغول گشتندوبعددوپسرده ساله روی دوچوب برقص پرداختند .بعدرقاصان دیگرکه یکی برزمین خوابیده ونیهای مخصوصی داشتندبرقص مخصوص مشغول گشتند .ومعلق زنان وحرکات عجیبه اجرا نمودندکه ناگهان یکی ازبازیکران تعادل خودرا ازدست داده ویکی ازیاران وی درکمال سرعت اورا ازافتادن بازداشت ودربغل گرفت .

نوازندگان اغلب به تنهائی مینواختندودرمواردی با همدیگرهمکاری مینمودند ،فرضا "یکی ازآنها بایکدست وسایل موسیقی خودرا میزدوبا دست دیگر به سوراخهای سازنزدیکش فشارمیآورد . بدین منوال تا عصرآن روزمجلس ادامه داشت وهنگام عصرپادشاه خلعت وانعام به نوازندگان وبازیگران داده بعدبلند شده بطرف حرم رهسپارگردیدوبا یلچیها نیزاجازه رخصت صادرنمود .ازریزه طعامها ـ ئیکه درمیدان مانده بودزاغ وزغن وقمری وکبوترکه دراشجارمیدان لانه کرده بودندخورده وازانسان نیزوحشت نمیکردند .روزبعدازضیافت شاهانه عیداضحی

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

اتفاق افتاد که در مسجد مخصوص مسلمانان که شاه برای آنها ساخته بود عبادت و مراسم رسمی بعمل آمده و نماز عید نیز برگزار گردید. دو روز بعد نیز ضیافت دیگر انجام یافت و در هر مهمانی اظهار عظمت و مراحل احترام به مهمانان از هر نظر گسترده‌تر بنظر میرسید و در هفدهم ذی الحجه مجرمین را به سیاست گاه آوردند.

در قانون ختای هر جرمی سزاوار عقوبت مخصوصی است بعضی‌ها را سر میبرند و دیگری را دار میزنند و بعضی را پاره پاره میکنند، هر جلاد موظف به کشتن یک نفر است و اگر صد نفر محکوم باشد باید صد نفر جلاد این کار را انجام دهند. و اما در مورد قتل، جانب احتیاط را مراعات میکنند یعنی باید جرم گناهکار در دوازده دیوان مخصوص محرز شده باشد و اگر یازده دیوان رای بدهد و دوازدهمی رای ندهد امید خلاصی مجرم بیشتر میگردد و در موارد انتهائی باید آلت جرم و شاهد عادل مبین نظر نهائی است و بدون دلیل و براهین حکم قتل صادر نمیشود و اگر مجرمی در داخل زندان بمیرد بدون اجازه پادشاه مدفون ساختن وی امکان پذیر نمیباشد.

در بیست و سوم محرم هوا بغایت سرد شده تا جائیکه چندتن از مجرمین در کنار سرای پادشاهی تلف گشتند، شخصی روایت میکرد که در گذشته و روزهای سرما و برودت بیش از ده هزار نفر افتاده و هلاک گشتند. در بیست و هفتم ماه محرم از طرف مولانا قاضی یوسف اعلام گردید که بعلت روز اول سال نو و نقل مکان کردن پادشاه به بنای جدید، از پوشیدن دستار و جامه و طاقه سفید خودداری شود. زیرا در ملک ختای برخلاف دیگر ممالک، فقط در مواقع عزاداری لباس سفید بتن میکنند و در مواقع شادی سیاه ـ پوش میگردند. در بیست و هشتم ماه مزبور و در نصفه‌های شب، مهماندار آمده و سفرا را برای جشن نوزدهمین سال بنای جدید حرکت داد و آن شب تمام شهر و اهالی و دکانها نهایتی از شمع و چراغ نورانی گشته بود که اگر سوزن گم شده بود بوضوح دیده میشد.

در این ضیافت شاهانه که از اهالی چین و ماچین و تلماق و تبت و قامل و قرا خواجه و جورجه و دریابار و سایر اهالی ولایات دیگر که در حدود صد هزار نفر بودند جمع شده بودند پذیرائی گشتند. از در ورودی سرا تا دروازه محل اقامت شاه یک هزار و نهصد و بیست و پنج قدم فاصله بود و طرفین جاده از باغها و سرای های زیبا احاطه شده و تمام میدان از خاک معروف چینی تسطیح گشته بود. روز اول، امرا و ایلچی‌ها در کنار تخت پادشاه قرار گرفتند و بازیگران پرمهارت، بازیهای ندیده و غیر مکرر خود را انجام دادند و بعد از پایان مجلس هرکس برای رفتن ماءذون گشتند و حقا که استادی و نفاست سنگ تراشی و کاشی تراشی و نجاری و نقاشیهای آن ولایت را استادان خراسان نیز از عهده انجامش برنمیآمدند.

در هر سال پادشاه برای روزه گرفتن و عبادت مخصوص خلوت میکرد و از خوردن گوشت و سایر اغذیه و حتی دخول بحرم خود استنکاف میکرد و احدی را برای دیدار

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نمیپذیرفت وبه عبادت بت مخصوص خودمشغول میشد .کما اینکه دراول ماه صفر بمحل مخصوص عبادت رفته وروز نهم ماه مزبور برای تماشای ورودشاه ،سفرا بوسیله اسب منتظر ایستادند .ورودودبدبه پادشاهی جلوه بخصوصی داشت وفیلهای مزین وسینیهای مطلاوبیرقهای گوناگون که برنگهای سیاه وقرمزوکبودوزردوزنگاری جلوه گربوده وروی آن تصاویری ازخورشیدوماه وکوه ودریا ونوشته های چینی نقاشی شده ودرطرف دیگرسربازان زیادی باآلات وادوات حربی دیده میشدندودرپس و پیش پادشاه درحدودپنجاه هزارانسان دیده میشدوازکثرت انضباط ودقت کنترل کسی رایارای صحبت نبودوگمان میکردی ذی نفوسی درآنجا وجودندارد ،فقط صدای سازها بودکه جهت سلامتی شاه بترنم وآوازدرآمده بودند .

دراین مراسم ،چراغهای نورانی راازدرختها آویزان کرده که بوسیله ریسمان محکم شده وفشنکهای نفتی طوری میسوختندکه چراغهای پرنوربی حدوپایان جلوه گر میشدوبآنها شب چراغ میگفتند .این مناظرکه بیک کوه نورانی شباهت داشت علی التوالی درتمام شب روشن بوده ودرجمع شهروخانه ها ودکانها نیزاین مراسم ادامه داشت ،دراین هفت روزمواخذه جرم وقباحت ها ممنوع بودوپادشاه به مردم احسان میکردوبعضی ازمحبوسین راآزادمیساخت . افرادیکه برای این شب چراغ آمده بودندشاه به امراوسرکردگان آنها انعام وخلعت میداد . درسیزدهم ماه صفر ، مهماندار،سفرا رابه سرای پادشاهی آورده ودرمحل سابق نشانیدودراین موقع پادشاه روی تخت مرصعی که درکوشک مزبورقرارداشت نشسته وبیش ازیکصدهزارنفر ازخلایق گوناگون که درآن جشن شرکت داشتنددرپیش پای شاه زانوزده وسرها رابه زمین گذاشتند .دراین موقع سه مامور،روی چهارپایه ای قرارگرفته وفرمان صادر شده شاه رادونفربدست گرفته ویکی به آوازبلندبرای حاضرین خواند ،البته ماکه زبان چینی نمیدانستیم نفهمیدیم منظورچیست ،بعدازاینکه ازراهنما سئوال کردیم اوگفت دهم ماه صفرکه به اعتبارها لی حتای،اول سال جدیدوعید مخصوص وماه شب چراغ (آتش بازی) است که پادشاه عده ای ازمجرمین رابخشیده وتاسه سال دیگر سفیری بدیاردیگراعزام نشده ،بلکه بوسیله نقل احکام اخبار بآنجاها انتقال داده خواهدشد . بعدازخواندن حکم پادشاهی،یک چوب بلندی که روکش طلائی داشته ودر انتهای آن پارچه ابریشمی بسته بودند (پرچم دولتی) بطرف بالا بلندکرده وروی آن چتری گرفتند ،سپس دوعددظرف مطلا آورده وفرمان پادشاهی راتوی یکی از آنها قرارداده ومشغول حرکت گشتند .مجموع نوازندگان وخلایق تماشاچی با همان محفظه فرمان،ازسرای شاهی خارج شده وجهت ارسال وتحریرحکم بنواحی مربوطه به منزل خانه های سفرا عازم گشتند .

بعدازاین مراسم پادشاه ازتخت بزیرآمده وسفرا رابرای ضیافت ظهردعوت

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

نمود .درغره شهر ربیع الاول پادشاه سفرا را بحضور طلبیده وده عدد سنقور (۱) واسب اعلا در مجلس حاضر کرده وبعدا زصحبت های صریح وکنایه ها ،سه عدد سنقور را برای سلطان شاه ایلچی میرزا الغ بیک وسه تای دیگر را به سلطان احمد ایلچی با یسنقر میرزا و سه تای دیگر را به شادی خواجه ایلچی میرزا شاهرخ سلطان بخشیده وبعدا "برای حفاظت ،مجددا "گرفته وتحویل قوش بانان دربار داد .روز بعد سفرا را مجددا " احضار کرده وعساکر سرحدد ارا معرفی نموده واجازه رخصت صادر نمود .سفرا در مقابل احترام نموده وبا تکرار (فرمان پادشاه راست) ادای تکریم نمودند .

بعد پادشاه رو به ایلچی شهزاده سیورغتمش کرده وگفت متاسفانه سنقر دیگر تمام شده واگر برفرض برای شما نیز سنقور میدادیم ،مثل اردشیر نوکر شهزاده ابراهیم سلطان که سنقور را از او گرفتیم از شما نیز میگرفتیم ،ارغداق منتظر نشده جواب داد، اگر پادشاه عنایت کرده بمن سنقور میداد هیچ کس قادر نبود از دست من پس بگیرد. سپس پادشاه گفت اگر اینجا میماندید سنقورهائیکه در این اوقات بمن خواهد رسید بشما میدادیم .

درهشتم ماه ربیع الاول سلطان شاه ویخشی ملکی را دعوت کرده یک اسب وسی قواره اقمشه شاهانه وبعضی تحف واشیاء زرین وبرای خاتونها وعیالهای آنان ، ده قواره قماش تحویل گردید ودرهمانروز نیز دویست وپنجاه نفر از خدمه وهمراهان اویس خان وایلچی تیمور به تمام اتباع آنها خلعت های شاهانه پوشانده تعیین گردیدند . درسیزدهم ماه مزبور پادشاه سفرا را دعوت کرده وبآنها گفت امروز من شکار خواهم رفت واگر من دیر آمدم شما معطل من نشده از راه خود بازنمایند ،بعد دستور داد سنقورها را بسفرا تحویل دادند وبطعن گفت ،اسبهای کوتاه قد برای من هدیه آورده اید ولی سنقورهای گزیده دریافت داشته اید . دراین موقع چون فرزند شاه بمحل کاخ سلطنتی که آئین ورسم بخصوصی داشت وارد گردیدند . درغره ماه ربیع الاخر مهماندار آمده بما خبر داد که فردا پادشاه بشهر خواهد آمد وروی این برنامه ما را برای دیدار بشهر بردند ،تا نزدیکی ظهر از آمدن پادشاه خبری نشده وعودت دادند درشب بعد مهماندار مجددا "آمده گفت که فردا صبح میتوانید پادشاه را زیارت کنید . درجنب درمنزلخانه ،مولانا قاضی را درغایت حزن وملال دیده وسبب را جویا گشتم بیان داشت اسب سوقاتی میرزا شاهرخ سلطان را که برای پادشاه ختای فرستاده بود ،پادشاه درروز شکار سوار آن اسب گشته متاسفانه از اسب افتاده وپایش صدمه دیده است ،روی این اصل گناه بگردن ما وعده ای از سفرا افتاده ودرحالت غضب دستور داده ما ها را قید وبند کرده وبشهرهای شرقی چین تبعید وزندانی نمایند .

۱ــ دربرهان قاطع راجع به سقر یا سنقور نوشته ،بمعنی شنقار است وآن مرغی است شکاری (شبیه باز) از جنس چرخ گوشتخوار وبسیار زننده میباشد، پیوسته پادشاهان بدان شکار کنند .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

روی این اتفاق تمام همراهان مغموم شده و با حزن وملال زاید الوصفی وارد محله سلطنتی گردیدیم. دیواری بود در حدود پانصد پا وارتفاع ده زراع و عرض چهار قدم که دوتا در داشت و از خاکهائی که برای ایجاد دیوارها بکار برده بودند خندقی ایجاد شده بود و گویا این دیوار و آن خندق برای آمدن شاه در آن مواقع ساخته شده بود و در کنارههای خندق و درهای ورودی آن سربازان مسلح ایستاده و حفاظت میکردند. برای پادشاه چترهای چهارگوش ستون داری باندازه بیست و پنج زراع بلندی از اطلس زرد تهیه شده و در اطراف نیز خیمه ها و سایه بانهای زرد اطلسی قرار گرفته بود. در حدود پانصد زراع بمحل مزبور مانده، مولانا قاضی ایلچیها را پیاده کرده و تا آمدن پادشاه در آن محل توقف دادو سفارش داد که بحضور پادشاه برای شفاعت خواهد رفت.

موقعیکه پادشاه با لیداجی وجان داجی درخصوص محبوس ساختن سفرا صحبت مینمود، قاضی زمین بوس شده و بعد از تعارفات لازم سبب محبوس ساختن آنها و گناه سفرا را استفسار کرد یدو گفت هرچه افندیها برای ما ها هدیه داده اند ما نیز همانها را تحویل داده ایم و اگر فکر میکنید این هدیه ها برای شما کسر شان میشود، آنها قادر بارسال بهتر از اینها نمیباشند و اگر همه سفرا را پاره پاره نیز بکنید برای پادشاه آنان تنزلی نخواهد آمد، منتها تا آخر زمان عمل برخلاف عادت پادشاه چین، درمورد اذیت وحبس سفرا در اطراف واکناف جهان پخش شده و بدنامی ببار خواهد آورد.

پادشاه درمقابل رام گردیده و سفرا را عفو نموده و با حسان خود امیدوار ساخت، روی این اتفاق مولانا قاضی مسرور گشته و این مژده را بسفرا نویدداد. بعد از آن پادشاه دستور داد خانهای طعام آوردند، منتها چون آنروز گوشتهای غذاها با گوشتهای خوک مخلوط گشته بود از خوردن غذا عذر خواستیم، بعد از این، پادشاه سوار اسب شده از درب مخصوص خارج گردید. همانروز اسب ارسالی میرزا الغ بیک را با عبای زرد مخصوص پوشیده بود و لباس قرمز زربفت بتن کرده بود در کنار روی هفت عدد محفظه سرپوشیده که بوسیله دختران حمل میگردید دیده میشود و در حوالی آنها و در گوشه دیگر کنار پادشاه، محفه مربع الشکل مخصوص وسنگینی بوسیله افراد حمل میکردید. درطرفین چپ وراست پادشاه، سواران صف کشیده و کوچکترین قدمی از همدیگر جلوتر نبودند. درکنار رکاب پادشاه دوخدمتکار با جامه های زربفت جلب نظر مینمود، دروسط سپاه، مولانا قاضی و لیداجی وجان داجی با پادشاه همراه بودند و مولانا قاضی سفارشات مربوطه را راجع به از اسب پیاده شدن وزمین بوس گشتن درمقابل پادشاه را قبلا" به ایلچیها سفارش کرده بود.

پادشاه مجددا "سوار شدن ایلچیها را فرمان داد و در حین راه رفتن به شادی خواجه گفت، در شکارگاه اسبی که تو آورده بودی سوار شده بودم که از غایت پیری مرا زمین انداخته و پایم را الم زده نمود و حالا مختصری بهبودیافته است، اشیائیکه به

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

عنوان هدیه به کسی ارسال میشود باید در نهایت غایت و پاکیزگی باشد تا باعث ازدیاد محبت گردد. شادی خواجه در کمال ادب عرض کرد، آن اسب مرحمتی یادگار تیمورخان صاحب قران بوده که از غایت محبت و اجلالی که بشما داشتند برای شما ارسال نمودند. پادشاه از جوابهای شادی خواجه شادان گشته و سنقور مخصوص خود را بطرف شکار درنارها نمود و بعد از اینکه درنا بچنگ سنقور افتاد، سنقور مربوطه را به سلطان شاه و سنقور دیگر را به سلطان احمد هدیه نمود. والحاصل بدین اسلوب وارد شهر گردید. در چهارم ربیع الاول مهماندار آمده عطایای بخشیده شده از طرف سلطان شاه و یخشی ملک و جمع سفرا را به سرای پادشاهی آورد. پادشاه روی تخت خود نشسته و هدایای مرحمتی شاه چین از نقد و اقمشه را برای سفرا در نظر گرفته شده بود به امر وی روی خوانهای مخصوص قرار گرفت و ایلچیها بعد از دریافت هدایا به منزلهای خود مراجعت نمودند. برای شادی خواجه ده عدد نقره و سی تا اطلس و هفتاد عدد انواع اقمشه و پنج هزار چاو (شاید پول رایج چین) و سی طاقه قماش مخصوص زن وی هدیه شده بود ـ و برای سلطان احمد و کوکجه و ارغداق و بهریک از آنها هشت عدد نقره و بالجمله برای خود و زنان شان نزده طاقه اطلس و هفتاد و هشت اقمشه متنوع و دو هزار چاو و برای غیاث الدین واردوان و تاج الدین بدخشی و بهریک از آنها هفت عدد نقره و شانزده عدد اطلس و شصت طاقه قماش و دو هزار چاو مرحمت نمود.

در این اثنا بواسطه مرگ زن پادشاه که علاقه زیادی بوی داشته، تمام مراسم را لغو کرده و پادشاه به عزا نشست و برای تهیه لوازم مخصوص دفن، مرگ خاتون از اهالی کتمان شده، تا بیستم شهر جمادی الاول این امر به اهالی خبر داده شد که فردا مراسم مخصوص دفن انجام خواهد گرفت. اما از قضای آلهی در همان شب صاعقه شدیدی به قصر پادشاهی برخورده و آن ساختمان معظم را که هشتاد ذراع طول و سی ذراع عرض داشته و اندازه ضخامت ستون هایش بیش از اندازه دستهای سه آدم بود که سه نفر نمیتوانستند آنرا در بغل بگیرند و همه آنها با طلا و لاجورد تهیه شده و روغن کاری گشته بود طعمه حریق گشته و خانه دیگری که بیست ذراع از این قصر فاصله داشته و جمله دیگری از کوشکها و حرمخانه ها و چند خانه و کوشک همجوار آنها همان شب تا عصر روز فردا تماما "سوخته و هرقدر در اطفاء و نشاندن حریق سعی کردند سودی نبخشیده و جملگی از بین رفت.

پادشاه بهمراه امرای خود از سرای خارج شده و بعلت اهمیت و اعتبار آن روز مخصوص در اطفاء حریق تقید ننمود و بعد به بتخانه رفته و اظهار داشت که حتما "پدر و مادرم را از خود آزرده خاطر کرده و یا به کسی ظلم نموده و یا کارنا معقول کرده بودم که خدای آسمان بمن غضب کرده و تخت گاهم را بباد حریق داد، بدین جهت در بتخانه تضرع و زاری کرده و از شدت اندوه بیمار گردید و بدین ترتیب وضع دفن و مراسم

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

مربوطه معلوم نگردید که چه سان انجام یافته است ،فقط در دخمه ای که او را بخاک سپرده بودند ،چند جاریه و خادم مغرب و انواع ماکولات و مشروبات قرار داده و حتی اسبهای مخصوص آن نیز به آزادی در کنار دخمه راه میرفته و کسی آنها را سوار نمیشد. شدت بیماری پادشاه بمرور بیشتر گشته تا جائیکه پسرش آمده و جای وی نشست و هنوز لوازم مخصوص ایلچی ها باتمام نرسیده ،دستور داد تمام تعیینات قطع گردد.

روی این اتفاق سفرا در اواسط شهر جمادی الاول از خان بالغ بیرون آمده و در غره شهر رجب به شهر (سکان) وارد شدند و در آن شهر جمع اکابر و حکام شهر با استقبال ایلچی ها آمدند. در این شهر رسم بود که بعضی از اشیاء مخصوص ختای را نمیگذاشتند کسی بیرون ببرد ،لکن این امر در مورد ایلچی ها اجرا نشده و تعرضی ننمودند، روز بعد مهمانی مفصلی در کمال غایت به ایلچی ها داده شد که از هر نظر حائز اهمیت بود. بعد از آن در پنجم ماه شعبان به (قزاموران) و بعد از آن هر روز بیک منزل و هر هفته بیک شهر سفر کرده و ضیافت میشدیم تا اینکه در روز بیست و سوم ماه شعبان به شهر تنجو وارد شدیم .در شهر مزبور تمام چارپایان و نوکرها را که بما داده بودند گرفته و قبض دادند مدت دو ماه و نیم بعلت ناامنی جماعت اشقیا در مغولستان در آن شهر توقف کرده و در هفتم شهر ذوالقعده به شهر سکجور سیدیم ،چند روزی بود که در آن توقف داشتیم پهلوان جمال الدین ایلچی میرزا رستم از اصفهان و امیر حسن ایلچی میرزا ابراهیم سلطان از شیراز به شهر مزبور وارد شدند و صحبت های زیادی از مخوف و ناامن بودن راهها کرده که بعلت خوف زیاده از حد بهزار زحمت از کوهسارها آمده و خود را به آنجا رسانده اند .روی این اصل ما نیز سفر را جایز ندانسته و تا اواسط ماه محرم سال ۸۲۵ در شهر سکجو اقامت نمودیم ،بعد به قراول خانه رفته و مطابق رسم مملکت ختای که در حین آمدن مسافر ،نام و رسم و تمام واقعیات در حین ورود نوشته میشد ،بهمان ترتیب در حین خروج نیز دقت کافی گشته و مدارک ما را تطبیق و تحریر نمودند .که سفرا در تاریخ روز جمعه نوزدهم شهر شعبان سال ۸۲۳ وارد ختای شده و در روز جمعه پانزدهم ماه محرم سال ۸۲۵ ه.ق. از مملکت ختای خارج گشته اند.

بدین ترتیب قطاع طریق کرده و از شدت وهم ،راه صحرائی انتخاب کرده در هشتم ماه ربیع الاول از صحرا خارج شده و بعد از مدتی توقف ،در نهم جمادی الاخر بشهر ختن و روز ششم رجب به شهر کاشغر وارد گشتیم و پس از آن عده ای از سفرا ،راه سمرقند را انتخاب کرده و ناقل حکایات و جمع رفیقان از راه بدخشان در بیست و یکم ماه شعبان به حصار شادمان و در غره رمضان بشهر بلخ و روز دهم بهرات واصل و تمام ما وقع روایت و ختم طومار حکایت گردید.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۷۲۷ ـ غیاث مجلد اصفهانی

اهل اصفهان و مقیم عثمانی و از هنرمندان اواخر قرن ۹ هـ.ق. بحساب میآمد. بنوشته مرحوم دکتر بیانی، در خط نستعلیق نیز مهارت داشته و آثاری از خود به یادگار نهاده است از آثار خطی این هنرمند که صراحتا "خود را مجلد اصفهانی" خوانده، یکی نسخه لمعات عراقی است که رقم دارد.

(غیاث المجلد اصفهانی ۸۸۱)

و دیگری دیوان قبولی با رقم:

(غیاث المجلد الاصفهانی بدار السلطنه قسطنطنیه ۸۸۰ هـ.ق.)

است که هردوی آنها در کتابخانه‌های عثمانی مضبوط میباشند.

۷۲۸ ـ غیاثی

مذهب زبردست قرن ۱۰ هـ.ق. بود و در تذهیب و آرایش قرآنها استادی متبحر بشمار میآمد.

پایان جلد اول

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

فهرست مآخذ و منابع

۱ــ آتشکده ــ لطفعلی بیک آذر ــ نسخه خطی نگارنده

۲ــ آثار عجم ــ فرصت شیرازی چاپ بمبئی ۱۳۱۳ هـ.ق.

۳ــ احوال و آثار خوش نویسان ــ تالیف شادروان دکتر مهدی بیانی (سه جلد)

۴ــ اکبر نامه ــ تالیف شیخ ابوالفضل علامی پسر شیخ مبارک ناگوری

۵ــ الفنون الایرانیه ــ دکتر ذکی محمد حسن چاپ قاهره ۱۹۴۰ میلادی.

۶ــ بدایع الوقایع (جلد ۱ و ۲) ــ زین الدین بن عبدالجلیل الواصفی قرن ۱۰ هـ.ق. تصحیح الکساندر بلدرف مسکو ۱۹۶۱ م ــ انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.

۷ــ پیدایش خط و خطاطان ــ عبدالمحمد خان ایرانی ــ چاپ قاهره ۱۳۴۵هـ.ق. مجموعه نگارنده.

۸ــ تاریخ اصفهان ــ حاج میرزا حسن جابری انصاری اصفهانی ــ سال ۱۳۲۵هـ.ق.

۹ــ تاریخ اکبری (طبقات اکبری) ۱۲۰۱ هـ.ق. نسخه خطی نگارنده ــ تالیف خواجه نظام الدین احمد ــ پایان ۱۰۰۲ هـ.ق.

۱۰ــ تاریخ برگزیدگان و عده‌ای از مشاهیر ایران و عرب ــ تالیف امیر مسعود سپهرم.

۱۱ــ تاریخ رجال ایران ــ تالیف شادروان مهدی بامداد ــ ۶ جلد.

۱۲ــ تاریخ رشیدی ــ میرزا حیدر دو غلات

۱۳ــ تاریخ رطب اللسان ــ میرزا صادق وقایع نگار (نسخه خطی کتابخانه ملی)

۱۴ــ تاریخچه ساختمان‌های ارک سلطنتی ــ تهران ــ نوشته آقای یحیی ذکاء

۱۵ــ تاریخ و جغرافیای تبریز ــ نادر میرزا ــ تهران ۱۳۲۳هـ.ق.

۱۶ــ تحفه خطاطین ــ مستقیم زاده سلیمان سعد الدین افندی ــ استانبول ۱۹۲۸ میلادی مجموعه نگارنده

۱۷ــ تحفه سامی ــ سام میرزا صفوی ــ باهتمام وحید دستگردی تهران ۱۳۱۴

۱۸ــ تذکره الشعرا ــ تالیف محمد عبدالغنی خان صاحب /غنی ــ چاپ/ ۱۹۱۶ میلادی.

۱۹ــ تذکره حزین ــ محمد علی حزین لاهیجی ــ نولکشور، لکنهو ۱۳۱۱ هـ.ق.

۲۰ــ تذکره خوشنویسان محمد هفت قلمی ــ ۱۲۳۹ هـ.ق.

۲۱ــ تذکره روز روشن ــ بهوپال ۱۲۹۷ هـ.ق.

۲۲ــ تذکره شاه طهماسب ــ چاپ برلین ــ مجموعه نگارنده.

۲۳ــ تذکره نصر آبادی ــ میرزا طاهر نصر آبادی ــ تهران ۱۳۱۷.

۲۴ــ تمدن الاسلامی ــ جرجی زیدان

۲۵ــ توزک جهانگیری ــ نوشته جهانگیر ــ باتمام میرزا هادی و معتمدخان که تا سال ۱۰۲۷ نوشته شده و بسال ۱۲۸۱ هـ.ق. در هند منتشر گشته است.

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۲۶ــ حالات هنروران ــ دوست محمد کتابدار بهرام میرزای صفوی باهتمام محمد عبداله جفتائی ــ لاهور ۱۹۳۶ میلادی چاپ اول سنبله ۱۳۴۹ هـ.ق . مجموعه نگارنده .
۲۷ــ حبیب السیر ۱۰۲۲ هـ.ق . ــ تالیف غیاث الدین بن همام الدین مشهور به خواند میر متوفی ۹۴۱ هـ.ق . ــ نسخه خطی مجموعه نگارنده .
۲۸ــ دانشمندان آذربایجان ــ میرزا محمد علی خان تربیت تهران ۱۳۱۴ .
۲۹ــ ذکر برخی از خوشنویسان و هنرمندان ــ تعلیقات مرحوم فکری سلجوقی بر دیباچه دوست محمد هروی چاپ افغانستان ۱۳۴۹ سنبله .
۳۰ــ راهنمای گنجینه قرآن ــ تالیف احمد گلچین معانی ــ از انتشارات اداره کتابخانه آستان قدس ۱۳۴۷ .
۳۱ــ رجال عصر ناصری ــ تالیف دوستعلی خان معیر الممالک .
۳۲ــ رجال اصفهان (تذکره القبور) ــ آخوند ملاعبدالکریم .
۳۳ــ روزنامه ایران ــ اعتماد السلطنه ــ تهران .
۳۴ــ روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه ــ تهران ۱۳۴۵ خورشیدی .
۳۵ــ روزنامه دولت علیه ایران ــ صنیع الملک تهران .
۳۶ــ روزنامه شرافت ــ اداره انطباعات دولتی ۲۰ ــ ۱۳۱۴ هـ.ق .
۳۷ــ روزنامه شرف ــ اداره انطباعات دولتی ۱۳۰۹ ــ ۱۳۰۰ هـ.ق .
۳۸ــ روزنامه وقایع اتفاقیه ــ تهران .
۳۹ــ زندگی خصوصی ناصرالدین شاه ــ نوشته دوستعلی خان معیر الممالک .
۴۰ــ صفات کائنات ــ چاپ لکنهو ــ هند ــ سال ۱۲۹۵ هـ.ق .
۴۱ــ صنعت گران و خوشنویسان هرات ــ علی احمد نعیمی ــ کابل .
۴۲ــ عالم آرای عباسی تالیف اسکندر بیک ترکمان بسال ۱۰۱۰ هـ.ق . نسخه خطی نگارنده بتاریخ ۱۰۶۰ هـ.ق .
۴۳ــ عجائب اللطایف ــ تالیف خواجه غیاث الدین نقاش بسال ۸۲۵ و ترجمه آن بزبان ترکی سال ۱۱۴۰ هـ.ق . بوسیله کاتب چلبی ــ نسخه خطی نگارنده بتاریخ ۱۲۶۰هـ.ق .
۴۴ــ فارسنامه ناصری ــ حاج میرزا حسن فسائی ــ تهران ۱۳۱۳ هـ.ق . مجموعه نگارنده .
۴۵ــ فروغستان ــ ۱۲۴۵ هـ.ق . نسخه خطی نگارنده .
۴۶ــ قانون الصور ــ چاپ روسی ــ عادل قاضی اوف ــ تصحیح عبدالکریم علی زاده ــ باکو ۱۹۶۳ میلادی .
۴۷ــ قدیم نقش ایران مصور کاوسجی دنشانجی کیاس .
۴۸ــ کاتالوگهای منتشر شده ساتبی .
۴۹ــ کاتالوگهای منتشر شده کریستی .
۵۰ــ کارنامه بزرگان ــ تالیف شادروان دکتر مهدی بیانی .
۵۱ــ کتابشناسی کتابهای خطی ــ تالیف دکتر مهدی بیانی
۵۲ــ گلستان ارم ــ تالیف عباسقلی آقا باکیخانوف ۱۲۵۹ هـ.ق . نسخه خطی نگارنده
۵۳ــ گلستان هنر تالیف قاضی میر احمد منشی قمی ــ به تصحیح و اهتمام احمد سهیلی خوانساری ۱۳۵۲ شمسی .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۵۴ـ گنج شایگان ـ میرزا طاهر دیباچه نگار اصفهانی .
۵۵ـ گنجینه آثار تاریخی اصفهان ـ تالیف دکتر لطف الله هنرفر .
۵۶ـ لوحه‌های نگارین تحقیق و تدوین خانم م .م . اشرفی ـ چاپ شوروی مجموعه نگارنده
۵۷ـ مآثر رحیمی (جلد ۱ ـ ۲ ـ ۳) تالیف ملاعبداله نهاوندی بسال ۱۰۵۲ هـ.ق . ـ چاپ کلکته ۱۹۳۱ میلادی .
۵۸ـ مآثر و الاثار ـ اعتماد السلطنه ـ تهران ۱۳۰۶ هـ.ق .
۵۹ـ مجالس المومنین ـ قاضی نوراله شوشتری ـ نسخه خطی نگارنده .
۶۰ـ مجالس النفایس ـ امیر علیشیر نوائی ترجمه از ترکی ـ توسط فخری هروی و حکیم شاه قزوینی ـ باهتمام علی اصغر حکمت تهران ۱۳۲۳ .
۶۱ـ مجلـه ارمغـــان .
۶۲ـ مجله اطلاعات ماهانه .
۶۳ـ مجله ایـران آبـاد .
۶۴ـ مجله راهنمای کتاب .
۶۵ـ مجله روزگـار نـو .
۶۶ـ مجله سخـن .
۶۷ـ مجله شیپـور .
۶۸ـ مجله معارف اسلامی .
۶۹ـ مجله مهـــر .
۷۰ـ مجله نقش و نگار .
۷۱ـ مجله نگیـــن .
۷۲ـ مجله وحیـــد .
۷۳ـ مجله هنـر و مـردم .
۷۴ـ مجله یادگار ـ عباس اقبال تهران .
۷۵ـ مجله یغمـا ـ حبیب یغمائی .
۷۶ـ مجمع الخواص ـ صادقی کتابدار ، ترجمه دکتر عبدالرسول خیام‌پور ـ تبریز ، ۱۳۲۷
۷۷ـ مجموعه خط (موزه رضا عباسی)
۷۸ـ محمد زمان ـ نخستین نگارگر ایرانی که به اروپا فرستاده شد ـ نوشته یحیی ذکاء
۷۹ـ مختار خالد کلیاتی (صنایع نفیس حقنده) نویسنده احمد راسم چاپ ۱۳۲۹ اسلامبول مجموعه نگارنده .
۸۰ـ مطلع الشمس ـ محمد حسن خان صنیع الدوله ـ تهران ـ ۱۳۰۲هـ.ق .
۸۱ـ مقدمه مرقع بهرام میرزا صفوی ـ دوست محمد کاتب .
۸۲ـ منتظم ناصری ـ محمد حسن خان اعتماد السلطنه در ۲ جلد ـ تهران ۱۳۰۰ هـ.ق .

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

۸۳ـ مناقب هنروران ـ مصطفی عالی ـ استانبول مطبعه عامره ۱۹۲۶ مجموعه نگارنده.

۸۴ـ منشآت فروغ ـ نسخه خطی ـ مجموعه نگارنده.

۸۵ـ ناسخ التواریخ (چاپ قدیم) ـ مجموعه نگارنده.

۸۶ـ نامه آستان قدس مشهد ـ مجموعه نگارنده.

۸۷ـ نقاوه الاثار.

۸۸ـ نگارهای داستان علیشیر نوائی ـ چاپ سمرقند ۱۹۶۹ ـ مجموعه نگارنده.

۸۹ـ هنرعهد تیموریان و متفرعات آن ـ تالیف عبدالحی حبیبی.

۹۰ـ یادداشت‌های پراکنده ـ خطی و چاپی ـ مجموعه نگارنده.

۹۱ـ یادداشت‌های معیر الممالک.

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

فهرست مآخذ خارجی:

1. A History of Fine Art in India and Ceylon by Vincent A. Smith Oxford 1911.

2. A. Ivanov: Persisky Kalamdan 1092 (1681) Leningrad 1970.

3. A King's Book of Kings by Stuart Cary Welch.

4. Album de L'Exposition D'Art Persan 1935

5. Arts Asiatica Les Miniatures Orientales de la Collection Goloubew au Museum of Fine Arts de Boston Paris 1929.

6. Arts of the Islamic Book The Collection of Prince Sadruddin Aga Khan Anthony Welch and Stuart Cary Welch.

7. A Survey of Persian Art Arthur Upham Pope 1936.

8. ATHARE-E IRAN Paris 1936-1949

9. Behzad and his Painting in the Zafar Namah MS Sir Thomas W. Arnold 1930.

10. Buchkunst des Morgenlandes 1949 Leipzig.

11. Delhi Museum Archaeology Delhi 1911.

12. Die Persisch Islamische Meniaturmaleri von PH Walter Schulz Leipsig 1914.

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

13. E. Blochet
Les Peintures des Manuscrits de la
Bibliotheque Nationale
Paris 1914-1920.

14. Ecriture de L'Union
Reflets du Temps des Troubles
Paris 1980 by CH. ADL.

15. Gulzari Savab
Istanbul 1939.

16. Imperial Mughal Painting
Stuart Cary Welch.

17. Indische Buchmalereien
Von Ernest Kuhnel
Berlin 1924.

18. Iran Journal of the British Institute
of Persian Studies.

19. Isfahan Pearl of Persia
Text by Wilfrid Blunt.

20. Islamic Art
1400 Years of Islamic Art.

21. Islamic Book Bindings
Duncan Haldan 1983.

22. Islamic Masterpieces of The Chester
Beatty Library.

23. Islamic Miniature Painting
Filiz Cagman-Zeren Tanindi.

24. Ivan Stchoukine
Les Peintures des Manuscrits de
Shah Abbas 1.er Paris 1964.

25. Ivan Stchoukine
Les Peintures des Manuscrits
Safevis 1502 a 1587
Paris 1959.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

26. La Minature Perssane
Armenag Bey Sakisian
Paris 1929.

27. La Peinture Indienne
A L'Epoque des Grands Moghols
Par. Ivan Stchovkine
Paris 1929.

28. Les Enluminures des Manuscrits Orientaux
Par Ed. Blochet
Paris 1926.

29. Les Miniatures de Behzad dans un
manuscrit Perssan
Date 1485 par F.R. Martin 1912.

30. Levni Dr. Suheyl Unver
Istanbul 1951.

31. Miniatures Illustrations of Alisher Navois
Works of the XV-XIXth Centuries
Tashkent 1982.

32. Miniaturmalerel
Im Islamischen Orient von
Ernst Kuhnel
Berlin 1922.

33. Miniatures Pessanes Exposees
au Musee des Arts Decoratifs
Juin - Octobre 1912.

34. Miniatures Persanes
et Exposees au Musee des Arts
Decoratifs 1912
Par. M. M. Georges Martean
Paris 1913.

35. Musulman Painting by E. Blochet
First published in 1929.

36. Persian and Mughal Art
P & D. Colnaghi & Co. Ltd.

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

37. Persian Art
by S. Maslenitsyna
Leningrad 1975.

38. Persian Drawings
Text by B. W. Robinson.

39. Persian Miniatures of Behzad and
His School in Cairo Collections
London 1960.

40. Persian Miniature Painting by
Laurence Binyon
London 1933.

41. Persian on Mughul Art
P & D. Colnaghi & Co. Ltd.

42. Persian Painting
Albert Skira.

43. Persian Painting by
Basil Gray 1961.

44. Persian Painting in the India
Office Library
B. W. Robinson.

45. Persian Painting
Text by Basil Gray 1977.

46. Qajar Paintings
by S. J. Falk.

47. Royal Persian Manuscripts
Stuart Cary Welch.

48. Sanat Tarihi.

49. Siah Qalem
Mazhar S. Ipsiroglu 1976.

50. The Imperial Image - Freer Gallery of Art.

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

51. The Library of A. Chester Beatty
A Catalogue of the Indian Miniatures 1929
and the Library of A. Chester Beatty 1936.

52. The Life of Muhammed Zaman: A Reconsideration
by A. A. Ivanov 1979.

53. The Miniature Painting and Painters of
Persia, India and Turkey
by F. R. Martin 1912.

54. The Miniature Painting
By F. R. Martin London 1912.

55. The Poems of Nizami
Described by Laurence Binyon.

56. The Quranic Art of Calligraphy and Illumination
Martin Lings.

57. The World of Ottoman Art.

58. Victoria and Albert Museum
Portfolios Indian Drawings
London 1921.

59. Wonders of the Age
Stuart Cary Welch.

60. Zeichnungen Von Riza Abbasi
Beasheitet von Friedrich Sarre und
Eugen Mittuioch
Munchen 1914.

61. Zur Orientalischen Altertumskunde
Won Yosef Von Karabacek
V.lll Wien 1911.

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

لیست تاریخ هجری که به میلادی تبدیل شده است :

اسامی ماهها به ترتیب ذیل است .

۱ــ محرم
۲ــ صفر
۳ــ ربیع الاول
۴ــ ربیع الثانی
۵ــ جمادی الاول
۶ــ جمادی الاخر
۷ــ رجب
۸ــ شعبان
۹ــ رمضان
۱۰ــ شوال
۱۱ــ ذوالقعده
۱۲ــ ذوالحجه

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱	۷	۶۲۲
۲	۷	۶۲۳
۳	۶	۶۲۴
۴	۶	۶۲۵
۵	۶	۶۲۶
۶	۵	۶۲۷
۷	۵	۶۲۸
۸	۵	۶۲۹
۹	۴	۶۳۰
۱۰	۴	۶۳۱
۱۱	۳	۶۳۲
۱۲	۳	۶۳۳
۱۳	۳	۶۳۴
۱۴	۲	۶۳۵
۱۵	۲	۶۳۶
۱۶	۲	۶۳۷
۱۷	۱	۶۳۸
۱۸	۱	۶۳۹
۱۹	۱	۶۴۰
۲۰	۱۲	۶۴۰
۲۱	۱۲	۶۴۱
۲۲	۱۱	۶۴۲
۲۳	۱۱	۶۴۳
۲۴	۱۱	۶۴۴
۲۵	۱۰	۶۴۵
۲۶	۱۰	۶۴۶
۲۷	۱۰	۶۴۷
۲۸	۹	۶۴۸
۲۹	۹	۶۴۹
۳۰	۹	۶۵۰
۳۱	۸	۶۵۱
۳۲	۸	۶۵۲
۳۳	۸	۶۵۳
۳۴	۷	۶۵۴
۳۵	۷	۶۵۵
۳۶	۶	۶۵۶
۳۷	۶	۶۵۷
۳۸	۶	۶۵۸
۳۹	۵	۶۵۹
۴۰	۵	۶۶۰
۴۱	۵	۶۶۱
۴۲	۴	۶۶۲
۴۳	۴	۶۶۳
۴۴	۴	۶۶۴
۴۵	۳	۶۶۵
۴۶	۳	۶۶۶
۴۷	۳	۶۶۷
۴۸	۲	۶۶۸
۴۹	۲	۶۶۹

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۵۰	۱	۶۷۰
۵۱	۱	۶۷۱
۵۲	۱	۶۷۲
۵۳	۱۲	۶۷۲
۵۴	۱۲	۶۷۳
۵۵	۱۲	۶۷۴
۵۶	۱۱	۶۷۵
۵۷	۱۱	۶۷۶
۵۸	۱۱	۶۷۷
۵۹	۱۰	۶۷۸
۶۰	۱۰	۶۷۹
۶۱	۱۰	۶۸۰
۶۲	۹	۶۸۱
۶۳	۹	۶۸۲
۶۴	۸	۶۸۳
۶۵	۸	۶۸۴
۶۶	۸	۶۸۵
۶۷	۷	۶۸۶
۶۸	۷	۶۸۷
۶۹	۷	۶۸۸
۷۰	۶	۶۸۹
۷۱	۶	۶۹۰
۷۲	۶	۶۹۱
۷۳	۵	۶۹۲
۷۴	۵	۶۹۳
۷۵	۵	۶۹۴
۷۶	۴	۶۹۵
۷۷	۴	۶۹۶
۷۸	۳	۶۹۷
۷۹	۳	۶۹۸
۸۰	۳	۶۹۹
۸۱	۲	۷۰۰
۸۲	۲	۷۰۱
۸۳	۲	۷۰۲
۸۴	۱	۷۰۳
۸۵	۱	۷۰۴
۸۶	۱	۷۰۵
۸۷	۱۲	۷۰۵
۸۸	۱۲	۷۰۶
۸۹	۱۲	۷۰۷
۹۰	۱۱	۷۰۸
۹۱	۱۱	۷۰۹
۹۲	۱۰	۷۱۰
۹۳	۱۰	۷۱۱
۹۴	۱۰	۷۱۲
۹۵	۹	۷۱۳
۹۶	۹	۷۱۴

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۹۷	۹	۷۱۵
۹۸	۸	۷۱۶
۹۹	۸	۷۱۷
۱۰۰	۸	۷۱۸
۱۰۱	۷	۷۱۹
۱۰۲	۷	۷۲۰
۱۰۳	۷	۷۲۱
۱۰۴	۶	۷۲۲
۱۰۵	۶	۷۲۳
۱۰۶	۵	۷۲۴
۱۰۷	۵	۷۲۵
۱۰۸	۵	۷۲۶
۱۰۹	۴	۷۲۷
۱۱۰	۴	۷۲۸
۱۱۱	۴	۷۲۹
۱۱۲	۳	۷۳۰
۱۱۳	۳	۷۳۱
۱۱۴	۳	۷۳۲
۱۱۵	۲	۷۳۳
۱۱۶	۲	۷۳۴
۱۱۷	۱	۷۳۵
۱۱۸	۱	۷۳۶
۱۱۹	۱	۷۳۷
۱۲۰	۱۲	۷۳۷
۱۲۱	۱۲	۷۳۸
۱۲۲	۱۲	۷۳۹
۱۲۳	۱۱	۷۴۰
۱۲۴	۱۱	۷۴۱
۱۲۵	۱۱	۷۴۲
۱۲۶	۱۰	۷۴۳
۱۲۷	۱۰	۷۴۴
۱۲۸	۱۰	۷۴۵
۱۲۹	۹	۷۴۶
۱۳۰	۹	۷۴۷
۱۳۱	۸	۷۴۸
۱۳۲	۸	۷۴۹
۱۳۳	۸	۷۵۰
۱۳۴	۷	۷۵۱
۱۳۵	۷	۷۵۲
۱۳۶	۷	۷۵۳
۱۳۷	۶	۷۵۴
۱۳۸	۶	۷۵۵
۱۳۹	۶	۷۵۶
۱۴۰	۵	۷۵۷
۱۴۱	۵	۷۵۸
۱۴۲	۵	۷۵۹

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۴۳	۴	۷۶۰
۱۴۴	۴	۷۶۱
۱۴۵	۴	۷۶۲
۱۴۶	۳	۷۶۳
۱۴۷	۳	۷۶۴
۱۴۸	۲	۷۶۵
۱۴۹	۲	۷۶۶
۱۵۰	۲	۷۶۷
۱۵۱	۱	۷۶۸
۱۵۲	۱	۷۶۹
۱۵۳	۱	۷۷۰
۱۵۴	۱۲	۷۷۰
۱۵۵	۱۲	۷۷۱
۱۵۶	۱۲	۷۷۲
۱۵۷	۱۱	۷۷۳
۱۵۸	۱۱	۷۷۴
۱۵۹	۱۰	۷۷۵
۱۶۰	۱۰	۷۷۶
۱۶۱	۱۰	۷۷۷
۱۶۲	۹	۷۷۸
۱۶۳	۹	۷۷۹
۱۶۴	۹	۷۸۰
۱۶۵	۸	۷۸۱
۱۶۶	۸	۷۸۲
۱۶۷	۸	۷۸۳
۱۶۸	۷	۷۸۴
۱۶۹	۷	۷۸۵
۱۷۰	۷	۷۸۶
۱۷۱	۶	۷۸۷
۱۷۲	۶	۷۸۸
۱۷۳	۵	۷۸۹
۱۷۴	۵	۷۹۰
۱۷۵	۵	۷۹۱
۱۷۶	۵	۷۹۲
۱۷۷	۴	۷۹۳
۱۷۸	۴	۷۹۴
۱۷۹	۳	۷۹۵
۱۸۰	۳	۷۹۶
۱۸۱	۳	۷۹۷
۱۸۲	۲	۷۹۸
۱۸۳	۲	۷۹۹
۱۸۴	۲	۸۰۰
۱۸۵	۱	۸۰۱
۱۸۶	۱	۸۰۲
۱۸۷	۱۲	۸۰۲
۱۸۸	۱۲	۸۰۳
۱۸۹	۱۲	۸۰۴
۱۹۰	۱۱	۸۰۵

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۹۲	۱۱	۸۰۶
۱۹۳	۱۱	۸۰۷
۱۹۴	۱۰	۸۰۸
۱۹۵	۱۰	۸۰۹
۱۹۶	۱۰	۸۱۰
۱۹۷	۹	۸۱۱
۱۹۸	۹	۸۱۲
۱۹۹	۹	۸۱۳
۲۰۰	۸	۸۱۴
۲۰۱	۸	۸۱۵
۲۰۲	۷	۸۱۶
۲۰۳	۷	۸۱۷
۲۰۴	۷	۸۱۸
۲۰۵	۶	۸۱۹
۲۰۶	۶	۸۲۰
۲۰۷	۶	۸۲۱
۲۰۸	۵	۸۲۲
۲۰۹	۵	۸۲۳
۲۱۰	۵	۸۲۴
۲۱۱	۴	۸۲۵
۲۱۲	۴	۸۲۶
۲۱۳	۴	۸۲۷
۲۱۴	۳	۸۲۸
۲۱۵	۳	۸۲۹
۲۱۶	۲	۸۳۰
۲۱۷	۲	۸۳۱
۲۱۸	۲	۸۳۲
۲۱۹	۱	۸۳۳
۲۲۰	۱	۸۳۴
۲۲۱	۱	۸۳۵
۲۲۲	۱۲	۸۳۶
۲۲۳	۱۲	۸۳۷
۲۲۴	۱۲	۸۳۸
۲۲۵	۱۱	۸۳۹
۲۲۶	۱۱	۸۴۰
۲۲۷	۱۰	۸۴۱
۲۲۸	۱۰	۸۴۲
۲۲۹	۱۰	۸۴۳
۲۳۰	۹	۸۴۴
۲۳۱	۹	۸۴۵
۲۳۲	۸	۸۴۶
۲۳۳	۸	۸۴۷
۲۳۴	۸	۸۴۸
۲۳۵	۸	۸۴۹
۲۳۶	۷	۸۵۰
۲۳۷	۷	۸۵۱

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۲۳۸	۶	۸۵۲
۲۳۹	۶	۸۵۳
۲۴۰	۶	۸۵۴
۲۴۱	۵	۸۵۵
۲۴۲	۵	۸۵۶
۲۴۳	۴	۸۵۷
۲۴۴	۴	۸۵۸
۲۴۵	۴	۸۵۹
۲۴۶	۳	۸۶۰
۲۴۷	۳	۸۶۱
۲۴۸	۳	۸۶۲
۲۴۹	۲	۸۶۳
۲۵۰	۲	۸۶۴
۲۵۱	۲	۸۶۵
۲۵۲	۱	۸۶۶
۲۵۳	۱	۸۶۷
۲۵۴	۱	۸۶۸
۲۵۵	۱۲	۸۶۸
۲۵۶	۱۲	۸۶۹
۲۵۷	۱۱	۸۷۰
۲۵۸	۱۱	۸۷۱
۲۵۹	۱۱	۸۷۲
۲۶۰	۱۰	۸۷۳
۲۶۱	۱۰	۸۷۴
۲۶۲	۱۰	۸۷۵
۲۶۳	۹	۸۷۶
۲۶۴	۹	۸۷۷
۲۶۵	۹	۸۷۸
۲۶۶	۸	۸۷۹
۲۶۷	۸	۸۸۰
۲۶۸	۸	۸۸۱
۲۶۹	۷	۸۸۲
۲۷۰	۷	۸۸۳
۲۷۱	۶	۸۸۴
۲۷۲	۶	۸۸۵
۲۷۳	۶	۸۸۶
۲۷۴	۵	۸۸۷
۲۷۵	۵	۸۸۸
۲۷۶	۵	۸۸۹
۲۷۷	۴	۸۹۰
۲۷۸	۴	۸۹۱
۲۷۹	۴	۸۹۲
۲۸۰	۳	۸۹۳
۲۸۱	۳	۸۹۴
۲۸۲	۳	۸۹۵

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۲۸۳	۲	۸۹۶
۲۸۴	۲	۸۹۷
۲۸۵	۱	۸۹۸
۲۸۶	۱	۸۹۹
۲۸۷	۱	۹۰۰
۲۸۸	۱۲	۹۰۰
۲۸۹	۱۲	۹۰۱
۲۹۰	۱۲	۹۰۲
۲۹۱	۱۱	۹۰۳
۲۹۲	۱۱	۹۰۴
۲۹۳	۱۱	۹۰۵
۲۹۴	۱۰	۹۰۶
۲۹۵	۱۰	۹۰۷
۲۹۶	۹	۹۰۸
۲۹۷	۹	۹۰۹
۲۹۸	۹	۹۱۰
۲۹۹	۸	۹۱۱
۳۰۰	۸	۹۱۲
۳۰۱	۸	۹۱۳
۳۰۲	۷	۹۱۴
۳۰۳	۷	۹۱۵
۳۰۴	۷	۹۱۶
۳۰۵	۶	۹۱۷
۳۰۶	۶	۹۱۸
۳۰۷	۶	۹۱۹
۳۰۸	۵	۹۲۰
۳۰۹	۵	۹۲۱
۳۱۰	۵	۹۲۲
۳۱۱	۴	۹۲۳
۳۱۲	۴	۹۲۴
۳۱۳	۳	۹۲۵
۳۱۴	۳	۹۲۶
۳۱۵	۳	۹۲۷
۳۱۶	۲	۹۲۸
۳۱۷	۲	۹۲۹
۳۱۸	۲	۹۳۰
۳۱۹	۱	۹۳۱
۳۲۰	۱	۹۳۲
۳۲۱	۱	۹۳۳
۳۲۲	۱۲	۹۳۳
۳۲۳	۱۲	۹۳۴
۳۲۴	۱۱	۹۳۵
۳۲۵	۱۱	۹۳۶
۳۲۶	۱۱	۹۳۷
۳۲۷	۱۰	۹۳۸
۳۲۸	۱۰	۹۳۹
۳۲۹	۱۰	۹۴۰

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۳۳۰	۹	۹۴۱
۳۳۱	۹	۹۴۲
۳۳۲	۹	۹۴۳
۳۳۳	۸	۹۴۴
۳۳۴	۸	۹۴۵
۳۳۵	۸	۹۴۶
۳۳۶	۷	۹۴۷
۳۳۷	۷	۹۴۸
۳۳۸	۷	۹۴۹
۳۳۹	۶	۹۵۰
۳۴۰	۶	۹۵۱
۳۴۱	۵	۹۵۲
۳۴۲	۵	۹۵۳
۳۴۳	۵	۹۵۴
۳۴۴	۴	۹۵۵
۳۴۵	۴	۹۵۶
۳۴۶	۴	۹۵۷
۳۴۷	۳	۹۵۸
۳۴۸	۳	۹۵۹
۳۴۹	۳	۹۶۰
۳۵۰	۲	۹۶۱
۳۵۱	۲	۹۶۲
۳۵۲	۱	۹۶۳
۳۵۳	۱	۹۶۴
۳۵۴	۱	۹۶۵
۳۵۵	۱۲	۹۶۵
۳۵۶	۱۲	۹۶۶
۳۵۷	۱۲	۹۶۷
۳۵۸	۱۱	۹۶۸
۳۵۹	۱۱	۹۶۹
۳۶۰	۱۱	۹۷۰
۳۶۱	۱۰	۹۷۱
۳۶۲	۱۰	۹۷۲
۳۶۳	۱۰	۹۷۳
۳۶۴	۹	۹۷۴
۳۶۵	۹	۹۷۵
۳۶۶	۸	۹۷۶
۳۶۷	۸	۹۷۷
۳۶۸	۸	۹۷۸
۳۶۹	۷	۹۷۹
۳۷۰	۷	۹۸۰
۳۷۱	۷	۹۸۱
۳۷۲	۶	۹۸۲
۳۷۳	۶	۹۸۳
۳۷۴	۶	۹۸۴
۳۷۵	۵	۹۸۵
۳۷۶	۵	۹۸۶

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۳۷۷	۵	۹۸۷
۳۷۸	۴	۹۸۸
۳۷۹	۴	۹۸۹
۳۸۰	۳	۹۹۰
۳۸۱	۳	۹۹۱
۳۸۲	۳	۹۹۲
۳۸۳	۲	۹۹۳
۳۸۴	۲	۹۹۴
۳۸۵	۲	۹۹۵
۳۸۶	۱	۹۹۶
۳۸۷	۱	۹۹۷
۳۸۸	۱	۹۹۸
۳۸۹	۱۲	۹۹۸
۳۹۰	۱۲	۹۹۹
۳۹۱	۱۲	۱۰۰۰
۳۹۲	۱۱	۱۰۰۱
۳۹۳	۱۱	۱۰۰۲
۳۹۴	۱۰	۱۰۰۳
۳۹۵	۱۰	۱۰۰۴
۳۹۶	۱۰	۱۰۰۵
۳۹۷	۹	۱۰۰۶
۳۹۸	۹	۱۰۰۷
۳۹۹	۹	۱۰۰۸
۴۰۰	۸	۱۰۰۹
۴۰۱	۸	۱۰۱۰
۴۰۲	۸	۱۰۱۱
۴۰۳	۷	۱۰۱۲
۴۰۴	۷	۱۰۱۳
۴۰۵	۷	۱۰۱۴
۴۰۶	۶	۱۰۱۵
۴۰۷	۶	۱۰۱۶
۴۰۸	۵	۱۰۱۷
۴۰۹	۵	۱۰۱۸
۴۱۰	۵	۱۰۱۹
۴۱۱	۴	۱۰۲۰
۴۱۲	۴	۱۰۲۱
۴۱۳	۴	۱۰۲۲
۴۱۴	۳	۱۰۲۳
۴۱۵	۳	۱۰۲۴
۴۱۶	۳	۱۰۲۵
۴۱۷	۲	۱۰۲۶
۴۱۸	۲	۱۰۲۷
۴۱۹	۱	۱۰۲۸
۴۲۰	۱	۱۰۲۹

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۴۲۱	۱	۱۰۳۰
۴۲۲	۱۲	۱۰۳۰
۴۲۳	۱۲	۱۰۳۱
۴۲۴	۱۲	۱۰۳۲
۴۲۵	۱۱	۱۰۳۳
۴۲۶	۱۱	۱۰۳۴
۴۲۷	۱۱	۱۰۳۵
۴۲۸	۱۰	۱۰۳۶
۴۲۹	۱۰	۱۰۳۷
۴۳۰	۱۰	۱۰۳۸
۴۳۱	۹	۱۰۳۹
۴۳۲	۹	۱۰۴۰
۴۳۳	۸	۱۰۴۱
۴۳۴	۸	۱۰۴۲
۴۳۵	۸	۱۰۴۳
۴۳۶	۷	۱۰۴۴
۴۳۷	۷	۱۰۴۵
۴۳۸	۷	۱۰۴۶
۴۳۹	۶	۱۴۰۷
۴۴۰	۶	۱۰۴۸
۴۴۱	۶	۱۰۴۹
۴۴۲	۵	۱۰۵۰
۴۴۳	۵	۱۰۵۱
۴۴۴	۵	۱۰۵۲
۴۴۵	۴	۱۰۵۳
۴۴۶	۴	۱۰۵۴
۴۴۷	۴	۱۰۵۵
۴۴۸	۳	۱۰۵۶
۴۴۹	۳	۱۰۵۷
۴۵۰	۲	۱۰۵۸
۴۵۱	۲	۱۰۵۹
۴۵۲	۲	۱۰۶۰
۴۵۳	۱	۱۰۶۱
۴۵۴	۱	۱۰۶۲
۴۵۵	۱	۱۰۶۳
۴۵۶	۱۲	۱۰۶۳
۴۵۷	۱۲	۱۰۶۴
۴۵۸	۱۲	۱۰۶۵
۴۵۹	۱۱	۱۰۶۶
۴۶۰	۱۱	۱۰۶۷
۴۶۱	۱۰	۱۰۶۸
۴۶۲	۱۰	۱۰۶۹
۴۶۳	۱۰	۱۰۷۰
۴۶۴	۹	۱۰۷۱
۴۶۵	۹	۱۰۷۲
۴۶۶	۹	۱۰۷۳
۴۶۷	۸	۱۰۷۴

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۴۶۸	۸	۱۰۷۵
۴۶۹	۸	۱۰۷۶
۴۷۰	۷	۱۰۷۷
۴۷۱	۷	۱۰۷۸
۴۷۲	۷	۱۰۷۹
۴۷۳	۶	۱۰۸۰
۴۷۴	۶	۱۰۸۱
۷۴۵	۶	۱۰۸۲
۴۷۶	۵	۱۰۸۳
۴۷۷	۵	۱۰۸۴
۴۷۸	۴	۱۰۸۵
۴۷۹	۴	۱۰۸۶
۴۸۰	۴	۱۰۸۷
۴۸۱	۳	۱۰۸۸
۴۸۲	۳	۱۰۸۹
۴۸۳	۳	۱۰۹۰
۴۸۴	۲	۱۰۹۱
۴۸۵	۲	۱۰۹۲
۴۸۶	۲	۱۰۹۳
۴۸۷	۱	۱۰۹۴
۴۸۸	۱	۱۰۹۵
۴۸۹	۱۲	۱۰۹۵
۴۹۰	۱۲	۱۰۹۶
۴۹۱	۱۲	۱۰۹۷
۴۹۲	۱۱	۱۰۹۸
۴۹۳	۱۱	۱۰۹۹
۴۹۴	۱۱	۱۱۰۰
۴۹۵	۱۰	۱۱۰۱
۴۹۶	۱۰	۱۱۰۲
۴۹۷	۱۰	۱۱۰۳
۴۹۸	۹	۱۱۰۴
۴۹۹	۹	۱۱۰۵
۵۰۰	۹	۱۱۰۶
۵۰۱	۸	۱۱۰۷
۵۰۲	۸	۱۱۰۸
۵۰۳	۷	۱۱۰۹
۵۰۴	۷	۱۱۱۰
۵۰۵	۷	۱۱۱۱
۵۰۶	۶	۱۱۱۲
۵۰۷	۶	۱۱۱۳
۵۰۸	۶	۱۱۱۴
۵۰۹	۵	۱۱۱۵
۵۱۰	۵	۱۱۱۶
۵۱۱	۵	۱۱۱۷
۵۱۲	۴	۱۱۱۸
۵۱۳	۴	۱۱۱۹

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۵۱۴	۴	۱۱۲۰
۵۱۵	۳	۱۱۲۱
۵۱۶	۳	۱۱۲۲
۵۱۷	۳	۱۱۲۳
۵۱۸	۲	۱۱۲۴
۵۱۹	۲	۱۱۲۵
۵۲۰	۱	۱۱۲۶
۵۲۱	۱	۱۱۲۷
۵۲۲	۱	۱۱۲۸
۵۲۳	۱۲	۱۱۲۸
۵۲۴	۱۲	۱۱۲۹
۵۲۵	۱۲	۱۱۳۰
۵۲۶	۱۱	۱۱۳۱
۵۲۷	۱۱	۱۱۳۲
۵۲۸	۱۱	۱۱۳۳
۵۲۹	۱۰	۱۱۳۴
۵۳۰	۱۰	۱۱۳۵
۵۳۱	۹	۱۱۳۶
۵۳۲	۹	۱۱۳۷
۵۳۳	۹	۱۱۳۸
۵۳۴	۸	۱۱۳۹
۵۳۵	۸	۱۱۴۰
۵۳۶	۸	۱۱۴۱
۵۳۷	۷	۱۱۴۲
۵۳۸	۷	۱۱۴۳
۵۳۹	۷	۱۱۴۴
۵۴۰	۶	۱۱۴۵
۵۴۱	۶	۱۱۴۶
۵۴۲	۶	۱۱۴۷
۵۴۳	۵	۱۱۴۸
۵۴۴	۵	۱۱۴۹
۵۴۵	۴	۱۱۵۰
۵۴۶	۴	۱۱۵۱
۵۴۷	۴	۱۱۵۲
۵۴۸	۳	۱۱۵۳
۵۴۹	۳	۱۱۵۴
۵۵۰	۳	۱۱۵۵
۵۵۱	۲	۱۱۵۶
۵۵۲	۲	۱۱۵۷
۵۵۳	۲	۱۱۵۸
۵۵۴	۱	۱۱۵۹
۵۵۵	۱	۱۱۶۰
۵۵۶	۱۲	۱۱۶۰
۵۵۷	۱۲	۱۱۶۱
۵۵۸	۱۲	۱۱۶۲

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۵۵۹	۱۱	۱۱۶۳
۵۶۰	۱۱	۱۱۶۴
۵۶۱	۱۱	۱۱۶۵
۵۶۲	۱۰	۱۱۶۶
۵۶۳	۱۰	۱۱۶۷
۵۶۴	۱۰	۱۱۶۸
۵۶۵	۹	۱۱۶۹
۵۶۶	۹	۱۱۷۰
۵۶۷	۹	۱۱۷۱
۵۶۸	۸	۱۱۷۲
۵۶۹	۸	۱۱۷۳
۵۷۰	۸	۱۱۷۴
۵۷۱	۷	۱۱۷۵
۷۰۲	۷	۱۱۷۶
۵۷۳	۶	۱۱۷۷
۵۷۴	۶	۱۱۷۸
۵۷۵	۶	۱۱۷۹
۵۷۶	۵	۱۱۸۰
۵۷۷	۵	۱۱۸۱
۵۷۸	۵	۱۱۸۲
۵۷۹	۴	۱۱۸۳
۵۸۰	۴	۱۱۸۴
۵۸۱	۴	۱۱۸۵
۵۸۲	۳	۱۱۸۶
۵۸۳	۳	۱۱۸۷
۵۸۴	۳	۱۱۸۸
۵۸۵	۲	۱۱۸۹
۵۸۶	۲	۱۱۹۰
۵۸۷	۱	۱۱۹۱
۵۸۸	۱	۱۱۹۲
۵۸۹	۱	۱۱۹۳
۵۹۰	۱۲	۱۱۹۳
۵۹۱	۱۲	۱۱۹۴
۵۹۲	۱۲	۱۱۹۵
۵۶۳	۱۱	۱۱۹۶
۵۹۴	۱۱	۱۱۹۷
۵۹۵	۱۱	۱۱۹۸
۵۹۶	۱۰	۱۱۹۹
۵۹۷	۱۰	۱۲۰۰
۵۹۸	۱۰	۱۲۰۱
۵۹۹	۹	۱۲۰۲
۶۰۰	۹	۱۲۰۳
۶۰۱	۸	۱۲۰۴
۶۰۲	۸	۱۲۰۵
۶۰۳	۸	۱۲۰۶
۶۰۴	۷	۱۲۰۷
۶۰۵	۷	۱۲۰۸
۶۰۶	۷	۱۲۰۹
۶۰۷	۶	۱۲۱۰
۶۰۸	۶	۱۲۱۱
۶۰۹	۶	۱۲۱۲
۶۱۰	۵	۱۲۱۳
۶۱۱	۵	۱۲۱۴
۶۱۲	۵	۱۲۱۵
۶۱۳	۴	۱۲۱۶
۶۱۴	۴	۱۲۱۷
۶۱۵	۳	۱۲۱۸
۶۱۶	۳	۱۲۱۹
۶۱۷	۳	۱۲۲۰
۶۱۸	۲	۱۲۲۱
۶۱۹	۲	۱۲۲۲
۶۲۰	۲	۱۲۲۳
۶۲۱	۱	۱۲۲۴
۶۲۲	۱	۱۲۲۵
۶۲۳	۱	۱۲۲۶
۶۲۴	۱۲	۱۲۲۶
۶۲۵	۱۲	۱۲۲۷
۶۲۶	۱۱	۱۲۲۸
۶۲۷	۱۱	۱۲۲۹
۶۲۸	۱۱	۱۲۳۰
۶۲۹	۱۰	۱۲۳۱
۶۳۰	۱۰	۱۲۳۲
۶۳۱	۱۰	۱۲۳۳
۶۳۲	۹	۱۲۳۴
۶۳۳	۹	۱۲۳۵
۶۳۴	۹	۱۲۳۶
۶۳۵	۸	۱۲۳۷
۶۳۶	۸	۱۲۳۸
۶۳۷	۸	۱۲۳۹
۶۳۸	۷	۱۲۴۰
۶۳۹	۷	۱۲۴۱
۶۴۰	۷	۱۲۴۲
۶۴۱	۶	۱۲۴۳
۶۴۲	۶	۱۲۴۴
۶۴۳	۵	۱۲۴۵
۶۴۴	۵	۱۲۴۶
۶۴۵	۵	۱۲۴۷
۶۴۶	۴	۱۲۴۸
۶۴۷	۴	۱۲۴۹
۶۴۸	۴	۱۲۵۰
۶۴۹	۳	۱۲۵۱
۶۵۰	۳	۱۲۵۲
۶۵۱	۳	۱۲۵۳
۶۵۲	۲	۱۲۵۴
۶۵۳	۲	۱۲۵۵
۶۵۴	۱	۱۲۵۶
۶۵۵	۱	۱۲۵۷
۶۵۶	۱	۱۲۵۸
۶۵۷	۱۲	۱۲۵۸
۶۵۸	۱۲	۱۲۵۹
۶۵۹	۱۲	۱۲۶۰
۶۶۰	۱۱	۱۲۶۱
۶۶۱	۱۱	۱۲۶۲
۶۶۲	۱۱	۱۲۶۳
۶۶۳	۱۰	۱۲۶۴
۶۶۴	۱۰	۱۲۶۵
۶۶۵	۱۰	۱۲۶۶
۶۶۶	۹	۱۲۶۷
۶۶۷	۹	۱۲۶۸
۶۶۸	۸	۱۲۶۹
۶۶۹	۸	۱۲۷۰
۶۷۰	۸	۱۲۷۱
۶۷۱	۷	۱۲۷۲
۶۷۲	۷	۱۲۷۳
۶۷۳	۷	۱۲۷۴
۶۷۴	۶	۱۲۷۵
۶۷۵	۶	۱۲۷۶
۶۷۶	۶	۱۲۷۷
۶۷۷	۵	۱۲۷۸
۶۷۸	۵	۱۲۷۹
۶۷۹	۵	۱۲۸۰
۶۸۰	۴	۱۲۸۱
۶۸۱	۴	۱۲۸۲
۶۸۲	۴	۱۲۸۳
۶۸۳	۳	۱۲۸۴
۶۸۴	۳	۱۲۸۵
۶۸۵	۲	۱۲۸۶
۶۸۶	۲	۱۲۸۷
۶۸۷	۲	۱۲۸۸
۶۸۸	۱	۱۲۸۹
۶۸۹	۱	۱۲۹۰
۶۹۰	۱	۱۲۹۱
۶۹۱	۱۲	۱۲۹۱
۶۹۲	۱۲	۱۲۹۲
۶۹۳	۱۲	۱۲۹۲
۶۹۴	۱۱	۱۲۹۴
۶۹۵	۱۱	۱۲۹۵
۶۹۶	۱۰	۱۲۹۶
۶۹۷	۱۰	۱۲۹۷
۶۹۸	۱۰	۱۲۹۸
۶۹۹	۹	۱۲۹۹
۷۰۰	۹	۱۳۰۰
۷۰۱	۹	۱۳۰۱
۷۰۲	۸	۱۳۰۲
۷۰۳	۸	۱۳۰۳
۷۰۴	۸	۱۳۰۴
۷۰۵	۷	۱۳۰۵
۷۰۶	۷	۱۳۰۶
۷۰۷	۷	۱۳۰۷
۷۰۸	۶	۱۳۰۸
۷۰۹	۶	۱۳۰۹
۷۱۰	۵	۱۳۱۰
۷۱۱	۵	۱۳۱۱
۷۱۲	۵	۱۳۱۲
۷۱۳	۴	۱۳۱۳
۷۱۴	۴	۱۳۱۴
۷۱۵	۴	۱۳۱۵
۷۱۶	۳	۱۳۱۶
۷۱۷	۳	۱۳۱۷
۷۱۸	۳	۱۳۱۸
۷۱۹	۲	۱۳۱۹
۷۲۰	۲	۱۳۲۰
۷۲۱	۱	۱۳۲۱
۷۲۲	۱	۱۳۲۲
۷۲۳	۱	۱۳۲۳
۷۲۴	۱۲	۱۳۲۳
۷۲۵	۱۲	۱۳۲۴
۷۲۶	۱۲	۱۳۲۵
۷۲۷	۱۱	۱۳۲۶
۷۲۸	۱۱	۱۳۲۷
۷۲۹	۱۱	۱۳۲۸
۷۳۰	۱۰	۱۳۲۹
۷۳۱	۱۰	۱۳۳۰
۷۳۲	۱۰	۱۳۳۱
۷۳۳	۹	۱۳۳۲
۷۳۴	۹	۱۳۳۳
۷۳۵	۹	۱۳۳۴
۷۳۶	۸	۱۳۳۵
۷۳۷	۸	۱۳۳۶
۷۳۸	۷	۱۳۳۷
۷۳۹	۷	۱۳۳۸
۷۴۰	۷	۱۳۳۹
۷۴۱	۶	۱۳۴۰
۷۴۲	۶	۱۳۴۱
۷۴۳	۶	۱۳۴۲
۷۴۴	۵	۱۳۴۳
۷۴۵	۵	۱۳۴۴
۷۴۶	۵	۱۳۴۵
۷۴۷	۴	۱۳۴۶

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۷۴۸	٤	۱۳٤۷
۷٤۹	٤	۱۳٤۸
۷۵۰	۳	۱۳٤۹
۷۵۱	۳	۱۳۵۰
۷۵۲	۲	۱۳۵۱
۷۵۳	۲	۱۳۵۲
۷۵٤	۲	۱۳۵۳
۷۵۵	۱	۱۳۵٤
۷۵۶	۱	۱۳۵۵
۷۵۷	۱	۱۳۵۶
۷۵۸	۱۲	۱۳۵۶
۷۵۹	۱۲	۱۳۵۷
۷۶۰	۱۲	۱۳۵۸
۷۶۱	۱۱	۱۳۵۹
۷۶۲	۱۱	۱۳۶۰
۷۶۳	۱۰	۱۳۶۱
۷۶٤	۱۰	۱۳۶۲
۷۶۵	۱۰	۱۳۶۳
۷۶۶	۹	۱۳۶٤
۷۶۷	۹	۱۳۶۵
۷۶۸	۹	۱۳۶۶
۷۶۹	۸	۱۳۶۷
۷۷۰	۸	۱۳۶۸
۷۷۱	۸	۱۳۶۹
۷۷۲	۷	۱۳۷۰
۷۷۳	۷	۱۳۷۱
۷۷٤	۷	۱۳۷۲
۷۷۵	۶	۱۳۷۳
۷۷۶	۶	۱۳۷٤
۷۷۷	۶	۱۳۷۵
۷۷۸	۵	۱۳۷۶
۷۷۹	۵	۱۳۷۷
۷۸۰	٤	۱۳۷۸
۷۸۱	٤	۱۳۷۹
۷۸۲	٤	۱۳۸۰
۷۸۳	۳	۱۳۸۱
۷۸٤	۳	۱۳۸۲
۷۸۵	۳	۱۳۸۳
۷۸۶	۲	۱۳۸٤
۷۸۷	۲	۱۳۸۵
۷۸۸	۲	۱۳۸۶
۷۸۹	۱	۱۳۸۷
۷۹۰	۱	۱۳۸۸
۷۹۱	۱۲	۱۳۸۸
۷۹۲	۱۲	۱۳۸۹

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۷۹۳	۱۲	۱۳۹۰
۷۹٤	۱۱	۱۳۹۱
۷۹۵	۱۱	۱۳۹۲
۷۹۶	۱۱	۱۳۹۳
۷۹۷	۱۰	۱۳۹٤
۷۹۸	۱۰	۱۳۹۵
۷۹۹	۱۰	۱۳۹۶
۸۰۰	۹	۱۳۹۷
۸۰۱	۹	۱۳۹۸
۸۰۲	۹	۱۳۹۹
۸۰۳	۸	۱٤۰۰
۸۰٤	۸	۱٤۰۱
۸۰۵	۸	۱٤۰۲
۸۰۶	۷	۱٤۰۳
۸۰۷	۷	۱٤۰٤
۸۰۸	۶	۱٤۰۵
۸۰۹	۶	۱٤۰۶
۸۱۰	۶	۱٤۰۷
۸۱۱	۵	۱٤۰۸
۸۱۲	۵	۱٤۰۹
۸۱۳	۵	۱٤۱۰
۸۱٤	٤	۱٤۱۱
۸۱۵	٤	۱٤۱۲
۸۱۶	٤	۱٤۱۳
۸۱۷	۳	۱٤۱٤
۸۱۸	۳	۱٤۱۵
۸۱۹	۳	۱٤۱۶
۸۲۰	۲	۱٤۱۷
۸۲۱	۲	۱٤۱۸
۸۲۲	۱	۱٤۱۹
۸۲۳	۱	۱٤۲۰
۸۲٤	۱	۱٤۲۱
۸۲۵	۱۲	۱٤۲۱
۸۲۶	۱۲	۱٤۲۲
۸۲۷	۱۲	۱٤۲۳
۸۲۸	۱۱	۱٤۲٤
۸۲۹	۱۱	۱٤۲۵
۸۳۰	۱۱	۱٤۲۶
۸۳۱	۱۰	۱٤۲۷
۸۳۲	۱۰	۱٤۲۸
۸۳۳	۹	۱٤۲۹
۸۳٤	۹	۱٤۳۰
۸۳۵	۹	۱٤۳۱
۸۳۶	۸	۱٤۳۲
۸۳۷	۸	۱٤۳۳

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۸۳۸	۸	۱٤۳٤
۸۳۹	۷	۱٤۳۵
۸٤۰	۷	۱٤۳۶
۸٤۱	۷	۱٤۳۷
۸٤۲	۶	۱٤۳۸
۸٤۳	۶	۱٤۳۹
۸٤٤	۶	۱٤٤۰
۸٤۵	۵	۱٤٤۱
۸٤۶	۵	۱٤٤۲
۸٤۷	۵	۱٤٤۳
۸٤۸	٤	۱٤٤٤
۸٤۹	٤	۱٤٤۵
۸۵۰	۳	۱٤٤۶
۸۵۱	۳	۱٤٤۷
۸۵۲	۳	۱٤٤۸
۸۵۳	۲	۱٤٤۹
۸۵٤	۲	۱٤۵۰
۸۵۵	۲	۱٤۵۱
۸۵۶	۱	۱٤۵۲
۸۵۷	۱	۱٤۵۳
۸۵۸	۱	۱٤۵٤
۸۵۹	۱۲	۱٤۵۵
۸۶۰	۱۲	۱٤۵۶
۸۶۱	۱۱	۱٤۵۶
۸۶۲	۱۱	۱٤۵۷
۸۶۳	۱۱	۱٤۵۸
۸۶٤	۱۰	۱٤۵۹
۸۶۵	۱۰	۱٤۶۰
۸۶۶	۱۰	۱٤۶۱
۸۶۷	۹	۱٤۶۲
۸۶۸	۹	۱٤۶۳
۸۶۹	۹	۱٤۶٤
۸۷۰	۸	۱٤۶۵
۸۷۱	۸	۱٤۶۶
۸۷۲	۸	۱٤۶۷
۸۷۳	۷	۱٤۶۸
۸۷٤	۷	۱٤۶۹
۸۷۵	۶	۱٤۷۰
۸۷۶	۶	۱٤۷۱
۸۷۷	۶	۱٤۷۲
۸۷۸	۵	۱٤۷۳
۸۷۹	۵	۱٤۷٤
۸۸۰	۵	۱٤۷۵
۸۸۱	٤	۱٤۷۶
۸۸۲	٤	۱٤۷۷
۸۸۳	٤	۱٤۷۸
۸۸٤	۳	۱٤۷۹
۸۸۵	۳	۱٤۸۰

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۸۸۶	۳	۱٤۸۱
۸۸۷	۲	۱٤۸۲
۸۸۸	۲	۱٤۸۳
۸۸۹	۱	۱٤۸٤
۸۹۰	۱	۱٤۸۵
۸۹۱	۱	۱٤۸۶
۸۹۲	۱۲	۱٤۸۶
۸۹۳	۱۲	۱٤۸۷
۸۹٤	۱۲	۱٤۸۸
۸۹۵	۱۱	۱٤۸۹
۸۹۶	۱۱	۱٤۹۰
۸۹۷	۱۱	۱٤۹۱
۸۹۸	۱۰	۱٤۹۲
۸۹۹	۱۰	۱٤۹۳
۹۰۰	۱۰	۱٤۹٤
۹۰۱	۹	۱٤۹۵
۹۰۲	۹	۱٤۹۶
۹۰۳	۸	۱٤۹۷
۹۰٤	۸	۱٤۹۸
۹۰۵	۸	۱٤۹۹
۹۰۶	۷	۱۵۰۰
۹۰۷	۷	۱۵۰۱
۹۰۸	۷	۱۵۰۲
۹۰۹	۶	۱۵۰۳
۹۱۰	۶	۱۵۰٤
۹۱۱	۶	۱۵۰۵
۹۱۲	۵	۱۵۰۶
۹۱۳	۵	۱۵۰۷
۹۱٤	۵	۱۵۰۸
۹۱۵	٤	۱۵۰۹
۹۱۶	٤	۱۵۱۰
۹۱۷	۳	۱۵۱۱
۹۱۸	۳	۱۵۱۲
۹۱۹	۳	۱۵۱۳
۹۲۰	۲	۱۵۱٤
۹۲۱	۲	۱۵۱۵
۹۲۲	۲	۱۵۱۶
۹۲۳	۱	۱۵۱۷
۹۲٤	۱	۱۵۱۸
۹۲۵	۱	۱۵۱۹
۹۲۶	۱۲	۱۵۱۹
۹۲۷	۱۲	۱۵۲۰
۹۲۸	۱۲	۱۵۲۱
۹۲۹	۱۱	۱۵۲۲

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۹۳۰	۱۱	۱۵۲۳
۹۳۱	۱۰	۱۵۲۴
۹۳۲	۱۰	۱۵۲۵
۹۳۳	۱۰	۱۵۲۶
۹۳۴	۹	۱۵۲۷
۹۳۵	۹	۱۵۲۸
۹۳۶	۹	۱۵۲۹
۹۳۷	۸	۱۵۳۰
۹۳۸	۸	۱۵۳۱
۹۳۹	۸	۱۵۳۲
۹۴۰	۷	۱۵۳۳
۹۴۱	۷	۱۵۳۴
۹۴۲	۷	۱۵۳۵
۹۴۳	۶	۱۵۳۶
۹۴۴	۶	۱۵۳۷
۹۴۵	۵	۱۵۳۸
۹۴۶	۵	۱۵۳۹
۹۴۷	۵	۱۵۴۰
۹۴۸	۴	۱۵۴۱
۹۴۹	۴	۱۵۴۲
۹۵۰	۴	۱۵۴۳
۹۵۱	۳	۱۵۴۴
۹۵۲	۳	۱۵۴۵
۹۵۳	۳	۱۵۴۶
۹۵۴	۲	۱۵۴۷
۹۵۵	۲	۱۵۴۸
۹۵۶	۱	۱۵۴۹
۹۵۷	۱	۱۵۵۰
۹۵۸	۱	۱۵۵۱
۹۵۹	۱۲	۱۵۵۱
۹۶۰	۱۲	۱۵۵۲
۹۶۱	۱۲	۱۵۵۳
۹۶۲	۱۱	۱۵۵۴
۹۶۳	۱۱	۱۵۵۵
۹۶۴	۱۱	۱۵۵۶
۹۶۵	۱۰	۱۵۵۷
۹۶۶	۱۰	۱۵۵۸
۹۶۷	۱۰	۱۵۵۹
۹۶۸	۹	۱۵۶۰
۹۶۹	۹	۱۵۶۱
۹۷۰	۸	۱۵۶۲
۹۷۱	۸	۱۵۶۳
۹۷۲	۸	۱۵۶۴
۹۷۳	۷	۱۵۶۵
۹۷۴	۷	۱۵۶۶
۹۷۵	۷	۱۵۶۷

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۹۷۶	۶	۱۵۶۸
۹۷۷	۶	۱۵۶۹
۹۷۸	۶	۱۵۷۰
۹۷۹	۵	۱۵۷۱
۹۸۰	۵	۱۵۷۲
۹۸۱	۵	۱۵۷۳
۹۸۲	۴	۱۵۷۴
۹۸۳	۴	۱۵۷۵
۹۸۴	۳	۱۵۷۶
۹۸۵	۳	۱۵۷۷
۹۸۶	۳	۱۵۷۸
۹۸۷	۲	۱۵۷۹
۹۸۸	۲	۱۵۸۰
۹۸۹	۲	۱۵۸۱
۹۹۰	۱	۱۵۸۲
۹۹۱	۱	۱۵۸۳
۹۹۲	۱	۱۵۸۴
۹۹۳	۱	۱۵۸۵
۹۹۴	۱۲	۱۵۸۵
۹۹۵	۱۲	۱۵۸۶
۹۹۶	۱۲	۱۵۸۷
۹۹۷	۱۱	۱۵۸۸
۹۹۸	۱۱	۱۵۸۹
۹۹۹	۱۰	۱۵۹۰
۱۰۰۰	۱۰	۱۵۹۱
۱۰۰۱	۱۰	۱۵۹۲
۱۰۰۲	۹	۱۵۹۳
۱۰۰۳	۹	۱۵۹۴
۱۰۰۴	۹	۱۵۹۵
۱۰۰۵	۸	۱۵۹۶
۱۰۰۶	۸	۱۵۹۷
۱۰۰۷	۸	۱۵۹۸
۱۰۰۸	۷	۱۵۹۹
۱۰۰۹	۷	۱۶۰۰
۱۰۱۰	۷	۱۶۰۱
۱۰۱۱	۶	۱۶۰۲
۱۰۱۲	۶	۱۶۰۳
۱۰۱۳	۵	۱۶۰۴
۱۰۱۴	۵	۱۶۰۵
۱۰۱۵	۵	۱۶۰۶
۱۰۱۶	۴	۱۶۰۷
۱۰۱۷	۴	۱۶۰۸
۱۰۱۸	۴	۱۶۰۹
۱۰۱۹	۳	۱۶۱۰
۱۰۲۰	۳	۱۶۱۱
۱۰۲۱	۳	۱۶۱۲
۱۰۲۲	۲	۱۶۱۳

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۰۲۳	۲	۱۶۱۴
۱۰۲۴	۱	۱۶۱۵
۱۰۲۵	۱	۱۶۱۶
۱۰۲۶	۱	۱۶۱۷
۱۰۲۷	۱۲	۱۶۱۷
۱۰۲۸	۱۲	۱۶۱۸
۱۰۲۹	۱۲	۱۶۱۹
۱۰۳۰	۱۱	۱۶۲۰
۱۰۳۱	۱۱	۱۶۲۱
۱۰۳۲	۱۱	۱۶۲۲
۱۰۳۳	۱۰	۱۶۲۳
۱۰۳۴	۱۰	۱۶۲۴
۱۰۳۵	۱۰	۱۶۲۵
۱۰۳۶	۹	۱۶۲۶
۱۰۳۷	۹	۱۶۲۷
۱۰۳۸	۸	۱۶۲۸
۱۰۳۹	۸	۱۶۲۹
۱۰۴۰	۸	۱۶۳۰
۱۰۴۱	۷	۱۶۳۱
۱۰۴۲	۷	۱۶۳۲
۱۰۴۳	۷	۱۶۳۳
۱۰۴۴	۷	۱۶۳۴
۱۰۴۵	۶	۱۶۳۵
۱۰۴۶	۶	۱۶۳۶
۱۰۴۷	۵	۱۶۳۷
۱۰۴۸	۵	۱۶۳۸
۱۰۴۹	۵	۱۶۳۹
۱۰۵۰	۴	۱۶۴۰
۱۰۵۱	۴	۱۶۴۱
۱۰۵۲	۴	۱۶۴۲
۱۰۵۳	۳	۱۶۴۳
۱۰۵۴	۳	۱۶۴۴
۱۰۵۵	۲	۱۶۴۵
۱۰۵۶	۲	۱۶۴۶
۱۰۵۷	۲	۱۶۴۷
۱۰۵۸	۱	۱۶۴۸
۱۰۵۹	۱	۱۶۴۹
۱۰۶۰	۱	۱۶۵۰
۱۰۶۱	۱۲	۱۶۵۰
۱۰۶۲	۱۲	۱۶۵۱
۱۰۶۳	۱۲	۱۶۵۲
۱۰۶۴	۱۱	۱۶۵۳
۱۰۶۵	۱۱	۱۶۵۴
۱۰۶۶	۱۰	۱۶۵۵

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۰۶۷	۱۰	۱۶۵۶
۱۰۶۸	۱۰	۱۶۵۷
۱۰۶۹	۹	۱۶۵۸
۱۰۷۰	۹	۱۶۵۹
۱۰۷۱	۹	۱۶۶۰
۱۰۷۲	۸	۱۶۶۱
۱۰۷۳	۸	۱۶۶۲
۱۰۷۴	۸	۱۶۶۳
۱۰۷۵	۷	۱۶۶۴
۱۰۷۶	۷	۱۶۶۵
۱۰۷۷	۷	۱۶۶۶
۱۰۷۸	۶	۱۶۶۷
۱۰۷۹	۶	۱۶۶۸
۱۰۸۰	۶	۱۶۶۹
۱۰۸۱	۵	۱۶۷۰
۱۰۸۲	۵	۱۶۷۱
۱۰۸۳	۴	۱۶۷۲
۱۰۸۴	۴	۱۶۷۳
۱۰۸۵	۴	۱۶۷۴
۱۰۸۶	۳	۱۶۷۵
۱۰۸۷	۳	۱۶۷۶
۱۰۸۸	۳	۱۶۷۷
۱۰۸۹	۲	۱۶۷۸
۱۰۹۰	۲	۱۶۷۹
۱۰۹۱	۲	۱۶۸۰
۱۰۹۲	۱	۱۶۸۱
۱۰۹۳	۱	۱۶۸۲
۱۰۹۴	۱۲	۱۶۸۲
۱۰۹۵	۱۲	۱۶۸۳
۱۰۹۶	۱۲	۱۶۸۴
۱۰۹۷	۱۱	۱۶۸۵
۱۰۹۸	۱۱	۱۶۸۶
۱۰۹۹	۱۱	۱۶۸۷
۱۱۰۰	۱۰	۱۶۸۸
۱۱۰۱	۱۰	۱۶۸۹
۱۱۰۲	۱۰	۱۶۹۰
۱۱۰۳	۹	۱۶۹۱
۱۱۰۴	۹	۱۶۹۲
۱۱۰۵	۹	۱۶۹۳
۱۱۰۶	۸	۱۶۹۴
۱۱۰۷	۸	۱۶۹۵
۱۱۰۸	۷	۱۶۹۶
۱۱۰۹	۷	۱۶۹۷
۱۱۱۰	۷	۱۶۹۸
۱۱۱۱	۶	۱۶۹۹
۱۱۱۲	۶	۱۷۰۰
۱۱۱۳	۶	۱۷۰۱

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۱۱٤	٥	۱۷۰۲
۱۱۱٥	٥	۱۷۰۳
۱۱۱٦	٥	۱۷۰٤
۱۱۱۷	٤	۱۷۰٥
۱۱۱۸	٤	۱۷۰٦
۱۱۱۹	٤	۱۷۰۷
۱۱۲۰	۳	۱۷۰۸
۱۱۲۱	۳	۱۷۰۹
۱۱۲۲	۳	۱۷۱۰
۱۱۲۳	۲	۱۷۱۱
۱۱۲٤	۲	۱۷۱۲
۱۱۲٥	۱	۱۷۱۳
۱۱۲٦	۱	۱۷۱٤
۱۱۲۷	۱	۱۷۱٥
۱۱۲۸	۱۲	۱۷۱٥
۱۱۲۹	۱۲	۱۷۱٦
۱۱۳۰	۱۲	۱۷۱۷
۱۱۳۱	۱۱	۱۷۱۸
۱۱۳۲	۱۱	۱۷۱۹
۱۱۳۳	۱۱	۱۷۲۰
۱۱۳٤	۱۰	۱۷۲۱
۱۱۳٥	۱۰	۱۷۲۲
۱۱۳٦	۱۰	۱۷۲۳
۱۱۳۷	۹	۱۷۲٤
۱۱۳۸	۹	۱۷۲٥
۱۱۳۹	۸	۱۷۲٦
۱۱٤۰	۸	۱۷۲۷
۱۱٤۱	۸	۱۷۲۸
۱۱٤۲	۷	۱۷۲۹
۱۱٤۳	۷	۱۷۳۰
۱۱٤٤	۷	۱۷۳۱
۱۱٤٥	٦	۱۷۳۲
۱۱٤٦	٦	۱۷۳۳
۱۱٤۷	٦	۱۷۳٤
۱۱٤۸	٥	۱۷۳٥
۱۱٤۹	٥	۱۷۳٦
۱۱٥۰	٥	۱۷۳۷
۱۱٥۱	٤	۱۷۳۸
۱۱٥۲	٤	۱۷۳۹
۱۱٥۳	۳	۱۷٤۰
۱۱٥٤	۳	۱۷٤۱
۱۱٥٥	۳	۱۷٤۲
۱۱٥٦	۲	۱۷٤۳
۱۱٥۷	۲	۱۷٤٤
۱۱٥۸	۲	۱۷٤٥
۱۱٥۹	۱	۱۷٤٦

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۱٦۰	۱	۱۷٤۷
۱۱٦۱	۱	۱۷٤۸
۱۱٦۲	۱۲	۱۷٤۸
۱۱٦۳	۱۲	۱۷٤۹
۱۱٦٤	۱۱	۱۷٥۰
۱۱٦٥	۱۱	۱۷٥۱
۱۱٦٦	۱۱	۱۷٥۲
۱۱٦۷	۱۰	۱۷٥۳
۱۱٦۸	۱۰	۱۷٥٤
۱۱٦۹	۱۰	۱۷٥٥
۱۱۷۰	۹	۱۷٥٦
۱۱۷۱	۹	۱۷٥۷
۱۱۷۲	۹	۱۷٥۸
۱۱۷۳	۸	۱۷٥۹
۱۱۷٤	۸	۱۷٦۰
۱۱۷٥	۸	۱۷٦۱
۱۱۷٦	۷	۱۷٦۲
۱۱۷۷	۷	۱۷٦۳
۱۱۷۸	۷	۱۷٦٤
۱۱۷۹	٦	۱۷٦٥
۱۱۸۰	٦	۱۷٦٦
۱۱۸۱	٥	۱۷٦۷
۱۱۸۲	٥	۱۷٦۸
۱۱۸۳	٥	۱۷٦۹
۱۱۸٤	٤	۱۷۷۰
۱۱۸٥	٤	۱۷۷۱
۱۱۸٦	٤	۱۷۷۲
۱۱۸۷	۳	۱۷۷۳
۱۱۸۸	۳	۱۷۷٤
۱۱۸۹	۳	۱۷۷٥
۱۱۹۰	۲	۱۷۷٦
۱۱۹۱	۲	۱۷۷۷
۱۱۹۲	۱	۱۷۷۸
۱۱۹۳	۱	۱۷۷۹
۱۱۹٤	۱	۱۷۸۰
۱۱۹٥	۱۲	۱۷۸۰
۱۱۹٦	۱۲	۱۷۸۱
۱۱۹۷	۱۲	۱۷۸۲
۱۱۹۸	۱۱	۱۷۸۳
۱۱۹۹	۱۱	۱۷۸٤
۱۲۰۰	۱۱	۱۷۸٥
۱۲۰۱	۱۰	۱۷۸٦
۱۲۰۲	۱۰	۱۷۸۷
۱۲۰۳	۱۰	۱۷۸۸

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۲۰٤	۹	۱۷۸۹
۱۲۰٥	۹	۱۷۹۰
۱۲۰٦	۸	۱۷۹۱
۱۲۰۷	۸	۱۷۹۲
۱۲۰۸	۸	۱۷۹۳
۱۲۰۹	۷	۱۷۹٤
۱۲۱۰	۸	۱۷۹٥
۱۲۱۱	۷	۱۷۹٦
۱۲۱۲	٦	۱۷۹۷
۱۲۱۳	٦	۱۷۹۸
۱۲۱٤	٦	۱۷۹۹
۱۲۱٥	٥	۱۸۰۰
۱۲۱٦	٥	۱۸۰۱
۱۲۱۷	٥	۱۸۰۲
۱۲۱۸	٤	۱۸۰۳
۱۲۱۹	٤	۱۸۰٤
۱۲۲۰	٤	۱۸۰٥
۱۲۲۱	۳	۱۸۰٦
۱۲۲۲	۳	۱۸۰۷
۱۲۲۳	۲	۱۸۰۸
۱۲۲٤	۲	۱۸۰۹
۱۲۲٥	۲	۱۸۱۰
۱۲۲٦	۱	۱۸۱۱
۱۲۲۷	۱	۱۸۱۲
۱۲۲۸	۱	۱۸۱۳
۱۲۲۹	۱۲	۱۸۱۳
۱۲۳۰	۱۲	۱۸۱٤
۱۲۳۱	۱۲	۱۸۱٥
۱۲۳۲	۱۱	۱۸۱٦
۱۲۳۳	۱۱	۱۸۱۷
۱۲۳٤	۱۰	۱۸۱۸
۱۲۳٥	۱۰	۱۸۱۹
۱۲۳٦	۱۰	۱۸۲۰
۱۲۳۷	۹	۱۸۲۱
۱۲۳۸	۹	۱۸۲۲
۱۲۳۹	۹	۱۸۲۳
۱۲٤۰	۸	۱۸۲٤
۱۲٤۱	۸	۱۸۲٥
۱۲٤۲	۸	۱۸۲٦
۱۲٤۳	۷	۱۸۲۷
۱۲٤٤	۷	۱۸۲۸
۱۲٤٥	۷	۱۸۲۹
۱۲٤٦	٦	۱۸۳۰
۱۲٤۷	٦	۱۸۳۱
۱۲٤۸	٥	۱۸۳۲
۱۲٤۹	٥	۱۸۳۳
۱۲٥۰	٥	۱۸۳٤
۱۲٥۱	٤	۱۸۳٥

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۲٥۲	٤	۱۸۳٦
۱۲٥۳	٤	۱۸۳۷
۱۲٥٤	۳	۱۸۳۸
۱۲٥٥	۳	۱۸۳۹
۱۲٥٦	۳	۱۸٤۰
۱۲٥۷	۲	۱۸٤۱
۱۲٥۸	۲	۱۸٤۲
۱۲٥۹	۲	۱۸٤۳
۱۲٦۰	۱	۱۸٤٤
۱۲٦۱	۱	۱۸٤٥
۱۲٦۲	۱۲	۱۸٤٥
۱۲٦۳	۱۲	۱۸٤٦
۱۲٦٤	۱۲	۱۸٤۷
۱۲٦٥	۱۱	۱۸٤۸
۱۲٦٦	۱۱	۱۸٤۹
۱۲٦۷	۱۱	۱۸٥۰
۱۲٦۸	۱۰	۱۸٥۱
۱۲٦۹	۱۰	۱۸٥۲
۱۲۷۰	۱۰	۱۸٥۳
۱۲۷۱	۹	۱۸٥٤
۱۲۷۲	۹	۱۸٥٥
۱۲۷۳	۹	۱۸٥٦
۱۲۷٤	۸	۱۸٥۷
۱۲۷٥	۸	۱۸٥۸
۱۲۷٦	۷	۱۸٥۹
۱۲۷۷	۷	۱۸٦۰
۱۲۷۸	۷	۱۸٦۱
۱۲۷۹	٦	۱۸٦۲
۱۲۸۰	٦	۱۸٦۳
۱۲۸۱	٦	۱۸٦٤
۱۲۸۲	٥	۱۸٦٥
۱۲۸۳	٥	۱۸٦٦
۱۲۸٤	٥	۱۸٦۷
۱۲۸٥	٤	۱۸٦۸
۱۲۸٦	٤	۱۸٦۹
۱۲۸۷	٤	۱۸۷۰
۱۲۸۸	۳	۱۸۷۱
۱۲۸۹	۳	۱۸۷۲
۱۲۹۰	۳	۱۸۷۳
۱۲۹۱	۲	۱۸۷٤
۱۲۹۲	۲	۱۸۷٥
۱۲۹۳	۱	۱۸۷٦
۱۲۹٤	۱	۱۸۷۷
۱۲۹٥	۱	۱۸۷۸

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۲۹۶	۱۲	۱۸۷۸
۱۲۹۷	۱۲	۱۸۷۹
۱۲۹۸	۱۲	۱۸۸۰
۱۲۹۹	۱۱	۱۸۸۱
۱۳۰۰	۱۱	۱۸۸۲
۱۳۰۱	۱۱	۱۸۸۳
۱۳۰۲	۱۰	۱۸۸٤
۱۳۰۳	۱۰	۱۸۸٥
۱۳۰٤	۹	۱۸۸٦
۱۳۰٥	۹	۱۸۸۷
۱۳۰٦	۹	۱۸۸۸
۱۳۰۷	۸	۱۸۸۹
۱۳۰۸	۸	۱۸۹۰
۱۳۰۹	۸	۱۸۹۱
۱۳۱۰	۷	۱۸۹۲
۱۳۱۱	۷	۱۸۹۳
۱۳۱۲	۷	۱۸۹٤
۱۳۱۳	٦	۱۸۹٥
۱۳۱٤	٦	۱۸۹٦
۱۳۱٥	٦	۱۸۹۷
۱۳۱٦	٥	۱۸۹۸
۱۳۱۷	٥	۱۸۹۹
۱۳۱۸	٥	۱۹۰۰
۱۳۱۹	٤	۱۹۰۱
۱۳۲۰	٤	۱۹۰۲
۱۳۲۱	۳	۱۹۰۳
۱۳۲۲	۳	۱۹۰٤
۱۳۲۳	۳	۱۹۰٥
۱۳۲٤	۲	۱۹۰٦
۱۳۲٥	۲	۱۹۰۷
۱۳۲٦	۲	۱۹۰۸
۱۳۲۷	۱	۱۹۰۹
۱۳۲۸	۱	۱۹۱۰
۱۳۲۹	۱	۱۹۱۱
۱۳۳۰	۱۲	۱۹۱۱
۱۳۳۱	۱۲	۱۹۱۲
۱۳۳۲	۱۱	۱۹۱۳
۱۳۳۳	۱۱	۱۹۱٤
۱۳۳٤	۱۱	۱۹۱٥
۱۳۳٥	۱۰	۱۹۱٦
۱۳۳٦	۱۰	۱۹۱۷
۱۳۳۷	۱۰	۱۹۱۸
۱۳۳۸	۹	۱۹۱۹
۱۳۳۹	۹	۱۹۲۰
۱۳٤۰	۹	۱۹۲۱
۱۳٤۱	۸	۱۹۲۲
۱۳٤۲	۸	۱۹۲۳

هجری	ـ ماه ـ	میلادی
۱۳٤۳	۸	۱۹۲٤
۱۳٤٤	۷	۱۹۲٥
۱۳٤٥	۷	۱۹۲٦
۱۳٤٦	۷	۱۹۲۷
۱۳٤۷	٦	۱۹۲۸
۱۳٤۸	٦	۱۹۲۹
۱۳٤۹	٥	۱۹۳۰
۱۳٥۰	٥	۱۹۳۱
۱۳٥۱	٥	۱۹۳۲
۱۳٥۲	٤	۱۹۳۳
۱۳٥۳	٤	۱۹۳٤
۱۳٥٤	٤	۱۹۳٥
۱۳٥٥	۳	۱۹۳٦
۱۳٥٦	۳	۱۹۳۷
۱۳٥۷	۳	۱۹۳۸
۱۳٥۸	۲	۱۹۳۹
۱۳٥۹	۲	۱۹٤۰
۱۳٦۰	۱	۱۹٤۱
۱۳٦۱	۱	۱۹٤۲
۱۳٦۲	۱	۱۹٤۳
۱۳٦۳	۱۲	۱۹٤۳
۱۳٦٤	۱۲	۱۹٤٤
۱۳٦٥	۱۲	۱۹٤٥
۱۳٦٦	۱۱	۱۹٤٦
۱۳٦۷	۱۱	۱۹٤۷
۱۳٦۸	۱۱	۱۹٤۸
۱۳٦۹	۱۰	۱۹٤۹
۱۳۷۰	۱۰	۱۹٥۰
۱۳۷۱	۱۰	۱۹٥۱
۱۳۷۲	۹	۱۹٥۲
۱۳۷۳	۹	۱۹٥۳
۱۳۷٤	۸	۱۹٥٤
۱۳۷٥	۸	۱۹٥٥
۱۳۷٦	۸	۱۹٥٦
۱۳۷۷	۷	۱۰۹۷
۱۳۷۸	۷	۱۹٥۸
۱۳۷۹	۷	۱۹٥۹
۱۳۸۰	٦	۱۹٦۰
۱۳۸۱	٦	۱۹٦۱
۱۳۸۲	٦	۱۹٦۲
۱۳۸۳	٥	۱۹٦۳
۱۳۸٤	٥	۱۹٦٤
۱۳۸٥	٥	۱۹٦٥
۱۳۸٦	٤	۱۹٦٦
۱۳۸۷	٤	۱۹٦۷
۱۳۸۸	۳	۱۹٦۸
۱۳۸۹	۳	۱۹٦۹

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

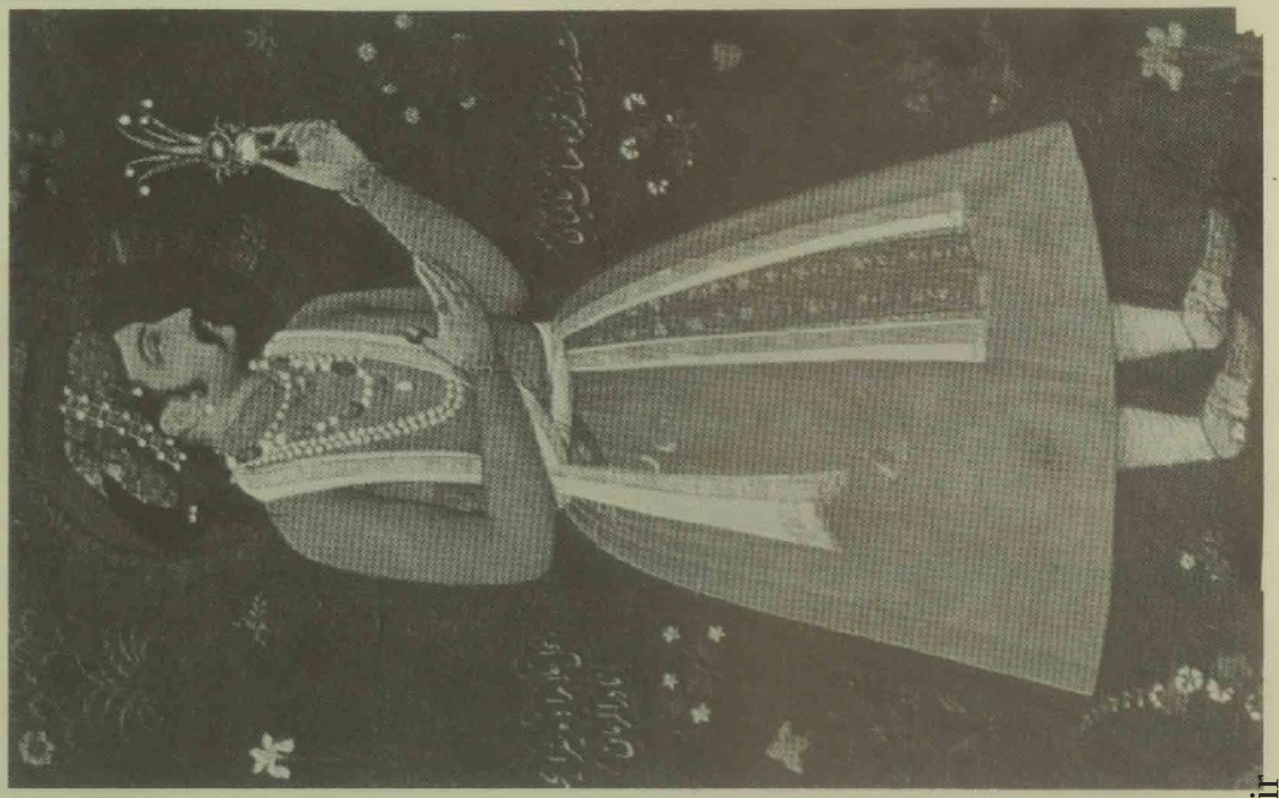
تصاویر

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره ۵ (۱)

تصویر شماره ۵ (۲)

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

تصویر شماره (۳)

تصویر شماره (۴)

pdf.tarikhema.org
tarikhema.org
tarikhema.ir

tarikhema.org

تصویر شماره (۵)

تصویر میرزا آقاخان اعتمادالدوله صدراعظم
نوری رقم ابوالحسن غفاری نقاشباشی در
رجب ۱۲۷۰ قمری .

تصویر شماره (۶)

تصویر شماره (۷)

تصویر شماره (۸)

mandegar.tarikhema.org

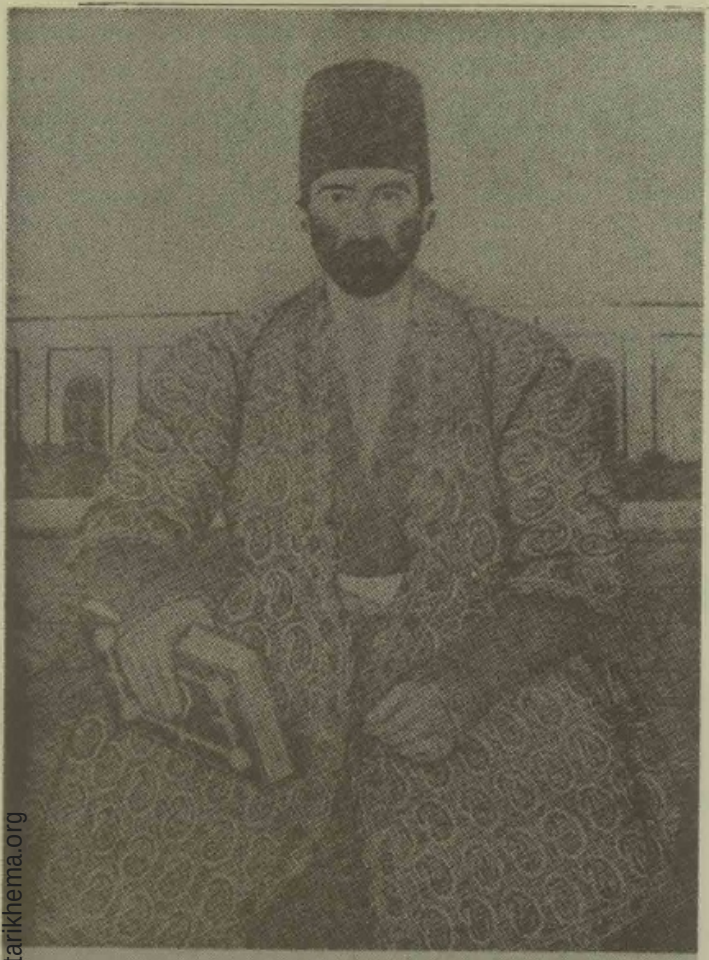
tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره (۹)

● تصویر یکی از رجال دوره قاجار اثر میرزا بزرگ نقاشباشی اواخر قرن‌سیزدهم.

تصویر شماره (۱۰)

تصویر شماره (۱۱)

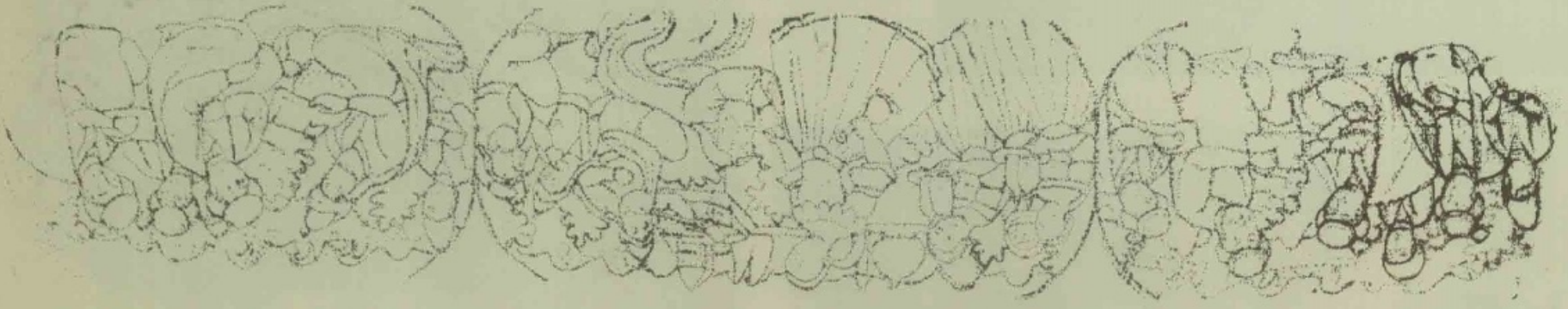
mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

تصویر شماره (۱۵)

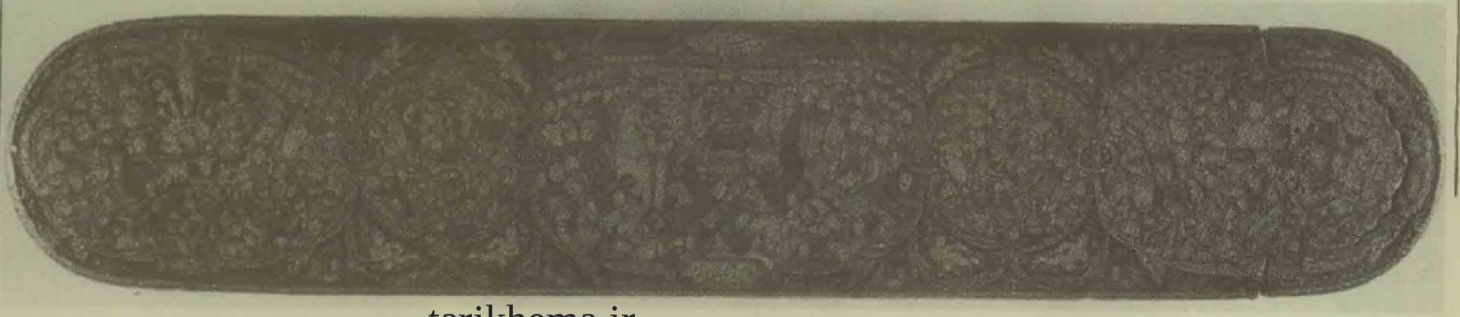
تصویر شماره (۱۴)

تصویر شماره (۱۳)

تصویر شماره (۱۲)

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

tarikhema.ir

tarikhema.org

تصویر شماره (۱۶)

تصویر شماره (۱۷)

تصویر شماره (۱۸)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

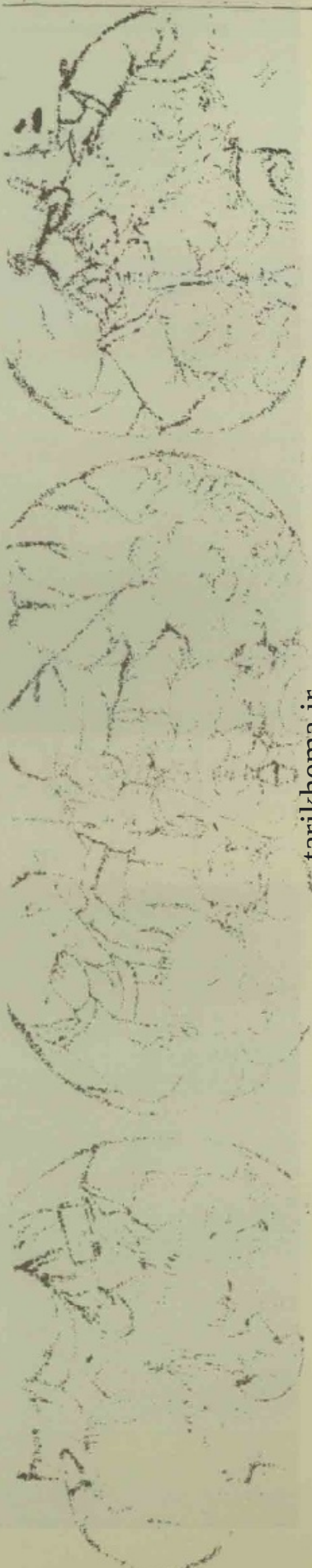
tarikhema.org

تصویر شماره (۲۱)

تصویر شماره (۲۰)

تصویر شماره (۱۹)

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره ۵ (۲۲)

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

تصویر شماره ۵ (۲۳)

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره (۲۴)

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

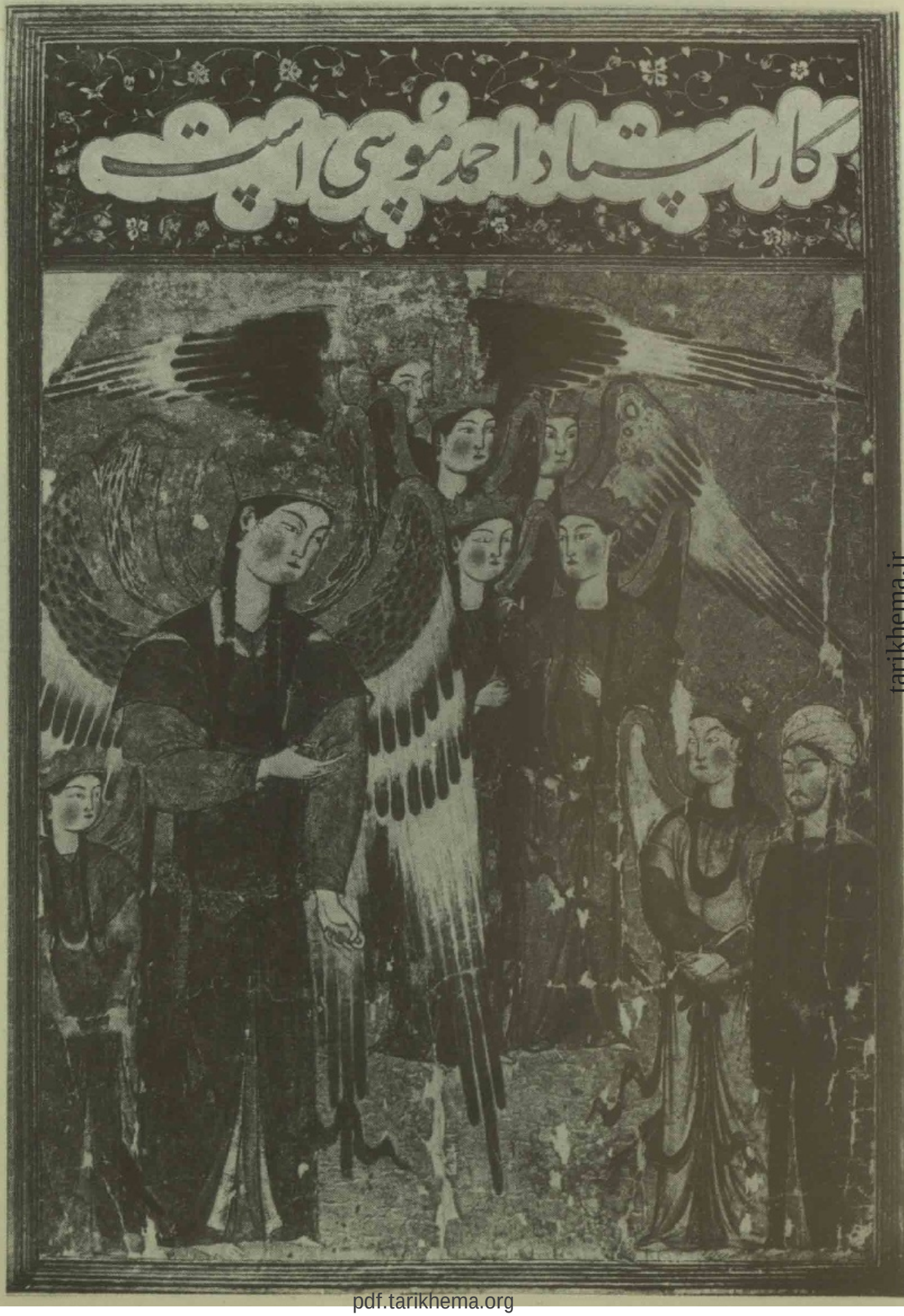

تصویر شماره (۲۵)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

کار استاد احمد موسی است

mandegar.tarikhema.org
تصویر شماره (۲۶)
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

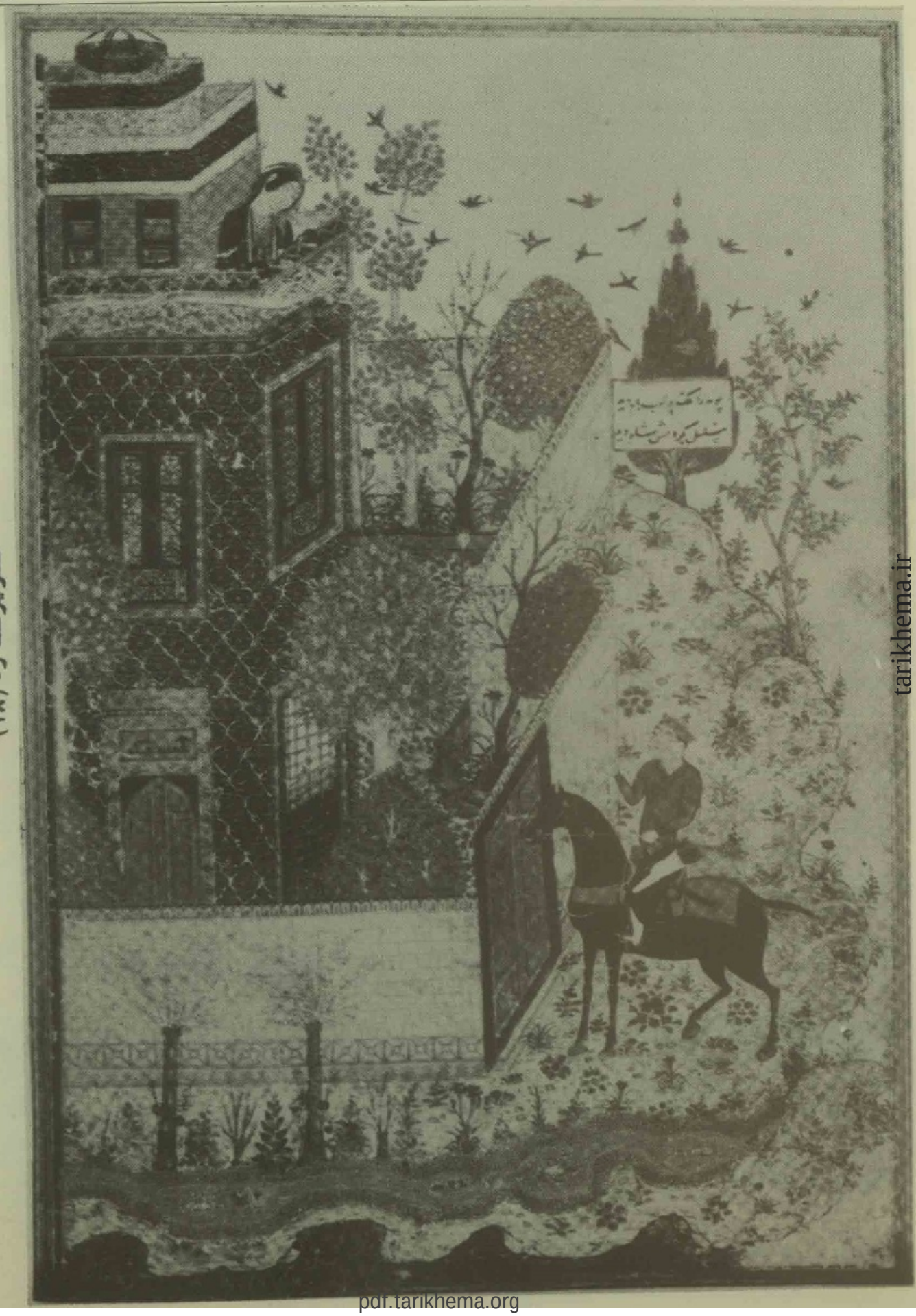
tarikhema.org

تصویر شماره (۲۷)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

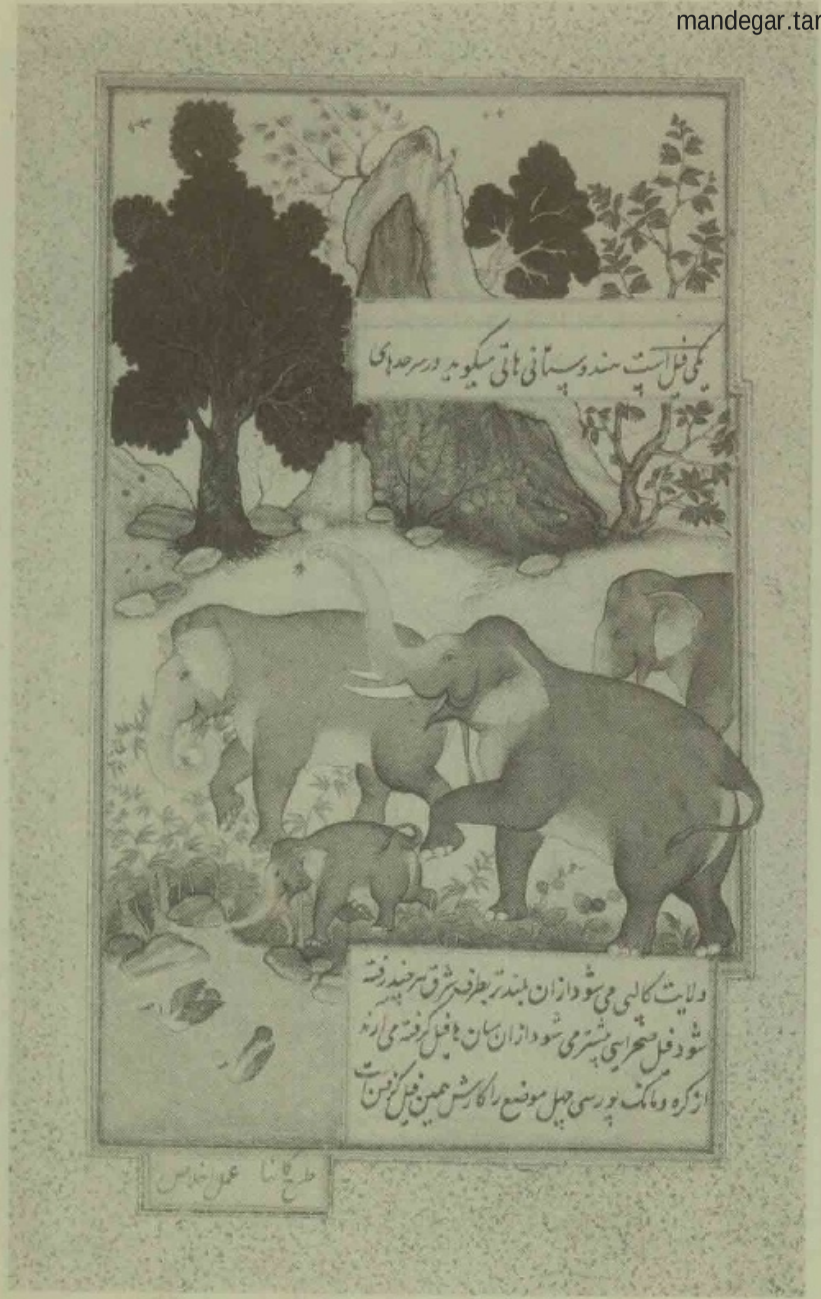

mandegar.tarikhema.org
تصویر شماره (۲۸)
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

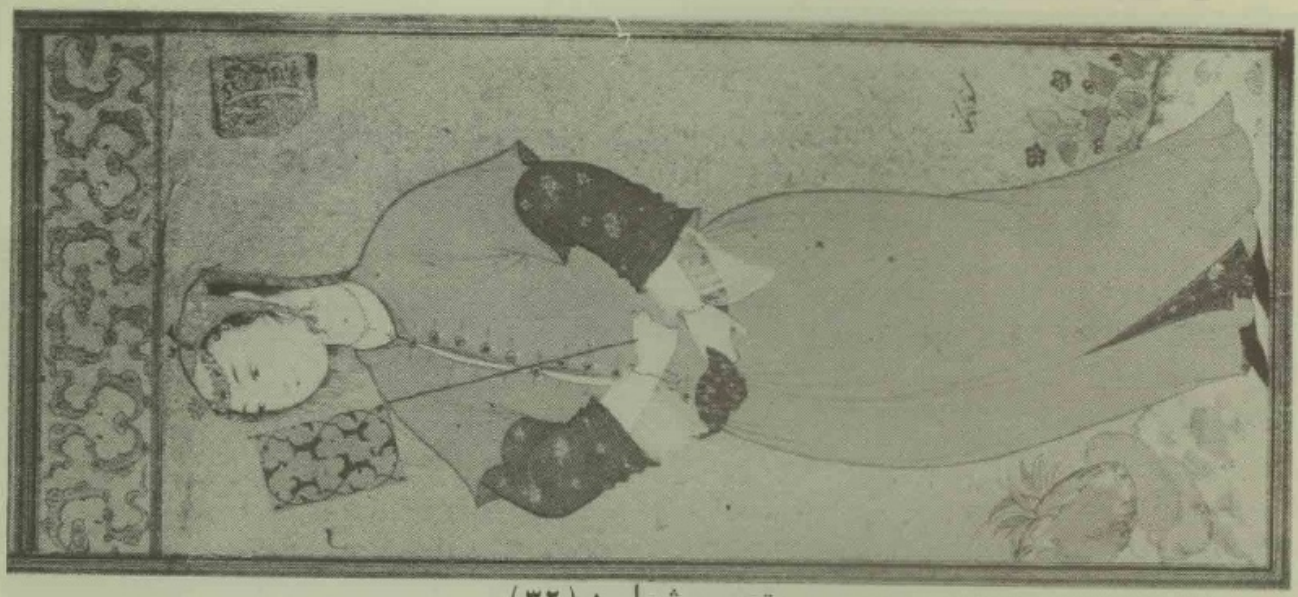
تصویر شماره (۲۹)

تصویر شماره (۳۰)

tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org
tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره (۳۲)

تصویر شماره (۳۱)

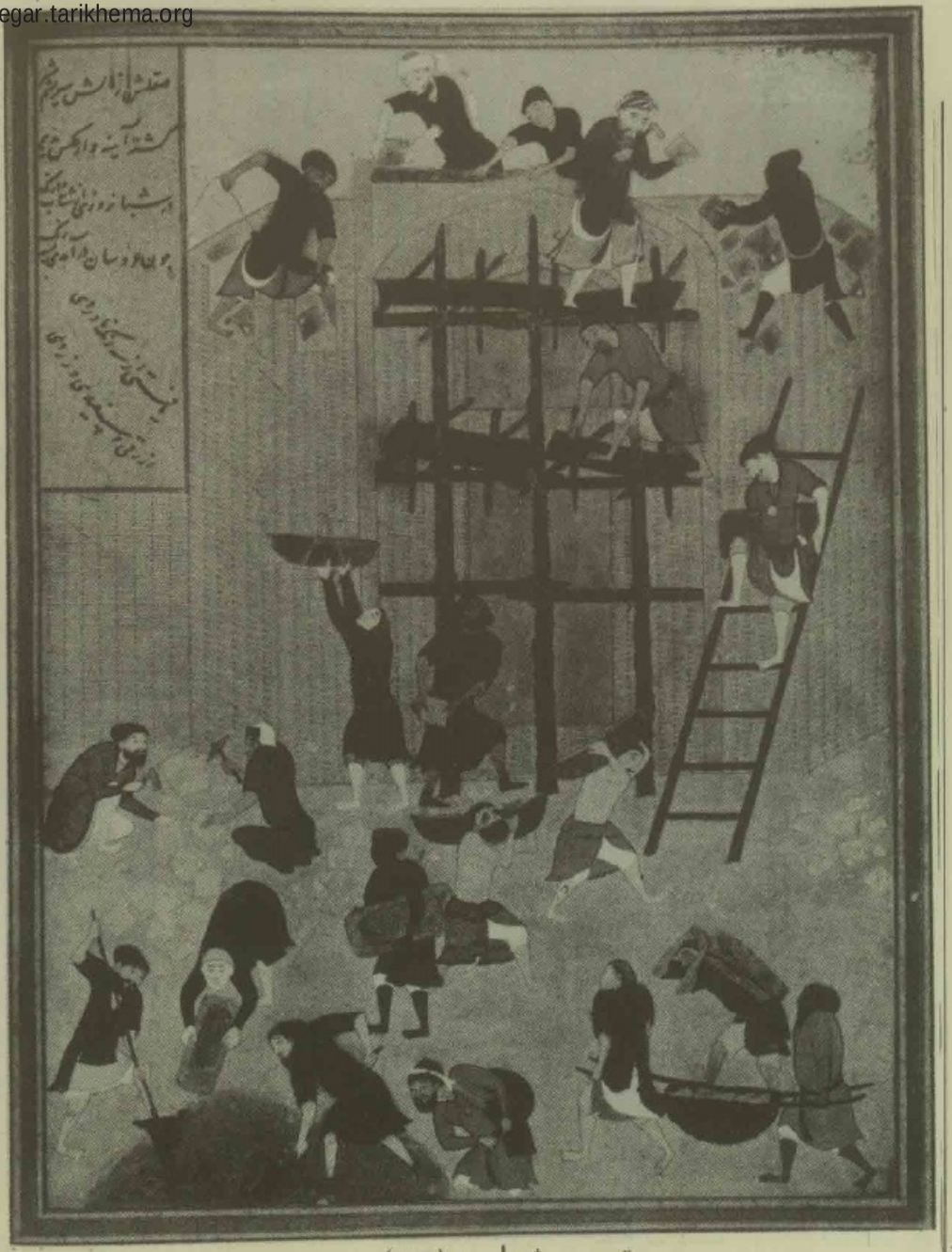

mandegar.tarikhema.org

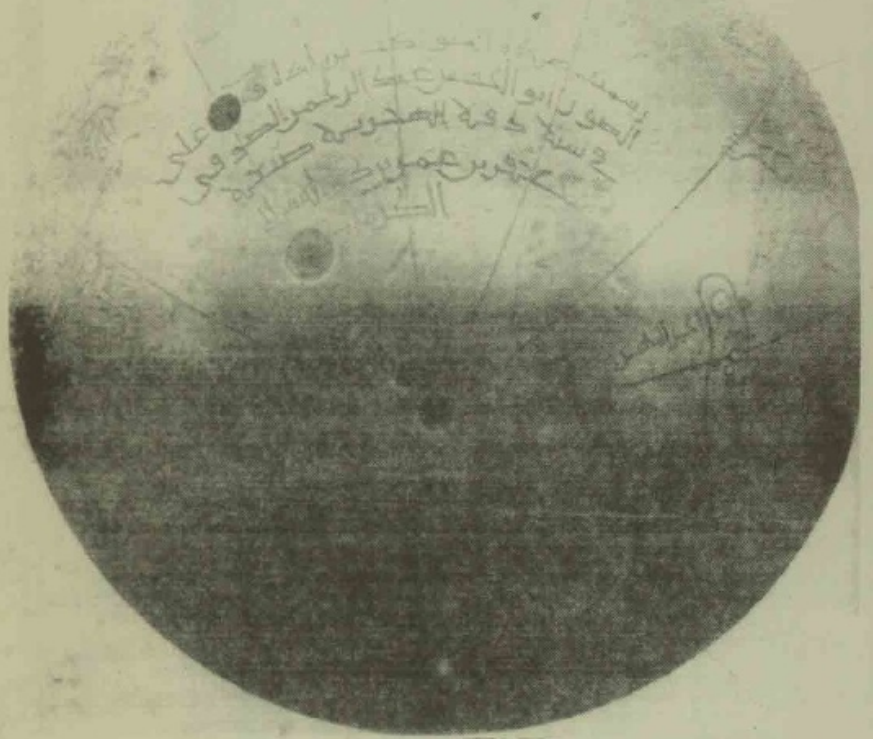
tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

تصویر شماره (۳۳)

تصویر شماره (۳۴)

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

tarikhema.ir

tarikhema.org

تصویر شماره (۳۵)

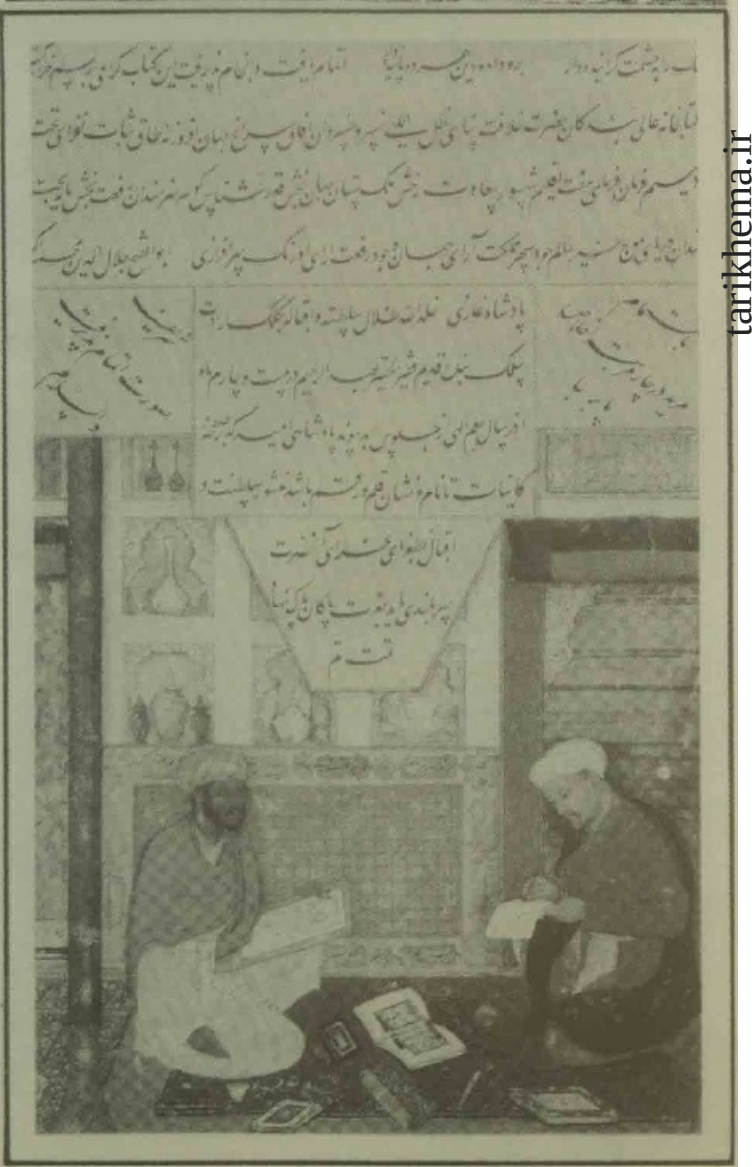
تصویر شماره (۳۷)

تصویر شماره (۳۸)

تصویر شماره (۳۹)

تصویر شماره (۳۶)

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره (۴۰)

تصویر شماره (۴۱)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره (۴۲)

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

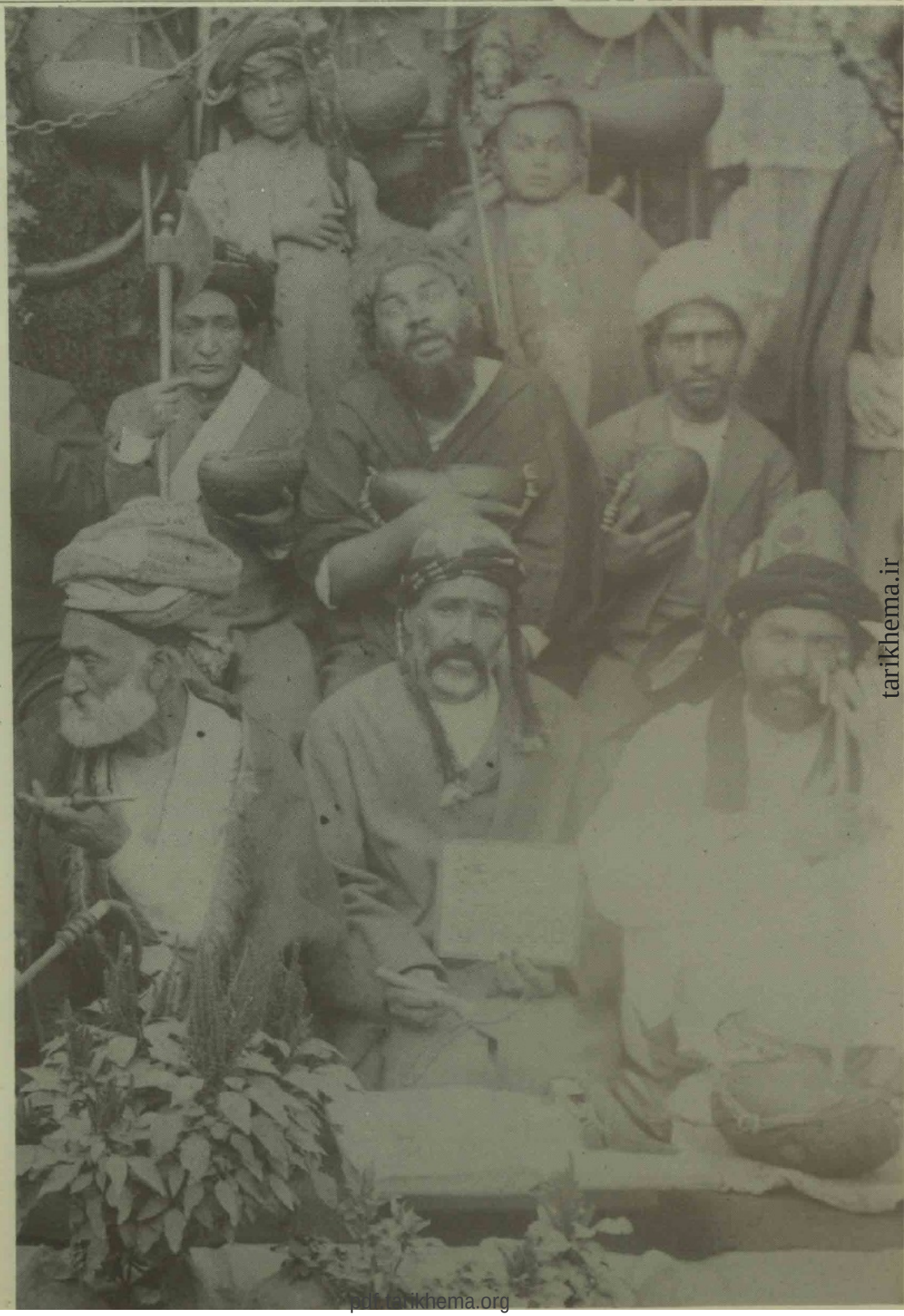
tarikhema.org

تصویر شماره (۴۳)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

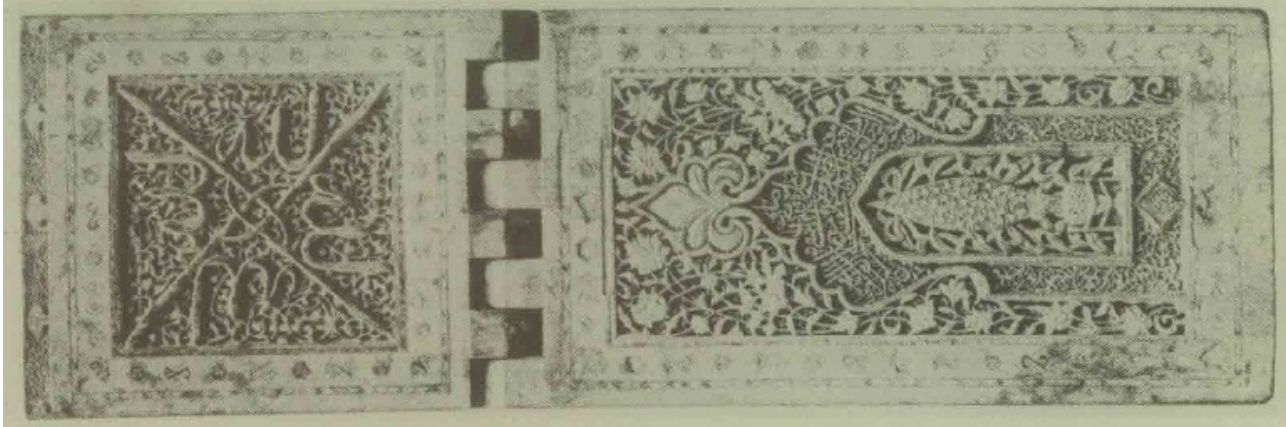

mandegar.tarikhema.org
تصویر شماره (۴۴)

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره (۴۵)

تصویر شماره (۴۶)

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

چون بلبل مست راه در بستان یافت — روی گل و جام باده را خندان یافت
آمد بزبان حال درگوشم گفت — (خیام) دریاب! که عمر رفته را نتوان یافت

نقاشی از: استاد رستم ارژنگی

تصویر شماره (۴۷)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

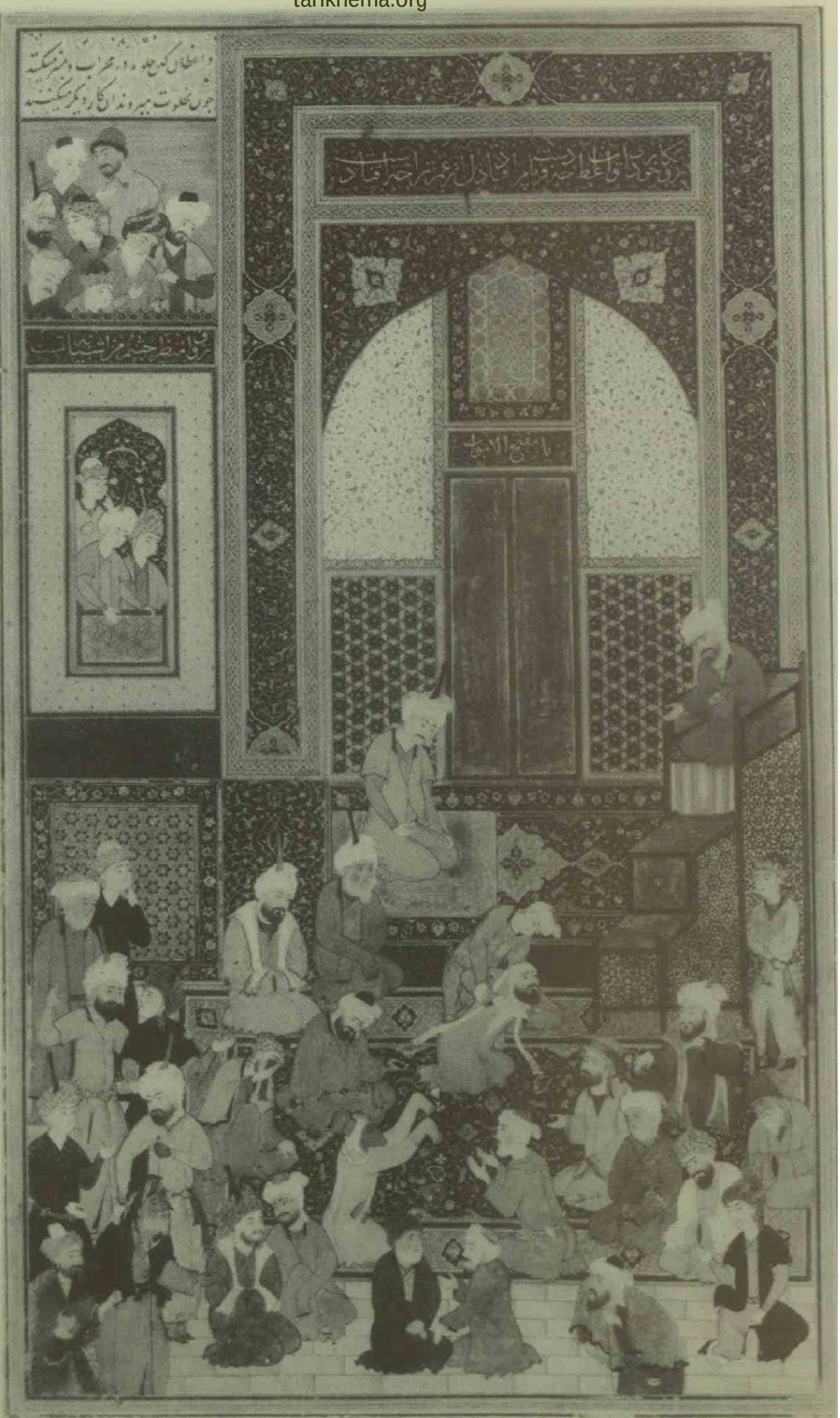

خانزاده ضیاءالسلطنه دختر بزرگ مظفرالدین شاه

تصویر شماره (۱۰۸)

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویر شماره (۴۹)

pdf.tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

tarikhema.org

تصویر شماره (۵۰)

pdf.tarikhema.org
mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir

tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

تصویر شماره ۵۶
tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

تصویرشماره ۵۸

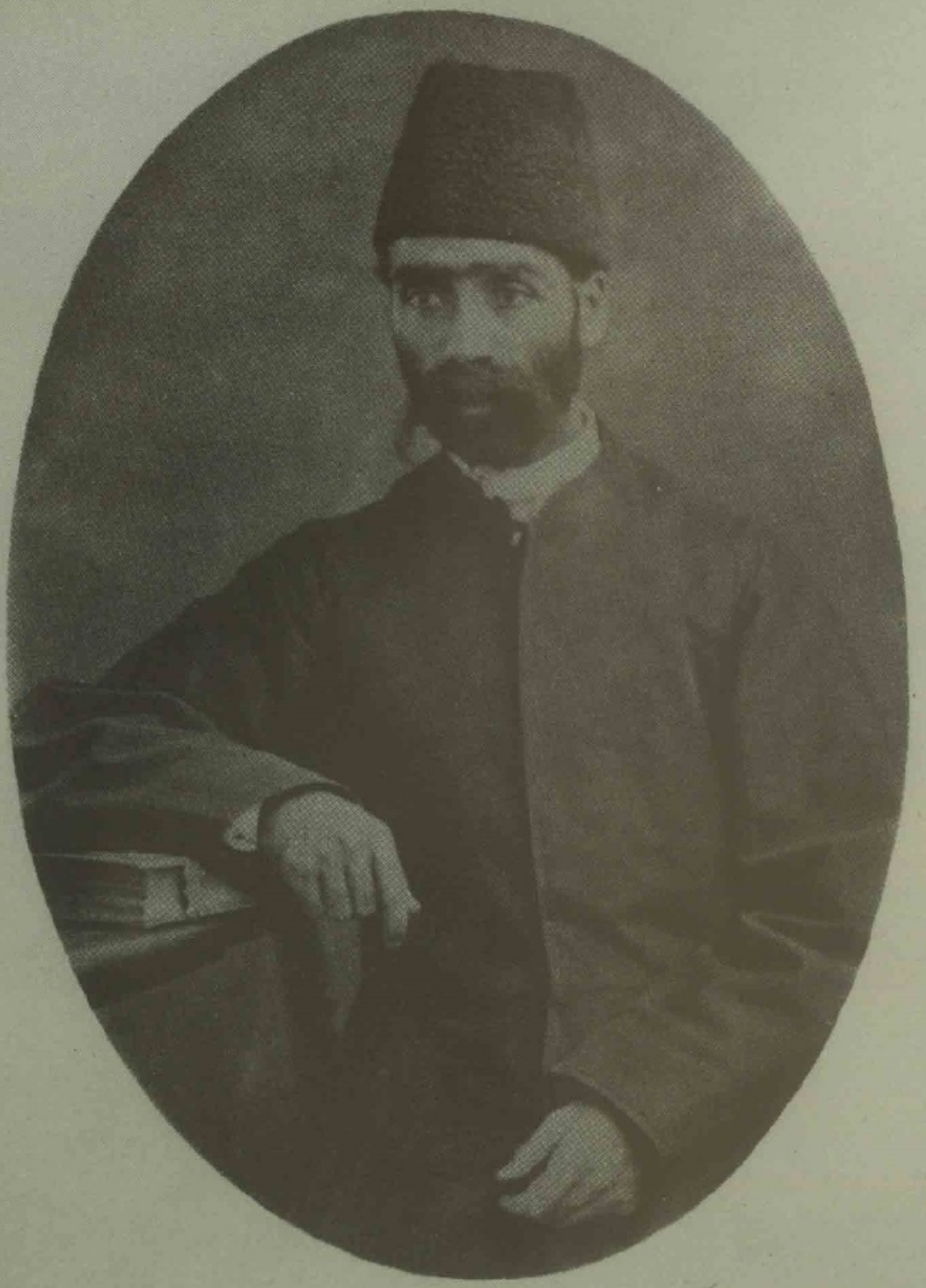

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

میرزا علی اکبرخان نقشبندی

mandegar.tarikhema.org
تصویر شماره ۵۹
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org
تصویر شما tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

بخواست خداوند

ما نیکلای دویم امپراطور مقتدر کل روسیه و پادشاه لهستان و شاهزاده کیپر فلاند و غیره و غیره

آقای ناظم کلاس اعلیحضرت پادشاه ایران

مزین الدوله

۱۹۱۴

محض بروز مرحمت مخصوص خودمان نسبت بشما بموجب حکم ۲۴ ژون

یک قطعه نشان مقدس استانیسلاس با نضمام حمایل مخصوص آن از درجه

اول موافق این فرمان ما حکم کردیم که از ادارهٔ نشان نزد شما فرستاده

زینت پیکر اعتبار خود نمائید

در سن پطرزبورغ مرحمت شد ۱۶ ژون ۱۹۱۴

رئیس کل نشانهای امپراطوری کل ممالک روسیه (قراف فردریک)

مدیر فرامین نشانها و رئیس خلوت دربار اعظم

تصویر شماره ۶۱

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

БОЖІЕЮ МИЛОСТІЮ

МЫ, НИКОЛАЙ ВТОРЫЙ,

ИМПЕРАТОРЪ и САМОДЕРЖЕЦЪ ВСЕРОССІЙСКІЙ,

ЦАРЬ ПОЛЬСКІЙ, ВЕЛИКІЙ КНЯЗЬ ФИНЛЯНДСКІЙ,

и ПРОЧАЯ и ПРОЧАЯ и ПРОЧАЯ.

Господину генералу-майору Князю Его Высочества Принца Петровскаго Мурузи-Дорго

Во удостоверение особеннаго Нашего къ вамъ благоволенія, Всемилостивѣйше пожаловали Мы Васъ Кавалеромъ Нашего Императорскаго и Царскаго Ордена Нашего Святаго Благовѣрнаго князя Александра Невскаго

Грамоту сію во свидѣтельство подписали, Орденскою печатью укрѣпить и знаки Орденскіе препроводить къ вамъ повелѣли. Мы Капитулу Россійскихъ Императорскихъ и Царскихъ Орденовъ.

Дана въ Санктпетербургѣ въ 16 день Іюля 1914 года.

Канцлеръ Россійскихъ Императорскихъ и Царскихъ Орденовъ Графъ Коковцовъ

Управляющій архивомъ Капитула Орденовъ Статсъ-секретарь Высочайшаго Двора Столыпинъ

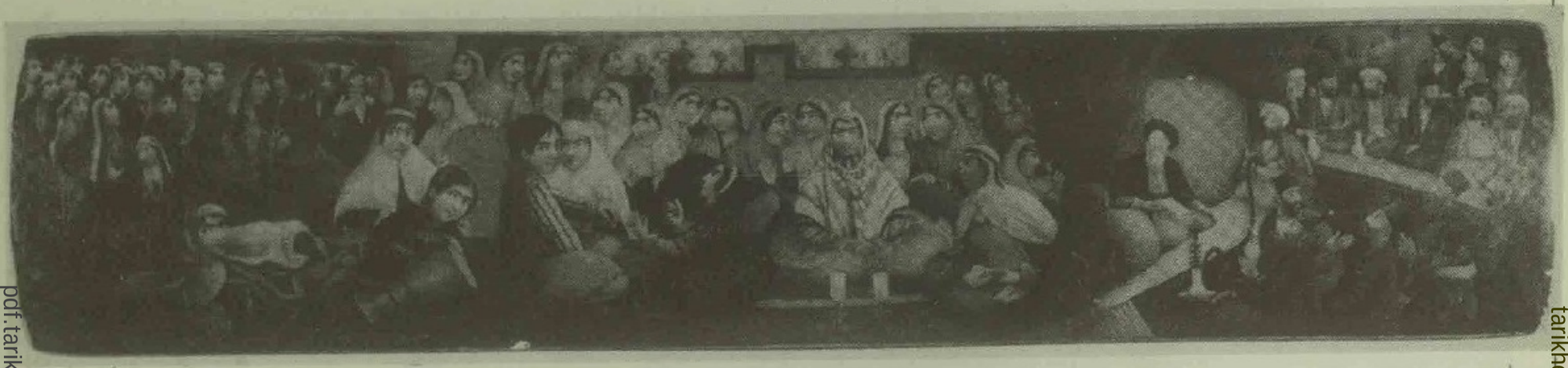
pdf.tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

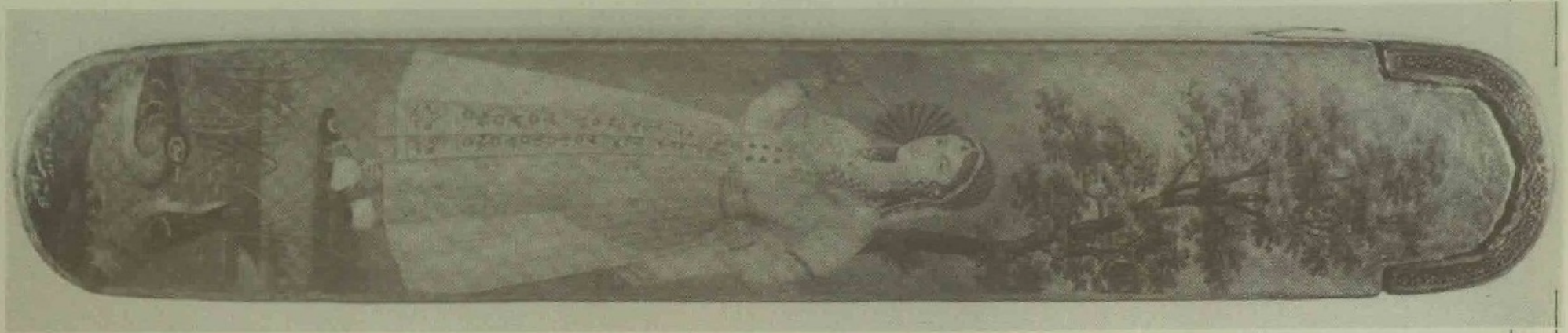
tarikhema.ir

mandegar.tarikhema.org

تصویرشماره ۶۳

تصویرشماره ۶۲

pdf.tarikhema.org
tarikhema.org
tarikhema.ir

tarikhema.org

میرزا عبدالمطلب مستشار

تصویر شماره ۶۴

تصویر شماره ۶۵

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

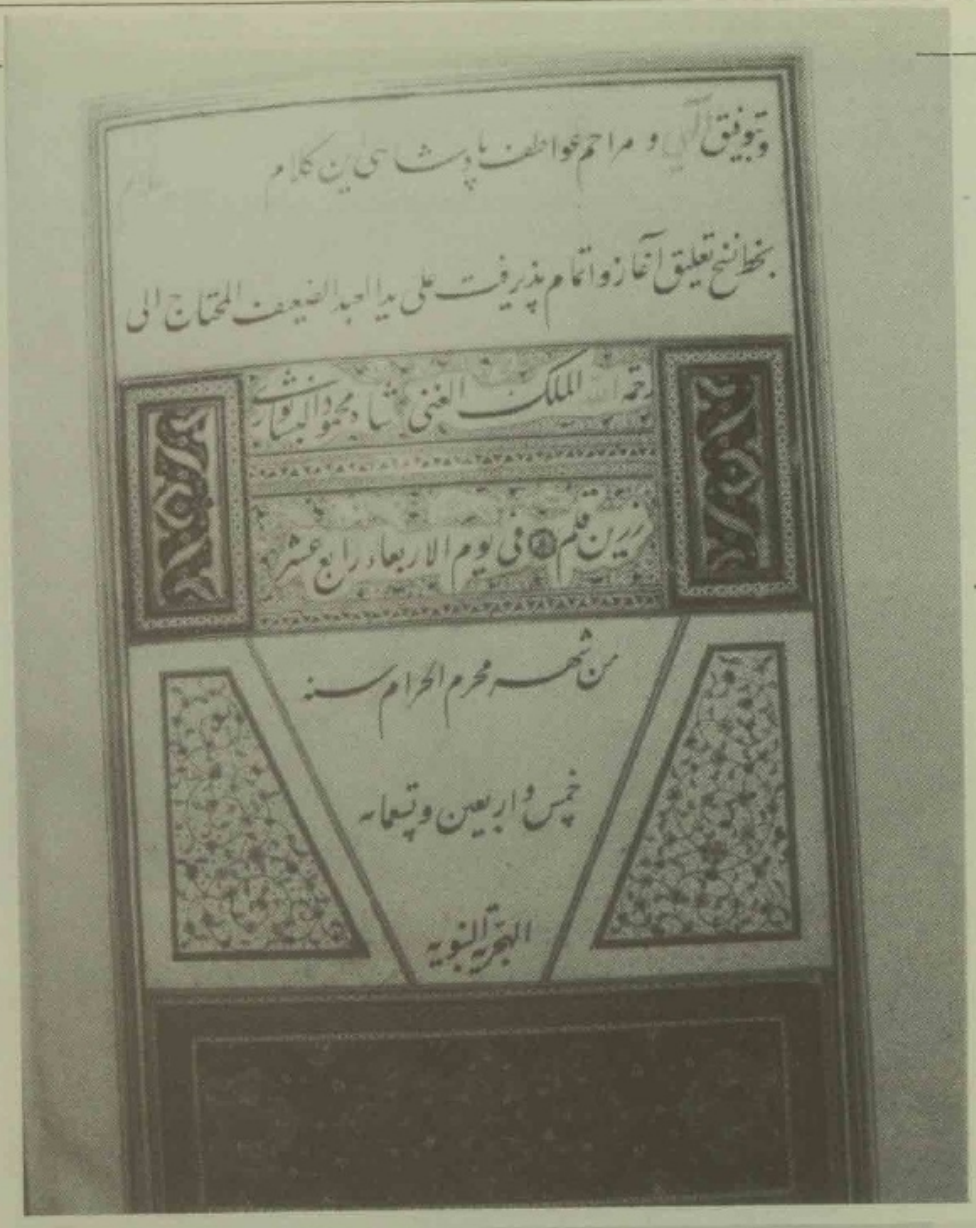
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org
تصویر شماره ۶۶
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

وتوفیق آن و مراحم عواطف پادشاهی این کلام
بخط نسخ تعلیق آغاز و اتمام پذیرفت علی ید العبد الضعیف المحتاج الی
رحمة الله الملک الغنی شاه محمود النشار
زرین قلم ثانی فی یوم الاربعاء رابع عشر
من شهر محرم الحرام سنه
خمس واربعین ومائتین
الهجرة النبویه

تصویر شماره ۶۷

Persian Lacquer Box, dated 1792. (Mr. H. Field's Collection.)

تصویر شماره ۶۸

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

شبیه شرف‌خان

تصویر شماره ۷۰

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

mandegar.tarikhema.org

tarikhema.ir

pdf.tarikhema.org

tarikhema.org

THE LIVES & ART OF

OLD PAINTERS OF IRAN

AND

A SELECTION OF MASTERS FROM THE OTTOMAN & INDIAN REGIONS

MOHAMMAD ALI
KARIMZADEH TABRIZI

LONDON 1985
VOL 1

mandegar.tarikhema.org
tarikhema.ir
pdf.tarikhema.org